

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ALKOLLER

HASAN DEMİR

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:

DOÇ. DR. HUZEYFE ÇEKER

KONYA – 2024

Öğrencinin	Adı Soyadı	HASAN DEMİR		
	Numarası	20810601074		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ALKOLLER			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

HASAN DEMİR

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	HASAN DEMİR		
	Numarası	20810601074		
		TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. HUZEYFE ÇEKER		
Tezin Adı	İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ALKOLLER			

Bu çalışmada gıdadan temizliğe, ilaçtan kozmetiğe hayatın hemen her alanındaki ürünlerde yaygın bir biçimde kullanılan maddeler arasında yer alan alkolün çeşitlerinin ve bunların kullanımının İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Konunun seçilme nedeni, geniş bir yelpazeye sahip alkollerin hangi şart ve zeminde helâl, harâm ve şüpheli olduğunun net şekilde ortaya konularak duyarlı Müslümanların alkollere dair tavırlarına katkı sunmaktır. Çalışmada, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan yazılı dokümanların incelenmesi yöntemiyle ilgili meseleler tetkik edilmektedir. Alkollere dair meselelerde mihenk taşlarından biri Kur’ân-ı Kerîm’de geçen ve “hamr” olarak ifade edilen sarhoş edici içeceğin mahiyetinin net şekilde ortaya konulmasıdır. Ayrıca maddî necâset kategorisinde olup olmadığı hususu da konuya dair tartışmalarda önemli yapı taşlarından birini teşkil etmektedir. İlk dönemlerden itibaren hamrın necis olmadığı görüşünde olan fakîhlerin olması, konuyla ilgili etraflı tartışmaların yaşanmasında etkili bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

Çalışma bir giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi, problemi, yöntemi, sınırları, kaynakları ve konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Birinci bölümde alkol kavramı, alkolün tarihçesi, alkollerin özellikleri, başlıca alkol çeşitleri ve dinlere göre alkolün durumu konuları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde alkollü içecekler konusu incelenmiştir. Bu çerçevede klasik fıkıh eserlerinde geçen hamr, nebîz, tılâ, seker, müselles, buhtûc, cumhûrî, nakî’u’z-zebîb, nebîzu’z-zebîb, nebîzu’t-temr, bâzik, münassaf, fadîh, halitân, mizr, bit’, ci’a, ğubeyrâ, fukkâ’ içecekleri ile birlikte boza, şıra, kefir, kırmızı, bira, şarap, viski ve rakı gibi günümüzde de tüketilen etil alkol içerikli ürünlerin İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde alkollere dair klasik meseleler tahlil edilmiştir. Bu bağlamda alkolün necâseti, nebîzle abdest alma, alkolün sirkeleşmesi/sirkeleştirilmesi, alkol içirilen hayvanların etleri, zaruret halinde alkol içilmesi, alkolün muhafazasında kullanılan kaplar, alkolün

ÖZET

mal olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği, alkolün satım akdine konu olması, hamr üreticisine hammadde satmak, alkolün icâre akdine konu olması, alkolün rehin akdine konu olması, alkolün tazmini, alkollü içecek içmenin cezası ve İslâm ceza hukuku sistematigindeki yeri, alkol cezasının tespiti, sarhoşluk, nebîz ile hamr ayırımının ceza hukukuna yansımaları, alkol içme suçunun tatbikatı esnasında ölen kişi, alkolü dört defa içmenin cezası, alkol cezasında tövbenin rolü, alkol tüketenlerin şahitliği meseleleri İslâm hukuku açısından irdelenmiştir. Dördüncü bölümde alkollerle ilgili güncel fikhî meseleler mütalaa edilmiştir. Bu kapsamda alkolle pişirilmiş yemekler, alkol meclisinde oturma, alkolle tedavi, alkolün temizlik ve dezenfektan ürünlerinde kullanımı, kozmetik ürünlerinde kullanımı, alkol satılan mekanlarda çalışma ve alışveriş yapma, alkol tespit yöntemlerinin İslâm ceza hukuku açısından kullanılması meseleleri İslâm hukuku kapsamında tetkik edilmiştir. Çalışma, araştırma sonucunda ulaşılan bulguların bulunduğu sonuç ile yararlanılan kaynakların yer aldığı bibliyografya bölümüyle sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Helâl Gıda, Helâl Ticâret, Helâl Kozmetik, Helâl Temizlik, Alkoller, Hamr, Nebîz.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	HASAN DEMİR		
	Student Number	20810601074		
		BASIC ISLAMIC STUDIES / ISLAMIC LAW		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	ASSOC. PROF. HUZEFYE ÇEKER		
Title of the Thesis/Dissertation	ALCOHOLS IN TERMS OF ISLAMIC LAW			

This study focuses on the evaluation of the types of alcohol, which are among the substances widely used in products in almost every field of life from food to cleaning, from medicine to cosmetics, and the evaluation of their use in terms of Islamic law. The reason for choosing the subject is to contribute to the attitudes of sensitive Muslims towards alcohols by clearly revealing the conditions and grounds under which alcohols with a wide range of alcohols (they) are halal, haram and doubtful. In this study, the related issues are analyzed through the method of analyzing written documents, which is widely used in qualitative research. One of the touchstones in the issues related to alcohols is to clearly reveal the nature of the intoxicating drink mentioned in the Qur'an and expressed as "hamr". In addition, the issue of whether it is in the category of material impurity or not constitutes one of the important building blocks in the discussions on the subject. The fact that there were jurists from the early periods who were of the opinion that hamr was not najis is an effective factor in the detailed discussions on the subject.

The study consists of an introduction and four main chapters. In the introduction, the subject, purpose, importance, problem, method, limits, sources and previous studies on the subject are discussed. In the first chapter, the concept of alcohol, the history of alcohol, the characteristics of alcohols, the main types of alcohol and the status of alcohol according to religions are emphasized. In the second chapter, the subject of alcoholic beverages is analyzed. In this framework, the terms mentioned in classical fiqh works such as hamr, nabîz, tîlâ, seker, muselles, buhtûj, cumhûrî, nakî'u'z-zebîb, nabîzu'z-zebîb, nabîzu't-temr, bâzik, munassaf, fadîh, halitân, mizr, bit', In addition to ci'a, gubeyrâ, fukkâ' drinks, products containing

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

ethyl alcohol such as boza, syrup, kefir, koumiss, beer, wine, whiskey and raki were evaluated in terms of Islamic law. In the third chapter, classical issues related to alcohols were analyzed. In this context, the najāsah of alcohol, performing ablution with nabîz, the vinegarisation of alcohol, the meat of animals given alcohol, drinking alcohol in case of necessity, the containers used in the preservation of alcohol, whether alcohol is considered as a commodity, whether alcohol is subject to the contract of sale, selling raw materials to the producer of hamr, alcohol being subject to the contract of ijāra, alcohol being subject to the contract of pledge, Compensation of alcohol, the punishment of drinking alcoholic beverages and its place in the systematic of Islamic criminal law, determination of the punishment of alcohol, intoxication, the reflection of the distinction between nabîz and hamr in criminal law, the person who dies during the application of the offence of drinking alcohol, the punishment of drinking alcohol four times, the role of repentance in alcohol punishment, and the testimony of those who consume alcohol are examined in terms of Islamic law. In the fourth chapter, current jurisprudential issues related to alcohol are discussed. In this context, the issues of meals cooked with alcohol, sitting in an alcoholic assembly, treatment with alcohol, the use of alcohol in cleaning and disinfectant products, its use in cosmetic products, working and shopping in places where alcohol is sold, and the use of alcohol detection methods in terms of Islamic criminal law have been examined within the scope of Islamic law. The study ends with the conclusion of the findings of the research and the bibliography section including the sources used.

Key Words: Islamic Law, Halal Food, Halal Trade, Halal Cosmetics, Halal Cleaning, Alcohols, Hamr, Nabîz.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ BÖLÜMÜ	1
1. Çalışmanın Konusu	1
2. Çalışmanın Amacı ve Önemi	1
3. Çalışmanın Problemi	2
4. Çalışmanın Yöntemi.....	3
5. Çalışmanın Sınırları.....	4
6. Çalışmanın Kaynakları.....	4
7. Daha Önce Yapılmış Çalışmalar	5
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
GENEL HATLARIYLA ALKOLLER.....	11
1.1. Alkol Kavramı	11
1.2. Alkolün Tarihçesi	17
1.3. Alkollerin Özellikleri.....	23
1.4. Başlıca Alkol Çeşitleri.....	24
1.4.1. Metil Alkol (Metanol)	24
1.4.2. Butil Alkol (Bütanol)	26
1.4.3. Mentol (Menthol)	26
1.4.4. İzopropil Alkol (İzopropanol/Masal Alkolü)	27
1.4.5. Etilen Glikol (Etandiol).....	27
1.4.6. Propantriol (Gliserin / Gliserol)	28
1.4.7. Benzil Alkol (Benzyl Alcohol)	28
1.4.8. Şeker Alkolleri (Polioller/ Polihidrik Alkoller veya Polialkoller)	29

1.4.9. Etil Alkol (Etanol).....	30
1.5. Dinlere Göre Alkolün Hükümü	33
1.5.1. Yahudilikte Alkol.....	33
1.5.2. Hıristiyanlıkta Alkol.....	35
1.5.3. İslâm'da Alkol.....	37
1.5.3.1. Birinci Aşama.....	38
1.5.3.2. İkinci Aşama	39
1.5.3.3. Üçüncü Aşama	40
1.5.3.4. Dördüncü Aşama.....	41
1.5.3.5. Nihâî Yasaklanma Tarihi	46
1.5.4. Diğer Dinlerde Alkol.....	47
1.6. Alkol Bağımlılığı.....	48
1.7. Değerlendirme	50
İKİNCİ BÖLÜM	54
ALKOLLÜ İÇECEKLER	54
2.1. Klasik Fıkıh Eserlerinde Geçen İçecekler	54
2.1.1. Hamr	56
2.1.1.1. Hamrın İstılâhi Tanımı	60
2.1.1.2. Hamrın Harâm Kılınmasındaki İllet.....	65
2.1.2. Nebîz	71
2.1.2.1. İstılâhî Tanımı	73
2.1.2.2. Nebîzle İlgili Hadisler	74
2.1.2.3. Hükümü.....	75
2.1.3. Tılâ'/الطَّلَاء.....	85
2.1.4. Seker/سَكْر.....	88
2.1.5. Müselles/مُسَلَّل.....	90
2.1.6. Buhtuc/بُحْتُج.....	92

2.1.7. Cumhûrî/جُمْهُورِي	93
2.1.7. Nakî'u'z-Zebîb/نَقِيعَ الزَّبِيبِ	93
2.1.8. Nebîzu'z-Zebîb/نَبِيذُ الزَّبِيبِ	95
2.1.9. Nebîzu't-Temr/نَبِيذُ التَّمْرِ	97
2.1.9. Bâzik/Bâzek/بَادِقٌ/بَادِقٌ	99
2.1.10. Münassaf/مُنَصَّفٌ	101
2.1.11. Fadîh/فَضِيحٌ	102
2.1.12. Halîtân/خَلِيطَانٌ	104
2.1.13. Mizr/مِزْرٌ	106
2.1.14. Bit'/بِثْعٌ	109
2.1.15. Ci'a/جِعَّةٌ	111
2.1.16. Gubeyrâ/عُبَيْرَاءُ	112
2.1.17. Fukkâ'/فُقَّاعٌ	113
2.2. Günümüzde Etil Alkol İçerikli Popüler İçecekler	115
2.2.1. Boza	116
2.2.2. Şıra	119
2.2.3. Kefir	122
2.2.4. Kıymız	124
2.2.5. Bira	129
2.2.6. Alkolsüz Olarak Nitelendirilen Bira	131
2.2.7. Şarap	133
2.2.8. Viski	135
2.2.9. Rakı ve Diğer Meşhur İçkiler	137
2.2.10. Alkol Bağlamında Hükmü Tartışılan Diğer İçecekler	140
2.2.11. Doğal Alkol İçeren İçecekler	149
2.3. Değerlendirme	150
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	154

ALKOLLERE DAİR KLASİK FIKHÎ MESELELER	154
3.1. Temizlik ve Helâller-Harâmlarla İlgili Meseleler	154
3.1.1. Alkolün Necâseti	155
3.1.1.1. Alkolün İstihâlesi	165
3.1.1.2. Alkolün İstihlâki.....	171
3.1.2. Alkolün Sirkeleşmesi	179
3.1.3. Nebîzle Abdest Alma	184
3.1.4. Alkol İçirilmiş Hayvanların Etleri.....	189
3.1.5. Alkol Muhafazasında Kullanılan Kaplar.....	191
3.1.6. Zaruret Hâlinde Alkol İçilmesi	193
3.2. Borçlar Hukukuyla İlgili Meseleler.....	195
3.2.1. Alkolün Mal Olup Olmaması.....	196
3.2.2. Alkolün Mütakavim Olup Olmaması Meselesi.....	198
3.2.3. Satım Akdinde Alkol.....	199
3.2.4. Hamr Üreticisine Hammadde Satmak.....	203
3.2.5. İcâre Akdinde Alkol	205
3.2.6. Rehin Akdinde Alkol	208
3.2.7. Alkolün Tazmini	210
3.3. Ceza ve Yargılama Hukuku Açısından Alkoller	214
3.3.1. Alkol İçme Cezasının İslâm Ceza Hukuku Sistematiğindeki Yeri	216
3.3.2. Alkol İçmenin Cezası	219
3.3.3. Alkol Cezasının Tespiti	224
3.3.4. Haddü's-Şürib ve Haddü's-Sükr Konusunda Bir Kriter Olarak Sarhoşluk.....	226
3.3.5. Nebîz-Hamr Ayrımının Ceza Hukukuna Yansıması.....	231
3.3.6. Alkol İçme Cezasının İnfazı Esnasında Kişinin Ölmesi	233
3.3.7. Alkolü Dört Defa İçme Cezası	234
3.3.8. Alkol Cezasında Tövbenin Rolü	236

3.3.9. Alkol Tüketenlerin Şâhitliği.....	239
3.4. Değerlendirme	244
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	247
ALKOLLERLE İLGİLİ GÜNCEL FIKHÎ MESELELER	247
4.1. Alkolle Pişirilmiş Yemekler	247
4.2. Alkol Meclislerinde Oturma.....	249
4.3. Alkollü Maddeyle Tedavi.....	251
4.4. Alkolün Temizlik ve Dezenfektan Ürünlerinde Kullanımı	264
4.5. Alkolün Kozmetik Ürünlerinde Kullanılması	266
4.6. Alkol Satılan Mekânlarda Çalışma ve Alışveriş Yapma	276
4.7. Alkol Tespit Yöntemlerinin İslâm Ceza Hukuku Açısından Kullanılması	279
4.7.1. Bilimsel Yöntemlerle Alkol Tespiti	280
4.7.1.1. Kan Tahlili.....	281
4.7.1.2. Alkolmetre Ölçümü.....	281
4.7.1.3. İdrar Tahlili	282
4.7.2. Günümüz Alkol Tespit Yöntemleriyle Öngörülecek Ceza	282
4.8. Değerlendirme	284
SONUÇ	286

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm. lütuf ve ihsânıyla muvaffakiyetler bahşeden alemlerin rabbi Allah'a hamd, O'nun kulu ve elçisi olan Hz. Muhammed'e (a.s), âline ve ashabına salât u selâm olsun...

Din, iyiye sevk edip kötülükten sakındırmak suretiyle insanlara bir yaşam modeli sunmaktadır. İnsanın hem bu dünyada hem de diğer dünyada mutlu olmasının yegâne yolu, dinin sunduğu yaşam biçimine uymaktır. İlk insan ve aynı zamanda ilk Peygamber olan Hz. Âdem'den (a.s.) beri bütün ilahi dinler gerek kamusal gerekse de özel hayatla ilgili düzenlemelerde bulunmuş; mensuplarına alıp satmak, yiyip içmek, giymek ve kullanmak gibi hususlarda birtakım ilkeler getirmiştir. İslâm dininde genel olarak pis ve zararlı olan şeyler “habâis” kategorisinde değerlendirilerek harâm; temiz ve güzel şeyler de “tayyibât” kategorisinde değerlendirilerek helâl kılınmıştır. Esasen hukuk ve ahlâk sistemlerinin hemen hemen tamamında yasaklar, çirkin ve nahoş kabul edilen hususlar vardır.

Çağımızda neredeyse her madde tüketimin konusunu oluşturmaktadır. Gıdadan teknoloji aletlerine kadar hemen her alanda insan sınırsız şekilde tüketime güdülenmektedir. Radyo, televizyon, gazete, dergi ve sosyal medya gibi kitle iletişim araçlarıyla da bireyler, ihtiyaç fazlası tüketime teşvik edilmektedir. İslâm dini gerek üretime gerekse tüketime dair helâl ve harâm gibi esaslar ortaya koymuştur. Müslümanın, hayatın her alanında helâl ve harâm ilkeleri doğrultusunda yaşaması gerektiğinden neyin helâl neyin de harâm olduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu minvalde insanların kullanımına sunulmak üzere üretilip pazarlanan ürünlerin helâl ve harâm ilkelerine göre değerlendirilmesi büyük önemi hâizdir.

Tüm semâvî ilkelere göre düzenlenen hukuk sistemleri, insanların dünyevî ve uhrevî maslahat ile saadetini hedeflemektedir. Bunun için dine, bedene, akla, nesle ve mala gelebilecek zararlardan insanı korumayı amaç edinmektedir. Buna bağlı olarak Hz. Âdem'den itibaren gönderilen tüm peygamberlerin insana zarar veren ve sarhoş edici özelliği bulunan ürünlere karşı insanları uyardıkları bilinmektedir. Hızla ilerleyip gelişen teknoloji ise insan yaşamını her yönüyle etkileyip değiştirmektedir. Bundan bir iki asır önce GDO'lu ürünler ve gıda katkı maddeleri gibi günümüzde tüketilen gıdaların bir kısmı bulunmamaktaydı. Gelecekte de günümüzde bulunmayan gıdaların üretime sokulması beklenmektedir. Özellikle sıcaklığa karşı dayanıklı erimeyen titanyum çikolatalar, yağ içerisine konulduğunda sadece istenilen miktarda yağı bünyesine alan patatesler, hava sıcaklığının derecesine göre rengi ve tadı farklılaşan pizzalar ve içecekler gibi nano gıdalar ve ürünler bunlara örnek olarak

verilebilir. Bu bağlamda klasik fıkıh metinlerinin kaleme alındığı zamanlarda hangi ürünün helâl, hangisinin harâm olduğu detaylı araştırma yapılmaksızın bilinebilmekteydi. Günümüzde ise üretilip piyasaya sunulan gıdalar, geçmişteki gibi tek bir bileşkeden oluşmadığı için helâl ve harâm açısından detaylıca araştırılmaya muhtaçtır. Bu minvalde geçmişte günümüzdeki şekliyle kullanılmayan, hatta bazı çeşitleri hiç olmayan maddelerden biri de alkoldür. Çağımızda gıda, ilaç ve temizlik malzemeleri gibi hayatın hemen her alanındaki ürünlerde yaygın bir biçimde kullanılan maddeler arasında yer alan alkolün çeşitlerinin ve bunların kullanımının İslâm hukukuna göre değerlendirilmesi, Müslümanların İslâmî şartlara uygun olan ürünleri seçip kullanabilmesi açısından önemlidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde hayatın her alanındaki meşruiyet zemini olarak "helâllik" belirlenmiştir. Bu nedenle helâl ticaret, helâl üretim, helâl tüketim ve helâl gıda gibi hususlar, geçmiş dönemlerden itibaren Müslümanlar tarafından gündeme getirilmiştir. Ancak modern dönemde gerek yerel ve küresel piyasalarda bulunan ürünler gerekse üretim-tüketim döngüsü önceki dönemlerle aynı olmadığından onlara dair doğrudan klasik kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde gelişen üretim teknolojileriyle gıda başta olmak üzere sıklıkla tüketilen ürünlerin elde edilmesi ve tüketilmesi konusunda çeşitli problemler bulunmaktadır. Örneğin renk ve aroma veren bazı maddeler gıdalarda bulunmakta ve bu maddeler alkolle çözülmektedir. Bu noktada yiyecek, içecek, ilaç, temizlik malzemeleri başta olmak üzere hayatın hemen her alanında var olan alkollerin helâl ve harâm kriterlerine göre değerlendirilmesi, Müslümanlar için sağlığın yanı sıra dinî ve manevî tarafı da bulunan dikkate değer konulardandır. Tarihî serüveni çok eskilere dayanan ve insanlarca eğlence, dinî ritüel, tıbbî nedenler ve ticarî değiş tokuş aracı gibi farklı amaçlarla kullanılan maddelerden olan alkolün, geçmişten günümüze muhtelif kültür ve yaşantıların içerisinde yer aldığı müşahede edilmektedir. Dolayısıyla gündelik hayatta çeşitli amaçlarla hemen her alandaki üründe yaygın olarak kullanılan alkolün dâhil olduğu ürünlerin kullanılmasının İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi, alkolün kullanım alanı ve sınırı, bilhassa günümüz açısından önemli fıkıh meselelerinden birisini teşkil etmektedir. Özellikle günümüzün küresel hayat şartlarında, Müslümanların bütün ihtiyaçlarına helâl dairesi kapsamında ulaşabilmeleri için bu meselelere yoğunlaşmanın önemli bir gereksinim olduğu söylenebilir. Bu bağlamda İslâm hukukunun alkol içeren maddelere karşı tavrı, içerisinde alkol bulunan ürünlerin tedavi gibi çeşitli sebeplerle kullanılmasının hükmü vs. konular, helâl ve harâm hassasiyetine sahip Müslüman tüketiciler ve üreticiler için önem arz etmektedir. Bu çalışmada nitel araştırmalarda

yaygın olarak kullanılan yazılı dokümanların incelenmesi yöntemiyle ilgili meseleler tetkik edilmektedir.

Öncelikle çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin tüm aşamasında engin bilgilerini, kıymetli tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan, kendisine ne zaman danışsam sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm danışman hocam Doç. Dr. Huzeyfe ÇEKER'e içtenlikle teşekkür ederim.

Tez süreci başta olmak üzere birçok noktada bana yardımcı olmaya çalışan, desteklerini esirgemeyerek bana güler yüzle ufuk açıcı katkılarda bulunan Prof. Dr. Fadıl AYGAN ve Doç. Dr. Mehmet Macit SEVGİLİ'ye şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmamızın şekillenmesinde ve gelişmesinde değerli katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK, Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN, Prof. Dr. Ahmet ÜNVER, Prof. Dr. Ahmet YAMAN, Prof. Dr. Orhan ÇEKER, Doç. Dr. Abdullah ACAR, Doç. Dr. Hamit SEVGİLİ, Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY, Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZCAN, Dr. Öğr. Üyesi Bahattin ALPHAN, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Şerif KAHRAMAN, Arş. Gör. Muhammet Hamza ÇOBAN ve Necmettin Erbakan İlahiyat Fakültesi İslam hukuku öğretim üyeleri başta olmak üzere gelişimimde emeği olan, aflarına sığınarak adlarını sayamadığım tüm hocalarıma ve yakınlarıma müteşekkirim.

Bu çalışmanın ilim ehline faydadan hâli olmamasını Yüce Allah'tan dilerim.

Hasan DEMİR

Konya - 2024

KISALTMALAR

a.s. : Sallallahu aleyhi ve sellem, aleyhi's-selâm

b. : Bin

bkz. : Bakınız

b.y. : Basım yeri yok

c.c. : Celle Celâluhu

çev. : Çeviren

ed. : Editör

H. : Hicrî

H.z. : Hazreti

M.d. : Madde

M.Ö. : Milattan Önce

ö. : Ölüm Tarihi

r.a. : Radiyallahu anh, Radiyallahu anha

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik eden

ts. : Tarihsiz

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

vs. : Vesaire

y.y. : Yayıncı Yok

GİRİŞ BÖLÜMÜ

1. Çalışmanın Konusu

Bütün kutsal kitaplarda Allah, yiyip içtikleri başta olmak üzere tükettikleri tüm ürünlerin helâl olmasını inananlardan, hatta bütün insanlardan istemiştir. Bakara sûresi 168. âyetteki “*Ey İnsanlar! Yeryüzündeki temiz ve helâl şeylerden yiyin, şeytana ayak uydurmayın, zira o sizin için apaçık bir düşmandır.*” ifadesi bu durumun son ilâhî hitapta da sürdüğünü göstermektedir. Müslümanların harâm olduğu bilinen bir fiili yapmak şöyle dursun, şüpheli şeylerden de mümkün mertebe sakınmaları gerektiğini Hz. Peygamber (a.s.) “*Helâl bellidir; harâm da bellidir. İkinin arasında ise bazı şüpheli hususlar vardır ki insanların ekseriyeti bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını koruma altına almış olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harâma düşmüş olur...*”¹ şeklindeki hadisinde belirtmiştir.

Modern dönemde özellikle gelişen teknolojik imkanlarla birlikte harâm sınırları adeta yok sayıldığından, inananlar için helâl ve harâm konuları daha da önem kazanmıştır. Hal böyle olunca İslâm’ın değerlerine ve ilkelerine sahip çıkıp bireysel ve sosyal hayatında bunları uygulaması zorunlu olan Müslümanın, bilhassa helâl-harâm meselelerindeki tutumu, İslâmî kimliğinin en önemli belirleyici esaslarından olmaktadır. Bu bağlamda “İslâm Hukuku Açısından Alkoller” isimli çalışmamızda, günümüz fıkıh problemlerinin ana odağında yer alan maddelerden olan alkollerin tanıtımı, tarihî serüveni, başlıca çeşitleri, dinlerin alkollere bakışı, alkollü içecekler ve alkolün gıda, kozmetik ürünlerinde ve tedavide kullanımı, akitlere konu olması gibi alkole dair klasik ve güncel meselelerin İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Müslüman bireyin, hayatın tüm alanlarında gözetmesi gereken en temel ilkelerden birinin helâl ve harâm çizgisi olduğu, gerek Kur’ân-ı Kerîm’den gerekse sünnet-i seniyyeden anlaşılmaktadır. İslâm hukukuna göre hem üretici hem de tüketici, helâl yollardan kazanç elde etmek zorundadır. Helâl ve harâma dikkat etmeyen kimsenin hem dünyevî hem uhrevî müeyyidelerle karşı karşıya kalacağı, kaynaklarda açıkça belirtilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) helâli emretmiş, helâl ürünle beslenmeyen kişinin ibâdetinin ve duasının kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla helâller ve harâmlar bahsi, Müslümanlar

¹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, ed. Muhammed Fuâd Abdulbakî (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.), "Kitabu'l-musâkât", 107.

açısından büyük önemi hâizdir. Bu nedenle özellikle son yüzyılda daha ziyâde var olan ürünlerin helâller ve harâmlar açısından incelenmesi gerekmektedir. Alkoller de özellikle son yüzyılda gıdadan kozmetiğe, tıbbî tedaviden eczacılığa kadar hayatın tüm alanlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle alkol içerikli maddelerin helâl ve harâm açısından fikhî hükmü de güncel fıkıh meselelerinden birini teşkil etmektedir. Bu çalışmada amacımız, *alkolü ve alkole dair meseleleri İslâm hukuku açısından irdelemektir*. Böylelikle geçmişte günümüzdeki gibi çok amaçlı kullanılmayan, hatta bazı çeşitleri daha önce hiç bulunmayan maddelerden bir tanesi olan alkole dair detaylı bir fotoğraf ortaya koymayı amaçlamaktayız. Bu da Müslümanların İslâmî şartlara uygun olan ürünleri kullanabilmesi ve bu konuda bir bakış açısına sahip olmaları açısından önemlidir.

Alkol merkezli güncel sorunların İslâm hukuku açısından değerlendirilmesinin, helâl araştırmaları alanında önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Nitekim kolonya meselesi dahi günümüzde hala tartışılmaktadır. Öte yandan Klasik İslâm hukuku eserlerinden yola çıkılarak modern dönemin kodları da ihmal edilmeyerek ortaya konulan kapsamlı bir çalışma tespit edebildiğimiz kadarıyla bulunmamaktadır. Günümüzün küresel hayat şartlarında, Müslümanların bütün ihtiyacına helâl dairesi kapsamında ulaşabilmeleri için bu meselelere yoğunlaşmak önemli bir gereksinimdir.

Modern dönemde alkolün pek çok mecrâda yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir. Geçmişten günümüze kullanım alanı artarak devam eden alkolün İslâm hukuk tarihinde ne şekilde anlaşıldığı ve günümüze bakan yönünü saptamak önem arz etmektedir. Bu çerçevede alkollerin hangi şart ve zeminde helâl, harâm veya şüpheli olduğunun net şekilde ortaya konulmasının helâller ve harâmlar konusunda duyarlı olan Müslümanların alkollere dair tavırlarına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Çalışmanın Problemi

Müslümanların gerek maddî gerekse manevî zaaf ve âfetlerden kurtulmasının çarelerinden birinin, harâmlardan uzak durmak olduğu müsellemdir. İslâm hukuku açısından hangi ürünün helâl, hangisinin harâm olduğu hususu, makineleşme ve seri üretimden önce kolay bir şekilde bilinebiliyordu. Ancak makineleşme ve seri üretimle birlikte gıda, kozmetik ve temizlik gibi endüstri alanları gittikçe yaygınlaşmış, buna bağlı olarak ürünlerin üretim şekli ve miktarı da değişkenlik göstermiştir. Öyle ki klasik yöntemler kullanılarak hazırlanan yiyecek ve içeceklerimiz dahi yeni teknolojilerle muhtelif şekillerde üretilir hale gelmiştir. Durum böyle olunca helâl ve harâm hassasiyetine sahip olması gereken Müslümanların

gündemine yeni problemler girmiştir. “İslâm hukuku açısından alkoller” başlığıyla hazırlanan çalışmamızın ana problemleri şunlardır:

- Alkol ve çeşitlerine karşı İslâm hukukunun tavrı nedir?
- Alkollerin harâm olmasındaki ölçü nedir?
- Tarihten günümüze hamrın mahiyeti ile ilgili tartışmalar nedir?
- Câhiliye ve İslâm sonrası dönemde alkol hangi amaçlarla kullanılmıştır ve İslâm hukukçularının buna dair görüşleri nelerdir?
- İslâm hukuk mezheplerinin hamr ile ilgili görüşleri ve bunların aktüel değeri nedir?
- Alkolün tedavi maksatlı kullanımının İslâm hukukuna göre hükmü nedir?
- Alkol yasağının mâlî hukuka ve diğer hukuk dallarına yansımaları ne şekildedir?
- İçeriğinde alkol bulunan yiyecekler, içecekler ve diğer ürünlerin hükmü nedir?

Yukarıda zikredilen sorulardan yola çıkarak modern dönemde gıda, ilaç ve temizlik malzemeleri gibi hayatın hemen her alanındaki ürünlerde yaygın bir biçimde kullanılan bir madde olan alkolün İslâm hukukuna göre değerlendirilmesi yapılacaktır.

4. Çalışmanın Yöntemi

Alkollere dair meseleler hakkında bir kanıya varıp değerlendirme yapabilmek için, kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu minvalde çalışmamızı hazırlarken konuya dair literatürün analizi yapılarak ilgili bahisler değerlendirilecektir. Değerlendirmelerde bulunurken âyet, hadis ve İslâm hukuk literatüründen yararlanılacaktır. İslâm hukuk kaynaklarında konuya dair yorumlar, yer yer alıntılanarak ilgili görüşler ve yorum farklılığı hem mezhep içi hem de diğer mezheplerin zaviyesinden incelenecektir. Dolayısıyla tezimizde yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Araştırmamızın “literatür taraması” niteliğinde olması hasebiyle en önemli çalışma alanı kütüphanelerdir.

Sarhoşluk veren tek alkol çeşidinin etil alkol olması ve sarhoş etme niteliğine sahip içeceklerin tamamının sarhoş etme özelliğinin etil alkol ile gerçekleşmesi nedeniyle çalışmamızda mutlak anlamda alkol denildiğinde, sarhoşluk özelliği olan etil alkol kastedilmektedir. Örneğin satım akdinde alkol, alkol içme cezası gibi başlıklarda yer verilen alkol sözcüğünden maksat ise sarhoşluk veren ve keyif alma amacıyla tüketilen etil alkollü içeceklerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de hamr olarak ifade edilen sarhoş edici içeceği genel itibariyle Türkçeye içki veya alkol olarak tercüme ettik. Ancak bazı Hanefîlerin hamr ve diğer sarhoş edici içecekler arasında ayırım yapmaları nedeniyle -bu hususa dikkat çekmek için- onlarla ilgili yaptığımız alıntılarda, bazen direkt “hamr” sözcüğünü kullandık. Zira her ne kadar İslâm hukukçularının kâhîr ekseriyeti, tüm sarhoş edici içecekleri, hamr kapsamında değerlendirse bile Hanefî fakihlerinin bir kısmı, tümünü aynı çerçevede değerlendirmemektedir.

Âyetlerin meâlleri konusunda da çoğunlukla Faruk Beşer'in “Kur'ân-ı Hakîm'in Meali ve Kısa Tefsiri” (Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2021) isimli çalışmasından ve Orhan Çeker'in “Kur'ân-ı Kerîm Envarından -Tefsir Özetli Meâl-” (Takdim Yayınları, Ankara 2021) adlı eserinden istifade ettik. Söz konusu iki meâlin tercih edilmesinin nedeni, yazarlarının İslâm hukukçusu olmalarıdır. Ayrıca yakın dönemde kaleme alınmaları hasebiyle, kendilerinden önce yazılan meâllerdeki hataları görüp çalışmalarında bunu dikkate almış olmaları muhtemeldir.

5. Çalışmanın Sınırları

Günümüz fıkıh problemlerinden olan helâl gıda, helâl ticaret, helâl kozmetik, helâl temizlik ve helâl turizmin birçok konusu ve başlığı bulunmaktadır. Söz konusu alanlarda önemli konulardan ve başlıklardan biri de alkollerdir. Zira alkoller geniş kullanım alanı itibariyle yukarıda ifade ettiğimiz problemlerin tümünü tetikleyebilmektedir. Tezimizde yalnızca alkoller ve alkollere ilişkin fikhî meseleler incelenecektir. Dolayısıyla helâl ve harâm kapsamındaki diğer etkenler ele alınmayacaktır. Söz gelimi kozmetik ürünlerinde leş, insan yahut hayvandan olan cenin, yılan zehri ve etil alkol gibi muhtelif maddeler bulunabilmektedir. Aynı şekilde gıda ürünlerinde alkol dışında domuz jelatini, koşineal (Karmin E 120) ve şellak (E 904) gibi gıda katkı maddeleri olabilmektedir. Çalışmamızda konunun yalnız alkol boyutu üzerinde duracak, diğer harâm kılıcı sebepleri çalışmamız kapsamına almayacağız.

6. Çalışmanın Kaynakları

Çalışmamızın ana kaynakları, ilk dönemlerden itibaren günümüze kadar yazılan furû' fıkıh eserleridir. Bunun yanı sıra konumuzla ilgili değerlendirmeler çerçevesinde fetâvâ ve nevâzil, hilâf, helâller-harâmlar, ahkâmü'l-Kur'ân ile ahkâmü'l-hadîs gibi fıkıh alanındaki farklı eserlerden de istifâde edilecektir. Klasik eserlerde yer almayan hususlarla ilgili olarak ise günümüzde yapılan çalışmalardan yararlanacağız. Örneğin mentol (*menthol*) alkolle ilgili veriler klasik fıkıh eserlerinde yer almadığı için güncel çalışmalar kaynak olarak

kullanılacaktır. Özellikle fıkıh eserlerinde doğrudan yer almayan konuların mahiyetini ortaya koymak amacıyla İslâm hukuku dışındaki çalışmalar tetkik edilecektir. Nitekim konunun fikhî tarafını net bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla diğer ilim dallarını da ilgilendiren yönlerin tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede alkollerle ilgili veriler bağlamında organik kimya ve gıda mühendisliği gibi fen bilimleri alanında yazılan eserlerden faydalanılacaktır. Klasik kaynaklarda yer alan konularla ilgili olarak tüm mezheplerin görüşlerine temas edilmeye çalışılacaktır. Bu meyanda fukahâ arasında yaklaşım farklılığının olup olmadığının tespiti için olabildiğince mezhep içi² ve mezhepler arası eserler kronolojik olarak incelenecektir. Güncel yaklaşımlar için ise Din İşleri Yüksek Kurulu başta olmak üzere fıkıh komisyonlarının mütalaalarına ve günümüz İslâm hukukçularının muhtelif alanlardaki çalışmalarında yer verdiği değerlendirmelere değinilecektir.

7. Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Yaptığımız taramalarda konumuzu bir bütün olarak ele alan Türkçe, Arapça yahut İngilizce bir çalışma tespit edemedik. Bununla birlikte konumuzla muhtelif şekillerde ilişkili olan lokal/spesifik çalışmalar mevcut olup, öne çıkanları kısaca arz etmeye çalışacağız.

- Hişâm es-Seyyid Atiyye el-Cenâyinî, “el-Kuhûl ve istihdâmâtuhu”, *Mecelletu Kulliyeti’ş-Şeri’ati ve’l-Kânun bi Tantâ*, 34/4, (2019) 1054-1133. 80 sayfadan oluşan makalede alkolün mahiyeti, çeşitleri, ham haliyle kullanım alanı ve başka bir maddeyle karışım halinde kullanımı üzerinde durulmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde ele aldığımız kimya ilmiyle ilintili olan bazı başlıklar ele alınmakta, ancak ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümde yer verdiğimiz konulara değinilmemektedir.

- Nurdeen Deuraseh, “İslâm Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş Midir?”, çev. Abdullah Çolak, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/4 (2008), 191-206. 16 sayfadan oluşan makale, başlıklar arasında bağlantı, numara veya harfle gösterilmediğinden kopuk gözükmektedir. Yazar ilgili makalede hamrın ne olduğuna dair yaklaşımlara kısa delilleriyle birlikte yer verdikten sonra tedavi amacıyla kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgili görüşleri ana hatlarıyla aktarmaktadır.

² Fıkıh eserlerinde mezhep içi ihtilâfların zikredilmesinde dahi hatalar olabilmektedir. Bu nedenle mezhep içi ihtilâfların aktarılmasında da mümkünse tek eserle yetinmemek, mezhep kaynaklarına kronolojik olarak atıf yapmak önem arz etmektedir. Nitekim modern dönem çalışmalarında bir fakihin başka mezhebin görüşlerini aktarırken hata yaptığı ortaya konulduğu gibi kendisiyle aynı mezhebe mensup fakihlerin ihtilâfını naklederken de hatalar yaptığı tespit edilmektedir. Bu hususta bir örnek için bkz. Huzeyfe Çeker, “Mütûn-i Erbaa’da İmam Muhammed’in Görüşlerine Atıflar (İbadetler Bölümü Örneği)”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 32 (2018), 311.

- Kâşif Hamdi Okur, “İslâm Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”. *Usul İslam Araştırmaları 11/11 (Haziran 2009)*, 7-40. 34 sayfadan oluşan makalede yazar, “Helal ve Haram Olan Gıdalar”, “Hayvan Kökenli Gıdalar”, “Bitki Kökenli Gıdalar”, “Bazı Güncel Meseleler”, “Hayvan Kökenli Gıdalarla İlgili Bazı Meseleler”, “İçeceklerle ilgili bazı meseleler”, “Katkı Maddeleri ve İstihâle Meselesi” konularını ele almaktadır. Tezimizin konusuyla doğrudan ilgili olarak “İçeceklerle ilgili bazı meseleler” başlığında içeceklerin imalatı sırasında aromasını eritmek için çözücü olarak az miktarda etil alkol kullanılmasının fikhî hükmüne değinmektedir. Çalışmada tahlil edilen diğer fikhî konular, konumuzla bağlantılı değildir.

- Salim Özer, “İçkinin (Alkollü İçeceklerin) Yasaklanmasında Fukahânın Esas Aldığı Ölçüler”. *Bilimname Dergisi 18/1, (2010)*, 55-91. 37 sayfadan oluşan makale, iki ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde hamrın yasaklanması ve ona dair bazı hükümler ana hatlarıyla işlenirken, ikinci bölümde nebîz konusu ele alınmaktadır. Her iki bölümde de ele alınan başlıklar, tezimizde incelediğimiz konularla ilintilidir. Fakat tezimizin çerçevesi çok daha geniştir. Bununla birlikte söz konusu makalenin, hamr ve nebîzle ilgili meselelere dair başarılı bir literatür özeti niteliğinde olduğu söylenebilir.

- Mehmet Selim Aslan, “İslam Hukukuna Göre İstihâle ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9/43 (2016)*, 2326-2345. 20 sayfadan oluşan makale, iki temel başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta istihâlenin mahiyeti ve hükümlere etkisi üzerinde durulmakta; ikinci başlıkta ise istihlâkın mahiyeti ve hükümlere etkisine değinilmektedir. Tez konumuzla ilgili olan “İçinde Alkol Bulunan Gazlı İçeceklerin Hükmü” gibi bazı hususlara değinildiği gibi “İnsan Vücudunun Yanmış Bölgelerine Domuz Derisinin Nakledilmesinin Hükmü” gibi tez konumuzun dışında kalan konular da İslâm hukuku açısından incelenmektedir.

- Adem Elgün, “Helal Hayat Kavramı İçinde Etil Alkolün Evrensel Yeri ve Önemi”. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle 1/2 (Aralık 2019)*, 77-83. Yedi sayfadan oluşan kısa makale çalışmasında yazar, “Semavi Dinler ve Helâl yaşam”, “Alkol Üretimi ve Helâl Yaşamda Alkol Riski”, “Sentetik Alkol Üretimi”, “Anaerobik Biyoalkol Üretimi”, “Fermantasyon Yan Ürünleri”, “Anaerobik Fermantasyon Ürünleri”, “Helal Yaşam ve Aerobik Fermantasyon”, “Helal Yaşam ve Sağlık”, “Endüstriyel Alkol Kullanımı ve Helal Yaşam”, “Alkol Problemi ve Sosyal Yaşam Kavgası”, “Alkollü Ürünlere Ait Mevzuat ve Kontrol” başlıklarına dair kısa malumatlar verip sonuç kısmına geçmektedir. İlgili makalede

yer verilen şu öneriler, üzerinde durulması gereken hususlardandır: “Alkol ile alakalı istihâle ve istihlâk kavramları, bilimsel çalışmaların ışığı altında yeniden ele alınıp fıkıhçılarımız tarafından tekrar gözden geçirilmelidir. Günümüz pratiğinde karşılaşılan ‘yeni gıda çeşitlerinin ve işleme metotlarının’ ele alınıp değerlendirilmesine ve yeni görüşlere ihtiyaç duyulmaktadır. Helâl sertifikasyon işlemlerinin çok disiplinli ve uluslararası entegrasyon içinde, otoriteler tarafından acilen çözülmesi gerekmektedir.”³

- Adem Elgün, “Helallik Açısından Alkollü İçkiler, İçecekler ve Gıda Maddelerinde Alkol”. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi 1/1 (2019)*, 18-29. 12 sayfadan oluşan makalede yazar, alkollere dair teknik konuları “Kimyasal olarak alkol”, “Alkol (Etil alkol) kaynakları Sentetik alkol”, “Biyolojik alkol”, “Biyolojik Bazlı içkiler”, “Biyolojik Takviyeli İçkiler”, “Çeşnilendirilmiş İçkiler, Kokteyller”, “Alkollü Soslar, Damıtık (distile) İçkiler”, “Modifiye Biyolojik Ürünleri”, “Alkolün Sirkeye Dönüşümü”, “Gıda Maddeleri ve İçeceklerde Biyolojik”, “Metabolik Alkol”, “Meyve, Meyve Suyu ve İçeceklerde Alkol”, “Alkol Katkılı Gıda Maddeleri”, “Bulaşma (contamination) Kaynaklı Alkol”, “Kalıntı Alkol (residues)”, “Yan Ürün (byproduct) Olarak Alkol Oluşumu”, “Katkı Amaçlı (additives) Alkol”, “Fermantasyon Ürünlerinde Alkol”, “Anaerobik Fermantasyon Ürünlerinde Alkol”, “Aerobik Fermantasyon ve Alkol Üretimine Kontrolü”, “Aerobik Şartlarda Alkol Oluşumunun Kontrolü”, “Anaerobik Alkol ve Sirke,” “Çok Düşük Alkol (<%1) Miktarı, Sarhoşluk ve Koruyucu Etki”, “Farklı Alkol Miktar ve Kaynaklarının Helâllik Durumu”, “Alkollü Ürünlerin Kullanımında Niyet Meselesi ve Helallik”, “Alkollü Ürünler Ait Mevzuat” başlıkları altında kısaca ele almaktadır. Başlıklar arasındaki bağlantı numara veya harf gibi bağlantılarla belirtilmemektedir. Bu yüzden başlıkların arasındaki bağlantı nispeten kopuk gözükmemektedir. Makale başlıklarının fazla olması nedeniyle nispeten yüzeysel olsa da konunun kimya tarafını ilgilendiren yönüyle dikkate değerdir.

- Büşra Yüzüğüldü Önder, *Ebû Hanîfe’ye Göre Alkollü İçeceklerin Mahiyeti ve Hükümlere Etkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020). Prof. Dr. Halit Çalış danışmanlığında hazırlanan tez, 85 sayfadan oluşup iki ana bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde alkollü içkilerin tanımı ve mahiyeti ele alınmakta, ikinci bölümde alkollü içeceklerin hükmü üzerinde durulmaktadır. Konu Hanefî mezhebi ve Ebû Hanîfe özelinde işlenmiş olup tezimizin bazı başlıklarını ilgilendirmektedir. Ancak tezimizde biz, konuyu herhangi bir mezhep veya fakîh ile sınırlandırmadık.

³ Adem Elgün, “Helal Hayat Kavramı İçinde Etil Alkolün Evrensel Yeri ve Önemi”, *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle 1/2* (31 Aralık 2019), 81.

- Aydın Asıl, *Gıdalarda Alkol Kullanımının İslâm Hukuku Açısından İncelenmesi*, (Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022). Tez 113 sayfadan oluşmakta olup Doç. Dr. Şahban Yıldırım danışmanlığında hazırlanmıştır. İçerik olarak iki ana bölümden meydana gelen tezin birinci bölümünde, kimyasal bir madde olarak alkoller, etil alkol ve alkol içeren gıdalar ele alınırken ikinci bölümde alkollü içecekler ve alkol içeren gıdalar incelenmektedir. Alkollü içkilerle ilgili bahis, tezimizin bazı başlıklarıyla ilintilidir. Ancak tezimizin doktora düzeyinde olması hasebiyle ihtiva ettiği konular daha kapsamlıdır. Yazar söz konusu tezinden “Etil Alkol İçeren Gıdaların Fıkhî Açısından Değerlendirilmesi” başlığıyla (*İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* (42), 191-218) makale de yayımlamıştır.

- Hilal Tüfekçi, *Kur’ân’a ve Fıkıh Geleneğine Göre Alkol ve Uyuşturucu Maddeler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022). Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır danışmanlığında hazırlanan tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sarhoş edici maddelerle ilgili olarak kavramlar, ikinci bölümde gıda bilimi açısından etil alkol ve tahammür (alkol fermentasyonu), üçüncü bölümde fıkıh eserlerinde ve günümüzde alkol içerebilen içecekler ve uyuşturucu maddeler ele alınmaktadır. Bu tezin, yukarıda adı geçen Aydın Asıl’ın “Gıdalarda Alkol Kullanımının İslâm Hukuku Açısından İncelenmesi” ismiyle hazırladığı yüksek lisans tezinin içecekler bağlamında daha ayrıntılı hali olduğu ifade edilebilir. Tezde alkollü içecekler kapsamında yer verilen içecekler/veriler tez konumuzu ilgilendirirken, uyuşturucu maddeler konusu tezimizin kapsamı dışındadır. Ayrıca tezimizin birinci ve bilhassa üçüncü ve dördüncü bölümünde ele alınan konular, mevzubahis çalışmadan tamamen farklılık arz etmektedir.

- Emine Çakır, *Gazlı İçeceklerde Alkol Tayini ve Konuya Dair Fıkhî Yaklaşımlar* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023). 71 sayfadan oluşan yüksek lisans tezi, Doç. Dr. Adem Yıldırım danışmanlığında hazırlanmış olup üç ana bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde gıda katkı maddelerinin kavramsal çerçevesi ve kaynakları ele alınmakta, ikinci bölümde gazlı içeceklerde alkol tayini konusu işlenmekte, üçüncü bölümde de gazlı içeceklerde alkolün varlığına dair fıkhî değerlendirmeler üzerinde durulmaktadır. Konunun özgünlüğü ve tezimizin bir başlığını ilgilendiren özelliği, beş farklı gazlı içeceğin içindekilerine yer verilip laboratuvarında alkol analizine sokularak her bir numunenin sonuçlarına yer verilmesidir.

- Muhammed Ali el-Bâr, *el-Hamru beyne't-tib ve'l-fikh*. Cidde: Dâru's-Şurûk, ts. 227 sayfadan oluşan çalışmada, fikhî açıdan harâm olan alkollü içeceklerin insan sağlığı üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler ele alınmaktadır. Bu bakımdan tezimin kapsamı dışındadır.

- Ömer Kılıç, *Tıp ve İslâm Gözüyle Alkol*. İzmir: Ticaret Matbaacılık, 1965. 137 sayfadan oluşan eserde, alkollü içeceklerin beden ve toplum üzerinde meydana getirdiği zararlar işlenmektedir. Eserde içkinin neden olduğu olumsuz etkilere yer verilerek bilimsel veriler ışığında içki içmenin yasaklanma nedeni üzerinde durulmaktadır. Çalışma akademik bir üslup ve kimliğe sahip değildir. Daha ziyâde halkı alkolden sakındırmak üzere kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

- Fikri Ahmed Ukâz, *el-Hamru fi'l-fikhi'l-İslâmî dirâse mukârene*. Suudi Arabistan: Mektebâtu Ukâz, 1982. 180 sayfadan oluşan kitap altı temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde zarûrât-ı hamse olarak bilinen beş temel ilke ve bunların korunması konusu ele alınmakta; ikinci bölümde hamrın ne olduğu hususu işlenmekte; üçüncü bölümde hamrın hükmü konusu incelenmekte, dördüncü bölümde içki içme cezasını ispatlayan delillere değinilmekte; beşinci bölümde içki içme cezasının ne olduğu üzerinde durulmakta; altıncı bölümde ise içkinin yasaklanmasındaki hikmetlere temas edilmektedir. Eserde işlediğimiz bazı konular bulunmakla birlikte son derece yüzeysel olarak ele alındığı göze çarpmaktadır. Ayrıca tezimizin ana bölümlerinde üzerinde durduğumuz bazı başlıklara hiç temas edilmediği görülmektedir. Örneğin birinci bölümde ele aldığımız alkol çeşitleri ve kullanım alanları ile ikinci bölümde yer verdiğimiz günümüzde etil alkol içerikli içeceklere hiçbir şekilde değinilmemektedir.

- Bessâm Sabbağ, *Müşkiletu'l-hamr fi'l-âlem*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1994. 277 sayfadan oluşan eserde; alkolün İslâm'da yasaklanması ve alkol içme cezası gibi tez konumuzla ilintili bazı başlıklara değinilmektedir. Diğer taraftan alkolün zararları ve bağımlılığı, alkol bağımlılığının tedavisi, günümüz İslâm toplumları ve içki, Müslüman toplumların alkollü içeceklere karşı çabaları gibi tez çerçevemizin sınırları dışında olan toplumsal konuların merkeze alındığı müşahede edilmektedir. Bu bakımdan -çalışmanın başlığından da anlaşıldığı üzere- tez konumuzun kapsamı dışındaki konuların esas olarak ele alındığı, tezimizde yer vermeyi düşündüğümüz konuların bir kısmına yüzeysel değinildiği, önemli bir kısmına ise hiç değinilmediği görülmektedir.

- Alparslan Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Madde Bağımlılığı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 9. basım, 2012. 227 sayfadan oluşan eserde “Yeşilay Cemiyetinin Kuruluşu ve Gayesi”, “Alkolün Çeşitleri”, “Alkolün Vücuttaki Âkıbeti”,

“Sarhoşluk Neden İleri Gelir”, “Alkolün Tesir Basamakları”, “Trafik Kazaları ve İçki”, “Alkollü İçkiler ve Suç İşleme”, “Alkol Kullanılmasına Bağlı Belli Bazı Hastalıklar”, “Alkoliklerin ve Uyuşturucu Madde Mübtelâlarının Tedavisi Mümkün mü”, “Türkiye’de Alkollü İçki imâlatı ve Neticeleri”, “İçki Satışları Ekonomiye Faydalı mı Yoksa Zararlı mı”, “Sigaraya Dair Birkaç Mesele”, “Senelerce Sigara İçenlerde Meydana Gelen Belli Başlı Hastalıklar”, “Alışkanlık Yapan Maddeler”, “Bağımlılık Yapan İlaçlar”, “Alışkanlık Yapan Maddelerle Alakalı Genel Özellikler”, “İslâmiyet ve Zararlı Alışkanlıklar”, “Direkt Alkolden İleri Gelen veya Alkole Atfedilebilen Ölüm Sebeplerinin Sınıflandırılması” başlıklarına değinilmektedir. Tezimizle ilgili olabilecek tarafı alkolün çeşitleri başlığıdır. Ancak yazar, İslâm hukukçusu olmadığından konuyu fikhî açıdan ele almamaktadır. Nitekim ilgili başlık altında alkollü içkiler vücudu ısıtır mı, bir bardak viski yılan ısırmasına faydalı mıdır, içki içenlerde kurşun zehirlenmesi görülür mü, alkollü içkilerin azı faydalı mıdır, alkollü içkiler ve kalp-damar hastalıkları ile olan alakası gibi konular işlenmektedir. Bu çalışmada ele alınan hususlar ile tezimizde yer vereceğimiz konular birbiriyle doğrudan ilintili değildir. Kitap, akademik bir kaynaktan ziyâde topluma hitap edici tarafı ağır basan bir metin hüviyetindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA ALKOLLER

Alkoller, kimyasal açıdan geniş bir çeşitliliğe sahip olup hem laboratuvarlarda hem de endüstrilerde çözücü ve reaktif/ayıraç madde olarak kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak gıda, ilaç ve temizlik malzemelerinin imalatı gibi hayatın hemen her alanındaki ürünlerin üretiminde kendisinden yaygın bir biçimde faydalanılmaktadır. Tarihi çok eski dönemlere dayanan ve muhtelif şekillerde kullanılan alkollerden, endüstri çeşitliliği ve seri üretimle birlikte eski zamanlara oranla daha da çok yararlanılmaktadır. Nitekim yeni teknolojilerle üretilmesi hasebiyle geleneksel olarak niteleyebileceğimiz ürünlerin üretilmesinde bile alkollerden muhtelif şekilde istifade edilebildiği bilinmektedir. Buna bağlı olarak sosyal yaşamda tükettiğimiz ve kullandığımız birçok ürünün içerisinde de alkol olma ihtimali bulunmaktadır. Özellikle günümüzün küresel hayat şartlarında, Müslümanların ihtiyaçlarının tümüne helâl dairesi kapsamında ulaşabilmeleri için bu meselelere yoğunlaşmak önemli bir gereksinimdir. Bu çerçevede alkollerin mahiyetinin, özelliklerinin, çeşitlerinin ve başlıca kullanım alanlarının, İslâm başta olmak üzere diğer dinlerdeki yerinin, günümüz hastalıklarından olan alkol bağımlılığının ne olduğunun ve alkol üretiminde kritik bir öneme sahip fermantasyonun hüviyetinin bilinmesi önem arz etmektedir.

1.1. Alkol Kavramı

Alkol sözcüğü, Arapça kökenli bir kelime olup Arapçada kirpikleri boyamak için kullanılan pudra şeklindeki toz (sürme) anlamına gelen “el-kuhûl/الكحول” kelimesinden türemektedir.⁴ Bu sözcük neredeyse bütün Batı dillerine geçmiştir. Türkçeye ise Batı dillerinden alkol şeklinde geçtiği ifade edilmektedir.⁵ Alkolün Fransızca bir sözcük olan “alcool” kelimesinden geldiği ve mayalanmış içkilerin damıtılmasıyla elde edilen sıvı, ispirto anlamına geldiğini söyleyenler de bulunmaktadır.⁶ Ancak kökenleri incelendiğinde Fransızcaya da Arapçadan geçtiği görüşünün daha isabetli olduğu söylenebilir. Halk arasında alkol denilince genellikle içinde etil alkol bulunan ve sarhoşluğa neden olan içecekler kastedilmektedir. Aynı şekilde “içki” denilince de sarhoş eden alkollü sıvı maddeler anlaşılmakta ki bunlar etil alkol içeren ürünlerdir.

⁴ Ralph J. Fessenden vd., *Organik Kimya*, ed. Tahsin Uyar, çev. Hüseyin Anıl vd. (Ankara: Güneş Kitapevi, 2001), 275.

⁵ Alparslan Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Madde Bağımlılığı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 21.

⁶ Uğur Üçüncü, *Milli Mücadele Yıllarında Bir Yasak Denemesi: Men-i Müskirat (İçki Yasağı) Kanunu ve Toplumsal Hayata Yansımaları* (Konya: Çizgi Kitapevi, 2012), 1.

Yapısı yönüyle alkoller, R-OH genel formülüne sahip olup suya benzemektedir. Fakat sudaki hidrojenlerden birinin yerini bir alkil grubu (alkanlardan bir hidrojen atomu çıkarılması ile oluşan grup) almıştır. Alkollerin işlevsel grubu hidroksil (-OH) grubudur. Suyun formülü “H-O-H”dır. Alkollerin formülü ise “R-O-H”dır. Uluslararası Temel ve Uygulamalı Kimya Birliği (IUPAC) sistemine göre alkoller oluştukları alkanlara “ol” eki getirilerek isimlendirilirler. Genel isimlendirmede ise alkil grubunun adının sonuna alkol kelimesi eklenir. Metil alkole metanol denilmesi, etil alkole de etanol denilmesi buna örnek olarak verilebilir. Alkoller, hidroksil grubunun bağlı olduğu karbon atomuna bir, iki ya da üç tane organik grubun bağlı olmasına göre birincil, ikincil ve üçüncül diye sınıflandırılır.⁷ Kimyasal olarak her alkol türünün verdiği tepkimelerin farklı olması sebebiyle, kullanım alanları değişmektedir.⁸

Alkoller, bir ya da daha fazla sayıdaki hidrojen atomlarıyla hidroksil gruplarının yer değiştirmesi sonucu oluşan hidrokarbon türevleridir. Alkoller, moleküllerinde buldukları hidroksil (-OH) sayılarına göre “monohidroksi alkoller (monoalkoller)”, “dihidroksi alkoller (dioller)”, “trihidroksi alkoller (trioller)” ve “polihidroksi alkoller (polioller)” olarak sınıflandırılabilirler. Monohidroksi alkoller, moleküllerinde bir hidroksil grubu; dihidroksi alkoller iki hidroksil grubu; trihidroksi alkoller üç hidroksil grubu; polihidroksi alkoller ise dört ve daha fazla hidroksil grubu içeren alkollerdir.⁹ Bu husus şu şekilde tablo olarak da gösterilebilir:

Monoalkoller $C_nH_{2n+2}O$ Yapısında bir tane -OH grubu bulunan alkollerdir	Dioller ($C_nH_{2n+2}O_2$) Yapısında iki tane -OH grubu bulunan alkollerdir.	Trioller ($C_nH_{2n+2}O_3$) Yapısında üç tane -OH grubu bulunan alkollerdir.	Polioller Yapısında dört ve daha fazla -OH grubu bulunan alkollerdir.
---	---	---	---

⁷Tahsin Uyar (ed.), *Organik Kimya* (Ankara: Palme Yayıncılık, 1998), 208-210; Mehmet Demirci, *Gıda Kimyası* (İstanbul: Gıda Teknolojisi Derneği Yayınları, 2010), 193-194; Yu. V. Kholodenko vd., “Formation and Conversions of Titanium(II) Complexes in the Photocatalytic Production of Hydrogen from Alcohols”, *Theoretical and Experimental Chemistry* 23/3 (01 Mayıs 1987), 274-280; James F. Norris - Avery A. Ashdown, “The Reactivity of Atoms and Groups in Organic Compounds. I. the Relative Reactivities of the Hydroxyl-Hydrogen Atoms in Certain Alcohols”, *Journal of the American Chemical Society* 47/3 (01 Mart 1925), 837-846.

⁸ A. Schreck vd., “Investigation of the Explosive Hazard of Mixtures Containing Hydrogen Peroxide and Different Alcohols”, *Journal of Hazardous Materials* 108/1-2 (30 Nisan 2004), 1-7.

⁹ Gürol Okay - Yılmaz Yıldırım, *Organik Kimya Problemleri ve Çözümleri* (Ankara: Bilim Yayınları, 2008), 203.

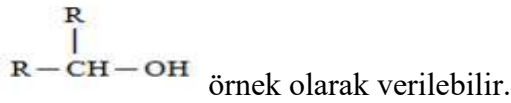
Monoalkoller –OH grubunun bağlı olduğu karbon atomuna göre üç sınıfta ele alınabilir.¹⁰

- Birincil (primer) alkol

Birincil alkollerde, –OH grubunun bağlı olduğu C atomuna bir tane alkil grubu bağlıdır. Örnek R–CH₂–OH verilebilir.

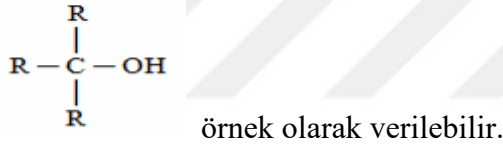
- İkincil (sekonder) alkol

İkincil alkollerde, –OH grubunun bağlı olduğu C atomuna iki tane alkil grubu bağlıdır. Alkil grupları aynı yahut ayrı olabilir.

- Üçüncül (tersiyer) alkol

Tersiyer alkollerde, –OH grubunun bağlı olduğu C atomuna üç alkil grubu bağlıdır. Alkil grupları aynı yahut farklı olabilir.

Bir bileşiğin alkol sınıfına girebilmesi için bir karbon atomuna yalnızca bir hidroksil grubu bağlanmalıdır. Hidroksil grupları birden fazla olduğunda bu bileşik ancak farklı karbon atomlarına bağlı ise alkol özelliği almaktadır. Hidroksil grubunun bağlı olduğu merkez karbona yalnızca bir alkil grubu (R) bağlı ise birincil alkol (örneğin etil alkol), iki alkil grubu bağlı ise ikincil alkol (örneğin izopropil alkol) ve üç alkil grubu bağlı ise üçüncül alkol (örneğin bütil alkol) tanımları kullanılmaktadır. Alkollerin özelliklerini tayin eden en bariz faktör hidroksil grubudur. Kimyasal değişimler bu grup üzerinde gerçekleşmektedir. Hidroksil grubu sayısı arttıkça hidrojen bağlanma oranı da ona göre artış göstermektedir. Böylece suda çözünürlükleri artmaktadır. Alkollerde karbon sayısı fazlaştıkça hidroksil grubunun bazı özelliklere etkisi ise azalma göstermektedir.¹¹

Alkollerin adlandırılmasında iki yol izlenmektedir. Birinci yol özel adlandırma, ikinci yol ise Uluslararası Temel ve Uygulamalı Kimya Birliği (IUPAC) sistemine göre

¹⁰ Behzat Altural, *Organik Kimya* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2008), 187; *Kimya Teknolojisi Alkoller ve Eterler* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2012), 5-6.

¹¹ Demirci, *Gıda Kimyası*, 193-195.

adlandırmadır. Özel adlandırmada metil alkol, etil alkol ve propil alkol gibi alkolü oluşturan alkil grubunun adının sonuna alkol ifadesi getirilerek adlandırma gerçekleştirilir. IUPAC sistemiyle adlandırmada organik kimya dalının genelindeki anlayış ile öncelikle -OH grubunun bağlı olduğu en uzun karbon zinciri seçilir. Bu işlemden sonra yapının karmaşıklığı ve özelliklerine göre adlandırmanın temel kuralları işletilmeye başlanır.¹²

Sosyal yaşamda yediğimiz, içtiğimiz ve kullandığımız birçok ürünün içerisinde alkol bulunabilmektedir. Örneğin ekmek hamurunda da maya fermantasyonu neticesinde çok düşük miktarlarda alkol (etanol) bulunur. Ancak fırın sıcaklığındaki pişirmeyle etil alkol etkisini yitirip uzaklaşır. Meyve ve sebzeler gibi karbonhidrat içeren muhtelif gıdaların bozulmuşlarında da etil alkol oluşabilir. Nitekim meyve sularında bozuk hammadde nedeniyle veya hatalı üretim sırasında maya fermantasyonu sonucu etil alkol bulunabilmektedir. Şeker alkollerini, çeşitli bitkilerin bünyelerinde doğal olarak yer alabilmektedir. Bu bitkiler, düşük kalorili ve diyabetik ürünlerde kullanılmakta olup az veya çok tatlılık hissi vermektedir.¹³ Gıdaların da aroma profillerini tanımlayıcı keskin kokuları; alkoller, karboniller, organik asitler gibi muhtelif kimyasal sınıflardan olan, uçucu ve uçucu olmayan bileşenlerden oluşmaktadır. Aroma bileşenleri meyve-sebze ve baharatların yapısında doğal olarak olabildiği gibi endüstriyel olarak üretilen gıdaların fermantasyon işlemleri sırasında da oluşabilmektedir. Ayrıca hazır yiyecekler ve içecekler gibi endüstriyel gıdalara doğrudan da katılabilmektedir. Nitekim siyah, yeşil ve yarı fermente çayların aromasında toplam üç yüzden fazla bileşik tespit edilmiş olup alkol grubuna dahil olan bileşik sayısı elliden fazladır. Benzer şekilde kakao ve kahve çekirdeklerinin çok sayıda aroma bileşeni içerisinde alkol bileşikleri de yer almaktadır. Bunların yanı sıra laboratuvarlarda çözücü ve dezenfektan olarak kullanılan ürünlerin içerisinde de alkol bulunmaktadır.¹⁴

Tüketicileri alıştırmak/bağımlı hale getirmek amacıyla veya ürünlere farklı bir lezzet ve koku katabilmek maksadıyla alkollerden muhtelif şekillerde yararlanılabilmektedir. Örneğin alkollü yaş pastaları, kurabiyeler, kekler ve meşrubatlar üretilebilmektedir. Yanı sıra çözücü ve reaktif/ayıraç madde olarak kullanılması hasebiyle şekerleme ürünleri, hazır yiyecekler ve içecekler gibi endüstriyel gıdalara da doğrudan katılabilmektedir.¹⁵ Hatta etin daha kolay pişirilmesi ve daha lezzetli hale gelebilmesi amacıyla alkollü içeceklerden

¹² Gürsoy Meriç, *Genel Kimya 4 Organik Kimya*, ed. Hüseyin Bağ - Giray Topal (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, ts.), 90-91; Taner Onat, *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş* (Ankara: Palme Yayıncılık, 2006), 53-55; Altural, *Organik Kimya*, 187-188.

¹³ Demirci, *Gıda Kimyası*, 198.

¹⁴ Demirci, *Gıda Kimyası*, 198-199, 201.

¹⁵ Demirci, *Gıda Kimyası*, 197-199.

yararlanılabilmektedir. Bu noktada birayla tavuk pişirme, kırmızı etli yemekler için kırmızı şarap, balık için beyaz şarap kullanmak yaygındır.¹⁶

Alkol üretiminde en önemli süreçlerden biri fermantasyon; diğer adıyla mayalanmadır. Tüm alkollü içeceklerin elde edilmesinde de mayalanma süreci bulunmaktadır. Bu nedenle fermantasyon kavramının üzerinde özel olarak durmak faydalı olacaktır.

Sözcük anlamı itibariyle biyolojik değişim anlamına gelen fermantasyon,¹⁷ büyük moleküle sahip maddelerin, bilhassa karbonhidratların mikroorganizmalar tarafından küçük moleküle maddeler halinde parçalara ayrılması demektir.¹⁸ Fermantasyon sürecinde mikroorganizmalar şekerleri veya diğer organik molekülleri oksijene gereksinim duymadan krebs döngüsü, diğer bir ifadeyle sitrik asit döngüsüyle elektron taşıma sistemini kullanmaksızın katabolize (enerjice zengin ve büyük moleküle moleküllerin daha küçük molekülelere parçalanması süreci) ederler ve enerji kazanırlar.¹⁹

Fermantasyon yapan mikroorganizmalar, şekerleri veya diğer organik molekülleri, enzim sistemlerini kullanarak parçalar ve enerji kazanırlar. Bu mikroorganizmalar yüksek moleküle organik bileşikler enerji kaynağı olarak kullanırken, bunları tamamen karbondioksit ve suya kadar parçalamazlar. Fermantasyon sonunda etil alkol, laktik asit, asetik asit gibi organik bileşikler meydana getirirler.²⁰

Fermantasyon, çoğunlukla su ile şeker karışımına maya ilave edilmesiyle oluşmaktadır. Mayanın içerdiği enzimler, uzun bir tepkime dizisinden sonra basit şekeri etanol ve karbondioksite dönüştürmektedir. Fermantasyon neticesinde içeriği %12-15 arasından daha yüksek etil alkollü içki meydana gelmez. Çünkü daha yüksek derişimlerde (çözültideki bileşenin kütle yüzdesi) maya enzimleri etkinliklerini yitirmektedir. Daha yüksek alkol içerikli enzimleri üretmek için ise sulu çözülti damıtılmalıdır. Brandi, viski ve votka gibi içkiler bu şekilde üretilmektedir. Bir alkollü içkinin “alkol derecesi”, alkol yüzdesinin iki

¹⁶ “<https://fitpeople.com/tr/diyet-ve-beslenme/alkolle-yemek-pisirmenin-puf-noktalari/>”, *Fit People* (04 Haziran 2019).

¹⁷ Demirci, *Gıda Kimyası*, 200.

¹⁸ S. Bora Şafak, *Türk Bira Sektörü Analizi ve Türk Bira Firmalarının İhracat Olanakları* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 12.

¹⁹ Rahmi Ertan Anlı, “Şarap”, *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*, ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 435.

²⁰ Omca Demirkol, “Fermantasyon Teknolojisi”, *Her Yönüyle Gıda*, ed. Figen Durlu Özkaya vd. (İzmir: Sidas Medya, 2015), 187.

katıdır. Yüz derecelik viskinin %50'si etil alkoldür. Farklı damıtık likörlerin tat ve kokuları, alkol ve suyuyla birlikte damıtılan diğer organik bileşiklerden kaynaklanmaktadır.²¹

Fermantasyon, gıdaların korunmasında ve raf ömrü uzun, mikrobiyolojik yönden güvenli gıdaların elde edilmesinde tercih edildiği bilinen en eski yöntemdir. Fermente ürünlerin, köken itibariyle Orta Doğu ile Balkanlara dayandığı ve on bin yıllık bir geçmişinin olduğu ifade edilmektedir. Tarihî süreçte fermente ürünler, öncelikle küçük ölçekli ev ürünleri şeklinde üretilmiş, ardından büyük ölçekli sanayi üretimine geçilmiştir. Maya ve küflerin etkin olduğu fermantasyonlarda amaç, sindirilebilirliği ve besin değerini artırmak ve doku ile aromayı geliştirmektir.²²

Fermantasyon sonucu oluşan ürünler, aslında rastlantı sonucu gelişigüzel keşfedilmiştir. Nitekim üzüm suyunu şaraba dönüştüren mayalar, sütü yoğurda dönüştüren laktik asit bakterileri ve şarabı sirkeleştiren asetik asit bakterileri doğada bol miktarda vardır. Buna bağlı olarak uygun ortam bulduklarında gelişerek metabolitlerini üretirler. Dolayısıyla bir süre bekleyen üzüm suyunu tüketen insanoğlu, tadının ve birçok özelliğinin farklı olduğunu keşfederek ve üzümün suyunu elde edip belirli bir süre bekleterek şarap imal etmeyi öğrenmiştir. Daha sonra bilim insanlarının yaptıkları çalışmalar bu dönüşümün nedenlerini ortaya koymuştur.²³

Belirli karbonhidratların bakteri, küf ve mayalar tarafından salgılanan enzimlerin etkisi ile parçalanması ve kimyasal değişikliklere uğraması olayı olan fermantasyon,²⁴ sosis, salam, sucuk, pastırma, sirke, ıslak kahve, tarhana, çay ve kakao gibi birçok üründe uygulanmaktadır.²⁵ Fermantasyon hava oksijeni ile meydana geldiğinde *aerob*, hava oksijeni olmaksızın meydana oluştuğunda *anaerob* fermantasyon olarak ifade edilmektedir.²⁶ Oksijensiz (*anaerob*) ortamda yapılan bir fermantasyon olan²⁷ alkol fermantasyonunun, asetik asit (*sirke asidi*) fermantasyonu ve laktik asit (*süt asidi*) fermantasyonu gibi birçok çeşidi bulunmaktadır. Alkol fermantasyonu alkollü içkilerin, mayalı ve ekşi hamurların

²¹ Graham Solomons - Craig Fryhle, *Organik Kimya*, ed. Gürol Okay - Yılmaz Yıldırım (İstanbul: Litaratür Yayınları, ts.), 482.

²² Filiz Yıldız Akgül, “Kımız”, *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*, ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 257; Mükerrerem Kaya - Güzin Kaban, “Fermente Et Ürünleri”, *Gıda Biyoteknolojisi*, ed. Necla Aran (İstanbul: Nobel Yayınları, 2010), 157.

²³ Demirkol, “Fermantasyon Teknolojisi”, 187.

²⁴ Arslan Bilişli, *Gıda Kimyası* (Çanakkale: Sidas Medya, 2019), 30.

²⁵ Hüseyin Eren - Hasan Tenagüler, “Fermente Bitkisel Ürünler”, *Gıda Biyoteknolojisi*, ed. Necla Aran (İstanbul: Nobel Yayınları, 2010), 255-272.

²⁶ Saime Küçükömrürler, *Gıdaların Özelliği ve Yiyecek Hazırlama I* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021), 192-193; Bilişli, *Gıda Kimyası*, 30.

²⁷ Demirci, *Gıda Kimyası*, 200.

üretiminde önem taşımaktadır. Bu fermantasyonun sonucunda esas olarak etil alkol ve karbondioksit meydana gelirken gliserol, asetaldehit gibi bazı ikincil maddeler de oluşmaktadır.²⁸ Örneğin etil alkol içeren şarap ve bira gibi içkilerin yapı maddelerindeki karbonhidratlar (glikoz, sakkaroz, laktoz, fruktoz gibi) mayaların tesiriyle ana ürün olarak etil alkol ve karbondioksite dönüşmektedir. Yan ürün olarak da gliserin, asetaldehit metil alkol gibi bileşikler oluşmaktadır.²⁹ Alkol fermantasyonu, en bilinen fermantasyon çeşididir. Bu fermantasyon, alkollü içkilerin ve aynı şekilde mayalı ve ekşi hamurların yapımının kimyasal temelini oluşturmaktadır. Asetik asit (sirke asidi) fermantasyonunda sirke asidi, bakterileri hava oksijeninin etkisiyle etil alkolü okside ederek (molekülden ayrılmasını sağlayan kimyasal tepkime) asetik asit oluşturmaktadır. Laktik asit (süt asidi) fermantasyonunda ise laktik asit bakterilerinin karbonhidratlar üzerindeki etkisiyle laktik asit meydana gelmektedir. Bu yolla turşu, yoğurt, kefir, ekşi hamur ve bazı peynirler üretilmektedir.³⁰

Fermantasyon teknolojisinin çalışma alanı çok geniştir. Nitekim günlük yaşamımızda tükettiğimiz gıda maddelerinin büyük çoğunluğu fermantasyon neticesinde elde edilmektedir. Çok sayıda ve çeşitte ürün, fermantasyonla üretilmektedir. Turşu, salamura zeytin, boza, sirke, peynir, yoğurt, bira, şarap ve ispiro bunlardan bazısını oluşturmaktadır. Fermantasyon yoluyla birtakım gıdaları uzun süre saklamak da mümkün olmaktadır. Ancak fermantasyona tâbi tutulmuş gıdalar, doğal özelliklerini bütünüyle kaybetmekte ve farklı özelliklerde yeni bir ürün meydana gelmektedir. Turşu ve salamura zeytin bunun tipik örnekleridir. Turşu ile salamuraya tuz katılarak istenmeyen bazı mikroorganizmaların faaliyetine engel olunur.³¹

1.2. Alkolün Tarihçesi

Alkoller, birer kimyasal bileşiklerdir. Bu sebeple alkollere dair bir söz söyleyebilmek için kimya ilmine de vakıf olmak önem arz etmektedir. Bundan dolayı alkollerin tarihçesine yer vermeden önce kimya ilminin tarihçesine yer vermek gerekmektedir. Çünkü alkoller, bu ilmin ilgi alanına girmektedir ve kimya ilmi bilinmeden alkollerin anlaşılması zordur.

Kimya her bir maddeyi ayrı ayrı inceleyen, maddelerin kaynağı, oluşumu ve farklı ortamlarda ne tür özellikler kazandığını araştıran bir bilim dalıdır. Örneğin oksijenle hidrojenin birleşiminden suyun meydana gelmesi kimyasal bir olaydır. Bir maddenin saf mı yoksa karışım mı olduğu hususu, kimya ilmiyle tespit edilebilmektedir. Kimya ilmi tarihsel

²⁸ Demirci, *Gıda Kimyası*, 200; Bilişli, *Gıda Kimyası*, 30; Küçükkömürler, *Gıdaların Özelliği ve Yiyecek Hazırlama I*, 195-196.

²⁹ Demirkol, "Fermantasyon Teknolojisi", 193.

³⁰ Bilişli, *Gıda Kimyası*, 30; Demirci, *Gıda Kimyası*, 28, 200.

³¹ Küçükkömürler, *Gıdaların Özelliği ve Yiyecek Hazırlama I*, 192; Demirci, *Gıda Kimyası*, 200, 218.

olarak oldukça eskilere dayanmaktadır. Hz. Âdem'in öz olarak kimyayı bildiği ve bunu oğlu Şît'e öğrettiği; kezâ Hz. İdrîs, Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân ve Hz. İbrâhîm'in belli düzeyde kimya bilgisine sahip olduğu belirtilmektedir. Kimya ilmini Hz. Nûh'a dayandıranlar da bulunmaktadır. Önceleri maddeleri birbirine dönüştürmede kullanılan cevher, kimya anlamında kullanılmaktaydı. Kimya kelimesinin eş anlamlısı iksirdir. Kaynaklarda iksir sanatı, ilmu's-sinâ'a gibi kavramlara karşılık gelmektedir. İslâm dünyasında ise kimya ilmi daha çok simya adıyla bilinmektedir.³²

Simya gerek insana gerekse doğaya ve evrene dair ilâhî sırların ortaya çıkmasını hedefleyen bir çalışma alanı olarak uzun yüzyıllar insanlığın odak noktasını oluşturmuştur. Helenistik Dönemde başlayan, İslâm Uygarlığında devam ettirilip Batı'ya aktarılan simya çalışmaları, diğer bir ifadeyle erken dönem kimya araştırmaları ve onların ürünleri, dolaylı olarak ve son derece yavaş bir şekilde modern kimyanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.³³ Ortaçağ İslâm kimyasını doruk noktasına çıkaran Ebû Bekir er-Râzî (ö. 313/925) tıp alanındaki başarılarıyla birlikte organik ve inorganik kimya sahalarındaki çalışmalarıyla kimya tarihinde yeni bir dönemin (modern kimyanın) başlamasına öncülük etmiştir.³⁴

Maddenin yapısı, özellikleri, bileşimleri ve değişimlerinin açıklanmasında simya izahlarının ve dilinin terk edilip, modern kimya açıklamalarına ve diline geçiş Batı'da 18. yüzyılda gerçekleşir. Bu dönemde Scheele (ö. 1742) ve Priestley'in (ö. 1804) çalışmalarıyla kimyada büyük keşifler yapılmıştır. Lavoisier'le (ö. 1794) birlikte de münferit kimyasal süreç verileri kimya kuramı haline gelmiş ve modern kimya olarak adlandırılan bilim disiplini ortaya çıkmıştır.³⁵

Alkol, organik kimya alanında benzer niteliklere sahip bileşiklerin ortak adıdır. Buna bağlı olarak kimyasal bir bileşik olarak alkollerin etanol, metanol, bütanol, izopropil, gliserol gibi birçok çeşidi bulunmaktadır. Dolayısıyla alkolün her çeşidi ayrı bir tarihî serencama sahiptir. Bu başlıkta ağırlıklı olarak, en eski alkol çeşidi sayılan etil alkole dair tarihsel bilgiler üzerinde duracağız.

Alkoller hem laboratuvarlarda hem de sanayide çözücü ve reaktif/ayıraç madde olarak önemi hâiz olup çok eski dönemlerden itibaren bilinmektedir.³⁶ Hatta Saîd b. Müseyyeb ve

³²Şaban Döğen, *İslam ve Kimya* (İstanbul: Gençlik Yayınları, 1996), 11-14.

³³Ayten Koç Aydın, "Osmanlıda Simyadan Kimyaya Geçiş Süreci", *Dört Öge* 9 (2016), 113.

³⁴Emre Dölen, "Kimya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/28.

³⁵Aydın, "Osmanlıda Simyadan Kimyaya Geçiş Süreci", 110-113.

³⁶Ahmet Akar vd., *Organik Kimya*, ed. Yılmaz Yıldırım (Ankara: Bilim Yayınları, 2011), 457.

Yezîd b. Kâsîd gibi âlimler, alkolü Hz. Âdem'in cennetteki yaşayışına kadar götürmüşlerdir. Mezopotamya kavimleri, çeşitli türlerde alkollü içkiler üretmişlerdir. Hammurabi kanunlarında alkollü içki ve meyhânecilikle ilgili düzenleyici kanun maddeleri vardır.³⁷ Hz. Yûsuf kıssasında geçen “*Ey hapishane arkadaşlarım! Biriniz efendinize şarap/içki sunacak, diğeri asılacak ve kuşlar başından yiyecektir. Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir.*”³⁸ âyetinden hareketle Hz. Yûsuf döneminde alkollü içkilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ekmeğin ilk defa nerede ve ne zaman üretilip tüketildiğinin bilinmesi, alkolün de ilk ne zaman ve nerede başladığı sorusuna dair bir fikir verebilir. Zira -bira başlığında değinileceği üzere- ekmeğin ve biranın ortak bir tarihî serüvene sahip olduğu birçok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir.

Yoğunluğu düşük olan bira ve şarap türü fermente içecekler, insanlığın tarım yaşamına geçiş yaptığı cilalı taş devri/neolitik dönemden itibaren Mısır'dan Çin'e kadar dünyanın nerdeyse her tarafında yayılmıştır. Yüksek alkol dereceli damıtık içkiler ise Orta Çağ'da Arapların imbibik/damıtıcı üzerinde değişiklikler yapıp ileri damıtma tekniklerinin ilerletilmesiyle ortaya çıkmıştır.³⁹ Alkolün, insanlığın tarım yaşamına geçiş yaptığı cilalı taş devrinde üretilip tüketilmeye başlandığından yola çıkılarak alkolün göçebe hayat süren topluluklarda görece daha az olduğu belirtilebilir.

Alkolün anlamı/algısı da tarihsel süreç içerisinde toplumdan topluma, dönemden döneme farklılık göstermiştir. Kimi toplumlarda aşkınlık, eğlence, iyilik hali, doğurganlık ve neşe kaynağı olarak addedilirken, kimi toplumlarda şiddet, toplumsal bozulma ve ahlâksızlık olarak görülmüştür. Birtakım topluluklarda ise etil alkol çeşidi olan şarap ve bira, tanrılarla alakalandırılmıştır. Örneğin Sümer tanrısı Ninkasi'nin bira tanrısı olduğu, Mısır tanrısı Osiris'in şarap ve birayı insanlığa bağışladığı belirtilmiştir. Antik Yunan'da alışverişte takas maddesi olarak da kullanılan şarap, bir içecek olarak tanrılara sunulmuştur. Babil devletinin verilerine göre bira ve şarap, Hz. Nûh'un gemi inşası sırasında elde edilip kullanılmıştır. Antik Mısır medeniyetinde M.Ö. 4000'li tarihlerde şarap tüketilmiştir. Aynı dönemde bira, bir enerji kaynağı olarak kabul edildiği için bilhassa piramitlerde çalışan işçilerce tüketilmiştir.⁴⁰ İlk dönemlerden beri üretilip kullanıldığı anlaşılan etil alkol, zamanla bazı milletler için millî

³⁷ Nebi Bozkurt, “İçki”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/456-458.

³⁸ Yûsuf 12/41. يَا صَاحِبِي السَّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ مَا فَيْسَقِي رَبَّهُ حَمْرًا وَأَمَا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ فَضِي الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ.

³⁹ Musa Tosun, “İçki”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/462.

⁴⁰ Abdullah Yıldız, “Dünyada ve Türkiye’de Adsız Alkolikler”, *Bağımlılık dergisi* 22/2 (2021), 188-191; M. Hilmi Pamir, *Fermentasyon Mikrobiyolojisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1985), 1-3.

bir sembol, bazıları için kutsal bir anlam ifade eder olmuştur. Söz gelimi Ruslar votkayı, Almanlar birayı millileştirirken; Hıristiyanlar şarapla kutsanmayı dinî bir vecibe kabul etmişlerdir.⁴¹ Alkole dair olumlu tutumlara karşın, yarattığı etki nedeniyle eski tarihlerden itibaren olumsuz tepki verenler de olmuştur. Söz gelimi Platon (M.Ö. 429-347) ve Plinius Secundus (M.S. 24-79) gibi bilginler, kaleme aldıkları kitaplarında alkolün yasaklanmasını doğrudan belirtmemiş olsalar da içilmesine dair muhtelif kısıtlamalar teklif etmişlerdir.⁴²

Neredeyse her dönem ve toplumlarda alkollü içki tüketme tiryakiliğinin bulunduğu ifade edilebilir. Hicaz'da Câhiliye Arap toplumunda da Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde alkollü içki tüketme alışkanlığı yaygın olduğundan ötürü İslâm, içkiyi harâm kılarken ikna edici ve tedricî/aşamalı bir yöntem takip etmiş, belli aşamalardan sonra net bir şekilde harâmlık hükmünü getirmiştir.⁴³

Câhiliye zamanında alkol tüketme alışkanlığı Araplar arasında o kadar yaygındı ki ortalama yüz kadar alkol ismi bildikleri rivâyet edilmektedir. O dönemdeki alkol alışkanlığının, yazdıkları şiirlere de yansıdığı görülmektedir. Nitekim Câhiliye şiirlerinde Araplar, alkol kadehlerinin, sofralarının, meclislerinin ve çeşitlerinin detaylı tasvirlerini yapmaktadırlar.⁴⁴ Kezâ ticaretleri için de alkol son derece önemli bir maddedir.⁴⁵ Öyle ki Araplar alkol/şarap satıcısını tâcir diye isimlendirmektelerdi.⁴⁶ Rivâyetlerden anlaşıldığına göre Câhiliye zamanında, zarar ve kötülüğünden ötürü alkolü kendilerine yasak eden kişiler de bulunmaktadır. Osman b. Maz'ûn, Varaka b. Nevfel, Zeyd b. Amr, Ebû Zerr el-Gıfârî, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman bunlardandır. Örneğin Hz. Âişe'den gelen bir rivâyete göre Hz. Ebû Bekir, ne Câhiliye ne de İslâm dönemlerinde sarhoş edici içki içmiştir.⁴⁷ Yine Osman bin Maz'ûn'un: "Aklımı götüren ve benden aşağı olan kişileri bana karşı güldüren şarabı tüketmem." dediği aktarılmaktadır. Câhiliye halkı arasında, Hz. İbrâhîm'in Hanîf dinine göre yaşayanların alkol tüketmedikleri anlaşılmaktadır.⁴⁸ Bundan yola çıkarak alkol tüketmenin Hanîf dininde harâm olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Tarihte birçok millet ve medeniyet tarafından tüketilen alkol, eski Türk toplumlarında da vardır. Nitekim Türk kavimlerinin yayıldığı Orta Asya ile Doğu Avrupa'nın tüm

⁴¹ Üçüncü, *Milli Mücadele Yıllarında Bir Yasak Denemesi*, 1.

⁴² Yıldız, "Dünyada ve Türkiye'de Adsız Alkolikler", 188-191; Pamir, *Fermantasyon Mikrobiyolojisi*, 1-3.

⁴³ Mustafa Baktır, "İçki", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/458.

⁴⁴ Yusuf Kardâvî, *el-Helâl ve'l-harâm fi'l-İslâm* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1997), 65.

⁴⁵ Abdurrahman Ali Haccî, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1420), 166.

⁴⁶ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 4/89.

⁴⁷ Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-esfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 7/160.

⁴⁸ Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 480-481.

bölgelerinde, elinde alkol kadehi tutan heykellere rastlamak mümkündür. Türklerin, iaşelerinin ve yaşadıkları coğrafyanın şartlarına uygun olarak özgün bir fermente içecek olan kımızı yaygın bir şekilde üretilip tükettikleri bilinmektedir. Kısarak sütünden elde edilen ve hafif alkollü olan kımızı içmek için kullanılan özel kadehler de bulunurdu.⁴⁹ Bu kadehlerin Uygurlularca “ayak”, Yakut Türklerince “ayaks”, Moğol Türklerince “ayağa” olarak adlandırıldığı aktarılmaktadır. Türk hükümdarlarının otağlarında (hakan çadırı) ve evlerinde alkolü tören düzeniyle, protokol kurallarıyla içtikleri ve içmeye geçilmeden önce “yer ve su Tanrıları için” yere içki saçtıkları ifade edilmektedir.⁵⁰ Şarabın, Türklerin sonradan içtikleri ve yapımına geçtikleri bir alkol olduğu söylenmektedir. Kımız ve şarap dışında Türklerin bir de “beğeni” diye adlandırılan buğday, darı ve arpa gibi tahıldan ürettikleri alkollerini vardır.⁵¹ Rıza Çavdarlı’ya göre ise Türklerin ilk medenî/kentsel buluşu bağcılık ve şarapçılık olup yaşadıkları her yerde şarap bulunmaktaydı.⁵² Şaraba Türkler tarafından süci, çağır ve bor gibi isimler verildiği aktarılmaktadır. Türkler, ayrıntı tulumlarda uzun süre bekletmek suretiyle bir çeşit rakı (ayran arağası) elde etmekteydiler. Kurdukları ilişkiler nedeniyle Çinlilerce üretilen pirinç rakısını da bilmekteydiler. Göktürkler ve Uygurlara ait elinde kadeh olan sultan yahut insan suretleri, Türklerin de alkol konulan kaplara özel bir ehemmiyet atfettiklerine işaret etmektedir. Ayak sözcüğü “kadeh” anlamına geldiği gibi “sürahi” manasına da gelmektedir. Nitekim “altun ayak”, “çağırılık ayak” (şarap bardağı), “kengeş ayak” (kurultay kadehi) gibi birtakım ifadeler, -Dede Korkut hikâyeleri gibi- eski metinlerde geçmektedir. Sağrak ve idiş kelimeleri de Türkler tarafından içki kadehi karşılığında kullanılan sözcüklerdendir.⁵³

Yasak olmasına rağmen İslâmiyet’ten sonra da tarihin farklı zaman dilimlerinde alkol tüketen Müslümanlar ve yöneticiler olmuştur. Yüksek refah düzeyi ve farklı kültürlerin etkisi gibi birçok faktör, böyle bir yönelimin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Örneğin Emevîler zamanında Yezîd b. Muâviye, Abdülmelik b. Mervân, Yezîd b. Abdülmelik ve Velîd b. Yezîd gibi bazı Emevî devleti halifelerinin alkol tükettikleri, Ömer b. Abdülazîz’in ise halife olmasıyla birlikte alkole karşı mücadele sergilediği belirtilmektedir. Abbâsî döneminde de Emîn, Me’ mûn, Vâsık-Billâh gibi alkole düşkün halifelerin yanı sıra Mansûr ve Mühtedî-Billâh gibi alkole karşı mücadele eden halifelerin varlığı bilinmektedir.⁵⁴

⁴⁹ Serkan Erdal vd., *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de İçki ile Mücadele ve Hilâl-i Ahdar Cemiyeti* (İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2019), 7-8; Seyhun Tunaşar, *Ortaçağ İslam Dünyasında Şarap* (Ankara: Piramit, 2005), 32-34.

⁵⁰ Kemal Sülker, *Osmanlı’dan Günümüze İçki ve Toplum* (İstanbul: Süreç Yayınları, 1985), 13-14.

⁵¹ Sülker, *Osmanlı’dan Günümüze İçki ve Toplum*, 131-132.

⁵² Rıza Çavdarlı, *Eski Türklerde Şarap ve Tarihi* (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1937), 14-16.

⁵³ Bozkurt, “İçki”, 21/456.

⁵⁴ Bozkurt, “İçki”, 21/456.

Türklerin arasında İslâmiyet'in yayılmasından sonra Karahanlı, Timur ve Selçuklu devletlerinin bazı sultanları etil alkollü içecekleri, koydukları yasalarla toplumsal hayattan silmeye çabalamışlardır. Örneğin Timur devletinin sultanı Şahrüh (ö. 850/1447), içkiyi tamamen yasaklamış ve ele geçirdiği şarapları döktürmüştür. Osmanlılar'da Müslümanların etil alkollü içecekleri üretmesi ve ticaretini yapması yasak olduğu için meyhâneçilik gayrimüslimlerce yapılmıştır. Onların dinlerinde serbest olduğu için yasağa tâbi tutulmamışlardır.⁵⁵ Osmanlı'da ilk kapsamlı etil alkollü içki yasağı, Kanuni Sultan Süleyman tarafından koyulmuştur. İçki yasağının en şiddetli uygulandığı dönem ise IV. Murat devridir. O dönemde bilâd-ı selâse olarak bilinen Galata, Üsküdar ve Eyüp'te binden fazla meyhâne, altı yüz meyhâneci bulunmaktaydı. IV. Murat'ın getirdiği yasak genel bir yasak olup buna gayrimüslimler de dahil edilmiş ve bütün meyhâneler yıkılmıştır. Osmanlı döneminde içkinin serbest olduğu, meyhânelerin en parlak yıllarını yaşadığı, şiir ve şarkılara içkinin yansıtıldığı dönem 1718-1730 yılları arasındaki Lale Devri'dir.⁵⁶

1850'li yıllardan itibaren bilhassa Protestan merkezli kiliselerden de Hıristiyanlığın alkole dair klasik tutumlarına karşı tepkiler gösterilmeye başlamıştır. Alkolün sağlığa zararlı ve günaha neden olan bir madde olduğuna dair söylemler geliştirilmiştir. Böylelikle de bir anda o döneme kadar kutsal addedilen bir içecek olumsuz bir imgeye bürünmüştür. Zamanla ferdî ve içtimâî problemler, kötü davranışlar, ahlakî sorunlar ve işlenen suçlar, alkolle bağlantılı olarak görülmüştür. Böylece 19. yüzyılda dünyanın pek çok bölgesinde alkol tüketmeyen ve dahi tüketilmesine karşı olan kitleler ortaya çıkmıştır.⁵⁷

20. yüzyılın başlarında etil alkollü içecekler üç şekilde üretilmekteydi. Birincisi *fermantasyon* yöntemidir. Bu yöntemle meyvelerin içerisindeki şekerli sular mayalandırılıp doğal haline bırakılarak üzüm, elma ve armut şarapları gibi içkiler üretilmekteydi. İkincisi, taktir yöntemidir. Bu yöntemle meyvelerin şekerli suları imbikten geçirilerek yüksek alkollü rakı, konyak, viski ve rom gibi içkiler üretilirdi. Üçüncüsü, içki hangi bitkiden elde edilecekse o bitki belirli bir süre ispiroto içerisinde ıslatıldıktan sonra taktir edilmek suretiyle yapılırdı. Yahut bitkinin özü, ispiroto içine konulmak suretiyle içki elde edilirdi.⁵⁸

⁵⁵ Üçüncü, *Milli Mücadele Yıllarında Bir Yasak Denemesi*, 3.

⁵⁶ Üçüncü, *Milli Mücadele Yıllarında Bir Yasak Denemesi*, 6-9.

⁵⁷ Yıldız, "Dünyada ve Türkiye'de Adsız Alkolikler", 191.

⁵⁸ Üçüncü, *Milli Mücadele Yıllarında Bir Yasak Denemesi*, 6.

1.3. Alkollerin Özellikleri

Kimyada geniş bir çeşitliliğe sahip olup gıda ve beslenme yönünden önemli üyelerle sahip olan alkoller polar (farklı tür atomların bir araya gelerek bağ oluşturduğu) maddelerdir. Yapılarında -OH bağı olduğundan molekülleri arasında hidrojen bağı içerir. Fiziksel özellikleri C atomu sayısına bağlıdır. Düşük karbon sayılı olanları renksiz sıvılardır. Özel kokuları ve yakıcı tatları vardır. Karbon sayısı arttıkça kıvamı da artar. Büyük karbonlu üyeleri katı şekilde bulunur. Alkoller su ile hidrojen bağı oluşturduğundan dolayı suda iyi çözünür. Ancak molekül kütlesi fazlalaştıkça alkollerin sudaki çözünürlüğünde azalma meydana gelir. Bunun sebebi alkol molekülünde iki ayrı grubun bulunmasıdır. Bunlardan birisi alkil grubu (suyu sevmeyen) hidrofob, diğeri hidroksil grubu (suyu seven) hidrofildir. Alkol molekülü büyüdükçe hidrofob grup da büyüdüğünden dolayı alkolün sudaki çözünürlüğünde azalma meydana gelir.⁵⁹ Alkillendirilmiş (bir moleküle alkil grubu bağlanması) su olduklarından ötürü alkollerin elektronik yapıları su ile benzerlik göstermektedir. Fakat sudan hafiftir. On karbonluya kadar olanları kokulu ve sıvı, daha çok karbonlular ise katıdır.⁶⁰

Alkollerde moleküller arasında hidrojen bağı vardır. OH grubu sayısı arttıkça alkollerin moleküller arasındaki var olan çekim kuvveti de artmaktadır. OH grubu sayısı arttıkça alkollerin kaynama noktası da fazlalaşmaktadır. Suda moleküler çözünürler, buna bağlı olarak çözeltileri elektrik akımını iletmez. Ancak yakılabilir özelliğe sahiptir. Hatta çabuk tutuşma ve harlama özellikleri bulunmaktadır.⁶¹

Karbon (C) sayıları aynı olmasına rağmen alkollerin kaynama noktaları diğer hidrokarbonlara göre çok daha yüksektir. Molekülleri arasında hidrojen bağları içeren alkoller bu nedenle daha zor yapı değiştirmektedir. Bu durumda kaynama sıcaklıkları da oldukça yüksek değerler alabilmektedir. Alkollerde -OH grubu sayısı arttıkça yine kaynama noktası yükselecektir. Zira OH grubu sayısının artması birden fazla hidrojen bağının oluşabilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda haliyle kaynama noktasını ve sudaki çözünürlüğü artırır. Çünkü OH grubunun suyla etkileşimi artmış olmaktadır.⁶²

⁵⁹ Kimya Teknolojisi Alkoller ve Eterler, 14-15; Adem Elgün, "Helallik Açısından Alkollü İçkiler, İçecekler ve Gıda Maddelerinde Alkol", *Helal ve Etik Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2019), 19-20.

⁶⁰ Hatice Asar, *Heteroatom Sübstitüe Kinon ve Nitrodien Bileşiklerinin Sentezi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 5-6.

⁶¹ Meriç, *Genel Kimya 4 Organik Kimya*, 88, 102.

⁶² Meriç, *Genel Kimya 4 Organik Kimya*, 96-97.

1.4. Başlıca Alkol Çeşitleri

Organik kimyanın önemli bileşik gruplarından birini teşkil eden alkoller, yapısal olarak farklı karakteristik özelliklere sahip olup kullanım alanlarının belirlenmesinde bu özellikler etkili olmaktadır. Bu çerçevede en çok kullanılan alkol çeşitlerine ve kullanım alanlarına değinmek faydalı olacaktır.

1.4.1. Metil Alkol (Metanol)

Metil alkoldeki metil sözcüğü, Yunanca kökenli olup “meti” şarap, “il” odun anlamına gelmektedir.⁶³ Metanol, ilk başlarda odunun havasız ortamda yüksek sıcaklıklarla ısıtılması, diğer bir ifade ile odunun kuru kuru damıtılması yoluyla elde edilirdi. Bu üretim metodundan yola çıkılarak “odun alkolü” olarak da isimlendirilmiştir. Günümüzde metanol, çoğunlukla karbonmonoksitin hidrojenlenmesiyle elde edilmektedir. Bu tepkime yüksek basınç altında 300-400 °C sıcaklıkta meydana gelir. Oldukça zehirli bir yapıya sahip olan metanolun az bir miktarda yutulması körlüğe; fazla miktarda yutulması ise ölüme sebebiyet vermektedir. Metanol zehirlenmesi, buharının solunması ya da derinin uzun bir zaman metanole maruz kalmasıyla meydana gelmektedir.⁶⁴

Metil alkolün dünyada senelik üretimi yaklaşık on milyon tondur. Büyük bir kısmı, formaldehit ve başka kimyasalların üretiminde kullanılmaktadır. Formaldehit de havada hızla parçalanabilen ve suda kolayca çözünebilen renksiz ve güçlü kokulu bir gazdır. Genellikle adli tıp ve tıbbî laboratuvarlarda endüstriyel dezenfektan olarak; bazı yiyecekler, ilaçlar ve kozmetik ürünlerinde ise koruyucu olarak kullanılmaktadır. Bir kısmı da antifriz ve çözücü olarak kullanılmaktadır. Son dönemlerde metanol, tek hücreli proteinlerin ticarî üretiminde karbon kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bazı mayalar ve bakteriler, metanol ve diğer karbon kaynaklarından kükürt, fosfor ve azot içeren maddelerin sulu besleyici tuz çözeltilerinde proteinleri sentez edebilirler. Bu proteinler hayvan besinlerine katıldığı gibi insan besin maddelerine de katılabilmektedir.⁶⁵

Metil alkol, zehirli bir sıvı olup boya, cila ve buz çözücü solüsyonlar gibi birçok ürünün üretiminde kullanılır.⁶⁶ Oda sıcaklığında buharlaşabilen uçucu ve renksiz bir sıvıdır. Fiyatının düşüklüğü sebebiyle dolandırıcılar tarafından alkollü içkilere karıştırılmış ve

⁶³ Uyar, *Organik Kimya*, 225.

⁶⁴ Solomons - Fryhle, *Organik Kimya*, 482; Onat, *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş*, 55; Altural, *Organik Kimya*, 189.

⁶⁵ Uyar, *Organik Kimya*, 225.

⁶⁶Özkan Ünal vd., “Metil Alkol İntoksikasyonu: Olgu Sunumu”, *Van Tıp Dergisi* 6/4 (1999), 31.

ülkemizde ölümlere sebep olmuştur. Günlük kullanımda karşımıza çıkan ve metil alkol içeren maddelerden; yapıştırıcılarda %0-1, fren hidrolik sıvısında %4, denatüre alkol içerisinde %2-5, boya incelticilerde %3-28, cam temizleyici sıvılarda %1-38, model uçak yakıtında %43-77, pipo tatlandırıcılarında %75, buzlanmayı önleyici sıvılar içerisinde %17-99, teksir ve fotokopi makinesi sıvısında %60-99, karbüratör sıvısında %99 ve antifriz içerisinde %100 oranında metil alkol mevcuttur.⁶⁷ Metil alkol, hangi yol ve gayeyle alınıralsa alınsın, ölümcül de olabilen kötü klinik neticelere sebebiyet verebilmektedir.⁶⁸ Metil alkol zehirlenmesi baş ağrısı, görme bozukluğu, bulantı, kusma, halsizlik ve solunum yetmezliğine yol açan merkezî sinir sistemi depresyonuna neden olabilmektedir.⁶⁹

Metil alkolün tarihte ilk defa eski Mısır'da mumyalama amacıyla kullanıldığı aktarılmaktadır. Çözücü etkisi sebebiyle sanayide özellikle kuru temizleme, otomotiv, yakıt vb. sektörlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Bundan dolayı legal yollarla satışı da yapılabilmektedir. Renksiz ve kokusuz bir madde olması hasebiyle metil alkolü, etil alkolden ayırt etmek neredeyse mümkün değildir. Son yıllarda bilhassa kaçak içki yapımında kullanılmasından dolayı, metil alkol zehirlenmeleriyle, acil servislerde giderek artan sıklıkta karşılaşıldığı görülmektedir.⁷⁰

CH₃OH kimyasal formülüyle bilinen metil alkolün yoğunluğu 0.79 g/cm³, molekül ağırlığı 32.04 g/mol, erime noktası -95 °C, kaynama noktası ise 64.5 °C'dir. Metil alkol aşırı olarak nitelendirilebilecek dozda alındığında körlüğe ve ölümlere neden olur. Öldürücü doz olarak genelde 50-75 g verilmekte ise de 11.5 g tüketiminde bile ölümün saptandığı bilinmektedir.⁷¹ Antifriz ve sıvı yakıt olarak da kullanılan metil alkol, 1920'lere kadar odundan odun kömürü üretimi esnasında yan ürün olarak elde ediliyordu. Ancak günümüzde örneğin ABD'deki beş milyon ton metil alkolün büyük kısmı, sentetik olarak karbonmonoksit ve hidrojenden elde edilmektedir.⁷²

⁶⁷ Nesime Yaycı - Mehmet Akif İnanıcı, "Metil Alkol (Metanol) Zehirlenmesi", *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences* 2/3 (2005), 102. Nesime Yaycı - Mehmet Akif İnanıcı, "Metil Alkol (Metanol) Zehirlenmesi", *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences* 2/3 (2005), 102.

⁶⁸ Yaycı - İnanıcı, "Metil Alkol (Metanol) Zehirlenmesi", 106.

⁶⁹ İlker Kaçer, "Transdermal Metanol Zehirlenmesi", *Aksaray Üniversitesi Tıp Bilimleri Dergisi* 1/2 (20 Kasım 2020), 21-23. İlker Kaçer, "Transdermal Metanol Zehirlenmesi", *Aksaray Üniversitesi Tıp Bilimleri Dergisi* 1/2 (20 Kasım 2020), 21-23.

⁷⁰ Ömer Taşkin vd., "Metil Alkol Zehirlenmeleri", *Anatolian Journal of Emergency Medicine* 5/1 (09 Mart 2022), 38.

⁷¹ Orhan Gözen, *Türk Rakılarının Bazı Uçucu Bileşikleri Üzerine Bir Araştırma* (Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 11; Arslan Bilişli, *Gıda Kimyası* (Çanakkale: Sidas Medya, 2019), 256.

⁷² Robert C. Atkins - Francis A. Carey, *Organik Kimya*, ed. Gürol Okay - Yılmaz Yıldırım, çev. Atilla Öktemer vd. (Ankara: Bilim Yayınevi, 2009), 70.

1.4.2. Butil Alkol (Bütanol)

İlk olarak Louis Pasteur tarafından 1861 yılında mikroorganizmalarda keşfedilen bütanol, hafif kokulu, yanıcı, şeffaf ve renksiz yapıya sahip bir alkol çeşididir. Suyla karışmama özelliği bulunmaktadır. Plastik, boya, kozmetik, otomotiv ve yiyecek alanlarındaki endüstride geniş kullanım alanı vardır. Meyve özlerinde, yiyecek-içecek ürünlerinde tatlandırıcı; parfümlerde kokuları zenginleştirici, az ölçüde çözücü olarak da reçineler, boyalar ve cilaları yapmak için kullanılmaktadır. Ancak ağırlıklı olarak sanayi ara madde görevi görmektedir. Çoğunlukla petrokimyasal kaynaklardan üretilen bütanol; tahıl, mısır, şeker pancarı, patates, çim, ağaç ve bitki yapraklarının yanı sıra tarımsal atıklardan da üretilmektedir. Alkollü içkilerde karbonhidratların fermantasyonunun bir ürünü olarak butil alkol, kendiliğinden oluşmaktadır. Bunun dışında kızarmış mısır ve pamuk tohumu yağından elde edilebilmektedir.⁷³

1.4.3. Mentol (Menthol)

Mentol; nane tozu, nane şekeri ve diğer nane türlerinin esansiyel yağlarında mevcut olan renksiz ve keskin kokulu bir tür alkol çeşididir. Sarhoş edici özelliğe sahip olmayan mentol, uzun kristal yapıda, dokunulduğunda yağsı/mumsu niteliği bulunan ve oda sıcaklığında katı şekilde bulunan bir üründür. Gıda, kozmetik ve temizlik ürünlerinde yaygın olarak kullanılmakta olan bir kimyasaldır. Örneğin ağız temizlemek amacıyla kullanılan ürünlerde, diş sağlığına dair ilaçlarda, öksürük şuruplarında, nane şekeri gibi şekerlemelerde ve sakızlarda aroma maddesi olarak kullanılmaktadır. Yan etkisinin nispeten daha az olması, rahatlıkla erişilebilmesi, ucuz ve diğer kimyasallarla birleştirmeye uygun olması, bitkisel bir madde olarak ilaç lisansı bulunmadan kullanılması gibi özellikleri sıklıkla tercih edilmesini sağlamaktadır. Hayvanlar üzerinde yapılan deneyler, mentolün yüksek dozlarda alınmasının zehirlenmeye yol açabileceğini göstermektedir.⁷⁴

⁷³ Samet Uslu, *Buji Ateşlemeli Motorlarda Amil Alkol kullanımının Deneysel ve Yapay Sinir Ağlarıyla İncelenmesi* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 10; Mine Köktürk, *Zebra Balığı (Danio rerio) Gelişimi Üzerine N-butanol'un Teratojenik ve Nörotoksik Etkileri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 10-14; Ebru Kanımdan, *Maya Hücrelerinde 1-Butanol Üretimi İle İlgili Genlerin Anlatımının Araştırılması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 9-11.

⁷⁴ Harun Şimşek, *Alkol İçeren Yiyecek ve İçecekler* (Almanya: Lemi Yayınları, 2012), 14; Ahmet Çağlar, "Mentol Zehirlenmesi: Sıradışı Bir Olgunun Sunumu", *Aksaray Üniversitesi Tıp Bilimleri Dergisi* 1/2 (2020), 7.

1.4.4. İzopropil Alkol (İzopropanol/Masal Alkolü)

İzopropanol adıyla da bilinen izopropil alkol; berrak, etanol ve aseton karışımı bir kokuya sahip, yanıcı özellikte bir alkol çeşididir.⁷⁵ Ticarî olarak bir petrol ürünü olan propenden elde edilir. Kaynama noktası 82 °C olduğundan hızla buharlaşır ve cilde temas ettiğinde bir serinleme etkisi oluşturur. Çözünmüş durumda yağları ve koku veren maddeleri içeren izopropil alkol, vücut alkolünün ana bileşenidir. İzopropil alkol, zayıf bir antibakteriyel etkiye sahip olduğundan ötürü tıbbî cihazları mikroplardan arınmış koşullarda tutmak ve basit ameliyatlardan öncesi cildi temizlemek amacıyla kullanılır.⁷⁶ Kan alma veya enjeksiyon için derinin temizlenmesinde ve ilaçlar için çözücü olarak bu alkolden faydalanılmaktadır.⁷⁷ Ayrıca bira üretiminde soğutucu amaçlı ve kişisel bakım ürünlerinin aromalarında da kullanılmaktadır.⁷⁸ Metil alkol kadar toksik/zehirli bir yapıya sahip değildir. Ancak etil alkolden daha toksiktir.⁷⁹

1.4.5. Etilen Glikol (Etandiol)

$C_2H_6O_2$ formülüne sahip Etilen glikol, ilk defa 1859 yılında Fransız kimyager Charles Wurtz tarafından hazırlanmıştır. Saf halde renksiz, kokusuz, uçucu olmayan, berrak, tatlı, şurup kıvamında ve sıvı şeklinde bir alkoldür. 1930'lardan itibaren sanayi ve ev ortamlarında kullanılan Etilen glikol (EG), antifriz başta olmak üzere sosyal hayatın birçok alanında kullanılan bir alkol çeşidi olup çok az oranlarda tüketimi dahi insan sağlığı için risk teşkil etmektedir. Her ne kadar kendisi toksik olmasa bile metabolitleri/küçük molekülleri insan sağlığı için ziyâdesiyle risk teşkil etmektedir. Günümüzde uçaklardaki ve gemilerdeki soğutma sistemlerinde; polyester elyaf ve plastik madde üretiminde; araba, ev radyatörü ve havalandırma sistemi antifrizi olarak; hidrolik fren sıvısında; doğalgaz üretiminde; araba ön camları ve jet motorlarında buz çözücü olarak; yangın söndürücülerde; basımevlerinde; biyolojik doku ve organların düşük sıcaklıkta saklanması; güneş enerji sistemlerinde; araba ön cam yıkama sularında; ev temizlik ürünleri ve deterjanlarda; tükenmez kalemlerde; bazı aşuların içerisinde yer alması da imalatında; duvar kâğıdı soyma işlemlerinde; boyalar, lake cilalar ve parlaticılarda; kozmetik maddeler içerisinde kullanılmaktadır. Ölümün gerçekleşmesi için ağız yolu ile minimum alınması gereken etilen glikol miktarı 100 ml olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte alınan miktarın fazlalığına rağmen farklı sonuçların da

⁷⁵ "<https://elifendustriyel.com.tr/alkoller/>", *Elif Endüstriyel Kimyasalları* (blog) (Erişim 24 Temmuz 2021); Onat, *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş*, 55.

⁷⁶ C. Atkins - A. Carey, *Organik Kimya*, 70.

⁷⁷ Onat, *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş*, 55.

⁷⁸ "<https://elifendustriyel.com.tr/alkoller/>".

⁷⁹ Onat, *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş*, 55.

görüldüğü bilinmektedir. Etilen glikol zehirlenmelerinin çoğu; kokusuz, renksiz ve saf bir madde olması sebebiyle su sanılarak tüketimi neticesinde kazaen gerçekleşmektedir. Tatlı tadı, sarhoş edici etkisi ve etil alkolden daha ucuz olması hasebiyle bazen alkollü içki üretimlerinde illegal yolla etil alkol yerine de kullanılabilir. ⁸⁰

1.4.6. Propantriol (Gliserin / Gliserol)

$C_3H_8O_3$ formülüne sahip bir polialkol olan propantriol, şurup kıvamında renksiz bir sıvıdır. Gliserin ve gliserol adlarıyla da bilinmekte olup suda iyi çözünmektedir. Kozmetik, diş macunu, sentetik reçineler, dericilik, gıdaların erken dondurulmasında, aroma ile renk maddeleri için çözücü ve şeker yapımı başta olmak üzere gıda endüstrisi gibi birçok alanda kullanılan bir maddedir. Eczacılıkta ağız bakım suyu ve nemlendirici krem gibi kişisel bakım ürünlerinin yapısında bulunmaktadır. Kaynama noktası 290 °C olup gıda sanayisinde tatlandırıcı madde olarak kullanılır. Ayrıca öksürük şuruplarında ve bazı patlayıcıların üretiminde ham madde olarak tercih edilmektedir. Doğal yağların temel yapısını oluşturan gliserolden, plastik sanayisinde de ciddi derecede yararlanılmaktadır. Antifriz, darbe emici sıvı, nemlendirici (tütün) olarak da kullanılan gliserol, önemli bir çözügendir. Etilen glikol gibi toksik olmayıp vücutta kolayca sindirilebileceği bilinmektedir. 1959'dan itibaren Amerika Birleşik Devletleri Sağlık Bakanlığı'na bağlı "Food and Drug Administration" tarafından gıda ve gıda ambalajlarında kullanımı güvenli kabul edilmiştir. ⁸¹

1.4.7. Benzil Alkol (Benzyl Alcohol)

Gıdalarda kullanılan bir katkı maddesi olan benzil alkol, tabii olarak hoş kokulu çiçeklerde bulunmaktadır. Ancak çiçeklerden elde edimi daha pahalı olması hasebiyle genellikle kimyasal yollarla üretilmektedir. Sahip olduğu aroması ve kokusu nedeniyle şekerleme, çikolata ve kurabiyelerde kullanılabilir. Sarhoşluk edici niteliğe sahip olmayıp hoş kokulu, renksiz ve aromatik bir sıvıdır. Düşük toksisitesi ve buhar basıncı sebebiyle farklı birçok kimyasal reaksiyonda da kullanılmaya elverişli bir çözücüdür. Sentetik yasemin çiçeği kokusu başta olmak üzere sentetik muz, sentetik çilek, sentetik armut ve sentetik elma aroması üretiminde tercih edilmektedir. Eczacılık kimyası endüstrisinde düşük

⁸⁰ Mahmut Asirdizer vd., "Toksikolojik, Klinik ve Adli Tıp Yönleriyle Etilen Glikol Zehirlenmesi. [Ethylene Glycol Poisoning with Aspect of Toxicological, Clinical and Forensic Medical]", *Türkiye Klinikleri- Adli Tıp Dergisi* 7 (01 Ocak 2010), 79-81; Ahmet Aydın, "Antifriz İçeren Bir Hastada Etilen Glikole Bağlı Gelişen Akut Böbrek Yetmezliği: Olgu Sunumu.", *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (15 Aralık 2018), 1151; Onat, *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş*, 55.

⁸¹ Seda Karasu Yalçın - Z. Yesim Özbaş, "Gliserinin Biyokimyasal Yollarla Üretimi ve Şarap Fermentasyonlarındaki Önemi", *Gıda* 28/4 (01 Ağustos 2003), 339-340; Onat, *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş*, 55.

konsantrasyonlarda (yoğunluklarda) benzil alkol, damar içi ilaçları korumak için kullanılmaktadır. Ayrıca cilde uygulandığında uyuşturucu etkisi olduğundan ötürü bölgesel ağrı kesici; kezâ mürekkep, boya, epoksi reçine ve lak üretiminde bir çözücü; kozmetik sektöründe koruyucu, akışkanlık artırıcı ve koku maskeleyici; gıda endüstrisinde kullanılan tatlandırıcı esterleri için öncü madde olarak da kullanılmaktadır. Yanı sıra fotoğraf sektöründe de muhtelif şekilde kullanımı mevcuttur.⁸²

1.4.8. Şeker Alkolleri (Polioller/ Polihidrik Alkoller veya Polialkoller)

Şeker alkolleri, birçok meyve ve sebze de bulunmakta olup gıdalara tatlandırıcı maksadıyla katılmaktadır. Doğal kaynaklardan elde etme işlemi daha masraflı olması hasebiyle endüstriyel olarak bazı şekerlerin hidrojenasyonu (alkenlerdeki doymamış karbon kimyasal bağına bir hidrojen ekleyerek, alkene alkane dönüştürme yöntemiyle) elde edilmektedir. Poliollerin kalori değerlerinin çay şekeri gibi tatlandırıcı olarak kullanılan gıdalardan düşük olmaları ve ağızdaki bakteriler tarafından fermente olmamaları hasebiyle diş çürümelerine sebebiyet vermemelerinden ötürü gıda sanayiinde, eczacılık ve kozmetik ürünlerinde tercih edilmektedir. Şekerlerden elde edilip kimyasal yapı bakımından alkole benzediğinden şeker alkolleri denilmekte olup etil alkolle bir ilgisi yoktur, diğer bir ifadeyle sarhoş edici niteliği bulunmamaktadır. Çözünme ısılarının eksilerde olması sebebiyle ağza alındıklarında soğuk ve serinletici bir etki oluşturmaktadır. Şeker alkollerinin glukozaya metabolize olmasının hızlı olmaması nedeniyle vücudun insüline ihtiyacı bulunmamaktadır. Bundan dolayı da diyet gıdalarda kullanıma elverişli katkı maddelerindedir. Şeker alkollerinin kâhır ekseriyeti, sindirilmeden ince bağırsaklardan vücuttan atılmaktadır. Sindirilmeyen şeker alkolleri, çevresindeki suyu çekerek vücuttan ayrıldığı için ishale neden olabilmektedir. Nitekim özellikle bağırsaklarda olmak üzere sindirim sisteminde su emiliminin azalması ve su salınımının artması ishale neden olmaktadır. Buna bağlı olarak bir gıda ürünüde şeker alkolleri, kuru madde miktarına oranla %10'dan çoksa etiketin üzerinde ishale neden olabileceğini belirtmek için "aşırı tüketimi laksatif etkiye neden olabilir." ifadesi yazılmaktadır. Sorbitol/sorbit (E 420), Mannitol/mannit (E 421), İzomaltol/izomalt (E 953) Maltitol/maltit (E 965), Laktitol/laktit (E 966), Ksilitol/ksilit (E 967) ve Eritritol/eritrit (E 968) gıdalarda kullanılan ve sarhoşluk verici etkisi bulunmayan şeker alkolleridir. Fazla tüketilmesi durumunda mide gazı ve şişkinlik gibi problemlere yol açabilmektedir. Ancak

⁸² Şimşek, *Alkol İçeren Yiyecek ve İçecekler*, 14; Eda Sımrtaş, *Benzil Alkolün Bazı Metal Oksit Katalizörler Varlığında Fotokatalitik Seçimli Oksidasyonunun İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 7; "https://www.imalatansiklopedileri.com/makaleler/detaylar/benzil-alkol-nedirozelliklerinerelede-kullanilir.html" (Erişim 13 Ekim 2023).

nispeten daha ağır olan tatlandırıcılarda olduğu gibi ciddi sağlık sorunlarına doğrudan yol açmamaktadır.⁸³

1.4.9. Etil Alkol (Etanol)

Alkollü içeceklerin temel yapı maddesini teşkil eden ve birçok kullanım alanı bulunan etil alkol (etanol), tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanlar tarafından bilinen ve kullanılan bir maddedir.⁸⁴ Şekerin fermantasyonu sonucu elde edilmektedir. Farklı kaynaklardaki şekerler, alkollü içkilerin üretiminde kullanılmaktadır. İlgili şekerler genellikle hubûbattan elde edildiklerinden etil alkole, hubûbattan üretildiği anlamında “hubûbat alkolü” de denilmektedir.⁸⁵ Hubûbat, patates ve pirinç içindeki nişasta, etil alkol yapılması amacıyla mayalandırılır.⁸⁶ Halk arasında ‘alkol’ denilince “etil alkol” yahut içerisinde etil alkol bulunan içecekler anlaşılmaktadır. Söz konusu içeceklerin ilk zamanlardan itibaren insanlar tarafından keyif verici madde olarak kullanıldığı görülmektedir. Etil alkol, basit bir molekül olup karbonhidratların fermantasyonu veya distilasyonu neticesinde elde edilmektedir. Etil alkol (CH₃-CH₂OH) uçucu, renksiz, kendine özgü kokusu ve tadı olan yanıcı bir sıvıdır. Bilinen en eski organik bileşiklerden biri olan etil alkolün, binlerce yıl önce arpa ve şekerin fermantasyonu ile elde edildiği bilinmektedir. Bu yüzden arpa alkolü olarak da adlandırılmaktadır.⁸⁷

Etil alkol C₂H₅OH kimyasal formülüyle bilinmektedir. Bileşiminde % 52.18 karbon, % 34.78 oksijen ve % 13.04 hidrojen bulunmaktadır. Akışkan, hoş kokulu, renksiz ve yakıcı bir niteliğe sahiptir. Etil alkolün yoğunluğu 0.790-0.793 g/cm³, erime noktası -114.5 °C ve kaynama noktası da 78.3 °C’dir.⁸⁸ Bilimsel metinlerde etil alkol ve etanol dışında ethanol, “Drinking alcohol”, “Alcohol”, “Absolute alcohol”, “Ethyl hydrate”, “Ethyl alcohol”, “Ethylic alcohol”, “Ethyl hydroxide”, “Grainalcohol”, “Ethylol”, Methyl carbinol ve “Hydroxy ethane” kelimeleri de kullanılabilir.⁸⁹

Etil alkol, gıda sanayi ve biyoteknolojisinde üzerinde önemle durulan ve teknolojik olarak muhtelif ürünlerin elde edilmesinde ehemmiyete sahip alkol türüdür. Aynı zamanda

⁸³ Şimşek, *Alkol İçeren Yiyecek ve İçecekler*, 14-15; Ayşenur İşgören - Sıdıka Sungur, “Tatlandırıcılar”, *Lectio Scientific* 3/1 (2019), 24-25.

⁸⁴Nihan Doğusan Gökçe, *Yaralamalı Trafik Kazalarında Alkol ve Bazı Benzodiazepin Grubu İlaçların Aranması ve Yöntem Optimizasyonu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2018), 10.

⁸⁵ Solomons - Fryhle, *Organik Kimya*, 482.

⁸⁶ Uyar, *Organik Kimya*, 225.

⁸⁷ Onat, *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş*, 55.

⁸⁸ Ayşen Bulur, *Çukurova Bölgesinde Üretilen Boğma Rakaların Kimyasal Bileşimleri Üzerine Bir Araştırma* (Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 9.

⁸⁹ Elgün, “Helallik Açısından Alkollü İçkiler, İçecekler ve Gıda Maddelerinde Alkol”, 20.

tüm alkollü içeceklerde bulunan alkoldür. Etil alkol, gıda sanayisinde muhtelif alkollü içkilerin üretiminde; çeşitli şekerlemeler, bazı çikolata ürünleri, pastalar, tatlılar ve benzeri gıdalarda aroma ve çeşni/yiyecek maddesi olarak da kullanılmaktadır. Örneğin tatlı-şekerleme sanayisinde çeşitli dolgu maddelerinin elde edilmesinde etil alkolden yararlanılmaktadır. Aynı şekilde etil alkolden, gıda üretiminde gerek duyulan esansların içine girdiği ürüne hoş bir koku vermek amacıyla kimyasal yöntemlerle çeşitli doğal maddelerden özütlenen veya kimyasal maddelerin sentezlenmesiyle elde edilen uçucu sıvı hazırlanmasında çözücü madde olarak faydalanılmaktadır.⁹⁰ Ayrıca etil alkol gıdalara ambalajlanma işlemi esnasında katılabilmektedir. Örneğin ambalajlı şekilde satılan ekmeklerin son tüketim süresini uzatabilmek amacıyla paketin içerisine etil alkol ilave edilmektedir. Söz konusu etil alkol, oran olarak % 1,2'den az ise bunun etikette belirtilmesi zorunlu değildir.⁹¹

Etil alkol sanayide çeşitli yollarla üretilir. Örneğin asetilen gazından (C_2H_2) etil alkol üretilir. Özellikle sanayide kimyevî ürünlerin üretilmesinde kullanılır. Boyalar ve reçineler için iyi bir eriticidir. Etil alkolün % 85'lik sulu çözeltilisine kolonya denilmektedir. İspirto, etil alkolün % 65-70'lik sulu çözeltilisine boya karıştırılmış şeklidir. Sarhoşluk veren madde olan etil alkol, hangi içecek çeşidinde olursa olsun şekerin fermantasyonu, yani mayalanması sonucu elde edilir. Mesela bira, çimlenmiş ve filizlenmiş arpanın fermantasyonu ile elde edilir. Şarap ise üzüm suyunun fermente olmuş, yani mayalanmış veya tahammür etmiş hâlidir. Ağır içkiler veya alkol nispeti yüksek olan içkiler, hafif yani alkol oranı düşük içkilerin damıtılması yani distile edilmesiyle elde edilir.⁹²

İnsan bünyesi, etil alkolü metabolizmada değişikliğe uğratmaya uygun olduğundan etil alkol, metil alkol kadar tehlikeli bir yapıya sahip değildir.⁹³ Nitekim etil alkol, özellikle bitkilerde doğal olarak bulunur. Fermantasyon yolu ile elde edilen biyoalkol, içkiler ve içeceklerle birlikte her gün yiyip içtiğimiz gıda ürünlerinde yer alabilir. Alkollü içkilerde var olan alkolün azı, insanı uyarıcı ve rahatlatıcı; fazlası ise insanda merkezî sinir sistemi üzerinde psikoaktif ve depresif etkide bulunur. Bağışıklık sistemini zedeleyip insanı sarhoş eder; % 15'in üzerinde ise toksik ve hatta ölüm tehlikesi söz konusu olabilir.⁹⁴ Aynı şekilde etil alkol, midede asit üretimini artırmaktadır. Kezâ vücutta kan damarlarının genişlemesine neden olup sıcaklık hissine yol açmaktadır. Bu da deri yüzeyinden ısı kaybına neden olup

⁹⁰ Demirci, *Gıda Kimyası*, 196-197.

⁹¹ Aydın Asıl, "Etil Alkol İçeren Gıdaların Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (2023), 195-196.

⁹² Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Madde Bağımlılığı*, 22.

⁹³ C. Atkins - A. Carey, *Organik Kimya*, 70.

⁹⁴ Elgün, "Helallik Açısından Alkollü İçkiler, İçecekler ve Gıda Maddelerinde Alkol", 20.

vücudun soğumasına sebebiyet vermektedir. Alkol metabolizmasının ana merkezinde yer aldığı için karaciğer, önemli derecede hasara uğramaktadır.⁹⁵

Ticaret için üretilen saf alkolün %95'i etil alkol; %5'i ise su içermektedir. Bu karışımın kaynama noktası sâbit olup damıtma ile ayrılamaz. Birçok kimyasal reaksiyonda ise susuz, bir diğer ifadeyle mutlak alkol gereklidir. Bu da alkolden suyun çeşitli yöntemlerle uzaklaştırılmasıyla gerçekleşir. Salt alkol üretmek için içindeki suyu alınarak sönmemiş kireç eklenir. Sönmemiş kireç de suyla tepkimeye girerek kalsiyum hidroksit vermekte, ancak etil alkole tepkime vermez.⁹⁶

Etil alkollü içkilerin yapımında patates, çavdar, buğday, arpa, yulaf, pirinç, çeşitli meyveler, özellikle üzümü meyveler, şeker pancarı, şeker kamışı gibi karbonhidrat bakımından zengin ve birbirinden farklı ham maddeler kullanılmaktadır.⁹⁷ Bu ham maddeler, yıllandırma şekliyle birlikte alkollü içeceklerin lezzet, koku ve renk itibarıyla birbirinden farklı olmasında etkili olmaktadır. Örneğin viski, fermantasyona uğratılmış hubûbatın yıllandırılmış damıtılmasıdır. Brendi ve konyak, fermantasyona uğratılmış üzümde elde edilen damıtmanın yıllandırılmasıdır.⁹⁸

Etil alkol, tahıllardaki karbonhidratların fermantasyonu neticesinde rahat bir şekilde elde edildiğinden neredeyse bütün toplumlarda alkollü içecekler bilinmekte ve kullanılmaktadır. Damıtma teknolojisinin gelişip ilerlemesiyle 18. yüzyılda Avrupa'da alkol kullanımı giderek yayılmış; 19. yüzyılda Amerika'da doruğa ulaşmıştır. Ancak ara ara yasaklanıp tüketenlere ağır cezalar da verilmiştir.⁹⁹

Etil alkolün başlıca kullanım alanları şöyledir:¹⁰⁰

1. Alkollü içkiler
2. Araç yakıtları
3. Termometre sıvısı
4. Parfüm ve esans sektörleri

⁹⁵ Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Madde Bağımlılığı*, 38-44; Şimşek, *Alkol İçeren Yiyecek ve İçecekler*, 17-21.

⁹⁶ Uyar, *Organik Kimya*, 225.

⁹⁷ Demirci, *Gıda Kimyası*, 201.

⁹⁸ C. Atkins - A. Carey, *Organik Kimya*, 70.

⁹⁹ Abdullah Yıldız, *Alkol Bağımlılığının Tip D Kişilik ile İlişkinin Değerlendirilmesi* (Gazi Üniversitesi, Uzmanlık Tezi, 2012), 3.

¹⁰⁰ Mustafa Boran, *Yiyecek ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri: Hanefi Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri* (Çanakkale: Ravza Yayınları, 2019), 358-359.

5. Vitamin şurupları
6. Tentürdiyot üretimi
7. Dezenfektan üretimi
8. Ağız gargaraları

1.5. Dinlere Göre Alkolün Hükümü

1.5.1. Yahudilikte Alkol

Ahd-i Atık'te bahsedilen alkol çeşidi, İbrânîcedeki farklı adlarıyla birlikte “hmr” (hemer) yahut “yyn” (yaîn) şeklinde bahsedilen şaraptır. Bunun dışında arpa ve muhtelif farklı bitkilerden ya da hurma vb. meyvelerden elde edilen fermente içkiler ile bilhassa şarap için *şekar* tabiri de kullanılmaktadır.¹⁰¹ Halihazırda mevcut olan Tevrat'ın bazı pasajlarında, alkol tüketmenin pis ve kötü bir durum olduğu belirtilirken, bazı pasajlarında ise alkolün tüketilebileceğine dair ifadeler bulunmaktadır. Tevrat'ta alkole dair bazı pasajlar şöyledir:

- Nuh çiftçiydi, ilk bağı o dikti. Şarap içip sarhoş oldu, çadırının içinde cırlıçıplak uzandı.¹⁰²
- Yakup yaklaşıp babasını öptü. Babası, onun giysilerini kokladı ve kendisini kutsayarak şöyle dedi: “İşte oğlumun kokusu sanki Rabb'in kutsadığı kırların kokusu. Tanrı sana göklerin çiyinden ve yerin verimli topraklarından bol buğday ve yeni şarap versin.”¹⁰³
- Rab, Harun'a şöyle dedi: “Sen ve oğulların buluşma çadırına şarap ya da herhangi bir içki içip girmeyin, yoksa ölürsünüz. Kuşaklar boyunca bir kural olsun bu. Kutsalla bayağı olanı, kirli ile temizi birbirinden ayırt etmelisiniz.”¹⁰⁴
- Rab, Musa'ya şöyle dedi: “İsrail halkına de ki: ‘Eğer bir erkek ya da kadın, Rabb'e adanmış kişi olarak Rabb'e özel bir adak adamak, kendini Rabb'e adamak isterse, şaraptan ya da herhangi bir içkiden kaçınacak, şaraptan ya da başka içkilerden yapılmış sirke içmeyecek. Üzüm suyu da içmeyecek. Yaş ya da kuru üzüm yemeyecek.’”¹⁰⁵

¹⁰¹ Kürşat Demirci, “İçki (İslâm Öncesi Dinlerde)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/457.

¹⁰² Tevrat, Yaratılış, 9/20-21.

¹⁰³ Tevrat, Yaratılış, 27/27-28.

¹⁰⁴ Tevrat, Levililer, 10/8-10.

¹⁰⁵ Tevrat, Sayılar, 6/1-3.

- “Adanmış kişi, adadığı saçını tıraş ettikten sonra, kâhin koçun haşlanmış budunu, sepetten alacağı mayasız pide ve mayasız yufkayla birlikte adanmış kişinin eline koyacak. Sonra sallamalık sunu olarak Rabb’in huzurunda bunları sallayacak. Bunlar sallanan döş ve bağış olarak sunulan butla birlikte kutsaldır, kâhin için ayrılacaktır. Bundan sonra adanmış kişi şarap içebilir.¹⁰⁶
- Günlük yakmalık sunu, Sina Dağı’nda başlatılan, Rabb’i hoşnut eden koku olarak yakılan sunudur. Kuzuyla birlikte dökmelik sunu olarak dörtte bir hin içki sunacaksınız. Dökmelik sunuyu Rab için kutsal yerde dökceksiniz.¹⁰⁷

Genel anlamda Ahd-i Atık’te sarhoşluğa (şikkaron) olumlu bakılmamaktadır. Ancak içki tüketmek, bütünüyle kötü kabul edilip yasaklar kategorisinde değerlendirilmemektedir. Hatta yer yer, sanki Tanrı’nın bir lütfü olarak kabul edildiği de müşahede edilmektedir. Hz. Nûh ve Hz. Lût’un (Tekvîn, 19/31-38) alkol tükettiklerine dair Tevrat’taki anlatım ise İsrailoğullarının hasımları olan Ammonluların soylarını küçümseme ve sarhoşluğun menfi taraflarına dikkat çekme gibi iki gayeyi birleştirmeyi amaçlayan erken dönemi yansıtmaktadır. Ahd-i Atık’teki sarhoşluğun putperest yaşamın olmazsa olmaz bir parçası kabul edildiği, bundan dolayı aşırı alkol tüketmenin hiç hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Alkolün hükmüne ise Talmud’da yer verilmektedir. Sarhoş edecek seviyeye kadar içmemek şartıyla, alkol tüketmenin tehlikeli olmadığı aktarılmaktadır. Bununla birlikte yargıçların, mahkemede hükümlerini vermeden önce alkol almamaları ve sarhoş olmalarını sağlayabileceği için hurma tüketmemeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Sarhoş vaziyetteyken ibâdete de yaklaşmamak gerektiği vurgulanmaktadır. Gerek Ahd-i Atık’te gerekse Talmud’da, mutedil sayılacak şekilde tüketilen alkole dair pozitif tavrın ve Şabat’ta (Yahudilerin kutsal günü/cumartesi) şarabın kutsanarak tüketilmesinin, alkolün Yahudilerin sosyal hayatında varlığını kültürel olarak sürdürmesini sağladığı ifade edilmektedir. Halihazırda Yahudilikte Şabat törenlerinde, Pesah, Purim ve Roş-ha-şanah gibi kutsal günlerde sarhoş olmayacak derecede şarap tüketmek, kültürel bir gelenek kabul edilmektedir. Doğu Avrupa’da ortaya çıkan mistik Hasidikler (Polonya Yahudileri arasında gelişen dinî hareket) arasında da şarap, Tanrı’ya ulaşmada önemli bir vasıtaadır.¹⁰⁸

Ali Osman Ateş, *İslâm’a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri* isimli kitabında, Tevrat’ta alkol tüketimine dair hem olumsuz hem de olumlu pasajların olmasının bir çelişki

¹⁰⁶ Tevrat, Sayılar, 6/19-20.

¹⁰⁷ Tevrat, Sayılar, 28/6-7.

¹⁰⁸ Demirci, “İçki”, 21/457-458.

olduğundan yola çıkararak, alkol tüketimine dair olumlu pasajların sonradan ilave edilmiş olabileceğine veya Tevrat'ın içkiyi yasaklayan hükümlerinin daha sonraları tahrif edilmiş olabileceğine şu ifadeleriyle değinmektedir:

“Tevrât'ın, içkiyi bayağı, murdar bir şey olarak vasıflandıran satırları ile adağını yerine getiren kimseye içkiyi serbest bırakan, Rabb'e hoş koku olarak şarap takdim edilmesini emreden satırları çelişki halindedir. Tevrat, bir yerde murdar ile tâhiri/temizi ayırt edin demekte, diğer tarafta içkiyi serbest bırakmaktadır. Bu durumda mademki içki bayağı ve murdardır, o zaman bayağı ve murdar bir şey, nasıl Rabb'e hoş koku takdimesi olarak sunulabilir? Her şeyin yaratıcısı olan Rab, kendisine temiz ve meşru şeyler takdim edilerek ibâdet edilmeye layık değil midir? Ayrıca Rabb'e yakın olmak, kendini Rabb'e ayırmak için içkiden uzak duran, böylece temizlenen, içkiden uzak durmayı ibâdetin bir şartı olarak gören bir kimseye, adağını yerine getirdikten sonra bu murdar şey nasıl helâl kılınabilir? Bütün bu sorular bize, Tevrât'ın bu farklı ve birbirine zıt satırlarının, sonradan ilave edildiğini veya Tevrat'ın içkiyi yasaklayan hükümlerinin daha sonra tahrif edilmiş olduğunu düşündürmektedir.”¹⁰⁹

Akıl sağlığının öneminin genel geçer olduğu hususu ve alkolün gerek dinî gerekse dünyevî açıdan insana verdiği zararlar düşünüldüğünde ilâhî bir kitabın buna cevaz vermeyeceği söylenebilir.

1.5.2. Hıristiyanlıkta Alkol

Uç olarak nitelendirilebilecek Mormonlar ve Kuveykırlar gibi bazı gruplar hariç alkol tüketme âdeti Hıristiyanlıkta son derece yaygındır. Ancak her ne kadar alkol tüketmemeye dair dinî bir emir bulunmasa da genel kural olarak sarhoş olmayacak kadar içilmesi gerektiği kabul edilmektedir.¹¹⁰ Hıristiyanların literatüründe alkole dair bazı pasajlar şöyledir:

- “(Tanrı'yı) Görmeye karşışılan Zekeriya'nın yüreği kalktı, içini korku sardı. Ama melek, ‘Korkma, Zekeriya’ dedi. Çünkü duan işitildi. Eşin Elizabet sana bir oğul doğuracak, adını Yahya koyacaksın. Sana sevinç ve kıvanç getirecek. Onun doğumuna çok kişi sevinecek. Çünkü Rabb'in önünde yüce bir insan olacak. Şarap ve alkollü içki kullanmayacak. Daha annesinin karnındayken Kutsal Ruh'la dolacak.”¹¹¹

¹⁰⁹ Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 476.

¹¹⁰ Demirci, “İçki”, 21/458.

¹¹¹ Luka, 1/12-15.

- “Çünkü Yahya geldi ne yiyor ne içiyor. ‘Onda cin var’ diyorlar. İnsanoğlu geldi; yiyor da içiyor da. ‘Bak bak, obur ve şaraba düşkün biri!’ diyorlar, Gümrük vergisi toplayanların, günahkârların dostu. Ama bilgelik kendi eylemlerince doğrulandı.”¹¹²
- “İsa’nın annesi de oradaydı. İsa da öğrencileriyle birlikte düğüne çağrılmıştı. Şarap tükenince İsa’nın annesi ona, “Şarapları kalmadı” dedi. İsa, “Buna karışmamalısın, anne!” diye yanıtladı. “Vaktim daha gelmedi.” Annesi hizmet edenlere, “Size ne derse yapın” dedi. Orada Yahudilerin töresel paklanma gelenekleri için kullanılan taştan yapılmış altı su küpü duruyordu. Her biri yaklaşık yetmiş ile yüz litre su alırdı. İsa hizmet edenlere, “Küpleri suyla doldurun” dedi. Küpleri ağzına dek doldurdular. İsa, ‘Şimdi birazını alıp tören başkanına götürün’ dedi. Onlar da götürdü. Tören başkanı şarap olmuş suyu tattığında, bunun nereden geldiğini kestiremedi. Oysa suyu getiren ev uşakları olanı biteni biliyordu. Tören başkanı güveyi çağırıp, “Başkaları önce en iyi şarabı sunar” dedi. “Ancak çağrılılar (davetliler) bol bol içtikten sonra sıradan şarabı çıkarır. Ama sen en iyi şarabı şu ana dek sakladın.” İsa bu ilk belirtiyi Galile’nin Kana kentinde gösterdi ve yüceliğini açıkladı. Öğrencileri ona iman etti.”¹¹³
- “Bedenin gereksiz isteklerine gelince bunlar belirgindir: Rastgele cinsel ilişki, iğrençlik, soysuzluk, yalancı tanrılara tapıcılık, büyücülük, düşmanlık, kavgacılık, kıskançlık, öfke, sürtüşme, bölücülük, ikilik, çekememezlik, sarhoşluk, içkili-gürültülü eğlence alemleri ve bunlara benzer işler. Daha önce uyardığım gibi sizleri yeniden uyarıyorum: Bunları yapanlar, Tanrı hükümrانlığını miras almayacaklardır.”¹¹⁴
- “İçkiyle sarhoş olmayın; bu aşağılık bir şeydir. Tersine, Ruh’la dolun. Birbirinizle mezmurlarla, ilâhilerle, ruhsal ezgilerle konuşun; yüreğinizden Rabb’e ezgi ve ilâhiler yükseltin. Her durumda, her konuda Tanrı’ya ve Baba’ya, Rabb’imiz İsa Mesih’in adıyla şükran sunun.”¹¹⁵
- “Sana gelince, sağlıklı öğretiyeye yaraşık neyse onu öğret. Yaşlılara ölçülü, saygıya yaraşır, ağırbaşlı olmalarını öğüt. İmanları, sevgileri, sabırları yerinde olsun. Bunun gibi yaşlı kadınlara saygıdeğer olmalarını öğüt. Ne kara çalsınlar ne de bol içkiye tutsak olsunlar. Erdemli tutumu öğretsinler.”¹¹⁶

¹¹² Matta, 11/18.

¹¹³ Yuhanna, 2/3-10.

¹¹⁴ Romalılara Mektup, 5/19-21.

¹¹⁵ Efesoslulara Mektup, 3/3-5.

¹¹⁶ Titos’a Mektup, 2/1-3.

- “Çünkü ulusların doğru sandığı eylemlere verilerek ömür tüketmeniz artık yetti. Soysuzlukla, tutkularla, içkiye düşkünlükle, içkili gürültülü eğlence alemleriyle, akşamcılıkla, yasayı hiçe sayan yalancı tanrılara tapıcılıkla yaşamaya yeterinden fazla vakit ayırdınız.”¹¹⁷
- “Bundan böyle yalnızca su içme; midene ve sık sık tutan hastalıklarına yararlı olması için biraz şarap kullan.”¹¹⁸

İlgili pasajlardan da anlaşıldığı üzere Ahd-i Cedîd’de alkol tüketmeye ve sarhoşluğa karşı olumsuz tavır, Pavlus’un mektuplarında bulunmaktadır. Ancak içkinin yasaklanmasıyla ilgili net bir tutumun olmadığı da görülmektedir. Bununla birlikte Adventistler gibi bazı Protestan akımlar, harâm saydıklarından dolayı alkollü içeceklerden kaçınmaktadır.¹¹⁹

Ali Osman Ateş, Hz. Yahyâ’nın Allah katında değerli olmanın bir tezahürü olarak alkol tüketmemesi ve Pavlus’un alkole dair olumsuz tutumundan yola çıkarak, Hz. Îsâ’nın alkölü câiz görmediğini, suyu şaraba çevirdiğine dair İncil rivâyetinin asılsız olduğunu ve Hz. Îsâ’nın alkol tüketmeyi câiz gördüğüne dair pasajların uydurma olduğunu şu soruları sorarak belirtmektedir:

“Hz. İsa, Allah katında Hz. Yahya’nın sahip olduğu değeri hâiz değil midir? Hz. Yahya’nın Rabbin gözünde büyük olacağını, içki içmeyeceğini daha annesinin karnında iken meleğin haber verdiğini Luka İncili kaydetmektedir. Hz. İsa, Pavlus’un: ‘Kendisinde edepsizlik vardır’ dediği şarabı nasıl içmiş, şakirtleri tarafından şarabın içilmesine nasıl izin vermiştir? Temiz olan suyu, nasıl kendisinde edepsizlik olan şaraba çevirmiştir? Yoksa Hz. İsa, Pavlus kadar içkinin zararlarını bilmiyor muydu?”¹²⁰

1.5.3. İslâm’da Alkol

Sarhoş edici içecekler/alkoller, Câhiliye toplumunda yaygın olduğundan ötürü İslâm, bunları bir anda yasaklamamış, bunun yerine ikna edici ve aşamalı bir metotla harâm kılmıştır. Bu da alkole bağımlı kişilerin yavaş yavaş alışkanlıklarından kurtulabilmelerini kolaylaştırmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de “hamr” olarak ifade edilen sarhoş edici içeceğin yasak kılınmasıyla ilgili âyetler dört aşamalıdır. Bu aşamalarla ilgili olan dört âyetten biri Mekkî, üçü ise Medenîdir.

¹¹⁷ Petros’un 1. Mektubu.

¹¹⁸ Timoteos’a 1. Mektup, 5/23.

¹¹⁹ Mehmet Aydın, “Hıristiyanlık (Mezhepler ve Tarikatlar)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/357; Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (Konya: Damla Ofset, 2008), 282.

¹²⁰ Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 478.

Alkol, İslâm'dan önceki Câhiliye toplumu için sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan önemli bir yere sahipti. Bu yüzden teşrî faaliyetinde söz konusu toplumun zihninde alkole dair kötü bir imaj/algı oluşturabilmek için kolaydan zora doğru bir yöntem takip edilmektedir. Böylece nihâî hüküm, toplumsal yapı uygun hale gelinceye kadar geciktirilmiş olmaktadır.

1.5.3.1. Birinci Aşama

“*Hurma ve üzüm meyvelerinden de hem sarhoşluk veren içki hem de güzel rızık ediniyorsunuz. Aklını kullanan bir topluluk için bunda da elbet işaret vardır.*”¹²¹

Bu âyetin indiği zamanlarda Müslümanların alkollü içecekler içmeye devam ettikleri nakledilmektedir. Çünkü içki, henüz harâm kılınmamıştı. İnsanların hurma ve üzümünden içki yaptıkları âyette haber verilmektedir. Ancak dikkat edilirse sarhoşluk veren içkiyle ilgili olarak “güzel” tabiri kullanılmazken, rızıklar için “güzel” tabiri kullanılmaktadır. Dolayısıyla içkinin, güzel bir rızık olmadığı hususuna üstü kapalı bir şekilde işaret edilmektedir.¹²²

İlgili âyetle ilgili dört temel yorum bulunmaktadır: Bunlardan birincisine göre âyet, alkollü içeceklerin harâm kılınmasından önce nâzil olmuştur, dolayısıyla neshedilmiştir.¹²³ İkincisine göre âyet, sarhoşluk veren ürünlerin hoş bir rızık olmadığını ifade etmekte, dolayısıyla içenleri ayıplamış olmaktadır. Üçüncü görüşe göre âyet, nebîzin harâm olmadığına işaret etmektedir.¹²⁴ Dördüncü görüşe göre ise âyet, alkollü içekten sirke yapmanın câiz olduğuna delâlet etmektedir.¹²⁵ Nebîzin harâm olmadığına işaret ettiği görüşünde olanlara göre ilgili âyet neshedilmiş âyetlerden değildir. Çünkü hamr ismi, nebîzi kapsamamaktadır.¹²⁶ Bu durumda hamrın harâm kılınması dört değil, üç aşamalı olarak gerçekleşmiş olmaktadır. Seker ile ilgili ayrıntılara ikinci bölümde değinilecektir.

¹²¹ Nahl 16/67.

¹²² Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Muhammed Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'an (Tefsîru'l-Beğavî)*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 1/276-277; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb et-Tefsîrû'l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 6/395; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yûsuf Bedîvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 1/181; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-vâdih* (Beyrut: Dâru'l-Cili'l-Cedîd, 1413), 1/134.

¹²³ Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'an (Tefsîru'l-Beğavî)*, 3/86; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, ed. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/240; Ebü'l-Hasen Şemsülişlâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed et-Taberî Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, ed. Mûsâ Muhammed Ali Abd Atiyye İzzet (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405), 3/101.

¹²⁴ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2/221; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfeys (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 10/127-129.

¹²⁵ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed Kudûrî, *et-Tecrid*, thk. Muhammed Sirâc - Ali Cum'a (Kahire: Dâru's-Selâm, 2006), 6/2809.

¹²⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/240.

1.5.3.2. İkinci Aşama

“Sana şarap/içki ve kumarı soruyorlar. De ki: ‘Bu ikisinde büyük bir günah ve insanlara bazı yararlar vardır.’ Yine sana başkalarına neyi vereceklerini soruyorlar. De ki: ‘Sizi sıkmayanını/ihtiyaç fazlasını.’ Allah, düşünesiniz diye âyetlerini size böylece açıklıyor.”¹²⁷ Âlimlerin bir kısmına göre, şayet yalnızca bu âyet nâzil olsaydı dahi alkollü içeceklerin harâm olması için yeterli olurdu. Çünkü âyette “Bu ikisinde büyük bir günah”¹²⁸ vardır.” buyrulmaktadır. Nitekim içerisinde günah olan her şey harâmıdır.¹²⁹

Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili başlıca şu iki olay aktarılmaktadır:

- Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644), Muâz b. Cebel (ö. 17/638) ve Ensar’dan bir grup insan hakkında nâzil olmuştur. Bunlar Hz. Peygamber’in (a.s.) yanına gelerek şöyle dediler: “İçki ve kumar ile ilgili bize hükmünü bildir. Çünkü her ikisi de akli gideriyor, malı alıp götürüyor.” Bunun üzerine Allah (c.c.) bu âyet-i kerimeyi indirdi.¹³⁰
- Hz. Peygamber (a.s.), Medine’ye geldiğinde halk içki içiyor, kumar parasını yiyordu. Bunlar hakkında Allah’ın elçisine (a.s.) soru sormaları üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu.¹³¹

Mâverdî’ye (ö. 450/1058) göre âyette geçen yararlar, içilmesindeki lezzet ve ticaretindeki kazanç gibi dünyevî faydalardır.¹³² Kurtubî’nin (ö. 671/1273) anlattığına göre de o dönemdeki Araplar, hamrı Şam’dan alıp Hicaz’da kârla satmaktaydılar. Öyle ki onu alabilmek için çok yüksek meblağlar ödenmekteydi. Öte yandan yararları konusunda hazmı kolaylaştırdığı, zayıfı güçlendirdiği, cinsel gücü arttırdığı, bencili cömertleştirdiği, korkağı cesaretlendirdiği ve rengi güzelleştirdiği gibi başka görüşler de bulunmaktadır: Nitekim Hz. Peygamber’in şâiri Hassân b. Sâbit (ö. 60/680 [?]), hamrıyla ilgili bir beytinde şöyle demektedir: “Hamrı içeriz, o; bizi karşı konulamaz krallara ve aslanlara dönüştürür.” Kurtubî, ticâret ürünü olmasını, yararları konusunda en doğru görüş olarak kabul etmektedir.¹³³

¹²⁷ Bakara, 2/219.

¹²⁸ Âyette geçen büyük bir günah (إثم كبير) ibâresindeki “kebîr” sözcüğünü, kıraât âlimlerinden Kisâi (ö. 189/805) ve Hamza b. Habîb (ö. 156/773) “çok” manasına gelen “kesîr / كثير” şeklinde okumaktadır. Bkz. Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Alî Muhammed Mu'avvad - ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 13/383.

¹²⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/390.

¹³⁰ Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân (Tefsîru'l-Beğavî)*, 1/276.

¹³¹ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)* (el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1990), 2/255.

¹³² Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *Tefsîru'l-Mâverdî, en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Seyyid Abdülmaksûd b. Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/278.

¹³³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/57.

Bu âyetin indirilmesinden sonra sahâbeden bazıları günah olduğunun belirtilmesinden ötürü oraya odaklanıp alkol tüketmeyi bırakırken, bir kısmı bazı yararlarının olması hasebiyle tüketmeye devam etmiştir.¹³⁴ Hasan el-Basrî'ye (ö. 110/728) göre bu âyetle, hamr kesin olarak harâm kılınmıştır. Çünkü ona göre günahı fazla olan bir şeyin mubah görülmesi doğru değildir. Devamında nâzil olan âyetler ise ona göre pekiştirme amacıyla inmiştir.¹³⁵ Ancak Hz. Peygamber'in (a.s.) bu âyetten sonra içenleri alıkoymaması söz konusu görüşün kuvvetli bir çıkarım olmadığını göstermektedir.

1.5.3.3. Üçüncü Aşama

“*Ey iman edenler, siz sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye ve cünüp iken de -yolcu olmanız hariç- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın...*”¹³⁶ Bu âyet, içkinin harâm kılınmasındaki üçüncü aşamada nâzil olmuştur: “*Ey müminler, sarhoş vaziyetteyken namazda ne dediğinizi bilinceye kadar namaz kılmayın.*” hükmüyle, aşağıda da değinileceği üzere içki ve sarhoşluğun net şekilde harâm kılınmasına bir hazırlık yapılmaktadır.

Bu âyetin sebep-i nüzûlü hakkında Hz. Ali'nin (r.a.) şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) bir yemek hazırlayıp bizleri davet etti. Sofrada şarap/alkollü içecek de sunuldu. İçtiğimiz içki başımızı döndürdü. Namaz vakti girdi, aramızdan biri imâmlık yaptı. Namazda Kâfirûn sûresini okurken “De ki: Ey kâfirler, ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.” (Kâfirûn, 109/1-2) âyetlerinden sonra (hataen) “Ben sizin tapmakta olduklarınıza taparım” dedi. Bunun üzerine Rab Teâlâ “Ey iman edenler, siz sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın” âyetini indirdi.¹³⁷ Bir rivâyete göre namaz kıldırıp hatalı okuyan Hz. Ali'dir.¹³⁸ Diğer bir rivâyete göre ise Abdurrahman b. Avf'tır.¹³⁹

Bu âyet; içkinin kesin şekilde harâm kılınmasına bir hazırlıktır. Zira sarhoşken namaz vaktinin girmesinden çekinen kişi gerek sabah gerekse tüm gün içkiyi terk eder. Çünkü beş vakit namaz, bütün vakitlere serpiştirilmiştir. Alkol tüketmek için sadece yatsıdan seher

¹³⁴Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/181; Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)* (el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1990), 7/56; Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 24/2.

¹³⁵Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/383.

¹³⁶Nisâ, 4/43.

¹³⁷ Abdurrahman bin Muhammed bin İdris İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Esad Muhammed Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1419), 3/958; Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân (Tefsîru'l-Beğavî)*, 1/626.

¹³⁸ Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, ed. Sadettin Ünal (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 1/113; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/200.

¹³⁹ Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1422), 1/408.

vaktine kadar olan uyku vakitleri kalmaktadır. Zaruri olan uykunun bastırmasıyla da içki içme zamanında, dolayısıyla alkol içmede doğal olarak azalma baş gösterecektir. Sabahtan öğleye kadar olan vakit ise insanların çoğu için çalışma ve kazanma vaktidir. Refah içerisinde olan zenginler hariç, bu vakitte sarhoş olanların sayısı çok azdır. Rivâyet edildiğine göre bu âyetin nüzûlünden sonra sahâbe, yatsı namazından sonra içki tüketiyorlardı ve sabah namazı vaktine kadar da sarhoşluk kalmıyor ve ne söylediklerini bilecek vaziyete geliyorlardı.¹⁴⁰ Âlimlerin çoğunluğu, bu âyetin hükmünün neshedildiği görüşünderken; Abîde b. Amr es-Selmânî (ö. 72/691), Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723) gibi ulemânın bazıları, ne söylediğini bilmeyecek derecede uykulu olan veya açlık gibi zihni meşgul eden, sağlıklı düşünmeyi engelleyen hallerde olanların kastedildiği görüşündedir.¹⁴¹

1.5.3.4. Dördüncü Aşama

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁴²

Bu âyetin nüzûl sebebi olarak şu iki olay aktarılmaktadır:

- Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan yapılan bir rivâyete göre o şöyle demiştir: “İçki içme harâmı benim hakkımda (içinde bulunduğum hâdisde esnasında) nâzil oldu. Ensar'dan biri yemek hazırlamış ve bizi davet etmişti. Davete bir grup Müslüman geldi, yemek yediler ve alkol içip sarhoş oldular. Bu olay, içkinin harâm kılınmasından önce gerçekleşti. Davete katılanlar, birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Ensar, ‘Ensar daha hayırlıdır!’ derken Kureyş, ‘Kureyş daha hayırlıdır!’ dedi. Onlardan biri yerden bir hayvan çenesi alarak benim burnuma vurdu ve burnumu yardı. Hz. Peygamber’e (a.s.) geldim ve ona başımdan geçen durumu anlattım. Bu olay üzerine *“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir.”* âyet-i kerimesi nâzil oldu.¹⁴³
- Şarabın harâm kılınışı, alkol tüketen Ensar'dan iki kabile hakkında nâzil oldu. Bunlar sarhoş olup birbirlerine karşı abes işler yaptılar. Sarhoşluğun etkisinden çıktıklarında herkes yüzünde, başında ve sakalında içkili halin bir etkisini görüp şöyle demeye başladı: Bana bunu filan kabile mensubu yaptı. Hâlbuki bu kimseler, daha önce

¹⁴⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/253; Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 5/92-93.

¹⁴¹ Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/457-458; Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/112-113; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 5/201.

¹⁴² Mâide, 5/90.

¹⁴³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/287; Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 7/42; Vehbe b. Mustafa Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1418), 7/36.

kalplerinde birbirlerine karşı hiçbir şekilde kin bulundurmeyen kardeşlerdi. Şöyle demeye başladılar: Allah'a yemin ederim ki eğer kardeşim bana karşı şefkatli ve merhametli bir kimse olsaydı bana bunları yapmazdı. Sonunda kalplerine kin yerleşti. Bunun üzerine Allah “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir.*” âyet-i kerimesini indirdi.¹⁴⁴

Kesin olarak hamrın harâm olduğunu bildiren bu âyetin nüzûlüyle birlikte müminler, içki küplerini caddelere boşaltmışlar ve alkol tüketmekten nihâî olarak vazgeçmişlerdir. Nitekim Enes b. Mâlik'in aktardığına göre içkiyi harâm kılan âyetler nâzil olunca, Hz. Peygamber'in (a.s.) emriyle münâdî, “Haberiniz olsun ki, içki harâm kılınmıştır!” diyerek Medine sokaklarında seslendi. Bunun üzerine tulumlarından delinip boşaltılan ve küplerinden dökülen içkiler, Medine sokaklarında aktı.¹⁴⁵ Hamrın kesin bir biçimde yasaklanmasıyla birlikte ashâbın ellerindeki içkileri yollara dökmesi, onların Hz. Peygamber'e (a.s.) ne kadar bağlı olduklarını da göstermektedir. Nitekim rivâyetlerden anlaşıldığı üzere yasaklandığı gün dahi tüketilmekteydi. O dönemin insanları için hamr, hayatın adeta bir parçasıydı. Bununla birlikte ilâhî vahyin etkisiyle hamrdan bütünüyle vazgeçmelerinin tebliğ formasyonu açısından da üzerinde durulması gereken bir örnek olduğu söylenebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de neshi kabul edenlere göre yukarıdaki ilk üç âyet Mâide Suresi 90. âyetle neshedilmiştir. Ulemânın kâhir ekseriyeti de bu görüştedir. Bununla birlikte neshi kabul etmeyen çağdaş araştırmacıların konuya dair birbirinden farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Örneğin Mehmet Sait Şimşek ve Osman Kaya gibi bilim insanlarına göre ilgili âyetler tadrîcîlik kapsamındadır. Dolayısıyla birinin diğerini neshettiği söylenemez. Nitekim Kaya nesihle ilgili yazdığı makalede konuyu şöyle değerlendirmektedir: “Bu âyetleri dikkatlice incelediğimizde, burada neshin değil, tadrîcîliğin olduğunu görürüz. Birinci âyette içkinin helâllığı, harâmlığı söz konusu değildir. Sadece hurma ve üzümlerden içki ve helâl rızık edinildiği belirtiliyor. İçki ise temiz rızık olarak zikredilmiyor. Diğer ikinci ve üçüncü âyetlerde ise içki müptelası olan bir fert veya toplumun tadrîcî olarak içkiyi bırakmasının yolları gösteriliyor. Adeta alkolik olan toplum veya fertler rehabilite edilerek içkinin bırakılması sağlanıyor. Düşünün ki, bir tebliğci içki müptelası olan bir toplum veya ferde gittiğinde, herhalde fıkıh kitaplarında olan son hükmü söyleyerek işe başlamayacak. Önce içkinin kötülüğünden bahsedecek, sonra Müslüman kimliğe sahip olduğu için namaza

¹⁴⁴ Ebû'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/158-159; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*, 7/35.

¹⁴⁵ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdulkâî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts), eşribe, 3; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 3/164.

başlamasını tebliğ edecektir. Tabi ki, namaza başlayan birine, namazda Allah'la konuştuğu anlatılacak, böylece sarhoş olmadan namaz kılması gerektiği anlatılacaktır. Böylece söz konusu kişi veya kişilerin içkiyi azaltmaları sağlanacak ve tedavi olmuş kişi veya kişiler rehabilite edilerek içkiyi bırakmaları sağlandıktan sonra onlara içki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarının şeytan işi olan birer pislik olduğu söylenecektir. Aksi takdirde içki bağımlısı olan birinin içkiyi bırakmasının sağlanması mümkün olmayacaktır. Bu durumda ise burada nesh yoktur. Tadrîcîlik vardır. Her zaman ve mekânda böyle şartlar oluşabilir ve bunların her safhasında ilgili âyetten faydalanabiliriz. Nesh olmuş âyetlerde ise tekrar faydalanmak mümkün değildir.”¹⁴⁶

Neshin olmadığını söyleyen Süleyman Ateş'e göre ise Bakara sûresi 219. âyetle içki yasağı gelmiş olup sonraki âyetler ilgili yasağı pekiştirmek amacıyla nâzil olmuştur. Ateş'in konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: “Âyetler arasında çelişki yoktur, nesh de söz konusu değildir. İkinci âyet (Mâide: 5/90) birinciyi (Bakara: 2/219) neshetmemiştir. İkisi de değişik üsluplarla hamrın ve meysirin harâm olduğunu bildirmektedir. Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) rivâyet ettiğine göre de, içki ve kumar, önce Bakara sûresinin 219. âyetiyle harâm kılınmış, bu âyetin harâm bildirmediğini sanıp yine içenler olmuş; muhâcirlerden biri, arkadaşlarına imâm olup namaz kıldırırken okuduğu âyetleri karıştırınca: '*Ey inananlar, ne dediğinizi bilmeniz için sarhoş iken namaza yaklaşmayınız!*'¹⁴⁷ âyeti inerek sarhoş iken namaz kılmamalarını emretmiştir. Âyetin hükmü devam etmektedir. Çünkü herhangi sebeple olursa olsun, sarhoş olup ne dediğini bilmez hale gelenin, o halde namaz kılması doğru değildir. Zira bilinçsiz ibâdet olmaz, sadece mekanik hareket olur. İbâdet bilinçli olmalıdır ki ruhu etkilesin. Buna rağmen yine içki içenler bulununca, Mâide 90-91'inci âyetler inmiştir. Yani çeşitli zamanlarda inmiş olan bu âyetler, değişik üslup ve vurgularla içki ve meysirin harâm olduğunu bildirmiştir.”¹⁴⁸ Ancak hamrın harâm olduğu kesin olarak belirtildiği halde sahâbenin bunu içtiğini söylemek uzak bir ihtimâldir. Çünkü onlar, İslâm'ın emir ve yasakları hususundaki hassasiyetleriyle bilinmektedir. Nitekim kesin olarak yasaklandığı ifade edilen Mâide sûresi 90. âyetin nâzil olmasıyla Hz. Peygamber'in emriyle bir münâdi, ashâba hamrın kesin olarak harâm kılındığını bildirmiş; onlar da yanlarında bulunan içkileri sokağa dökerek emre imtisâl etmişlerdir. Konuyu tadrîcîlik açısından ele alanların yaklaşımları daha tutarlı gözükmektedir. Nitekim ilgili âyetlerin indiği ortama bakıldığında alkol alışkanlığı zirvede

¹⁴⁶ Davut İltaş, *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 291-292; Osman Kaya, “Kur'an'ın Metinleşmesi Bağlamında Nesih Problemi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2014), 167-168.

¹⁴⁷ Nisâ, 4/43.

¹⁴⁸ Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi* (İstanbul: Kubav, 2003), 7/265-266.

idi. Bu nitelikteki bir toplumu yıllardır süregelen alışkanlıklarından bir anda koparabilmek kolay değildir. İlgili âyetlerle “peyderpey içkiden uzak durun” mesajı verilmeye çalışılmıştır. Böylece o dönemde inancı zayıf olan yahut yeni Müslüman olanların alışkanlıklarından kurtulması sağlanmıştır. Günümüzde içki bağımlısı olan bir toplum veya kişiye ise ilgili âyetlerde tadrîcîlik vardır. Dolayısıyla âyetlerdeki sıralama gibi harâmliğin da peyderpey olacağı söylenemez. Nitekim içki yasağından sonra Hz. Peygamber (a.s.) yeni Müslüman olanlara “bir süre içki içebilirsiniz” diyerek tadrîcîlik metodunu izlememiştir. Hal böyle olunca içki yasağının nihâî şekilde belirtildiği âyetin nüzûlüne kadar bir tadrîcîliğin olduğu ancak ilgili âyetin inişinden sonra herhangi bir zaman diliminde bu metodun yeni bir kişiye veya topluma uygulanmasının doğru olmadığı söylenebilir. Buna bağlı olarak yeni Müslüman olmuş birisine yahut İslâm’a yeni davet edilecek bir topluma içkinin harâm olduğu söylenerek ilgili alışkanlığın terk edilmesi gerektiği ifade edilir.

Oryantalistlerin İslam’da İçki Yasağıyla İlgili Bazı Değerlendirmeleri

Oryantalistlerden Montesquieu’nin (1689-1755), alkolün yasaklanmasıyla ilgili olarak “Muhammed’in, içki içmeyi yasaklayan kanunu, Arabistan ülkesinin bir kanunudur. Böyle bir kanun, soğuk memleketler için iyi olmayacaktır” yorumunu yaptığı belirtilmektedir. Fr. Buhl’in ise içki yasağını, Müslümanların, müşriklerle şüpheli münasebetlerde bulunmalarına, Hıristiyan ve Yahudi meyhânegileriyle temas etmelerine ve bunların, yeni dinin saiklerine zararlı tesirleri olabileceğine bağladığı ifade edilmektedir.¹⁴⁹ Montesquieu’nin “içkinin yasaklanması soğuk memleketler için iyi olmayacaktır” değerlendirmesinin yaşadığı dönemde insanlar arasında yaygın olan, ancak gerçeklikle ilgili bulunmayan bir efsane olması muhtemeldir. O da buna istinâden öyle bir yorum yapmış olabilir. Ancak bilimsel olarak soğuk veya sıcak bölge ayrımı yapılmaksızın alkol tüketiminin zararlı olduğu bilim insanlarınca vurgulanmaktadır. Konuya dair yapılan bir araştırmada bölge ayrımı olmaksızın az ya da orta kararda alkol kullanmanın bile tansiyonu yükselttiği ve inme riskini artırdığı belirtilmektedir.¹⁵⁰ Alkolün insan vücudunu ısıttığına dair söylem bilimsel dayanağı olmayan bir iddiadır. Nitekim alkolün vücut ısısını arttırmak bir yana, azalttığı bilimsel olarak ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla konunun hakikati şöyle ifade edilmektedir: “Alkol kullanımının vücut ısısını artırdığına dair yanlış bir inanış mevcuttur. Aksine, alkol vücut sıcaklığını düşürmektedir. Alkol kullanan kişinin cilt damarları genişlemekte ve vücudun yüzeyine daha fazla kan ulaşmaktadır. Bu durum vücutta ısı kaybına neden olmaktadır. Alkol alımının

¹⁴⁹ Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 482-483.

¹⁵⁰ “<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47815999>”, ts. (Erişim 31 Temmuz 2023).

ardından hissedilen sıcaklığın sebebi, kanın vücut yüzeyine doğru akışının cildi ve ciltteki sinir uçlarını ısıtması, bu durumların beyne sıcaklık algısını iletmesidir. Bu durum kısa sürmektedir.”¹⁵¹ Böylece Fr. Buhl’in görüşünün de asılsız olduğu ortadadır. Zira İslâm medeniyetine bakıldığında Ehl-i kitabın zimmi kategorisi altında, Müslümanlarla birlikte yaşadığı görülmektedir. Müslümanların, Ehl-i kitapla yahut müşriklerle olan münasebetlerini azaltmak için alkolün yasaklandığını söylemek akla mugâyirdir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) bunu yapmak isterse doğrudan söyleyebilirdi. Hâlbuki Kur’ân-ı Kerîm’de Müslümanların Ehl-i kitapla evlenebileceği bile belirtilmektedir.¹⁵² Dolayısıyla onlardan tecrid diye bir şey söz konusu değildir. Alkolün Müslümanları tecrit etmek için yasaklandığını söylemek İslâm’ın akıl ve beden sağlığına verdiği önemi göz ardı etmektir. Yukarıda da geçtiği üzere alkolün sağlık üzerinde birçok olumsuz etkisi vardır. Ayrıca İslâm yalnızca alkolü değil akli devre dışı bırakan tüm ürünleri yasaklamaktadır.

Alkolün Tadrîcî Olarak Yasaklanmasındaki Hikmet

Alkol/içki tüketmenin bir anda değil de tadrîcî olarak yasaklanmasının hikmetiyle ilgili olarak muhtelif yorumlar bulunmaktadır. Bunlardan öne çıkanı şöyledir: İnsanlar, İslâm’dan önce içkiye bağımlıydılar. Şayet içki İslâm’ın ilk başlarında bir anda yasaklansaydı, bu durum içki bağımlısı olan birçok kişinin İslâm’dan uzaklaşmasına neden olacaktı. Hatta kişiyi İslâm’ın nuruna götüren doğru tefekkürden de yüz çevirmeye sevk edebilirdi. Çünkü o dönemdeki insanlar, İslâm dinine öfke nazarıyla bakıyor ve dinin güzel taraflarını görmüyorlardı. Şâri’ Teâlâ (lütü ve sonsuz hikmeti gereği) Bakara sûresinde içkiyle ilgili öyle bir ifade kullandı ki bu, içkinin yasaklandığına üstü kapalı (zannî) şekilde işaret etmekteydi. Bununla; gönlünde içkinin yer etmediği kişiler içki içmekten vazgeçtiler. Nisâ sûresindeki ifade, namaz vakitlerine az zaman kala içki içmenin harâmlığını gerektiren bir ifadedir. Çünkü Allah, sarhoşken namaza yaklaşmayı yasaklamaktadır. Bu durumda ısrarlı olarak içki içmeye meyilli kişinin önünde yatsı namazından sonraki zaman dilimi dışında fazla çare kalmamaktaydı ki bunun da zararı azdır. İşi olmayan ve sarhoşluğu öğlen namazı vaktine kadar sürmeyen kişi için sabah içkisi de aynı şekildedir. Ancak bu halde olanların sayısı azdır.¹⁵³ “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir.*” âyet-i kerimesiyle de son aşaması nâzil oldu ve nihâî şekilde yasaklanmış oldu.

¹⁵¹ “<https://www.yesilay.org.tr/tr/sikca-sorulan-sorular/alkol-bagimliliği/alkollu-icecekler-vucudu-isitir-mi>”, <https://www.yesilay.org.tr/tr/>, ts. (Erişim 31 Temmuz 2023).

¹⁵² Mâide, 5/5.

¹⁵³ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 7/42-43.

Kur’ân-ı Kerîm’de “hamr” olarak ifade edilen sarhoş edici içeceğin başlarda mubah olduğu daha sonraları ise aşamalı olarak yasak kılındığı ilgili naslardan anlaşılmaktadır. Ancak hamrın ne olduğu konusuyla ilgili detaylara sonraki bölümde değinilecektir.

1.5.3.5. Nihâî Yasaklanma Tarihi

Fakîhlerin bir kısmına¹⁵⁴ göre alkol, bütün ilâhî dinlerde yasaklanmıştır. İslâm’da da hiçbir zaman helâl kılınmamıştır. Harâmlığı, peygamberliğin ilk dönemlerinden itibaren zihinlerde yer edinmişti. Buna genel ve kesin şekilde uyulmaması ise bu görüşte olanlara göre başka bir konudur/sorundur.¹⁵⁵ Ancak âlimlerin kâhir ekseriyetine göre içkinin kesin bir şekilde harâm kılınması “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.*”¹⁵⁶ âyetiyle gerçekleşmiştir. Ancak harâmlığın zamanıyla ilgili ihtilâf bulunmaktadır. Bir rivâyete göre Uhud savaşından sonra hicrî üçüncü yılda yasaklanmıştır.¹⁵⁷ Tâbiîn müfessirlerinden Katâde (ö. 117/735) Hendek savaşından sonra harâm kılındığını ifade etmektedir.¹⁵⁸ Siyer-megâzî ve hadis alanında otorite sahibi bir âlim olan İbn İshâk (ö. 151/768), Benî Nadîr gazvesinden sonra harâm kılındığını söylemektedir. Bu da tercih edilen görüşe göre hicrî dördüncü yılda gerçekleştiğini göstermektedir. Dimyâtî (ö. 705/1306), Hudeybiye antlaşmasının yılı olan hicrî altıncı senede yasaklandığını aktarmaktadır.¹⁵⁹ Hanefî fakîhi Bedrüddîn el-Aynî, (ö. 855/1451) Hz. Peygamber’in (a.s.) Mekke’yi fethetmeden önce, fetih yılında harâm kılındığı görüşündedir.¹⁶⁰

Yasaklanma tarihiyle ilgili rivâyetlerin farklı olmasının nedeni, bazı sahâbîlerin Bakara sûresi 219. âyetin nüzûlüyle birlikte onu harâm olarak görüp terk etmesi, bazı sahâbîlerin Nisâ sûresi 43. âyetle, bazılarının ise Mâide sûresi 90. âyetle harâm olarak değerlendirip terk etmesi ve her birinin terk ettiği tarihi kesin yasaklanma zamanı olarak

¹⁵⁴ Şîa, alkolün İslâm’ın hiçbir döneminde helâl olmadığı kanaatinindedir. Öyle ki birtakım Şîa âlimler, içkinin harâm kılınmasının ilan edilmesini Mekke döneminin ilk zamanlarına kadar götürmektedir. Buna karşın ehl-i Sünnet ulemâsı İslâm’ın ilk zamanlarında alkolün mubah olduğu, harâm kılınmasının ise Medine döneminde gerçekleştiği görüşündedir. Şîa’nın konuyla ilgili delilleri için bkz. Murtaza İrevânî Necefi, “İçkinin Tedricen Haram Kılındığı Teorsine Eleştiri”, *Misbah* 14 (2018), 103-125.

¹⁵⁵ Haydar Hubullah, *Fıkhu’l-et’ime ve’l-eşribe* (Beyrut: Dâru Revâfid, 2020), 1/62.

¹⁵⁶ Mâide, 5/90.

¹⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 6/285; Ebi’l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine: Mecmau’l-Melik Fahd li-Tibâati’l-Mushafi’ş-Şerif, 1995), 34/187.

¹⁵⁸ Ebü’l-Hasen Ali b. Ahmed Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 2/228.

¹⁵⁹ Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s-sünne* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1977), 2/370.

¹⁶⁰ Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedrüdîn el-’Aynî, *’Umdetu’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.), 21/166.

anlaması olabilir. Bunun yanı sıra Mâide sûresi 90. âyetin nâzil olduğu tarihle ilgili farklı rivâyetlerin de olması bu hususta etkin rol oynamıştır.

1.5.4. Diğer Dinlerde Alkol

Hinduizm’de Hindu bir rahibin canına kıymak, sarhoş edici içecek içmek, hırsızlık yapmak, gurunun (öğretmen, usta) eşiyile zinâda bulunmak ve bu kötü fiilleri işleyen şahıslarla alakayı sürdürmek ölümcül günahlar olarak değerlendirilmektedir.¹⁶¹ Sihizm’de inzivâ, övünme, hırs, gıybet yapma, yalan konuşma, saçları kesme, zinâ yapma, alkol, tütün ve uyuşturucu gibi zararlı maddeleri kullanmak, kezâ sınıf ve cinsiyet ayrımı, hoş karşılanmayıp günah olarak kabul edilmektedir.¹⁶² Hinduizm’den çıkan diğer önemli akım olan Jainizm’in genel felsefesinde de her Jainistin uyması gereken kurallardan biri şarap içmemektir.¹⁶³

Budizm’de ahlakî olarak cana kıymamak, hırsızlık yapmamak, duyuları yanlış yolda kullanmamak, yalan konuşmamak, alkol ve uyuşturucu kullanmamak gibi beş temel emre riâyet edilmelidir. Bir Budist, temel öğretileri ve emirleri yerine getirdiği müddetçe yaşamın amacı olan Nirvana’ya ulaşır ve günahlarından arınmış olur.¹⁶⁴ Aynı zamanda insan olarak yeniden doğabilmesi mümkün olur. Budizm’in Mahayana fırkasının benimsemiş olduğu buyruklar; üç kapsamlı, on büyük ve kırk sekiz küçük buyruktan oluşmaktadır. Bu on büyük buyruktan biri de sarhoş edici içki satmamaktır.¹⁶⁵

Maniheistler “Beş Emir” ve “Üç Mühür” ismi verilen kurallara uymakla mükelleftirler. Üç mühürden (eline, diline ve gönlüne-düşüncesine ya da beline hâkim olma ilkesi) biri olan ağızın mührü, kötü söz söylememeyi, et tüketmemeyi ve sarhoşluk veren içecek içmemeyi gerektirmektedir. İnsanı sarhoş etmesi ve yüce ışık tanrısını tefekkür etmekten alıkoyması sebebiyle alkol tüketmek yasaktır.¹⁶⁶

Şaman dinlerinde sarhoş etme niteliğinin yol açtığı kendinden geçme hali nedeniyle içki, şamanın öteki dünyayla ilişki kurmasına olanak sağlayan mukaddes bir vesile olarak değerlendirilmektedir. Amerika yerlilerinin “büyük ruh”la ilişkiye girmek amacıyla kullandıkları bir çeşit kaktüsten (mescaline) üretilen içki ile; Güney Pasifik’in yerel halkının

¹⁶¹ Abdulkadir Kıyak - Hilal Güven, “Hint Dinlerinde Günah Algısı”, *Erciyes Akademi Dergisi* 35 (2021), 604.

¹⁶² Hilal Güven, *İlahi Dinlerde Günah* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 30-31.

¹⁶³ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 111.

¹⁶⁴ Güven, *İlahi Dinlerde Günah*, 31.

¹⁶⁵ Ahmet Güç - Ekrem Sert, “Budizm’de Dört Temel Gerçek, Sekiz Dilimli Yol ve Nirvana”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2020), 16-17.

¹⁶⁶ Şinasi Gündüz vd., *Dinler Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Auzef, 2010), 58. Şinasi Gündüz vd., *Dinler Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Auzef, 2010), 58.

“kava” ismini verdikleri içki mukaddes bir niteliğe sahiptir. Kökü, kırsal yaşam tarzına bağlı doğayla olan birleşmeyi öngören panteist sır dinlerinde de içkiye kendinden geçmenin yöntemlerinden biri olarak kıymet atfedilmektedir.¹⁶⁷

İlkel kabilelerde yüce tanrı veya tanrıların desteklerini kazanmak, öfkelerinden muhafaza olmak veya günahlardan kurtulmak amacıyla gerçekleştirilen temel ibâdetlerden biri, kurban takdim etmektir. Kabileden kabileye farklılaşmakla birlikte genel olarak sebze, alkol ve hayvan olmak üzere üç çeşit kurban takdim edilmektedir. Afrikalı bazı ilkel kabilelere göre birtakım tanrılar kandan haz almaz; onlar için yalnızca suyu veya alkolü yere dökmek, mezbahada biraz ceviz, fasulye veya bezelye takdim etmek kurban olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁸

1.6. Alkol Bağımlılığı

Alkol bağımlılığı, kişinin gerek bedensel gerekse ruhsal sağlığını, aile hayatını, işini, sosyal hayatını bozacak sıklıkta fazlaca alkolün tüketilmesi, alkol tüketme arzusunun kontrol edilememesi ve alkol tüketilmediği zamanlarda yoksunluk semptomlarının baş göstermesi olarak ifade edilebilir. Alkolizm olarak da isimlendirilen alkol bağımlılığının, birey ve çevre üzerindeki istenmeyen etkileri nedeniyle muhtelif sağlık ve toplumsal problemleri ortaya çıkarmaktadır. Madde kullanımıyla ilgili bozukluklardan en sık olanı, alkol bağımlılığıdır. Alkol alımı, bağımlılık hastalığıyla da sınırlı olmayıp, hayatın farklı alanlarına tesir etmektedir. Söz konusu bağımlılığın gerçekleşmesinde genel olarak tüketilen alkol miktarı ve süresi etkili değildir.¹⁶⁹ 1700’lerde Benjamin Rush (1746-1813), aşırı alkol kullanımını bir hastalık çeşidi olarak açıklamış, tedavisini de alkolden bütünüyle uzaklaşmak olarak belirlemiştir. 1849’da İsveçli doktor Magnuss Huss (1807-1890) ilk kez “alkolizm” ıstılâhını kullanmıştır. 20. yüzyılda psikanalitik görüşün yaygınlık kazanmasıyla alkolizm, psikopatolojinin bir belirtisi olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁰

Alkol tüketmeye başlayan bir şahıs, belirli bir müddet sonra alkolün ona verdiği haz ve güven gibi tesirler sebebiyle aldığı alkol miktarını arttırmaktadır. İradesinin devre dışı kalması sebebiyle de alkole karşı istek duyma oranı fazlalaşmaktadır. Bu durum, bireyin alkole karşı bağımlılığının başlamasına neden olmaktadır. Alkol kullanmaya başlayan şahıs, alkolün

¹⁶⁷ Demirci, “İçki”, 21/456-457.

¹⁶⁸ Abdurrahman Küçük, “İbadet (İslâm Öncesi Dinlerde İbadet)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/235.

¹⁶⁹ Fatma Özcan, *Gebelik Sırasında Uzun Dönem Etil Alkol, Metil Alkol ve Etilen Glikol’e Maruz Kalmanın Yeni Doğan Yavrular Üzerine Toksik Etkisinin İncelenmesi* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 5.

¹⁷⁰ Yıldız, *Alkol Bağımlılığının Tıp D Kişilik ile İlişkisinin Değerlendirilmesi*, 3.

vücuduna fayda vermediğini, tam aksine zarar verdiğini net olarak bilmesine rağmen tüketmeye devam etmektedir. Nitekim alkol bağımlılığı, kişinin bireysel ve toplumsal hayatına etki eden alkol alma isteğini durduramaması halidir. Birey başlarda kontrol edebilme kanısıyla alkole başlasa bile sonunda bağımlı hale gelmektedir. Halk nezdindeki “Bir kereden bir şey olmaz.”, “Dilediğim anda bırakabilirim.” gibi hatalı düşüncelerle birlikte reklamlar, sosyal medya, alkolün yasal olarak satılması sebebiyle erişebilme kolaylığı, film, dizi, kitaplarda yer alan alkole dair teşvik edici bölümler (örneğin herhangi bir karakterin başına gelen kötü bir hâdisede alkol alması), etkileşim içerisinde olduğu çevrenin kabulü gibi etkenler alkol tüketmeyi kolaylaştıran faktörlerdendir. Kişinin iş hayatının kesintiye uğraması, adam öldürme, hırsızlık, alkollü araç sürme, dikkat ve algılama noksanlığı gibi sorunlar, alkol tüketiminin yol açtığı zararlara örnek olarak verilebilir.¹⁷¹

Fiziksel ve psikolojik bağımlılığa yol açan alkol; mizaç, algılama ve sinir sistemleri başta olmak üzere kişide birçok değişikliğe neden olmaktadır.¹⁷² Günümüzde önemli bir sağlık problemi olan alkolizm ve bağımlılık kavramı, tanısız olarak ortalama iki yüzyıllık bir geçmişe sahiptir.¹⁷³ Bununla birlikte alkolün ve alkol bağımlılığın yol açtığı sorunlara öteden beri işaret edilmektedir. Nitekim Arapların “Alkol, günahların toplamıdır/الخمير جماع الإثم” sözü¹⁷⁴ ve Hz. Osman’ın (r.a.) “alkol/hamr, kötülüklerin anasıdır.”¹⁷⁵ sözü de bunu göstermektedir. Alkol bağımlılığıyla ilgili Hz. Peygamber’den (a.s.) şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır: “İyiliği başa kakan, anne ve babaya karşı gelen ve alkol bağımlısı kişiler cennete giremez./ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْأَنَّ، وَلَا عَائِقٌ، وَلَا مُدْمِنٌ خَمْرٍ”¹⁷⁶ Bu hadiste alkol bağımlıları ve mezkûr günahları işleyenlerin, ancak işledikleri günahların hesabını/cezasını çektikten sonra cennete girebilecekleri vurgulanmaktadır.¹⁷⁷

Bireyleri suça sevk eden etkenler arasında alkolün büyük bir yerinin olduğu, kriminologlar tarafından ileri sürülmektedir. Alkolizm ve suçluluğa dair gerçekleştirilen pek çok araştırma ve anket sonuçlarına göre adi suçlular ile tutuklu olanların önemli bir kısmını

¹⁷¹ Fatma Nur Yücel vd., “Alkol Bağımlısı Bireylerde Benlik Saygısı, Algılanan Sosyal Destek ve Başetme Stratejileri: Adsız Alkolikler Örneği”, *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi* 15 (2020), 51-52.

¹⁷² Özcan, *Gebelik Sırasında Uzun Dönem Etil Alkol, Metil Alkol ve Etilen Glikol’e Maruz Kalmanın Yeni Doğan Yavrular Üzerine Toksik Etkisinin İncelenmesi*, 5.

¹⁷³ Yıldız, “Dünyada ve Türkiye’de Adsız Alkolikler”, 192.

¹⁷⁴ Ebû Saîd Neşvân b. Saîd el-Yemenî Himyerî, *Şemsu’l-’ulûm ve devâu kelâmi’l-’Arab mine’l-kulûm*, thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî vd. (Beyrut: Dârü’l-Fikri’l-Muasır, 1999), 2/1166.

¹⁷⁵ Ebû Bekir b. Hemâm b. Nafi’ el-Himyerî es-San’ânî Abdurrezâk, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A’zami (Beyrut: el-Mektebetu’l-İslâmiyye, 1403), 9/235.

¹⁷⁶ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Kitâbu Süneni’l-Kubrâ*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), Eşribe, 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/473.

¹⁷⁷ Muhammed b. Ali b. Âdem b. Musa el-İtyûbî Vellevî, *Zahîratü’l-ukbâ fi şerhi’l-Müctebâ* (Dâru Âl Brûm, 2003), 40/294.

sarhoş ve alkolikler oluşturmaktadır. 1875 ile 1899 tarihleri arasında gerçekleştirilen incelemeler, tutukluluk sebepleri arasında alkolizmin çok yaygın olduğunu göstermektedir. Örneğin Fransa’da yapılan bir araştırmada, erkek tutukluların %45 ile %60’ı arasında bir oran alkolik olarak nitelendirilmektedir. Belçika’da ise muhtelif araştırmalar bu oranı %45 ile % 75 arasında göstermektedir. İsviçre’de %23-40 ve Danimarka’da %27-57 oranında, tutuklular arasında alkol bağımlısının bulunduğu belirtilmektedir.¹⁷⁸

Alkol bağımlılarının alkol alma isteği, maddî-manevî sağlıklarını, iş, aile ve çevre ilişkilerini, sosyal ve ekonomik durumlarını bozacak kadar fazladır. Nitekim alkol alışkanlığında bireyin kendisi kadar ailesini ve çevresini de zora soktuğu halde, bunu engelleme konusunda iradesini kullanamadığı ve içten gelen bir dürtü ile çoğu kez günde birkaç kere alkol alma ihtiyacı duyduğu bilinmektedir. Bu bağlamda İslâm hukuku açısından alkol bağımlılığı konusunda ve bilhassa bu illete yakalananlar için hüküm verebilmek için işin tıbbî, psikolojik, sosyolojik durumlarının da net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bununla birlikte Kur’ân, “şeytan işi iğrenç şey” olarak nitelendirdiği alkolden, iman edenlerin iradelerini kullanmak suretiyle bilinçli bir şekilde uzaklaşmalarının gerektiğine dikkat çekmektedir. Nitekim bağımlılığın toplumsal ilişkileri dumura uğrattığı, insanların arasına kin, nefret ve düşmanlık soktuğu, Allah’ı zikretmeye ve dinî sorumlulukları yerine getirmeye mâni olduğu da naslar ile açıklanmaktadır. Aklın fonksiyonlarının elverişli şekilde kullanılmasına mâni olan alkol gibi bağımlılık yapıcı maddeler âyet ve hadislerde harâm kılınmaktadır. Bu kapsamda örneğin “*Allah yolunda harcama yapın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun, çünkü Allah ihsan sahiplerini sever.*”¹⁷⁹ âyeti, insanın kendisini tehlikeye atmaması gerektiğine işaret etmektedir. Alkol bağımlısının kendisini tehlikeye attığı ve bunun sonucunda bedensel olarak sağlığını yitirdiği gibi düşünsel açıdan da sağlığını yitirdiği bilinmektedir.

1.7. Değerlendirme

Canlılar, hayatlarını devam ettirebilmek için gıdalara ihtiyaç duymaktadırlar. Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artması sonucu sınırlı hale gelen besin kaynaklarının daha verimli kullanılması ihtiyacı hâsıl olmaktadır. Buna bağlı olarak gıda sanayisi her geçen gün ivme/gelişme kaydetmektedir. Günümüzde ilerleyen gıda üretim teknolojileriyle gıdaların elde edilmesi ve tüketilmesi konusunda çeşitli sıhî ve dinî problemler de olabilmektedir.

¹⁷⁸ Durmuş Tezcan, “Ceza Hukuku Açısından Bağımlılık Yaratan Maddeler Alışkanlığı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 41/1 (1986), 295-296. Durmuş Tezcan, “Ceza Hukuku Açısından Bağımlılık Yaratan Maddeler Alışkanlığı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 41/1 (1986), 295-296.

¹⁷⁹ Bakara, 2/195.

Örneğin renk ve aroma veren bazı maddelerin gıdalarda bulunduğu ve bu maddelerin alkolle çözüldüğü bilinmektedir. Hal böyle olunca bireysel ve toplumsal birtakım sorunlara neden olduğu bilinen alkolün ve ona ilişkin konuların İslâm hukuku açısından ele alınması önem arz etmektedir.

İhtilaf olmakla birlikte diğer dillere Arapçadan geçtiğini düşündüğümüz bir kelime olan alkol, ilaç yapımından kozmetik ürünlere, gıdadan temizlik ürünlerine geniş bir kullanım yelpazesine sahiptir. Nitekim hemen hemen tüm endüstrilerde kullanılmaktadır. Kimyasal bir bileşik olarak alkollerin birçok çeşidi bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en bilineni ve yaygın olanı, etanol ve hububat alkolü olarak da adlandırılan etil alkoldür. Çok bilinen ve geniş bir kullanım alanına sahip bir başka alkol çeşidi de metanol ve halk arasında odun ispiertosu olarak isimlendirilen metil alkoldür. Metil alkol, yakacaklar ve antifrizler başta olmak üzere çeşitli endüstrilerde yararlanılan bir maddedir. Ancak toksik yapısı nedeniyle insan sağlığına son derece zararlıdır. Diğer bir alkol çeşidi olan izopropil alkol de zehir içermektedir.

İnsan için tüketim maddesi olarak üretilen alkol, etil alkol (etanol) olup basit bir moleküler yapıya (C₂H₅OH) sahiptir. Alkol denildiğinde de akla ilk gelen budur. Etil alkolü muhtelif şekillerde elde etmek mümkündür ve bu alkol çeşidi birçok kullanım alanına sahiptir. Örneğin sanayide kimyasal maddeleri eritmek amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim boyalar ve reçineler için de iyi bir çözücüdür.

Tarihî serüveni çok eskilere dayanan ve insanlar tarafından eğlence, dinî ritüeller, tıbbî nedenler ve ticarî değiş tokuş aracı gibi farklı amaçlarla kullanılan maddelerden birisi olan alkolün geçmişten günümüze muhtelif kültür ve yaşantının içerisinde yer aldığı müşahade edilmektedir. Alkolün ilk olarak nerede ve ne zaman üretilip tüketildiğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte bira üretimine yönelik veriler dikkate alındığında sekiz-on bin yıllık bir mazisi olduğu anlaşılmaktadır. Alkollü içecekler tarihte; Mezopotamya, Mısır, Yunanistan, Çin medeniyetleri başta olmak üzere muhtelif yerlerde ve dönemlerde farklı isimlendirmelerle var olmuştur. Alkollü içeceklerin tüketilme nedeni ve usulü, toplumdan topluma, kültürden kültüre göre değişiklik arz etmektedir. Kimi toplumlarda ve kültürlerde zihni oyalamak, keyif almak, doğumları kutlamak için içilirken; kimilerinde ise sosyal ilişkileri güçlendirmek, ölüleri anmak, hastalıkları tedavi etmek için içilebilmektedir.

Tarih boyunca keyif veren bir içecek olarak görülen etil alkolün, olumsuz özelliklerinin ön plana çıkması nedeniyle yalnızca İslâm ülkelerinde değil bazı Hıristiyan ve Yahudi topluluklarında da yasaklandığı bilinmektedir. Buna rağmen farklı ülkelerdeki mutfak

kültürünün ayrılmaz bir parçası olması ve tıpta önemli bir etken maddesi olarak kullanılmasından ötürü geçmişten günümüze ehemmiyetini koruduğu görülmektedir.

Hayatımızda üretilip tükettiğimiz birçok ürünün içerisinde alkol bulunabilmektedir. Örneğin ekmek hamurunda maya fermantasyonu sonucunda az bir miktar alkol (etanol) mevcuttur. Bununla birlikte etil alkol, kek, ekmek gibi ürünlerin yapımı esnasında fırın sıcaklığının etkisiyle uzaklaşmaktadır. Meyve ve sebzeler gibi karbonhidrat içeren ürünlerin bozulmaya başlamalarıyla da etil alkol oluşabilir. Nitekim meyve sularında bozuk ham madde sebebiyle yahut hatalı üretim sırasında maya fermantasyonu neticesinde etil alkol söz konusu olabilmektedir. Öte yandan çeşitli bitkilerin bünyelerinde de doğal olarak şeker alkollerini yer alabilmektedir. Bu bitkiler, düşük kalorili ve diyabetik ürünlerde kullanılmakta olup az ya da çok tatlılık hissi vermektedir.

Alkol klasik tıp uygulamalarında olumlu gayelerle kullanılmıştır. Öyle ki günümüzdeki gibi enfeksiyonla mücadele düşüncesinin olmadığı zaman dilimlerinde, su üzerindeki bulaşıcı hastalıkların neden olduğu problemler sebebiyle sudan bile daha iyi bir içecek olduğu düşünülmüştür. Günümüz tıbbında alkol zararlı bakterilerden korunmak amacıyla dezenfektan başta olmak üzere muhtelif amaçlarla kullanılmaktadır. Dolayısıyla alkollere dair toptan reddedici bir tutum sergilenmesinin toptan kabul yaklaşımı gibi, isabetli bir tavır olmayacağı anlaşılmaktadır. Bunun yerine alkol çeşidine, kullanım alanına, etkisine, yararına ve zorunlu olup olmaması gibi etkenlere bakılarak bir görüşün ortaya konulması gerekmektedir.

İslâm hukukun beş temel hedeflerinden biri akli korumaktır. Bu nedenle İslâm hukuku alkol gibi sarhoş edici maddelerle ilgilenmektedir. Nitekim Hz. Âdem'den beri tüm Peygamberlerin, aklın muhafaza edilmesine önem atfettikleri, bu nedenle de kişiye sarhoşluk verip akli pasif hale getiren maddeleri yasakladıkları belirtilmektedir. İslâm'ın, sarhoşluk veren alkolü, on dört asır önce henüz günümüzdeki gibi birey ve toplum sağlık üzerindeki zararları tespit edilmemişken yasakladığı düşünüldüğünde, zararları bilimsel olarak ortaya konulan günümüz dünyasında, insanların evleviyetle ondan kaçınmasının gerektiği net olarak ortaya çıkmaktadır.

Belli dozlarda alkolün insan sağlığına olumlu etkisi bulunmaktadır. Örneğin şarabın yapısında bulunan antioksidan bileşenlerin, kalp ve damar hastalıklarına iyi gelmesi ve hazmı kolaylaştırması gibi birtakım faydaları muhtevi olduğu bilim insanları tarafından da açıklanmaktadır. Kur'ân da "günahı faydasından daha fazladır." ifadesiyle birtakım yararlarının olduğunu kabul etmektedir. Ancak her ne kadar insan sağlığına bazı faydaları

varsa da günahının faydalarından daha çok olduğunu, bundan ötürü alkolden kaçınmak gerektiğini bildirmektedir. Nitekim alkol ve uyuşturucu maddelerin etkisiyle birçok suçun işlendiği görülmektedir. Ayrıca antioksidanlardan yararlanmak için şarap içmeye gerek olmadığı, üzümü çekirdekleriyle yiyerek veya üzüm suyu içerek de antioksidanlardan yararlanılmış olacağı belirtilmektedir. Buna bağlı olarak zararlı olan alkollü içeceklerin insanların sağlığına fayda sağlıyor gibi tavsiye edilmesinin doğru bir yaklaşım olmayacağı konunun uzmanları tarafından ifade edilmektedir.

Alkole dair fikhî hükümler nedeniyle İslâmiyet’i kabul eden toplumlarda, alkolün kültürel anlamdaki yeriyle ilgili değişiklik olmuştur. Örneğin Câhiliye zamanında Araplar arasında var olan yaygın alkol kültürü yok olmuştur. Aynı şekilde İslâmiyet’in kabulünden sonra Türkler arasında kırmızı kültürü yaygınlığını kaybetmiştir. Nitekim kırmızın Anadolu’da yaygın olmamasında din faktörü de etkilidir.

Alkollü içecekler, Câhiliye toplumlarında yoğun şekilde tüketilmekteydi. Öyle ki sahâbilere hiçbir şeyin hamrın yasaklığı kadar ağır gelmediği ve bazılarının içkinin harâmılarından çıkış yolu bulmayı arzuladığı ifade edilmektedir.¹⁸⁰ Bundan mütevellit onu tek hükümle birden yasaklamak aynı sonucu sağlamayabilirdi. Nitekim tedricîlik adı verilen aşamalar metoduyla yasaklanması, olumlu bir neticenin alınmasını daha kolay hale getirmiştir.

İslâm hukukuna göre alkollerle ilgili “harâm veya helâl” hükmü verebilmek için temel ilke, sarhoşluk edici vasfa sahip olup olmamasıdır. Bu vasıf da sadece etil alkolde bulunmaktadır. Metil, butil, izopropil, etilen glikol ve propantriol başta olmak üzere diğer alkol çeşitlerinde sarhoşluk verme vasfı yoktur. Alkollü içeceklerin hükmü üzerinde sonraki bölümde durulacağından, tekrara düşmemek için burada o konuya değinilmeyecektir. Ancak burada, alkollerle ilgili genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır Şöyle ki: “*Allah yolunda harcama yapın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun, çünkü Allah ihsan sahiplerini sever.*”¹⁸¹ âyeti ve “*Zarar vermek de zarara zararla karşılık vermek de yoktur*” anlamındaki “*لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ*” hadisi¹⁸² çerçevesinde insanın beden ve akıl sağlığına zarar veriyorsa tüketilmemesi esastır. Buna göre örneğin zehirli bir sıvı olan metil ve izopropil alkolün yiyecek ve içeceklerde tüketilmesinin harâm olduğu söylenebilir. Öte

¹⁸⁰ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 7/44.

¹⁸¹ Bakara, 2/195.

¹⁸² Ebu Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik Mâlik, *Muvattâ* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985), Akdiye, 31; İbn Mâce, *es-Sünen*, Ahkâm, 17.

yandan iskâr vasfı bulunmayan alkollerin hayatın muhtelif yerlerinde kullanılmasında herhangi bir beis yoktur. Saf etil alkolün tüketilmesi de insanın hem beden hem de akıl sağlığı üzerinde olumsuz etkiye yol açmaktadır. Belirli bir oranın üzerinde toksik ve hatta ölüm tehlikesine yol açmaktadır. Dolayısıyla onun da içilmesinin harâm olduğu ifade edilebilir. Ancak etil alkol çeşitlerinin farklı yerlerde kullanılmasının hükmünde ise farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak söz konusu görüşlere ve ilgili tartışmalar ile hükümlere sonraki bölümlerde değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ALKOLLÜ İÇECEKLER

Etil alkolün, neşeli hissettirme ve keyif verme niteliği nedeniyle geçmişten günümüze birçok toplum tarafından üretilip tüketildiği bilinmektedir. Öyle ki zamanla kültürel olarak hayatın önemli bir parçasını teşkil ettiği görülmektedir. Toplayıcılık ve avcılıktan sonra çiftçiliği benimseyen toplumların, yaşadıkları coğrafyanın sunduğu imkânlar nispetinde birçok etil alkol çeşidi üretilip tükettikleri, hatta bunun ticaretini yaptıkları anlaşılmaktadır. Örneğin alkolün tarihçesi kısmında da değinildiği üzere İslâm öncesinde Arapların sosyal ve iktisadi hayatlarında da alkol üretiminin ve ticaretinin yapıldığı, eğlenceler düzenlenerek bu etkinliklerde alkol içildiği kaynaklarda geçmektedir. Her ne kadar üretim, tüketim, amaç, yöntem itibarıyla toplumdan topluma ve zamandan zamana değişikliğe uğrasa bile başlangıç zamanı oldukça eski zamanlara dayanan alkollü içeceklerin hemen hemen her toplumda ve dönemde varlığını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Nitekim edebiyat, felsefe, siyaset, sanat, hukuk ve dinî ilimler gibi alanlarda yazılan eserlere bakıldığında doğrudan yahut dolaylı olarak alkollü içkilere bir olgu olarak değinildiği müşahede edilmektedir. Bununla birlikte değişen topluma ve döneme göre alkollü içecekler gerek isim gerekse mahiyet itibarıyla farklılık arz edebilmektedir. Dolayısıyla tarihi serüveninden günümüze kadar bir alkol çeşidinden bütünüyle bahsedebilmek zordur. Hal böyle olunca kaynaklarda hakkında az veya çok bilgi bulunan başlıca alkol çeşitlerine İslâm hukuku açısından değinilecektir. Hakkında kaynaklarda bir bilgi elde edilemeyen içkilere dair de bir bakış açısının ortaya konulması hedeflenmektedir.

2.1. Klasik Fıkıh Eserlerinde Geçen İçecekler

Klasik fıkıh eserlerinde -helâl veya harâm fark etmeksizin- içilebilen tüm sıvılara dair konular “Eşribe/أَشْرِبَة” başlığı altında incelenmektedir. Eşribe sözcüğü, içecek anlamına gelen

“şerâb/شراب” kelimesinin çoğuludur. İslâm hukukçularının terminoljisinde daha ziyâde, tüketimi harâm olan yahut fakîhler arasında ihtilâflı olan içecekler kastedilmektedir.¹⁸³ Eşribe faslının, Hanefî mezhebi eserlerine bakıldığında çoğunlukla su alma hakkının işlendiği Kitâbu’ş-şirb’ten sonra ele alındığı görülmektedir. Bunun nedeni, her iki bâbın hem lafız hem de mana cihetinden bağlantılı olmasıdır.¹⁸⁴ Bazı müellifler de hadler bahsiyle alakası olması hasebiyle “Eşribe” faslını Kitâbu’l-hudûd’dan sonra işlemektedir. Osmanlı fakîhi Molla Hüsrev (ö. 885/1480) bunlardan birisidir.¹⁸⁵ Bazı fıkıh eserlerinde ise “Eşribe” konusunun mahiyeti, keyfiyeti Kur’ân ve sünnetle belirlenmiş cezaî müeyyidelerin ele alındığı “hudûd” başlıklarının altında, belirli şartlarda ve durumlarda cezâî müeyyideye tâbi tutulması gereken bir suç olarak incelenmektedir. Örneğin Şâfiî mezhebinin önemli metinlerinden sayılan *Minhâcü’t-tâlibîn*’de Nevevî (ö. 676/1277) “Eşribe” konusunu hırsızlık bahsinden sonra ele almaktadır.¹⁸⁶ Bazı fıkıh eserlerinde ise bu fasıl, temel ibâdetlerden hemen sonra işlenmektedir. Örneğin İbn Rüşd el-Ced (ö. 520/1126) *el-Mukaddimâtü’l-mümehhidât* isimli eserinde temel ibâdetlerden sonra adaklar, yeminler, av, eti yenen hayvanlar ve kurbân bahislerine değinmekte; ardından “Eşribe” konusunu tahlil etmektedir.¹⁸⁷ Eşribe bahsinin fıkıhta hem ibâdetlerle hem muâmelâtla hem de ukûbâtla ilişkisi bulunmaktadır. Buna bağlı olarak fakîhlerin hangi konuyla ilintisinin daha güçlü olduğuna dair kanaatlerinin, teliflerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm hukukçularının “Eşribe” konularına kaleme aldıkları fıkıh eserleri içerisinde yer verdikleri gibi konuya dair müstakil kitaplar da yazdıkları görülmektedir. Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *Kitâbü’l-Eşribe*’si ile İbn Kuteybe’nin (ö. 276/889) *Kitâbü’l-Eşribe ve’htilâfi’n-nâs fihâ*’sı buna örnek olarak verilebilir. Konuya dair oluşan literatürde fukahânın; içki yasağının mahiyetini ve kapsamını, alkollü içeceklerle ilgili ölçüler ve bunun gerekçesini, hamrın diğer sarhoş edici içeceklerden hukukî ve kelâmî açıdan farklarını, sarhoş edici niteliğe sahip tüm içeceklerin dinî açıdan pis, hukukî açıdan da mütekavvim sayılıp sayılamayacağı, alkollü içeceklerin kullanımını azaltmaya dair müeyyideler ve konuya dair

¹⁸³ Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî el-Bârî Zeylaî, *Tebyînu’l-hakâik şerhu Kenzi’d-dekâik* (Kahire: el-Matbaatü’l-Kübra’l-Emîriyye, 1313), 6/44.

¹⁸⁴ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri İbn Nuceym, *el-Bahru’r-râik şerhu Kenzü’d-dekâik* (Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 8/46.

¹⁸⁵ Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Molla Hüsrev, *Dürerü’l-hükâm fî şerhi Gureri’l-ahkâm* (b.y.: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, ts.), 2/86.

¹⁸⁶ Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Minhâcü’t-tâlibîn ve ’umdetü’l-muftîn fi’l-fikh*, thk. İvaz Kâsım Ahmed İvaz (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2005), 303.

¹⁸⁷ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü’l-mümehhidât*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1988), 1/439.

getirilebilecek tedbirler gibi önemli konuları irdeledikleri müşahede edilmektedir. İlgili literatürde öne çıkan bakış açıları, konuya dair tedbirler ve fikhî analizler, İslâm toplumlarının gerek sosyal gerekse kültürel hayatını öğrenebilme açısından da kayda değer ipuçları taşımaktadır.¹⁸⁸

Türkçede “içki” kelimesiyle (fıkıh kaynaklarındaki eşribe sözcüğünde olduğu gibi) İslâm hukukunda harâm olarak değerlendirilen sarhoş edici (alkollü) sıvılar anlaşılmaktadır. Her iki kelime de kökleri itibariyle helâl-harâm tüm içecekleri kapsıyor olduğu halde yerleşik dilde kullanımları genel itibariyle bir yönde olmuştur. Bu bağlamda fıkıh kaynaklarının eşribe bahislerinde “neden helâlliği konusunda tartışma bulunmayan içeceklere değinilmemektedir” şeklinde akla gelebilecek soruya kısaca şöyle yanıt verilebilir: “*Dünyada ne varsa hepsini sizin için yaratan odur. Sonra o semaya yöneldi ve onları kusursuz yedi sema yaptı. O her şeyi bilir.*”¹⁸⁹, “*Ey insanlar, yeryüzünde ne varsa hepsinden helâl ve hoş olarak yiyin, şeytanın izinden gitmeyin, çünkü onun size düşman olduğu bellidir.*”¹⁹⁰ âyetleri ve benzer muhtevâdaki naslara istinaden eşyada aslolan ibâhadır. Dolayısıyla yasak olduğuna dair hakkında bir nas bulunmayan tüm içeceklerin tüketimi mubâh olup, zikredilmeyecek derecede fazla olduğundan ötürü, kaynaklar sadece hükmü tartışmalı olanlarla ilgilenmektedir.

Aşağıdaki başlıklarda değinileceği üzere klasik kaynaklara bakıldığında, alkollü bir içeceğin birden fazla isminin ve tanımının olduğu görülebilmektedir. Bu durumun, hemen hemen aynı nitelikte olan içeceklerin adlarının bölgesel olarak değişmesinden ve dolayısıyla birbirleri yerine kullanılmasından kaynaklandığı söylenebilir. İçeceklerin bölgesel olarak hazırlanmasındaki ve tüketimlerdeki bazı farklılıkların da tanımlamalarda farklılığa yol açtığı; bu yüzden de benzer özellikteki içeceklerin bazı eserlerde aynı kategoride, bazılarında ise müstakil olarak ele alındığı ifade edilebilir. Klasik fıkıh eserlerinde mahiyetine ve hükmüne değinilen başlıca içecekler şunlardır:

2.1.1. Hamr

Hamr kelimesi “hamr/حَمْرٌ, hamra/حَمْرَةٌ ve humûr/حُمُورٌ” masterlarından türemekte olup sözlüklerde saklamak, mayalamak,¹⁹¹ örtmek,¹⁹² karıştırmak,¹⁹³ gizlemek,¹⁹⁴ darılmak, kin

¹⁸⁸ Mustafa Baktır, “İçki”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/459.

¹⁸⁹ Bakara, 2/29.

¹⁹⁰ Bakara, 2/168.

¹⁹¹ Ebû Nasr İsmail b. Hammad Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sihâhi'l-Arabîyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr (Beyrut: Dârül-İlmi lil-Melâyîn, 1987), 2/649.

¹⁹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr Fütûh (Fettûh) Humeydî, *Tefsîru garibi mâ fi's-Sahîhayn*, çev. Muhammed Saîd Abdulazîz Zebîde (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1995), 55, 240.

beslemek,¹⁹⁵ durum değişmesi,¹⁹⁶ gafil olmak, utangaçlık¹⁹⁷ gibi birçok mananın karşılığı olarak kullanılmaktadır. Farsça karşılığı ham'dır ¹⁹⁸ /خَامَ/. Çoğulu humûr/خُمُور/ olarak gelmektedir.¹⁹⁹ Türkçe karşılığı ise “şarap” olarak ifade edilmektedir.²⁰⁰ Arapçada üzüm başta olmak üzere tüm meyvelerden elde edilen her türlü sarhoş edici sıvıya genel kullanımda “şarap” denilmektedir.²⁰¹ Hamr kökünden şâhitliğini saklayana hammerra şehâdetehu/خمر شهادته/ denilmektedir.²⁰² İngilizce karşılığı olarak İngilizce meâllerde sarhoşluk verici anlamına gelen “intoxicant” kullanılmaktadır.²⁰³ Aynı kökten gelen himâr/خِمَار/ başörtüsü anlamında iken²⁰⁴ humra/خُمْرَة/ hasırdan yapılan ufak seccade manasına gelmektedir.²⁰⁵ Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) humra üzerinde secde ederdi كَان يَسْجُدُ عَلَى الْخُمْرَةِ/ hadisi de bu manadadır.²⁰⁶ Sürekli hamr içen kişiye hamîr/خَمِير/;²⁰⁷ satıcısına da hammâr/خَمَّار/ denilmektedir.²⁰⁸ Araplar üzümü de hamr olarak adlandırmaktadır.²⁰⁹ Benzer şekilde meyve suyu da mecazen hamr olarak isimlendirilmektedir.²¹⁰

¹⁹³ Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/266; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/254.

¹⁹⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî Herevî, *Tehzibu'l-lüğa*, thk. Muhammed İvaz (Beyrut: Dâru İhyai-Türasi'l-Arabi, 2001), 7/163; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/256.

¹⁹⁵ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Mektebetu Tahkîki't-Türas fi Müessesetî'r-Risale, 2005), 1/387; Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 11/211.

¹⁹⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1/387; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 11/212.

¹⁹⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 11/211, 215.

¹⁹⁸ Ebû Hafı Necmeddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed Neseфі, *Tilbetü't-talebe* (Bağdat: Matbaatü'l-Âmira, 1311h.), 157.

¹⁹⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâil ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muhassas*, thk. Halil İbrâhim Ceffâl (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 1996), 3/192.

²⁰⁰ Nasî Aslan - Fatıma Ünsal, “İslâm ve Batı Dünyasında Kamu Yararı Bağlamında İçkinin Yasaklanması: Mukayeseli Bir Araştırma”, *Bilimname* 44 (2021), 15.

²⁰¹ Muhammed A'lâ b. Alî el-Fârûkî Tehânevî, *Mevsûatü keşşâf istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dahruc, çev. Corc Zeynatî - Abdullah Hâlidî (Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1996), 1/1011.

²⁰² Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî İbn Fâris, *Mu'cemu'l-lüğa*, thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultân (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 302; Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâil ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 5/187.

²⁰³ “Surah Al-Ma'idah - 90”, *Quran.Com* (Erişim 14 Nisan 2023).

²⁰⁴ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979), 2/216; Herevî, *Tehzibu'l-lüğa*, 7/162.

²⁰⁵ Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Fâik fi garîbi'l-hadîs*, thk. Ali Muhammed el-Becâvi - Muhammed Ebû Fadl İbrâhim (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/395; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd, *Cemheretu'l-lüğa*, thk. Remzi Münîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/592.

²⁰⁶ Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Muhammed Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb Arnâvût - Muhammed Zuheyr eş-Şâviş (Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1983), 2/439.

²⁰⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/649.

²⁰⁸ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, 5/186.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/255.

²¹⁰ Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Garîbü'l-hadîs*, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 1/304.

Hamr kökünden gelen ahmera/أَحْمَرُ, hâmera/خَامِرٌ, ihtamera/أَحْتَمَرَ, istahmere/اسْتَحْمَرَ fiilleri cümle içerisinde farklı anlamlarda kullanılabilir. Örneğin istahmera fiili, esir alma anlamında kullanılabilir. Nitekim “istahmera fulânun fulânen / اسْتَحْمَرَ فُلَانٌ فُلَانًا” denildiğinde “falan kişi filan kişiyi esir aldı” anlamına gelmektedir.²¹¹ Sözlüklerde geçen “falanın yanında ne sirke ne hamr var/ وما عند فُلَانٍ خَلٌّ وَلَا حَمْرٌ” şeklindeki Arap deyimini “Onda ne hayır/iyilik ne de şer/kötülük var” anlamındadır.²¹² Kelime türü olarak hamrın ne olduğu, ona neden hamr denildiğine bağlı olarak değişebilir. Nitekim aşağıda değinileceği üzere kendisine niçin hamr denildiği de ihtilâfıdır. “Aklı örttüğü için hamr denilmektedir” denilirse bu takdirde kelime ism-i fâil manasına gelir. Hamr denilmesi, “şarap/içki olması hasebiyle örtüldüğündendir” denilse bu durumda kelime ism-i mef’ûl anlamına gelir ve hamr “Örtülmek suretiyle yapılan içki” demek olur.²¹³

Sözcük türü olarak hamr, hem müzekker hem müennes olarak kullanılan müşterek kelimelerdendir. Bundan dolayı hem te'nîs hem de tezkîr zamiriyle (هي الخمر وهو الخمر) kullanılabilir.²¹⁴ Ancak Basra dil ekolüne mensup Arap dili ve edebiyatı âlimi Ebû Saîd el-Asmaî'nin (ö. 216/831) tezkîr tarafını kabul etmeyip müennes bir isim olarak kabul ettiği de nakledilmektedir.²¹⁵

Hamr içeceğinin “hamr” olarak adlandırılma gerekçesiyle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan öne çıkanları şöyledir:

- Hamrdan sarhoş olan kişiye her şeyin saklı gelmesidir.²¹⁶
- Ahbâr, lügat ve şiir âlimlerinden İbnü'l-A'râbî'ye (ö. 231/846) göre hamr, “hamr” olarak adlandırıldı, çünkü bırakıldı/bekletildi ve bunun sonucunda mayalandı/fermente edildi.²¹⁷
- İyilikleri/mehâsini örtüğünden ötürü hamr ismi verilmiştir.²¹⁸

²¹¹ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/650; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 11/218.

²¹² Herevî, *Tehzîbu'l-lüğa*, 7/163; Cevherî, *es-Sihâh*, 2/649; İbn Fâris, *Mu'cmelu'l-lüğa*, 302.

²¹³ Ahmet Davudoğlu, *Bulûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015), 4/58.

²¹⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Cerâsîm*, thk. Muhammed Câsim el-Hamîdî (Dimaşk: Vizâretu's-Sikâfe, ts.), 2/107.

²¹⁵ Ahmed b. Muhammed Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-munîr fî ğâribi's-şerhi'l-Kebîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/181.

²¹⁶ Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, 158.

²¹⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/649.

²¹⁸ Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, 158.

- Hamr içen kişi kendisine uygulanan içki içme cezası nedeniyle, insanlardan hayâ edip saklandığı için gizlemek anlamında hamr denilmiştir.²¹⁹
- Hamr içeceğine “hamr” denilmesinin nedeni, içen kişinin aklını devre dışı bırakması/örtmesidir.²²⁰
- Kaynaması ve fokurdamasından dolayı hamr olarak adlandırılmıştır.²²¹
- Hamr kelimesi maya anlamında olup belirli bir içeceğe isim olarak verilmesinin nedeni ilgili içeceğin kötülüklerin anası/özü olmasından dolayıdır.²²²

Sözlüklerde yer verilen bilgilere göre hamra muhtelif birçok isim verilmiştir.

Bunlardan bazıları şöyledir:

- Hamra, ihtiyaç ve gereklilik anlamına gelen ‘ukâr / عكار denilmiştir. Zira hamr, içen kişiyi kendisine muhtaç kılar.²²³
- Titretmek anlamına gelen karkaf/ قرقف denilmektedir. Çünkü hamr içen kişiyi titretmektedir.²²⁴
- Kuzey anlamına gelen şemûl/شمول ismiyle de bilinmektedir. Çünkü kokusu kuzeyden esen rüzgârların kokusuna benzemektedir. Dil ve kıraat âlimi Ebû Amr’e (ö. 154/771) göre şemûl denilmesinin sebebi, kokusunun kavmi kuşatacak şekilde yayılmasından dolayıdır.²²⁵
- İştahın kesilmesi anlamında “kahve /قهوة” de denilmektedir. Çünkü hamr, içenin iştahını kesmektedir (لأن شاربها يقهي عن الطعام).²²⁶
- Rahatlama anlamına gelen “râhun/راح” da denilmektedir. Çünkü içen kişiyi rahatlatmaktadır. Bir diğer ifadeyle cömertlik ve ikramda bulunma hususunda

²¹⁹ Neseî, *Tilbetü't-talebe*, 157.

²²⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/649; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl Askerî, *et-Telhîs fî ma'rifeti esmâi'l-eşyâ* (Dimeşk: Dâru Tîlâs, 1996), 312; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1/187.

²²¹ Neseî, *Tilbetü't-talebe*, 158.

²²² Neseî, *Tilbetü't-talebe*, 158.

²²³ Ebû Abdîrrahmân Halîl b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî (b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 1/151; Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkît İbnü's-Sikkît, *Kitâbu'l-Elfâz*, thk. Fahreddin Kabâve (Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşîrûn, 1998), 265-266; İbn Kuteybe, *Cerâsîm*, 2/107; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, 1/186.

²²⁴ İbnü's-Sikkît, *Kitâbu'l-Elfâz*, 265; Askerî, *et-Telhîs fî ma'rifeti esmâi'l-eşyâ*, 312.

²²⁵ İbnü's-Sikkît, *Kitâbu'l-Elfâz*, 265; İbn Kuteybe, *Cerâsîm*, 2/107; Askerî, *et-Telhîs fî ma'rifeti esmâi'l-eşyâ*, 313.

²²⁶ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 4/64; İbnü's-Sikkît, *Kitâbu'l-Elfâz*, 266.

rahat/bonkör davranmaktadır. Basra dil ekolünün önde gelen dilcilerinden Asmaî'ye göre tüm hamrlara râhun denilebilir.²²⁷

- Koyulaşan kırmızı anlamında kumeytâ / كميتا denilmiştir.²²⁸
- Kırmızılığından ötürü cirbâlen/جربالا de denilmiştir.²²⁹
- Hamr kabında uzun müddet bırakıldığı için devamlılık anlamına gelen mudâm/mudâmet/مدام/مدامة adı da verilmiştir.²³⁰

2.1.1.1. Hamrın Istilâhi Tanımı

Hamrın teknik tanımıyla ilgili Hanefî mezhebi içinde ve mezhepler arasında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazıları arasında nüans varken, bazıları arasında keskin ayrımlar mevcuttur. Söz konusu tanımlamalar şöyledir:

Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebinin kurucu imâmı Ebû Hanîfe ile “imâmeyn” olarak adlandırılan iki öğrencisi arasında hamrın teknik tarifıyla ilgili görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Ebû Hanîfe

Kaynaklara bakıldığında Ebû Hanîfe'ye, aynı manaya karşılık gelen birkaç hamr tarifinin isnad edildiği görülmektedir. Bunlardan öne çıkanlar şöyledir:

Hamr, üzüm suyunun kaynayıp sertleşip köpük atması sonucu elde edilen içecektir (الخمير عصير العنب إذا غلى واشتد وقذف بالزبد).²³¹

Hamr, pişmemiş üzüm suyunun kaynayıp sertleşip/fokurdayıp köpük atmasıyla meydana gelen bir içecektir. (اسم للبيء من ماء العنب بعد ما غلى واشتد وقذف بالزبد)²³²

İmâmeyn

²²⁷ Ferâhîdî, *Kitâbu'l- 'Ayn*, 3/293; İbnü's-Sikkît, *Kitâbu'l-Elfâz*, 266.

²²⁸ İbnü's-Sikkît, *Kitâbu'l-Elfâz*, 266; Askerî, *et-Telhîs fî ma'rifeti esmâi'l-eşyâ*, 312.

²²⁹ İbnü's-Sikkît, *Kitâbu'l-Elfâz*, 266; İbn Kuteybe, *Cerâsîm*, 2/107.

²³⁰ İbn Fâris, *Mu'cmelu'l-lüga*, 340; İbnü's-Sikkît, *Kitâbu'l-Elfâz*, 266.

²³¹ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Kudûrî, *et-Tecrîd*, thk. Muhammed Sirâc - Ali Cum'a (Kahire: Dâru's-Selâm, 2006), 12/6079; Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübedî*, ed. Tılâl Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts), 4/393.

²³² Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebû Bekr Alâüddîn Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1994), 3/325; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 5/112.

İmâmeyn'e göre hamr, -köpük atsın veya atmasın- üzüm suyunun kaynaması sonucu kabarıp sertleşmesi neticesinde üretilen bir içecektir. (مَاءُ الْعِنَبِ إِذَا غَلِيَ وَاشْتَدَّ)²³³ Mezhebin son dönem Mısır âlimlerinden Tahtâvî (ö. 1231/1816), mezhep içerisinde fetvâ olarak bu görüşün tercih edildiğini söylemektedir.²³⁴

Son dönem fakîhlerinden Ömer Nasuhi Bilmen, şu şekilde tanım yapmaktadır: “Kendi kendine, yani pişirilmeksizin kaynayıp kabaran, iştîdâd eden, yani kuvvetlenip müskir bir hale gelen yaş üzüm suyudur, köpüğünü atmış olsun, olmasın. Bu tarif, İmâmeyn ile sair müctehidlere göredir. İmam-ı A'zam'a göre ise böyle bir üzüm suyu köpüğünü atmadıkça hamr sayılmaz ve had cezasına konu olmaz.”²³⁵

İki Tanımın Farklı Olmasının Nedeni

İmâmeyn'e göre hamrda aslolan, sarhoşluk meydana getirmesidir. Bu yüzden köpük atmış olup olmaması arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre ise köpük atmadığı sürece sarhoşluk, tam manasıyla gerçekleşmez. Ona göre hamrın tam olarak sarhoş edici özelliğini alması, köpük atmasıyla gerçekleşmektedir. Buna bağlı olarak Ebû Hanîfe, hamr denilebilmesi için köpük atmış olması gerektiğini belirtmektedir.²³⁶ Nitekim ona göre kaynama, keskinleşmenin başlama noktasıdır. Ancak bunun kemali ise, köpüğü atması ve sakinleşmesidir. Çünkü saf olan hamr, köpüğünü atmasıyla esas niteliğini göstermektedir.²³⁷

Mezhep içerisindeki iki tanım arasında küçük farklar olsa da ortak noktaları, hamrın yalnızca üzüm suyundan meydana geldiğini belirtmeleridir.

Cumhûrun Görüşü

Aralarında üç mezhep imâmının (Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel) da olduğu İslâm hukukçularının kâhir ekseriyeti, tüm sarhoş edici içecekleri hamr kapsamında değerlendirmektedirler. Bunlardan Mâlikîler, “az da içilse çok da içilse sarhoş eden tüm içecekler hamrdır” (كل شراب أسكر كثيره أو قليله فهو خمر وكثيره وقليله حرام من جميع الأشربة)²³⁸ demektedirler. Hanbelîler, benzer minvâlde hamr kelimesinin, üzümden ve hurmadan yapılan sarhoş edici

²³³ Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i'*, 5/112.

²³⁴ Ahmed b. Muhammed Tahtavî, *Haşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkî'l-felâh şerhu Nûri'l-izâh*, thk. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 153.

²³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhîyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 3/15-16.

²³⁶ Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i'*, 5/112.

²³⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/394; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/44.

²³⁸ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî İbn Abdülber, *el-Kâfi fî fıkhî ehli'l-Medîne*, ed. Muhammed Ahyed el-Moritânî (Riyad: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, 1980), 1/442; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümeħhidât*, 1/439.

ürünleri kapsadığı gibi onlar dışındaki diğer sarhoşluk veren içecekleri de kapsadığını ifade etmektedir. Nitekim onlara göre rivâyetlere bakıldığında da hamrın, üzüm suyuna tahsis edilmeyen âmm bir isim olduğu görülür. Zâhirîlere göre de çoğu sarhoş eden ürünlerin tamamının bir damlası bile hamrdır.²³⁹ Şâfiîlerin çoğunluğuna göre hamrın hakikati, -köpük atsın veya atmasın- sarhoş edici özelliğe sahip üzüm suyudur (الْمُسْكِرُ مِنْ عَصِيرِ الْعِنَبِ وَإِنْ لَمْ يَقْدِفْ بِالزَّيْدِ). Sarhoş etme niteliğine sahip diğer içecekler ise kıyâs yoluyla harâmdır diyenler²⁴⁰ olduğu gibi ilgili naslar yoluyla lafzın delaleti ile harâmdır diyenler de bulunmaktadır.²⁴¹ Diğer Şâfiî hukukçulara göre ise -Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde olduğu gibi- sarhoş edici ürünlerin tamamı hamrdır.²⁴²

Şia kaynaklarına bakıldığında Şiî fakihlerin hamrı, çirkinlikleri anası ve kötülüklerin başı olarak nitelendirip helâl olduğunu söyleyenlerin dinden çıkacağını söyledikleri görülmektedir. Onlar, -ister katı ister sıvı olsun- çoğu sarhoş edici bütün ürünlerin azının da hamr kapsamında olduğu görüşündedirler.²⁴³ Konuyla ilgili *Kâşifü'l-gıtâ'* da Muhammed Hüseyin şunlar söylemektedir: İmâmiyye²⁴⁴ katında içkinin harâm oluşu ve pisliği hakkındaki şiddet, hiçbir Müslüman mezhebinde yoktur. İmâmlardan bu hususta o kadar korkutucu ve şiddetli/caydırıcı haberler gelmiştir ki duyan kişinin saçları adeta ağarır; en cüretli insan bile korkar hale gelir. Sikanına, yapanına, satanına ve içenine “Allah lanet etsin” diye birçok haber vârid olmuştur. İslâm şeriatında içki, “ümmül-habâis”, pisliklerin/kötülüklerin anası ve aslı olarak tanınmıştır. Ehl-i beyt imâmlarından, -velev ki gizli ve görünmez olsun- içkiden bir buğu çıkar, yemeğe siner, o pis buğunun bir esintisi yemek yiyenin ağzına girer diye bir kadeh içki konmuş yemek sofrasında bile oturmanın harâm olduğu hakkında haberler gelmiştir.²⁴⁵ Kıyâs delilini kabul etmeyen Şiî âlimler, hamr dışındaki sarhoş edici tüm içeceklerin, “Tüm

²³⁹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd b. Hazm İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/176.

²⁴⁰ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc (Şirvânî ve Abbâdî'nin haşiyeleriyle birlikte)* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1983), 9/166.

²⁴¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 8/11.

²⁴² Ebû Bekr Osman b. Muhammed. Dimyâtî, *Î'ânetü't-tâlibîn 'alâ elfâzi Fethi'l-mübîn* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1997), 4/175.

²⁴³ Rûhullah Müsevî Humeynî, *Tahrîrü'l-vesîle* (Dimeşk: Sefâratü'l-Cumhuriyyeti'l-İslâmiyye, 1998), 2/154-154.

²⁴⁴ Şia'nın bazı fırkalarının, “içki içme” gibi harâm olan bir takım hükümleri mubah kıldıkları da kaynaklarda aktarılmaktadır. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî Şâtübî, *el-İ'tisâm*, thk. Selîm b. İd Hilâî (Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1992), 2/525; Ebû Halef Sa'd b. Abdillâh Kummî - Ebû Muhammed el-Hasen b. Mûsâ b. Muhammed el-Bağdâdî Nevbahtî, *Kitâbu'l-makâlât ve'l-fırak /Fıraku's-Şia*, çev. Hasan Onat vd. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 150, 152.

²⁴⁵ Muhammed Hüseyin b. Ali b. Rızâ en-Necefi Kâşifü'l-gıtâ', *Kaşifül Gıta, Caferî Mezhebi ve Esasları*, çev. Abdülbâkî Gölpınarlı (Sin Yayınları, 1992), 106.

sarhoş edici içecekler harâmdır.” gibi naslarrın muhtevâsının gereği olarak harâm olduğu görüşündedir.²⁴⁶

Hammaddesi ne olursa olsun tüm sarhoş edici içeceklerin hamr kapsamında değerlendirilemeyeceği görüşünde olan Hanefilerin (şeyhayn²⁴⁷’in) delilleri şunlardır:

- Kelimelerin ne anlama geldiklerinin bilinmesinin yolu nakildir. Bu hususta Arapların kullanımlarına bakıldığında, iştidâd eden/keskinleşen üzüm suyuna hamr dedikleri, bunun dışındaki içeceklere ise nebîz ismini verdikleri müşahede edilmektedir. İsimlerin muhassas olmaları, diğer bir ifadeyle yalnızca bir şeye delâlet etmeleri cihetiyle özel bir anlamı bulunmaktadır. Dolayısıyla bir isim başka bir isim yerine kullanılamaz. Arap diline dair kitaplar da hamr ve hamr dışındaki içeceklerin mahiyet itibariyle birbirinden farklı olduklarını aktarmaktadır. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm’ın (ö. 224/838) *Garîbü’l-hadîs* isimli eserinde aktardığı şu ifadeler de bunu teyit etmektedir: “İçecekler hususunda birbirinden farklı adlarla birçok rivâyet bulunmaktadır. Bu isimlerin her birisinin özel bir anlamı vardır. Bu isimlerden olan hamr, kaynayan üzüm suyudur.”²⁴⁸ Hz. Peygamber’in (a.s.) “Hamr şu iki ağaçtandır²⁴⁹: hurma ve üzüm.”²⁵⁰ hadisi de hamrın tüm sarhoş edici içecekleri ifade etmediğine delildir.²⁵¹
- Hamrın harâm olduğu konusu katîdir. Hamr dışındaki içeceklerin harâm olması ise zan ifade etmektedir. Hamr diye isimlendirilmesinin nedeni akli örtmesi değil, tahammür/fermantasyon sebebiyledir. Ayrıca “akli örtmesi nedeniyle hamr olarak adlandırılmıştır” denilse bile, bu durum hamr isminin tüm sarhoş edici içecekleri kapsadığı anlamına gelmez. Zira isimlerin sözlük anlamlarını ortaya koymak için kıyâs yapmak bâtıldır. Örneğin “necm” sözcüğü, ortaya çıkmak anlamına gelen “en-nücûm” kelimesinden türemektedir. Ancak necm kelimesinin, daha sonraları ortaya çıkan her şeyi değil; yalnızca Süreyya yıldızını ifade ettiği anlaşılmaktadır.²⁵²

²⁴⁶ Sefa Atik, *Sünnîliğin İzinde Caferî Fıkıh Usûlünde Akıl* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2017), 223, 232, 311.

²⁴⁷ Hamrın tanımı konusunda her ne kadar İmâmeyn (Ebû Yûsuf ile Muhammed eş-Şeybânî) aynı kanaatte olsa da değerlendirme konusunda Ebû Yûsuf, Ebû Hanîfe ile aynı düşüncededir.

²⁴⁸ Kudûrî, *et-Tecrid*, 12/6079-6080.

²⁴⁹ İleride değinileceği üzere Hanefilerden şeyhayn’ın (Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf) içilmesini mutlak olarak harâm gördüğü içecekler, yalnızca üzüm ve hurmadan yapılan sarhoş edici içeceklerdir.

²⁵⁰ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 14; Muhammed b. ‘Îsâ et-Tirmizî, *Sünen* (Beyrut: Şirketü Mektebeti ve Matba’ati Mustafâ el-Bâbî, 1975), Eşribe, 8.

²⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/4.

²⁵² Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/393; Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, 6/44.

Sarhoş edici bütün içecekleri hamr kapsamında değerlendiren âlimlerin/cumhûrun delilleri ise şöyledir:

- Hz. Âişe'den aktarılan bir rivâyere göre Hz. Peygamber'e (a.s.) bit²⁵³ içmenin hükmü sorulmuş, o da şöyle yanıt vermiştir: “Tüm sarhoş edici içecekler harâmıdır.”²⁵⁴ Başka bir rivâyet göre Hz. Peygamber, “Her sarhoş edici hamrdır. Hamr da harâmıdır.” buyurmuştur.²⁵⁵ Bir başka rivâyette ise şöyle demiştir: “Çoğu sarhoş edenin azı da harâmıdır.”²⁵⁶ Hz. Peygamber'in (a.s.) “Ümmetimden bir grup insan, hamr içecekler ancak onu başka isimlerle anacaklar.”²⁵⁷ sözü de sarhoş edici tüm içeceklerin hamr kapsamında olduğuna delildir.²⁵⁸ “Hamr yasağıyla ilgili âyet nâzil olduğunda Medine'de sadece hurmadan yapılan hamr vardı.” meâlindeki rivâyetler de hamrın yalnızca üzümünden elde edilen sarhoş edici içecek olmadığına işaret etmektedir.²⁵⁹
- “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”²⁶⁰ âyetinde meysîr/kumar zikredilmiştir. Ancak ümmetin tamamı, meysîr dışındaki kumar oyunlarının harâm olduğu görüşündedir. Âyette hamra da yer verilmektedir. Öyleyse hamr dışındaki akli örten içecekler de hamr ile hüküm olarak aynı çerçevededir.²⁶¹
- Sarhoşluk veren her madde “hamr”dır. Zira “hamr” sözcüğün asıl anlamı örtmektir. İnsanın aklını örttüğü için sarhoş edici ürünler için de hamr ifadesi kullanılır. Nitekim *حَامِرُ السِّقَامِ كَيْدُهُ* cümlesi, “Hastalık vücuduna yayıldı/gizlendi/karıştı” anlamına; *حَامِرُ الدَّاءِ* cümlesi de “Hastalık ciğerini sardı.” manasına gelir. Aynı şekilde başını örttüğü için kadının başörtüsüne “*الْحِمَارُ*/himâr” denilir. İnsanın arkasına gizlendiği -ağaç, çukur ve tepe gibi- şeylere de aynı minvâlde “*حُمُرٌ* / hamr” kelimesi kullanılır. Keza *حَمَّرْتُ رَأْسَ الْإِنَاءِ* cümlesi, “Kabın ağzını örttüm.” anlamına gelir. Şâhitliğini gizleyen kimseye de “*الْحَامِرُ* /hâmir” denilir.²⁶²

²⁵³ Bit' içeceğinin mahiyeti sonraki başlıklarda müstakil olarak ele alınacaktır.

²⁵⁴ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 3/24; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/384.

²⁵⁵ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 75; İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 9.

²⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/119 (6558); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Eşribe, 5.

²⁵⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, Fiten, 22; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Eşribe, 6.

²⁵⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/392.

²⁵⁹ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsil ve's-şerh ve't-tevcîh ve't-ta'lîl li'l-mesâilü'l-müstahrece*, thk. Muhammed Hâccî vd (Beyrut: Dâru'l- Garbi'l-İslâmî, 1988), 18/491.

²⁶⁰ Mâide, 5/90.

²⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 3/52.

²⁶² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/398.

Sözlükler incelendiğinde hamrın hem sadece üzümde elde edilen alkollü içeceğin adı olduğu ²⁶³ hem de tüm sarhoş edici içeceklerin hamr olduğunun ²⁶⁴ ifade edildiği görülmektedir. Örneğin Arap dili ve tarihi sahasında otorite sahibi âlimlerden sayılan İbn Sîde (ö. 458/1066), hamrı; üzüm suyundan elde edilen sarhoş edici içecek olarak tarif etmekteyken²⁶⁵, Kûfe dil ekolüne mensup olan dil ve edebiyat âlimi İbn Fâris (ö. 395/1004) ise akli örten (insanı sarhoş eden) içecek olarak tanımlamaktadır.²⁶⁶ Hadis kaynaklarına bakıldığında da her iki tarafı destekleyen rivâyetlerin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hamrın, yalnızca üzümde elde edilenle sınırlı olmadığına dâir rivâyetlerin daha fazla ve daha güçlü olduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda cumhûrun görüşünün tercihe daha şayan olduğu ifade edilebilir.

Hamrın mahiyeti gibi illetiyle ilgili de ihtilâf söz konusudur. Bu nedenle hamrın illetine dair yaklaşımlara değinmede yarar bulunmaktadır.

2.1.1.2. Hamrın Harâm Kılınmasındaki İlet

Hamrın harâm kılınmasında, herhangi bir illet olup olmadığı ve varsa ne olduğu hususunda fakîhler arasında ihtilâf bulunmaktadır. Konuyla ilgili görüşlere bakıldığında genel itibariyle üç temel yaklaşımın olduğu görülmektedir.

1. Hamrın harâm kılınma nedeni bizzât kendisidir/ayındır.

Hanefî mezhebine göre hamrın harâm kılınmasındaki illet, onun “sarhoş etme vasfı” değildir, tıpkı domuzda olduğu gibi bizzat kendisidir. Dolayısıyla hamrın sarhoş etmeyecek derecedeki tüketimi de harâmdır.²⁶⁷ Hanefî mezhebindeki bazı âlimler, “Hamrın harâm kılınmasındaki illet, kendisine hamr denilmesine sebep olan manadır.” demektedir. Tıpkı zinânın iletinin zinâ anlamına gelen cinsel ilişki olması gibi.²⁶⁸ Konuyla ilgili temellendirmeler şöyledir:

- Sahâbe, harâm ve helâl olan içeceklerle ilgili ihtilâf etmiştir. Ancak onlardan hamrın harâm kılınmasındaki illetle ilgili herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır. Şayet harâm

²⁶³ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, 5/185; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 3/192; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/255.

²⁶⁴ Ebü'l-Bekâ Kefevî Eyyüb b. Musa, *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş - Muhammed el-Mısri (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 414.

²⁶⁵ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, 5/185.

²⁶⁶ İbn Fâris, *Mu'cmelu'l-lüga*, 302.

²⁶⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 4/394; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebü Bekr Alâüddîn Semerkandî, *Mizânü'l-usûl fi netâici'l-'ukûl*, thk. Muhammed Zekî Abdülber (Katar: Matâbi'u'd-Devha'l-Hadisîyye, 1984), 585.

²⁶⁸ Kudûrî, *et-Tecrid*, 12/6089.

kılınmasında belirli bir illet var olsaydı, ihtilâf ettikleri diğer meselelerde olduğu gibi bu durumu da açıklarlardı.²⁶⁹

- Hz. Peygamber, “Hamr az veya çok fark etmeksizin aynıyla harâmıdır. Sarhoşluk ise tüm içeceklerde harâm kılınmıştır.”²⁷⁰ buyurmaktadır. Hal böyle olunca bunu herhangi bir illetle gerekçelendirmek uygun düşmemektedir.²⁷¹
- Hamr kelimesi, hakiki manada diğer sarhoş edici nitelikteki içecekleri kapsamaz. “Şayet kapsayabilir.” denilirse, bu ilgili kelimenin müşterek veya umûm olmasıyla gerçekleşebilir. Oysa müşterek isim olamaz; çünkü olabilmesi için pınar, göz, casus ve peşin para vb. anlamları olan ayn/عَيْن sözcüğü gibi birçok anlama gelmesi gerekmektedir. Hamr kelimesinde ise böyle bir şey söz konusu değildir. Umûm ifade eden bir kelime de değildir. Çünkü umûm, muhtevâsına giren tüm fertleri hiçbir ayırım olmadan kapsamaktadır. Hamrın diğer sarhoş edici içecekleri kapsamamasında ise böyle bir durum bulunmamaktadır. Dolayısıyla hamr, içerdiği anlam itibarıyla diğer sarhoş edici içecekleri ihtiva etmemektedir.²⁷²

2. Allah’ı anmaktan alıkoyması

Kaynaklarda doğrudan isim verilmeksizin birtakım Ehl-i rey mensuplarının, “*Şeytan hamr ve kumar ile aranıza sırf düşmanlık ve nefret sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyorsunuz değil mi?*”²⁷³ âyetine binâen hamrın harâm kılınmasındaki illetin, “Allah’ı zikretmekten alıkoyması ve insanların arasına düşmanlık ve nefret sokması” olduğunu savundukları belirtilmektedir.²⁷⁴ Hanefî mezhebinin önde gelen ulemâsından olan Kudûrî (ö. 428/1037), bu görüşte olanlara şu şekilde yanıt vermektedir: “Allah’ı zikretmekten alıkoyması ve insanlar arasında düşmanlık ve nefret sokması” illet olamaz. Çünkü Allah’ı anmaktan alıkoyma her şey aklen harâmıdır. Hamr ise kendisini harâm kılan ilgili âyetten önce helâl idi. Öte yandan Şeytan kumardan çok alışverişte düşmanlık ve kin uyandırdığı için bu sebeple alışverişin de harâm kılınması gerekmekteydi. Aynı şekilde

²⁶⁹ Kudûrî, *et-Tecrid*, 12/6089.

²⁷⁰ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409), 5/97; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb Nesâî, *Kitâbü’s-Süneni’l-kübrâ*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), Eşribe, 1.

²⁷¹ Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa ’Aynî, *el-Binâye şerhu’l-Hidâye* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000), 12/352.

²⁷² Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, 5/117.

²⁷³ Mâide, 5/91.

²⁷⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 3/25; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/394; Sâbık, *Fıkhu’s-sünne*, 2/380.

düşmanlık ve Allah'ın zikrinden yüz çevirmek, ancak sarhoşlukla meydana gelmektedir. Dolayısıyla hamrın çok miktarının harâm olması, azının ise helâl olması gerekmektedir. Ancak azı da harâm olduğu için illet, "Allah'ı zikretmekten alıkoyması ve insanlar arasında düşmanlık ve nefret sokması" değil; bizzat kendisidir/aynıdır.²⁷⁵ Hanefî mezhebinin Mâverâünnehir fukahâsından Mergînânî (ö. 593/1197) de bu görüşte olanlara şu şekilde eleştiri getirmektedir: "İnsanlardan bir kesim, hamrın bizzat aynının harâm kılındığını kabul etmemektedir. Onlara göre hamrın harâm kılınması, Allah Teâlâ'nın zikrini engelleyen kötülüğün, onunla gerçekleşmesi nedeniyledir. Dolayısıyla "sarhoşluk vermesi esas olarak harâmdır" demektedirler. Hamrın aynının harâm kılınmadığı, dolayısıyla sarhoş olmayacak derecede içilebileceği görüşü ise küfürdür. Zira bu görüş, Kur'an-ı Kerim'i inkâr etmektir. Çünkü Allah Teâlâ (c.c) hamra "رجس / pis" demektedir. Rics de bizzat "aynı harâm kılınan" şeydir. Hz. Peygamber'in (a.s.) hamrı harâm kıldığına dair bize ulaşan mütevâtir hüviyetindeki rivâyetleri bulunmaktadır. Bunun üzerine icmâ da edilmiştir. Ayrıca onun azı, çoğuna sevk etmektedir. Bu, hamrın özelliklerinden olup bundan ötürü içen kişiye çok fazla içtiğinde daha da lezzet vermektedir. Diğer sarhoş edici içeceklerde ise böyle bir şey söz konusu değildir."²⁷⁶

3. Sarhoşluk

Mâlikîler, Şâfiîler, Hanbelîler ve Hanefîlerden Şeybânî'ye göre hamrın harâm kılınmasındaki illet, onun sarhoş edicilik vasfıdır. Ancak ilgili mezheplerin kaynaklarına bakıldığında benzer yaklaşımların farklı ifadelerle dile getirildiği görülmektedir. Söz konusu yaklaşımlar özetle şöyledir:

Mâlikîlere göre hamrın illeti, keskinleşmek suretiyle sarhoş edici nitelik kazanmasıdır. Onlara göre hamr, bu halden önce helâl idi. Ancak kendisinde bu vasıf oluşunca harâm olmaktadır. Nitekim ilgili vasıf zâil olunca tekrar helâl hale gelmektedir.²⁷⁷ Şâfiî usûlcülerden Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) de aynı görüşü paylaştığı anlaşılmaktadır.²⁷⁸ Şeybânî (ö. 189/805) ve

²⁷⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 12/6090-6091.

²⁷⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/394.

²⁷⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh* (Amman: Dâru'l-Beyârik, 1999), 128; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed er-Rib'î Lahmî, *et-Tabsıra*, thk. Ahmed Abdülkerim Necîb (Katar: Vizâretü'l-Evkâf, 2011), 4/1616.

²⁷⁸ Ebû İshâk Cemâlüddin İbrâhîm b. Alî Şîrâzî, *el-Lüma' fî usûli'l-fikh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 112.

İmâm Şâfiî'ye göre hamrın harâm kılınmasındaki illet, "aklı devre dışı bırakması" / *مُخَامِرًا لِلْعَقْلِ* vasfıdır.²⁷⁹

Hanbelî mezhebine göre hamrın harâm kılınmasındaki illet, onun sarhoş edicilik vasfıdır. Bir içekte bu vasf bulunmuyorsa harâm hükmü verilemez.²⁸⁰ Buna bağlı olarak, sarhoş etme vasfı bulunmayan tüm içecekler mubah kategorisindedir. Çoğu sarhoş eden içeceklerin azı da harâmdır. Çünkü azını içmek çoğunu içmeye sevk eder. Dolayısıyla "seddu'z-zerîa" delili kapsamında azı da harâm kabul edilmektedir.²⁸¹

Fakîhler, benimsedikleri yaklaşımı kabul etmeyenlere bazı yanıtlar vermektedir. Bunların bir kısmına değinmenin konunun bütünlüğü açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede Hz. Ömer'in (r.a) "Hamr, akli devre dışı bırakan şeydir. / *وَالْحَمْرُ مَا خَامَرَ الْعَقْلَ*"²⁸² sözünü illet konusunda delil alan İmâm Şâfiî ve Şeybânî gibi âlimlere Kudûrî şöyle yanıt vermektedir: "Bu, sarhoşluğun harâm olduğuna işaret eder ki bunda ittifâk edilmiştir. Sarhoşluk veren içeceklerin tümünden harâm olduğuna ise delil olmaz. Nitekim Hz. Ömer'in (r.a) sert nebîz içtiği ve bunu da helâl gördüğü aktarılmaktadır."²⁸³

Hanefî mezhebinin fıkıh ve usûl âlimi İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), hamrın harâm kılınmasındaki illeti "sarhoşluk" olarak görenler hakkında şunları ifade etmektedir: "Hamrın harâm kılınmasının illeti olarak sarhoşluğu baz almak, onun sarhoş etmeyecek kadar az bir miktarının harâm olarak değerlendirilmesine engel teşkil etmektedir. Zira hamrın az bir kısmı sarhoşluk vermemektedir."²⁸⁴

Hamrın harâm kılınma illetinin bizzat kendisi olduğu görüşünde olanlara ise İbn Rüşd el-Ced (ö. 520/1126) şöyle yanıt vermektedir: "Hamrın harâm kılınmasının illetinin kendisi/aynı olduğunu söylemek, isâbetli bir yaklaşım değildir. Nitekim eğer harâm kılınması, kendisinden/aynından kaynaklı olsaydı, bunun hiçbir şekilde helâl hale gelmemesi gerekirdi. Ne var ki hamr, aynı baki kaldığı halde sirkeleştiği zaman helâl olmaktadır."²⁸⁵

²⁷⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/116-117.

²⁸⁰ Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Kâfi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1994), 4/104-105.

²⁸¹ Abdullah b. Muhammed Tayyâr, *Vebelü'l-gamâme fî şerhi Umdeti'l-fikhi li İbn Kudâme* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1432), 7/131-132.

²⁸² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/67; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahih*, ed. Muhammed Zühayr (Dâru't-Tûk en-Necât, 1422), Eşribe, 2; Müslim, *Sahih*, Tefsîr, 32.

²⁸³ Kudûrî, *et-Tecrid*, 12/6089.

²⁸⁴ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts), 10/95.

²⁸⁵ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Mesâilü Ebi'l-Velîd İbn Rüşd*, thk. Muhammed Habîb et-Teckânî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1993), 1/638-639.

Şâfiî fakihlerden Fahrüddîn Râzî (ö. 606/1210), hamrın harâm kılınmasının illetinin “sarhoş edici” vasfı olduğunu, tüm sarhoş edicilerin aynı hükme tâbii olması gerektiğini ve inadı terk eden tüm insaf sahipleri için bu illetin net olduğunu belirtmektedir.²⁸⁶

Konunun “dilde kıyâsın imkânı²⁸⁷ / إثبات اللغة بالقياس” tartışmasıyla ilintili de olduğu söylenebilir. Nitekim “Dilde kıyâs gerçekleşir” diyenler açısından naslardaki sözcüklerin kapsamı, “dilde kıyâs gerçekleşmez” diyenlere nazaran daha geniştir. “Dilde kıyâs gerçekleşmez.” diyenlere göre nassın kapsamında olmayan bir obje, gerçekleşir görüşünde olanlara göre nassın kapsamında kabul edilmektedir. Bu bağlamda Hanefîlere ve Cüveynî (ö. 478/1085) gibi birtakım mütekellimîn usûlcülere göre dilde kıyâs gerçekleşmez. Usûlcülerin çoğunluğuna göre ise dilde kıyâs gerçekleşebilir. Bu görüşteki âlimler, hamra kıyâsı ile nebîze de hamr denilebileceği, aynı şekilde hırsıza (*sârik*) kıyâsı ile kefen soyucuya da (*nebbâş*) hırsız, zâniye kıyâsı ile lûtîye de zâni denilebileceği görüşündedir. Dolayısıyla bu görüştekilere göre isimlerin kıyâs yoluyla tespit edilmesi ve kendilerine hüküm bağlanması câizdir. Buna göre örneğin hamr isminden maksat, akli örtme/sarhoşluk vermedir. İsimlendirmenin illeti/nedeni olan akli örtme, hangi maddede olsa olursa ona hamr denilmesi doğru olur.²⁸⁸ Örneğin dilde kıyâsı câiz gören Şâfiî usûl âlimlerinden Şîrâzî, benzer niteliklere sahip olmaları sebebiyle livâtanın zinâ olarak, nebîzin hamr olarak ve kefen soyucunun (*nebbâş*) hırsız olarak isimlendirmesini kabul etmektedir.²⁸⁹ “Dilde kıyâs gerçekleşmez” görüşünde olanlara göre ise dilde kelimenin ne anlama gelip gelmediği hususu tevkîfidir. Bir diğer ifadeyle nakil esastır.²⁹⁰ Dolayısıyla her bir kelimenin özel bir anlamı olup biri diğerine kıyâs edilemez.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre hamrın illetinin bizzat kendisi olması hasebiyle ilgili illet, İslâm hukuk usulüne göre kâsır illet olmaktadır. Bir diğer ifadeyle söz konusu illet, nassa münhasır olmakta ve diğer hükümlere geçmemektedir. Bu durumda ta’lilde ulaşılan sonuç,

²⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/398.

²⁸⁷ Dilde kıyâs, iki ayrı sözcüğün yakın anlamlı olmaları hasebiyle fikhî açıdan aynı hükme tâbii olmasıdır. Nitekim dilde yer alan bazı isimler, nesnelere çeşitli nitelikleri esas alınarak verilmiştir. Aynı niteliklerin başka nesnelere de var olması halinde, söz konusu isimlerin o nesnelere de verilir verilemeyeceği, dolayısıyla ismin çerçevesinin onları da ihtiva edecek şekilde genişletilip genişletilemeyeceği konusu “dilde kıyâs” başlığı etrafında tartışılmaktadır. Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî Mâzerî, *İzâhu'l-mahsûl min Burhâni'l-usûl*, thk. Ammâr Talibî (y.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.), 150; Soner Duman, *Şâfiî'nin Kıyas Anlayışı* (Ankara: İSAM Yayınları, 2009), 58.

²⁸⁸ Muhammed b. el-Hüseyn el-Ferrâ'Ebû Ya'lâ, *el-'Udde fi usûli'l-fikh*, thk. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî (Riyad: b.y., 1990), 4/1346-1353; İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh et-Tâî en-Nisâbüri Cüveynî, *et-Telhis fi usûli'l-fikh*, thk. Abdullah Cevlem Neybâlî - Ömeri Beşir Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, ts.), 194-197.

²⁸⁹ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, thk. Abdülmecid Türkî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 2/796.

²⁹⁰ Cüveynî, *et-Telhis fi usûli'l-fikh*, 1/194.

hükümlere geçiş sağlamak için değildir. Yalnızca sonucun tespit edilmesinden ibaret olarak kalmaktadır. Hamrın harâm kılınmasında illeti, “keskinleşip sarhoş edici nitelik kazanması” yahut “aklı örtmesi” veya “sarhoşluk” olarak görenlere göre ise söz konusu illetler, geçişli/muteaddîdir ve farklı içeceklerde de bulunabilmektedir.

Hamrın illetinden sonra hükmünün ne olduğu hususu gündeme gelmektedir. Bu çerçevede hamrın hükmü şöyledir:

2.1.1.3. Hamrın Hükmü

Hamrın harâm olduğu Kitâp, sünnet ve icmâ ile sâbittir. Kitâptan delil, daha önce de geçtiği üzere “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.*”²⁹¹ âyetidir. Konuyla ilgili birçok hadis bulunmaktadır. Bunlardan biri şöyledir: “Hamr harâmıdır...”²⁹² Hamrın harâm olduğuna dair rivâyetler tevâtür derecesinde olup âlimler bu konuda ittifâk etmişlerdir. Bu minvâlde ilgili katî deliller nedeniyle hamrın helâl olduğunu söyleyen kişinin dinden çıkacağı belirtilmekte;²⁹³ helâl addetmeyip içen kişinin ise dinden çıkmayacağı ifade edilmektedir.²⁹⁴ Bununla birlikte hamrın az bir kısmının bile tüketilmesini, büyük günahlar kategorisinde değerlendirenler bulunmaktadır.²⁹⁵ Bu minvâlde içen kişinin, işlediği günah nedeniyle adâlet vasfını yitireceği aktarılmaktadır.²⁹⁶ Diğer sarhoş edici içeceklerin ise hükmüyle ilgili ihtilâf söz konusu olduğundan dolayı, bunları helâl gören kişinin tekfir edilmeyeceği ifade edilmektedir.²⁹⁷

Gerek furû’ gerekse usûl kitaplarında hamrın harâm olduğuna dair icmâ olduğu söylenmektedir. Örneğin Cessâs (ö. 370/981) *el-Fusûl fi’l-usûl* isimli eserinde icmâ anlatırken hamrın harâmlığı konusunda icmâ olduğunu söylemektedir.²⁹⁸ Ancak kaynaklarda Mu‘tezile’den bir kısım âlimlerin, hamrın azını helâl gördüğü aktarılmaktadır. Onlara göre harâm olan kısım, hamrın çoğudur. Çünkü hamrın harâm kılınmasının arka planında, Allah’ı anmaktan alıkoymas ve insanlar arasında düşmanlık ve nefret oluşturması yer almaktadır.

²⁹¹ Mâide, 5/90.

²⁹² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/97; Nesâî, *Kitâbü’s-Süneni’l-kübrâ*, Eşribe, 1.

²⁹³ Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Mevslî, *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*, thk. Mahmûd Ebû Dakika (Kahire: Matbatü’l-Halebî, 1937), 4/99.

²⁹⁴ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 13/385.

²⁹⁵ Ebü’l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn Irâkî, *Tarhu’t-tesrîb fi şerhi’t-Takrîb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.), 7/263.

²⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 13/386.

²⁹⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn ve umdetü’l-müttakîn*, ed. Zuheyr eş-Şâviş (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1991), 10/168.

²⁹⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl* (Vizâretü’l-Evkâfi’l-Kuveyyiyye, 1994), 3/285.

Bunlar ise hamrın azında değil, çoğunda bulunmaktadır.²⁹⁹ Sahâbeden Kudâme b. Maz'ûn (ö. 36/656), Amr b. Ma'dikerib (ö. 21/641-42) ve Ebû Cendel b. Süheyl'in (ö. 18/639 [?]) “*İman edip salih amel işleyenlere tattıklarında bir vebal yoktur. Yeter ki sakınsınlar, iman etsinler ve salih amelle yapsınlar. Sonra sakınsınlar ve iman etsinler. Sonra sakınsınlar, ihsan etsinler. Allah ihsan sahiplerini sever.*”³⁰⁰ âyetinden yola çıkarak hamr içmenin harâm olmadığı görüşünde oldukları, ancak fakîh sahabilerin onlara ilgili âyeti açıklaması, hamrın harâm kılındığını belirtmesi ve içki içme cezasını onlara tatbik etmesiyle görüşlerinden döndükleri aktarılmaktadır.³⁰¹ Mu'tezileden bir kısmının ilgili görüşüne rağmen hamrın azının ve çoğunun harâm olduğu hususunda icmâm olduğunu söyleyen kaynaklar,³⁰² ya ilgili azınlığı görmezden gelmiş veya icmâdan ümmetin kâhir ekseriyetini kastetmişlerdir. Bu noktada Hanbelî hukukçulardan Şemsüddîn Zerkeşî'nin (ö. 772/1370) hamrın harâmlığı icmâ veya icmâ gibi bir şeydedir (تحريم الخمر إجماع أو كالأجماع) demesinin³⁰³ arka planında, muhtemelen söz konusu ihtilâfa vurgu yapmaktır.

2.1.2. Nebîz

Nebîz kelimesi sözlükte n-b-z (نبد) kökünden türemekte olup fırlatma, atma, mini bir parça, hızlıca uzaklaşmak, haber etmek, ihmal etmek gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁴ İlgili içeceğin nebîz olarak isimlendirilmesinin sebebi, hurma veya kuru üzümün suya atılmasıdır. Bir diğer ifadeyle bu iki maddenin bir kaba veya mataraya atılıp üzerine su dökülmesi ve kabarıncaya kadar bırakılması, böylece sarhoş edici kıvama gelmesi nedeniyledir.³⁰⁵ Burada atma anlamına gelen tarh/طرح ile nebz/نبد arasında fark mı sorusu akla gelmektedir. Konuyla ilgili verilen yanıtlardan biri şöyledir: Nebz, bir şeyi atmaya, hafife almaya ve ondan vazgeçilebileceğini göstermeye yarayan bir isimdir. Tarh ise daha kapsamlı olup mutlak

²⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/3; Muhammed Emîn b. Ömer İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 6/449.

³⁰⁰ Mâide, 5/93.

³⁰¹ Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (b.y.: Mektebetu'l-Kâhire, 1968), 9/158.

³⁰² Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/99; Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik el-Kurtubî İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2003), 6/59; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/25.

³⁰³ Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Mısırî el-Hanbelî Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hırakî* (b.y.: Dâru'l-'Ubeykân, 1993), 6/372.

³⁰⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/571; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, 5/380; Ebü'l-Kâsım Alî b. Ca'fer Sıkillî es-Sa'dî el-Ağlebî et-Temîmî İbnü'l-Kattâ', *Kitâbü'l-Ef'âl* (b.y.: Âlemü'l-Kutüb, 1987), 3/256; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3/511-512; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-munîr fî gâribi's-şerhi'l-Kebîr*, 2/590; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 9/479-481; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemu'l-lüğati'l-'Ârabiyyeti'l-mu'âsira* (b.y.: Alemu'l-Kütüb, 2008), 3/2156-2157.

³⁰⁵ Herevî, *Tehzîbu'l-lüğa*, 14/318; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, 5/380.

olarak atmayı ifade etmektedir.³⁰⁶ Nebîz üreticisine *nebbâz* denilmektedir.³⁰⁷ Nebîz kelimesi, sözcük yapısı itibariyle “katîl” sözcüğü gibi sıfat-ı müşebbehe kalıbında olup ism-i mef’ûl anlamında kullanılan kelimelerdendir.³⁰⁸

Kelimenin sözlük anlamı itibariyle Kur’ân-ı Kerîm’de de kullanıldığı görülmektedir. *فَتَبَدَّوْهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ* (Ama onlar bunu göz ardı ettiler.) âyetindeki³⁰⁹ ifade, buna örnek olarak verilebilir. Aynı kökten türeyen münâbezenin (*nibâz*), Câhiliye dönemine ait bir alışveriş şekli olup Hz. Peygamber (a.s.) tarafından yasaklandığı bilinmektedir. Söz konusu alışveriş, kıyemî olan ürünün incelenmeksizin alıcı ve satıcı tarafından birbirlerine fırlatmaları şeklinde gerçekleşmekteydi. Her iki taraf da alacağı ürünü incelemeyen kendi ürününü karşı tarafa fırlatmaktadır.³¹⁰ Aynı kökten gelen menbûz, geçim sıkıntısından veya zinâ suçlamasından kaçmak için ailesi tarafından dünyaya getirilen ve sokağa atılan çocuk anlamına;³¹¹ minbeze yastık manasına;³¹² intebeze/انتَبَذَ bir tarafa gitmek;³¹³ enbeze/أنبذ haber etme anlamına gelmektedir. Nitekim “*Kitapta yer alan Meryem’i de an. Hani o ailesinden ayrılıp doğuya doğru bir yere çekilmişti.*”³¹⁴ âyetinde geçen “intebeze” kelimesi bir tarafa gitmek/yönelmek; “*Eğer bir topluluğun hıyanetinden endişe edersen antlaşmayı, her iki tarafın durumu bilmede eşit olacağı şekilde bitir. Çünkü Allah hainleri sevmez.*”³¹⁵ âyetinde geçen “fenbîz” de haber et anlamındadır.³¹⁶

Hakkında birçok tartışmanın bulunduğu nebîz kavramının lugavî anlamından sonra fıkıh ıstılâhındaki mahiyetinin ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Zira tartışmaların birçoğu kavramsal boyutla ilişkilidir.

³⁰⁶ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl Askerî, *Mu’cemü’l-furûki’l-lugaviyye*, thk. Beytullah Bayat (Kum: Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1412), 530.

³⁰⁷ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu’cemu’l-vasîl* (Dâru’d-Da’va, ts.), 2/897.

³⁰⁸ Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref Nevevî, *Tahrîru elfâzi’t-Tenbîh*, thk. Abdulğani ed-Dakr (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1408h.), 46.

³⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/187.

³¹⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 21/520; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3/512; Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, 9/493; Celal Yeniçeri, “Münâbeze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/563.

³¹¹ Herevî, *Tehzîbu’l-lüğâ*, 14/318; Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, 9/481-482; Heyet, *Mevsûatü’l-fikhiyye el-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizaretü’l-Evkaf ve’ş-Şuuni’l-İslamiyye, 1427), 39/89.

³¹² Cevherî, *es-Sihâh*, 2/571; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, 1/339.

³¹³ Muhammed b. Ebî Bekr Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1999), 303.

³¹⁴ Meryem, 19/16.

³¹⁵ Enfâl, 8/58.

³¹⁶ Nevevî, *Tahrîru elfâzi’t-Tenbîh*, 46.

2.1.2.1. Istilâhî Tanımı

İlk dönem İslâm hukuku kaynaklarının bir kısmında nebîze dair meselelerin işlendiği ancak tanımına değinilmediği görülmektedir. Örneğin Şeybânî, *el-Asl* isimli kitabında nebîze dair meseleleri ele almakta fakat tarifini yapmamaktadır. Aynı şekilde İmam Şâfî (ö. 204/820) de *el-Üm* adlı eserinde tanım vermeksizin nebîze dair konulara yer vermektedir. Bunun arka planında, muhtemelen nebîzin mahiyetine dair zihinlerde bir problemin yer almaması etkili olmuştur. Öte yandan nebîz’in istilâhî manasının ne olduğu hususunda bilgiler veren kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu bazı tanımlamalar şöyledir:

- Suyu tatlandırmak ve tuzluluğunu gidermek için içine hurma, kuru üzüm ve benzeri şeylerin katıldığı sudur.³¹⁷
- Üzüm, hurma veya benzer başka maddelerin sularından elde edilen ve mayalanıncaya kadar bekletilen sarhoş edici bir içecektir.³¹⁸
- Hurma, kuru üzüm, buğday, bal, arpa, mısır ve pirinç gibi ürünlerden elde edilen bir içecektir. Sarhoş edici özelliği olsun veya olmasın nebîz olarak isimlendirilmektedir. Araplar nebîze hamr dedikleri gibi sıkılmış üzüm suyuna da nebîz demektedir.³¹⁹

Kaynaklardan anlaşıldığına göre Araplar hurma, kuru üzüm, buğday ve arpa gibi ürünlerden nebîz yapmayı seviyorlardı. İlgili ürünleri suya koyup tatlılıkları suya geçinceye kadar bekletiyor, tadı yakıcı/keskin hale gelince de tüketiyorlardı.³²⁰

Türkçe olarak nebîzin mahiyetinin ne olduğunu izah eden yazarların birbirlerinden farklı tanımlar yaptıkları görülmektedir. Bunlardan bazısı şöyledir:

- “Kuru üzüm, kuru hurma, arpa ve darı gibi maddelerden elde edilen bir içki türüdür.”³²¹
- İçine hurma, kuru üzüm vb. atılıp bekletilen ve henüz sarhoşluk verici kerteğe ulaşmamış bulunan içecektir.³²²
- Davudoğlu (i) “Hafif kaynatılmış hurma vs üzüm şırasıdır.”³²³ (ii) “Nebîz, hurma ve kuru üzümünden yapılan bir nevi hoşafdır. Buna lisânımızda bazı yerlerde tükenmez

³¹⁷ Muhammed b. İbrâhîm Tuveycirî, *Mevsûatu'l-fikhi'l-İslâmî* (b.y.: Beytu'l-Efkâri'd-Duveliyye, 2009), 4/354.

³¹⁸ Ömer, *Mu'cemu'l-lügati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsira*, 3/2157; Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-vasît*, 2/897.

³¹⁹ Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 23/200.

³²⁰ Mûsâ Şahin Lâşin, *Fethu'l-mün'im şerhu Sahîh-i Müslim* (Beyrut: Dâru'ş-Şurûk, 2002), 8/150.

³²¹ “Nebîz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Mayıs 2023).

³²² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 448.

diyorlar ki, muhtelif meyveleri küpe veya fıçıya doldurarak üzerine su koymak suretiyle yapılır.”³²⁴ şeklinde iki farklı şekilde açıklamaktadır.

- Nebîz, bir kaba konulan hurma üzerine biraz su dökülüp mayalanmaya bırakılmış içkidir.³²⁵
- Hurma veya arpadan yapılan bir çeşit içkidir.³²⁶
- Biraz kaynatılmış hurma suyudur.³²⁷

2.1.2.2. Nebîzle İlgili Hadisler

Kaynaklarda nebîzle ilgili birçok rivâyet bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanlara değinmek, nebîzin o dönemki mahiyetine dair fikir verecektir.

- Ebû Katâde'nin (ö. 54/674) aktardığına göre Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Koruk hurma ile olgun hurmayı, kuru üzümle hurmayı birbirine karıştırarak birlikte nebîz yapmayın. Her birini tek başına yapın.”³²⁸
- İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88) yanında nebîz konusu açıldı; bunun üzerine o, şunu söyledi: “Hz. Peygamber (a.s.) için bir tulum nebîz yapılırdı.” Şu'be şöyle dedi: “Pazartesi gecesinde yapılır, artık onu pazartesi ile salı günü ikindiye kadar içerdi. Şayet ondan bir şey artarsa onu hizmetçiye içirir yâhut dökerdi.”³²⁹
- Bize Sümâme dedi ki: “Hz. Âişe'ye (r.a) rastladım, kendisine nebîzin hükmünü sordum. Hz. Âişe (r.a) hemen habeşli bir câriye çağırarak: ‘Buna sor! Çünkü Hz. Peygamber’e (a.s.) nebîzi o yapıyordu.’ dedi. Bunun üzerine Habeşli câriye: ‘Ben ona (a.s.) gecedden bir tulum içinde nebîz yapar ve ağzımı bağlayıp onu asardım. Sabahladığı vakit ondan içerdi’ dedi.”³³⁰
- Ebû Hüreyre'den şu olay rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber'e (a.s.) içsin diye kabaktan elde edilen bir kap içerisinde nebîz getirilirdi. Nebîz kabarıyordu. Bunun üzerine o (a.s.), Ebû Hüreyre'ye “Bunu duvara serp/dök, bu Allah'a inanmayanların içeceği” dedi.³³¹

³²³ Ahmet Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Yayınları, 1977), 8/85.

³²⁴ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 9/5463.

³²⁵ Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi* (İstanbul: Kubav, 2003), 7/267.

³²⁶ Ferhat Koca, *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 264.

³²⁷ Halil Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2005), 2/244.

³²⁸ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 22,24.

³²⁹ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 80; Nesâî, *Kitâbu Süneni'l-Kubrâ*, Eşribe, 23.

³³⁰ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 84; Nesâî, *Kitâbu Süneni'l-Kubrâ*, Eşribe, 23.

³³¹ İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 15; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Eşribe, 13.

- Hz. Peygamber (a.s.), Mekke’de bir mecliste otururken yanına bir adam gelip oturdu. Adamdan keskin bir koku gelmekteydi. Hz. Peygamber (a.s.) ona “Ne içtin?” diye sordu. “Nebîz” diye yanıt verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) kendisine içtiği nebîzden biraz getirmesini istedi. Daha sonra adam getirdi; Hz. Peygamber de (a.s.), üzerine su ekleyip içti ve şöyle dedi: “Eğer nebîziniz keskinleşirse içine su ekleyerek keskinliğini giderin.”³³²

Nebîz, görüldüğü üzere rivâyetlerde sarhoş eden ve etmeyen şeklinde iki kısımda incelenmektedir. Hz. Peygamber’in (a.s.) içtiği nebîzin ise sarhoşluk vermeyen çeşidi olduğu anlaşılmaktadır. Zira o, keskinleşmiş nebîzi, içmekten kaçınmıştır. Malezya’da Hz. Peygamber’in (a.s.) içtiği nebîzlerle ilgili bir makale çalışması yapan bazı araştırmacılar, araştırmalarının sonunda ilgili nebîzdeki alkol oranının %0,78 olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³³³ Bu da Hz. Peygamber’in (a.s.) tükettiği nebîzin alkol oranının çok düşük olduğunu göstermektedir.

Gerek nebîz konusunda yapılan tanımlarda gerekse konuyla ilgili rivâyetlerde nebîzin sarhoş edici olup olmaması konusunda bir netlik çıkmamaktadır. Zira bazıları sarhoş edici olarak tanımlarken, bazıları o şekilde tanımlamamaktadır. Keza rivâyetlerin bir kısmında Hz. Peygamber’in (a.s.) hem içtiği hem de döktürdüğü aktarılmaktadır. Kanaatimizce az bekletilmiş nebîz sarhoş edici niteliğe sahip olmaz iken, çok bekletilmiş nebîz alkol oranı arttığı için sarhoş edici hale gelmektedir. Sarhoş edici olsa da olmasa da Hz. Peygamber (a.s.) döneminde ilgili içeceğe genel itibariyle nebîz denildiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Hz. Peygamber’in (a.s.) içtiği rivâyetleri sarhoş etmeyen nebîze, döktüklerini de sarhoş eden nebîze hamletmek mümkündür.

Nebîzin mahiyetinden sonra hükmünün İslâm hukukçuları arasında nasıl değerlendirildiği hususu önem teşkil etmektedir. Bu çerçevede hükmüyle ilgili görüşler şöyledir:

2.1.2.3. Hükmü

Sarhoş edici özelliği bulunan nebîzin sarhoş etmeyecek kadar içiminin hükmü konusunda ihtilâf bulunmaktadır. Ancak sarhoş olacak kadar içmenin harâm olduğu hususunda görüş birliği bulunmaktadır. Hicâz fakîhleri (Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve bunların ashabı) ve muhaddislerin çoğu, az veya çok fark etmeksizin mutlak anlamda nebîz

³³² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/81.

³³³ A. Anis Najih vd., “A preliminary Study on Halal Limits for Ethanol Content in Food Products”, *Middle-East Journal of Scientific Research* 6 6/1 (2010), 49.

tüketmenin harâm olduğu görüşündedirler. İbn Ebî Leylâ (ö. 83/702), İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714), İbn Şübrüme (ö. 144/761), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Şerik b. Abdillâh (ö. 177/794) ve Ebû Hanîfe (ö. 150/767) başta olmak üzere Basra ile Kûfe âlimlerinin kâhîr ekseriyeti, nebîzde harâm olanın bizzat kendisi/aynı olmadığı, aksine yalnızca sarhoş olma olduğu kanaatindedir.³³⁴ Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud gibi Bedir savaşına katılan sahâbenin büyüklerinin sert olsa bile, sarhoş olmayacak derecede nebîzin helâl olduğu düşüncesinde oldukları nakledilmektedir. Ebû Hanîfe'nin "Dünyanın tamamı bana verilse bile ben nebîzin harâm olduğuna fetvâ vermem. Çünkü bu, bazı sahâbîlerin fasık olduğu anlamına gelecektir. Yine şayet dünyanın tamamı bana verilse bile ben nebîz içmem. Zira içmeyi gerektirecek bir zaruret yoktur." dediği aktarılmaktadır.³³⁵

Konuya dair mezheplerin görüşü şöyledir:

Hanefîler

Nebîzin hükmüyle ilgili Ebû Hanîfe'ye dayandırılan iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre kuru üzüm nebîzi dışındaki nebîzlerin, -birbirine karıştırılsın veya karıştırılmasın, eskisin/bekletilsin veya eskimesin/bekletilmesin- pişirildikten sonra tüketilmesi mubahtır. Eskimiş/bekletilmiş kuru üzüm nebîzi ise mekrûhtur. İkinci görüşe göre ise pişirildikten sonra kuru üzüm nebîzini de tüketmek mubahtır. Ebû Yûsuf'un, önceleri on gün kalan nebîzi tüketmeyi uygun görmediği, daha sonra Ebû Hanîfe'nin görüşüne döndüğü ifade edilmektedir.³³⁶ İmam Muhammed'den üç farklı görüş aktarılmaktadır. Bunlardan birincisine göre o, nebîz hakkında şöyle demektedir: "İçilmemesini arzu ederim, ancak harâm olduğunu söyleyemem."³³⁷ İkinci görüşe göre on günden fazla bekletilen tüm nebîz çeşitlerini mekrûh olarak değerlendirdiği, şayet on gün veya daha az bir sürede ekşiyecek olursa da bunun tüketilmesinde herhangi bir sakınca görmediği ifade edilmektedir.³³⁸ Üçüncü görüşe göre ise "Her sarhoş edici hamrdır. Hamr da harâmıdır."³³⁹ hadisinden yola çıkarak az da olsa bir bütün olarak tamamını harâm gördüğü belirtilmektedir.³⁴⁰ Bekletilen nebîzi, uygun görmediklerine dair aktarımların nedeni bekletilme suretiyle keskinleşmesi, buna bağlı olarak sarhoş edici niteliğe kavuşmasıdır.

³³⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/23-25.

³³⁵ Alâüddîn Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî İbn Âbidînzâde, *Kurretu uyûni'l ahyâr li-tekmileti Reddi'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru Fikr li't-Tibâe, ts.), 7/8.

³³⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 6/358-359; Kudûrî, *et-Tecrid*, 12/693.

³³⁷ Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm Semerkandî, *Uyûnü'l-mesâil*, thk. Salâhuddîn en-Nâhî (Bağdat: Matbaatu Es'ad, 1384h.), 375.

³³⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/358-359.

³³⁹ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 75; İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 9.

³⁴⁰ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/46-47.

Nebîz tüketmenin helâl olduğu görüşünde olanlar, oyun ve eğlence kastı olmaksızın kişinin kendisini sarhoş etmeyeceği kadar içmesinin mubah olduğunu söylemektedirler.³⁴¹ Nitekim mezhep âlimlerinden Haddâd (ö. 800/1398) konuyla ilgili olarak şunları aktarmaktadır: “Nebîzle ilgili ihtilâf, bir kişi ibâdet etmek üzere güçlenmek veya gıdanın sindirimi yahut tedavi amacıyla içebilir mi içemez mi noktasındadır. Bu seçenekler dışında, örneğin sarhoş olmak amacıyla içilmesi durumunda (az bile olsa) harâm olduğuna dair ittifâk bulunmaktadır.”³⁴² Konuyla ilgili Zeylaî (ö. 743/1343) de günümüze ulaşan tek eseri olan *Tebyînü'l-hakâik*'te “Eğlence amacıyla içilirse ittifâkla harâm olur.” demektedir.³⁴³ Mezhep içerisinde müftâ-bih olan, diğer bir ifadeyle tercihe şayan olan görüş, önceleri Şeyhâyn'ın (Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf) tüketilmesinin mubah olduğuna dair görüşü olduğu halde, sonraları Şeybânî'nin az da olsa harâm olduğuna dair kanaatinin, mezhep içerisinde kendisiyle fetvâ verilen görüş olduğu görülmektedir. Örneğin Zeylaî konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Zamanımızda fetvâ, İmam Muhammed'in görüşüyledir. Öyle ki hububat, bal, süt ve incirden elde edilen içeceklerden kim sarhoş olursa had cezasına çarptırılır. Çünkü zamanımızda fasık insanlar, sarhoş olmak ve eğlenmek amacıyla bu içeceklere üşüşüyorlar.”³⁴⁴ Keza Damad Efendi ve Şeyhîzâde olarak da bilinen Abdurrahman b. Muhammed (ö. 1078/1667), fesâd'uz-zamân (zamanın bozulması) nedeniyle fetvânın Şeybânî'nin harâm olduğuna dair görüşüne göre verileceğini belirtmektedir.³⁴⁵ Hanefî mezhebinin son dönem önde gelen fakîhlerinden olan İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Görünüşe göre fakîhler, nebîzi mutlak olarak harâm kılarak kapıyı tamamen kapatma niyetindedir. Eğlence amaçlı olduğunda nebîzin harâm olduğu hususuyla ilgili herhangi bir tartışma yoktur. Bu konuda bir görüş birliği bulunmaktadır. Çağımızda kişinin itaatini güçlendirmek/arttırmak için değil, eğlence maksadıyla nebîzin tüketebilmesi baskındır. Durum böyle olunca esas itibariyle nebîz tüketmek harâmdır.”³⁴⁶ 1914-1922 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan Ceride-i ilmiyye fetvâlarında konuya dair sorulan soruya şu şekilde yanıt verilmektedir: “Nebîz-i temr (hurma) ya zebib (kuru üzüm) ya asel (bal) ya tin (incir) ya şâir (arpa) ya bunların emsalinden ittihaz olunup müskir olan

³⁴¹ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Kudûrî, *el-Muhtasar*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Üveyde (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 204; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-i'l-Muhtâr*, 4/100.

³⁴² Ebû Bekr b. Alî Radiyyüddîn Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire* (b.y.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322), 2/175.

³⁴³ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/47.

³⁴⁴ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/47.

³⁴⁵ Abdurrahman b. Muhammed Şeyhîzâde, *Mecma'ul-ehur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/572.

³⁴⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/455.

şerbetlerin sekr vermeyecek miktardan telehhi (eğlence) kasdinsız olsa böyle içilmek helâl olmayıp kalil (azı) ve kesiri (çoğu) harâm olur mu? el-Cevab: Olur.”³⁴⁷

Mâlikîler

Mâlikîlerde “çoğu sarhoş eden ürünün azı da harâmıdır” genel ilkesine/hadisine göre sarhoş edici niteliği olan nebîzin harâm olduğu görüşü esastır.³⁴⁸ “Nebîz tatlı da olsa kişinin kendisini ondan uzak tutmasını ister misin?” şeklinde sorulan soruya İmam Mâlik’in yanıtı şöyledir: “Ben insanların evde veya dışarıda tatlı da olsa nebîz içmesini hoş karşılamam.”³⁴⁹ Mezhep içerisinde içeceklerin türü ne olursa olsun çoğu sarhoş etmeyen ürünlerin helâl olduğu belirtilmektedir.³⁵⁰ Bununla birlikte mezhep eserlerinde aktarılan bir görüşe göre nebîz çeşitleri sarhoş etmediği sürece helâldir.³⁵¹

Şâfiîler

Şâfiîlere göre -çiğ veya pişirilmiş olması fark etmeksizin- çoğu sarhoş eden nebîz çeşitlerinin azı da harâmıdır. Ashâbü'l-vücûh'tan³⁵² biri olan ve mezhebin hâfızı kabul edilen Mâverdî (ö. 450/1058), sahâbenin çoğunun bu görüşte olduğunu belirtmektedir.³⁵³ Şâfiîlerin bir kısmı, hamrın isim olarak nebîzi de kapsadığı görüşünderken bir kısmı kapsamadığı görüşündedir. Nebîzi, hamr ismi altında değerlendirenlere göre nebîz âyetle yasaklanırken müstakil değerlendirenlere göre ise kıyâsla harâm olmaktadır.³⁵⁴ Bazı Şâfiîlere göre hakiki olarak nebîz çeşitlerine hamr denilirken çoğunluğa göre hamr adı, mecâzî olarak verilmektedir.³⁵⁵

³⁴⁷ İsmail Cebeci, *Ceride-i İlmîyye Fetvaları*, ed. Mustafa Demiray (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 251.

³⁴⁸ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Mısırî Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Saîd A'rab - Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 4/113; Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kâsım el-Ezdî el-Berâzîî Kayrevânî, *et-Tehzîb fî ihtisâri'l-Müdevvene* (Dubai: Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Türâs, 2002), 4/499; İbn Abdülber, *el-Kâfî fî fikhi ehli'l-Medîne*, 1/442.

³⁴⁹ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsîl*, 16/303.

³⁵⁰ İbn Abdülber, *el-Kâfî fî fikhi ehli'l-Medîne*, 1/442.

³⁵¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed er-Ruaynî Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 3/232.

³⁵² Şâfiî mezhebinde, ashâbü'l-vücûh mezhebin kurucu imamının usûl ve ilkelerine uygun olarak içtihat faaliyetinde bulunan mezhep fakihleri anlamında kullanılan bir terimdir. Konuyla ilgili detaylı bilgiler için bkz. Taha Nas, “Şâfiî Mezhebinin İki Temel Kavramı: Vech ve Ashâbü'l-Vücûh –Kullanım ve İşlev-”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2022), 76-82.

³⁵³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/387.

³⁵⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/401; Ebü'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâil Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2009), 13/126.

³⁵⁵ Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ el-Kâhirî eş-Şâfiî Demirî, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004), 9/221.

Hanbelîler

“Tüm sarhoş edici içecekler hamrdır.”³⁵⁶ rivâyetine göre sarhoş edici niteliği olan nebîzler hamrdır. Dolayısıyla tıpkı hamr gibi az bir miktarının tüketilmesi bile harâmdir. Ayrıca Hanbelîlere göre hamrın harâm kılınmasındaki illet sarhoşluktur. Bu illet nebîzde de bulunmaktadır³⁵⁷. Buradaki mantıksal çıkarım şöyle olmaktadır: Her sarhoşluk veren şey harâmdir. Nebîz de sarhoşluk vermektedir. Öyleyse nebîz de harâmdir.

Zâhirîler

Zâhirî mezhebine göre nebîz tüketmek harâmdir. Konuyla ilgili İbn Hazm (ö. 456/1064) şu kesin ifadeleri kullanmaktadır: “Sarhoş edici vasfa sahip nebîzin tüketiminin mubah olduğuna işaret edecek ne bir nas ne de farklı bir delil bulunmaktadır.”³⁵⁸

Değerlendirme

Tadında değişim meydana gelmemiş ve keskinleşmemiş olan nebîzin içilebileceği hususunda mezheplerin görüş birliği içerisinde olduğu söylenebilir. Zira nebîzle ilgili tartışmalar, onun sarhoş edici vasfından kaynaklanmaktadır. Şâfiî fakîhi Nevevî, kaynatılmamış ve keskinleştirilmemiş tatlı nebîzin helâl olduğuna dair ümmetin icmâsı olduğunu söylemektedir. Bu meyanda üç gün bekletilmiş olan nebîzin tadının değişip değişmeyeceğinden emin olunamayacağını, Hz. Peygamber’in (a.s.) bundan kaçındığını belirtmektedir.³⁵⁹

Konuyla ilgili mezheplerin temel tartışma noktası iskâr vasfı bulunan nebîzlerle ilgilidir. Buna dair İslâm hukukçuları arasında az veya çok fark etmeksizin bir bütün olarak harâm olduğu ile sarhoş olmayacak kadar içilmesinin helâl olduğu şeklinde iki farklı yaklaşımın bulunduğu görülmektedir. Her bir yaklaşımın konuyla ilgili görüşlerinin delillerine değinmekte fayda mülâhaza edilmektedir.

Nebîzin sadece sarhoş olacak kadar tüketilmesinin harâm olduğu görüşünde olanların temel dayanakları şöyledir:

³⁵⁶ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 75; İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 9.

³⁵⁷ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed (Medine: Mecmau'l-Melik Fahd li-Tıbbâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 1995), 9/110, 200.

³⁵⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/189.

³⁵⁹ Ebu Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîh'i Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392h), 13/174.

- “Hurma ve üzüm meyvelerinden de hem sarhoşluk veren içki/ seker hem de güzel rızık ediniyorsunuz. Aklını kullanan bir topluluk için bunda da elbet işaret vardır.”³⁶⁰ âyeti, nebîzin sarhoş olmayacak derecede tüketilmesinin helâl olduğuna işaret etmektedir. Âyete dair istidlâl şöyledir: Âyette geçen *seker* ifadesi sarhoş edici içecek anlamındadır. Şayet sarhoş edici içecekler bizzat harâm olsaydı *güzel rızık* ile birlikte zikredilmezdi.³⁶¹
- “De ki Allah’ın kulları için yarattığı ziynetini ve tertemiz rızıkları kim harâm kılabilir? De ki bunlar dünya hayatında müminler içindir, kıyamet gününde ise sadece ve sadece onlar içindir. Bilen bir kavim için biz âyetlerimizi işte böyle etraflıca açıklıyoruz.”³⁶² ; “Yeryüzünü size boyun eğdiren odur. O halde dolaşın onun omuzlarında ve Allah’ın rızığını yiyin. En nihâyet onun huzurunda toplanacaksınız.”³⁶³; “Göklerde ve yerde ne varsa hepsini, sırf kendi lütfu olarak sizin hizmetinize vermiştir. Elbette bunda tefekkür eden bir topluluk için âyetler vardır.”³⁶⁴; “Ey iman edenler! Cevabı size açıklandığında hoşunuza gitmeyecek bazı şeyleri sormayın. Onları Kur’ân indirilirken sorsanız size açıklanırlar. Allah onları bağışlamıştır. Şüphesiz Allah çok bağışlayan ve şefkatle muamele edendir.”³⁶⁵ âyetleri, özel bir delil olmaksızın yiyecek ve içeceklerin belli bir sınırı aşmamak kaydıyla genel anlamda helâl olduğuna işaret etmektedir. Nebîzin de haddi aşmadığı sürece yiyecek ve içeceklerin tüketilmesi ilgili âyetlerin kapsamında mubah sınıfına girmektedir.³⁶⁶
- Nebîz tüketmenin helâl olduğunu ifade eden naslar da sarhoş olmamak kaydıyla nebîz içmenin helâl olduğuna delildir.³⁶⁷ “Hamr, az veya çok fark etmeksizin aynıyla harâmıdır. Sarhoşluk ise tüm içeceklerde harâm kılınmıştır.”³⁶⁸ hadisi de sarhoş edici içeceklerin hüküm olarak birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin (ö. 42/662-63) aktardığı şu rivâyet, konuya dair delil hükmündedir: “Hz. Peygamber (a.s.), Beni ve Muâz b. Cebel’i (ö. 17/638) Yemen’e gönderdi. Biz kendisine ‘Orada buğday ve arpadan içki elde ediliyor. Bunlardan birine mizr, diğerine

³⁶⁰ Nahl, 16/67.

³⁶¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 3/25.

³⁶² A’raf, 7/32.

³⁶³ Mülk, 67/15.

³⁶⁴ Câsiye, 45/13.

³⁶⁵ Mâide, 5/101.

³⁶⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvi*, 6/359-361.

³⁶⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 3/25.

³⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/97; Nesâî, *Kitâbü’s-Süneni’l-kübrâ*, Eşribe, 1.

bit' diyorlar. Fakat biz içmedik' dedik. Bunun üzerine şöyle dedi: 'İçiniz, fakat sarhoş olmayınız.'³⁶⁹

- Hz. Ömer ve Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) gibi sahâbenin önde gelenlerinin keskin nebîz içtiği aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra Bedir ashâbının, İbn Ömer (ö. 73/693), Ebû Zer el-Gıfârî (ö. 32/653), Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (ö. 18/639), Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Ebü'd-Derdâ' (ö. 32/652 [?]), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Abdullâh b. Ebî Evfâ (ö. 86/705), Zeyd b. Erkam (ö. 68/688), İmrân b. Husayn (ö. 52/672) ve Cerîr b. Abdillâh (ö. 51/671) gibi sahâbilerin nebîz içtiklerine ve tüketilmesini de mubah olarak değerlendirdiklerine dair rivâyetler bulunmaktadır.³⁷⁰
- Hz. Peygamber (a.s.), nebîzle ilgili şöyle buyurmaktadır: "*Kaplarda nebîz için, ancak sarhoş olmayın.*"³⁷¹ Çoğu sarhoş eden nebîzin azının içilmesinin mubah olduğu konusunda birçok rivâyet bulunmaktadır. Hz. Peygamber'den (a.s.) aktarılan "*Çoğu sarhoş eden içeceklerin azı da harâmdir.*"³⁷² şeklindeki rivâyetler ise az bir kısmı bile sarhoşluk veren ürünlerin harâm olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) "*çoğu sarhoşluk veren ürünün, sarhoşluk vermeyen az bir kısmı harâmdir*" dememektedir. Dolayısıyla evleviyetle "*çoğu sarhoş eden içeceklerin azı da harâmdir*" şeklindeki rivâyetler nebîzin sarhoş olmayacak kadar tüketilmesinin câiz olduğuna delâlet etmektedir. Bunun yanı sıra bu rivâyetler şu şekilde değerlendirilebilir: Sarhoş olmak niyetiyle içilen nebîzin tamamı harâmdir. Çünkü niyet, masiyet olan harâma bir diğer ifadeyle sarhoşluğa ulaşmaktadır. Hırsızlık veya zinâ gibi harâm olan bir eyleme kastetmek için yürüyen kimsenin yürümesinin tamamının harâm olması gibi sarhoş olmak amacıyla içilen nebîzin az bir kısmı da harâm olmaktadır.³⁷³
- Hamrın harâm kılınmasındaki illetin onun Allah'ı anmaktan alıkoyması, düşmanlık ve nefret duygusu meydana getirmesi olduğu Kur'ân-ı Kerîm'le sâbittir. Nitekim "*Şeytan içki ve kumar ile aranıza sırf düşmanlık ve nefret sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyorsunuz değil mi?*" âyeti de bunu göstermektedir. İlgili illet de sadece sarhoş olmada mevcuttur. Sarhoş olmayacak

³⁶⁹ Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Cadu'l-Hakk (b.y.: Alemü'l-Kütüb, 1994), 4/220.

³⁷⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/370-371.

³⁷¹ İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, 5/85; Nesâî, *Kitâbu Süneni'l-Kubrâ*, Eşribe, 51.

³⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/119; İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 10; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Eşribe, 5; Tirmizî, *Sünen*, Eşribe, 3.

³⁷³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/362-370.

kadar tüketmede illet bulunmamaktadır. Bu da ancak sarhoş olacak kadar içmenin harâm olduğunu göstermektedir. Hamrda ise az veya çok fark etmeksizin harâmlığın olduğu icmâyla sâbittir.³⁷⁴

- Tâbiîn âlimlerinden Amr b. Şurahbîl (ö. 63/683), Amr b. Meymûn (ö. 74/693 [?]), Kâdî Şüreyh (ö. 80/699 [?]), Hasan Basrî (ö. 110/728), Atâ (ö. 114/732) ve Dahhâk b. Müzâhim'in nebîz içtikleri aktarılmaktadır. Rebî' b. Hüseyim'in (ö. 65/685 [?]) kendisine tılâ almak üzere birini yolladığı, gelen ürünün biraz tatlı olması üzerine; ilgili kişiyi yollayıp daha sertini aldırıldığı nakledilmektedir. Dolayısıyla tâbiîn ulemasının da tıpkı sahâbe gibi sert nebîz içtiği ve bunu harâm olarak görmedikleri anlaşılmaktadır.³⁷⁵
- Hz. Peygamber'in (a.s.) nebîz içtiği umûmu'l-belvâ cihetinde bilinmektedir. Şayet nebîz harâm olmuş olsaydı, tıpkı hamrın harâm kılınmasındaki rivâyetler gibi nebîzin de harâm olduğuna dair müstefîz³⁷⁶ veya mütevâtir derecesinde haberler nakledilirdi. Çünkü ilgili içeceğin içilmesinin câiz olup olmadığına dair hüküm için bilgi gereksinimine ihtiyaç duyulmaktadır. Halbuki konuyla ilgili rivâyetler müstefîz veya mütevâtir derecesinde değildir. Bunun yanı sıra harâm olduğuna dair aklî veya naklî bir delil olmadığı sürece eşyada aslanan mubah olmasıdır. Oysaki nebîzin sarhoş olmayacak derecedeki miktarının harâm olarak değerlendirilmesini sağlayacak aklî bir delil bulunmamaktadır. Aynı şekilde naklî bir delil olarak kabul edilecek bir rivâyet de yoktur. Dolayısıyla ibâha-i asliyye üzerine değerlendirilir.³⁷⁷

Sarhoş Edici Vasfı Bulunan Nebîzin Mutlak Olarak Harâm Olduğu Görüşünde Olanların Delilleri

Sarhoş edici vasfı bulunan nebîzin mutlak olarak harâm olduğu görüşünde olanların konuya dair iki temel delili bulunmaktadır: Birincisi nebîzin az veya çok fark etmeksizin

³⁷⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/25.

³⁷⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/371-372.

³⁷⁶ Hadis istilâhî olarak "senedinin râvi sayısı baştan sona her tabakada üçten az olmayan, ancak mütevâtir seviyesine de erişemeyen hadis" şeklinde tanımlanmaktadır. Bununla birlikte tanım konusunda ve müstefîzin delil değeriyle ilgili muhtelif görüşler bulunmaktadır. Meşhur hadisle eş anlamlı görenler olduğu gibi aralarında bazı farklar olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Hâfız Abdurrahîm İbnu'l-Huseyin İrâkî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetu's-Sünne, 2003), 4/9-11; Ebû'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Suyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (b.y.: Dâru Taybe, ts), 2/621-622; Hâfız Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Rebî' b. Hâdî Umeyr (Medine: 'İmâdetu'l-Bahsil-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1984), 1/378; Zekeriyâ Güler, "Müstefîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/135-136.

³⁷⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/372-373.

harâm olduğuna işaret eden naslardır. İkincisi ise nebîzlerin bir bütün olarak hamr ismi altında değerlendirilmesi gerektiğidir. Bu görüşte olanların konuyla ilgili argümanları şöyledir:

- Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Buğdaydan, arpadan, kuru üzümünden, hurmadan ve baldan hamrlar elde edilmektedir. Ben bunların tamamını size yasaklıyorum.”³⁷⁸
- *Şeytan hamr ve kumar ile aranızda sırf düşmanlık ve nefret sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyorsunuz değil mi?*³⁷⁹ âyetinde mevcut olan mana nebîzde de bulunmaktadır. Aralarında illet birliği bulunması hasebiyle hamr gibi nebîzin de harâm olması gerekmektedir.³⁸⁰
- “Her sarhoş edici hamrdır. Hamr da harâmıdır.”³⁸¹ hadisinde de nebîzin hamr kapsamında olduğu anlaşılmaktadır.³⁸²
- Hamr, âm bir isim olup nebîz onun bir çeşididir. Câhiliye şâiri Abîd b. el-Ebras el-Esedî’nin (ö. 555/1160) şu beyti de buna delildir:³⁸³
هي الخمر لا شك تكنى الطلا... كما الذئب يكنى أبا جعدة
O hamrdır, kinâye olarak tılâ diyorlar
Kurta kinâyeli olarak Ebâ Cu’da denildiği gibi
- “Bir farak³⁸⁴ içildiği zaman sarhoş eden bir içkiden, bir avuç dolusu kadar bile içmek harâmıdır.”³⁸⁵ hadisi, sarhoş etme niteliği olan bütün içeceklerin harâm olduğunu göstermektedir.

Hanefiler dışındaki diğer üç mezhebin klasik fıkıh eserleri incelendiğinde, bir kısmında nebîzin isimlerine ve mahiyetlerine dair kısa bilgilere yer verildiği, bazılarında ise hiç değinilmediği görülmektedir. Gerek değinenlerin gerekse de değinmeyenlerin tamamının

³⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/357 (18407); İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 5.

³⁷⁹ Mâide, 5/91.

³⁸⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/391.

³⁸¹ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 75; İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 9.

³⁸² Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/391.

³⁸³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/392.

³⁸⁴ Sözlükte iki şeyi birbirinden ayırt etmek anlamına gelen fark kökünden türeyen farak; Hicaz, Mezopotamya ve Yemen’de su, süt, bal ve hububat gibi ürünlerin hacmini ölçmek amacıyla kullanılan bir ölçü birimidir. Tarihte kullanılan tüm ölçü aletleri gibi farak da bölge, toplum, devir ve ölçülecek şeyin cinsine göre muhtelif değerler göstermesinden ötürü kaynaklarda farak için 2, 3 ve 4 sâ’; 4 rubu’; 5 ve 6 kıst; 5, 12 ve 16 müd; 4, 16, 24, 36, 60, 80 ve 120 rıtl gibi farklı bilgiler bulunmaktadır. Bkz. Cengiz Kallek, “Farak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/164-165.

³⁸⁵ Tirmizî, *Sünen*, Eşribe, 3; Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Muessetu’r-Risâle, 1988), 12/203.

“Sarhoş edici vasfa sahip tüm içecekler harâmdır.” ilkesine vurgu yaptıkları müşahede edilmektedir. Örneğin Mâlikî mezhebine ait *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl* isimli eserde on dört tane nebîz çeşidi olduğu zikredilip haklarında çok kısa bilgiler verilmektedir. Sonunda ise yer verilen bütün içecekler, “Tüm sarhoş ediciler harâmdır/كُلُّ مُسَكِّرٍ حَرَامٌ” ilkesine göre toplu olarak değerlendirilmektedir.³⁸⁶ Müteahhirûn dönemi âlimleri nebîzle ilgili tartışmada “Hanefîlerin delillerinin kıyâs yönüyle daha güçlü; cumhûrun delili de rivâyetler kanalıyla daha güçlüdür” şeklinde yorum yapmışlardır.³⁸⁷

Hanefî mezhebinden Şeybânî'nin de aralarında olduğu cumhûra göre, çoğu sarhoşluğa neden olan içeceklerin -az veya çok; çiğ yahut pişmiş; hurma, kuru üzüm, bal, arpa, buğday ve mısır gibi hammaddelerden yapılmış olsun ya da başka maddelerden elde edilmiş olsun fark etmeksizin- tüketilmesi harâm kabul edilmektedir. Bununla birlikte Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un aralarında olduğu karşıt görüşteki ulemâ, hamr dışındaki sarhoş edici vasfı olan içeceklerin nebîz olduğu ve bunların hamr olarak adlandırılıp değerlendirilemeyeceği, aksine niteliğine, konuya dair delillere göre ayrı olarak irdelenip fikhî hükmünün verilmesi gerektiği görüşündedir. Konuya dair delillendirmelere bakıldığında her iki tarafın da haklı olduğunu gösteren uygulamaların ve delillerin olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla genellemeci bir bakış açısıyla doğrudan bir tarafın yüzde yüz hatalı olduğunu söylemenin isabetli olmayacağı söylenebilir. Bu durumda âlimlerin kâhir ekseriyetine göre mutlak anlamda nebîz harâm kategorisinde değerlendirilirken; Hanefî mezhebinden Şeyhayn'a (Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf) göre sarhoş etmeyecek derecede nebîz içmek belli şartlar altında mubah kabul edilmektedir. Burada göz ardı edilmemesi gereken husus, mubah olarak değerlendirenlerin mutlak anlamda değil de belli şartlar altında cevâz verdikleridir. Nitekim sarhoş olmak amacıyla içilen az bir miktar da harâm olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde keyif alma gibi kişisel zevkler için tüketilmemesi gerektiği de vurgulanmaktadır.

Gerek furû' fıkıh, gerek fetvâ ve gerekse hadis şerhlerinde birbirinden farklı birçok nebîz adının zikredildiği görülmektedir. Bunun nedeninin, yetişen ürünlerin bölgeden bölgeye farklı olması mümkündür. Ayrıca nebîzlere verilen adların yerel olması muhtemeldir. Ancak adı ne olursa olsun cumhûr ve Hanefî mezhebinde zikredilen ilkeler doğrultusunda İslâm hukuku açısından hükümlerinin kolaylıkla verilmesinin mümkün olduğu ifade edilebilir. Aşağıda klasik fıkıh eserlerinde geçen başlıca içeceklere ve bunların İslâm hukuku açısından değerlendirilmesine yer verilecektir. Söz konusu bütün içeceklerin, İslâm hukuku eserlerinde

³⁸⁶ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, 3/233.

³⁸⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/26.

doğrudan nebîz kategorisinde değerlendirilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Hanefî hukuk ekolünün kurucularından sayılan Şeybânî, bir kişi nebîz içmeyeceğine dair yemin etse, daha sonra -aşağıda ayrı başlıklar altında ele alınacak olan içki çeşitlerinden- seker, buhtûç ya da fadîh içse yemininin bozulmayacağını; dolayısıyla da kefâret ödemesi gerekmeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre bu içecekler, nebîz kategorisinde değildir.³⁸⁸ Ancak ilgili kişi yemini Farsça ederse kefâret ödemesi gerekmektedir. Zira nebîz ismi Farsçada tüm sarhoş edici içecekleri ihtivâ etmektedir. Yeminler de örfteki manalara binâen değerlendirilen meselelerdendir.³⁸⁹ Öyleyse ilgili ifadelerden de anlaşıldığına göre kaynaklarda yer verilen tüm sarhoş edici nitelikteki içecekler Arapça ve Farsçada aynı mefhumu tekabül etmemektedir. Buna bağlı olarak tüm bu hususların müstakil ele alınması önem arz etmektedir.

2.1.3. Tılâ'/الطَّلَاء

Sözlük anlamı itibariyle “katran, sıvama ve kaplama” anlamlarına gelen tılâ', sıvama kökü nedeniyle sıvanan her şeye denilebilmektedir.³⁹⁰ Teknik olarak şu iki şekilde tarif edilmektedir:

- Üzüm şirasının üçte biri kalacak şekilde pişirilmesi, böylece sarhoş edici bir kıvama gelmesiyle yapılan bir içecektir (المَطْبُوحُ مِنْ مَاءِ الْعَبَبِ بَعْدَمَا ذَهَبَ ثُلُثَاهُ وَبَقِيَ الثُّلُثُ وَصَارَ مُسْكِرًا).³⁹¹ Bu durumda pişirme esnasında ortalama kalan üçte ikisi ise buhar olmaktadır.
- Üçte birinden daha fazlası kalan yani üçte ikisinden daha azı gidinceye kadar pişirilen içecektir. (الْعَصِيرُ إِنْ طُبِّخَ حَتَّى ذَهَبَ أَقْلُ مِنْ ثُلُثَيْهِ)³⁹²

Tılânın teknik tariflerine daha ziyâde Hanefî mezhebi kaynaklarında yer verildiği görülmektedir. Aralarında nüans diye nitelendirilebilecek fark olan iki tanımdan birini diğerine tercih edenler bulunmaktadır. Örneğin Kâsânî (ö. 587/1191) ikinci tarifi tercih ederken; Zeylaî (ö. 743/1343) birincisini tercih etmektedir.³⁹³ Tılâyı, müselles (مُتَلَّثٌ) ve bâzek

³⁸⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad Şeybânî, *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 2/327; Serahsî, *el-Mebsût*, 8/186.

³⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/168.

³⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 15/11; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 38/502.

³⁹¹ Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân (Tefsîru'l-Beğavî)*, 1/278; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, 3/326; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fî'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*, 7/38.

³⁹² Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 5/112; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/99; Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, 2/174; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45; Molla Hüseyin, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-ahkâm*, 2/87; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 1983), 142.

³⁹³ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 5/112; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 4/45.

(بَادِق) olarak da adlandırılanlar bulunmaktadır.³⁹⁴ Pişirme, ateş yoluyla olabileceği gibi güneşte bırakılması suretiyle de olabilir.³⁹⁵ Tılâ' olarak isimlendirilmesinin nedeninin Hz. Ömer'in onu görünce "Bu, uyuz olan deveye sürülen katrana (tılâ'ya) ne çok benzemektedir." şeklindeki sözünün olduğu aktarılmaktadır.³⁹⁶ Bazı Araplar tılâ'yı, isim güzellemesi yapmak amacıyla hamr olarak isimlendirirken; Arap olmayanlar (acemler), meybahtec/المبختج şeklinde adlandırmaktadırlar.³⁹⁷ Üzüm pekmezi olarak da bilinmektedir.³⁹⁸ Hz. Ömer'in içilmesine onay verdiği; Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Ebû Ubeyde (ö. 18/639), Hâlid b. el-Velîd (ö. 21/642), Ebû Talha (ö. 34/654-55) ve Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) gibi önde gelen birçok sahâbînin tükettiği bir içecektir.³⁹⁹ Kâsânî, tılânın -daha sonra değineceğimiz- bâzek kapsamında olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁰

Hükmü

Hanefî mezhebi eserlerinde tılânın hükmüyle ilgili muhtelif görüşler bulunmaktadır. Mergînânî (ö. 593/1197), Mevsilî (ö. 683/1284), Zeylaî (ö. 743/1343), Şeyhîzâde (ö. 1078/1667) gibi âlimler herhangi bir ihtilâfa değinmeksizin tılânın harâm olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰¹ Mezhep fakîhlerinden Alâuddîn es-Semerkindî (ö. 539/1144), Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre sarhoş etmeyecek miktarda tılâ içmenin helâl olduğunu aktarmaktadır. Ancak sarhoşluğun meydana geldiği son kadeh/yudum harâmdır. Şeybânî'den ise konuyla ilgili iki görüş nakledilmektedir. Birincisine göre "harâmdır, ancak içen kişiye herhangi bir had cezası uygulanmaz" görüşünde olduğu; ikincisine göre ise harâm görmemekle birlikte kişisel tercih olarak içmediğini söylediği belirtilmektedir. Semerkandî'nin verdiği bilgiye göre Ebû Hanîfe'ye göre "tılâ tüketmeyi harâm görmemek", Ehl-i sünnet ve'l-cemâatin alâmetlerindedir.⁴⁰² Mezhep içerisinde birbirinden farklı hükümlerin bulunmasının sebeplerinden biri, muhtemelen tılâ'nın müşterek bir isim olması ve buna bağlı olarak bâzek, müselles gibi üzümden elde edilen birçok içeceğe şâmil olmasıdır. Nitekim harâm diyenlerin tılâ ile ilgili tariflerine bakıldığında yer verdiğimiz ikinci tarifi (Üçte birinden daha fazlası kalan, yani üçte ikisinden daha azı gidinceye kadar pişirilen içecek) tercih ettikleri; Şeyhayn'a

³⁹⁴ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, 3/325; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45.

³⁹⁵ Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, 2/174.

³⁹⁶ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45.

³⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 15/11.

³⁹⁸ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 3/193.

³⁹⁹ 'Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 12/384-385.

⁴⁰⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, 5/112.

⁴⁰¹ Mergînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, 4/393; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/99; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45; Şeyhîzâde, *Mecma'ul-Enhur*, 2/569.

⁴⁰² Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, 3/328.

göre helâldir diyenlerin ise birinci tarifi (Üzüm şirasının üçte biri kalacak şekilde pişirilmesiyle yapılan alkollü bir içecek) esas aldıkları görülmektedir.

Evzâî'nin ve bir kısım Mu'tezilî âlimin güzel bir içecek olduğu ve hamr olmadığı gerekçesiyle tılâyı mubah gördükleri söylenmektedir.⁴⁰³ Hanbelî mezhebine göre de tılânın tüketimi mubahtır. Nitekim Ahmed b. Hanbel'e tılâ içmenin hükmü sorulmuş; o da "Bu konuda bir sakınca yoktur." şeklinde yanıt vermiştir. Bunun üzerine ona, tılânın sarhoş edici niteliği olduğu söylenmiş; o da şu şekilde cevap vermiştir: "Sarhoş edici vasfa sahip değildir. Şayet öyle bir vasfa sahip olsaydı, Hz. Ömer onu helâl kılmazdı."⁴⁰⁴

Mâlikî ve Şâfiî mezhebine göre sarhoş edici niteliği bulunan tılânın tüketimi harâmıdır. Onların konuyla ilgili delillerinden bazısı şöyledir: (i) "Ubâde b. es-Sâmit (ö. 34/654), Hz. Ömer'e 'Tılâyı helâl kıldın mı?' diye sordu. O da bunun üzerine şunu söyledi: 'Hayır, Allah'a yemin olsun ki ben Allah'ın kendilerine harâm ettiği hiçbir şeyi onlara helâl kılmıyorum ve kendilerine harâm kıldığı hiçbir şeyi de onlara helâl kılmıyorum.'⁴⁰⁵ (ii) Tılâ bir nebîz çeşitidir, nebîz de bir hamr çeşididir.⁴⁰⁶ Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) şöyle demektedir: "Ümmetimden bir grup insan, hamr içecekler ancak onu başka isimlerle anacaklar."⁴⁰⁷ İmam Mâlik'ten şöyle bir görüş aktarılmaktadır: "Üzüm şirasının pişirilme yoluyla üçte ikisi gitmişse, bunda bir beis olmadığını işittim. Fakat ben, o görüşte değilim. Bununla birlikte çoğu sarhoş etmeyecek şekilde pişirilecek olursa helâl olur. Ancak çoğu sarhoş edecek olursa harâm hale gelir."⁴⁰⁸ Zâhirî mezhebine göre ise sarhoş edici vasfı bulunan tılâyı tüketmek harâmıdır. Ancak sarhoş edici niteliği olmayanı tüketmek ise helâldir.⁴⁰⁹

Sonuç itibarıyla tılânın tarifi ve sarhoş edici vasfa sahip olup olmamasıyla ilgili ihtilâfların bulunduğu müşahede edilmektedir. Buna bağlı olarak fakihlerin onunla ilgili verdiği hükmün değişebildiği görülmektedir.

⁴⁰³ Şeyhizâde, *Mecma'ul-Enhur*, 2/570.

⁴⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/171; Hâlid Ribât - Seyyid İzzet 'İd, *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmâm Ahmed* (Feyyûm: Dâru'l-Felâh, 2009), 12/433-434.

⁴⁰⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 6/194; Muhammed b. Muhammed Salim el-Meclisî Şinkîti, *Levâmiu'd-düer fi hetki estâri'l-Muhtasar* (Moritanya: Dâru'r-Rıdvân, 2015), 14/15.

⁴⁰⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/392.

⁴⁰⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, Fiten, 22; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Eşribe, 6.

⁴⁰⁸ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yûnus et-Temîmî Sıkkîlî, *el-Câmi' li-mesâili'l- Müdevvene* (Mekke: Dâru'l-Fikr, 2013), 22/504.

⁴⁰⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Asâr*, 6/202-203.

2.1.4. Seker/سكر

Seker kelimesi sözlükte “bilinçsiz olmak, sarhoş olmak, kendinde olmamak, hapsedmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴¹⁰ Istilâhî olarak ateş olmaksızın hurmanın suya konularak bekletilmesi, böylece kaynayıp keskinleşmesi suretiyle elde edilen bir içecektir.⁴¹¹ Köpük atması Ebû Hanîfe tarafından şart koşulurken, İmâmeyn’e göre şart değildir.⁴¹² Hurmanın taze/yaş hurma olması şartını koşanlar da bulunmaktadır.⁴¹³ Nitekim son dönem İslâm hukukçularından Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), sekeri şu şekilde tarif etmektedir: “Pişirilmeyip kendi kendine galeyan eden ve iştidad edip müskir bir hale gelen yaş hurma suyudur.”⁴¹⁴ Ekmelüddîn el-Bâbertî (ö. 786/1384) gibi âlimler ise yaş olmasını şart koşanları eleştirmektedirler.⁴¹⁵

*Hurma ve üzüm meyvelerinden de hem sarhoşluk veren içki (seker) hem de güzel rızık ediniyorsunuz. Aklını kullanan bir topluluk için bunda da elbet işaret vardır.*⁴¹⁶ âyetinde geçen “seker” kelimesinin mahiyetine dair ise ulemâ arasında muhtelif görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Hamıdır.⁴¹⁷
- Nakî’u’z-zebîb ve nakî’u’t-temıdır.⁴¹⁸
- Hurmadan yapılan hamıdır.⁴¹⁹
- Tatlı ve helâl olan içecektir.⁴²⁰
- İçilmesi harâm olan içecektir.⁴²¹
- Sirkedir.⁴²²

⁴¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 4/373-375; Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 12/55-59; Neseî, *Tilbetü’l-talebe*, 156; Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, 150.

⁴¹¹ Mâverdî, *el-Hâvî’l-kebîr*, 13/401; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fî tertibi’s-şerâ’i’*, 5/112; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 10/98; Abdurrahmân b. Muhammed İvaz Cezîrî, *el-Fıkhü ale’l-mezâhibi’l-erba’a* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 2/10.

⁴¹² Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fî tertibi’s-şerâ’i’*, 5/112.

⁴¹³ Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti’l-mübtedî*, 4/395; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*, 4/99; Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik şerhu Kenzü’d-dekâik*, 6/45.

⁴¹⁴ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 3/21.

⁴¹⁵ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 10/98.

⁴¹⁶ Nahl, 16/67.

⁴¹⁷ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3/240; Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/128.

⁴¹⁸ Beğavî, *Me’âlimu’t-tenzil fî tefsîri’l-Kur’ân (Tefsîru’l-Beğavî)*, 3/85; Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 22/277.

⁴¹⁹ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3/240; Neseî, *Tilbetü’l-talebe*, 110.

⁴²⁰ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/128.

⁴²¹ Mâverdî, *Tefsîru’l-Mâverdî, en-Nüket ve’l-uyûn*, 3/198.

⁴²² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 4/374; Mâverdî, *Tefsîru’l-Mâverdî, en-Nüket ve’l-uyûn*, 3/198.

- Yemek ve güzel rızıktır.⁴²³

Hanefî mezhebi eserlerinde sekerin, nakî'u't-temr ile aynı olduğu ifade edilmektedir.⁴²⁴ Yaş hurmadan elde edilen sekere, nakî'u'l-busr; kuru hurmadan elde edilene ise nakî'u't-temr adı verilmektedir. Ancak seker ile nakî'u't-temri birbirinden farklı olarak değerlendirenler de vardır. Ömer Nasuhi Bilmen'in bunları ayrı olarak tanımlamasından onun da bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun nakî'u't-temrle ilgili yaptığı tanım şöyledir: "Kendi kendine kabaran ve kuvvetlenerek müskir bir hale gelen pişirilmiş kuru hurma suyudur."⁴²⁵ Zemahşerî (ö. 538/1144) nakî'u't-temr ile ilgili şu bilgileri paylaşmaktadır: "Nakî'u't-temr, üçte ikisi bitene kadar pişirilir, sonra kaynar ve iştidâd ederse, o zaman içindeki şer ve şeytanın payı gider; eğlence maksadıyla içilmediği takdirde ve sarhoş olunmadığı sürece Ebû Hanîfe'ye ve bazı arkadaşlarına göre içimi câiz olur."⁴²⁶ Verdiği bilgilere bakıldığında hem Bilmen'in hem de Zemahşerî'nin nakî'u't-temri, nebîzu't-temr gibi gördükleri anlaşılmaktadır. Zira sekerde pişirilmenin olmaması şart iken nebîzu't-temrde pişirilmesi şarttır.

Hükmü

Hanefî mezhebine göre seker, tatlılığını koruduğu sürece helâldir. Ancak sertleşip köpük atarsa harâm olur.⁴²⁷ Yaşadığı dönemin öne çıkan âlimleri içerisinde yer alan ve bilhassa çok hadis aktarmakla bilinen Kadı Şerîk b. Abdullah (ö. 177/794), "*Hurma ve üzüm meyvelerinden de hem seker hem de güzel rızık ediniyorsunuz.*"⁴²⁸ âyetinden yola çıkarak sekerin sertleşip köpük atması durumunda bile harâm olmayacağını ifade etmektedir.⁴²⁹ Hanefî fakîhi Bîşr b. Gıyâs el-Merîsî (ö. 218/833), içilebileceğine dair vârid olan naslardan dolayı seker içmenin mubah olduğu kanaatindedir.⁴³⁰ Konuyla ilgili sahâbe icmâi ve ilgili âyetin İslâm'ın başlangıç zamanlarında olduğunu ve daha sonra yasaklandığını dikkate alan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebi fakîhleri başta olmak üzere ulemânın kâhir ekseriyeti, sekerin azı veya çoğu fark etmeksizin tüketilmesinin harâm olduğu

⁴²³ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/377.

⁴²⁴ Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübedî*, 4/393; Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, 2/174; 'Aynî, *el-Binâye şerhu'l Hidâye*, 12/343.

⁴²⁵ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 3/21.

⁴²⁶ 1/261. Ebûl-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 1/261.

⁴²⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/355; Serahsî, *el-Mebsût*, 24/3; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45; 'Aynî, *el-Binâye şerhu'l Hidâye*, 12/366.

⁴²⁸ Nahl, 16/67.

⁴²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/3-4.

⁴³⁰ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, 3/327.

görüştüğüdür.⁴³¹ Cessâs, sekerin (nakî'u't-temr ve nakî'u'l-busr) harâm olduğuna dair rivâyetlerin müstefiz derecesinde olduğunu söylemektedir.⁴³² Hz. Peygamber'in (a.s.) "Hamr şu iki ağaçtandır: Hurma ve üzüm"⁴³³ hadisi, konuyla ilgili öne çıkan delillerdendir. Mergînânî, sekerle ilgili "harâmıdır, mekrûhtur."⁴³⁴ ifadesini kullanmaktadır. 'Aynî, bununla harâmlığının hamrın harâmlığı gibi olmadığını açıklamaya çalışmaktadır. Zira sekerin harâmlığı ictihâdî iken, hamrın harâmlığı kat'î icmâyıdır. Buna bağlı olarak sekerin harâmlığını inkâr eden tekfir edilmezken, hamrın harâmlığını kabul etmeyen dinden çıkar.⁴³⁵

Sertleşip köpük atan ve sarhoş edici vasfa sahip seker içeceğinin mezhep eserlerinde -görüşlerine yer verilen birkaç âlim hariç bırakılırsa- harâm olduğu hususunda herhangi bir ihtilâfın olmadığı söylenebilir.

2.1.5. Müselles/مُسَلَّلٌ

Sözlükte üç köşeli parça, üç ayak üzerinde duran şey, üçgen anlamına gelen müselles, terimi olarak üçte ikisi gidene kadar pişirilen içecek anlamına gelmektedir.⁴³⁶ Fıkıh eserlerinde geçen müselles, üzüm suyunun üçte ikisi gidip üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmasıdır.⁴³⁷ Kâsânî (ö.587/ 1191) müsellesi şu şekilde tanımlamaktadır: "Üzüm şirasının üçte ikisi gidinceye kadar pişirilip uzun süre kapta bekletilmesi/yıllandırılmasıyla sarhoş edici nitelik kazanan içecektir (الْمَطْبُوحُ مِنْ مَاءِ الْعِنَبِ حَتَّى ذَهَبَ ثُلُثَاهُ وَبَقِيَ مُعْتَقًا وَصَارَ مُسَكَّرًا)."⁴³⁸ Söz konusu içecek "cumhûrî" olarak da adlandırılmaktadır.⁴³⁹ Sahâbeden Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63) ve Ebü'd-Derdâ'nın (ö. 32/652 [?]) bunu içtikleri aktarılmaktadır.⁴⁴⁰ Nitekim bir rivâyette Hz. Ömer'in (r.a.) Ammâr b. Yâsir'e hitaben şunları yazdığı belirtilmektedir: "Şam'dan bir içecek getirdim, üçte ikisi gidene kadar pişirildi, üçte biri kaldı;

⁴³¹ Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i fî tertibi's-şerâ'i*, 5/114; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/99-100; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/114-115; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 13/400-401; Rüyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 13/125-126; er-Ribât - 'Îd, *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmam Ahmed*, 12/408-409.

⁴³² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvi*, 6/372.

⁴³³ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 14; Tirmizî, *Sünen*, Eşribe, 8.

⁴³⁴ Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, 4/395.

⁴³⁵ 'Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 12/364.

⁴³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/123; 1/124; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 5/186; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/276; Neseî, *Tilbetü't-talebe*, 158; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 49; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, 166.

⁴³⁷ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/46; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-ahkâm*, 2/87; Şeyhîzâde, *Mecma'ul-Enhur*, 2/572.

⁴³⁸ Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i fî tertibi's-şerâ'i*, 5/112.

⁴³⁹ Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i fî tertibi's-şerâ'i*, 5/112.

⁴⁴⁰ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/46.

böylece içeceğin şeytanı ve delirten kokusu gitti. Sadece helâllığı ve güzelliği kaldı. Yanında bulunan Müslümanlara emret, bu içeceği tüketme konusunda rahat davranınlar.”⁴⁴¹

Konuyla ilgili Şemsü'l-eimme es-Serahsî (ö. 483/1090 [?]), şöyle bir hadise yer vermektedir: “Hz. Peygamber (a.s.) Veda Haccı yılının Kurban Bayramı’nda su istedi. Kendisine su kabında nebîz getirildi, Hz. Peygamber, su kabını yüzüne yaklaştırdıca yüzünü ekşitti ve geri gönderdi. İbn Abbâs (r.a.) dedi ki: “Bu harâm mı ey Allah’ın elçisi?” şeklinde sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) onu aldı, su istedi, üzerine döktü, sonra içti ve şöyle dedi: “Eğer bir içecek size ağır gelirse onun sertliğini su ile yumuşatın.” Serahsî, bu hadisle ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır: İlgili içecek sertti. Hz. Peygamber bu yüzden yüzünü ekşitip gönderdi. Ancak insanların ilgili içeceği harâm zannetmesinden çekindiğinden onu alıp içti. Bu hadis de sert olan müselle sin tüketilmesinin mubah olduğuna işaret etmektedir.⁴⁴² Ancak Serahsî’nin yer verdiği ilgili rivâyeti hadis kaynaklarında tespit edemedik. Öte yandan benzer mahiyetteki bir rivâyete Beyhakî (ö. 458/1066) şu şekilde yer vermektedir: “Resûlullah (a.s.) sıcak bir günde tavaf edip su istedi, kendisine bir kap nebîz getirildi. Kaba bakınca, yüzünü ekşitti. Nebîzi getiren kişi: “Ey Allah’ın elçisi, Bu Mekke halkının içeceğidir, harâm mı?” diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.) sustu. Sonra ikincisi geldi, yine yüzünü ekşitti ve onu uzaklaştırdı. İlgili kişi yine aynı soruyu sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.), bir kova su ya da bir tulum su isteyip nebîzin üzerine döktü. Daha sonra yanındakilere içirdi. Ardından da şöyle dedi: “Eğer nebîz size ağır gelirse böyle yapınız.”⁴⁴³ Son dönem Hint âlimlerinden Keşmîrî (ö. 1933), müselle sin helâl olduğuna dair şu ifadelere yer vermektedir: “Su her tarafı bastığı zaman, Hz. Nûh (a.s.), gemiye binip yanına üzüm dallarını ve her hayvandan iki çift almıştı, eğer gemisi dümdüz olur da oradan bir şey düşerse, şeytan düşene el koyup kendisinin olduğunu iddia ederdi. Hamr da düşüp aldığı üzüm dalından elde edilir. Hadis-i şerifte ayrıntıları geçtiği gibi olaylar vuku buldu. Derim ki (Keşmîrî): Bu hadis müselle sin içeceğinin helâl olduğuna işaret etmektedir. Çünkü aldığı dalların üçte biri Hz. Nûh’un (a.s.) olmuş, dolayısıyla mutlak helâldir. Üçte ikisi de şeytanadır, üçte ikisinden arda bir şey kalırsa harâm olur. Çünkü orada şeytanın payı kalır, üçte ikisi giderse Hz. Nûh’un (a.s.) hakkı kalır, dolayısıyla helâl olur.”⁴⁴⁴ Müselleste esas olan üzüm suyunun üçte ikisi gidip, üçte biri kalıncaya kadar pişirilmesidir. Ne var ki buhar olup

⁴⁴¹ Heyet, *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 5/19.

⁴⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 24/16.

⁴⁴³ Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 8/527.

⁴⁴⁴ Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmîrî, *Feyzu'l-bârî 'alâ Sahihi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Bedr (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2005), 1/180.

giden üçte ikisinin şeytanın payı olduğunu, kalan üçte birinin de Hz. Nûh'un (a.s.) payı olduğunu söyleyerek helâl olduğuna dair temellendirme yapmanın son derece zorlama olduğu ifade edilebilir.

Hükmü

Tatlı olduğu ve sarhoş edici olmadığı sürece tüketilmesi ittifâkla helâldir.⁴⁴⁵ Hanefî mezhebinde Şeyhayn'a göre mutlak olarak müsellesin tüketiminde herhangi bir dinî sakınca yoktur. Ancak sarhoş olacak kadar içmek harâmdır. Şeybânî'den konuya dair üç görüş aktarılmaktadır. Birinci görüşe göre Şeyhayn gibi değerlendirdiği, ikinci görüşe göre mekrûh gördüğü, üçüncü görüşe göre ise harâm kabul ettiği belirtilmektedir.⁴⁴⁶ Kâsânî, oyun ve eğlence için tüketilmesinin ittifâkla harâm olduğunu söylemektedir. Kâsânî'nin aktardığına göre Şeyhayn'a göre yıllanmış müsellesin tüketimi, şifa bulmak, itaatte kuvvetlenmek gibi eğlence dışındaki amaçlarda sadece helâldir.⁴⁴⁷ "Sarhoş edici niteliğe sahip olması sebebiyle azını içmek çoğunu içmeye, dolayısıyla sarhoşluğa sevk etmez mi" şeklindeki itiraza Mevsilî (ö. 683/1284) ve Zeylâî (ö. 743/1343) "Besin yapısı ve kıvamının yoğun olması sebebiyle azı, çoğunu tüketmeye sevk etmez" şeklinde yanıt vermektedir.⁴⁴⁸

Diğer üç mezhebin "sarhoş edici vasfa sahip tüm ürünler harâmdır." ilkesinden hareketle iskâr niteliği bulunan müselles tüketiminin harâm olduğu görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.⁴⁴⁹ Ancak Mâlikî ve Hanbelî eserlerinde konuya dair doğrudan bir bilgiye rastlamadık.

2.1.6. Buhtuc/بُحْتُوح

Sözlüklerde pişmiş meyve suyu anlamına gelen buhtûc,⁴⁵⁰ üzüm suyunun pişirilmesi suretiyle üçte ikisi buharlaşıp, üçte biri kalıncaya dek bekletilmesi, ardından buharlaşan üçte ikisi kadar su ilave edilerek yumuşatılması, daha sonra da hafif şekilde kaynatılması, en sonda da sertleşene kadar bekletilmesi yoluyla hazırlanan bir içecektir.⁴⁵¹ Aslı Farsçada buhta /بُحْتُوح kelimesinden gelmektedir.⁴⁵² "Pişirilmiş olan helâl meyve suyu" olarak nitelendirenler

⁴⁴⁵ Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, 5/116.

⁴⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/15.

⁴⁴⁷ Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, 5/116.

⁴⁴⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 4/100; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45.

⁴⁴⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/401.

⁴⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/211.

⁴⁵¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, 3/326; Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, 159; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, 5/112; Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, 2/174.

⁴⁵² Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, 159; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/211; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/401.

bulunmaktadır.⁴⁵³ Nuceybâ ve humeydâ olarak da isimlendirilmektedir.⁴⁵⁴ Ebû Yûsuf (ö. 182/798) bu içeceği çok tükettiğinden ötürü “Yûsufî/يُوسُفِي ve Ebû Yûsuf’un adından Yakûbî/يَعْقُوبِي olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Humeyd adındaki bir adama nispet edildiğinden ötürü yukarıda geçtiği üzere Humeydî şeklinde isimlendirenler de vardır. İsimlendirmedeki ihtilâftan ötürü Mergînânî, (ö. 593/1197) *el-Hidâye* adlı eserinde isim vermeksizin sadece tanımlamayla yetinmektedir.⁴⁵⁵ Modern araştırmacılardan Mehmet Erdoğan *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* kitabında telaffuzunu “buhtec” şeklinde verip tarifini şöyle yapmaktadır: “Pişirilmekle kabarıp ekşiyerek sarhoşluk vermeye müsait bir hale gelen yaş üzüm suyu.”⁴⁵⁶

Hüküm olarak müsellele aynıdır. Dolayısıyla eğlence amacıyla içilmediği sürece Şeyhayn’a göre tüketimi mubah, Şeybânî ve diğer üç mezhebe göre ise harâmıdır.⁴⁵⁷ Mâlikî ve Hanbelî eserlerinde yaptığımız araştırma ve taramalarda konuya dair doğrudan bir bilgi veya değerlendirmeye karşılaşmadık. Bununla birlikte “sarhoş edici vasfa sahip tüm ürünler harâmıdır” ilkesinden hareketle sarhoş edici vasfa sahip olduğu söylenen buhtuc tüketiminin harâm olduğu görüşünde oldukları söylenebilir.

2.1.7. Cumhûrî/مُجْمُورِي

Müsellesin (üçte ikisi gidinceye kadar pişirilen üzüm şirasının) pişirme esnasında giden miktarı kadar -ki bu üçte ikidir- su ilave edilip hafif biçimde pişirilmesi sonucu elde edilen sarhoş edici bir içecektir.⁴⁵⁸ Önceki başlıkta yer verdiğimiz buhtuc ile aynı içecek olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hüküm olarak da aynıdır. Fıkıh eserlerinde bölgesel farklılıklardan kaynaklı olarak farklı isimlerin kullanıldığı söylenebilir.

2.1.7. Nakî’u’z-Zebîb/نَقِيعُ الزَّبِيبِ

Nakî’; “suda bekletmek, suyun toplanması, durgun su ve su dolu kuyu” gibi anlamlara gelen “n-k-a” kökündendir. Zebîb de kuru üzüm anlamına gelmektedir.⁴⁵⁹ Nakî’ sözcüğü,

⁴⁵³ Zebîdî, *Tâcu’l-’arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 10/474; İbn Manzûr, *Lisânü’l-’Arab*, 4/149.

⁴⁵⁴ ‘Aynî, *el-Binâye şerhu’l-Hidâye*, 12/386.

⁴⁵⁵ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî Bâbertî, *el-’Înâye Şerhu’l-hidâye* (Beirut: Dâru’l-fikr, ts.), 10/105.

⁴⁵⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 62.

⁴⁵⁷ Molla Hüsrev, *Dürerü’l-hükkâm fi şerhi Gureri’l-ahkâm*, 2/87; İbn Nuceym, *el-Bahrü’r-Râik şerhu Kenzü’l-dekaâ’ik*, 8/248; Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 13/401.

⁴⁵⁸ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i fi tertibi’s-şerâ’i*, 5/112; Semerkandî, *Tuhfetü’l-fukahâ*, 3/326.

⁴⁵⁹ Ferâhidî, *Kitâbü’l-’ayn*, 1/171; İbn Manzûr, *Lisânü’l-’Arab*, 8/359-361; Zebîdî, *Tâcu’l-’arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 22/276-277.

kelime yapısı itibariyle ism-i mef'ûl olup “atılmış, bırakılmış” manasındadır.⁴⁶⁰ İstilahî olarak nakî‘u’z-zebîb, ateş olmaksızın kuru üzümün, tadı suya geçene kadar bekletilmesiyle elde edilen bir içecektir. Bekletilme işleminin günlerce sürebileceği belirtilmektedir. Ebû Hanîfe’ye göre sarhoş edicilik (*iskâr*) vasfı için köpük atması şartken İmâmeyn’e göre şart değildir.⁴⁶¹ Ham üzüm suyunun ateşte hafif biçimde pişirilmesi, bunun sonucunda da kaynaması ve keskinleşmesiyle meydana gelen içeceği de nakî‘u’z-zebîbin çeşidi olarak görenler bulunmaktadır.⁴⁶²

Zemahşerî (ö. 538/1144), konuyla ilgili şunları aktarmaktadır: “Nakî‘u’z-zebîb, üçte ikisi bitene kadar pişirilir, sonra kaynar ve iştidâd ederse, o zaman içindeki şer ve şeytanın payı gider; eğlence maksadıyla içilmediği takdirde ve sarhoş olunmadığı sürece Ebû Hanîfe ve bazı arkadaşlarına göre içimi câiz olur.”⁴⁶³

Hükmü

Nakî‘u’z-zebîbin hükmü İbn Ömer’e sorulmuş, o da şöyle yanıt vermiştir: “Hamırdır, ondan kaçının.”⁴⁶⁴ Tahâvî (ö. 321/933) ise “nakî‘u’z-zebîb pişirilme suretiyle keskinleşmediği müddetçe içiminde bir beis yoktur. Ancak kaynatılıp keskinleşirse onda bir hayır yoktur.” demiştir.⁴⁶⁵ Kudûrî’ye (ö. 428/1037) göre Hz. Peygamber’den (a.s.) aktarılan haberler, pişirilmiş olan nakî‘u’z-zebîbin de mubah olmasını gerektirmektedir. Ancak ilgili naslar nedeniyle Ebû Hanîfe, pişirilmiş olanla ilgili ihtiyatlı davranmıştır. O, kişisel tercih olarak nakî‘u’z-zebîbin tüketilmesinde bir sakınca görmeyen Basra ve Kûfe fakîhlerinin görüşlerini daha kuvvetli gördüğünü belirtmektedir.⁴⁶⁶ Kâsânî’nin (ö. 587/1191) aktardığına göre Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, çok az pişirilmiş nakî‘u’z-zebîb necis değildir ve içimi sarhoş etmediği sürece helâl bir içecek olduğu görüşündedirler. Şeybânî’den ise iki görüş nakledilmektedir. Birinci görüşe göre içimi helâl değildir. Ancak içen kişiye sarhoş olmadığı sürece içki içme haddi uygulanmaz. İkinci görüşe göre ise harâm değildir. Ancak kişisel bir tercih olarak kendisinin tüketmediği ifade edilmektedir.⁴⁶⁷ Öte yandan Hanefî mezhebinin muteber metinlerinin yazarları olan Mergînânî (ö. 593/1197), Mevsilî (ö. 683/1284), Zeylâî (ö.

⁴⁶⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/452.

⁴⁶¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/325; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 5/112; 'Aynî, *el-Binâye*, 8/290; Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, 161; Heyet, *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 28/357.

⁴⁶² İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 8/248.

⁴⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/261.

⁴⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/76.

⁴⁶⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 6/355.

⁴⁶⁶ Kudûrî, *et-Tecrid*, 12/6092, 6094.

⁴⁶⁷ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fi tertibi's-şerâ'i*, 5/116.

743/1343) ve Haskefi (ö. 1088/1677) gibi fakihler bunu harâm olan içecekler kategorisinde saymaktadır.⁴⁶⁸

Aynî'nin (ö. 855/1451) aktardığına göre Evzâ'î, Şerîk b. Abdillâh ve Zâhirîlere göre nakî'u'z-zebîb helâl bir içecektir.⁴⁶⁹ Ancak Zâhirî mezhebinin en önemli kaynağı olan İbn Hazm'ın *el-Muhallâ* isimli eserine bakıldığında bunu içmenin harâm olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷⁰ Mâlikîler ve Şâfiîler, "Her sarhoş edici hamrdır. Hamr da harâmdır."⁴⁷¹ minvâlindeki delillere binâen harâm olduğunu söylemektedirler.⁴⁷² Ahmed b. Hanbel'e göre nakî'u'z-zebîb, keskinleşip sarhoşluk vasfı kazanırsa harâm olur. Sarhoşluk niteliği kazanmazsa harâm değildir. Mezhep fakihlerinden bir kısmına göre nakî'u'z-zebîb, kaynayıp keskinleştiği zaman sarhoş etmese bile harâm olmaktadır.⁴⁷³ Bununla birlikte sarhoşluk niteliği kazanmasa tüketiminin mekrûh olduğu da aktarılmaktadır.⁴⁷⁴

2.1.8. Nebîzu'z-Zebîb/نبذ الزبيب

Kuru üzüm nebîzi anlamına gelen nebîzu'z-zebîb, teknik olarak kuru üzümün suya atılarak hafif biçimde pişirilmesi sonucu elde edilen bir içecektir.⁴⁷⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, bunu şu şekilde tarif etmektedir: "Su içine atılarak az bir müddet pişirilmiş ve ekşiyerek müskir bir hale gelmiş olan kuru üzüm suyudur."⁴⁷⁶ Hz. Peygamber (a.s.) için geceleyin kuru üzüm nebîzinin yapıldığı ve bir mataraya konulduğu, onun da nebîzin yapıldığı gün, ertesi gün ve sonraki gün içtiği, üçüncü gün matarada bir şey kalırsa ya yine içtiği veya birilerine içirdiği, dördüncü günde ise matarada bir şey kalırsa döktüğü aktarılmaktadır.⁴⁷⁷ Serahsî'nin aktardığına göre Hz. Ömer (r.a.), nebîzu'z-zebîb'e biraz su döktükten sonra içip, arkadaşlarına

⁴⁶⁸Merginânî, *el-Hidâye*, 4/395; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*, 4/100; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, 6/45; Alâüddîn Muhammed b. Alî ed-Dimaşkî Haskefi, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîrü'l-ebâr ve câmi'u'l-bihâr*, thk. Abdulmun'im Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 677.

⁴⁶⁹ Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 12/367.

⁴⁷⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Asâr*, 6/192-193.

⁴⁷¹ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 75; İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 9.

⁴⁷²Karâfi, *ez-Zahîre*, 4/113-114; Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr el-Yemânî İmrânî, *el-Beyân*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000), 12/519-520; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti me'ânî elfâzî'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 5/515; Muhammed ez-Zührî Gamrâvî, *es-Sirâcü'l-vehhâc alâ metni'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 534.

⁴⁷³ Heyet, *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 41/199.

⁴⁷⁴ Muhammed b. Ahmed b. Ebi Mûsâ eş-Şerîf el-Hâşimî Bağdâdî, *el-İrşâd ilâ sebîli'r-reşâd*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Müessesetü'r-Risâle, 1998), 394.

⁴⁷⁵ Bâbertî, *el-İnâye Şerhu'l-hidâye*, 5/305.

⁴⁷⁶Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 3/21.

⁴⁷⁷ Ebü Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî, *Sünen*, thk. Abdulfettâh Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1986), Eşribe, 57.

da içirmiştir. Bu olaydan hareket ederek pişmiş olan nebîzu'z-zebîbin, sert bir kıvama sahip olsa bile içilmesinde bir beis olmadığına dair çıkarımda bulunmaktadır.⁴⁷⁸

Hükmü

Serahsî'nin ifade ettiğine göre nebîzu'z-zebîb, pişirme olmaksızın kaynayıp iştîdâd edip köpük atarsa tüketimi harâm olmaktadır.⁴⁷⁹ Şeyhayn'a göre çok az pişirilmiş olan nebîzu'z-zebîb, eğlence amacıyla olmadığı sürece ve sarhoş olunmadığı takdirde tüketiminde bir beis bulunmamaktadır.⁴⁸⁰ Cessâs'ın aktardığına göre Ebû Hanîfe, pişmiş olduktan sonra yılanmış veya yılanmamış olan nebîzu'z-zebîb arasında bir fark olmaksızın tüketiminin mubah olduğu görüşündedir. Cessâs ayrıca, Ebû Hanîfe'ye isnâd edilen nebîzu'z-zebîb'in yılanmış olanını mekrûh değerlendirdiğine dair görüşün ma'rûf olmayan bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸¹ Hülasa tatlı olduğu sürece içimi Hanefî mezhebinde ittifâkla helâldir. Ancak kaynayıp, sertleşip köpük atarsa Şeybânî'ye göre harâm olur.⁴⁸² İmâm Mâlik'e göre sarhoşluk niteliğine sahip olmadığı sürece nebîzu'z-zebîb'in tüketilmesi mubahtır.⁴⁸³ Ahmed b. Hanbel, nebîzu'z-zebîb'in tüketilmesinin hükmüyle ilgili kendisine sorulan soruya, şöyle yanıt vermektedir: "Kaynamadığı sürece yapılmasından itibaren üç gün boyunca içilebilir. Üç günden sonra ise içilmez, aksine dökülür."⁴⁸⁴ Hanbelî mezhebinde genel itibariyle üç gün geçmediği sürece nebîzin iskâr vasfı kazanamayacağı, dolayısıyla içilebileceğine dair kanaatin delili Hz. Peygamber'in kendisi için yapılan nebîzleri üç gün boyunca içtiği, üç günden sonra içmediği ve "Nebîzleri kaynamadığı sürece üç gün boyunca için" şeklindeki rivâyetlerdir. Bununla birlikte bu süreden önce kaynadığı zaman harâm olacağı belirtilmektedir. Üç günden sonra ise kaynamadığı sürece mekrûh olacağını söyleyenler Hanbelî âlimler de bulunmaktadır.⁴⁸⁵ Üç mezhebe göre nebîzu'z-zebîb'in içilmesi sarhoş edici özelliğinden dolayı harâmdır.⁴⁸⁶

⁴⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/11.

⁴⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/13-14.

⁴⁸⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/100.

⁴⁸¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/358.

⁴⁸² Bâbertî, *el-Înâye Şerhu'l-hidâye*, 5/305.

⁴⁸³ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 4/524.

⁴⁸⁴ er-Ribât - 'Îd, *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmam Ahmed*, 12/421.

⁴⁸⁵ Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed el-Makdisî İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir "alâ Metni'l-Mukni"* (Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), 26/435-437.

⁴⁸⁶ Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî Bağdâdî, *el-Maûne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne el-İmam Malik b. Enes*, thk. Humeyş Abdülhak (Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.), 709-710; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/113-114; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, 9/223; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir "alâ Metni'l-Mukni"*, 26/416.

2.1.9. Nebîzu't-Temr/ نبيذ التمر

Kelime yapısı itibariyle temr ism-i cinstir. Dolayısıyla “nebîzu't-temr”, kuru yahut yaş, olgunlaşmış veya olgunlaşmamış tüm hurma çeşitlerinden elde edilen nebîzlere karşılık gelmektedir.⁴⁸⁷ Teknik olarak nebîzu't-temr, kuru hurmanın suya atılarak tatlığı suya geçinceye kadar bekletilmesi, böylece keskinleşip köpük atması sonucu meydana gelen içecektir. Çiğ olması veya pişirilmesi arasında bir fark olmayıp her ikisine de nebîzu't-temr denilmektedir.⁴⁸⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, nebîzu't-temri şu şekilde açıklamaktadır: “Azca pişirilmiş ve iştidad edib müskîr bir hale gelmiş olan kuru veya yaş hurma suyudur. Köpüğünü atmış olsun, olmasın.”⁴⁸⁹ Bilmen'in, kullanılan hurma türünü dikkate alarak isimlendirmede bulunduğu anlaşılmaktadır. O, pişirilmiş kuru hurmadan elde edilen içeceği nakî'u't-temr⁴⁹⁰ olarak ifade ederken; kuru ya da yaş olsun fark etmeksizin pişirilmiş mutlak hurmadan elde edilen içeceği ise nebîzu't-temr olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle onun, nakî'u't-temr ile nebîzu't-temr arasında umûm-husûs cihetiyle ayırım yaptığı görülmektedir.

Hiz. Peygamber'den (a.s.) aktarılan “Koruk hurma ile olgun hurmayı, kuru üzümle hurmayı birbirine karıştırarak birlikte nebîz yapmayın. Her birini tek başına yapın.”⁴⁹¹ “Sizden kim nebîz içecek olursa, kuru üzüm yahut olgunlaşmış hurma veya ham hurmanın her birisinin tek başına nebîzini içsin.”⁴⁹² rivâyetlerinden yola çıkan Zeylaî, söz konusu hadislerin birbirine karıştırılmayan hurmalardan elde edilen pişmiş nebîzin mubah olduğuna işaret ettiğini söylemektedir.⁴⁹³ Cessâs'ın aktardığına göre hamr yasağı geldiğinde Medine'de nebîzu't-temr, umûmü'l-belvâ diye ifade edilebilecek şekilde, diğer bir ifadeyle yaygın bir biçimde tüketilmekteydi. Hatta bazı rivâyetlere göre hamr, o esnada Medine'de bulunmamakta, aksine nebîzu't-temr bulunmaktaydı. Hiz. Peygamber (a.s.) de bunu bildiği halde onları uyarıp alıkoymamıştır. Şayet onları alıkoymuş olsaydı, hamr yasağında olduğu gibi nebîzu't-temr ile ilgili de mütevâtir yahut müstefîz/meşhûr derecesinde nakiller olurdu.⁴⁹⁴

Hükmü

⁴⁸⁷ Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 3/214.

⁴⁸⁸ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/325.

⁴⁸⁹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 3/21.

⁴⁹⁰ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 3/21.

⁴⁹¹ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 24.

⁴⁹² Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 22.

⁴⁹³ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/46.

⁴⁹⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvi*, 6/372.

Nebîzu't-temr, Hanefî mezhebinin temel metinlerinde helâl olan içecekler arasında sayılmaktadır.⁴⁹⁵ Şeyhayn'a göre eğlence amacıyla olmadığı sürece ve sarhoş olunmadığı sürece çok az pişirilmiş olan nebîzu't-temrin tüketiminde bir beis bulunmamaktadır.⁴⁹⁶ Kaynayıp sertleşip sarhoş edici olma vasfını alırsa Şeybânî'ye mutlak anlamda harâm olur. Şeyhayn'a göre ise sarhoş olunmadığı sürece gerek tedavi gerekse beslenip güçlenme amacıyla içilmesi helâldir. Sarhoş edecek son kadeh ise harâmdır.⁴⁹⁷ Şeybânî'den "Harâm olarak görmüyorum, ancak kişisel olarak içmiyorum." Görüşü de aktarılmaktadır.⁴⁹⁸ *Fetavâ-yi Hindiyye*'de bu görüşün, mezhebin en sahih görüşü olduğu belirtilmektedir.⁴⁹⁹ Bedrüddîn el-Aynî (ö. 855/1451) ise Şeybânî'nin bu görüşünden döndüğünü belirtmektedir.⁵⁰⁰ Şeybânî'nin harâm şeklindeki değerlendirmesinin, onun esas görüşü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Haddâd gibi bazı müellifler, yalnızca Şeybânî'nin harâm görüşünde olduğunu belirtmekle iktifâ etmektedir.⁵⁰¹ Şayet nebîzu't-temr ile ilgili esas görüşü, harâm olmadığı yönünde olsaydı buna değinmeden geçmezlerdi. Serahsî de -pişirme olmaksızın- kaynayıp keskinleşip köpük atarsa nebîzu't-temr tüketiminin harâm olduğunu söylemektedir.⁵⁰² Bununla birlikte kuru hurmanın suya atılarak hafif biçimde pişirilmesi sonucu elde edilen nebîzu't-temrin tatlı olduğu sürece (diğer bir ifadeyle sarhoş etmediği sürece) içimi, Hanefî mezhebinde ittifâkla helâldir.⁵⁰³ Kâsânî'nin aktardığı kadarıyla Ebû Hanîfe'ye göre tafdil'üş-Şeyhayn (Hz. Peygamber'den sonra insanların en faziletlisinin Hz. Ebû Bekir (ra.) ile Hz. Ömer (r.a.) olduğuna inanmak), hubb'ul-hateneyn (Hz. Muhammed'in damatları olan Hz. Osman ve Hz. Ali'yi sevmek), el-mesh 'ale'l-huffeyn (mestler üzerine mesh yapmak) ve "nebîzu't-temri tüketmeyi harâm görmemek", Ehl-i sünnet ve'l-cemaât alâmetlerindedir.⁵⁰⁴ Ahmed b. Hanbel'e göre suya tadı geçmesi için atılan hurma, kaynamadığı veya üzerinden üç gün geçmediği sürece mubahtır.⁵⁰⁵ Mâlikîlere ve Şâfiîlere göre iskâr vasfı bulunmayan nebîzu't-

⁴⁹⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 204; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 4/100; Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Neseî, *Kenzü'd-dekâik*, thk. Said Bektaş (b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011), 619.

⁴⁹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 4/100; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/116; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısrî Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 10/100; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/571.

⁴⁹⁷ Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*, 5/305; 'Aynî, *el-Binâye*, 6/353-354.

⁴⁹⁸ Heyet, *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 5/18.

⁴⁹⁹ Nizameddin Belhî, *Fetavâ-yi Hindiyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1310h.), 5/412.

⁵⁰⁰ 'Aynî, *el-Binâye*, 12/367.

⁵⁰¹ Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/175.

⁵⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 24/13-14.

⁵⁰³ Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*, 5/305; 'Aynî, *el-Binâye*, 6/353-354.

⁵⁰⁴ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 1/7.

⁵⁰⁵ Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed el-Makdisî İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr* (Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), 26/437-438.

temr, herhangi bir kayıt olmaksızın helâldir.⁵⁰⁶ Sarhoş edici olma vasfı bulunan nebîzu't-temri tüketmek ise Mâlikîler, Şâfîiler ve Hanbelîlerin aralarında bulunduğu cumhûra göre harâm'dır.⁵⁰⁷

2.1.9. Bâzik/Bâzek/بَادِقٌ/بَادِزٌ

Farsçada hamrın/şarabın karşılığı olan bâze kelimesinden Arapçalaştırıldığı ifade edilmektedir.⁵⁰⁸ Teknik tanımlarına çoğunlukla Hanefî mezhebi kaynaklarında yer verildiği görülen bâzik ile ilgili şu iki tarif yapılmaktadır:

- Üzüm şirasının hafif biçimde kaynatılması suretiyle yapılan sarhoş edici bir içecektir.⁵⁰⁹
- Ateşte veya güneşte pişirilip üçte ikisinden az bir miktar buhar olup gidene kadar pişirilen ve sarhoş edici hale gelen bir içecektir.⁵¹⁰

Bu içkiyi ilk defa yapan ve ona bu ismi verenin Emevîler olduğu aktarılmaktadır.⁵¹¹ Üçte ikisinden az bir miktarın buharlaşması nedeniyle “müselles” olarak adlandırıldığı gibi yarısının gitmesi nedeniyle “münessaf” olarak da adlandırılmaktadır. Hamrın isimlerinden biri olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.⁵¹² Bâziğin Hz. Peygamber döneminde olmadığı belirtilmektedir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) de bu görüşe katılmaktadır.⁵¹³

Bu içecek türü, Hanefî mezhebi eserlerinde daha ziyâde tılâ başlığı altında incelenmektedir. Nitekim Mevsilî, Zeylaî, İbrâhîm el-Halebî (ö. 956/1549) ve Meydânî (ö. 1298/1881) tılâ kapsamında ele almaktadır.⁵¹⁴ *el-Bahrü'r-râik*'te ise konu *nakî'u'z- zebîb*

⁵⁰⁶ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/524; İmrânî, *el-Beyân*, 13/292.

⁵⁰⁷ Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî et-Tağlîbî Bağdâdî, *el-Maûne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne*, thk. Humeys Abdülhak (Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.), 709; İmrânî, *el-Beyân*, 12/519; Ebû'l-Vefâ Alî el-Bağdâdî İbn Akîl, *et-Tezkire*, thk. Nâsır b. Suûd Abdullah (Riyad: Dâru İşbîliyyâ, 2001), 310; Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 3/418.

⁵⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/14; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 25/36.

⁵⁰⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'*, 5/112; Mergînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, 4/307; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, /99; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 9/367.

⁵¹⁰ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, 3/326; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45; Bâbertî, *el-İnâye Şerhu'l-hidâye*, 10/96; Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, 2/174.

⁵¹¹ 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 21/181; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 25/36; Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 7/69.

⁵¹² 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 21/181.

⁵¹³ Hâfîz Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 10/66.

⁵¹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/99; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/45; İbrâhîm b. Muhammed Halebî, *Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 246; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dmaşkî Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 3/214.

başlığı içerisinde adını zikretmeksizin değinilmektedir.⁵¹⁵ Alâüddîn es-Semerkindî ise bu içeceği müstakil olarak ele almaktadır.⁵¹⁶ Mezhep eserlerine bakıldığında harâm olan içeceklerin dört tane olduğu belirtilmektedir. Örneğin “Mütûn-i erbaa” olarak bilinen dört temel metinden sayılan *Kenzü'd-dekâik* ve *el-Muhtâr li'l-fetvâ* isimli eserlerde harâm olan içeceklerin dört tane olduğu; bunların da hamr, tılâ, seker ve nakî'u'z-zebîb olduğu söylenmektedir.⁵¹⁷ Hâlbuki aşağıda değinileceği üzere bâzik da harâm kabul edilmektedir. Nitekim Bâbertî, bazik müstakil bir içecek olarak kabul edildiği takdirde harâm olan içeceklerin beş tane olacağını söylemektedir.⁵¹⁸ Buna mukabil Şürünbülâlî (ö. 1069/1659), tılânın müşterek bir isim olduğunu ve bâzek, münessaf, müselles başta olmak üzere üzümünden elde edilen tüm içecekleri kapsadığını belirtmektedir.⁵¹⁹ Dolayısıyla harâm kabul edilen ancak isimleri temel kaynaklarda geçen harâm içecekler arasında geçmeyenlerin, bu dört içeceğin kapsamı altında değerlendirildiği söylenebilir.

Hükmü

Tatlı olduğu sürece (diğer bir deyişle sarhoş edici olmadığı müddetçe) tüketilmesi görüş birliğiyle helâldir.⁵²⁰ Hanefî mezhebine göre bâzik; kabarıp, keskinleşir ve köpüğünü atarsa az yahut çok fark etmeksizin harâm olur.⁵²¹ Kâsânî, Hz. Ömer'in (r.a.) Ammâr b. Yâsir'e hitaben yazdığı mektubundaki “Şam'dan bir içecek getirdim, üçte ikisi gidene kadar pişirildi, üçte biri kaldı; böylece içeceğin delirten kokusu gitti. Sadece helâllığı kaldı. Yanında bulunan Müslümanlara emret, bu içeceği tüketme konusunda rahat davransınlar.” ifadelerinden hareketle, pişirilme sırasında üçte birinden fazlası kaldığında içeceğin harâm olacağını söylemektedir. Nitekim Kâsânî'nin aktardığına göre o esnada Hz. Ömer'in yanında sahâbîler de vardı. Ancak onların konuya dair herhangi bir itirazları nakledilmemektedir.⁵²² Mâlikîler, Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîler ise sarhoşluk özelliği bulunan bâziki “sarhoş edici tüm içecekler harâmdır” ilkesine binâen harâm kabul etmektedirler.⁵²³ Ayrıca konuyla ilgili şu rivâyeti de dikkâte almaktadırlar: “Ebû'l-Cuveyriye şöyle demiştir: Bâzik içkisinin hükmünü sordum. Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle yanıt verdi: Hz. Peygamber (a.s.), bâzik içeceğinin

⁵¹⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik şerhu Kenzü'd-dekâ'ik*, 8/248.

⁵¹⁶ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/326-327.

⁵¹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/99-100; Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*, 619.

⁵¹⁸ Bâbertî, *el-Înâye Şerhu'l-hidâye*, 10/97.

⁵¹⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/451.

⁵²⁰ Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/214.

⁵²¹ Merginânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, 4/395; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/99; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45; Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, 2/174; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/214.

⁵²² Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 5/115.

⁵²³ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, 3/233; Şâfiî, *el-Üm*, 6/194; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/396; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Asâr*, 6/209; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr "alâ Metni'l-Mukni"*, 10/327.

hükmünü önceden bildirip ‘Sarhoş eden her şey harâmdır’ buyurmuştur, dedi. Soruyu soran - onun helâl olan üzüm şirasından yapıldığına vurgu yaparak- ‘Bâzik, helâl, tayyib içecektir.’ dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs: ‘helâl, tayyib olan -üzüm şirasından sonra- harâmdan, habîsten başkası yoktur’ (çünkü o üzüm şirası başlangıçta helâl iken daha sonra harâma dönüşmüştür) dedi.”⁵²⁴ Evzâî’nin (ö. 157/774) bâzik tüketmeyi mubah gördüğü aktarılmaktadır. Mu'tezile'nin bir kısmının da aynı görüşte olduğu, gerekçelerinin bunun hamr olmayıp aksine içilen güzel bir içecek kabul edilmesi olduğu belirtilmektedir.⁵²⁵

2.1.10. Münassaf/مُنَاصَف

Üzüm şirasının yarısı kalıncaya kadar pişirilmesi suretiyle elde edilen bir içecek türü⁵²⁶ olan münassaf, Arapçada yarı anlamına gelen نصف sözcüğünden gelmektedir.⁵²⁷ Arap olmayanlar (Acemler), bunu mey-i buhtec/مِيخِج olarak isimlendirmektedir.⁵²⁸ Hanefî mezhebi kaynaklarında kısa da olsa hakkında bilginin bulunduğu; diğer üç mezhebin kaynaklarında ise herhangi bir bilginin olmadığı görülmektedir. Yaptığımız taramalarda Mâverdî’nin (ö. 450/1058) *Hâvi'l-kebîr* adlı eseri ile Ebû'l-Mehâsin Rûyânî’nin (ö. 502/1108) *Bahrü'l-mezheb* isimli eseri dışındaki Şâfiî mezhebi kaynaklarında tarifine denk gelmedik.⁵²⁹

Hükmü

Münassaf; kaynayıp sertleşir ve köpük atarsa ittifâkla harâmdır.⁵³⁰ Ancak köpük atmazsa Ebû Hanîfe’ye göre içilmesi câizdir. Evzâî ve bazı Mu'tezile âlimlerine göre de mubahtır. Çünkü bu görüştekilere göre münassaf, güzel bir içecektir ve hamr değildir. Hanefî mezhebi kaynaklarında ise yol açabileceği kötülüklerin önüne geçmek adına hamr gibi değerlendirilir ve harâm olduğu hükmüne varılır denilmektedir. Çünkü sahip olduğu akışkanlığı ve lezzeti sayesinde azını içmek, çoğunu içmeye sevk etmektedir.⁵³¹ Serahsî’nin aktardığına göre Ebû Yûsuf, önceleri üzüm şirasının yarısı kalıncaya kadar pişirilmesinde bir sakınca görmemekten, daha sonra bu görüşünden dönüp “üçte ikisi gitmeyene kadar helâl

⁵²⁴ Buhârî, *Sahîh*, Eşribe, 10.

⁵²⁵ Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, 4/395.

⁵²⁶ 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 21/181; Serahsî, *el-Mebsût*, 24/14; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/112; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/174.

⁵²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 9/330; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 24/413.

⁵²⁸ Hâfız Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 10/63; Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ el-İtyûbî Vellevî, *Zahîratü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ* (b.y.: Dâru Âl Brûm, 2003), 40/191.

⁵²⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/401; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 10/506.

⁵³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/14; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/45; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/99; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/113; Şâfiî, *el-Üm*, 6/223; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/401.

⁵³¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/395; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/45; 'Aynî, *el-Binâye*, 12/362.

olmaz” düşüncesini benimsemiştir. Şeybânî’den üç görüş nakledilmektedir. Birincisine göre mekrûh dediği; ikincisine göre herhangi bir hüküm vermeksizin tevakkuf ettiği; üçüncü ve esas olan görüşüne göre ise sarhoşluk vasfı nedeniyle harâm olarak değerlendirdiği belirtilmektedir.⁵³² Bedrüddîn el-Aynî, Hanefî fakîhi Bîşr b. Gıyâs el-Merîsî ve Zâhirîlerin münassafı tüketmeyi helâl gördüğünü aktarmaktadır.⁵³³ Ancak Zâhirî mezhebi kaynaklarına bakıldığında, -her ne kadar munassaf özelinde bir bilgi bulanamasa bile- mahiyeti ne olursa olsun tüm sarhoş edici içeceklerin harâm olduğu söylenmektedir.⁵³⁴ Dolayısıyla Aynî’nin atıf hatası yaptığı söylenebilir. Hanbelî mezhebi eserlerinde de münassafın mahiyeti ve hükmüyle ilgili olarak doğrudan bir bilgiye rastlamadık. Bununla birlikte mezhep eserlerinde münassafın, pişirilme esnasında ister üçte biri ister üçte ikisi ister daha azı veya daha fazlası gitsin sarhoş edici niteliğe sahipse harâm olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu, aynı zamanda cumhûrun görüşüdür⁵³⁵

2.1.11. Fadîh/فضيخ

Fadîh, f-d-h (ف ض خ) kökünden olup “kıрма, kesme, ezme, toz haline getirme ve ufalama” gibi anlamlara gelmektedir.⁵³⁶ Teknik olarak ateş olmaksızın kuru hurmanın suya konularak tatlılığı geçene kadar bekletilmesi ve bu suretle keskinleşip sarhoş edici kıvama gelmesiyle meydana gelen bir içecektir.⁵³⁷ “Olgunlaşmamış ham hurmanın ezilmesi, toz haline getirilmesi, ardından ateş olmaksızın suda bekletilmesiyle elde edilen bir içecektir” şeklinde tanımlayanlar da vardır.⁵³⁸ Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413), bunun için söz konusu suyun sıcak olması gerektiğini belirtmektedir.⁵³⁹ Hz Ömer’e (r.a.) fadîh içeceğinin sorulduğu, onun da “ذاك الفسوخ/O, içki yasaklandığı esnada tükettiğimiz içeceğimizdir” dediği nakledilmektedir.⁵⁴⁰ Bu söz, İbn Ömer’e (r.a.) de isnâd edilmektedir.⁵⁴¹ Serahsî, ilgili ifadenin nedeninin fadîhin hamra benzetilmesi sebebiyle olduğunu, buna bağlı olarak da içenin işlediği harâmdan dolayı dünyâ ve âhirette rezil olmasından kaynaklandığını söylemektedir.⁵⁴² Hurmanın parçalanıp ufalanmasından dolayı kendisine “fadîh” denildiği de ifade

⁵³² Serahsî, *el-Mebsût*, 24/4.

⁵³³ Aynî, *el-Binâye*, 12/362.

⁵³⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/176.

⁵³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/171.

⁵³⁶ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-‘ayn*, 4/178; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 3/45; Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 7/320-321.

⁵³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/6; Cezîrî, *el-Fıkhu ale'l-mezâhibi'l-erba‘a*, 2/10.

⁵³⁸ Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, 2/174; Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, 240.

⁵³⁹ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 167.

⁵⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/93.

⁵⁴¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/513.

⁵⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 24/6.

edilmektedir.⁵⁴³ Mâverdî, Basralıların fadîhe, soymak anlamına gelen arî (عري) dediğini aktarmaktadır.⁵⁴⁴ Medinelilerin İslâm'dan önce en fazla tükettikleri içki olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır.⁵⁴⁵ Enes b. Malik'ten, hamrın kesin olarak yasaklandığı güne dair şunlar aktarılmaktadır: “Ben içkinin yasaklandığı gün, Ebû Talha'nın evinde kavmin sâkîsiydim (içecek dağıtıcısıydim) ve o gün, onların içtikleri içecek fadîh idi.”⁵⁴⁶ Hz. Enes, içkinin harâm kılındığını duyuran münâdîden (haberci) haber aldıktan sonra Medine halkının fadîhi yollara döktüklerini ve içki kâselerini kırdıklarını anlatmaktadır.⁵⁴⁷ Buna mukabil mezhep kaynaklarının bir kısmında fadîh, seker başlığı altında işlenmektedir. Nitekim *el-Bahrü'r-râik*'ta müellif, sekeri anlattıktan sonra aynı başlık içerisinde ona değinmektedir.⁵⁴⁸

Hükmü

Fukahânın Hz. Peygamber'in (a.s.) “Hamr şu iki ağaçtandır: hurma ve üzüm”⁵⁴⁹ hadisine ve içki yasaklandığında ashâbın tükettiği içkinin fadîh olduğuna ve bunu döktüklerine dair rivâyetlere binâen niceliğine bakılmaksızın, fadîhin tüketiminin harâm olduğunu ifade ettikleri görülmektedir.⁵⁵⁰ Araştırmamız boyunca konuya dair farklı bir görüşle karşılaşmadık. *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveyyiyye*'de de İslâm hukukçularının bu konuda görüş birliği içerisinde olduğu ifade edilmektedir.⁵⁵¹ Tespit edebildiğimiz kadar yalnızca Serahsî, üzerine su eklenip sertleşene kadar pişirilen nebîzu'l-fadîhte bir sakınca bulunmadığını söylemektedir. Ancak o da su eklenmeksizin keskinleşen fadîhin harâm olduğunu söylemektedir.⁵⁵²

⁵⁴³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/326; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 5/112.

⁵⁴⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/400.

⁵⁴⁵ Ebû'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/363; Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 7/45.

⁵⁴⁶ Muhammed Alî Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr* (Kahire: Dârus-Sâbûnî, 1997), 1/334; İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 6/588.

⁵⁴⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/396; 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 13/11; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şerâti ve'l-menhec* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1418), 7/36.

⁵⁴⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 8/248.

⁵⁴⁹ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 14; Tirmizî, *Sünen*, Eşribe, 8.

⁵⁵⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i*, 5/114; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/327; İbn Âbidîn, *Kurretu Uyûni'l Ahyâr li-Tekmiletî Reddi'l-Muhtâr*, 7/7; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/401; Rûyânî, *Bahrü'l-Mezhebe*, 13/126; Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, 3/233; Sikillî, *el-Câmi' li-mesâili'l-Müdevvene*, 22/489; er-Ribât - 'Îd, *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmam Ahmed*; Bağdâdî, *el-İrşâd ilâ sebîli'r-reşâd*, 392; Cezîrî, *el-Fikhu ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 2/11.

⁵⁵¹ Heyet, *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveyyiyye*, 5/16.

⁵⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 24/6, 18.

2.1.12. Halîtân/خَلِيطَان

Sözlükte mezcetme ve karıştırma anlamına gelen h-l-t (ط ل خ) kökünden türeyen tesniye bir lafızdır.⁵⁵³ Burada iki ürünün birbiriyle karıştırılma durumu söz konusudur. Terim olarak hurma suyu ile kuru üzümün veya ham hurma ile kuru hurmanın yahut yaş üzüm ile kuru üzümün birbirlerine karıştırılması ve hafif şekilde pişirilmesi, ardından da kaynayıp sertleşene kadar bekletilmesi suretiyle elde edilen bir içecektir.⁵⁵⁴ Bazı kaynaklarda pişirilmeden de olabileceği ve buna da halîtân denilebileceği anlaşılmaktadır.⁵⁵⁵ İki ürünün karıştırılmasının, iştidâd halini kolaylaştıracağı belirtilmektedir.⁵⁵⁶

Hükmü

Hanefî mezhebinin temel eserlerinde helâl olan içecekler arasında sayılmaktadır.⁵⁵⁷ Helâl olduğuna dair öne sürülen argümanlar şöyledir:

- Hz. Âişe, kendisinden aktarılan bir rivâyete göre şöyle demektedir. “Ben bir avuç kuru üzüm, bir avuç da hurma alıyor; bunları bir kaba koyuyor ve parmaklarımla ovup sonra da (elde edilen şırayı) Hz. Peygamber’e (a.s.) içiriyordum.”⁵⁵⁸
- İbn Ömer, İbn Ziyâd’a bir içecek içirmiştir. İbn Ziyad, içeceğin etkisiyle az daha evinin yolunu bulamıyormuş. Ertesi gün İbn Ömer’in yanına gelip durumu kendisine anlatmış, o da şöyle demiştir: “Biz sana hurma ve kuru üzümün fazlasını vermedik ki.”⁵⁵⁹ Bu olay, halîtânın harâm olmadığını göstermektedir. Zira İbn Ömer gibi takvâsı, zühdü ve fıkhi ile meşhur olmuş birisinin, harâm olan bir meşrubatı başkasına içirmesi beklenemez.
- Hz. Âişe şöyle demektedir: “Hz. Peygamber için kuru üzümün nebîz kurulurdu, içerisine de hurma atılırdı.”⁵⁶⁰ Benzer bir rivâyette de Allah’ın elçisi (a.s.) için ham hurma nebîzinin yapıldığını ve onun buna biraz kuru üzüm katılmasını emrettiği geçmektedir.⁵⁶¹

⁵⁵³ Zebîdî, *Tâcu’l-’arûs*, 19/257-258; Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, 94.

⁵⁵⁴ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 5/112; Bâbertî, *el-’Înâye şerhu’l-Hidâye*, 10/100; Molla Hüsrev, *Dürerü’l-hükkâm fî şerhi Gureri’l-ahkâm*, 2/87; Haddâd, *el-Cevheretü’n-neyyire*, 2/175.

⁵⁵⁵ Şeyhîzâde, *Mecma’u’l-enhur*, 2/571.

⁵⁵⁶ İbn Abdülber, *el-Kâfî fî fikhî ehli’l-Medîne*, 1/443.

⁵⁵⁷ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 204; Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti’l-mübtedî*, 4/396; Neseî, *Kenzü’d-dekâik*, 620; Molla Hüsrev, *Dürerü’l-hükkâm fî şerhi Gureri’l-ahkâm*, 2/87; Haskefî, *ed-Dürü’l-muhtâr*, 677.

⁵⁵⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Eşribe, 10; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 8/534.

⁵⁵⁹ Yakûb b. İbrâhîm el-Kûfî Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, thk. Ebû’l-Vefâ (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 226.

⁵⁶⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Eşribe, 10.

⁵⁶¹ Aynî, *el-Binâye*, 12/373.

Kâsânî, konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: Hâlîtanı oluşturan içeceklerin her birisinin hükmü neyse, -ister çiğ ister pişmiş olsun- birbirine karıştırılmak suretiyle yapılan içeceklerin de hükmü aynıdır. Hz. Peygamber'in (a.s.) "Kuru üzümle kuru hurmanın ve korukla kuru hurmanın karıştırılarak içilmesini yasaklamıştır."⁵⁶² hadisi ise çiğ halde olmasına ve onunla sarhoş olmaya tevîl edilir. Hurma ile üzümün biri karıştırılıp pişirildikten sonra pişirilen içeceğin cinsinden olsun veya olmasın, bir bardak çiğ hurma yahut üzüm suyu döküldüğünde ilgili içecek bozulur ve tüketimi câiz olmaz. Çünkü helâl ve harâm birbirine karıştırılmış olur. Harâm da helâl olana galebe çalar. Su ile üzüm veya hurma suyu birbirine karıştırılacak olursa o durumda bakılır. Eğer keskinleşene kadar pişirilme olmaksızın bekletilirse harâm olur. Üçte ikisi gidene kadar pişirildiğinde, "buhar olup giden miktar", suyla birlikte üçte ikilik miktarı teşkil ediyorsa helâl olmaz. Ancak su buharlaştıktan sonra da tekrardan üçte ikisi gidene dek pişirildiğinde helâl olur.⁵⁶³ Şeybânî'ye göre halîtanı tüketmek harâm olup mezhep içerisinde fetvâya esas olan görüş budur. Helâl olduğu görüşünde olan Şeyhânî'ye göre de eğlence amacıyla içmek harâmdır.⁵⁶⁴

İmam Mâlik'in sarhoş etmese bile halîtanı içmeyi harâm olarak değerlendirdiği aktarılmaktadır.⁵⁶⁵ Mekrûh gördüğü görüşü de kaynaklarda mevcuttur.⁵⁶⁶ Şâfiîlere göre sarhoş edici özelliği varsa harâm, yoksa halîtanı ile ilgili vârid olan naslar sebebiyle mekrûhtur.⁵⁶⁷ Yukarıda bahsi geçen Hz. Peygamber'in (a.s.) halîtanı yasakladığına dair naslar nedeniyle doğrudan harâm diyenler de bulunmaktadır.⁵⁶⁸ Ahmed b. Hanbel'e göre sarhoş edici özelliği bulunan halîtanı içmek harâm, o niteliği olmayanı tüketmek ise helâldir. Çünkü Hz. Peygamber'in (a.s.) bunu yasaklamasının nedeni, sarhoşluk vasfının çabucak meydana gelmesidir. Buna bağlı olarak sarhoşluk vasfı bulunmadığında harâm hükmü de gerçekleşmez. Sarhoşluk vasfı meydana gelmeyecek şekilde tüketmek mekrûh olarak da değerlendirilemez. Zira eğer öyle olsaydı bu içecek Hz. Peygamber'e (a.s.) sunulmazdı. Dolayısıyla kısa bir süreliğine bekletilirse mubah, sarhoşluk verecek kıvama yaklaşacak şekilde bekletilirse mekrûh, üç günü geçerse veya kabarırsa harâm olur.⁵⁶⁹ Zâhirîlere göre yaş veya kuru hurma

⁵⁶² Mâlik, *Muvattâ*, Eşribe, 8; Müslim, *Sahih*, Eşribe, 27; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/292.

⁵⁶³ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i fi tertibi's-şerâ'i*, 5/117.

⁵⁶⁴ Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 249-251; Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, 3/215-216.

⁵⁶⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 13/127; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Müdevvene ve gayrihâ mine'l-ümmehât min mesâ'ili Mâlik ve ashâbih*, thk. Muhammed Abdülaziz ed-Debbâğ vd. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999), 14/288; Heyet, *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 5/20.

⁵⁶⁶ İbn Abdülber, *el-Kâfi fi fikhi ehli'l-Medîne*, 1/443; Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, 3/238.

⁵⁶⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 17/186; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, 10/168.

⁵⁶⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 13/127.

⁵⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/172; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr "alâ Metni'l-Mukni"*, 10/341-342; İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fikhi'l-İmam Ahmed*, 4/105.

ile kuru üzüm yahut yaş üzümün birbirine karıştırılması yahut bunların başka bir nebîz çeşidiyle -ister sarhoş etsin ister etmesin- karıştırılarak tüketilmesi harâmdir. Zira Hz. Peygamber'in (a.s.) bunları yasakladığına dair rivâyetler bulunmaktadır. Ancak örneğin bal nebîzi ile incir nebîzinin birbirine karıştırılması helâldir.⁵⁷⁰

Hâlâtânın harâm olduğu görüşünde olanlar, “Koruk hurma ile olgun hurmayı; kuru üzüm ile hurmayı birbirine karıştırarak nebîz yapmayın.”⁵⁷¹ hadisini delil almaktadırlar.⁵⁷² Onun helâl olduğu görüşünde olanlara göre bu hadis, İslâm'ın başlangıç zamanlarına hamledilmektedir. Çünkü o dönemlerde Müslümanlar, açlıkla imtihan olmaktadır. Zor zamanlarda da iki gıdanın birbirine katılarak tüketilmesi uygun değildir. Dolayısıyla iki gıdadan birinin tüketilip, diğerinin komşuya ikram edilmesi amaçlanmaktaydı. Allah, Müslümanları bu dar durumdan kurtarıp kendilerine genişlik bahşettiğinde ise birbirine katılıp tüketilmesinin mubah olduğu bildirilmektedir.⁵⁷³ Hz. Âişe'den aktarılan (yukarıda yer verdiğimiz) rivâyetler de bunu göstermektedir.⁵⁷⁴

Sarhoşluk meydana getiren halâtânın harâm olduğu, sarhoşluk vasfı bulunmayanın ise ibâha-i asliyyeye göre helâl olduğu söylenebilir. İlgili rivâyetin zâhirine göre hareket etmenin ise isabetli olmadığı görülmektedir. Çünkü özel konjektürel bir bağlam içerisinde söylendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlam göz ardı edildiğinde Hz. Peygamber'in harâm dediğine uymadığı gibi bir tenâkuz ortaya çıkar ki böyle bir şeyin olamayacağı izahtan vârestedir.

2.1.13. Mizr/مِزْرٌ

Sözlükte “ahmak” anlamına gelen⁵⁷⁵ ve Habeşlilere ait bir içecek olduğu ifade edilen⁵⁷⁶ mizr ile ilgili teknik anlamda yapılan tariflerden bazısı şöyledir:

- Arpadan yapılan bir içkidir.⁵⁷⁷
- Mısırdan yapılan ve sarhoş edici özelliğe sahip bir içecektir.⁵⁷⁸
- Hububattan elde edilen bir içkidir.⁵⁷⁹

⁵⁷⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/215-217.

⁵⁷¹ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 22,24.

⁵⁷² Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yûnus et-Temîmî Sıkkîlî, *el-Câmi' li-mesâilî'l-Müdevvene* (Mekke: Dâru'l-Fikr, 2013), 22/509.

⁵⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/5, 12; Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*, 10/100-101.

⁵⁷⁴ 'Aynî, *el-Binâye*, 12/373.

⁵⁷⁵ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 14/118.

⁵⁷⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 13/126.

⁵⁷⁷ Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef Bâcî, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ'* (Kahire: Matbaatu's-Saâde, 1332h.), 3/151; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/87; Buhârî, *Sahîh*, megâzi, 62.

⁵⁷⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/112.

- Arpa ve mısırdan yapılan, sarhoş edici hale gelene kadar yoğunlaşan/sertleşen bir içecektir.⁵⁸⁰
- Tahıllardan elde edilen bir meşrubât çeşitidir. Mısır, darı veya arpa, genellikle balla karıştırılarak yapılmaktadır.⁵⁸¹

Câbir b. Abdullâh'ın (ö. 78/697) rivâyet ettiğine göre Yemen'de bir bölge olan Ceyşan ahalisinden bir adam, Hz. Peygamber'e gelip memleketlerinde mısırdan yaptıkları ve adına *mizr* dedikleri içeceğin hükmünü sordu. Hz. Peygamber (a.s.), "Bu dediğin sarhoş edici bir içecek mi?" şeklinde sordu. Adam: "Evet!" karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sarhoş edici her içecek harâmdir. Yüce Allah, sarhoş edici içeceklerden içen kişilere âhirette tînetu'l-habâl'den içireceği sözünü vermiştir!" Oradakiler: "Ey Allah'ın elçisi! Tînetu'l-habâl nedir?" diye sorunca, Hz. Peygamber (a.s.) şu karşılıklardan birini verdi: "Cehennemdekilerin teridir." veya "Cehennemde yanan kişilerden akan şeylerdir."⁵⁸² Said b. Ebû Burde'den (ö. 140/757 [?]) aktarılan başka bir rivâyette Hz. Peygamber (a.s.), Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Yemen'e gönderdi. Ebû Mûsâ, Allah'ın elçisine (a.s.) Yemen'de yapılan birtakım içkileri sordu. O da "Onlar nedir?" diye sorunca Ebû Mûsâ şöyle dedi: "Bunlar, el-bit' ve el-mizr'dir." Ben de Ebû Burde'ye: el-Bit' nedir?" diye sordum. O da şöyle yanıt verdi: "Bal nebîzidir. Mizr ise arpanın nebîzidir." Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Sarhoşluk verici her şey harâmdir."⁵⁸³ Hadis kaynaklarında da mizrin muhtelif tariflerinin yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla net bir tarif yapmak zordur. Bölgeden bölgeye yapı malzemeleri değiştiğinden ötürü muhtelif tanımlarının söz konusu olduğu söylenmektedir. Aşağıda da görüleceği üzere ister mısırdan yapılsın ister arpadan yapılsın hükmü değişiklik arz etmemektedir.

Naslardan ve klasik kaynaklardaki verilenden hareketle bu içeceğin, günümüzdeki karşılığının bira⁵⁸⁴ olduğunu söyleyenler olduğu gibi, boza gibi bir içeceğe karşılık

⁵⁷⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Eşribe*, thk. Subhî Sâmurâî (b.y.: Âlemü'l-Kutub, 1985), 37; Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Saki, 2001), 8/257.

⁵⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/580; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 10/42; Ebu Muhammed Ali b. Zekeriyâ el-Ensârî Menbecî, *el-Lübâb fî'l-cem'i beyne's-sünneti ve'l-kitâb* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1994), 2/760; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/47.

⁵⁸¹ Mohammed Maraqtan, "İslâm Öncesi Arabistan'da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı", çev. Hakan Temir, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 9 (2021), 166.

⁵⁸² Müslim, *Sahih*, Eşribe, 72.

⁵⁸³ Buhârî, *Sahih*, meğâzî, 62.

⁵⁸⁴ Ramazan Doğanay, *Medine Hâricinden Gelenlerin Esbâb-ı Vürûd'a Etkileri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 72.

geldiğini⁵⁸⁵ söyleyenler de bulunmaktadır. Sonraki başlıklarda değinileceği üzere bira, çimlendirilmiş arpa veya şerbetçi otunun bira mayası ile fermantasyona uğraması sonucunda elde edilen bir içkidir. Alkol oranı %3-8 arasında değişkenlik göstermektedir. Boza da maya ve laktik asit fermantasyonuyla elde edilen geleneksel besleyici nitelikte olup koyu kıvamda, tatlı ve ekşimsi lezzeti olan bir içecektir. Her ne kadar aralarında bir benzerlik olsa bile ilgili tariflerden yola çıkılarak günümüzdeki karşılığının bira veya boza olduğu kesin bir şekilde söylenemez. Nitekim bölgesel bir içerik olması hasebiyle yapılışında da teknik bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu bakımdan mezkûr içeceği müstakil olarak değerlendirmek daha doğrudur. Ayrıca günümüzdeki karşılığının ne olduğu sorusunun hüküm açısında doğrudan da bir yararı bulunmamaktadır.

Hükmü

Ebû Hanîfe'ye göre az veya çok, çiğ veya pişmiş fark etmeksizin mizrin tüketilmesi helâldir. Nitekim ona göre Hz. Peygamber'in (a.s.) "Hamr şu iki ağaçtandır: Hurma ve üzüm."⁵⁸⁶ şeklindeki hadisi, harâmlığın yalnızca bu iki üründe söz konusu olacağını göstermektedir. Ebû Yûsuf, bu içecek on güne kaldıktan sonra bozulmazsa bile tüketimini mehrûh olarak görmektedir. Çünkü on gün kaldıktan sonra bozulmasa bile, bu durum onun keskinleştiğini gösterir. Keskinleşmesi de harâmlığa işaret etmektedir. Ebû Yûsuf'un görüşünden Ebû Hanîfe'nin görüşüne döndüğü belirtilmektedir. Konuyla ilgili olarak Şeybânî'den iki görüş aktarılmaktadır: Birinci görüşe göre "Çoğu sarhoş edenin azı da harâmıdır." ilkesinden hareketle mizrin tüketilmesini harâm olarak görmektedir. İkinci görüşü Ebû Yûsuf'un görüşüyle aynıdır.⁵⁸⁷ Mezhep içerisinde fetvâya esas olan görüş, Şeybânî'nin harâm olduğuna dair görüşüdür.⁵⁸⁸ Diğer üç mezhep imâmına ve Zâhirîlere göre de mizir içmek harâmıdır. Zira hamr ile ortak bir illete sahiptir. Ayrıca "Bütün sarhoş edici içecekler harâmıdır" şeklinde bir ilkeleri bulunmaktadır.⁵⁸⁹ Eğlence ve zevk için içilmesi halinde Şeyhayn dâhil olmak üzere bütün fukahâ tarafından ittifâkla harâm kabul edilmektedir.⁵⁹⁰

⁵⁸⁵ Hilal Tüfekçi, *Kur'an'a ve Fıkıh Geleneğine Göre Alkol ve Uyuşturucu Maddeler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 141.

⁵⁸⁶ Müslim, *Sahih*, Eşribe, 14; Tirmizî, *Sünen*, Eşribe, 8.

⁵⁸⁷ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/117; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/47.

⁵⁸⁸ Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/47; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/215.

⁵⁸⁹ Lahmî, *et-Tabsıra*, 4/1614-1616; Şinkîti, *Levâmiu'd-dürer fî hetki estâri'l-Muhtasar*, 5/102; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/400-401; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 13/126; Şinkîti, *Levâmiu'd-dürer fî hetki estâri'l-Muhtasar*, 12/395-396; İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, 3/415-418; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/203.

⁵⁹⁰ 'Aynî, *el-Binâye*, 12/375.

2.1.14. Bit'/بئع

Bit' sözlükte uzun boyunlu ve boyun sertliği anlamına gelmektedir.⁵⁹¹ Terim olarak "sarhoş edici vasfa sahip olup baldan elde edilen nebîz" anlamına gelmektedir.⁵⁹² "Hurma ağacından elde edilen bal ile yapılan bir içecektir." kaydını koyanlar da vardır.⁵⁹³ Yemenlilere ait bir içkidir.⁵⁹⁴ Sert bir içecek olduğu için sözlük anlamına mutabık şekilde bit' olarak adlandırıldığını ifade edenler bulunmaktadır. Ebû Hanîfe'nin "Baldan yapılan hamr" şeklinde tarif ettiği de belirtilmektedir.⁵⁹⁵

Hız. Âişe'den aktarılan bir rivâyete göre Hız. Peygamber'e bit' içmenin hükmü sorulmuş, O da şöyle yanıt vermiştir: "Tüm sarhoş edici içecekler harâm'dır."⁵⁹⁶ "Bit', hamr kapsamında olsaydı, özel olarak hükmü Hız. Peygamber'e sorulmazdı." şeklinde yöneltilebilecek bir itiraza, Ebü'l-Velîd el-Bâcî (ö. 474/1081) dört şekilde yanıt vermektedir: (i) Soruyu soran kişiye hamrın harâm kılındığı bilgisi ulaşmamış olabilir. Belki de özel olarak hamru'l-'ineb (üzümden yapılan hamr) veya hamru't-temr gibi bazı hamrların harâm kılındığı bilgisi tebliğ edilmiş olabilir. (ii) Her bölgede genel itibariyle tüketilen hamr farklılık arz etmektedir. Buna bağlı olarak mutlak hamr kullanıldığında her bölge halkı, tükettikleri hamr çeşidinin hükmünü sorma gereksinimi duymaktadır. (iii) Hamra dair bazı hükümler bir sebebe istinaden harâm kılındığından ötürü, soruyu soran kişi, hükmün ilgili sebebe has olup olmadığını sorup öğrenmiş olabilir. (iv) Hamrın harâm kılındığını işiten kişi, bu hükmün umûm mu ifade ettiği yoksa hamrın bazı çeşitlerini mi kapsadığını (tahsîs) öğrenmek için sormuş olabilir.⁵⁹⁷

Hükmü

Ebû Hanîfe'ye gör az yahut çok, çiğ ya da pişmiş fark etmeksizin bit'in mutlak olarak tüketilmesi mubahtır. Onun konuya dair delillerinden bazısı şöyledir: "Hız. Peygamber beni (Ebû Mûsâ el-Eş'arî) ve Muâz'ı Yemen'e gönderdi. Biz: 'Ey Allah'ın Resûlü! Yemen'de buğday ve arpadan yapılan, birine mizr, diğerine bit' denilen iki türlü içki bulunmaktadır. Biz hangisinden içebiliriz?' şeklinde sorduk. Bunun üzerine Rasulullah (a.s.): 'İçin, fakat sarhoş

⁵⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 8/4; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 20/300.

⁵⁹² Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/112; Menbecî, *el-Lübâb*, 2/760; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/397.

⁵⁹³ 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 21/169-170.

⁵⁹⁴ 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 21/169-170; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, 6/46-47; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 13/126; Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 7/69.

⁵⁹⁵ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, 2/59; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 20/300.

⁵⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/24; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/384.

⁵⁹⁷ Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef Bâcî, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ'* (Kahire: Matbaatu's-Saâde, 1332h.), 3/151.

olmayın.' buyurdu."⁵⁹⁸ Bit', hurma ve üzümden yapılan içecekler gibi değildir. Nitekim azı, çoğunu içmeye sevk etmemektedir. Ebû Yûsuf, on güne kaldıktan sonra bozulmazsa da bu içeceğin tüketimini mekrûh görmektedir. Ebû Yûsuf'un bu görüşünü bırakıp Ebû Hanîfe'nin görüşüne döndüğü belirtilmektedir. Şeybânî'den ise konuyla ilgili şu üç görüş aktarılmaktadır: Birinci görüşe göre "Çoğu sarhoş edenin azı da harâmıdır." ilkesinden hareketle tüketilmesini harâm olarak görülmektedir. İkincisine göre Ebû Yûsuf'un zikredilen görüşünü benimsemektedir.⁵⁹⁹ Üçüncü görüşe göre ise tevakkuf ettiği ifade edilmektedir.⁶⁰⁰ Genel olarak mezhep kaynakları, Şeybânî'nin bu içeceği harâm, Şeyhayn'ın ise helâl gördüğünü aktarmaktadır.⁶⁰¹ Ancak Şeyhayn da -bütün sarhoş edici içeceklerde olduğu gibi- eğlence, zevk ve sarhoş olma amacıyla içilmesi halinde harâm kabul etmektedir.⁶⁰² Hanefî fakîhlerden bir kısmı, bu içeceğin helâl olabilmesi için pişirilmesini şart koşarken, diğer bir kısmı böyle bir şart koşmamaktadır.⁶⁰³ Sevrî mezhebinin kurucu imâmı Süfyân es-Sevrî'ye (ö. 161/778) nakî'u'l-aseelin (bal nebîzinin) hükmü sorulmuş; onun bunda herhangi bir sakınca olmadığı yönünde cevap vermiştir.⁶⁰⁴

Mâlikîler, Şâfililer ve Hanbelîlerin, sarhoş eden tüm içeceklerin harâm olduğu ilkesinden hareketle, sarhoş edici özelliği nedeniyle bu içeceği harâm kategorisinde değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.⁶⁰⁵ İbn Hazm'ın konuya dair görüşünü katı bir üslupla izah ettiği müşahede edilmektedir. İlgili görüşü özetle şöyledir: "Bit' helâldir ve bunu içip sarhoş olmak da mubahtır." görüşünde olanlar dalâlettedir. Bu görüşte olanların ne sahâbeden ne tabîinden ne de dayanacakları mürsel veya muttasıl bir hadis bulunmaktadır.⁶⁰⁶

⁵⁹⁸ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 4/220.

⁵⁹⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/117; Mevslî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/101; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/175; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/571.

⁶⁰⁰ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/47.

⁶⁰¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/396; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/215.

⁶⁰² Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/175.

⁶⁰³ 'Aynî, *el-Binâye*, 12/376.

⁶⁰⁴ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ - Muhammed Ali Mu'avvaz (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 8/25.

⁶⁰⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/23-24; Şinkîti, *Levâmiu'd-dürer fî hetki estâri'l-Muhtasar*, 14/12; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbüri İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf 'alâ mezâhibi'l-'ulemâ*, thk. Sağır Ahmed el-Ensârî Ebû Hammâd (Resü'l-Hayme: Mektebetü Mekke es-Sikâfiyye, 2004), 2/925-927; Bağdâdî, *el-Maûne*, 711; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 3/233; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/401; Rüyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 13/126; İbn Teymiyye, *Mecmû'l-Fetâvâ*, 34/197-.

⁶⁰⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/203.

2.1.15. Ci'a/جعة

Farsça karşılığı “bikunâ” olan⁶⁰⁷ ve kaynaklarda hakkında detaylı bilgi bulunmayan ci'a içeceğinin yapıldığı maddenin ne olduğuna dair klasik eserlerde muhtelif bilgiler mevcuttur. Bunları şöyle maddeleyebiliriz:

- Arpa nebîzidir.⁶⁰⁸
- Buğday ve arpadan yapılan bir içecektir.⁶⁰⁹
- Mısır ve arpadan yapılan bir nebîzdir.⁶¹⁰

“Hz. Peygamber’in (a.s.) ci'a içeceğini yasakladığı”,⁶¹¹ hadis kaynaklarında muhtelif tariklerle nakledilmektedir. İlgili hadisleri açıklayan müelliflerin bir kısmı, bu içeceğin arpadan yapılan Yemen’e ait bir içecek olduğunu⁶¹² belirtirken, bazıları ise arpadan yapılan Mısır’a ait içecek olduğunu⁶¹³ ifade etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki ait olduğu yer ile ilgili de bir ihtilâf bulunmaktadır. Reinhart Pieter Anne Dozy (ö. 1883) günümüzdeki karşılığının mısır ve çavdardan üretilen beyaz bira olduğunu belirtmektedir.⁶¹⁴ Seyyid Sâbık (1915-2000) da *Fıkhü's-sünne* isimli eserinde, bunun günümüzdeki karşılığının bira olduğunu söylemektedir. *Mu'cemu'l-lügati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsıra*'da boza tarif edilirken onun ci'a'nın bir çeşidi olduğu söylenmektedir.⁶¹⁵ İbn Ömer'in nebîz çeşitlerini açıkladığı “Bit' baldan; ci'a arpadan; mızr mısırdan; seker hurmadan yapılan bir nebîzdir.”⁶¹⁶ rivâyetinden mühlhemle kaynaklarda genel itibarıyla ci'anın arpadan yapılan nebîz şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Hanefîlerin içeceklerle ilgili ayrıntılara dikkat ettiği ve buna göre hüküm verdiği, cumhûrun ise sarhoş edici özelliği olup olmamasıyla ilgilendiği bilgisi göz önünde bulundurulduğunda Hanefî mezhebi kaynaklarında yer verilen tanımının esas alınmasının daha isabetli olacağı söylenebilir. Ancak burada ister arpa veya buğdaydan ister mısırdan elde edilsin her iki ekole göre de hüküm değişmemektedir.

⁶⁰⁷ Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, 159.

⁶⁰⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1295; bû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen (Şerhu Süneni Ebî Dâvud)* (Haleb: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1932), 4/269; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 10/52.

⁶⁰⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, 5/112; Vellevî, *Zahîratü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, 38/253; er-Ribât - 'Îd, *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmam Ahmed*, 12/406.

⁶¹⁰ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, 1/98.

⁶¹¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, eşribe, 8; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/70.

⁶¹² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/87.

⁶¹³ Tirmizî, *Sünen*, ebvâbu'l-edeb, 45.

⁶¹⁴ Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmilatü'l-Meâcimi'l-Arabîyye*, çev. Muhammed Selim en-Nuaymî (Irak: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 2000), 1/480.

⁶¹⁵ Ömer, *Mu'cemu'l-Lügati'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsira*, 1/263.

⁶¹⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 14/118; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/384.

Hükmü

Şeyhayn'a göre eğlence ve zevk için olmadığı sürece sarhoş olmayacak kadar ci'ayı tüketmekte bir sakınca bulunmamaktadır. Çünkü hurma ve üzüm dışındaki maddelerden üretilen sarhoş edici içeceklerde yalnızca sarhoşluk harâm kılınmıştır.⁶¹⁷ Cumhûr ise "İşkâr vasfı bulunan tüm ürünler harâmıdır." ve "Çoğu sarhoş edenin azı da harâmıdır." gibi ilkelerden hareketle sarhoşluk niteliği bulunan ci'anın tüketilmesinin harâm olduğu görüşündedir.⁶¹⁸

2.1.16. Gubeyrâ/غُبَيْرَاءُ

Sözlükte "bir meyve çeşidi,⁶¹⁹ koyunların yediği bir bitki,⁶²⁰ bir hurma çeşidi⁶²¹ ve bir ağaç çeşidi"⁶²² olarak açıklanmaktadır. Ancak fıkıh kitaplarında teknik detaylarına yer verilmemektedir. Bununla birlikte Habeşlilerin mısırdan yaptıkları bir içecek olduğu anlaşılmaktadır. Sükreke (سُكْرَكَة) adıyla da bilinmektedir.⁶²³ İçinde tortu (غبرة) olmasından ötürü gubeyrâ şeklinde adlandırdığı belirtilmektedir.⁶²⁴ İbn Rüşd el-Ced, bu içeceğin pirinçten yapıldığını söylemektedir.⁶²⁵ Ne var ki bu bilgiyi başka kaynaklarda bulamadık.

Bir rivâyette Hz. Peygamber'e gubeyrânın hükmü sorulmuş; Onun da "Onda hayır yoktur. لَا خَيْرَ فِيهَا." şeklinde cevap vererek bunu yasakladığı bildirilmektedir.⁶²⁶ Aynı şekilde "Gubeyrâdan sakınınız, o hamıdır."⁶²⁷ "Gubeyrâdan sakınınız, o dünyadaki hamrın üçte biridir." ve "O hamr, meysir, zar ve gubeyrâyı yasakladı."⁶²⁸ şeklinde rivâyetler de bulunmaktadır.⁶²⁹ Bâcî, Hz. Peygamber'in (a.s.) gubeyrâ ile ilgili sorulara verdiği cevapları göz önünde bulundurarak onun (a.s.) ilgili içeceğin niteliğini bildiğini ve buna göre cevap verdiğini söylemektedir.⁶³⁰ Gubeyrâ içeceğinin hamr kapsamında olduğu görüşünde olan İbn Hazm, "Hadiste hamr ile birlikte müstakil olarak yer alması, onun hamırdan ayrı olduğunu

⁶¹⁷ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 204; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î' fî tertîbi's-şerâ'î'*, 5/117; Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, 2/175; 'Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 12/375; Şeyhîzâde, *Mecma'ul-Enhur*, 2/571.

⁶¹⁸ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, 3/233; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/401; Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 13/126; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/159.

⁶¹⁹ Ferâhidî, *Kitâbü'l-'ayn*, 4/414.

⁶²⁰ İbn Düreyd, *Cemheretu'l-luğa*, 1/321.

⁶²¹ Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1267.

⁶²² Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 13/191.

⁶²³ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, 3/233; Kudûrî, *et-Tecrîd*, 12/6086; Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen (Şerhu Süneni Ebî Dâvud)*, 4/267.

⁶²⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 10/48.

⁶²⁵ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-Tahsîl*, 18/551.

⁶²⁶ Bâcî, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ'*, 3/152.

⁶²⁷ Teberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 18/352.

⁶²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/12; Ebû Dâvûd, *Sünen*, eşribe, 5.

⁶²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/229 (15481).

⁶³⁰ Bâcî, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ'*, 3/152.

gösterir.” şeklindeki itiraza şöyle yanıt vermektedir: Bir maddenin özel olarak zikredilmesi, onun kendisiyle birlikte yer verilenlerden farklı olduğunu her zaman göstermez. Nitekim “Kim Allah’a, meleklerine, Peygamberlerine, Cebrâil’e ve Mikâil’e düşman olursa bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır.”⁶³¹ âyetinde Cebrâil ve Mikâil’in ayrıca zikredilmesi, onların melek olmadığına delâlet etmez. Aynı şekilde tüm sarhoş edici içeceklerin hamr olduğu düşünüldüğünde, gubeyrânın müstakil olarak zikredilmesi onun hamr olmadığı anlamına gelmemektedir.⁶³²

Hükmü

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre -pişirilsin yahut pişirilmesin, sert bir yapıya sahip olsun ya da olmasın- sarhoş olmamak kaydıyla gıda amacıyla tüketilmesi mutlak olarak helâldir. İmam Muhammed’e göre ise harâmıdır.⁶³³ Diğer üç mezhep kitaplarında konuyla ilgili yukarıdaki hadislerle değinilmekle yetinilmektedir.⁶³⁴ Buradan hareketle onların bu içecek türünü harâm olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca sarhoş edici niteliği varsa, onların ilgili içeceğin ismini ve mahiyetini dikkate almaksızın harâm olarak değerlendirdikleri de bilinmektedir.

2.1.17. Fukkâ’ / فُقَّاعُ

Fukkâ’ sözlükte parlak sarı,⁶³⁵ köpüklü içecek anlamına gelmektedir. Ebû Hanîfe’nin bu içeceği, “kuruduğu zaman sertleşen parlak bir bitki” şeklinde tarif ettiği nakledilmektedir.⁶³⁶ İstılâh olarak arpadan elde edilen bir içecek olarak açıklanmaktadır.⁶³⁷ Buğday⁶³⁸ ve hurmadan⁶³⁹ da elde edilebileceği bazı kaynaklarda geçmektedir. Fukkâ’ı, “içine kuru üzüm vb. bir ürünün atıldığı sudur.” şeklinde de tanımlayan fakîhler olmuştur.⁶⁴⁰ ‘Aynî (ö. 855/1451), Şamlıların fukkâ’ı pekmezden yaptığını, çoğunluğun ise un haline getirilmiş kuru üzümünden yaptığını belirtmekte; baldan da yapıldığını iddia edenleri tenkit etmektedir.⁶⁴¹

⁶³¹ Bakara, 2/98.

⁶³² İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Asâr*, 6/182.

⁶³³ Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/215.

⁶³⁴ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-Tahsîl*, 18/551; Şinkiti, *Levâmiu'd-Dürer fî Hetki Estâri'l-Muhtasar*, 5/102; Şâfiî, *el-Üm*, 6/193; Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 13/125; er-Ribât - 'Îd, *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmam Ahmed*, 12/414.

⁶³⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1259.

⁶³⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 21/509-510.

⁶³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/168; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 8/256.

⁶³⁸ Muhammed b. Yusuf el-Mevvâk el-Gırnâfî Abderî, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halîl* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/351.

⁶³⁹ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, 3/332.

⁶⁴⁰ Muhammed b. Abdillâh Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dâru Fikr li't-Tibâe, ts.), 3/28.

⁶⁴¹ 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 21/170.

Üstündeki köpüklerden dolayı fukkâ‘ adının verildiği de söylenmektedir.⁶⁴² Araştırdığımız Hanefî mezhebi fıkıh kaynaklarında fukkâ‘ hakkında ne mahiyet ne hüküm olarak bir bilgiye rastladık. Mahiyetiyle ilgili farklı bilgilerden hareketle bu içeceğin bölgesel olarak farklı malzemelerden elde edildiği sonucuna ulaşılabilir.

Hükmü

Abderî (ö. 897/1492), İmam Mâlik’in fukkâ‘ı içilmesini câiz görmediğini, ancak mezhebin önde gelen âlimlerinden İbn Vehb (ö. 197/813), Eşheb (ö. 204/820) ve Sahnûn’un (ö. 240/854) bunu helâl gördüğünü belirtmektedir.⁶⁴³ Mâlikî hukukçularından Haraşî (ö. 1101/1690), herhangi bir kayıt vermeden bunun mubah içeceklerden olduğu bilgisine yer vermektedir.⁶⁴⁴ İmam Mâlik’e fukkâ‘ın hükmünün sorulduğu, onun “Sarhoş etmediği sürece bir beis yoktur.” şeklinde yanıt verdiği de aktarılmaktadır.⁶⁴⁵ Başka bir nakle göre şu cevabı vermektedir: “Sarhoş etmez, o yüzden içilmesinde bir sakınca yoktur.”⁶⁴⁶ ‘Aynî, fukkâ‘ın bekletilmesi suretiyle sertleşebileceği, ancak buna rağmen sarhoş etmeyeceği görüşündedir. Yine o, bazı Hanefî meşâyihine, mezhepte önde gelen âlimlerin kuru üzümünden yapılmış fukkâ‘ın hükmüyle ilgili görüşünün sorulduğunu, onların da “Bir beis yoktur, ancak sertleşip sarhoş etmesi söz konusu olursa harâmıdır.” şeklinde yanıt verdiklerini aktarmaktadır.⁶⁴⁷ Şâfiî fakîhlerden Mâverdî, fukkâ‘ gibi sarhoş etmeyen nebîzlerin tüketiminin mubah olduğu bilgisini vermektedir. Nevevî (ö. 676/1277) de *el-Mesâilü’l-mensûre* isimli fetvâ eserinde, bunun içilmesinin helâl olduğunu ve herhangi bir kerahetin de olmadığını söylemektedir.⁶⁴⁸ Hanbelîlerin görüşü de fukkâ‘ tüketiminin mubah olduğu yönündedir.⁶⁴⁹

Mezhep kaynaklarından aktarılan bu bilgilerden hareketle fukkâ‘ın farklı ham maddelerden yapılabildiği, ancak ham maddesi ne olursa olsun sarhoş edici niteliği olmayan içecekler kategorisinde olduğu, dolayısıyla tüketilmesinde bir sakınca olmadığı söylenebilir.

Yukarıda, klasik fıkıh kaynaklarında özellikle ele alınan içeceklere ve bunların hükümlerine yer verdik. Ancak bu, o dönemdeki içeceklerin bunlardan ibaret olduğu

⁶⁴² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 8/256.

⁶⁴³ Abderî, *et-Tâc ve’l-İklîl li Muhtasari Halil*, 4/350-351.

⁶⁴⁴ Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 3/28.

⁶⁴⁵ ‘Aynî, *‘Umdetu’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 21/170.

⁶⁴⁶ ‘Aynî, *‘Umdetu’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 21/170.

⁶⁴⁷ ‘Aynî, *‘Umdetu’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 21/170.

⁶⁴⁸ Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Fetâva’l-İmâm en-Nevevî / el-Mesâilü’l-mensûre*, thk. Muhammed el-Haccâr (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1996), 109.

⁶⁴⁹ Ebü’l-Hasen Ali b. Süleymân Merdâvî, *el-İnsâf fi ma’rifeti’r-râcih mine’l-hilâf*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettah Muhammed el-Hulvî (Kahire: Hicr li’t-Tibâa ve’n-Neşr, 1995), 26/443; İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fikhî’l-İmâm Ahmed*, 4/105; İbn Kudâme, *eş-Şerhu’l-kebir “alâ Metni’l-Mukni”*, 10/342.

anlamında gelmemektedir. Nitekim kaynaklara bakıldığında, muhtelif konu başlıkları altında özel bazı içecek isimlerine değinildiği görülmektedir. Örneğin 'Uyûnü'l-mesâ'il adlı eserinde Semerkandî, Ebû Hanîfe'ye göre *naki'u'l-iccâsın* (armut nebîzine) mubah olduğunu belirtmektedir.⁶⁵⁰ Ne var ki diğer Hanefî kaynaklarında buna doğrudan değinen bir ibâreyle karşılaşmadık.

Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* isimli eserinde *mütebeccic* (متبجح) isimli üzümde elde edilen bir içeceğe yer vermektedir. Ancak diğer fıkıh eserlerinde bu içecek hakkında bir bilgiye denk gelmedik.⁶⁵¹

Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr* isimli eserinde, Şamlıların *muzzâ'* (مُزَّاء) adında bir içecekleri olduğuna değinmektedir. Ancak bunun dışında bir bilgi aktarmamaktadır. Aynı şekilde o, Abdülmelik b. Mervân'ın (ö. 86/705) nar ve üzüm suyundan elden edilen *mağzî* (مغذي) isimli bir nebîzinin olduğunu belirtmektedir.⁶⁵² Söz konusu içeceği diğer fıkıh eserlerinde bulamadık.

Hattâb er-Ruaynî (ö. 954/1547) *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl* isimli eserinde *muzzânın* ham hurmadan elde edildiği bilgisine yer vermektedir. Ayrıca o, eserinde *nezr* (نزر), *mukdâ* (مُقْدَى) ve 'asf (عصف) isimli içeceklere de değinmektedir. Ancak diğer fıkıh eserlerinde onlar hakkında da bir bilgiye rastlamadık.⁶⁵³

Klasik kaynaklardaki tüm içeceklerin mahiyet ve hüküm olarak ele alınması mümkün değildir. Biz bu başlıkta harâm veya mekrûh olan yahut hakkında bir tartışma veya soru işareti olan içecekleri özellikle ele almakla yetindik. Zikredilenlerin dışındaki içeceklerin -sarhoş edici vasfı olsun veya olmasın- Şeyhayn'a göre sarhoş yapmadığı ve eğlence amacıyla olmadığı sürece mubah olduğu, Şeybânî'nin farklı görüşleri aktarılmakla birlikte tercih edilen görüşüne ve diğer üç mezhebe göre ise "çoğu sarhoş eden içeceklerin azı da harâm"dır" ilkesinden hareketle sarhoş edici niteliği bulunan bütün içeceklerin harâm, bulunmayanların mubah olduğu söylenebilir.

2.2. Günümüzde Etil Alkol İçerikli Popüler İçecekler

Günümüzde revâçta olan etil alkol çeşitlerine değinmeden evvel alkollü içeceklerin üretim tekniğine özet olarak değinmek gerekmektedir. Alkoller, fermente/mayalama ve

⁶⁵⁰ Semerkandî, 'Uyûnü'l-mesâ'il, 375.

⁶⁵¹ Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 12/362.

⁶⁵² Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/401.

⁶⁵³ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, 3/233.

damıtma/distile⁶⁵⁴ olmak üzere iki yolla elde edilmektedir. Bazı âlimler, Hz. Yûsuf'un hapishane arkadaşlarından birisinin sözünü aktarırken kullandığı “Ben (rüyamda) şarap sığığımı gördüm.” ifadesini delil olarak hamrın, suya bırakılarak yahut damıtılarak elde edilen olmadığını, aksine sıkılarak elde edilen bir içki türü olduğu görüşündedir. Ancak bu görüşe verilen yanıtlardan birisi şöyledir: “Bu gerek hüküm gerekse temellendirme açısından çok zayıf bir çıkarımdır. Zirâ alkolün sıkılmış üzüm suyundan elde edilmiş olması, başka bir maddeden yapılmamasını gerektirmez. Âyette bu şekilde sınırlılığa işaret eden herhangi bir unsur da bulunmamaktadır. İlgili ifadeyle bir yabancıнын gördüğü rüya aktarılmaktadır ve rüyayı görenin memleketinde bilinen içki yapma metodu budur. Ayrıca bunun hem Arapların hem de başkalarının içki yapma metotları açısından bir delil değeri bulunmamaktadır. Hal böyle olunca “Ben (rüyamda) şarap sığığımı gördüm.” sözünün, fikhî açıdan hüccet teşkil etmeyeceği apaçıktır.⁶⁵⁵

Günümüzde alkollü içecekler, sayıca oldukça arttığından hepsini zikretmek mümkün değildir. Söz konusu alkollü içeceklerin bir kısmı, bütün toplumlar tarafından bilindiği halde bazısı sadece bir bölgede bilinmektedir. Burada en çok bilinen alkollü içeceklere yer verilecektir. Her ne kadar geçmişte yapılmasına binâen klasik fıkıh eserlerinde bunlardan bir kısmı konu edilmişse bile ilgili içeceklerin günümüzde de doğrudan yapılması hasebiyle bunların “Günümüzde Etil Alkol İçeren İçecekler” başlığı altında değerlendirilmenin daha uygun olacağı düşündük.

2.2.1. Boza

Tarihî serüveni çok eskilere dayanan boza, maya ve laktik asit fermantasyonuyla elde edilen, koyu kıvamda tatlı ve ekşimsi lezzeti olan besleyici nitelikte bir içecektir.⁶⁵⁶ Dokuz bin yıllık kökü olan boza, Mezopotamya bölgesine ait bir içecektir. On birinci yüzyılla birlikte Türklerin yoğun olarak yaşadığı Anadolu, Kırım, Kafkasya, Türkistan, Balkan ve Arap ülkelerinde tüketildiği belirtilmektedir. Selçukluların “bekni”, Karahanlıların “buhoun” ismini verdikleri bilgisi, Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü lugâti't-Türk* adlı eserinden öğrenilmektedir. Bozanın üretimi ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Örneğin Kırım ve Türkistan'da darı, buğday ve yulaf unu, Kafkasya'da arpa maltı katılarak kızartılmış ekmek, Kırgızistan'da buğday yarması, Arnavutluk'ta mısır, Türkiye, Makedonya ve Bulgaristan'da bulgur, darı,

⁶⁵⁴ Reşîd Rızâ (1865-1935) zehri en güçlü ve en zararlı olan alkol çeşidinin, damıtılarak elde edildiğini söylemektedir. Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 7/68.

⁶⁵⁵ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 7/68-69.

⁶⁵⁶ Turgut Cabaroğlu - Gülcan Koyuncu, “Fermente Gıdaların Aroma Bileşimi”, *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*, ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 79.

arpa, leblebi ile pirinç unu kullanılmaktadır. Bulgaristan'da sade ve kakao ilavesiyle her mevsim içilirken Türkiye'de daha çok kış aylarında içilmektedir.⁶⁵⁷

Boza, en eski veya en basit bira çeşidi olarak kabul edilmektedir. Nitekim bozanın bira olduğu, bilhassa ziraat ve gıda mühendisliği gibi alanlarda ihtisas sahibi yazarlarca ifade edilmektedir. Ancak günümüzde üretilen biralarla arasında birçok fark bulunmaktadır.⁶⁵⁸ Nitekim Farsçada "darı" manasında kullanılan buzeden gelen boza, "Yabancı maddelerden arındırılmış darı, pirinç, buğday, mısır vb. hubûbatın kırma veya unlarından biri veya bir kaçına içme suyu katılarak pişirilmesi ve beyaz şeker ilave edilerek ilgili tekniğe göre alkol ve laktik asit fermentasyonlarına tâbi tutulması ile hazırlanan bir mamuldür." şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁵⁹ İlk dönemlerde üretilen biraların bozayla benzerlik göstermesi muhtemeldir. Ancak günümüzde üretilenlerin ise farklılık arz ettiği ifade edilebilir.

Bozanın yapılışı kısaca şöyledir: İrmik iki saat kadar suyla kaynatılır. Koyu bir hamur haline gelince mikserle çırpılır ve ince bir süzgeçten geçirilmektedir. Varsa kepek ve iri taneler alınmakta, daha sonra kalan kısma şeker ve maya katılıp bekletilmektedir. Mayalanma gerçekleşince boza hazır olmaktadır. Boza yapımında iki çeşit maya kullanılmakta olup bunlardan biri asit, diğeri alkol üretmektedir. Asit ve alkol bir araya gelince ekşimtrak bir tat meydana gelmektedir. Sıcak ortamlarda bozadaki alkol oranı daha da artmaktadır. Bu nedenle alkol oranının artmaması için buzdolabında bekletilmesi tercih edilmektedir.⁶⁶⁰

Evliya Çelebi'nin (ö. 1095/1684 [?]) seyahatnamesinde aktardığına göre on yedinci yüzyılda Osmanlı'da, üç yüz dükkânda bin beş bozacının çalıştığı ve bozanın bira gibi sarhoşluk verdiği belirtilmektedir.⁶⁶¹ Biranın yasak olmasından ötürü boza ve bozacılık, Osmanlı döneminde oldukça yaygındır. Ekşi ve tatlı olmak üzere temelde iki çeşit boza yapılmaktaydı. Ekşi olanı alkol içerirken, tatlı olanı alkolsüzdür. Alkolün olmadığı bozanın Tekirdağ darısından üretilip süt beyazı renginde olduğu ve ulema tarafından da içildiği belirtilmektedir.⁶⁶² Osmanlı devletinde on yedinci yüzyılda tüm meyhânelerle beraber

⁶⁵⁷ Başar Uymaz Tezel - Pınar Şanlıbaba, "Boza", *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*, ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 553-556.

⁶⁵⁸ Cemal Ahmet Akçakaya, *Bira Üretimindeki Ekserji Kayıplarının Analizi* (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 22-25; Hüseyin Eren - Hasan Tenagüler, "Fermente Bitkisel Ürünler", *Gıda Biyoteknolojisi*, ed. Necla Aran (İstanbul: Nobel Yayınları, 2010), 262.

⁶⁵⁹ Hacer Levent - Özge Algan Cavuldak, "Geleneksel Fermente Bir İçecek: Boza", *Akademik Gıda* 15/3 (22 Ekim 2017), 301.

⁶⁶⁰ Fatih Gültekin, *Kaşığında Ne Var? Beslenme ve Gıda Seçme Kılavuzu* (İstanbul: Server Yayınları, 2021), 336-337.

⁶⁶¹ Rahmi Ertan Anlı, "Bira", *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*, ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 465.

⁶⁶² Akçakaya, *Bira Üretimindeki Ekserji Kayıplarının Analizi*, 26.

bozahaneler de kapatılmıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyılda, gerek siyasi otoritenin bozahaneler üzerindeki baskısının azalması gerekse ekşi ve etil alkollü bozanın yerini tatlı ve alkolsüz bozanın alması nedeniyle boza yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde bozanın sokak aralarında seyyar satıcılar tarafından satılması da bir gelenek haline gelmiştir.⁶⁶³

Tamamen bitkisel bir içecek olan boza, zengin mineral ve A, C, E vitaminleri ile dört çeşit B vitamini barındıran yapısı nedeniyle önemli bir besin kaynağı hüviyetini taşımaktadır. Özellikle vejetaryen ile vegan beslenmeyi tercih edenler için kayda değer bir alternatif oluşturmaktadır. Bozaya dair yapılan araştırmalar, onun kan basıncının dengelenmesine iyi geldiği, plazma kolesterolünü düşürdüğü, emziren kadınlarda süt üretimini arttırdığı, sindirimi kolaylaştırdığı gibi sağlık üzerinde bir dizi olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir.⁶⁶⁴ Boza kış günlerine mahsus bir içecektir. Kullanılan hububat, öncelikle ezilip kabuklarından ayrılmakta, daha sonra da suyla kaynatılmaktadır. Bu karışıma, şeker ile mayalama amacıyla ekme katılarak 15-25 °C’de 24 saat bekletilmektedir. Katılan mayalar, şekeri parçalayarak bir miktar alkol üretirken, süt asidi bakterileri ise laktik asit üretmektedir. Bir gün bekletilen boza, % 0,3-0,5 oranında alkol içermektedir. Yaz mevsiminde bozadaki mikroorganizmaların üremesi hızlı bir şekilde olup bozayı ekşitmekte ve alkol miktarını % 1’in üzerine çıkarmaktadır. Bu sebeple tercihen kışın üretilmektedir. Ticaret amacıyla üretilen bozalar ise pastörize edilip soğuk bir şekilde piyasaya arz edilmektedir. Boza, ilk yapıldığı günden itibaren şişelenip +4 derecede muhafaza edilirse alkol oranı % 0,8’i geçmemektedir.⁶⁶⁵

Hükmü

Bozaya dair değerlendirmemize geçmeden önce konuya dair verilen fetvâlara değinmek yararlı olacaktır. Şâfiî âlimlerinden Şirvânî (1301/1884) bozanın iskâr vasfı nedeniyle harâm ve necis⁶⁶⁶ olduğu görüşündedir.⁶⁶⁷ “Bira içmenin veya Sudan’daki gibi boza adıyla anılan sarhoş edici içkileri içmenin hükmü nedir?” şeklindeki soruya, XXI. asrın önde gelen İslâm hukukçularından Vehbe Zuhaylî (1932-2015) şöyle yanıt vermektedir: “Bira ve buna benzer alkollü içecekleri içmek helâl değildir. Mezhepler, bu konuda görüş birliği içindedirler. Bu hususta Buhârî (ö. 256/870) ve İbn Mâce’nin (ö. 273/887) dışındaki Kütüb-i Sitte’de şöyle bir hadis geçmektedir: “Tüm sarhoş edici içecekler hamrdır. Bunların tümü de

⁶⁶³ Tezel - Şanlıbaba, “Boza”, 554.

⁶⁶⁴ Tezel - Şanlıbaba, “Boza”, 561.

⁶⁶⁵ Hüsameddin Vanlıoğlu vd., *Helaller ve Haramlar* (İstanbul: Aktaş Yayıncılık, 2018), 1/98.

⁶⁶⁶ Şâfiî fakihlerden Şirbinî (ö. 977/1570), akışkan olmaması hasebiyle bozanın necis olmadığı görüşündedir. Şirbinî, *Muğnil-muhtâc*, 1/226.

⁶⁶⁷ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 1/289-290.

harâmdır.”⁶⁶⁸ Muhammed Konevî (ö. 2022), *Hanefî ve Şâfiî Mezheplerine Göre Asrımız Meselelerine Fetvâlar* isimli eserinde bozanın hükmüyle ilgili şunları söylemektedir: “Boza, arpa ve darı hamurundan yapılan ekşimiş bir içkidir. Sarhoş edecek hale gelirse harâmdır. Bu da şiddetli kabarmasıyla anlaşılır. Boza, eğer sarhoş yapmayacak halde ise, o zaman onun hükmü hurma suyu ve incir suyu gibidir. Bütün bunlar helâldir.”⁶⁶⁹

Helâl sertifikası veren kuruluşlardan olan Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği (GİMDES), bozaya helâl sertifikasının verilmemesinin gerekçesini şu şekilde belirtmektedir: Piyasada bulunan bozalarda alkol ve GDO riski mevcut olduğundan dolayı tüketimini tavsiye etmiyor, ancak GDO’suz veya GDO riski olmayan bir tahıl kullanılarak ve 12 saat öncesi (içinde) tüketilmek kaydıyla içebilirsiniz diyoruz.”⁶⁷⁰

Bozanın hükmüne dair klasik kaynaklarda müstakil bilgiler tespit edemedik. Bununla birlikte içeceklerle ilgili öne sürülen yaklaşımlardan hareketle hükmüyle ilgili şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Boza, şayet bekletilmezse tatlı olduğu için çoğunu tüketmek bile sarhoşluğa neden olmamaktadır. Dolayısıyla ekşiyip sertleşmemiş bozayı niceliğine bakılmaksızın içmek câiz görülmektedir. Helâl olup olmadığıyla ilgili bir görüş ayrılığı da bulunmamaktadır. Ancak bekletildikçe alkol oranının arttığı göz önünde bulundurulduğunda, Şeyhain’a göre nebîz kategorisinde değerlendirilerek eğlence ve zevk için olmaması koşuluyla ekşi bozanın azının tüketiminin mubah, Şeybânî’nin de aralarında olduğu cumhûra göre ise sarhoş edici niteliği kazanması hasebiyle çoğu gibi azı da harâm olduğu söylenebilir. Hanefî mezhebinin de tercih edilen görüşü Şeybânî’ninkidir. Ne kadar süre bekletilirse alkol oranının artacağı, buna bağlı olarak sarhoşluk niteliği kazanacağı ise içerisine katılan katkı maddesine, mevsim koşullarına ve bekletilen yere göre değişkenlik arz etmektedir.

2.2.2. Şıra

Şıra; mayalanmamış üzüm suyu veya başta üzüm, dut, elma, armut, keçiboynuzu gibi bazı tatlı meyvelerin ezilip suyunun çıkarılması neticesinde üretilen bir üründür. Ülkemizin bazı bölgelerinde bu işlemlerin ortak yapıldığı ve “şirahane” ismi verilen mekânlar tesis edilmiştir.⁶⁷¹ Türk Gıda Kodeksi’nde üzüm şırası, “yaş üzümünden doğal ya da fiziksel işlemlerle elde edilen, hacmen gerçek alkol miktarı %1’i geçmeyen ürün” olarak tarif

⁶⁶⁸ Vehbe Zuhaylî, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, çev. Urcan Ersan (İstanbul: Bilimevi Yayınları, 2018), 182.

⁶⁶⁹ Muhammed Konyevî, *Hanefî ve Şâfiî Mezheplerine Göre Asrımız Meselelerine Fetvâlar* (İstanbul: Reyhanî, 2010), 378.

⁶⁷⁰ “<https://gonullu.gimdes.org/sorularla-helal-gida/>”, ts. (Erişim 09 Ağustos 2023).

⁶⁷¹ Songül Kılınç Şahin vd., “Geçmişten Günümüze Üzüm Suyunun Yerel Lezzetlere Dönüşümü: Gaziantep Örneği”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 5/31 (ts.), 4942.

edilmektedir.⁶⁷² Yarı fermente kuru üzüm şırası içerdiği karbondioksit sebebiyle serinletici ve ferahlatıcı; birleşiminde bulunan şeker, organik asitler, vitaminler ve mineral maddeler etkisiyle de besleyici bir içecektir. Muhtelif bölgelerde geleneksel metotlarla üretilen fermente şıra, hem üretiminde kullanılan üzümün çeşit ve miktarına hem de fermantasyon süre ve şartlarına göre çok farklı kimyasal bileşim ve duyuşal niteliklere sahip olabilmektedir.⁶⁷³

Şıra, Osmanlı mutfağının önemli içeceklerinden kabul edilmektedir. Nitekim Osmanlı zamanında özel konuklara, sofraya sunumlarında ve sohbet ortamlarında ikram edilmekteydi. Günümüzde de Osmanlı yemek kültürünü yaşatan yerlerde takdim edilebilmektedir. Beslenme yönünden yüksek kaloriye sahip olan şıra, başta resveratrol olmak üzere kalp ve karaciğer dostu birçok zengin fonksiyonel bileşenlere de sahiptir. Bir bardağında ortalama 103 kcal (47 kcal/100g) enerji içermektedir. Günlük olarak yapılıp tüketilmesi önerilmektedir.⁶⁷⁴

Hammaddesine göre ve yapıldığı bölgelere bağlı olarak şıranın üretim metodu farklı olabilmektedir. Bununla birlikte ülkemizde yapılan üzüm şırasının elde edilme aşamaları şu şekilde ifade edilmektedir:⁶⁷⁵

1. Tozlarından arındırmak amacıyla üzüm, su ile yıkanıp süzgece koyulur.
2. Üzümler, küçük parçalara ayrılır.
3. Parçalanmış üzümler, bir kavanozun içine konulup üzerine içme suyu eklenir.
4. Kavanozun kapağı hava almayacak şekilde sıkıca kapatılır.
5. Kavanozun etrafı, temiz bez ile sarılarak ışık almayan bir ortamda yirmi dört saat süresince bekletilir.
6. Mayalanma sürecinde kavanozda görünen pembe renk ve beyaz kabarcıklar, şıranın mayalanıp tüketime hazır hale gelmeye başladığını gösterir.
7. Mayalanma işlemi sona erdiğinde kavanozun içinde bulunan su süzülerek bir şişeye veya bir kaba boşaltılır.
8. Üzüm şırası, buzdolabında muhafaza edilir.

⁶⁷² “<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090204-12.htm>” (Erişim 11 Ağustos 2023).

⁶⁷³ Oğuz Kılıç - Ali Ekinci, “Yarı Fermente Kuru Üzüm Şırası Üretiminde Optimum Koşullar”, *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 4 (1985), 134.

⁶⁷⁴ Adem Elgün, “İslam Fıkıhına Göre Nebiz ve Nebize Benzeyen İçecekler ile Sıvı Gıda Maddelerine Bilimsel Yaklaşım”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 5/1 (29 Haziran 2023), 4.

⁶⁷⁵ “<https://www.yeniakit.com.tr/haber/sira-nedir-ve-nasil-yapilir-siranin-faydalari-nelerdir-1515015.html>” (Erişim 11 Ağustos 2023).

9. Servis öncesinde üzüm şirasına aroma katmak amacıyla karanfil, limon, kekik, nane ya da tarçın konulabilir.

Hükmü

Mutlak müctehidlerden Leys b. Sa'd (ö. 175/791), konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: Kabarmadığı sürece üzüm şirasının/suyunun tüketiminde bir sakınca yoktur. Pişirildiğinde üçte ikisi gider, üçte biri kalırsa tüketimi mubah olur. Süfyân es-Sevrî ve Ebû Hanîfe kabarana kadar içilebileceği, kabarmasının göstergesinin de köpük atması olduğu görüşündedir. Ahmed b. Hanbel, üç güne kadar içilebileceği; üç gün geçince veya ondan evvel kabardığı zaman harâm olacağı görüşündedir.⁶⁷⁶ İmâm Mâlik'e göre üzüm şirası dâhil olmak üzere tüm nebîz çeşitlerinde sarhoşluk vasfı bulunmadığı sürece mubahtır.⁶⁷⁷ Şâfîilere göre de üzüm suyu keskinleşip sarhoş edici vasfı kazandığı zaman hamra dönüşmektedir.⁶⁷⁸ Onlara göre sarhoş edicilik (*iskâr*) vasfı bulunmayan nebîz çeşitleri ise harâm değildir.⁶⁷⁹ İbn Teymiyye (ö. 728/1328) da sarhoş edicilik vasfı kazanmadan önce üzüm şirasını/suyunu içmenin mubah olduğunu söylemektedir.⁶⁸⁰ Mâzerî (ö. 536/1141), keskinleşmeden önce üzüm şirasının helâl olduğuyla ilgili icmâ olduğunu belirtmektedir.⁶⁸¹

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden yola çıkarak, çoğu sarhoş edecek şekilde uzun süre bekletilmediği müddetçe, evlerde yapılan üzüm şıralarının helâl olduğu söylenebilir. Ancak sarhoşluk niteliği kazanacak şekilde bekletildiği zaman tüketmenin harâm olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden özellikle sıcak bölgelerde fazla bekletilmeden tüketilmesine özen gösterilmelidir. Marketlerde satılan üzüm şıralarının içerisinde ise katkı maddeleri bulunmaktadır. Bu bakımdan şıranın fermantasyon sürecini, diğer bir ifadeyle sarhoş edicilik vasfını nasıl ve ne şekilde kazandığını tek tek inceledikten sonra sağlıklı hüküm verilebilir. Ayrıca bekletilme koşullarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Mezheplerin tamamının, üzümünden elde edilen şıranın, kendiliğinden veya kaynama suretiyle sarhoşluk vasfı kazandığı anda harâm olacağı konusunda görüş birliği içerisinde olduğu görülmektedir. Pişirildiğinde ise üçte ikisi gider ve üçte biri kalırsa, Hanefî mezhebine göre helâl, cumhûra göre ise harâm kabul edilmektedir.

⁶⁷⁶ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 8/11-12.

⁶⁷⁷ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 3/232; Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 3/28.

⁶⁷⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/376; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 9/166; Şirbînî, *Muğnil-muhtâc*, 5/512.

⁶⁷⁹ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 10/168.

⁶⁸⁰ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 28/338.

⁶⁸¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 10/43; Vellevî, *Zahîratü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, 40/178.

2.2.3. Kefir

Kefir, sindirimi rahat, serinletici, çok az alkol barındıran ve mayhoş tadı olan bir süt ürünüdür. Ham maddesi keçi, koyun ve inek sütleridir. İçilecek kıvamda olması hasebiyle fermente süt içkisi olarak kabul görmektedir. Sarımtırak renge sahiptir.⁶⁸² Yoğun ayran kıvamında olan kefir⁶⁸³ ortalama % 0,6-0,9 oranında alkol içermektedir.⁶⁸⁴ Kefiri diğer süt ürünlerinden ayrılan en önemli özelliği, laktik asit ve alkol fermantasyonunun birlikte oluşmasıdır.⁶⁸⁵ Dolayısıyla kefir tüketen kişi, az da olsa alkol tüketmiş olmaktadır.

Fermente süt ürünleri arasında önemli bir yeri bulunan kefirin yapımında kullanılan sütün niteliği, yapım tekniği, kullanılan fermantasyon şartları, muhafaza şartları ve süresine bağlı olarak kefirin bileşiminde farklılıklar olabilmektedir.⁶⁸⁶ Kefir elde etmede, geleneksel ve ticarî olmak üzere iki ayrı yöntem bulunmaktadır. Geleneksel metotla kefir yapımında, tencerede ortalama beş dakika kaynatılan sütün sıcaklığı oda sıcaklığıyla eş değer olana kadar bekletilmektedir. Sütün yüzeyinde biriken kaymak tabakası alındıktan sonra bir litre süte, 15-20 gram olacak şekilde kefir tanesi eklenilip 22-25 °C'de fermantasyona bırakılmaktadır. Ortalama 18-24 saat sonra sütün mayalanma işlemi sona ermektedir. Kefir tanesi, süzgeç vasıtasıyla ayıklanıp daha sonraki kefir üretiminde tekrar kullanılmak üzere muhafaza edilmektedir. Böylece fermente olmuş ürün içmeye hazır hale gelmektedir. Endüstriyel/ticarî kefir elde etmede ise muhtelif metotlar kullanılmaktadır. Bununla birlikte esas itibarıyla geleneksel yöntemlerle aynı işleme dayanmaktadır. Nitekim yerel üreticilerin bir kısmı, geleneksel metotta olduğu gibi kefir tanesi ile üretim yapmaktadır.⁶⁸⁷ Seri üretimde tüm kefirlerin tat, kıvam ve aroma gibi özelliklerinin aynı olması amacıyla süte dair standardizasyon yapılabilmektedir.⁶⁸⁸

Üretimi uzun yıllar Kafkasya bölgesiyle sınırlı olan kefir, yirminci yüzyılın başlarından itibaren önce Rusya'da, ardından diğer ülkelerde üretilmeye başlanmıştır. Öyle ki Rusya, zamanla kefirin en çok üretilip tüketildiği yer olmuştur. Alkollü bir fermente süt

⁶⁸² Arslan Bilişli, *Özel Gıdalar* (Çanakkale: Sidas Medya, 2018), 123; Zeynep Banu Güzel Seydim - Tuğba Kök Taş, "Kefir", *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*, ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 233-245.

⁶⁸³ Gültekin, *Kaşığında Ne Var? Beslenme ve Gıda Seçme Kılavuzu*, 211.

⁶⁸⁴ Demirci, *Gıda Kimyası*, 198.

⁶⁸⁵ Saime Küçükkömürler, *Gıdaların Özelliği ve Yiyecek Hazırlama I* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021), 196.

⁶⁸⁶ Oktay Tomar vd., "Kefir ve Sağlık Açısından Önemi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi* 17 (2017), 834.

⁶⁸⁷ Ercan Sarıca, "Kefirin Üretimi, Özellikleri ve Alkol İçeriği", *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 4/2 (2022), 72.

⁶⁸⁸ Zehra Çıray, *Piyasada Satılan Ticari Kefirlerin Mikrobiyal Kalitesinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 17.

içeceği olan kefirin, sahip olduğu hoş lezzet ve özel aromasının yanında, sağlık için birçok faydasının bulunması ve bazı hastalıklara karşı olumlu etkisinin olması, onu tüketiciler tarafından sık aranan bir ürün haline getirmiştir. Günümüz dünyasında Almanya, Macaristan, İsveç, Polonya, Finlandiya ve Norveç gibi pek çok Avrupa ülkesinde, keza Amerika ve Avustralya'da kefir, kendi orijinal adıyla bilinmekte ve ticarî amaçlarla üretilip satılmaktadır.⁶⁸⁹

Kefirde bulunan alkol oranı; kefirin üretim metodu, kullanılan kefir mayasının çeşidi ve ihtivâ ettiği mikroorganizma çeşitliliği, sütün niteliği ve bileşeni, depolama süresi gibi etmenlere bağlı olarak değişebilmektedir. Nitekim yapılan bazı araştırmalarda depolama süresi arttıkça kefirde alkol oranının arttığı gözlemlenmiştir. Kefir tozu üretimi üzerine yapılan bir çalışmada ise kefirin toz haline getirilmesinde uygulanan ısının etkisiyle kefir tozunda etil alkol kalmadığı tespit edilmiştir.⁶⁹⁰ Kefir, mayalama süresine bağlı olarak tatlı kefir, orta sert kefir, sert kefir ve çok sert kefir şeklinde adlandırılmaktadır. Bu süreler 12, 24, 48, 60-72 saat olabilmektedir. Bu sürelerde oluşan alkol miktarı, geçen zamanla doğru orantılı olarak azdan çoğa doğru artmaktadır. Tatlı kefirde binde bir ile on binde bir civarında oluşan alkol, mayalama süresi uzadıkça fazlalaşmaktadır. Bilhassa sert kefir ve çok sert kefirde bu oran %2-3 çıkabilmektedir. Ortalama bir sene gibi bir zaman zarfında bekletilen kefirde bu oran, %4 düzeyine yükselebilmektedir. Türkiye'de genellikle tatlı kefir üretilmektedir.⁶⁹¹

Hükmü

Günümüz İslâm hukukçularından Hayrettin Karaman, kefirin içerisinde alkolün rengi, tadı ve kokusunun bulunmaması, aynı zamanda çoğunun sarhoş edici özelliğinin olmaması nedeniyle tüketimin helâl olduğu görüşündedir.⁶⁹² GİMDES, fermantasyon sonucunda alkol oluşması, bekletildikçe de alkol oranının artması nedeniyle sanayide üretilen kefiirlere helâl sertifika vermemektedir.⁶⁹³

Din İşleri Yüksek Kurulu, sarhoşluk verecek derecede mayalanmamış kefirlerin içilmesini câiz; sarhoşluk verecek derecede mayalanmış olanların içilmesini ise harâm olarak değerlendirmektedir.⁶⁹⁴ Süleymaniye Vakfî fetvâ kurulu Türkiye'de üretilen tatlı kefirin

⁶⁸⁹ Beyza Hatice Ulusoy, *Kefir Kültürüyle Fermente Sucuk Üretimi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2007), 21.

⁶⁹⁰ Sarıca, "Kefirin Üretimi, Özellikleri ve Alkol İçeriği", 74-79.

⁶⁹¹ "https://www.fetva.net/yazili-fetvalar/kefir-icmek-caiz-midir.html" (05 Eylül 2012).

⁶⁹² Hayrettin Karaman, "https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/yine-gazli-icecekler-2214", Text, *Yeni Şafak* (Yeni Şafak) (Yeni Şafak, Erişim 13 Ağustos 2023).

⁶⁹³ "http://sorular.gimdes.org/2812/helal-belgeli-kefir" (Erişim 14 Ağustos 2023).

⁶⁹⁴ "https://kurul.diyenet.gov.tr/Cevap-Ara/38208/uretim-asamalarinda-sentetik-alkol-kullaniminin-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d" (Erişim 21 Temmuz 2021).

içinde oluşan etil alkolün sarhoş etmeyeceğinden ötürü üretilmesinde, satılmasında ve içilmesinde herhangi bir beis bulunmadığı görüşündedir.⁶⁹⁵

Sonuç itibarıyla kefirin harâm olması konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Şayet uzun süre bekletilirse veya buzdolabı gibi soğuk olan yerlerde muhafaza edilmezse, fermantasyonun etkisiyle içerisindeki alkol oranı yükseleceğinden çoğu sarhoş edici olabilir. Buna bağlı olarak Cumhûra göre -ister az ister çok olsun- tüketiminin harâm olduğu belirtilebilir. Oyun ve eğlence gibi amaçlarla olmadığı sürece, örneğin tedavi amacıyla olursa, Şeyhayn'a göre alkol oranı nispeten yüksek olsa bile sarhoş olmaksızın tüketiminde bir sakınca yoktur. Uzun süre bekletilmeyen kefirlerin ise miktarca çok olanının sarhoş etmeyeceği, buna bağlı olarak da kefir içmenin ittifâkla helâl olacağı söylenebilir. Fermantasyon sonucunda alkol meydana gelen içeceklerin ticarî bir ürün olarak piyasada pazarlanması konusunda ise genel bir değerlendirme yapmak zordur. Hangi ürüne ne katıldığı, alkol oranının ne olduğu ve saklama koşullarının nasıl olduğu gibi hususların bilinmesi önem arz etmektedir. Mesela çoğunun sarhoş edip etmeyeceği konusunda net bilgi sahibi olmadan sağlıklı bir fikhî yorum yapılamaz. Bununla birlikte Türk Gıda Kodeksi'nin fermente süt ürünleri tebliğinde yer verdiği ürün özellikleri dikkate alındığında, Türkiye'de üretilen kefirlerin çoğunun (aşırı tüketilse bile) sarhoş edici niteliğe sahip olmadığı ve buna bağlı olarak içilmesinde herhangi bir sakınca olmayacağı ifade edilebilir. Ancak rastgele her ürünün helâl olduğu sanılarak dikkatsizce tüketilmemesi gerektiği göz ardı edilmemelidir.

2.2.4. Kımız

Kımız, Orta Asya'nın bozkırlarından elde edilen geleneksel bir fermente süt ürünüdür. Çoğunlukla laktozun (süt şekeri de denilen sadece sütte bulunan temel karbonhidrat) laktik asit ve alkolle kendiliğinden fermantasyonuyla kısırak sütünden elde edilen bir içecektir. Fermente kısırak sütü, Orta Asya'nın bozkır bölgelerinde, bilhassa Sovyet Cumhuriyetleri, Moğolistan ve Rusya'da yaygın olup kişi başına tüketimi günlük bir litreyi bulmaktadır. Hafif sarımsı-gri renkte olan kımız, keskin bir alkol ve asidik tada sahiptir. Ortalama % 2 alkol, % 0,5 ile % 1,5 arasında laktik asit, % 2-4 arasında laktoz ve % 2 yağ içermekte olup besleyici ve tedavi edici hususiyetleri nedeniyle özellikle Moğolistan, Kırgızistan, Kazakistan gibi Batı ve Orta Asya ülkeleri ile Rusya'da yaygın olarak tüketilmektedir.⁶⁹⁶

Bazı Türk topluluklarında bir gelenek olarak halen süren, kısırak sütünden elde edilen ve "saba" adı verilen tulumlarda hususi bir mayalama metoduyla elde edilen kımız, millî bir

⁶⁹⁵ "Kefir içmek caiz midir?" (05 Eylül 2012).

⁶⁹⁶ Akgül, "Kımız", 259.

içki olarak kabul edilmektedir.⁶⁹⁷ “Koumiss”, “kumys”, “kumiss” gibi adlarla da isimlendirilen kımız, Orta Asya Türklerinin geleneksel içeceklerindedir. Ayrıca kımızın, gerek sağlık gerekse de eğlence gibi çeşitli amaçlarla tüketildiği anlaşılmaktadır. Eski Türk topluluklarının kımız bayramları organize ettikleri ve bu bayramlarda bölgeden bölgeye farklılık gösteren çeşitli etkinlikler ve faaliyetler düzenledikleri aktarılmaktadır. Aynı şekilde bunun ticaretini de yaptıkları belirtilmektedir. Türklerin, kutsal saydıkları kımızı edebiyatlarına konu edinerek ona masallarında, şiirlerinde, hikâyelerinde ve bilmecelelerinde yer verdikleri görülmektedir.⁶⁹⁸

Kımızın esas itibarıyla üretilip tüketildiği yerler, atların yaygın olarak yetiştirildiği ve kısrak sütünün bir besin kaynağı olarak önemli bir yere sahip olduğu bölgelerdir. Kısrak sütünün insan sütü bileşimine benzemesi ve tedavi edici özelliği sebebiyle yakın zamanlarda Avrupa piyasalarında yer bulduğu görülmektedir.⁶⁹⁹

Kımız, geçmiş dönemlerde ilkel şartlarda üretilmekteydi. At derisinden elde edilen torbalara kısrak sütü bırakılır ve orada bilinçsizce gerekli olan fermantasyon sürecinin tamamlanması amacıyla bekletilmekteydi. Daha sonraları gelişen teknolojiyle kımız yapma aşamaları gelişim kaydederek modern hale getirildi. Günümüzde kımız endüstriyel/ticarî amaçlarla yapılacaksa, ilk adım uygun mayanın hazırlanmasıdır. Bunun için pastörize edilmiş ve 30 °C’de soğutulmuş yağsız süte, iki farklı kapta olmak üzere birisine süt asidi bakterileri, öbürüne de mayalar aşılanır. 7-15 saat süre ile 12 °C dolayında fermantasyona bırakılırlar. Başka bir kapta da 30 °C sıcaklığında kısrak sütü hazır halde bekletilir ve diğer kaplarda bulunan süt asidi bakterileri ile mayalar bu kabın içerisine dâhil edilir. Her üçünün oluşturduğu yeni bileşik, 28 °C’de inkübasyona (mikroorganizmaların çoğalmasını sağlamak için belirli bir ısı derecesinde tutulması) bırakılır. Bu halde 3-4 gün beklenilir ve içermiş olduğu asitlik en fazla % 1,4 olunca inkübasyon sona ermektedir. Kullanılacak maya ilgili metotla hazırlandıktan sonra bu defa taze kısrak sütü mayalama kazanlarına boşaltılır, sıcaklığı ortalama 30 °C’ye ayarlanır ve % 30 oranında maya ile aşılanıp güzelce karıştırılır. Dinlenmesi ve kendi içerisinde bir denge sağlanması için de en az iki saat süreyle bekletilir. Daha sonra kapanabilir şişelere doldurulur, 20 °C’de soğutulur ve tekrardan en az iki saat süre

⁶⁹⁷ Nebi Bozkurt, “İçki”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/456.

⁶⁹⁸ Merve Yalın, “Kımızın Türk Tarihi ve Kültüründeki Yeri”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2021), 1-9; Bozkurt, “İçki”, 21/456.

⁶⁹⁹ Akgül, “Kımız”, 260.

ile inkübasyona bırakılır. Bu sürenin dolmasıyla birlikte hızla 4-5 °C’de soğutulur ve hemen pazarlanır.⁷⁰⁰

Kolombiya’nın kırsal ve kentsel bölgelerde yaygın olarak içilen ve inek sütünden üretilen fermente ürüne de Kolombiya kımızı denilmektedir. Bu kımız türü, oda sıcaklığına bağlı olarak iki veya üç gün boyunca tam yağlı çiğ inek sütünün kendiliğinden fermantasyonuyla üretilen ev yapımı bir içecektir. Bu içeceğin ekşimsi tadı olup % 1-2 gibi düşük alkole sahiptir. Ayrıca kremsi ve köpüklü bir yapısı bulunmaktadır. Ortalama 4 ile 10 °C’de saklanmakta ve üç gün içerisinde tüketilmektedir. Servis edilmeden evvel şeker kamışı ve tarçın ilave edilmektedir.⁷⁰¹ Kısırak sütünden üretilen kımız, inek sütünden elde edilen kımıza göre daha tatlı olup hafif gazlı ve keskin bir alkol ile asit tadına sahiptir. Kısırak sütü içinde bilhassa bebekler, çocuklar ve yaşlılar için faydalı olan besin maddeleri bulunmaktadır.⁷⁰² Zayıf kımızda alkol oranı % 0,7 ile % 1, normal kımızda % 1,1 ile % 1,8, sert kımızda ise % 1,8 ile % 2,5 arasında olmaktadır.⁷⁰³ Kımızın alkol miktarının kefire oranla daha yüksek olmasının nedeni, diğer sütlere göre kısırak sütünde laktoz miktarının fazla olmasıdır.⁷⁰⁴

Hükmü

Klasik fıkıh eserlerinde kısırak sütünden sarhoş olmanın hükmü, “lebenu’r-rimâk/ (kısırak sütü) لبن الرماك” kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Yapılışına dair ayrıntılar verilmemekte olup genel itibariyle sarhoşluk veren içeceklerle beraber değerlendirilmektedir. Bu da o dönemde yapılan ve buna göre hüküm verilen kımızların günümüzde üretilen kımızlarla aynı olup olmadığının net şekilde bilinmemesine neden olmaktadır. Ne var ki yapılışındaki farklar çok önemli değildir. Zira asıl önemli olan, kımızın alkol ihtiva edip etmeme durumudur. Hem önceki dönemlerde hem günümüzde kımızın alkol içerdiği bilinmekte ve buna göre hüküm verilmektedir. Konuyla ilgili Ebû Hanîfe’den aktarılan bir görüşe göre kısırak sütünden elde edilen içeceği tüketmek helâl değildir. Çünkü süt, kısrağın etinden oluşmaktadır, kısrağın eti ise helâl değildir. Dolayısıyla kısraftan oluşan bir ürün olan kımız da helâl değildir.⁷⁰⁵ Ebû Hanîfe’nin konuyla ilgili sahih görüşü ise kımızın mubâh olduğu yönündedir. Çünkü at etinin mubah olarak değerlendirilmemesinin gerekçesi, ona

⁷⁰⁰ Ekrem Kurdal, “Kımız”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 24/1 (1993), 224.

⁷⁰¹ Akgül, “Kımız”, 259.

⁷⁰² Akgül, “Kımız”, 261-262.

⁷⁰³ Bilişli, *Gıda Kimyası*, 126.

⁷⁰⁴ Bilişli, *Özel Gıdalar*, 126.

⁷⁰⁵ Merginânî, *el-Hidâye*, 4/397; Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, 6/47; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i’l-Muhtâr*, 4/101.

ihtirâmdan veya onun cihad bineği olmasındandır. Bu iki durum da onun sütünde bulunmamaktadır.⁷⁰⁶ Ebû Yûsuf da kımızın mubah olduğu görüşündedir.⁷⁰⁷ Şeybânî'den aktarılan bir görüşe göre kımız içmek harâm;⁷⁰⁸ diğer görüşe göre ise mekrûhtur. Bu kerahetin tenzîhî kategorisinde olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.⁷⁰⁹

Hanefî fakîhlerden Bedrüddîn Aynî (ö. 855/1451), kımız içmenin harâm olduğu görüşündedir. Onun konuyla ilgili gerekçelendirmesi ise şöyledir: “Kımız yapımında kısırak sütü alınıp keskinleşinyece kadar günlerce bekletilmekte, içerisine sarhoş edici maddeler ilave edilmekte, başka şeyler de katılmakta, eğlence ve zevk için içilmektedir. Hamr sarhoş ettiği gibi kımız da sarhoş etmektedir. Dolayısıyla ilgili içeceğin harâmlığında herhangi bir kuşku yoktur.”⁷¹⁰ Aynî'nin fıkıhçılığı üzerinde araştırmalar yapan Bekir Karadağ'a göre onun bu görüşte olmasının perde arkasında yatan neden, içinde yaşadığı toplumun, bilhassa da idarecilerin kımızla ilgili tutum ve alışkanlıklarıdır. Karadağ'ın konuya dair gerekçesi özetle şöyledir: “Aynî'nin yaşadığı toplumun yöneticileri, Türkmenlerden oluşmaktaydı ve onların kımız içmek gibi bir örf ve adetleri bulunmaktaydı. O da Mısır'da kaldığı zaman zarfında üstlendiği idârî görevler nedeniyle yönetimdekilerle teşrik-i mesaide bulunduğu için onların söz konusu alışkanlıklarına vâkıf olmuş olmalıdır. Dolayısıyla görüşünde, içinde bulunduğu sosyal durum rol oynamıştır.”⁷¹¹

Şâfiî mezhebi kaynaklarında sarhoş edici niteliğe sahip bütün içeceklerin - hammaddesi ne olursa olsun- harâm olduğu belirtilmektedir. Bazı fakîhler, özellikle kısırak sütünü de zikrederek bundan elde edilen sarhoş edici içeceğin harâm olduğunu ifade etmektedir.⁷¹² Yaptığımız taramalarda Mâlikî ve Hanbelî furû' fıkıh kaynaklarında, kımızın hükmüne doğrudan değinildiğine rastlamadık. İlgili mezhep fakîhlerinin yaşadığı yerlerde bu içeceğin yaygın olmamasından ötürü doğrudan kitaplarına alma gereksinimi duymadıkları söylenebilir. Ancak kımızın çoğu, sarhoş edici niteliğe sahipse onlara göre azı da harâmdır. Nitekim Hanbelî fakîhi İbn Teymiyye, kımızla ilgili kendisine sorulan soruya “Tüm sarhoş

⁷⁰⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/397; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/101; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 12/377.

⁷⁰⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/456.

⁷⁰⁸ Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/572; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 677.

⁷⁰⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/456.

⁷¹⁰ Aynî, *el-Binâye*, 12/371.

⁷¹¹ Bekir Karadağ, *Bedrüddîn Aynî'nin Fıkıhçılığı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 213-215.

⁷¹² İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 9/167; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 8/12.

edici içecekler harâmdır.” ve “Çoğu sarhoş edici olan içeceklerin azı da harâmdır.” gibi ilkelerden hareketle kımızın helâl olmayacağını söylemektedir.⁷¹³

Halil İbrahim Acar, “Tarih boyunca Orta Asya’da Moğolların ve Türklerin çok düşkünlük gösterdikleri kısırak sütünün mayalanması (fermantasyon) ile elde edilen kımız içeceği, çok düşük oranda (% 1-3°) da olsa alkol içermektedir. Bu itibarla kımızın içki kapsamına girdiğini belirtmek gerekir.”⁷¹⁴ ifadeleriyle kımızın tüketilmesinin câiz olmadığını belirtmektedir. Mustafa Boran da alkollü içecekler kapsamında olması, eğlence amacıyla üretilip içilmesi gibi nedenlerden dolayı kımızın içilmesinin mubah olmayacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte taze süttten üretilip alkol oluşmadan -eğlence amacı olmaksızın- tüketilen kımızın ise içilmesinde bir sakınca olmadığı görüşündedir.⁷¹⁵

Din İşleri Yüksek Kurulu’nun konuyla ilgili görüşü şöyledir: “Kımız, genel olarak kısırak sütünün mayalanması (fermantasyon) ile elde edilen ekşi bir içecek türüdür. Fermentasyon süresine göre kımızın içindeki alkol oranı değişmekte olup tatlı, orta sert ve sert olmak üzere üç farklı türü bulunmaktadır. Dinimizde sarhoşluk verecek derecede mayalanmış içeceklerin tüketilmesi harâmdır. Zira Hz. Peygamber (a.s.), bu konuda şöyle buyurmaktadır: ‘Sarhoşluk veren her şey harâmdır. Çoğu sarhoş eden şeyin azı da harâmdır.’ Buna göre içinde sarhoş edecek düzeyde alkol bulunmaması durumunda kımızın tüketilmesi câiz, aksi takdirde câiz değildir.”⁷¹⁶

Netice olarak kımız içerisinde bulunan alkolün bekletilme süresine göre değişkenlik arz ettiği görülmektedir. Buna bağlı olarak henüz iskâr vasfı kazanmamış kımızın içilmesinde fikhî bir sakınca bulunmamaktadır. Şeyhayn’a göre alkol oranı nispeten yüksek olan, buna bağlı olarak da sarhoş edici vasfı bulunan kımızın, -eğlence ve sarhoş olma amacı taşımadığı müddetçe- sarhoş olmayacak kadar tüketilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Nitekim kımız, birtakım hastalıkların tedavisinde de kullanılmaktadır. Ancak cumhûra göre çoğu sarhoş edici olduğu için azı da harâmdır. Kanaatimize göre de iskâr vasfı bulunan kımızın, eğlence ve sarhoşluk amacıyla içilmesi, İslâm hukukunun bu husustaki genel prensiplerine aykırı olması hasebiyle câiz değildir. Ancak sarhoşluk vasfı kazanmadan tüketilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Buna ilaveten sarhoşluk niteliği bulunan kımızın birtakım hastalıklara iyi geldiği kesin şekilde ortaya konulmuşsa ve ilgili hastalıklar için benzer

⁷¹³ İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, 3/415-418; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 34/193-196.

⁷¹⁴ Halil İbrahim Acar, *Helâller ve Haramlar* (Bursa: Emin Yayınları, 2020), 58-59.

⁷¹⁵ Mustafa Boran, *Yiyecek ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri: Haneî Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri* (Çanakkale: Ravza Yayınları, 2019), 315.

⁷¹⁶ “<https://kurul.diyenet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38644/kimiz-icmenin-hukmu-nedir>” (Erişim 17 Ağustos 2023).

maliyette ve fonksiyonda mubah başka bir tedavi yöntemi yoksa konuyla ilgili Hanefî mezhebi görüşünden hareketle içilmesinin mubah olacağını belirtebiliriz.

2.2.5. Bira

Bira, çimlendirilmiş arpa veya şerbetçi otunun⁷¹⁷ bira mayası ile fermantasyona uğraması sonucunda elde edilen bir içkidir. Alkol oranı %3 ile %8 arasında değişkenlik göstermektedir.⁷¹⁸ Bira için kullanılan arpa, ortalama %60-65 arasında nişasta içermektedir. Bira üretimi esnasında bu nişastanın neredeyse tamamı alkol ve karbondioksit'e dönüşmektedir.⁷¹⁹ Günümüzde üretilen diyet biralarının karbonhidrat miktarının az olmasına bağlı olarak kalori oranı düşüktür. Ancak alkol oranı normal biralara göre daha yüksektir.⁷²⁰

Biranın tarihi,⁷²¹ ekmeğin tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Mezopotamya bölgesinde ve Mısır'da yaşayan uygarlıklar, biraya benzer içki yapmaktaydılar. M.Ö. 3000'li yıllardan bugüne nakledilen ve Louvre müzesinde saklanan meşhur bir yazılı tabletten anlaşıldığına göre Sümerler, genel olarak hubûbattan bira yapmaktalardı. Aynı şekilde eski Mısır uygarlıklarından kalan ve yazı yüzeyi olarak kullanılan papirüslerden de anlaşıldığına göre Mısırlılar, sekiz çeşit bira benzeri içki üretmekteydiler. Bu içkilerin içerisine eklenen muhtelif meyve ve bitki parçacıkları sayesinde içkilere değişik koku ve tat vermekteydiler. Öyle ki şeker ilâvesiyle biraya benzer %12-15 arasında alkol içeren içkiler yaptıkları anlaşılmaktadır.⁷²² Bira,⁷²³ tarihte özellikle üzüm yetiştirilemeyen yerlerde yapılmaktaydı. Örneğin Orta Avrupa'da "arpa birası", Uzak Doğu'da ise "pirinç birası" içilmekteydi.⁷²⁴

⁷¹⁷ Şerbetçi otu, Temmuz-Eylül ayları arasında yeşilimsi-beyaz renkli çiçekler açan, 2-5 m yüksekliğinde, gövdeli otsu bir bitkidir. Türkiye'de Bilecik Pazaryeri civarında geniş çapta tarımı yapılmaktadır. Biracılıkta, bitkinin sarımsı yeşil renkteki dişi çiçekleri kullanılır. Ağustos ayında hasat edilir ve gölgede kurutulur. Düşük dozda iştah açıcı, idrar artırıcı ve yatıştırıcı etkiye sahiptir. Kimyasal yapısında bulunan uçucu yağlar, acı maddeler, reçineler, mumsu yapıdaki maddeler biracılık bakımından önemlidir. Şerbetçiotu çiçeği içindeki lupulin biraya kendine özgü hoş bir aroma ve acılık kazandırır. Ayrıca içerdiği eteri yağlar ve eteri ekstrakt ile biranın yine aroması ile yapısına katkıda bulunur. Yine şerbetçi otunda sert reçineler (hekszanda çözünmeyen) ve yumuşak reçineler (hekszanda çözünen) bulunur. Yumuşak reçinelerden alfa asitler (en önemlisi humulon) ve beta asitler (en önemlisi lampulon) şerbetçi otunun karakteristik acılığını ve aromasını oluşturur. Bkz. Anlı, "Bira", 468-469.

⁷¹⁸ Ömer Kılıç, *Tıp ve İslam Gözüyle Alkol* (İzmir: Ticaret Matbaacılık, 1965), 23; Şafak, *Türk Bira Sektörü Analizi ve Türk Bira Firmalarının İhracat Olanakları*, 1.

⁷¹⁹ Anlı, "Bira", 466.

⁷²⁰ Omca Demirkol, "Fermantasyon Teknolojisi", *Her Yönüyle Gıda*, ed. Figen Durlu Özkaya vd. (İzmir: Sidas Medya, 2015), 203.

⁷²¹ Bira imalathaneleriyle ekmek fırınlarının yan yana bulunduğu tespit edilmiş olması da tarihî serüveni itibarıyla ekmeğin tarihiyle birçok yönden kesiştiğini teyit etmektedir. Çıkış noktası olan Mezopotamya'dan Mısır ve Kuzey Afrika'ya, oradan İspanya ile tüm Avrupa'ya aktarıldığı düşünülmektedir. Bkz. Akçakaya, *Bira Üretimindeki Ekserji Kayıplarının Analizi*, 22-25.

⁷²² Pamir, *Fermantasyon Mikrobiyolojisi*, 1.

⁷²³ İnsanoğlunun ürettiği en eski içeceklerden biri olan bira, yapılan bazı arkeolojik araştırmalara göre ilk kez M.Ö 10000 yıllarında Orta Doğu'da buğday çorbasının mayalanması ile keşfedilmiştir. İlk başlarda evde üretilip içilen biranın, on dördüncü yüzyıldan sonra ticarî birahanelerin ortaya çıkmasıyla farklı boyut

Bira üretimi genel olarak malt,⁷²⁵ su, şerbetçiotu ve maya maddeleriyle gerçekleştirilmektedir. Üretim şu aşamalardan oluşmaktadır: Arpanın malt haline getirilmesi, maltın öğütülmesi, mayşelenmesi (şekerli suya dönüştürme işlemi), şıranın süzülmesi, şıranın şerbetçiotu eklenerek kaynatılması, şıranın soğutulması, fermantasyon, dinlendirme, filtreleme, dolum ve pastörizasyon (gıda sanayinde besin maddelerini hastalık yapıcı mikroorganizmalardan arındırmak amacıyla uygulanan ısıtma yöntemi).⁷²⁶ Şerbetçi otunun birada kullanılmaya başlanması, sekizinci yüzyıla tekabül eder. Öncesinde şerbetçi otunun yerine ardıç ve zencefil kullanılmaktaydı.⁷²⁷

Uzun yıllar yalnızca küçük üreticilerin geleneksel yöntemlerle üretilen biranın, günümüzde uluslararası şirketlerin rekabet ettiği bir sektör haline geldiği görülmektedir. Dünyadaki en büyük pazarları, sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Almanya'dır.⁷²⁸ Günümüzde çay ve sudan sonra en çok tüketilen içecek olduğu söylenmektedir.⁷²⁹

Hükmü

Klasik Hanefî mezhebi kaynaklarından yola çıkılarak “Şeyhayn’a göre eğlence kastı olmaksızın sarhoş olmayacak derecedeki az biranın içilmesinde bir sakınca yoktur.” şeklinde bir sonuca varmak mümkündür. Ancak bu, mezhebin esas görüşü değildir. Mezhebin kabule şayan olmuş görüşü, Şeybânî’nin harâm olarak değerlendirdiği görüştür. Kaldı ki biranın günümüz koşullarında eğlence maksadı dışında bir amaç için tüketilmesi söz konusu değildir. Cumhûra göre de bira, sarhoş edici niteliğinden ötürü helâl olmayan bir içecektir. Konuyla ilgili nasların muhtevâsı ve İslâm hukukunun gözettiği ilkeler de biranın harâm olmasını gerektirmektedir.

kazanarak bir sektör haline geldiği ifade edilebilir. Ülkemize biranın girişi ise Osmanlı devletinin batıya açıldığı dönem olan 1800’lü yılların ortalarına tekabül etmektedir. Hıristiyan azınlıkların kurduğu birahaneler, 1840 yılından sonraya denk gelmektedir. Biraya dair Osmanlı devleti tarafından yayımlanan ilk mevzuat da 1847 yılına aittir. Bkz. Anlı, “Bira”, 462-464.

⁷²⁴ Pamir, *Fermantasyon Mikrobiyolojisi*, 2.

⁷²⁵ Belirli ve kontrollü şartlar altında çimlendirilmiş hubûbata “malt” veya “yeşil malt” adı verilir. Biracılıkta elde edilen ve içinde %40 ile %45 su içeren yeşil maltın kurutulup kavrulması gerekir. Ancak bu işlemden sonra uygun bir kullanım ham maddesi haline gelir. Biracılıkta çoğunlukla arpa maltı kullanılmakla birlikte, başka hubûbat maltları da bira ham maddesi olarak kullanılabilir. Biracılıkta malt yapılmasının amacı, hubûbat danesinde mevcut bulunan enzimlerin miktar ve aktivitelerini artırma, olmayanları da aktif hâle getirmektir. Hubûbatın saklanması, temizlenmesi ve sınıflara ayrılması, hubûbatın ıslatılması ve hubûbatın çimlendirilmesi malt yapılmasının aşamalarını oluşturmaktadır. Bkz. Anlı, “Bira”, 469-470.

⁷²⁶ Pınar Atlay vd., “Bira Atıkları ve Değerlendirme Yöntemleri”, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi* 26/7 (2020), 1258; Anlı, “Bira”, 477.

⁷²⁷ Anlı, “Bira”, 463.

⁷²⁸ Anlı, “Bira”, 494.

⁷²⁹ Anlı, “Bira”, 496-498.

2.2.6. Alkolsüz Olarak Nitelendirilen Bira

Sadece maltın veya malt ve ekstrakt maddelerinin öğütülüp sıcak su ile belirli yöntemlerle işlenmesi sonucunda elde edilen şıranın; şerbetçiotu ile kaynatılması ve soğutulması, bira mayası ile belirlenen alkol derecesine kadar fermente edilmesi veya fermantasyon sonucu oluşan alkolün uzaklaştırılması yoluyla elde edilen, filtre edilerek veya edilmeyerek, pastörize edilerek veya edilmeyerek üretilen, içinde çözünmüş halde karbondioksit bulunan bulanık veya berrak içecektir.⁷³⁰ Alkolsüz biralar, %1-1.5 oranında alkol içeren biralardır.⁷³¹ Bu biralar, çeşitli şekilde üretilebilir. Örneğin bira ve şıra karıştırılabilir, pastörizasyon veya filtrasyon ile fermantasyon durdurulabilir, maltozun (tohumların çimlendirip kurutulması) az oluşacağı bir mayşeleme (öğütülmüş maltın, özel tanklarda sıcak su ile birleştirilerek içindeki nişastanın şekere dönüşmesini sağlayan işlemi) tekniği uygulanabilir veya damıtma ile biradaki alkol miktarı azaltılabilir.⁷³² Aynı şekilde etil alkol, vakum yardımıyla yahut sıcaklıkta buharlaştırılmak suretiyle uzaklaştırılabilir.⁷³³

Hükmü

Vehbe Zuhaylî, konuya dair kendisine sorulan soruya şu şekilde yanıt vermektedir: “Arpa suyu (bira), içinde alkol barındırmıyor ve sarhoşluk vermiyorsa -ki Mısır’da buna subya denir- bunu içmek câizdir. İçkinin yasak olmasındaki sebep, sarhoşluk veren alkol içermesidir.”⁷³⁴ Ali Yüksek, alkolsüz biraya dair şunları söylemektedir: “%0,3’lük alkol oranının altında olup alkolsüz sayılan ‘alkolsüz bira’ kandırmacalarına karşı dikkatli olunmalıdır.”⁷³⁵ Bu ifadelerden Yüksek’in alkolsüz birayı mubah görmediği anlaşılmaktadır. Hilal Tüfekçi ise alkollü birayı andıran şişelerinin özendirici olabilmesi haricinde, alkol içermemesi nedeniyle alkolsüz biranın tüketilmesinde herhangi bir sakınca olmadığı kanaatinde.⁷³⁶ Konuyla ilgili araştırma yapan Mustafa Boran, az alkollü olan, içildiğinde kişiyi sarhoş etmeyen alkolsüz biranın, harâma giden yolların kapatılması anlamındaki sedd-i zerfa ilkesine göre harâm olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir.⁷³⁷ Harun Şimşek,

⁷³⁰ Nevzat Artık, “Fermente Gıda Mevzuatı”, *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*, ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 704.

⁷³¹ “Kontrollü fermantasyon veya distilasyon yolu ile alkol miktarı %1’in altında tutulmaktadır” diyen araştırmacılar da bulunmaktadır. Bkz. Adem Elgün, “Helallik Açısından Alkollü İçkiler, İçecekler ve Gıda Maddelerinde Alkol”, *Helal ve Etik Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2019), 21.

⁷³² Demirkol, “Fermantasyon Teknolojisi”, 203.

⁷³³ Şimşek, *Alkol İçeren Yiyecek ve İçecekler*, 44.

⁷³⁴ Zuhaylî, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, 183.

⁷³⁵ Ali Yüksek, *İslam Hukukuna Göre Helal Gıda ve Gdo’lu Ürünler (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar)* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2023), 178.

⁷³⁶ Tüfekçi, *Kur’an’a ve Fıkıh Geleneğine Göre Alkol ve Uyuşturucu Maddeler*, 163.

⁷³⁷ Boran, *Yiyecek ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri: Hanefi Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri*, 299.

alkolsüz bira ibaresinde, bira kelimesinin bulunmasının insanları alkolsüz biradan alkollü biraya alıştırmaya ihtimalinin olabileceğine dikkat çekmektedir. Nitekim Şimşek'in tespitine göre bira, alkole başlayan kişilerin ilk olarak içtiği içkilerin başında gelmektedir. Buna bağlı olarak özellikle alkolsüz yazsa bile bira ve şarap gibi içkilerden uzak durmak gerektiğini, alkollü içki satışı yasak olan bazı Müslüman ülkelerin otellerinde konaklayan Müslüman ziyaretçilere takdim edilen, alkolsüz denilen şampanya ve sekt gibi içeceklerin yerine, hakkında hiç kuşku bulunmayan meyve sularının tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁷³⁸ İslâm dünyasının saygın âlimlerinden kabul edilen Yûsuf Karadâvî (ö. 2022), birada alkol olmadığı kesin şekilde bilindiğinde, Müslümanın kalbinde “onun içilmesinde bir sakınca yoktur” şeklinde kanaat gelebileceğini, fakat birada alkolden bir miktar olsa ve bu miktar azıcık da olsa, çoğu sarhoş etmesinden dolayı harâm olacağını söylemektedir. Bu hususta bir kimse şüphe ederse, Karadâvî'ye göre şüphelerden uzak durmak gerektiğiyle ilgili hadislere istinâden o kişinin bu içeceği içmemesi esastır. Ayrıca o, bu tür içeceklerin üzerinde alkollü olduğunun yazılmamasının, Müslümanları aldatmaması gerektiğine ve ambalajların yanıltıcı olabileceğine vurgu yapmaktadır.⁷³⁹ Rıfat Oral ise, içinde eser oranda alkol bulunduğunu, ancak gerek tat gerekse ambalaj açısından normal birayı hatırlatması, aynı zamanda insanları alkollü içeceklere özendirme sebebiyle sedd-i zerfa ilkesince alkolsüz biranın câiz olmayacağı görüşündedir.⁷⁴⁰

Suûd menşeli Fetâva'l-İcneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-İlmiyye ve'l-iftâ komisyonu alkolsüz birayı helâl kabul etmektedir.⁷⁴¹ Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili görüşü şöyledir: “Alkolsüz bira, üretim aşamasında normal bira ile aynı işlemlere tâbi tutulmakta; son aşamada içeriğindeki alkol değişik yöntemlerle uzaklaştırılmakta ve belli seviyeye indirilmektedir. Ancak bu noktada az da olsa içeriğinde alkol bulunduğu ifade edilmektedir. Diğer yandan dinimizce yasaklanan şeylerin yapılması harâm olduğu gibi, bunların yapılmasına zemin hazırlamak, yardımcı olmak, özendirmek vb. şekilde katkı sunmak da câiz değildir. Buna göre dinen necis sayılması, harâm olan şeyleri özendirmesi, içki üretimine ve tüketimine destek olması nedeniyle “alkolsüz” olarak isimlendirilse dahi bira tüketimi câiz

⁷³⁸ Şimşek, *Alkol İçeren Yiyecek ve İçecekler*, 44.

⁷³⁹ Yusuf Karadâvî, *İslam'ın Işığında Çağdaş Meselelere Fetvalar*, çev. Veysel Bulut - Yusuf Şensoy (İstanbul: Tahir Yayıncılık, 1994), 358.

⁷⁴⁰ Rıfat Oral, “İstihlâk (Helal Gıda Açısından Fiziksel Değişimin Teorik Sonuçları)”, *Uluslararası 2. Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, ed. Fatih Gültekin (Konya: Aybil Yayınları, 2013), 496.

⁷⁴¹ Ahmed b. Abdürrezzâk Devîş (ed.), *Fetâva'l-İcneti'd-dâime li'l- buhûsi'l-İlmiyye ve'l-iftâ* (Riyad: Risâletü'l-İdâratü'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, ts.), 22/152.

değildir.”⁷⁴² Suudi Arabistan Yüksek Âlimler Heyeti eski üyesi Useymîn (ö. 2001), alkolsüz biranın tüketilmesini mubah olarak değerlendirmektedir. Konuyla ilgili delili ise “*Yeryüzünde bulunan her şeyi, sizin için yaratan odur.*”⁷⁴³ âyeti ile “Eşyada aslolan ibâhadır.” şeklindeki fıkıh ilkesidir. Useymîn, bu delillerden yola çıkarak alkolsüz bira içeceğinin denendiği ve sarhoş edici olmadığına görüldüğü; üzerinde de “alkolsüz” yazılması nedeniyle tüketiminin câiz olacağı çıkarımında bulunmaktadır.⁷⁴⁴

Alkol oranı çok düşük olan ve sarhoş edici niteliği olmayan alkolsüz biranın tüketiminin, klasik İslâm hukukçularının konuyla ilgili ilke ve görüşlerine bakıldığında mubah olduğu çıkarımında bulunulabilir. Ancak günümüz koşullarında alkolsüz biranın, sarhoş edici diğer içecekleri içmeye sevk edeceği, ismi nedeniyle helâl hassasiyetine sahip kimselerde kırılma meydana getireceği, helâl sertifikalı ürünleri nisbî anlamda itibarsız hale getireceği, üreticilerinin normal alkollü içecekleri de ürettikleri, alkolü içeceklerin üretimine ve tüketimine dolaylı anlamda destek olacağı gibi ihtimaller düşünüldüğünde, “harâma vesile olacak yolların kapatılması” ilkesi kapsamında bu tür içeceğin tüketiminin mubah olmadığı belirtilebilir.

2.2.7. Şarap

Arapça “şurb” kökünden türeyen şarap, yaş üzümün yahut üzüm şirasının alkol fermantasyonuna uğraması neticesinde elde edilmekte olup kırmızı, beyaz, roze, blush ve likör şarapları gibi türlere ayrılmaktadır.⁷⁴⁵ Alkol⁷⁴⁶ oranı %3-8 arasındadır.⁷⁴⁷ Şarabın ana malzemeleri su, şeker ve etil alkoldür. Yalnızca üzümünden yapılmaz; farklı meyve, sebze, kokulu bitki veya çiçeklerden de üretilir. Bununla birlikte üzüm dışındaki ürünlerden elde edilen şaraplar, imal edildikleri maddenin adıyla (elma şarabı, vişne şarabı vb.) anılmaktadır. Nitekim şarabın çeşidine göre ona orijinal tat, koku ve renk veren dört yüzden fazla bileşik bulunmaktadır. Dünya’da üzüm dışındaki meyve şarapçılığı, daha çok Avrupa ülkelerinde gelişmiştir. Şarabın türüne göre elde edilme aşamaları birbirinden muhtelif olsa da genel

⁷⁴² “<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38651/alkolsuz-bira-icmek-caiz-midir>” (Erişim 13 Ağustos 2023).

⁷⁴³ Bakara, 2/29.

⁷⁴⁴ “<https://binothaimen.net/content/7392>” (Erişim 15 Ağustos 2023).

⁷⁴⁵ Zeliha Kaya, “Şarap Üretimi ve Kalite”, *Aydın Gastronomy* 1/2 (2017), 18.

⁷⁴⁶ Şaraptaki alkolden kastedilen etil alkol olmakla birlikte fermantasyon yan ürünü olarak, düşük miktarlarda metil alkol ve gliserol da bulunur. Toksik yapıya sahip metanol, şarapta hiçbir zaman insan sağlığını tehdit edecek düzeye ulaşmaz. Şaraba eklenen gliserol da onun hem tatlılığına hem de yapısına katkıda bulunan bir alkoldür. Rahmi Ertan Anlı, “Şarap”, *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*, ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 432.

⁷⁴⁷ Kılıç, *Tıp ve İslam Gözüyle Alkol*, 23. Bazı araştırmacılar ülkemizde üretilen sofr şaraplarında alkol miktarının ortalama %11-13 oranında; dünyada ise %7-16 arasında olduğunu söylemektedir. Anlı, “Şarap”, 432.

anlamda şarap üretim şekli şöyledir: Öncelikle üzümün ezilmesi suretiyle suyu çıkarılır. Üzüm suyunun içine kükürt dioksit karıştırılır ve fermantasyona uğraması için büyük fiçılara konur. Üzüm suyunun içerisinde bulunan şekerin alkol ve karbondioksite dönüşmesiyle birlikte üzüm suyu fermantasyona uğramış olur. Fermantasyon işlemi sona erdiğinde şarap, tortularından ve maya artıklarından arındırılarak elde edilmiş olur. Şişelere ve fiçılara konulduğunda da şarabın içindeki tepkimeler devam etmektedir. Böylece şarabın kokusu ve tadı daha da belirginleşmiş olur.⁷⁴⁸

İnsanlığın tarım yapmaya başlamasından sonra, seri üretimi nispeten daha rahat olan üzüm fazlaca yetiştirilmiştir. Bunun sonucu olarak da şarap en çok üretilen içkilerden olmuştur.⁷⁴⁹ Bağcılığın ve şarapçılığın ilk izleri, M.Ö. 3500 yıllarında Asurluların asmayı tanınmasıyla gerçekleşmiştir. Sümerlerle birlikte Hititler de bağ ve şarap kültürüne özel önem atfetmişlerdir. Öyle ki Hititler, resmî törenlerine ve bayramlarına sokan, şarap ticaretini belirli kurallara bağlayan en önemli uygarlıktır. M.Ö. 2000 yıllarında Ege sahillerinde yaşayan Yunan kolonileri veya M.Ö. 1500 yıllarında Fenikeliler tarafından şarap, Yunanistan'a götürülmüş ve eski Yunanlılarda şarap ileri seviyelere ulaşmıştır. Oradan da Avrupa'ya yayılmıştır.⁷⁵⁰ İslâm'dan önce Arap yarımadasında da şarap tüketimi oldukça yaygın olup günlük hayatın önemli bir parçasını teşkil etmekteydi. Şarabın popülerliğine ve kullanımına dair Câhiliye şiirleri çok fazla bilgi ihtiva etmektedir. Özellikle Mekke'nin ileri gelenlerinin arasında şarap içmenin yaygın olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵¹

Yapıldığı üzümün cinsine ve hazırlanış şekline göre çeşitli adlarla isimlendirilen şarabın kalitesi de kullanılan üzüm, fermantasyon tekniği ve olgunlaştırma yönüyle farklılık arz etmektedir. Üzümün kalitesi ise yetiştirildiği iklime, sulama, gübreleme gibi yetiştirme koşullarına bağlıdır. Yapıldıkları üzüm çeşidine, hazırlanma biçimlerine ve kuruluk derecesine göre şaraplar;⁷⁵² sofr şarapları, tatlı şaraplar, kokulu şaraplar ve köpüren şaraplar şeklinde kısımlara ayrılmaktadır.⁷⁵³

⁷⁴⁸ Gülnevil Aşcı, *Sâkinâmelerde Şarap* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 19-20; Ahmet Canbaş, "Fermente Alkollü İçkiler", *Gıda Biyoteknolojisi*, ed. Necla Aran (İstanbul: Nobel Yayınları, 2010), 289; Sıddıka Bulut, *Gıda Teknolojisi* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2010), 270-276.

⁷⁴⁹ Aşcı, *Sâkinâmelerde Şarap*, 20.

⁷⁵⁰ Mehmet Uğurlu, *Türkiye'de Şarap Sektörü, Firmaların Sürdürülebilir Rekabet Gücü, Pazarlama gücü, Pazarlama Stratejileri ve Tüketici Eğilimleri* (Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 38-39.

⁷⁵¹ Maraçten, "İslâm Öncesi Arabistan'da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı", 162-173.

⁷⁵² Toplam 171 ülkedeki şarap tüketiminin mercek altına alındığı listede Türkiye 116. sırada yer almaktadır. Kişi başına en fazla şarap tüketilen ülke Vatikan olup kişi başına yıllık şarap tüketimi 73.78 litredir. Türkiye'de ise nüfusa bağlı olarak kişi başına yıllık şarap tüketimi 0.8 litredir. Önemli bir üzüm üreticisi olan Türkiye'de şarap, büyük ölçüde ülkenin üç büyük kentinde (İstanbul, Ankara, İzmir) ve turistik

Hükmü

Kaynaklarda Mu‘tezileden bir grubun, sarhoş etmeyecek derecede şarabın azını içmeyi helâl olarak değerlendirdiği aktarılmaktadır. Onlara göre naslarda harâm olduğu söylenen kısım, miktarca çoğunu tüketmektir. Zira şarabın harâm kılınmasının gerekçesi, Allah’ı anmaktan alikoyması ve insanlar arasında düşmanlık ile nefret oluşturmasıdır. Bu da şarabın azında değil, çoğunu tüketmede bulunmaktadır.⁷⁵⁴ İlgili görüş dışında İslâm hukukçularının tamamı, üzümden ve hurmadan üretilen şarabın elde edilme metodu ve hammaddesinin kalitesi ne olursa olsun harâm olduğu görüşündedir. Üzüm ile hurma dışındaki ⁷⁵⁵ maddelerden elde edilen şarapların ise oyun ve eğlence amaçlı olmadığı ve sarhoşluk vermediği miktarla sınırlı olduğu sürece, örneğin tedavi gibi ihtiyaçlar çerçevesinde kullanıldığında Hanefî mezhebinden Şeyhayn’a göre helâl,⁷⁵⁶ Cumhûra göre ise harâmdır. Hanefî mezhebinde fetvâya konu olan görüş de bunun harâm olması yönündedir. Şarabın ana maddesi ne olursa olsun ilgili âyet ve hadislerle bakıldığında İslâm hukuku açısından helâl olmayan bir içecek olduğu görülmektedir.

2.2.8. Viski

Viski; arpa maltı ve diğer hububat çeşitlerinin alkol fermantasyonuna uğratılması neticesinde oluşan alkollü mayşenin damıtılması ile elde edilen yüksek etil alkollü içkidir. Değişik ülkelerde viskinin muhtelif çeşitleri bulunmaktadır. Bu çeşitlilik, (arpa maltı gibi) diğer tahılların maltlarının kullanılmasından, diğer maddelerin katım oranlarından ve damıtma farklılıklarından kaynaklanmaktadır. ABD’de üretilen Rye (çavdar) ve Bourbon (mısır) viskisi bunlara örnek verilebilir. Dünyaca meşhur viskiler, öncelikle İskoçya, İrlanda ve ABD’de üretilir. Biranın şerbetçi otuyla işlenmesinden elde edilen halinin damıtılması ve meşe fiçılarda eskitilmesi neticesinde elde edilir. Viskinin özünü su, turba, arpa ile buğday olmak üzere dört doğal malzeme oluşturmaktadır. Bitki kömürü olarak bilinen turbanın, viskiye farklı bir lezzet kattığı söylenmektedir. İskoçya’nın havasının son derece nemli ve

merkezlerde tüketilmektedir. En çok tüketilen alkollü içki olan biranın ardından şarap tüketimi ikinci sırada gelmektedir. Türkiye’de 2013 yılında 62.8 milyon litre şarap tüketilmiş ve tüketilen şarapların %97’sini yerli mamuller oluşturmuştur. Bkz. Anlı, “Şarap”, 424.

⁷⁵³ Canan Hecer - Beyza Ulusoy, *Gıda Analizleri* (Bursa: Dora, 2015), 220-221.

⁷⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/3; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr*, 6/449.

⁷⁵⁵ Müslim, *Sahih*, Eşribe, 14; Muhammed b. ‘İsâ et-Tirmizî, *Sünen* (Beirut: Şirketü Mektebeti ve Matba’ati Mustafâ el-Bâbî, 1975), Eşribe, 8.

⁷⁵⁶ Nitekim Şeyhulislam Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1103/1692), “Vişnâb demekle ma’rûf olup müskir olan şerbetin sekr vermeyecek miktarı telehî kadsız içmek helâl midir?” şeklindeki soruya şu şekilde yanıt vermektedir: el-Cevâb: İmam-ı A’zam ve İmam Ebû Yûsuf katlarında helâldir, İmam Muhammed katında harâmdır. Fî zamâninâ İmam Muhammed kavliyle iftâ ihtiyâr olunmuştur. Esra Kılavuz Eser, *17. Yüzyıl Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi’nin (1631-1692) Fetâvâ’sı Işığında Fıkıh Düşüncesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 134.

yağışlı olmasından dolayı bitki kömürü, beş ile on bin yılda oluşur. Bitki kömürü olduğu bölgeye göre, yanarken farklı bir koku vermektedir. Viskinin ham maddesi olan arpa maltları, bitki kömürlerine işlenerek kurutulur ve bu işlem, viskinin tadı ve kokusuna sirâyet etmektedir. İskoçya'daki tubanın denginin dünyanın hiçbir yerinde bulunmadığı, bu nedenle İskoç viskisinin taklit edilemediği iddia edilmektedir. Rengini eskitme sırasındaki fiçılardan alan viskinin eskitme süresi, iki ila sekiz yıl arasındadır. Alkol oranı %40-60 arasındadır.⁷⁵⁷

Avrupa Birliği'nde viski, nişastayı parçalayan enzimlerden faydalanılarak tahıllardan üretilen alkollü sıvının, hususi imbiklerde iki kez damıtılması ve en çok % 94,8 oranında alkol içeren ispirtonun yedi yüz litreden küçük fiçılarda en az üç yıllık süreyle eskitilmesi neticesinde üretilen ve alkol oranı en az %40 olan bir içecek olarak tanımlanır. Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Kanada'da viski, özel yasal düzenlemeler çerçevesinde elde edilir. Viski yapımının ilk üç aşaması; yani malt yapılması, mayşeleme ve fermantasyon, biranın üretimindeki gibidir. En bariz farklılık, şıranın şerbetçiotu ile kaynatılmamasıdır. Amerikan viskisi, mısır ve mısıra ilave edilen çavdar ve arpadan elde edilip yakılmış fiçılarda eskitilir. Kanada viskisi ise çavdar, çavdar maltı ve bunlara karıştırılan bir miktar mısır ile arpa maltlarından üretilmekte olup hafif bir yapıya sahiptir. Sadece malttan elde edilen viski malt viskisi, diğer tahıllardan elde edilenler ise tahıl viskisi olarak isimlendirilmektedir.⁷⁵⁸

Hükmü

Fakihlerin tamamına göre viskinin sarhoş edecek kadar tüketimi harâmdir. Sarhoş olma ve eğlence amacı olmaksızın azının ise Hanefî mezhebinden Şeyhayn'a göre câiz, Şeybani'ye ve diğer mezhep alimlerine göre harâm olduğu belirtilebilir. Ancak Hanefî mezhebinden Şeyhayn'ın görüşünden yola çıkılarak mubah olduğuna dair yapılacak bir çıkarımın peşinen hatalı olacağını belirtilebiliriz. Zira o dönemde tüketilen içeceklerin tüketilme amacı ile günümüzdekilerin tüketilme amacı birbirinden farklıdır. Nitekim o dönemdeki içecekler eğlence ve sarhoşluk amacıyla tüketildiğinde de harâm olacağı kaynaklarda ifade edilmektedir.

Mu'tezileden bir grubun şarabın sarhoş olmayacak kadar az bir miktarını içmeyi helâl olarak değerlendirdiğini belirtmiştik. Böylece onların viskinin sarhoş olmayacak kadar azını içmeyi de helâl olarak değerlendireceği çıkarımında bulunulabilir. Ancak viskinin tüketim amaçlarına ve etkisine bakıldığında ilgili görüşün İslâm hukukunun genel ilkelerine, amaçlarına aykırı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla viski, -az veya çok olması fark

⁷⁵⁷ Demirkol, "Fermantasyon Teknolojisi", 204-205; Bulut, *Gıda Teknolojisi*, 281.

⁷⁵⁸ Canbaş, "Fermente Alkollü İçkiler", 301-302.

etmeksizin- İslâm hukukuna göre harâm olan içeceklerdendir. Mu'tezilenin dikkate alınmayacak ilgili azınlığının görüşü bir tarafa bırakıldığında fukahânın tamamı, viski tüketiminin harâm olduğu üzerinde müttefikdir.

2.2.9. Rakı ve Diğer Meşhur İçkiler

Rakı kelimesi, Arapçada ter manasına gelen “arak” kökünden türemiştir. İmbikte damıtma işlemi sırasında ter damlacıkları gibi damlalar oluşması ve bunların birleşerek oluktan dışarı akması nedeniyle bu isimle anılmıştır.⁷⁵⁹ Bununla birlikte kökenine dair muhtelif yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin rakının ilk kez Irak'ta üretildiği, bu nedenle de “İrâkî” kelimesinden türediği şeklindeki yaklaşım bunlardan biridir.⁷⁶⁰ Alkol oranı %30-35 arasında değişkenlik göstermektedir.⁷⁶¹

Rakı, Türklerin Balkanlar'a ve Ege'ye göç etmesinden sonra keşfedildi. Önceleri şeker oranları birbirinden farklı olan üzümlerden şarap elde edilirdi. Şaraplık üzümlerin cibresinden de (yani üzüm gibi şıralı meyvelerin şırası alındıktan sonra kalan az sulu ve az şekerli kısmından) sirke yapılırdı. Cibrelerin çoğalmasından ve sirkeye olan ihtiyacın fazla olmamasından dolayı bunların damıtılması düşüncesine yol açtı. Cibrelerin damıtılmasıyla ortaya çıkan sıvı ise alkoldü. Böylelikle yeni bir içki bulunmuş oldu. Sonraları alkole anason (Hindistan ile ABD'de yetişen bir ağaç ve onun yemişi) tohumu katılarak ikinci kez damıtıldı. Bu şekilde alkolle anason tohumu ve damıtma sonucunda rakı adı verilen içki elde edildi. Türkiye'de rakı içenlerin sayıları artınca üzüm cibrelerinin bulunması güçleşti. Yurt dışından ispirtonun getirilmesi de I. Dünya Savaşı sebebiyle zorlaşınca kuru üzümünden rakı yapma fikri denendi. Üzüm ile kuru üzümünden sonra incirden de rakı üretildi. İncirden yapılan rakıya anason katılmayınca, rakının beyazlaşmadığı görüldü. Bu tür rakının revaç görmesiyle incirin bol olduğu bölgelerde imbiklerle özel incir rakısı üretimi yaygınlaştı. Elde edilen rakıya da Arapçada incir anlamına gelen “tin” sözcüğünden hareketle “tini” denildi.⁷⁶² Rakı⁷⁶³, ayrıca şeker oranı hayli fazla olan -erik gibi- başka meyvelerden de üretilebilmektedir.⁷⁶⁴

⁷⁵⁹ Deniz Gürsoy, *Çilingir Sofrasında Rakı* (İstanbul: Oğlak Yayınları, ts.), 15.

⁷⁶⁰ Aykut Şimşek, “Rakı ve Türk Rakı Sofrasındaki Yemek Kültürü”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 12 (25 Ocak 2021), 80-81.

⁷⁶¹ Kılıç, *Tıp ve İslam Gözüyle Alkol*, 23.

⁷⁶² Sülker, *Osmanlı'dan Günümüze İçki ve Toplum*, 131-135.

⁷⁶³ Ülkemizde rakı üretimi, 2003'te devlet tekeli kalkıncaya denk, Tekel Genel Müdürlüğü bünyesi altında üretim yapan içki fabrikalarında gerçekleştirilmiştir. “Yeni Rakı”, “Kulüp”, “Altınbaş” ve “Tekirdağ” şeklinde dört marka olarak piyasaya sürülmüştür. Günümüzde Tekel'in alkollü içkiler kısmını satın alan ve aynı markalarla üretim gerçekleştiren firmalara ek olarak, üç yeni firma daha ilgili pazara girmiştir. Bunlar, ürünlerini “Efe Rakı”, “Burgaz Rakı” ve “Mercan Rakı” markalarıyla piyasaya sunmuşlardır. Günümüz piyasasındaki rakılar, üretimde kullanılan etil alkolün kaynağına ve derecesine göre üç gruptur. Bunlardan biri, yalnızca üzüm suması kullanılan ve alkol derecesi % 50 olan Altınbaş ve Kulüp'tür. İkincisi, yalnızca üzüm suması kullanılan ve alkol derecesi % 45 olan Tekirdağ'dır. Üçüncüsü ise Türk

Hükmü

Genel olarak üzümünden yapılan rakı, şeker oranı yüksek olan -incir ve erik gibi ürünlerden de elde edilebilmektedir. Hangi maddeden yapılırsa yapılsın tüketim amacı ve etkisi dikkate alındığında İslâm hukukuna göre câiz olmadığı söylenebilir. Rakı dışında votka,⁷⁶⁵ şampanya,⁷⁶⁶ konyak,⁷⁶⁷ vermut,⁷⁶⁸ cin,⁷⁶⁹ rom,⁷⁷⁰ likör,⁷⁷¹ ve tekila⁷⁷² gibi farklı malzemelerden imal edilen alkollü içecekler de aynı gerekçeden ötürü harâmdır.

Gıda Kodeksi Alkollü İçkiler Tebliğince izin verildiği şekilde, ürünün toplam alkol içeriğinin % 35'i kadar tarımsal kökenli etil alkol kullanılarak üretilen ve % 45 alkol içeren "Yeni Rakı", "Burgaz Rakı", "Efe Rakı" ve "Mercan Rakı"dır. Gözen, *Türk Rakılarının Bazı Uçucu Bileşikleri Üzerine Bir Araştırma*, 2; Canbaş, "Fermente Alkollü İçkiler", 303-304.

⁷⁶⁴ Kılıç, *Tıp ve İslam Gözüyle Alkol*, 23.

⁷⁶⁵ Köken olarak Ruslara ait etil alkollü bir içki olan votka, muhtelif hububat veya patatesin şekerlendirilmesi ve fermantasyonu neticesinde oluşan mayşenin iki kez damıtılması, aktif kömür ya da odun kömüründen süzülmesi ve içilecek alkol derecesine kadar sulandırılmasıyla elde edilmektedir. Votka, çok saf bir ispirtodur. Alkol oranı %40-60 arasında değişiklik göstermektedir. Votka üretiminde, saf alkol içerisine litre başına iki gram kadar şeker ile yüz elli mg. kadar sitrik asit eklenebilmektedir. Bazı votkalara, ağızda yumuşaklık sağlamak üzere gliserol ve glikol ilave edilmektedir. Votka üretiminde kullanılan artırılmış nötr alkol, ayrı olarak farklı işletmelerde üretilmektedir. Çoğunlukla tahıllardan elde edilen votka; Batı ülkelerinde pancar ve melastan, Güney Amerika ve Afrika'da şeker kamışından ve Polonya ile Rusya'da patatesten de yapılmaktadır. Çok saf bir alkol olduğundan dolayı, votka içerisinde hemen hemen su ve alkolden başka madde bulunmaz. Votka, kokusuz ve renksizdir. Bkz. Demirkol, "Fermantasyon Teknolojisi", 205; Bulut, *Gıda Teknolojisi*, 282-283; Canbaş, "Fermente Alkollü İçkiler", 305.

⁷⁶⁶ Şampanya, Fransa'nın Reims şehri civarındaki "Champagne" (şampanya) kasabası ile çevresindeki bağlarda yetişen tanımlanmış bir coğrafi bağ bölgesinde, belirlenmiş üzüm çeşitleriyle, yine tanımlanmış bir üretim prosesine göre üretilen şaraptır. Üretiminde geleneksel olarak "methode champenoise" uygulanmaktadır. Champagne bölgesi, Fransa'nın başkenti Paris'in ortalama 145 km. kuzey doğusunda bulunmakta olup otuz dört bin hektarlık alanı kapsamaktadır. Benedictine tarikatının baş keşişi Dom Perignon'un (ö. 1715), şampanyanın mucidi olduğunu ifade edenler bulunmaktadır. Bununla birlikte Perignon'u şarabın mucidi olarak değil, üretim tekniğinin gelişimine büyük katkıları olan biri olarak nitelendirenler de vardır. Champagne bölgesi Chardonnay, Pinot Noir ve Pinot Meunier olmak üzere üç çeşit üzümle kaplıdır. Şampanyanın bileşiminde bu üç üzüm dışında bir üzüm kullanılmaz. Bir diğer ifadeyle şampanya, zikredilen bu üzümlerin harmanıdır. Diğer birçok Fransız şarabı gibi şampanya da bir bölge ürünüdür. Dolayısıyla Fransa'nın veya Dünyanın başka bir bölgesinde aynı üzüm çeşitleriyle ve eş değer üretim yöntemleriyle üretilen şaraplar şampanya ismiyle tanımlanamaz. Bir ürüne şampanya adının verilmesi için üç koşulu sağlaması gerekmektedir: Birincisi, Champagne bölgesinde üretilen Chardonnay, Pinot Noir ve Pinot Meunier üzümlerinden üretilmelidir. İkincisi, geleneksel şampanya üretim yöntemine (şişede ikinci fermantasyon) göre üretilmiş olmalıdır. Üçüncüsü ise şişede tanımlanan sürede olgunlaştıktan sonra piyasaya sunulmalıdır. Bkz. Anlı, "Şarap", 443-444.

⁷⁶⁷ Konyak, ismini Fransa'nın Cognac isimli kasabasından almaktadır. Cognac bölgesinde yetişen üzümlerden yapılan etil alkollü bir içkidir. Konyakların alkol dereceleri, minimum %40'tır. Genellikle alkol oranı %45-55 oranında değişmektedir. Marka olarak tescil edildiğinden ötürü "Cognac" olarak adlandırılır. Bu bölgede üretilen konyak haricindeki etil alkollü içkiler, bütün özellikleri birebir aynı olsa dahi "Cognac" ismiyle satılamaz. Bundan ötürü örneğin Türkiye'de üretilenler "Konyak", Almanya'da "Weinbrand", ABD, İtalya, Rusya, Bulgaristan, Yunanistan, İspanya, Meksika ve Arjantin'de üretilenler "Brandy", Fransa'nın güneybatısındaki Gersé bölgesinde üretilenler "Armagnac", Peru'da üretilenler ise "Pisco" olarak isimlendirilmektedir. Üzümlerden üretilen üzüm sırası mayalanarak beyaz şarap elde edilir. Beyaz şarabın iki defa damıtılması ile renksiz ve alkol derecesi 68-72 olan bir damıtık elde edilir. Elde edilen damıtık, meşe fiçilerde dört-beş, hatta on ila yirmi yıl arasında olgunlaştırılır. Bu zaman dilimlerinde her sene şarapta üç ila dört derecelik alkol buharlaşarak kaybolur. Konyak rengini de bu meşe fiçilerden almaktadır. Konyak aslında bir brendidir (damıtılmış şaraptan elde edilen yüksek alkol oranına sahip alkollü içki). Ancak her konyak bir brendi olmasına rağmen, her brendi bir konyak değildir. Brendi, Felemenkçe'de "yanık şarap" manasına gelen "brandewijn"den gelmektedir. On altıncı yüzyılda Fransa'dan Hollanda'ya fiçilerle şarap nakleden Hollandalı kaptanlar, Fransa'nın okyanus kıyısındaki Batı sahillerinde bulunan Charente bölgesinin şaraplarından şikâyetçi olmuşlardır. Çünkü diğer birçok

bölgenin şarabı yolda bozulmazken, buranın beyaz olan şarapları, alkol oranları düşük olduğundan dolayı uzun deniz yolculuğu esnasında zaman zaman bozulmuştur. Bunun üzerine kaptanlar, bu bölgenin şaraplarını damıtmak suretiyle yoğunlaştırmayı, bunun sonucunda da alkol oranını yükseltmeyi denemişler ve bunda başarılı olmuşlardır. Böylelikle elde edilen yüksek alkollü şaraplar, artık bozulmamış ve az yer kaplamıştır. Zamanla bir kez daha damıtılarak daha yüksek dereceli alkollü içki elde edilmiştir. Bu içki, meşe fiçılarında bekletildikçe kehribar rengini alıyor, tadı yumuşuyor ve iyice güzelleşiyordur. Böylece yeni haliyle, brendiye dönüşmüştür. Charente bölgesinin Cognac (konyak) kasabasının ismiyle anılan bu brendiler, zamanla o kadar şöhret kazanmış ki dünyanın dört yanında yapılan brendilere, üreticileri konyak demekte sakınca görmemişlerdir. Ancak piyasada rekabet artınca Fransız hükümeti, 1900'lerde konyak bölgesinin brendilerinin isim hakkını tescil ettirmiş ve sadece Cognac civarındaki bağların belli kurallara göre yapılan brendilerine konyak denilmesini sağlamıştır. "Her konyak bir brendidir, ama her brendi bir konyak değildir." ifadesi de buradan gelmektedir. Bkz. Demirkol, "Fermantasyon Teknolojisi", 204; Bulut, *Gıda Teknolojisi*, 277-278.

⁷⁶⁸ Vermut, İtalya'da üretimine başlanan alkollü bir içkidir. Kokulu bitkilerin karışımından elde edilen vermut, başlangıçta yemek öncesi içilen içki olarak bir hekim tarafından imal edildi. Sonraları Fransa'da geliştirilen vermut, gittikçe beğenilip yaygınlaşan hafif bir içki halini aldı. Vermut'un %75'ni, vermut için hazırlanan eskitilmiş şarap oluşturmaktadır. Alkol oranı, en az %17'dir.. Sülker, *Osmanlı'dan Günümüze İçki ve Toplum*, 109-110.

⁷⁶⁹ Cin, bilhassa ardıç meyveleri ile aromatize edilen renksiz bir içkidir. Alkol oranı %40-55 arasındadır. Bu içki, aromasını fermantasyon ürünlerinden ziyade içine katılan ham maddeden almaktadır. Aromayı oluşturan en önemli unsur, ardıç ağacı meyveleridir. Üretiminde ardıç dışında kişniş, melekotu, frenk kimyonu, anason, hıyarşember, acıbadem, rezene, terebentin, su zambağı kökü, portakal ve limon kabukları da kullanılmaktadır. İspirto ile aroma bileşenlerinin tekrar damıtılmasıyla elde edilmektedir. Tahıl, melas, patates veya peynir altı suyu gibi değişik ham maddelerden elde edilen ispirto tercih edilmektedir. Üretiminde bakır imbikler kullanılmaktadır. İlk defa on yedinci yüzyılda Hollanda'da Leyden Üniversitesi profesörlerinden Francis de la Boe tarafından üretilen cin, iki şekilde elde edilmektedir. Bunlardan birincisinde alkol, ardıç meyveleri ve diğer bitkisel droglarla (bitkinin bütünü yahut bir organıyla) damıtılır ki buna "damıtık cin" denilmektedir. İkinci yöntemde ise cin ispirtosu üretildikten sonra içerisine droglardan elde edilen uçucu yağlar ilave edilir. Bu halde cin yeniden damıtılmaz. Türkiye'de cin üretiminde ardıç, şerbetçiotu, melekotu tohumları ile kişniş kullanılır. Canbaş, "Fermente Alkollü İçkiler", 304-305; Demirkol, "Fermantasyon Teknolojisi", 205; Bulut, *Gıda Teknolojisi*, 280.

⁷⁷⁰ Rom, kendine has aroma ve tada sahip damıtık alkollü bir içkidir. Kaynağı, fermente edilmiş şeker kamışı ürünleridir. Mojito başta olmak üzere çeşitli tropikal kokteyllere tat veren bir içki olarak da bilinmektedir. Karaylı Adaları kaynaklı bir içecek olan rom, en çok Barbados ve Dominik Cumhuriyeti'nin başkenti San Domingo'da üretilmektedir. Jamaika, Küba, Guyana, Brezilya, ABD, Trinidad ve Meksika gibi birçok ülkede de yapılmaktadır. Üç ila yedi yıl arasında eskitilmekte olup alkol oranı minimum %38'dir. Yıllanmış romlar en kompleks, yoğun ve zengin içkilerin başında yer almaktadır. Demirkol, "Fermantasyon Teknolojisi", 205; Bulut, *Gıda Teknolojisi*, 282.

⁷⁷¹ Likör, alkolün meyve özleri veya aromatik tohum, ot, kök ve kabuk kısımlarıyla karıştırılıp içine şeker katılmasıyla üretilmektedir. Gıda maddeleri tüzüğüne göre likörlerin alkol miktarları, %17-40 arasında değişmektedir. Tekel tarafından üretilen likörlerin şeker oranı, %17-37 arasındadır. Likörler, meyve likörleri ile nebati/bitki likörler olmak üzere iki çeşitte incelenebilir. Meyve likörleri, meyvelerin ispirto ile infüzyona/sıvılaştırmaya tâbi tutulmaları veya meyve sularının ispirto ve şeker şurubu ile karıştırılmaları ile üretilmekte olup doğal renklere sahiptir. Bitki likörleri ise bitkilerin kök, tohum ve kabuklarında ispirto ile maserasyon/bekletilme ve destilasyon/damıtma yolu ile üretilen özlerin şekerli su ve ispirto ile işlenmesiyle elde edilmektedir. Meyve likörleri için ek hiçbir tat ve koku maddesinin konulmasına ihtiyaç yoktur. Bitki likörlerine ise muhtelif aroma maddeleri eklenir ve liköre bu hakim aromatik bitkinin adı verilir. Meyve likörleri, üretilme şekillerine göre üç kısma ayrılabilir. Birinci grup meyve likörlerinin yapılmasında meyveler olduğu kabuk, et hatta kısmen çekirdeklerle birlikte kullanılır. İkinci grup meyve likörlerinde ise meyvenin yalnız suyu kullanılır. Çeşitli yollarla dayanıklı hale konmuş bu meyve suları, ihtiyaç duyulduğunda ispirto ve şekerle karıştırılarak likör elde edilir. Üçüncü grup meyve likörlerinde ise meyvelerin sadece kabuğu kullanılır. Burada yalnızca turunçgillerin kabukları söz konusudur. Nitekim turunçgillerin kabuklarından olan hoş kokulu eterik yağ, farklı usullerle likörlere karıştırılır. Bulut, *Gıda Teknolojisi*, 277.

⁷⁷² Tekila/tequila, Meksika'nın geleneksel millî alkollü içeceği olup Meksikalılar için sembolik bir yapıya sahiptir. Zambakgillerden "agave" bitkisinin önce fermantasyona uğratılıp sonrasında damıtılmasıyla elde edilmektedir ve alkol oranı ortalama %40 civarındadır. Agave bitkisinin kullanılan kısmı, yaprakları kesildikten sonra geride kalan orta kısmıdır ki ananas olarak da adlandırılmaktadır. Sinem Toprak, *Geçmişten Günümüze Latin Amerika Toplumlarında Agavenin Etnobotanik ve Antropolojik Açından*

2.2.10. Alkol Bağlamında Hükmü Tartışılan Diğer İçecekler

Gıda ve içeceklere tat ve koku vermek için aroma maddeleri veya bileşikleri tercih edilmekte olup bunların büyük kısmı alkolde çözülmüş halde korunup kullanılmaktadır. Bazen de içecek veya yiyeceğe acı-yakıcı lezzet vermek amacıyla (damıtık) gıda maddesine doğrudan alkollü içecekler katılabilmektedir. Gıda etiketlerinin üzerinde genel itibarıyla yalnızca aroma ifadesi yazıldığından dolayı aromanın alkollü mü veya alkolsüz mü olduğu ve hangi özellikte olduğu net olarak anlaşıl原因amamaktadır.⁷⁷³ İlgili aroma maddeleri, burun yoluyla ve ürün ağızdayken geniz yoluyla algılanan uçucu ve koku veren özellikteki kimyasal bileşiklerdir. Aroma maddeleri gıdanın tüketici tarafından tercih edilmesinde önemli derecede rol oynamaktadır. Kötü tat ve kokulu ürünler, tüketiciler tarafından arzu edilmediğinden aroma maddeleri, gıdanın kalite kriterlerinden birini oluşturmaktadır. Bir gıdanın aroması hammaddenin doğal yapısından, ürünün işlenmesi sırasında uygulanan kesme, sıkma, ezme, haşlama, pişirme, kızartma, kavurma, fermentasyon tütsüleme vb. çeşitli teknolojik işlemlerden yahut ürüne hâricî olarak ilave edilen aroma bileşiklerinden meydana gelmektedir. Ürünlere aroma maddesi ilavesi; gıdalarda istenilen aromanın yetersiz olması, gıdada tabii olarak bulunan bir kokuyu örtmek, aromasız gıdalara başka bir aroma kazandırmak veya ürünü farklılaştırmak gibi çeşitli nedenlerle yapılmaktadır. Aroma maddeleri, bilhassa gıda endüstrisinde çok sık kullanılan katkı maddeleri arasında olması hasebiyle dünyada, diğer endüstri alanlarıyla birlikte göz ardı edilemeyecek bir pazar payına sahiptir.⁷⁷⁴

Gıda aroması; sıvı, toz ve macunumsu formlarda olup yaygın şekilde gazlı içecekler, meyve suları, sakızlar, pudingler, kekler, şekerlemeler, bisküviler, patates cipsleri, hazır çorbalar vb. ürünlerde kullanılabilir. Biz burada, gazlı içecekler ve meyve sularının kısaca mahiyetine ve İslâm hukuku açısından hükmüne değineceğiz. Alkol bağlamında söz konusu değerlendirmeler, diğer ürünler içinde geçerli olacağı için tekrara düşmemek için sadece ikisiyle iktifâ edeceğiz. İlgili ürünlerde gıda aroması dışında GDO gibi birçok farklı etkenin olması hasebiyle değerlendirmelerimizin sadece alkole dair hususlarla ilgili olduğunu özellikle belirtmekte fayda mülâhaza etmekteyiz.

Değerlendirilmesi (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 64-70; “<https://sipstoria.com/tekila-nedir-nasil-uretilir/>” (03 Ocak 2021).

⁷⁷³ Adem Elgün, “Alkollü İçkiler ve Gıdalarda Alkol”, *1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, ed. Fatih Gültekin (Ankara: Helal ve Sağlıklı Gıda Platformu, 2011), 142.

⁷⁷⁴ Turgut Cabaroğlu - Murat Yılmaztekin, “Aroma Biyoteknolojisi”, *Gıda Biyoteknolojisi*, ed. Necla Aran (İstanbul: Nobel Yayınları, 2010), 376.

Gazlı içecekler, genel itibariyle kola, meyveli gazlı içecekler ve sade gazozlardan oluşmaktadır. Bunların üretiminde ilk adım, içeceğin ortalama %90-99 gibi büyük bir oranını oluşturan suyun hazırlanmasıdır. Kullanılan su, insanın günlük olarak kullandığı su olup gazlı içeceğin kalitesine doğrudan etki etmektedir. Kötü tat-koku bileşenleri ve bulanıklık gibi istenmeyen bileşikleri ayıklayabilmek için su önceden kontrol edilmektedir. Şayet şekerli bir ürün elde edilecekse, şeker ile su uygun şartlarda karıştırılarak basit şurup hazırlanır. Ürün eğer diyet bir ürün ise, tatlandırıcı ve aromalar su ile karıştırılarak doğrudan bitmiş şurup⁷⁷⁵ hazırlanır.⁷⁷⁶ Meşrûbatın çeşidine ve niteliğine göre hazırlanan şuruba renk maddeleri, aroma maddeleri, kıvam vericiler, asitler ve kimyasal koruyucular eklenir. İlgili karışımın şeker ve asit derecesi tayin edilerek ihtiyaç durumunda takviye su ilave edilir. Daha sonra su soğutularak karbonlayıcıya gönderilip karbondioksit katılır. Suyun soğutulmasının nedeni gazın çözünürlüğünü artırabilmektir. Karbondioksit gazı, içeceğin istenilen tadı almasında son derece önemli bir etkiye sahip olmasından ötürü karbonlama şartları önemiyet arz etmektedir. Düşük sıcaklıklarda karbondioksitin çözünmesi daha iyi olacağından dolayı sıcaklık süreç boyunca kontrol altında tutulmaktadır. Üretilen karbondioksitli su ile içecek şurubu karıştırılır. Bu aşamanın bitiminde elde edilen gazlı içecek, ambalajlama bölümüne gönderilir. Ambalajlama kısmında pet şişe, cam şişe veya teneke kutular kullanılarak ilgili içecek, uygun şart ve şekillerde ambalajlanır. Gazlı içeceğin tat profilinin zamanla değişmemesi için, dolumdan tüketiciye varana kadar geçen sürede doğru bir biçimde muhafaza edilmesi gerekmektedir.⁷⁷⁷ Türk Gıda Kodeksi Alkolsüz İçecekler Tebliği'nde gazlı içeceklerden olan kola içeceği, "su ve kendine özgü aroma maddeleri ve/veya diğer bileşenler ve/veya kafein ile şeker ilave edilerek veya edilmeden tekniğine göre üretilen ve karbondioksit ile gazlandırılmış olan içecek"⁷⁷⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

Meyve suyu; sağlıklı, olgun, taze ve temiz meyvelerden mekanik yolla üretilen, elde edildiği meyvenin renk, tat ve koku gibi ayırt edici niteliklerini gösteren, fermente olmamış ancak fermente olabilme özelliği bulunan ve fiziksel yolla dayanıklı hale getirilen içecektir. Meyveden doğrudan yapılabildiği gibi, konsantresinin (fiziksel yollarla suyun belirli oranlarda meyveden uzaklaştırılması) daha önce uzaklaştırılan oranda ve meyve suyunun ana

⁷⁷⁵ Bitmiş şurup briks ve yoğunluğu son ürünün birkaç katı daha yüksek, gazsız konsantredir ve bu haldeyken bir yarı mamuldür. Fatma Çakır, *Farklı Polietilenterestalt (Pet) Şişelerde Ambalajlanan Gazlı Kola İçeceğinin CO2 İçeriği ve Üzerinde Çeşitli Faktörlerin Etkisi* (Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 9-10.

⁷⁷⁶ Çakır, *Farklı Polietilenterestalt (Pet) Şişelerde Ambalajlanan Gazlı Kola İçeceğinin CO2 İçeriği ve Üzerinde Çeşitli Faktörlerin Etkisi*, 9-10.

⁷⁷⁷ Sevilay Nigar, *Gazlı İçeceklerde Karbondioksit Absorpsiyon Kapasitesinin Arttırılmasının İncelenmesi* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 4.

⁷⁷⁸ "https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070615-5.htm" (Erişim 21 Ağustos 2023).

bileşimini ve kalite niteliklerini ciddî ölçüde etkilemeyen, içilebilen özellikteki su ile seyreltilmesi ve konsantrasyon esnasında ayrılan uçucu aroma parçacıklarının katılması ile de hazırlanabilmektedir.⁷⁷⁹ Türk Gıda Kodeksi Meyve Suyu ve Benzeri Ürünler Tebliği'nde meyve suyu şu şekilde tanımlanmaktadır: “Sağlam, olgun, taze veya soğukta ya da dondurularak muhafaza edilmiş, tek meyvenin veya daha fazla meyve karışımının yenilebilir kısımlarından elde edilen, elde edildiği meyve ve meyvelerin karakteristik renk, aroma ve tadına sahip, fermente olmamış ancak fermente olabilen üründür.”⁷⁸⁰

Aroması, sindirime olan katkısı ve susuzluğa karşı etkisi gibi faktörlerden dolayı meyve suları geçmişten günümüze çokça tüketilmektedir. Bileşiminde bulunan şekerler, organik asitler, aminoasitler, mineral maddeler, fenolik maddeler, suda çözünen vitaminler vb. bileşim maddeleri nedeniyle önemli bir besin kaynağıdır. Barındırdığı fenolik maddeler ve magnezyum, demir, turunçgil gibi mineral maddeler, meyve sularının sağlık için ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Meyve suyu ve meyve suyu içeren diğer içecekler, doğal meyve suyunun sulandırılma seviyesine göre birbirinden ayrılmaktadır. Buna göre meyveden üretilen içecekler (1) meyve suyu, (2) meyve nektarı, (3) meyveli içecek olarak üç gruba ayrılırlar. Bu ayrıma göre “meyve suyu”, hiç sulandırılmamış, herhangi bir katkı maddesi ilâve edilmemiş ve %100 oranında meyveden üretilen içecektir. “Meyve nektarı”, doğal meyve suyu veya pulpunun (sağlam, olgun, taze ve temiz meyvelerin çekirdek, kabuk ve yenilmeyen kısımlarının atılması ve yenilen kısımlarının fiziksel metotlarla ezilmesi yoluyla elde edilen ezme) su ile belirli bir miktarda seyreltilmesi ile hazırlanmaktadır. Meyve nektarlarında meyve miktarı, meyveye göre değişmekle birlikte %25-50 arasındadır. Ayrıca nektarlara, tadın dengelenmesi amacıyla şeker ve asit ilave edilebilmektedir. Meyveli içeceklerde ise meyve oranı, meyveye göre farklılaşmakla birlikte en az % 3 olmalıdır.⁷⁸¹

Bazı aromalar, ancak alkolle muameleden sonra elde edilebilmektedir. Fakat bu maddeler, gıdaların işlenmesi ve depolama sürecinde azalmakta veya başka maddelere dönüşerek etkinliğini yitirmektedir.⁷⁸² Türk Gıda Kodeksi'nde “Meyve sularında ve gazlı içeceklerde etil alkol miktarı 3 g/L'yi geçemez.”⁷⁸³ ibaresi bulunmaktadır. Dolayısıyla az da

⁷⁷⁹ Aybuke Ceyhan Sezgin, “Meyve ve Sebze İşletme Teknolojisi”, *Her Yönüyle Gıda*, ed. Figen Durlu Özkaya vd. (İzmir: Sidas Medya, 2015), 123.

⁷⁸⁰ “<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=19949&MevzuatTertip=5>” (Erişim 21 Ağustos 2023).

⁷⁸¹ Sezgin, “Meyve ve Sebze İşletme Teknolojisi”, 123.

⁷⁸² Ferhan Balcı Torun, *Farklı Enkapsülasyon Yöntemleri Kullanılarak Elde Edilen Aroma Kapsüllerinin Depolama Stabilitésinin ve Gıda Katkı Maddesi Olarak Kullanımının Araştırılması* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 10.

⁷⁸³ “<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=19949&MevzuatTertip=5>”; “<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070615-5.htm>”.

olsa belli oranda etil alkolün olmasına izin verilmektedir. Ayrıca Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde, hacmen %1,2'den fazla alkol içeren içeceklerde alkol derecesinin belirtilmesinin zorunlu olduğu belirtilmektedir.⁷⁸⁴ Buna göre gıdalarda kullanılan aroma maddesinde %1,2'nin altında alkol varsa, etiketin üzerindeki aroma ifadesinin yanına "Alkol vardır." şeklinde bir yazı yazma zorunluluğunun bulunmadığı anlaşılmaktadır. Emine Çakır, "Gazlı İçeceklerde Alkol Tayini ve Konuya Dair Fikhî Yaklaşımlar" isimli yüksek lisans tezinde, beş farklı gazlı içeceği numune olarak kullanarak laboratuvar analizine tâbi tuttuğunu ve bunun sonucunda beş numuneden üçünde belli oranda etil alkol tespit ettiğini belirtmektedir. Çakır, yaptığı tespitten yola çıkarak gazlı içeceklerde az miktarda da olsa etil alkolün kullanıldığını söylemektedir.⁷⁸⁵ Fakat bunu kesin bir tespit olarak görmemek gerekmektedir. Zira ilgili etil alkol miktarının, içecekteki bileşenlerin fermantasyonu sonucunda gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Bu iki durum birbirinden farklılık arz etmektedir. Bir içecek doğrudan alkol testine tâbi tutulup az bir miktar alkol tespit edildiğinde bu durum, üretimi esnasında söz konusu içekte alkol kullanıldığı anlamına gelmemektedir.

Miktarı az olsa da üretim aşamasında etil alkol kullanılan içeceklerin helâl olup olmadığı meselesi tartışma konusudur. Bilhassa gazlı içecekler başta olmak üzere etil alkolün, içeceklerin harâmlık ya da helâllüğünü ne şekilde etkileyeceği, konunun esasını oluşturduğunu söylemek mümkündür.⁷⁸⁶ Günümüz İslâm hukukçularının çoğu, üretiminde etil alkolün yer aldığı içeceklerin çeşitli fikhî gerekçelendirmelerle helâl olduğu görüşünü benimsemektedirler.⁷⁸⁷ Buna mukabil helâl olmadığını savunan fakîhler de bulunmaktadır.

Bunun helâl olduğunu düşünen araştırmacıların dayanakları şöyledir:

- İçeceklerde çözücü olarak eklenen az miktardaki alkol, sarhoş edecek sınıra ulaşmadığı sürece istihlâk (yoğaltım) yoluyla helâl hale gelmektedir.⁷⁸⁸ Nitekim içerisinde çok az oranda alkol bulunan gazlı meşrubatlarda; alkolün rengi, tadı ve

⁷⁸⁴ "https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170126M1-6.htm" (Erişim 23 Ağustos 2023).

⁷⁸⁵ Emine Çakır, *Gazlı İçeceklerde Alkol Tayini ve Konuya Dair Fikhî Yaklaşımlar* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 26.

⁷⁸⁶ Kaşif Hamdi Okur, *Güncel Konularla İlm-i Hal* (Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2018), 279-280.

⁷⁸⁷ Abdullah b. Muhammed Tayyâr vd., *el-Fıkhu'l-müeyesser* (Riyad: Medâru'l-Vatan, 2011), 13/29.

⁷⁸⁸ Yunus Naci Cıvız, "İslam Hukukunda İstihlâk ve Hükümleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5/9 (30 Ekim 2015), 244.

kokusu yoksa, alkol istihlâk durumuna düştüğünden ötürü meşrubat temiz ve helâldir. Çünkü istihlâk olmuş alkol yok hükmündedir.⁷⁸⁹

- İçerisinde alkol bulunan meşrubatın çok miktarda alınması sarhoşluğa neden olacak şekilde ise, fakîhlerin çoğunluğuna göre bu durumda ilgili meşrubat hamr hükmünü alır. Şayet meşrubatın fazla oranda tüketilmesi sarhoşluğa sebep olmuyorsa, bu hamr kapsamına girmez. Dolayısıyla tüketimi câizdir.⁷⁹⁰
- Az orandaki necis sıvı, fazla miktardaki tâhir sıvıyla karıştırıldığında, karışım neticesinde sıvıdaki necâset; rengini, tadını ve kokusunu yitiriyorsa, böyle bir karışımı kullanmakta bir beis yoktur.⁷⁹¹
- Sirkede, hamurda, yoğurtta ve daha birçok meyve ve sebze de belli oranlarda alkol mevcuttur. Fakat bunların harâm olduğunu kimse söylememiştir.⁷⁹²
- Eser miktarda alkol içeren yiyecek ve içeceklerin tüketilebilecekleri en üst düzeylerde bile, içtikleri alkolden ötürü, kişilerin reflekslerinde menfi bir etkiye neden olmayacağı konunun uzmanları tarafından ifade edilmektedir.⁷⁹³

Bu tür içeceğin mubah olmadığını savunun araştırmacıların delillerinden bazıları şöyledir:

- Gazlı içeceklerde içeceğe dâhil edilen hammaddeleri eritmek amacıyla alkol kullanılmaktadır. Alkol ise harâmdır.⁷⁹⁴
- Kola ve gazoz gibi ürünlerin içerisinde yer alan alkol, sonradan eklenmekte ve karışım nedeniyle özelliğini de yitirmemektedir.⁷⁹⁵
- Alkol ihtivâ eden gazlı içecekler, vücuda zararlıdır. Kemik erimesi (osteoporoz) gibi birçok hastalığa neden olur.⁷⁹⁶

⁷⁸⁹ Mehmet Selim Aslan, “İslam Hukukuna Göre İstihâl ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016), 2342.

⁷⁹⁰ Kâşif Hamdi Okur, “İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”, *Usul İslam Araştırmaları* 11/11 (01 Haziran 2009), 33-34.

⁷⁹¹ Hayrettin Karaman, “Alkollü nesnelere, peruk, aile içi ilişkiler <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0131.htm>” (Erişim 17 Temmuz 2021); Ebubekir Sifil, “<https://ebubekirsifil.com/gazete-yazilari/gazli-icecekler-kefir-ve-alkol-1/>”, *Ebubekir Sifil* (04 Kasım 2006).

⁷⁹² Sifil, “<https://ebubekirsifil.com/gazete-yazilari/gazli-icecekler-kefir-ve-alkol-1/>” (04 Kasım 2006).

⁷⁹³ <https://kurul.diyinet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4486/gazli-icecekler-ve-alkol>

⁷⁹⁴ Tayyâr vd., *el-Fıkhu'l-müeyesser*, 13/29.

⁷⁹⁵ Sifil, “<https://ebubekirsifil.com/gazete-yazilari/gazli-icecekler-kefir-ve-alkol-1/>” (04 Kasım 2006).

⁷⁹⁶ Tayyâr vd., *el-Fıkhu'l-müeyesser*, 13/29.

- Çok miktardaki suyun; rengi, tadı ve kokusu değişmediği müddetçe içine düşen az bir miktar necâset nedeniyle necis sayılmaması, temizlik, abdest, gusül vs. yerlerde kullanımından dolayı suya olan ihtiyacın fazla olması ve içine hiçbir şekilde necâset karışmamış su temin etmenin her daim kolay olmaması nedeniyledir. Binâenaleyh içecek konusuyla bu husus, birbirine karıştırılıp kıyâs edilmemelidir. Birinde “zaruret” yahut “ihtiyaç” söz konusu iken diğlerinde böyle bir durum yoktur.⁷⁹⁷
- “Çoğu sarhoş edenin azı da harâmıdır.” Şayet gazoz gibi içerisinde alkol bulunan ürünün alkol miktarı, var olandan daha fazla miktarda artırıldığında sarhoş edici niteliğe kavuşması söz konusu olacak ise, mevcut halde de harâm hükmünde olmalıdır.⁷⁹⁸

Alkolün meşrubatlarda kullanılmasıyla ilgili birçok değerlendirme yapılmıştır. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili mütalaası şöyledir: “Ülkemizde alkolsüz içeceklerle ilgili düzenlemeler, 2007/26 tarih ve sayılı “Türk Gıda Kodeksi-Alkolsüz İçecekler Tebliği” ile yapılmaktadır. Bu Tebliğde alkolsüz içecekler; “meyveli içecek, aromalı içecek, meyveli şurup, aromalı şurup, meyveli içecek tozu, aromalı içecek tozu, meyveli doğal mineralli içecek, aromalı doğal mineralli içecek, yapay soda, kola, tonik ve aromalı suyu kapsar” şeklinde sıralanmakta ve Tebliğin 5. maddesinin (b) bendinde “Bu Tebliğ kapsamında yer alan içeceklerde üretimin doğasından kaynaklanabilecek etil alkol miktarı en çok 3,0 g/L olmalıdır.” hükmü yer almaktadır. Bu hüküm, bu tür ürünlerin kalite özelliklerinin fermantasyon yoluyla değişikliğe uğramasını kontrol etmek amacıyla düzenlenmiştir. Bu tür alkolsüz içeceklerin üretiminde çeşitli meyve/meyve sularının yanı sıra aromatik bileşikler de kullanılabilir. Meyvelerin bünyesinde doğal olarak %0,1-0,3 oranında alkol bulunabildiği gibi, aromatik bileşenlerin kullanılması durumunda ürün içinde etil alkol, keton, ester vb. bileşikler de oluşabilmektedir. Hatta ekmek de dahil birçok fermente üründe, üretim sonucunda az miktarda alkol ortaya çıkabilmektedir. Ancak bu ürünlerin tüketilmesi, o gıdanın alkol olarak tüketimi anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, bileşiminde %0,3 gr. ve daha az oranda alkol bulunan gıda maddelerinin tüketimi, alkol alımı amaçlı değildir. Diğer taraftan bu tür içeceklerde bulunan alkol miktarı ile bir insanı sarhoş edebilecek alkol oranı ve karaciğerin alkolü parçalayarak dışarı atma oranı dikkate alındığında, %0,3 veya daha az oranda alkol içeren yiyecek ve içeceklerin tüketilebilecekleri en üst düzeylerde bile, içerdikleri alkolden dolayı kişilerin reflekslerinde olumsuz bir gelişmeye neden olmayacakları

⁷⁹⁷ Sifil, “<https://ebubekirsifil.com/gazete-yazilari/gazli-icecekler-kefir-ve-alkol-1/>” (04 Kasım 2006).

⁷⁹⁸ Sifil, “<https://ebubekirsifil.com/gazete-yazilari/gazli-icecekler-kefir-ve-alkol-1/>” (04 Kasım 2006).

konunun uzmanları tarafından belirtilmektedir. Bu itibarla, söz konusu gazlı içeceklerin alkollü içecekler sayılmayacağına karar verildi.”⁷⁹⁹ Fetâva'l-İcne'd-dâ'ime (Suûdî Arabistan), gerek yiyeceklere gerekse de içeceklere -az veya çok fark etmeksizin- alkol katmanın câiz olmadığı kanaatindedir. Komisyona göre içerisine alkol katılan meşrubatın çoğu içildiğinde sarhoş ediyorsa, bu durumda azını da çoğunu da tüketmek harâmdır. Fakat çoğu içildiğinde sarhoş etmiyorsa bu durumda içilmesi helâldir.⁸⁰⁰ Malezya menşeli helâl sertifika kuruluşlarından olan JAKIM,⁸⁰¹ gıdalarda katkı maddesi olarak ilave edilen alkolün, helâl olabilmesi için % 0,5 altında olması gerektiğini belirtmektedir.⁸⁰²

Helâl ve Sağlıklı Gıda Platformu'na göre aromalar, bazı katkı maddeleri veya gıdaların üretim sürecinde alkolle muamele edilmesi ve daha sonra alkolün uçurularak toz şeklinde elde edilmesi sonucunda ortaya çıkan ürünün kullanılmasında bir sakınca bulunmamaktadır.⁸⁰³ GİMDES'in konuyla ilgili değerlendirmesi şöyledir: Bugün, bu sektörlerde kullanılan koku verici aromalar, maalesef ekseriyetle alkolle eritilmiş, tabîi veya sentetik esanslardan oluşmaktadır. Büyük bir kısım İslâm ulemâsı, alkol içinde eritilmiş aroma ihtiva eden gıda maddesinin de helâl olmadığı görüşündedir. Çünkü çoğu içildiği zaman sarhoşluk veren alkol, çok az da olsa bu gıda maddesine karışmıştır. Ayrıca alkol, necis (pis) kabul edilmiştir. Temiz bir kova suyun içerisine bir damla necâset düşse, o su necis olur.⁸⁰⁴ Helâl sertifika kuruluşlarından olan Singapur merkezli MUIS, helâl olabilmesi için gıda katkı maddelerindeki etanolün mevcudiyetinin %0,1'i geçmemesi gerektiği görüşündedir.⁸⁰⁵ Amerika Gıda ve Beslenme konseyi (IFANCA), %0,1 (1:1000) alkol seviyesini safsızlık veya kirlilik olarak kabul etmektedir.⁸⁰⁶ Endonezya'da bir ürünün helâl standartlarında değerlendirilebilmesi için alkol oranının % 0,1'i geçmemesi gerekmektedir.⁸⁰⁷

⁷⁹⁹ “<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/4486/gazli-icecekler-ve-alkol>” (Erişim 23 Ağustos 2023).

⁸⁰⁰ Devîş, *Fetâva'l-İcneti'd-dâime li'l- buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ*, 22/129.

⁸⁰¹ Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığına muadil olan JAKIM (Malezya İslami Kalkınma Dairesi), dünya genelinde ilk helâl gıda sertifikasyonu yapan ülke olan Malezya devletine bağlı bir kamu kurumudur. Dünyanın en önde gelen helâl gıda sertifikası veren kuruluş olan, aynı zamanda helâl sertifikası vermek üzere Birleşmiş Milletler tarafından da onaylanan JAKIM, küresel manada belgelendirme yapmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Şimşek, “Helal Belgelendirme ve SMIIC Standardı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 22 (2013), 29; Zeynep Saliha Güneş - Hasan Yetim, “Helâl Gıda Üretimi ve Tüketimi”, *Journal of Halal Life Style* 2/2 (2020), 89.

⁸⁰² Norhidayah Pauzi vd., “Ethanol Standard in Halal Dietary Product Among Southeast Asian Halal Governing Bodies”, *Trends in Food Science & Technology* 86 (01 Nisan 2019), 377.

⁸⁰³ Murat Şimşek, “Helal Gıda Araştırmalarında Günümüz Fıkıh Problemi Olarak İstihâle ve İstihlâk”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2019), 12.

⁸⁰⁴ “http://www.gidaraporu.com/cosmetic-aromalar_g.htm” (Erişim 23 Ağustos 2023).

⁸⁰⁵ Pauzi vd., “Ethanol Standard in Halal Dietary Product Among Southeast Asian Halal Governing Bodies”, 377.

⁸⁰⁶ Güneş - Yetim, “Helâl Gıda Üretimi ve Tüketimi”, 82.

⁸⁰⁷ Anis Najihah, “Determination of Halal Limits for Alcohol Content in Foods by simulated fermentation”, 3 *IMT-GT International Symposium On Halal Science And Management*, ed. Hashim Hashim vd.

Vehbe Zuhayli'ye göre gazlı içeceklerde ve bazı çikolatalarda alkol kullanılmasında, az olması koşuluyla ihtiyaçtan ötürü bir sakınca bulunmamaktadır.⁸⁰⁸ Orhan Çeker'e göre ise gıda maddelerine dışarıdan ilave edilen etil alkol, ilgili gıdayı harâm eder. Ancak ona göre gıda maddesinin kendi içinde ve kendi kendine oluşan etil alkol, sarhoş edici seviyeye gelmedikçe harâm olmaz. O, gıda maddesinin ekşimesi ve üzerinin köpüklenmesini ise alkolleşmenin başlangıç işareti olarak nitelendirmektedir.⁸⁰⁹

M. Cevat Akşit, Hanefî fihına göre alkolün necis olmadığını; çünkü alkolün portakal, elma, üzüm, patates ve sirke gibi ürünlerde var olduğunu belirtmektedir. Ona göre gazozda ve kolada da alkol bulunmaktadır, ancak söz konusu içecekler harâm değildir ve bunları içmenin herhangi mahzuru yoktur.⁸¹⁰ Mustafa Boran, herhangi bir müdahale olmaksızın gıdalarda oluşan az miktardaki alkolün doğal olduğunu, ancak herhangi bir gıdaya hâricî olarak -bilerek az miktarda dahi olsa- alkol eklemenin câiz olmadığını söylemektedir. Ona göre alkol yerine alternatif olarak helâl ve de sağlıklı olan ürünler tercih edilmelidir. Buna bağlı olarak Boran, alkol katılmış gıdaların tüketilmesinin ve alınıp satılmasının câiz olmayacağı düşüncesindedir.⁸¹¹ Kaşif Hamdi Okur'a göre imalatı sırasında aromasını eritmek için çözücü olarak az miktarda etil alkol kullanılan gazlı içecekleri ve bazı meşrubatları alkollü içecek kapsamına alarak içilmesine karşı çıkmak tutarlı değildir. O, söz konusu içeceklerin sağlık açısından zarar taşıyan niteliklerini, mesafeli durmak için yeter sebep kabul etmektedir.⁸¹² Saffet Köse'ye göre gazlı içeceklerde alkol, kullanımı keyif vericilik amacı ve içme kasti taşımamaktadır. Maddenin korunması ve çözülmesi amaçlanmaktadır. Kaldı ki üretim sırasında alkolün büyük bir kısmı da uçmaktadır. Bunun bir şişe gazozdaki varlığı, %0,2 (2/1000) civarındadır ve hiçbir şekilde sarhoş edici özelliği yoktur. O, söz konusu içeceklerin kullanımının umûmu'l-belvâ kuralından hareketle câiz olacağını; İslâm Tıp Bilimleri Örgütü'nün 1995'te Kuveyt'te gerçekleştirdiği 8. İslâm Tıp Fıkhı ve 1997'de Kazablanka'daki 9. İslâm Tıp Fıkhı toplantılarında da bunun karara bağlandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Köse, alkol dışındaki alternatiflerin araştırılması gerektiği düşüncesindedir.⁸¹³ Hasan Yetim ve Zeynep Saliha Güneş'e göre bir ürünün helâl olarak

(Malaysia: Halal Products Research Institute, Universiti Putra Malaysia (UPM) Putra Infoport, 2009), 62.

⁸⁰⁸ Vehbe Zuhaylî, *Ahkâmu'l-mevâddi'n-necise ve'l-muharrame fi'l-gizâ ve'd-devâ* (Dimaşk: Dâru'l-Mektebî, 1997), 28-29.

⁸⁰⁹ Orhan Çeker, *İlm-i Hâl'im* (Ankara: MGV Yayınları, 2022), 336.

⁸¹⁰ "http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=4692&ctgr_id=59" (Erişim 17 Temmuz 2021).

⁸¹¹ Boran, *Yiyecek ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri: Hanefî Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri*, 307.

⁸¹² Okur, *Güncel Konularla İlm-i Hal*, 279-280.

⁸¹³ Saffet Köse, "Fıkhi Açıdan Helal Gıdanın Temel İlkeleri", *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2020), 7.

nitelendirilebilmesi için ya dışarıdan ilave edilmiş hiç alkol barındırmaması ya da alkol oranının % 0,1 den daha az olması gerekmektedir.⁸¹⁴

Konunun sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için öncelikle aşağıdaki sorulara net yanıt vermek gerekmektedir.

- Etil alkol, maddî necâsetlerden midir? Dört mezhebin fetvâya konu olan görüşü, hamr/şarabın maddî necâset kategorisinde olduğu yönündedir. Daha sonra bu konuya ayrıntılı olarak değinecek olsak da burada özetle şunu belirtebiliriz ki ilgili sorunun cevabı ilk dönemlerden itibaren tartışma konusu olmuştur.
- Sarhoş etmeyecek derecede etil alkol ihtivâ eden bir içecek harâm kabul edilir mi?
- Üretiminde etil alkol kullanılan içeceklerde alkol istihâle veya istihlâkla kaybolduğunda bu durum, ilgili içecekleri helâl kabul edilmesini sağlar mı?

Etil alkolün maddî necâsetlerden olduğu kabul edilmezse, üretiminde nisbî anlamda etil alkol kullanılan içecekler helâl kabul edilir. Ancak sağlığa çeşitli yönlerden olumsuz etki ediyorsa, o durum ayrıca müstakil olarak değerlendirilir ve hüküm ona göre verilir. Etil alkol maddî necâset kabul edilecekse, bu durumda sarhoşluk niteliği olan tüm etil alkol çeşitlerinin aynı olup olmadığı sorusu gündeme gelecektir. Nitekim Hanefî mezhebinde hamr dışındaki sarhoş edici içeceklerle ilgili üç görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre bu tür içecekler, hamr gibi galîz necâset kategorisindedir. İkincisine göre hafif necâset kategorisindedir. Üçüncü görüşe göre ise temizdir.⁸¹⁵ Tüm etil alkol çeşitleri maddî necâsetlerden kabul edilecekse, bu durumda da istihâleye ve istihlâke uğradığında hükmünün ne olacağı sorusu gündeme gelecektir. Zira aromasında etil alkol kullanılan meyve suyu ve gazlı içecekler gibi, meşrubatlardaki alkol istihlâke uğramaktadır. Dolayısıyla fiziksel niteliklerini bir bütün olarak kaybetmektedir. Netice olarak denilebilir ki evlâ olan, üretiminde etil alkol bulunan ürünleri tüketmemektir. Bununla birlikte içerisinde alkol bulunan ürünler, şayet istihâle yahut istihlâke uğrayacak miktarda ise ve sarhoşluk vasfını yitirmişse mubah olduğu ifade edilebilir. Her konuda olduğu gibi etil alkol konusunda da kuşkuya mahal vermemek adına helâl alternatif bileşenler aranmalı ve varsa öncelikle bunlar tercih edilmelidir.

⁸¹⁴ Güneş - Yetim, "Helâl Gıda Üretimi ve Tüketimi", 78.

⁸¹⁵ Tahtavî, *Haşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkı'l-felâh şerhu Nûri'l-izâh*, 153.

2.2.11. Doğal Alkol İçeren İçecekler

Doğada bulunurluğu yönüyle bakıldığında, bilhassa bozulmamış meyvelerde tabii olarak var olan etilen gazının, hidrasyona uğrayarak koruma maksadıyla metabolik alkole dönüştüğü görülmektedir. Meyve suyu, sulu içecek ve yemek gibi gıdalardaki şekerler, özellikle sıcak ortamda doğal mikrofloraya (yaşamlarının bir parçası olan mikroorganizmalara/bakterilere) bağlı fermantasyon yolu ile organik asitlere ve alkole dönüşür. Meyve suları dâhil, içerisinde şeker bulunan yumuşak yiyecek ve içeceklerin geneli, tabii halleriyle potansiyel olarak alkole sahiptirler. Fazla olgunlaşan meyvelerde ve açıkta bekletilen meyve sularında, alkol oranının dikkate değer ölçüde arttığı tespit edilmiştir.⁸¹⁶

Etil alkol içerikli ürünlerin helâl olabilmesi konusunda verilen oranlar:

- Malezya Ulusal Fetva Komitesi (The National Fatwa Committee), gıdalarda kendiliğinden oluşan etil alkolde, İslâm hukukunca izin verilen oranın %1 olduğu kanaatindedir.⁸¹⁷
- GİMDES'e göre "en az %1 etil alkol içeren içecekler" içki kategorisinde değerlendirilir.⁸¹⁸
- MUIS (Singapur), gıdalarda doğal olarak bulunan alkolün helâl olabilmesi için % 0,5'i geçmemesi gerektiği görüşündedir.⁸¹⁹
- Tayland'daki helâl sertifika kuruluşlarına göre doğal fermantasyon yoluyla elde edilen ürünlerin helâl kabul edilmesi için alkol oranının %1,5'u geçmemesi gerekmektedir.⁸²⁰
- Çeker'e göre gıda maddesinin içinde ve kendi kendine oluşan etil alkol, sarhoş edici seviyeye gelmedikçe harâm olmaz. O, gıda maddesinin ekşimesi ve üzerinin köpüklenmesini alkolleşmenin başladığının işareti olarak değerlendirmektedir. Gıdada kendiliğinde oluşan alkolün ise sarhoş edici olabilmesi için oransal olarak (minimum) % 3,5-4 arasında olması gerektiğini belirtmektedir.⁸²¹
- Din İşleri Yüksek Kurulu tespit edebildiğimiz kadarıyla bir oran vermemektedir.

⁸¹⁶ Adem Elgün, "Helal Hayat Kavramı İçinde Etil Alkolün Evrensel Yeri ve Önemi", *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle* 1/2 (31 Aralık 2019), 79.

⁸¹⁷ M. A. Jamaludin vd., "Determination of Permissible Alcohol and Vinegar in Shariah and Scientific Perspectives", *International Food Research Journal* 23/6 (Aralık 2016), 2742.

⁸¹⁸ "https://www.gimdes.org/belgelendirme/hgs-takip-prosedurleri" (10 Haziran 2011).

⁸¹⁹ Pauzi vd., "Ethanol Standard in Halal Dietary Product Among Southeast Asian Halal Governing Bodies", 377.

⁸²⁰ Najiha, "Determination of Halal Limits for Alcohol Content in Foods by simulated fermentation", 62.

⁸²¹ Çeker, *İlm-i Hâl'im*, 336.

Gerek yiyecek gerekse de içeceklerde herhangi bir müdahale ve kasıt unsuru olmaksızın doğal olarak oluşan alkolün, sarhoş edici niteliğe ulaşmadıkça mubah olarak değerlendirilmesi daha uygun olur. Taze ekmek, portakal, muz, şeftali, erik, bal ve yoğurt gibi birçok gıdada alkol bulunabilmektedir. Şayet sarhoş edici vasfa sahip olmayan ve eser miktarda alkol bulunan ürünlere harâm denilecekse, alınan her üründe alkol olup olmadığına dair laboratuvar analizi gerekli olacaktır ki böyle bir durum mümkün değildir. Çünkü birçok üründe doğal olarak alkol bulabilmektedir. Bununla birlikte bir içecekte doğal alkol oranı %1'in üzerine çıktığında ihtiyatlı davranmak gerekmektedir. Zira böyle bir ürünün sarhoş etme olasılığı bulunmaktadır. Bunun belirtisi de ilgili ürünün ekşimesi ve üzerinin köpüklenmesidir. Diğer taraftan bir içecekte veya meyvede, "Alkol oranı şu oranın altında olduğunda helâl, şu oranın üstünde olduğunda ise harâmdır." şeklinde kesin bir yaklaşım benimsemek zordur. Zira meyvelerde doğal olarak bulunan alkol oranı bile yüksek seviyelere çıkabilmektedir. Nitekim aşırı olgunlaşan meyvelerde, alkol miktarı %4,5 düzeyine kadar ulaşabilmektedir. İslâm hukuku açısından sağlam meyvelerde kendiliğinden oluşan etil alkol, -oranın niceliği fark etmeksizin- helâl iken; aerobik/oksijenli-havalı koşullarda yüksek alkole sahip meyve suyu ve sıvı gıdalar ise harâm kabul edilir.⁸²²

2.3. Değerlendirme

Maddî ve manevî açıdan sağlıklı ve dengeli bir yapıya sahip olabilmek için insanın tükettiği içecekler hayati bir niteliğe sahiptir. İnananlar için içeceklerin sağlıklı olmasının yanında helâl olması da önem arz etmektedir. Bu bağlamda yakın dönemlere kadar hangi içeceğin helâl, hangisinin harâm olduğuna kolayca karar verilebilmekteydi. Ancak dünya nüfusunun artması ve buna bağlı olarak insanların tüketiminin çoğalması nedeniyle gıda sistemi büyük bir değişim geçirdi. Artan nüfusun içecek ihtiyacını karşılamak üzere hızla gelişen gıda endüstrisi, piyasaya sunduğu ürünlerin raf ömrünü uzatmak, bayatlama ya da bozulma sürelerini geciktirmek için çeşitli çareler aramaya başladı. Bunun sonunda klasik içecekler bile yeni teknolojilerle yeniden üretilir hale geldi. Buna bağlı olarak fabrikalarda üretilen içeceklerin helâl ve sağlıklı olup olmadığı konusu da bir problem olarak gündeme geldi. Bu minvalde pazarlamayı kolaylaştırmak, ihtiyaçları karşılamak ve satışı teşvik etmek gibi amaçlarla beslenmenin olmazsa olmazı sayılan içeceklere ilave edilen kimyasal maddelerin sağlıklı olup olmadığı hususunun yanında, inananlar için helâl olup olmadığı konusu da araştırılıp sorulmaya başlandı.

⁸²² Elgün, "Helallik Açısından Alkollü İçkiler, İçecekler ve Gıda Maddelerinde Alkol", 23.

İslâm hukukunda yiyecek ve içecekler konusunda esas olan, “Eşyada asıl olan ibâhâdır.” prensibine göre bunların mubah olmasıdır. Dolayısıyla arpa, buğday, pirinç, mısır gibi hubûbat; patates, kabak, lahana, havuç gibi sebzeler; üzüm, elma, armut, erik gibi meyveler ve bunların sınırları esas itibarıyla helâldir. Bununla birlikte gerek hubûbattan gerek meyve ve sebzelerden elde edilen bazı içecekler insanlara zararlı; aynı zamanda hikmete, maslahata ve İslâm hukukunun genel amaçlarına aykırı olduğundan tüketiminin harâm kılındığı görülmektedir. Muhtelif hastalıklara yol açtığı, akli zayıflattığı, karaciğeri ifsat ettiği, beyni ve sinirleri tahrip ettiği net şekilde bilinen hamr/şarap gibi alkollü içeceklerden bazısının, Kur’ân-ı Kerîm’de ve Sünnette doğrudan, bazısının ise Kitâb, Sünnet ve kıyâsa dayalı ictihâdlara binâen harâm kılındığı görülmektedir.

Klasik fıkıh eserlerinde geçen içeceklerin bir kısmının, fakîhlerin tamamının helâl ya da harâm; bir kısmının ise Şeyhayn’a göre helâl, cumhûra göre ise harâm olduğu anlaşılmaktadır. Helâlligi konusunda herhangi bir tartışma olmayan içecekler, sertleşmemiş ve tadı bozulmamış tatlı içeceklerdir. Harâmlığı hususunda da herhangi bir tartışma olmayan içecekler ise hamr ve sarhoşluk meydana getiren içeceklerin sarhoşluk veren son kısmıdır. Mizr, nebîzu’t-temr, müselles ve nebîzu’z-zebîb gibi içecekler ise -eğlence ve sarhoşluk amacıyla olmadığı sürece- Şeyhayn’a göre helâl, fakîhlerin kâhir ekseriyetine göre ise harâm kabul edilmektedir.

Helâl olup olmadığıyla ilgili ihtilâf bulunan içecekler, büyük ölçüde sonradan üretilen ve tartışma konusu edinilen içecekler değildir. Aksine sahâbe döneminden itibaren hükmüyle ilgili tartışma bulunan içeceklerdir. Öyle ki bir kısmıyla ilgili sahâbe arasında da görüş ayrılığı bulunmaktadır. Dolayısıyla örneğin nebîz gibi hakkında tartışma bulunan içeceklerle ilgili olarak hem harâm kabul edenlerin hem de mubah olarak değerlendirenlerin sahâbeden, hatta önde gelen sahâbîlerden referansları bulunmaktadır. Buna bağlı olarak fakîhlerin harâm hükmü verdiği bazı içecekler, hamrın harâmlığı gibi kesin değildir. Nitekim fıkıh eserlerine bakıldığında “Bu içecek, harâmdır, ancak [hüküm konusunda] hamr gibi değildir. Dolayısıyla helâl olduğunu iddia eden kişi dinden çıkmaz.” şeklindeki ibarelerin yaygın olduğu görülür. Bunun temel nedeni, kendilerinin harâm kabul ettiği içecekleri, helâl olarak değerlendirenlerin de göz ardı edilemez delillerinin olmasıdır.

Cumhûr, kıyâs yoluyla yeni çıkmış sarhoş edici bir içeceğin hükmünü bulabilir. Bu bağlamda kıyâsın dört rûknünü kullanır. Bunlar asıl, fer’, aslın hükmü ve illettir. Asıl, hükmü nasla sâbit olup ve kendisine benzetilen ögedir. Fer’, hükmü nas yoluyla açıklanmayan ve hükmü bilinene benzetilen ögedir. Aslın hükmü, nasla bilinen ve fer’e verilmesi arzu edilen

hükümdür. İllet, aslın hükmünün fer'e verilmesi, kendisiyle sağlanan ve asıl ile fer' arasındaki ortak noktadır. Bu kapsamda asıl, hamırdır/şaraptır. Nitekim onun harâm olduğu hususunda âyet bulunmaktadır. Sarhoş edici niteliği bulunan "A" içeceği fer'dir. İllet ise sarhoşluk vasfıdır. Kıyâs şöyle oluşur:

Hamr ile ilgili âyet bulunmakta olup söz konusu âyette, hükmünün harâm olduğu açık şekilde geçmektedir. Harâm olmasının ileti sarhoş edici vasfa sahip olmasıdır. "A" içeceği de sarhoş edici niteliğe sahiptir. Öyleyse o da hamr gibi harâmdır. Bu durumda kıyâsı delil olarak kabul etmeyen Zâhirîlerin sarhoş edici vasfı bulunup hakkında nas bulunmayan içecekleri mubah gördükleri akla gelebilir. Ancak onların kıyâsı kabul etmedikleri halde sarhoş edici içecekleri harâm olarak değerlendirdikleri müşahede edilmektedir. Onlar konuyu şöyle açıklamaktadırlar: "Tüm sarhoş edici içecekler harâmdır."; "Her sarhoş edici hamırdır. Hamr da harâmdır." ve "Çoğu sarhoş edenin azı da harâmdır" gibi hadislerden türü, mahiyeti, özelliği ne olursa olsun sarhoş edici tüm içeceklerin harâm olduğu sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla onlar, sarhoş edici bir içeceğe kıyâs yoluyla değil nassın kapsadığı mâna itibariyle harâm demektedirler.

Klasik fıkıh kaynaklarında bazı içeceklerle ilgili yapılan tariflere bakıldığında, fakîhlerin onlarla ilgili olarak sarhoş edici vasfa sahip olduğunu söyledikleri ve buna göre hüküm verdikleri anlaşılmaktadır. Ancak günümüz gıda mühendisleri, bilimsel veriler ışığında ilgili tariflere bakarak söz konusu içeceğin veya içeceklerin "sarhoş edicilik" niteliğini kazanmayacağını belirtebilir. Örneğin sıcaklıkla fermantasyon mikroorganizmaları ölür, fermantasyon gerçekleşmez, alkol de uçar. Halbuki "cumhûrî" gibi klasik içeceklerin bir kısmının tariflerinde pişirmesi ile sarhoş edici kıvama gelmesinden bahsedilmektedir. Bu durum şu şekilde izah edilebilir: Fıkıh eserlerinde geçen tarifler detaylı değildir ve içeceğin sarhoş edici vasfı kazanması için tüm bilgilere ayrıntılı bir şekilde değinilmemektedir. Nitekim fakîhler sarhoş edici vasfı kazandığını belirtirken kuvvetle muhtemel kendi dönemlerindeki bilgilerle birlikte gündelik deneyimleri de dikkate almaktadırlar. Ayrıca fakîhlerce dönemin insanların, ilgili içeceği de bildikleri varsayıldığından yapılışına dair teknik bilgileri uzatmadıkları da söylenebilir. Bunun yanı sıra içeceklerin yapılarındaki bölgeden bölgeye ve toplumdan topluma kültürel farkların olduğu yadsınamaz. Tüm bunlarla birlikte ilgili içeceğin hiçbir şekilde sarhoş etmeyeceği bilimsel veriler ışığında ortaya konulursa, -her ne kadar fıkıh kitaplarında harâm olduğu söylene de- cumhûra göre helâl olduğu söylenebilir. Zira onların sarhoşluk vasfını hüküm vermek üzere temel sâik olarak aldıkları müşahede edilmektedir. Hanefî mezhebinden Şeyhayn'ın ise tek başına sarhoş

edicilik vasfını hüküm vermede esas almadıkları merkeze alındığında, günümüz verileri esas alınarak doğrudan hüküm verilemez. Zira onlar sarhoş edici vasfa sahip olsa bile harâm olmayacağını naslar ve birtakım sahâbe uygulamaları etrafında ortaya koymaktadırlar. Dolayısıyla günümüzdeki bilimsel veriler ışığında Şeyhayn'ın harâm dediği bir içeceğin sarhoş edici vasfa sahip olmadığı ortaya konulsa bile onlara göre helâl olduğu söylenemez. Çünkü onlar hüküm verirken sarhoş edicilik vasfını temel gerekçe/illet olarak değerlendirmemektedir. Bununla birlikte mezhep içerisinde son dönemlerde fetvâya konu olan görüşün Şeybânî'nin görüşü olduğu söylenmektedir. Bu durum dikkate alındığında onların konuyla ilgili cumhûrla aynı çizgide oldukları söylenebilir. Buna bağlı olarak bir içeceğin helâl olup olmadığının temel illetinin sarhoş edici vasfa sahip olup olmadığı olacaktır ki konuyla ilgili güncel veriler esas teşkil eder. Ancak bilimsel objelerin değişebilirliği düşünüldüğünde ihtiyaten fıkıh eserlerinde harâm olarak geçen içeceklerin içilmemesinin daha uygun olacağı belirtilebilir.

Mezhep eserlerine bakıldığında içeceklerle ilgili en fazla ayrıntının Hanefî mezhebi kaynaklarında olduğu görülmektedir. Diğer üç mezhep kaynaklarında içecekler ve yapım malzemelerine dair ayrıntılara Hanefî eserlerinde olduğu gibi değinilmediği müşahede edilmektedir. Bu üç mezhep, daha ziyâde çoğu sarhoş eden içeceklerin azının da harâm olduğu prensibinin benimsemekte ve içeceğin türü ne olursa olsun bu prensip çerçevesinde yaklaşım ortaya koymaktadır. Klasik Hanefî mezhebi kaynaklarından yola çıkılarak günümüzde tüketilen üzüm ve hurma dışındaki mamullerden elde edilen alkollü içeceklerle ilgili olarak Şeyhayn'a göre sarhoş olunmadığı sürece helâl olduğunu söylemek doğru değildir. Zira günümüzdeki alkollü içecekler, eğlence maksadıyla tüketilmekte olup ilk dönemlerde tartışma konusu edilen içeceklerle hem mahiyet hem içilme amacı açısından farklılık teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra Hanefî mezhebinin fetvâya konu olan esas görüşü, sarhoş edici tüm içeceklerin harâm olduğudur. Cumhûra göre de sarhoş edici niteliğinden ötürü günümüzde tüketilen alkollü içeceklerin tamamı harâmdır. Hem konuyla ilgili nasların muhtevâsı, hem de İslâm hukukunun gözettiği ilkeler bu içeceklerin harâm olmasını gerektirmektedir. Boza, şıra, kefir ve kıymız gibi içeceklerin ise sarhoş edecek şekilde uzun süre bekletilmediği müddetçe helâl olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bunların harâm olmalarındaki ölçüt, bekletilmek suretiyle sarhoş edici nitelik kazanmalarındır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALKOLLERE DAİR KLASİK FIKHÎ MESELELER

Furû‘ fıkıh sistematığının ibâdet, muâmelât, münâkehât ukûbât ve ferâiz şeklinde beşli tasnife tâbi tutulduğu düşünülürken naslarda harâm kılınan ancak neredeyse her dönemde muhtelif şekillerde varlığını koruyan alkolün çeşitli başlıklar altında beş kısımda da konu edildiği görülmektedir. Nitekim tahâretten miras hukukuna hemen her başlık altında doğrudan veya dolaylı olarak alkol meseleleri yer almaktadır. Özellikle klasik kaynaklarda muhtelif başlıklar altında yasak maddelerle ilgili örnek verildiğinde, hamrın tercih edilmesi dikkat çekmektedir. Bununla birlikte İslâm hukuk literatüründe genel itibarıyla alkole dair en fazla detay, “eşribe” ve “hadler” kısmında yer almaktadır.

Klasik kaynaklardaki eşribe bâbında alkol, önlenmesi ve tedavi edilmesi gereken hem bireysel hem de sosyal bir zaaf ve bağımlılık olarak incelenmektedir. Hadler konusunda ise belli şartlara bağlı olarak cezalandırılması gereken bir suç olarak ele alınmaktadır. İslâm hukuku kaynaklarında geçen “eşribe” sözcüğü, her ne kadar kelime anlamı itibarıyla “tüketilen tüm sıvı maddeleri” içermekteyse de fıkıh literatüründe ve örfi kullanımda “tüketilmesi İslâm hukukunca harâm kılınan yahut fikhî hükmü tartışmalı olan sarhoş edici içeceklerin genel adı” olarak mütalaa edilmektedir. Türkçede de “içki” denilince sözcük anlamı açısından her ne kadar tüm içecekleri kapsamaktaysa da örfi olarak “tüketilmesi dinî açıdan harâm olan sarhoş edici alkollü sıvı maddeler” anlaşılmaktadır. Bu hususta kaleme alınan eserlerde gündeme getirilen meseleler, bakış açıları, önlem ve değerlendirmeler, İslâm toplumlarının sosyal ve kültürel yaşamlarına dair önemli ipuçları da taşımaktadır. İslâm hukukçularının içki yasağıyla ilgili getirdikleri ölçüler ve gerekçeler başta olmak üzere alkolün hayatın diğer alanlarında kullanılıp kullanılmayacağı, fikhî açıdan pis ve mütekavvim sayılıp sayılmayacağı gibi konular ve bu konularda etrafında gelişen yorumların, fıkıh literatüründe alkole dair zengin bir birikim meydana getirdiği müşahede edilmektedir.⁸²³ Bu bölümde ilgili birikimin bir yansıması olarak alkole dair klasik İslâm hukuku eserlerinde geçen başlıca meseleler fikhî açıdan tahlil edilecektir.

3.1. Temizlik ve Helâller-Harâmlarla İlgili Meseleler

Birçok yönü bulunan temizlik ve helâller-harâmlar ile ilgili başlıklar, fıkıh ilminin furû‘ bölümünde işlenen önemli konulardan olup hem ibâdet hayatının hem de günlük hayatın

⁸²³ Muhammed Ali Ensârî, “Eşribe”, *el-Mevsuatü'l-Fikhiyye'l-Müeyyese: el-Mülhakü'l-Usûli* (Kum: Mecmâü'l-Fikri'l-İslâmî, h 1429), 3/330; Baktır, “İçki”, 21/459.

önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Buna bağlı olarak İslâm hukukçuları her iki konu üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Zira gerek temizlik gerekse helâller-harâmlar, İslâmî çerçevede hayat sürebilmek için son derece önem arz etmektedir. Buna binâen fakihlerin geçmişten günümüze müstakil çalışmalarla söz konusu mevzuları ele aldıkları bilinmektedir. Bu noktada naslarda yasaklanan ve kaçınılması istenen bir madde olan alkollü içecekler, her iki başlıkta da muhtelif şekillerde incelenmektedir. Alkollere dair ilgili başlıklarda geçen meseleler, yalnızca fıkıh eserlerinin telif edildiği toplumların değil; tarihî süreç içerisinde var olan bütün toplumların konusudur. Dolayısıyla aşağıda ele alınacak meselelerin, değişimin ve gelişimin hızla seyrettiği günümüz Müslüman toplumlarını da fevkalade ilgilendirdiği söylenebilir. Çünkü hayatımızın hemen her alanında alkol veya alkollü maddeler bulunabilmektedir.

3.1.1. Alkolün Necâseti

Erken dönemlerden itibaren alkollü içeceklerin maddî necâset olup olmadığı hususunda görüş ayrılıklarının bulunduğu görülmektedir. Rebîatü'r-re'y olarak bilinen Rebîa b. Ebî Abdîrrahmân (ö. 136/753 [?]), yaşadığı dönemde Mısır'ın önden gelen fakih ve muhaddislerinden olan Leys b. Sa'd (ö. 175/791), İmâm Şâfiî'nin önde gelen talebelerinden Müzenî (ö. 264/878),⁸²⁴ Hasan Basrî,⁸²⁵ ve Dâvûd Zâhirî (ö. 270/884)⁸²⁶ gibi ulemânın bir kısmının, "hamrın ayn/maddî olarak temiz olduğu; harâm kılınan hususun ise yalnızca içilmesi" olduğu görüşünde oldukları aktarılmaktadır. Âlimlerin çoğunluğunun ise hamrı/alkolü maddî necâset olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bazı müellifler, hamrın necis olduğu üzerinde icmâ olduğunu öne sürmektedir.⁸²⁷ Konuyla ilgili ihtilâflar ve deliller dikkate alındığında bu görüşün isabetli olmadığı anlaşılmaktadır.

Hanefî mezhebinde hamr, maddî necâset kategorisinde kabul edilmektedir. Ancak necâsetiyle ilgili fetvâya konu olan görüş, her ne kadar galîz/ağır olması ise de hafif necâset sınıfında olduğuna dair nakiller de bulunmaktadır. Yapılan bir nakle göre Şeyhayn'ın galîz,

⁸²⁴ Vellevî, *Zahîratü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, 40/107; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/288. Demîrî (ö. 808/1405), Rebîatü'r-re'y olarak bilinen Rebîa b. Ebî Abdîrrahmân ile İmâm Şâfiî'nin önde gelen talebelerinden Müzenî'ye isnâd edilen hamrı maddî necâset kategorisinde görmediklerine dair görüşün hatalı olduğunu söylemektedir. Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, 1/403.

⁸²⁵ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/259.

⁸²⁶ Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)* (Dâru'l-Fikr, ts.), 2/563. Kaynaklarda Dâvûd Zâhirî'nin alkolü temiz olarak kabul ettiği aktarılmaktadır. Bununla birlikte mezhebin sistemleşmesinde etkin rol oynayan İbn Hazm, zâhirî bakış açısına göre kaleme aldığı fıkıh kitabı *el-Muhallâ bi'l-âsâr*'da sarhoşluk veren maddeleri, kumarı, dikili taşları ve kehanet oklarını, kaçınılması gereken yasak ve iğrenç şeyler olarak nitelendirmektedir. Ona göre kişi, bunlardan herhangi birini taşıyarak namaz kılsa, namazı bâtil olur. Namazında bunlardan kaçınmayan kişi, emrolunduğu gibi namaz kılmamış olur. İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 1/188-189.

⁸²⁷ İbnü'l-Münzir, *el-İsrâf 'alâ mezâhibi'l-'ulemâ*, 7/225.

başka bir nakle göre ise hafif necâset olarak değerlendirdiği aktarılmaktadır.⁸²⁸ Harâm olan içecekler içerisinde değerlendirilen nakî‘u‘l-‘ineb de bir rivâyete göre hafif olan necâsetlerdendir.⁸²⁹ Hamr dışındaki sarhoş edici içeceklerle ilgili Hanefî mezhebinde üç görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre bu içecekler, hamr gibi galîz necâset kategorisindedir. İkincisine göre bunlar, hafif necâset kategorisindedir. Üçüncü görüşe göre ise temizdir.⁸³⁰ Ebü‘l-Leys es-Semerkindî’nin (ö. 373/983) aktardığı bilgiye göre Şeyhayn’a göre bir adamın elbisesinde “seker” veya “musannef” yahut “kaynayıp keskinleşen nakî‘u‘z-zebîb” bir dirhemden fazla bulunursa, bu halde kıldığı namazı iade etmesi gerekmektedir. Ancak elbisesinde bir dirhemden fazla yıllanmış bir nebîz bulunursa, namazını iade etmesi gerekli değildir. Çünkü Şeyhayn, yıllanmış nebîz içilmesinde bir sakınca görmemektedir.⁸³¹ Şeybânî’ye göre çoğu sarhoş eden ürünlerin tümü, maddî necâset sınıfındadır. Dolayısıyla bir kişinin elbisesinde çoğu sarhoş eden içecek bir dirhemden fazla bulunuyorsa, bu kişinin kıldığı namazı iade etmesi gerekmektedir. Çünkü Şeybânî’ye göre çoğu sarhoş eden içecekler harâmıdır. Harâm olan içecekler de hamr gibi necistir.⁸³²

Mâlikî mezhebinden İbnü‘l-Haddâd (ö. 302/915) ve İbn Lübâbe el-Kurtubî (ö. 330/942), hamrın tâhir olduğu görüşündedirler.⁸³³ Çünkü onlara göre hamrın harâm kılınması, pis olmasıyla alakalı değildir.⁸³⁴ Ancak mezhebin meşhur görüşü, -Mâide sûresi 90. âyete⁸³⁵ istinaden- tüm sarhoş edici içeceklerin necis olduğu yönündedir. Mâlikî mezhebine göre hamr ile aynı illete (şiddet-i mutribe) sahip olduğundan sarhoş edici diğer içecekler de necis kabul edilmektedir.⁸³⁶

Şâfiîlere göre çoğu sarhoş eden tüm sıvılar hamr gibi necis kategorisindedir.⁸³⁷ Sarhoş edici bir içecek olan hamrın necâseti, “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal*

⁸²⁸ Burhânüddîn (Burhânü‘ş-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Mergînânî Buhârî, *el-Muhîtu‘l-Burhânî fî‘l-fikhi‘n-Nu‘mânî*, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru‘l-Kütübî‘l-İlmiyye, 200M.S.), 1/194-195.

⁸²⁹ Zeylaî, *Tebyînü‘l-hakâik*, 6/45.

⁸³⁰ Tahtavî, *Hâşiyetü‘t-Tahtâvî alâ Merâkı‘l-felâh şerhu Nûri‘l-izâh*, 153.

⁸³¹ Semerkandî, *‘Uyünü‘l-mesâil*, 8.

⁸³² Cessâs, *Şerhu Muhtasari‘t-Tahâvî*, 6/374.

⁸³³ Ziyâüddîn Ebü‘l-Mevedde Halîl b. İshâk b. Mûsâ Cündî, *et-Tavdîh fî şerhi Muhtasari İbn Hâcib*, thk. Ahmed b. Abdülkerim Necîb (b.y.: Merkezü Necîbeviyye, 2008), 1/21; Behrâm b. Abdullah ed-Demîrî‘Sülemî, *eş-Şâmil fî fikhi‘l-İmâm Mâlik* (b.y.: Merkezü Nuceybiyye li‘l-Mahtûtât ve Hıdmetu‘t-Turâs, 2008), 1/48.

⁸³⁴ Ebü‘l-Hasen ‘Ali b. Ahmed Adevî, *Hâşiyetu‘l-‘Adevî ‘alâ kifâyeti‘t-tâlîbi‘r-Rabbânî*, ed. Yûsuf Muhammed el-Bikâ‘î (Beyrut: Dâru‘l-Fikr, 1994), 2/491.

⁸³⁵ “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”

⁸³⁶ Ebü Abdullah Muhammed b. Ali Mâzerî, *Şerhu‘t-Telkîn*, thk. Muhammed el-Muhtâr Es-Selâmî (Beyrut: Dâru‘l-Garbi‘l-İslâmî, 2008), 1/243; Cündî, *et-Tavdîh fî şerhi Muhtasari İbn Hâcib*, 1/21; Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Hâşiyetu‘d-Desûkî ‘ala‘ş-Şerhi‘l-kebir* (Beyrut: Dâru‘l-Fikr, ts.), 1/49.

⁸³⁷ Mâverîdî, *el-Hâvî‘l-kebir*, 13/387; Mustafa Hinn vd., *el-Fıkhü‘l-menhecî alâ mezhebi‘l-İmâm Şâfi‘î* (Dimaşk: Dâru‘l-Kalem, 1992), 1/38.

ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”⁸³⁸ âyetine dayandırılmakta; diğer sarhoş edici (*iskâr*) vasfı bulunan sıvıların necâseti ise hamra kıyâs edilmektedir.⁸³⁹ Onlara göre özünde sıvı olan hamr ve diğer sarhoş edici içecekler katılaştırılırsa, yine de necis sayılmaktadır.⁸⁴⁰ Şâfiî ulemasının bir kısmı, nebîzle ilgili ihtilâftan ötürü onun necis olmayacağı görüşündedir. Ancak bu görüş, mezhepte şâz kabul edilmektedir.⁸⁴¹

Şâfiî mezhebinde üzerine hamr dökülen bir maddenin, yıkandığında rengi gitmediği takdirde temiz kabul edilmeyeceği, çünkü renginin varlığının hamrın varlığına işaret ettiği belirtilmektedir. Rengi gittiği halde kokusu kaldıysa mezhep içerisindeki bir grup fakîh, kokunun alkolün varlığını gösterdiğini gerekçe göstererek yine de temiz kabul edilmeyeceğini ifade ederken; diğer grup ise kokunun renk gibi olmadığı düşüncesiyle bunun hamrın aynının kaldığına delil olmayacağını söylemektedir.⁸⁴²

Hanbelî mezhebinin fetvâya konu olan görüşüne göre hamr dahil sarhoş edici vasfı bulunan bütün içecekler necis kabul edilmektedir. Onlara göre hamrın harâm oluşu Mâide sûresinin 90. âyetine, hamr dışındaki içeceklerin harâm oluşu ise “Tüm sarhoş edici içecekler hamrdır.”⁸⁴³ minvâlindeki hadislere dayanmaktadır.⁸⁴⁴

Kazuistik/meseleci bir yapıya sahip olan fıkıh eserlerinde ele alınan konularla ilgili birçok meseleye/örnek olaya yer verilmektedir. Bu bağlamda delilleriyle birlikte hamrın necis oluşundan bahsedildikten sonra, ona ilişkin güncel hayatta gerçekleşmesi muhtemel olayların hükmüne yer verilmektedir. Konuyla ilgili olarak fıkıh kitaplarında zikredilen bir örnek şöyledir: “Bir elbiseye meyve suyu dökülür, o meyve suyu zamanla fermantasyona uğrayıp alkole dönüşürse, o elbiseye necis hükmü verilmez. Ancak elbiseye alkol dökülür ve onun üzerine tuz atılırsa, zamanla da o alkol sirkeye dönüştürülürse o elbise yıkanmadığı müddetçe

⁸³⁸ Mâide, 5/90.

⁸³⁹ Bedruddîn Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ebîbekîr el-Esedî eş-Şâfiî İbn Kâdî Şühbe, *Bidâyetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*, thk. Enver b. Ebîbekîr Şeyheyî'd-Dâğîstân (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2011), 1/155; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 1/234.

⁸⁴⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî Gazzâlî, *el-Vasît fî'l-Mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm - Muhammed Muhammed Tamir (Kahire: Dâru's-Selâm, 1417), 1/140; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbüri Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdulazîm Mahmud ed-Dîb (b.y.: Dâru'l-Minhâc, 2007), 2/303-304; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübki ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 1/155.

⁸⁴¹ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübki ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 2/564.

⁸⁴² İmrânî, *el-Beyân*, 1/442.

⁸⁴³ İbn Abdülber, *el-Kâfî fî fıkhi ehli'l-Medîne*, 1/442; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehdîdât*, 1/439.

⁸⁴⁴ İbn Abdülber, *el-Kâfî fî fıkhi ehli'l-Medîne*, 1/158; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/171; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/313; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn Buhûtî, *Şerhu Müntehe'l-irâdât (Dekâiku uli'n-nuhâ li şerhi'l-Müntehâ)* (b.y.: Âlemu'l-Kutub, 1993), 1/106-107.

temiz denilemez. Çünkü asıl itibarıyla necis olan bir şey dökülmüş, daha sonra sirkeye dönüşmüştür.”⁸⁴⁵

Alkolün maddî necâset kategorisinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususu, son dönem İslâm hukukçuları arasında da tartışmalıdır. Konuya dair muhtelif yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkanlar ve ilgili görüşleri şu şekildedir:

Şah Veliyyullâh Dihlevî’ye (ö. 1176/1762) göre ilâhî hikmet, hamrın çirkinliğini insanlara göstermek için idrar ve dışkı gibi necis olmasını gerektirdi. Böylece onun kötülüğü somut olarak gözlerinin önüne gelecek, nefislerinin ona karşı frenlenmesinde daha etkin rol oynayacak ve ondan tiksinti duymaları sağlanacaktır.⁸⁴⁶

Reşîd Rızâ’ya göre (ö. 1935) bazı fıkıh bilginleri, Mâide sûresinin 90. âyetine dayanarak hamrın maddî necâset/necisu’l-ayn kategorisinde olduğunu söylemişlerdir. Bunu diyebilmek için de zoraki çıkarımlarda bulunmuşlardır. Nitekim ona göre fakîhler, ilgili görüşlerine dayanak olarak âyetteki “rics” sözcüğünün “hamr” kelimesinin haberi olduğunu ve ona atfedilen kelimelerin haberlerinin ise mahzûf/gizli olduğunu iddia etmişlerdir. Ona göre şayet bu iddialar kabul edilse bile bundan yola çıkılarak hamrın maddî necâset kategorisinde olduğu söylenemez. Zira “necisu’l-ayn” demek, idrar ve dışkı gibi pis olan şey demektir. Hâlbuki hamr, yapısı itibarıyla pis değildir.⁸⁴⁷

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın (ö. 1942) konuyla ilgili kanaati şöyledir: “Kur’ân’ın nassı, üzüm şarabının bizzat harâm oluşu hususunda kesindir. Bu nassın öteki müskirlere şümûlü lafzan değil, harâmlığın hikmeti gösterilen sarhoşluk verme illetiyle hadis-i şeriflerin açık ifadeleri vasıtasıyladır. Kur’ân lafızlarının umûmi manalara ihtimali varsa da lafzın bizzat ifade ettiği, mana-yı hassı gibi kesin değildir. Buna göre İslâm dininde istisnasız müskirlerin, kafayı dumanlamak için kullanılması harâm iken; üzüm şarabı aynen ve mutlak şekilde harâmdır ve bundan ötürü harâmlığını inkâr eden kafir olur. Üzüm şarabı ve bundan yapılan müskirler, ‘aynen necistir. Öbürlerinin ise necisliği şüphelidir.”⁸⁴⁸ Yazır’ın üzümde elde edilen alkollerle diğer hammaddelerden yapılan alkollerini necâset konusunda farklı değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

⁸⁴⁵ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 1/84; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik şerhu Kenzü’d-dekâik*, 1/236.

⁸⁴⁶ Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm el-Fârûkî Dihlevî, *Huccetullâhil-bâliğa*, thk. Seyyid Sabık (Beyrut: Dâru’l-Cil, 2005), 1/313.

⁸⁴⁷ Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm (Tefsîru’l-menâr)*, 7/49.

⁸⁴⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1996), 204.

Tatar âlimi ve müfekkiri Mûsâ Cârullah Bigiyev'e (ö. 1949) göre meyvelerden, bitkilerden, baldan, süttten yapılmış sarhoş edici maddelerin içilmesi mutlak olarak harâmdir. Ancak hiçbir maddi necâset kategorisinde değildir. Aksine ona göre sarhoş edici niteliği bulunan ürünlerin hepsi pak/temizdir.⁸⁴⁹ Seyyid Sâbık (ö. 2000) naslarda hamrın geçmesinin, onun necis olduğu anlamına gelmediği, hamrın necis olabilmesi için başka bir delile ihtiyaç olduğu görüşündedir. O, necisliğine dair başka bir delil getirilmemesi durumunda, "Asıl olan tâhir olmadır." ilkesine bağlı olarak, hamrın temiz kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁸⁵⁰ Muhammed b. Sâlih el-Useymin'e (1929-2001) göre âlimlerin çoğunluğu, Mâide sûresinin 90, En'âm sûresinin 145 ve İnsân sûresinin 21. âyetlerinden yola çıkarak hamrı maddî necâsetten saymışlardır. Ancak Useymin'e göre sahih görüş, hamrın necis kategorisinde değerlendirilmemesidir. "Nasıl oluyor da cumhûrun görüşünü terk ediyorsun?" şeklindeki muhtemel soruya Useymin şu şekilde yanıt vermektedir: "Allah, ihtilâf halinde sayısal çoğunluğu dikkate almadan Kitap ve sünnete başvurulmasını emretmektedir. Her ikisinde de hamrın maddî necâset olduğuna dair hiçbir delil bulunmamaktadır. Aslolan, delil olmadığı sürece eşyanın temiz olmasıdır."⁸⁵¹

Vehbe Zuhaylî, Mâide sûresinin 90. âyetinde geçen *rics* kelimesinden kastedilen mananın manevî kirlilik olduğunu söylemektedir.⁸⁵² Orhan Çeker, her ne kadar ihtilâflı olsa da Hanefîlerde yaygın görüşün, üzüm ve hurmadan elde edilen etil alkollerin necis kabul edilmesi, başka mamüllerden elde edilen etil alkollerin ise maddeten temiz, içilmesinin ise harâm kabul edilmesi yönünde olduğunu ifade etmektedir. Ona göre elbiseye veya deriye temas ettiğinde necis olmadığı için bu tür etil alkollerle namaz sahih olur. O, Hanefîlerdeki bir diğer görüşün ve öbür mezheplerin yaklaşımlarının, sarhoş edici içeceklerin tümünün necis sayıldığı yönünde olduğunu belirterek ihtiyatlı olan görüşün, sarhoş etme vasfı bulunan tüm alkol çeşitlerini necis kabul etmek olduğunu söylemektedir.⁸⁵³ Yunus Vehbi Yavuz'a göre içilmesi ve kullanılması harâm olan şarap, elbise veya beden üzerine dökülürse, yıkanmadan temiz olmaz.⁸⁵⁴

Hamdi Döndüren, konuyla ilgili şunları demektedir: "Üzümden yapılan içkiler aynen harâm ve necistir. Bunun dışındaki meyvelerden yapılan alkollü içkileri de içmek harâmdir.

⁸⁴⁹ Mûsâ Cârullah Bigiyef, *İslam Nazarında Müskirat ve Meyyit Yakmak Meseleleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 45-46.

⁸⁵⁰ Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, 1/29.

⁸⁵¹ Muhammed b. Sâlih Useymin, *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'* (b.y.: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1428), 1/429, 432.

⁸⁵² Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühu* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/5496.

⁸⁵³ Çeker, *İlm-i Hâl'im*, 73.

⁸⁵⁴ Yunus Vehbi Yavuz, *Temizlik (Taharet, Abdest, Gusül, Teyemmüm)* (İstanbul: Zafer Matbaası, 1989), 12.

Ancak bunların içilmesi harâm olmakla birlikte, kendileri şarap gibi necis sayılmaz; dolayısıyla bir kimsenin üzerine şarap dökülse namaza engel olurken, mesela ispirto, kolonya gibi bir sıvı dökülse namaza engel olmaz. Zaten alkol, uçucu bir madde olduğu için kısa bir süre sonra buharlaşır.”⁸⁵⁵ İlgili ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Döndüren, üzümde elde edilen hamr ve tılâ gibi içecekler ile üzüm dışındaki mamullerden elde edilen sarhoş edici niteliği bulunan nebîzu’t-temr ve fukkâ‘ gibi içecekleri birbirinden ayırmakta, üzümde elde edilenleri maddî ve galîz necâsetler arasında saymakta, üzüm dışındaki ürünlerden elde edilen içkileri ise galîz olarak değerlendirmemektedir.

Kuveyt’te düzenlenen “el-Munazzametü’l-İslâmiyye li’l-Ulûmi’t-Tıbbiyye” teşkilatının 21-25 Mayıs 1995 tarihli sekizinci kongresinde aldığı tavsiye kararına göre alkol, ister tamamen seyreltilmiş/saflaştırılmış olsun ister suyla karıştırılmış olsun, “Eşyada asıl olan tâhir/temiz olmasıdır.” ilkesine göre necis değildir.⁸⁵⁶ Türk Standartları Enstitüsü’nün Helâl İstişare Kurulu, içki amacıyla üretilmiş olan etil alkolü ve etil alkol içerikli içecekleri, hammaddesi ne olursa olsun necis kabul etmektedir. İçme amacıyla üretilmemiş olan alkollerin tüketimini ise câiz kabul etmemekle birlikte necis olarak değerlendirmemektedir.⁸⁵⁷ Malezya, Singapur ve Brunei’de alkolün necâseti hususunda Şâfiî mezhebinin görüşleri uygulanmaktadır.⁸⁵⁸

Hamrı Maddî ve Galîz Necâset Kategorisinde Görenlerin Delilleri

Klasik dönem fakihlerin çoğunluğu, hamrı bevl gibi maddî ve galiz bir necis olarak görmüşlerdir. Bunların delillerinden bazıları şöyledir:

- “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”⁸⁵⁹ Hanefî fakihlerden Cessâs, bu âyetten şu iki şekilde maddî necâsetin anlaşılacağını belirtmektedir. Bunlardan birincisi, âyette geçen rics/رجس kelimesi necis anlamına geldiği için kendisinden kaçınılması gerektiğine işaret etmektedir. İkincisi, uzak durun /فاجتنبوه/ ifadesi, bütün durumlarda mezkûr maddelerden uzak kalınması gerektiğini ifade etmektedir. Cessâs, “Dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları da âyette geçmekte, ancak bunlar maddî

⁸⁵⁵ Hamdi Döndüren, *Ahkamu’l-Kur’an Kur’an-ı Kerim ve Fıkhi Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2020), 1/439.

⁸⁵⁶ Nezhîh Hammâd, *el-Mevâddü’l-muharreme ve’n-necise fi ’l-gizâ’ ve’d-devâ’ beyne’n-nazariyye ve’t-tatbîk* (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 2004), 49.

⁸⁵⁷ Orhan Çeker, “Helal Gıda Anlayışımız”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2021), 8.

⁸⁵⁸ Pauzi vd., “Ethanol Standard in Halal Dietary Product Among Southeast Asian Halal Governing Bodies”, 379.

⁸⁵⁹ Mâide, 5/90.

necâset kategorisinde kabul edilmemektedir.” şeklindeki itiraza şu şekilde yanıt vermektedir: Âyetin zahirine göre onların da aynı şekilde maddî necâset kategorisinde kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak buna engel teşkil eden başka hâricî deliller nedeniyle söz konusu maddeler, kapsam dışında değerlendirilmektedir.⁸⁶⁰

- Hz. Peygamber’den (a.s.) aktarılan şu hadis, hamrın necis olduğunu göstermektedir: “Ey Allah’ın elçisi! Biz halkı Ehl-i kitap olan bir ülkedeyiz. Onlar domuz eti yer, içki içerler; onların kaplarını ve tencerelerini ne yapalım? Buna karşılık Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: ‘İhtiyaç duymadığınız sürece onları bırakın, ihtiyaç duyduğunuzda başka çare bulamazsanız suyla yıkayın.’ Veya şöyle dedi: ‘Yıkayın, sonra yemeklerinizi pişirip yiyin.’ Ve sanırım şöyle dedi: ‘için’”⁸⁶¹
- “Üzerlerinde ince ipekten yeşil elbiseler ve atlaslar, gümüş bileziklerle bezenmişler. Rableri onlara tertemiz şarap/içki içirecek.”⁸⁶² âyeti, dünyadaki içkilerin temiz olmadığına işaret etmektedir. Nitekim Cenab-ı Hakk’ın âhiret şarabını övdüğü tüm tasvirler, dünyadaki şarapla farklılık teşkil etmektedir. Örneğin âhiret içkisiyle ilgili olarak âyetlerde “Onun ne bir zararı dokunur ne de o onların akıllarını alır.”⁸⁶³ ve “Ne baş ağrısı duyarlar ondan ne de baş dönmesi.”⁸⁶⁴ şeklinde tasvirlerde bulunmaktadır. Dünyadaki alkollü içeceklerde ise bu nitelendirmelerin tersi durumlar bulunmaktadır. Buradan hareketle temiz olarak nitelendirilen âhiret içkisinin aksine dünyadakilerin necis olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶⁵
- “İçine fare düşmüş sıvı yağın dökülmesi gerektiği” ile ilgili nas vârid olduğu gibi hamrın da dökülmesi gerektiğiyle ilgili nas bulunmaktadır. Bu da hamrın necis olduğunu göstermektedir.⁸⁶⁶ Zira necis olmasaydı dökülmesi gerektiğine dair rivâyet olmazdı.
- Alkollü içkiler, necâset konusunda kana benzemektedir. Her ikisinin de tüketimi harâmıdır.⁸⁶⁷

⁸⁶⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/46-47.

⁸⁶¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âssâr* (Beyrut: Dâru Kuteybe, 1991), 1/253; Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvud b el-Cârûd el-Fârisî Tayâlisî, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru'l-Hecr, 1999), 2/353.

⁸⁶² İnsân, 76/21.

⁸⁶³ Sâffât, 37/47.

⁸⁶⁴ Vâkıa 56/19.

⁸⁶⁵ Ebû Ömer Dubyân b. Muhammed Dubyân, *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre* (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2005), 13/406.

⁸⁶⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 2/260.

⁸⁶⁷ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilisi ile birlikte)*, 2/563; Dubyân, *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre*, 13/407.

- İnsanlar, hamr konusunda tutkulu olduğundan necis olduğuna hükmedilmeli, böylece de ondan alıkonulma maksadı pekiştirilmelidir.⁸⁶⁸
- Etil alkole dair sarîh ve sahih naslar; onun tüketimini harâm kılıp dökülmesini emrediyor, tedavide kullanılmasını menediyor ve de satımını yasaklıyor. Şayet necis olmasaydı, ondan çeşitli şekillerde istifade edilmesi yasaklanmazdı.⁸⁶⁹

Hamrı, Maddî Necâset Kategorisinde Görmeyenlerin Delilleri

Erken dönem İslâm hukukçuları arasında hamrın somut necâsetlerden olmadığı görüşünde olanlar az sayıdadır. Ancak günümüzde bu görüşte olanlar nicelik olarak azımsanmayacak derecede fazladır. Konuyla ilgili olarak öne sürülen delillerinden bazıları şöyledir:

- Bir şeyin necis olduğuna dair bir delil olmadığı sürece, aslolan onun tâhir olmasıdır. Hamrın harâm kılınması, necis/pis olduğu anlamına gelmez. Nitekim zehir harâm olmasına rağmen pis değildir. “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.*”⁸⁷⁰ âyeti de hamrın maddî değil, manevî anlamda necis olduğunu göstermektedir. Nitekim âyette geçen *kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları*, manevî necâset kategorisindedir. Bunun yanı sıra âyette hamrın pislik olması, onun şeytan işi olmasına bağlanmaktadır. Buda hamrın aynî ve maddî değil, amelî bir pislik olduğunu göstermektedir.⁸⁷¹
- Yasaklandıktan sonra hamrın Medine sokaklarına döküldüğü bilinmektedir. Şayet maddî necâset kategorisinde olsaydı, sahâbe bunu sokağa dökmezdi. Dökenleri de - yollarla ilgili diğer hususlarla ilgili olarak uyardığı gibi- Hz. Peygamber (a.s.) uyarırdı.⁸⁷²
- Allah, kulları için cennetteki nimetleri arasında hamrı da saymıştır. Örneğin Muhammed sûresinin 15. âyetinde şöyle buyurmaktadır: “*İçenlere zevk veren şaraptan ırmaklar vardır. / وَأَنْهَارٌ مِنْ حَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ*”. Allah, kulları için necis olan bir nimeti sunmaz. Dolayısıyla hamr, necis değildir.⁸⁷³

⁸⁶⁸ Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed el-Bağdâdî Hâzin, *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-Tenzil (Tefsîrül-Hâzin)*, thk. Muhammed Ali Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 1/150.

⁸⁶⁹ Dubyân, *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre*, 13/409.

⁸⁷⁰ Mâide, 5/90.

⁸⁷¹ Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*, 1/431.

⁸⁷² Vellevî, *Zahîratü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, 40/106.

⁸⁷³ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/259.

- Hamr, tüketimi harâm olan ama aynî/maddî açıdan tâhir olan zehirli bitkilere benzemektedir.⁸⁷⁴ Dolayısıyla temizdir.
- Mâide sûresinin 90. âyetinde geçen *rics* kelimesi, hamrın necâset kategorisinde olduğunu göstermez. Nitekim âyette içkiyle birlikte kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları da zikredilmektedir. Bunlar maddî anlamda necis olmadığına göre hamrın da necis sayılmaması gerekir. Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'de *rics* kelimesinin geçtiği şu âyetlere bakıldığında, Allah'ın bu kelimeyi manevî kirlilik anlamında kullandığı görülmektedir: *“Evlerinizde karar kılın, önceki cahiliye süslenmeleri gibi süslenip çıkmayın. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a ve elçisine itaat edin. Allah sırf sizden pis/rics şeyleri gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor, ey Peygamberin hane halkı.”*,⁸⁷⁵ *“Allah'ın izni olmadan hiç kimse iman edemez. İğrençlikleri/ricsleri ise o akıllarını kullanmayanların üzerine yığar.”*,⁸⁷⁶ *“Allah, kime hidâyet vermek isterse onun göğsünü İslâm'a açar, kime de dalalet vermek isterse onun göğsüne de öyle bir darlık ve sıkıntı verir ki göğşe yükselmeye çabalyormuş gibi olur. İşte Allah, iman etmeyenleri böyle rics/nahoş işlere mahkûm eder.”*⁸⁷⁷ *“Dönüp onlara geldiğinizde, kendilerine ilişmeyesiniz diye size vallahi deyip yemin edecekler. Siz de onlara ilişmeyin, çünkü onlar ricstirler/pisliktirler. Kazandıklarının cezası olarak sığınacakları yer cehennemdir.”*,⁸⁷⁸ *“İşte böyle, kim de Allah'ın saygın kıldığı şeylere hürmet ederse bu, Rabbi katında onun için hayırlıdır. Size sayılanlar dışındaki sağmal hayvanlar size helâl kılınmıştır. O halde putlarla ilgili ricslerden/pisliklerden sakının, yalan ve çirkin sözlerden sakının.”*⁸⁷⁹ gibi *rics* kelimesinin geçtiği yerlere bakıldığında Şâri' Teâlâ'nın bu kelimeyi büyük çoğunlukla manevî kirlilik anlamında kullandığı görülmektedir. Şayet sadece alkol için *rics* ifadesi kullanıldığında maddî necâsetin anlaşılacağı söylenecekse de bu temellendirmesi olmayan bir hüküm olacaktır.⁸⁸⁰
- Hamr yasaklandıktan sonra, içki kaplarının yıkanması emredilmemiştir. Şayet hamr necis olsaydı, kapların yıkanması emredilirdi. Nitekim Hayber gazvesi esnasında ehil eşek eti harâm kılındığında tencerelerin yıkanması emredilmiştir.⁸⁸¹ Nitekim şu hadiste Hz. Peygamber, içinde hamr olan tulumun yıkanmasını istememiştir: *“Bir*

⁸⁷⁴ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübki ve Mutî'nin Tekmileleri ile birlikte)*, 2/563.

⁸⁷⁵ Ahzâb, 33/33.

⁸⁷⁶ Yunûs, 10/100.

⁸⁷⁷ En'âm, 6/125.

⁸⁷⁸ Tevbe, 9/95.

⁸⁷⁹ Hac 22/30.

⁸⁸⁰ Dubyân, *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre*, 13/402-404.

⁸⁸¹ Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti' alâ Zâdi'l-müstakni'*, 1/430.

adam Hz. Peygamber'e (a.s.) içi hamr dolu bir tulum hediye etti. Bunun üzerine Allah elçisi (a.s.), 'Hamrın harâm kılındığını bilmiyor musun?' diye sordu. Adam bu tulumu satmak üzere yolladığında Hz. Peygamber (a.s.), adama engel olup 'İçilmesi harâm olan şeyin satımı da harâmdır.' dedi. Bunun üzerine adam tulumu açıp döktü."⁸⁸² Şayet hamr necis olsaydı, tulumu yıkamak gerekecekti.⁸⁸³

Hamrın maddî necâset kategorisinde olduğu görüşünde olan fakîhlerin konuya dair öne sürdükleri argümanların tartışmalı olduğu söylenebilir. Zira alkol tüketmenin harâm olması, necis olmasını zorunlu kılmaz. Fıkıh eserlerine bakıldığında ipek, altın ve fal okları gibi nice temiz madde vardır ki bunların kullanılması harâmdır, fakat necis olarak değerlendirilmemektedir. Nitekim eşyâda asıl olan, temiz olmasıdır. Hamrın necis olduğunu söyleyebilmek için hâricî deliller gereklidir. Bu bağlamda hamrın necis olduğunu söyleyenlerin delillerinin temiz olduğunu söyleyenlere göre nispeten daha zayıf olduğu görülmektedir. Dolayısıyla etil alkolü necis olarak görmeyen İslâm hukukçuları, -her ne kadar sayısal olarak azınlıkta olsa da- konuya yönelik öne sürdükleri argümanlarının hafife alınacak veya göz ardı edilecek şekilde olmadığını söylemek mümkündür. Konuyu taabbudî açıdan temiz veya kirli olarak değerlendirmekten ziyâde etil alkol bulaşmış bir maddenin yıkanarak kullanılmasının bireysel veya toplumsal sağlık açısından daha yararlı ise yıkanarak kullanılması gerektiği, aynı şekilde etil alkol katılmış bir ürün ferdî yahut ictimâî hayata zararlı ise hiçbir şekilde kullanılmaması gerektiği ifade edilebilir. Buna bağlı olarak etil alkolü tevkîfî olarak necâset kategorisinde değerlendirmek yönünde kesin bir hüküm vermek sağlıklı bir yaklaşım değildir. Nitekim İslâm hukukunun kimyevî bir madde olarak etil alkolle doğrudan bir probleminin bulunmadığı, daha ziyâde sarhoşluk veren bir maddenin tüketilmesiyle ilgilenip yasakladığı söylenebilir. Bununla birlikte ihtiyatlı olan görüşün etil alkolü necis bir madde olarak kabul edip, mümkün merteye uzak durarak, onun yerine hakkında tartışma bulunmayan maddeleri kullanmak olduğu belirtilebilir. Fıkıh tarihi içerisinde uygulama ve ittifak da bu yönde olmuştur. İslâm hukukçularının kâhir ekseriyeti sarhoşluk niteliği bulunan etil alkolü dinî açıdan necis/pis madde olarak telakki ettiğinden dolayı etil alkolün necâseti bağlamında istihâlâ ve istihlâk kavramları önem arz etmektedir. Zira fikhî açıdan necis olarak değerlendirenlerin, içerisinde alkol bulunan maddeleri istihâlâ ve istihlâk başlıkları altında inceledikleri müşahede edilmektedir.

⁸⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/480-481.

⁸⁸³ Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti 'alâ Zâdi'l-müstakni'*, 1/430-431.

3.1.1.1. Alkolün İstihâlesi

Hâle-yehûlu-havl kökünden türeyen istihâle kelimesi, sözlükte “dönüşme, değişme, kimyasal değişme, imkânsız olma, bir biçimden başka bir biçime girme” gibi manalara gelmektedir. ⁸⁸⁴ Kaynaklarda farklı örnekler üzerinden istihâlenin çeşitli tarifleri yapılmaktadır. Bir fikir vermesi açısından bu örneklerden bazısına değinmek yararlı olacaktır:

- Bir şeyin kendi şeklini bırakıp başka bir şekle bürünmesidir. Besinlerin vücutta dönüşüm geçirmesi gibi. ⁸⁸⁵
- Bir şeyin hâlinin değişmesidir. Necis bir maddenin küle dönüşmesi gibi. ⁸⁸⁶
- Bir şeyin kendine özgü aslını koruyarak değişim geçirmesidir. Suyun ısıtılması ve soğutulması gibi. ⁸⁸⁷
- Necis bir maddenin, kendi kendine veya bir vasıta ile değişmesidir. Geyik kanının miske dönüşmesi, şarabın kendi kendine yahut bir katkı maddesiyle sirkeye dönüşmesi, ölü etinin tuz haline gelmesi, köpeğin tuz ocağına düşmesi, dışkının yanarak kül olması, necis yağın sabunlaştırılması, lağım karışan çamurun kuruyup eserinin kaybolması, necâsetin toprağa gömülüp zamanla eserinin kaybolması gibi. ⁸⁸⁸

Kaynaklardan yola çıkarak istihâlenin, hamrın zamanla sirkeye dönüşmesi gibi kendiliğinden ve hayvan derisinin tabaklanmak suretiyle deriye dönüşmesi gibi müdahale yoluyla olmak üzere iki şekilde gerçekleştiği söylenebilir. İstihâlenin bütün örnekleri ve çeşitleri helâl ve temiz değildir. Örneğin kusmuğa veya gaitaya dönüşen yemek necistir. ⁸⁸⁹ Dolayısıyla istihâle sonucunda değişim ve dönüşüm geçiren madde, -temiz olabileceği gibi- necis de olabilir. Bu minvâlde fıkıh eserlerinde istihâle ⁸⁹⁰, (i) meyve suyunun alkol haline getirilmesi gibi fermantasyon, (ii) necis maddenin kül haline getirilmesi suretiyle yakma, (iii)

⁸⁸⁴ Ebû Amr İshâk b. Mirâr Şeybânî, *Kitâbü'l-Cim*, thk. İbrâhîm Ebyârî (Kâhire: el-Heyetu'l-Âmme li-Şuûni'l-Metâbi'î'l-Emirîyye, 1974), 1/211; Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1979; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a zam*, 4/6-8; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, 1/224; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 84; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-munîr fi ğârîbi's-şerhi'l-Kebîr*, 1/157; Ömer, *Mu'cemu'l-lügati'l-Ârabîyyeti'l-mu'âsira*, 1/586.

⁸⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kâtib Hârizmî, *Mefâtihu'l-ûlûm*, thk. İbrâhîm Ebyârî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, ts.), 161.

⁸⁸⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Feth Ba'î, *el-Mutli' alâ ebvâbi'l-Mukni*, thk. Şuayb el-Arnâvût - Yâsîn Mahmûd el-Hatîb (b.y.: Mektebetü's-Sevâdî, 2003), 52.

⁸⁸⁷ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin Münâvî, *et-Tevkîf alâ mühimmâti't-teâ'rîf* (Kâhire: Âlemu'l-Kütüb, 1990), 47.

⁸⁸⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühu*, 1/250.

⁸⁸⁹ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî Şîrâzî, *el-Muhezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/92.

⁸⁹⁰ Fıkıh eserlerinde yer alan istihâle örnekleri için bkz. Abdurrahman Candan, “‘Doğrulanabilirlik’ İlkesi Açısından Fıkıh Literatüründeki İstihâle Örnekleri ve Güncel Bazı Tespitler”, *Diyânet İlmi Dergi* 53/1 (2017), 111-125.

hamrın sirkeye dönüşmesi gibi kendiliğinden dönüşüm, (iv) meytenin tuz gölüne düşerek zamanla tuzlaşması örneğinde olduğu gibi bir nesnenin içine düştüğü maddenin bir parçası haline gelmesi ve o maddeye dönüşmesi ve (v) ölen hayvanın zamanla taşa dönüşmesi örneğinde olduğu gibi taşlaşma/toprak haline gelme şekilleriyle gerçekleşebilir. İstihâle konusunda önemli olan hangi yolla gerçekleştiğinden ziyâde maddenin kimyasal bir değişim geçirmiş olması hususudur. Örneğin necis bir madde, modern metotlarla kimyasal elementlerine ayrılarak bir molekül başka bir şeye dönüştürüldüğünde istihâle gerçekleşmiş olur. Şu halde necis olan maddenin molekülünden elde edilen yeni madde, temiz kabul edilmektedir. Kimyasal bir değişim olmayan ateşte kızartmak, öğütmek, parçalara ayırmak, şeklini değiştirmek, hamur yapmak ve mekânını değiştirmek gibi durumlar ise istihâle sayılmaz.⁸⁹¹ Bunun tek istisnâsı, aşağıda da değinileceği üzere istihâleyi kabul edenlerce fiziksel bir değişim olan buharlaşmanın, istihâle örneği sayılarak helâl ve temiz kabul edilmesidir.

Kimyasal değişim, bir veya daha fazla maddenin, bir yahut daha fazla yeni ve farklı maddeye dönüştürüldüğü işlemdir. Kimyasal reaksiyon olarak da adlandırılmaktadır. Kimyasal değişim, maddenin öz/içyapısında gerçekleşmektedir. İstihâle de kimyasal bir değişimdir. Zira maddenin öz yapısı değişime uğramaktadır. Ancak tüm kimyasal değişimler, istihâleyle aynı hükümde değildir. Nitekim yukarıda da değinildiği üzere istihâle, bir hâlden diğer bir hale geçiş, başka bir ifadeyle “hâl değiştirmek” demektir. Necis ve harâm olan bir madde, fikhî anlamda istihâleye uğrayarak temiz ve helâl hale gelebilmektedir. Nitekim bunun tersi de gerçekleşebilmektedir. Örneğin üzüm suyu, fermantasyon işlemi sonucunda istihâleye uğrayıp şaraba dönüşebilmektedir. Böylece temiz ve helâl olan üzüm suyu, necis ve harâm hale gelmektedir. Daha sonra ilgili şarap istihâleye uğrayarak sirke olduğunda, bu defa necis ve harâm olan şarap, sirkeye dönüşüp temiz ve helâl hale gelmiş olmaktadır.⁸⁹² Böylece iki istihâle durumu söz konusu olabilmektedir.

İlk dönemlerden itibaren İslâm hukukçularının, necâsetin temizlenmesi metotları arasında istihâleyi zikretmeleri, istihâlenin hangi maddeleri hangi koşullarda temiz ve helâl kılacağıyla ilgili tartışmalara değinmeleri, alkol gibi harâm olan maddelerin istihâle kapsamında başka maddeye dönüşmesi durumunda helâl hâle gelip gelmeyeceği veya hangi şartlar ekseninde helâl sayılacağı konusunda etraflıca değerlendirmelerde bulunmaları, konuya dair zengin bir doktrinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ne var ki fıkıh eserlerinde

⁸⁹¹ Orhan Çeker, “İstihale”, *1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, ed. Fatih Gültekin (Ankara: Helal ve Sağlıklı Gıda Platformu, 2011), 19-20.

⁸⁹² Çeker, *İlm-i Hâl'im*, 77-78.

istihâlenin, genel itibarıyla aynı örnekler üzerinde tartışıldığı görülmektedir. Bunun nedeni, fukahânın konuları meseleci/kazuistik bir metotla ele almasından ve ilgili örneklerin okurlarını daha fazla ilgilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda “İslâm hukukunca tüketimi harâm olan hamr, farklı maddelerle karıştığında veya başka bir maddeye dönüştüğünde hükmünün ne olacağı” hususu konuyla ilgili yer verilen örneklerin başında gelmektedir. Öte yandan diğer mezheplerin kaynaklarına göre Hanefî eserlerinde, istihâleye daha geniş yer verildiği müşahede edilmektedir.⁸⁹³ Bunun nedeninin istihâlenin bir temizlenme ve helâllik metodu olarak kabul edilmesi hususunda Hanefîliğin diğer mezheplerden nispeten daha net ve geniş olması olduğu söylenebilir.

İslâm Hukukçularının İstihâle ile İlgili Görüşleri

Şeybânî’ye göre necis olan maddeler, istihâle yoluyla tâhir olurlar. Ebû Hanîfe’den de aynı görüş aktarılmaktadır. Ebû Yûsuf’a göre ise necâset kategorisinde olan bir madde, istihâle yoluyla temiz olmaz. Zira ona göre necâseti oluşturan parçalar, yapısı itibarıyla istihâle yoluyla değişmemektedir.⁸⁹⁴ Mezhepte tercih edilen görüş Şeybânî’ninkidir.⁸⁹⁵ Bu yönüyle necis kabul edilen hamr, istihâleye uğradığında mubah hale gelmekte ve kendisinden yararlanılabilmektedir. Örneğin Ebû Hanîfe’ye göre hamrın içine balık ve tuz atarak reçel üretmek mubahtır. Çünkü hamr, istihâleye uğramaktadır.⁸⁹⁶

Mâlikî mezhebinde istihâle, yarara yol açan istihâle (الاستحالة إلى الصلاح) ve zarara yol açan istihâle (الاستحالة إلى الفساد) olarak iki kısımda incelenmektedir. Ölü olsa dahi ceylan kanından elde edilen misk, güzel bir kokuya dönüştüğü için, diğer bir ifadeyle yarara yol açan bir istihâle geçirdiği için temizdir.⁸⁹⁷ Örneğin kusmuğa dönüşen gıda ise zarara yol açan istihâle çerçevesinde değerlendirilerek necis kabul edilmektedir.⁸⁹⁸ Mâlikî âlimlerin istihâleyi, bir temizlenme metodu olarak kabul ettikleri görülmektedir. Nitekim Mâzerî (ö. 536/1141), maddelerin sıfatlarını, isimlerini ve şekillerini değiştirmenin, necis hükmünü değiştirdiğini

⁸⁹³ Kâşif Hamdi Okur, “İstihâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/673.

⁸⁹⁴ Kudûrî, *et-Tecrid*, 2/763; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 1/85; Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, 1/76; Tahtavî, *Haşiyetü’t-Tahtâvî alâ Merâkı’l-felâh şerhu Nûri’l-izâh*, 161; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr*, 1/327.

⁸⁹⁵ Tahtavî, *Haşiyetü’t-Tahtâvî alâ Merâkı’l-felâh şerhu Nûri’l-izâh*, 161; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr*, 1/327.

⁸⁹⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, 6/390.

⁸⁹⁷ Hattâb, *Mevâhibü’l-celîl*, 1/97; Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 1/87; Desûkî, *Hâşiyetu’d-Desûkî*, 1/52.

⁸⁹⁸ Desûkî, *Hâşiyetu’d-Desûkî*, 1/51; Muhammed b. Muhammed Ulayş, *Minehu’l-Celîl Şerhu Muhtasari Halil* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1989), 1/49.

belirtmektedir.⁸⁹⁹ Ancak Mâlikî mezhebinin fakîhlerinin, tüm istihâleleri aynı şekilde değerlendirmedikleri, her birini yol açtığı sonuca göre özel olarak tahlil ettikleri anlaşılmaktadır. Necâsetlerin dumanı ve buharının necis sayılıp sayılmayacağı konusunun ise mezhep içerisinde tartışmalı olduğu görülmektedir. Mutemet görüşe göre bunun temiz olduğu aktarılmaktadır.⁹⁰⁰

Şâfîilere göre necis kategorisindeki maddelerden sadece ikisi, istihâleye uğramak suretiyle temiz hale gelebilir. Bunlardan birincisi, tabaklanmış ölü hayvan derisi; ikincisi ise kendiliğinden sirkeye dönüşmüş alkoldür.⁹⁰¹ Necâsetin dumanı ve buharıyla ilgili mezhep içerisinde iki ayrı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre bunlar, -necâsetin küllü gibi- necis bir maddedendir ve bu nedenle pistir. İkinci görüşe göre ise necis olmayan maddelerin buharı ve dumanıyla benzer mahiyette olduğu için temizdir.⁹⁰² Mezhep içerisinde sahih kabul edilen görüş, bunların necis olmasıdır.⁹⁰³

Hanbelî mezhebinin esas görüşüne göre yalnızca kendiliğinden sirkeye dönüşmüş olan hamr, istihâle yoluyla temiz ve helâl hale gelmektedir. Bu mezhep içerisinde ölü hayvanın derisinin tabaklanma yoluyla temizleneceği şeklinde bir görüş bulunsa da sahih kabul edilen görüşe göre ölünün derisi de tabaklanma yoluyla tâhir olmaz.⁹⁰⁴ Bu görüşe göre necis bir madde, yakılıp kül edilirse ya da tuz içinde bırakılır ve bunun sonucunda tuz haline gelirse temizlenmez. Bu mezhebe göre necâsetin dumanı ve buharı da ayrıca necis kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak suya da dönüşürse yine necis kabul edilir. Ancak necis olan duman ve buhar insana sirâyet ettiğinde nitelikleri de bütünüyle bulunmuyorsa o zaman şer'an affedilen necâsetlerden sayılmaktadır. Çünkü dumandan ve buhardan kaçınmak mümkün değildir.⁹⁰⁵ Hanbelî fakîhler İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (ö. 751/1350) göre temiz bir madde, istihâle neticesinde necis olabileceği gibi necis bir madde de istihâle

⁸⁹⁹ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 2/428.

⁹⁰⁰ Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 1/58.

⁹⁰¹ Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 94; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübki ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 2/574; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali el-Ensârî el-Mısrî İbnu'l-Mullakkin, *et-Tezkire*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 19; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed es-Süneykî Ensârî, *Menhecu't-tullâb*, thk. Salâh b. Muhammed Uveyda (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/10.

⁹⁰² Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 1/94; İmrânî, *el-Beyân*, 1/428-429.

⁹⁰³ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübki ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 2/579; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, 2/214.

⁹⁰⁴ Ebû'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed Kelvezânî, *el-Hidâye*, thk. Abdullatîf Hemîm - Mâhir Yâsîn el-Fahl (Müessesetu Ğırâs, 2004), 65; İbn Kudâme, *el-Muġnî*, 1/53.

⁹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/159.

neticesinde temiz olabilmektedir. Onlara göre Allah, pis bir üründen temiz bir ürünü çıkarabildiği gibi necis bir maddeden de temiz bir ürün çıkarabilir.⁹⁰⁶

İbn Hazm'a göre necis yahut harâm bir madde, istihâleye uğradığında yaşadığı kimyasal değişimle birlikte necis ve harâm hükümleri de değişmektedir. Ona göre helâl olan bir ürün de istihâle sonucunda -meyve suyunun hamr olması gibi- isim ve sıfat açısından değişim geçirirse hüküm de farklılaşmaktadır. Nitekim hamr ile sirke, domuz eti ile domuz etini yiyen tavuğun eti, su ile bevl, gıda ile dışkı, bevl dökülen toprak ile o topraktan biten bitkinin hükmü farklılık arz etmektedir.⁹⁰⁷ İbn Hazm, istihâleye bağlı olarak isimlerle birlikte hükümlerin değiştiğini kabul etmeyenlere göre aslı kan olması hasebiyle sütün ve bevl ile sulanan hurmanın harâm; aslı temiz gıda olan bevl ile gaitanın mubah sayılması gerektiğini ifade etmektedir.⁹⁰⁸

Şevkânî'ye göre dışkının toprağa dönüşmesi veya şarabın sirkeye dönüşmesi gibi necis olduğuna hükmedilen şey, başka bir şeye dönüşürse, necis olduğuna hükmedilen şey gider. Buna bağlı olarak ne ismi ne de hükmün kendisine bağlandığı niteliği kalır ve sanki başka bir şeymiş, başka bir hükmü varmış gibi olur.⁹⁰⁹

İstihâleyi temizleme metodu olarak kabul eden fakîhlerin bazı delilleri şunlardır:

- Cenâb-ı Allah, habis/pislik maddeleri, barındırdıkları çirkinlik vasfı nedeniyle yasakladığı gibi, tayyib/temiz maddeleri de barındırdıkları güzellik vasfı nedeniyle mubah kılmıştır. Bir madde, söz konusu vasfın değişmesiyle istihâleye uğrayarak temiz veya necis hâle dönüşebilir. Mesela meyte, istihâleye uğrayarak tuz olunca diğer tuzlar gibi temiz olmakta; temiz gıda da istihâleye uğrayarak bevle dönüşünce necis olmaktadır.⁹¹⁰
- Sirkeye dönüşmesiyle hamrın içerisindeki pis vasıf ittifâkla zâil olmaktadır. Aynı şekilde kıyâs gereği diğer necâsetlerdeki pis vasıf da istihâleye uğrayarak yok olduğunda temiz kabul edilir.

⁹⁰⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, 21/70-71; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlamu'l-muvakkî'in 'an Rabbi'l-'âlemîn*, thk. Muhammed Abdusselam İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991), 1/297-298.

⁹⁰⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 1/143.

⁹⁰⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/101.

⁹⁰⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik 'alâ hadâ'iki'l-ezhâr* (b.y.: Dâru İbn Hazm, ts.), 35.

⁹¹⁰ İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, 1/235.

- “Hz. Peygamber (a.s.) döneminde köpekler mescide girip çıkar ve bevledeilerdi. Fakat bundan dolayı (mescidi yıkamak amacıyla) hiç su serpmezlerdi.”⁹¹¹ Bu hadis, istihâlenin bir temizlik metodu olarak kabul edildiğini göstermektedir. Nitekim o dönemlerde mescitlerde halılar yahut sergiler yoktu ve bevl doğrudan toprağa temas ederdi. Buraların temizlenmesi amacıyla güneş ışığının vurması sonucu ilgili yerlerdeki necâsetin buharlaşması, diğer bir ifadeyle istihâle metodundan yararlanılmıştır.⁹¹²

İstihâleyi temizleme metodu olarak kabul etmeyen fakîhlerin bazı delilleri şunlardır:

- Aynî necâsetler, istihâle metoduyla temizlenmezler. Çünkü bu tür necâsetler, bizzat pistir; bundan ötürü dönüştükleri maddeler de pistir. Necis kabul edilen ancak sirkeye dönüştüğünde temiz olduğu hususunda görüş birliği olan hamrın ise kendisi/özü necis değildir. Aksine hamr, taşıdığı sarhoşluk vasfı nedeniyle necistir. Bu vasıf zâil olduğunda pisliği de zâil olmaktadır.⁹¹³ Aynî necâsetlerde ise her ne kadar sıfatı farklılaşsa bile necâsetin kendisi/aynı bâki kaldığı için istihâle yöntemiyle temizlenmez.⁹¹⁴
- İbn Abbâs (r.a.) şöyle demektedir: “Biz, Rasûlullah’ın (a.s.) topraklarını kiraya verir, insanların dışkısıyla gübrelememelerini de şart koşardık.”⁹¹⁵ Bu hadis, temizliğin istihâle yoluyla gerçekleşmediğine işaret etmektedir.⁹¹⁶
- “Hz. Peygamber (a.s.), cellâle (yediklerinin çoğunu necâsetin teşkil ettiği hayvan) etinin yenmesini ve sütünün içilmesini yasakladı.”⁹¹⁷ Şayet istihâleyle temizlik gerçekleşseydi, Resûlullah bunu yasaklamazdı. Çünkü hayvanın yediği necâset istihâle yoluyla ete ve süte dönüşmektedir.⁹¹⁸
- Bir bedevi gelip mescidin köşesine idrarını yaptı. Allah’ın elçisi (a.s.) onu gördü ve şöyle dedi: “Adamı kendi hâline bırakın. İdrar yaptığı yere su dökün.”⁹¹⁹ Bu hadisten anlaşıldığına göre necâsetin üzerine su dökmek için acele etmişlerdir. Şayet güneş,

⁹¹¹ Buhârî, *Sahîh*, vudû’, 33; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, tahâret, 134.

⁹¹² Dübâyân, *Mevsu’atu ahkâmi’t-tahâre*, 13/596.

⁹¹³ Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 1/94.

⁹¹⁴ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî el-Ensârî el-Mısırî İbnü’l-Mülakkın, *‘Ucâletü’l-muhtâc ilâ tevcîhi’l-Minhâc* (Ürdün: Dâru’l-Kitâb, 2001), 1/126.

⁹¹⁵ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 6/229.

⁹¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/414.

⁹¹⁷ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, at’ime 24; Tirmizî, *Sünen*, et’ime 24; Beyhakî, *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-âssâr*, 14/105.

⁹¹⁸ İbn Kudâme, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 1/293-294.

⁹¹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Vudû’ 58; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 2/600.

rüzgâr veya kuraklık gibi muhtelif istihâle yöntemleriyle temizlenme mümkün olsaydı, Hz. Peygamber (a.s.) öylece bırakır ve su dökülmesini emretmezdi.⁹²⁰

Fakîhlerin görüşleri incelendiğinde necis kabul edilen bir maddenin, istihâle neticesinde temiz sayılıp sayılmayacağına dair iki temel yaklaşımın söz konusu olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisine göre necis olan madde, istihâle sonucunda temiz olur. Hanefî mezhebinde fetvâya konu olan görüş ile Mâlikî fakîhlerin mutemet görüşü bu şekildedir. Ayrıca İbn Hazm, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve Şevkânî gibi âlimler de aynı düşüncededir. İkincisine göre -hamrın sirkeye dönüşmesi gibi naslarda yer verilip izin verilenlerin dışındaki- necis maddeler, istihâle sonucunda temiz olmaz. Şâfiîler ile Hanbelîlerin tercih edilen görüşü bu şekildedir. Hanefî hukukçulardan Ebû Yûsuf da aynı görüştedir. Mezheplerin görüşlerine ve delillerine bakıldığında istihâleyi temizlenme metodu olarak kabul edenlerin görüşlerinin daha sağlam temellere dayandığı ifade edilebilir. Konumuzla ilişkisi bağlamında, içerisinde alkol bulunan veya muhtelif nedenlerle harici olarak alkol dâhil edilen gıdaların değişim geçirip geçirmediğini bütünüyle anlayabilmek ve fıkıh eserlerinde cevâz verilen istihâle çeşitlerinin kurallarını bilimsel veriler çerçevesinde net olarak ortaya koyabilmek amacıyla kimya uzmanlarından da yararlanmak, önem arz etmektedir.

3.1.1.2. Alkolün İstihlâki

Heleke-yehliku-hulken-helâken kökünden türeyen istihlâk, sözlük anlamı itibarıyla “yok etmek, infak etmek, tüketmek, harcamak ve imha etmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁹²¹ Türkçe karşılığı “yoğaltım”, İngilizcesi ise “consumption” olan⁹²² istihlâk, fıkıh ıstihlâhında iki anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, “bir şeyin yok olması”dır. Örneğin “Adam malını istihlâk etti.” denildiğinde, adamın malını tükettiği anlaşılmaktadır. İkincisi ise -ki konumuzu ilgilendirmektedir- bir damla hamrın veya sütün, büyük miktardaki suya ya da herhangi bir sıvıya karıştırılması gibi bir aynın başka bir şeyle karışmak suretiyle varlığı kalsa bile niteliklerini kaybetmesidir. İstihlâk kavramıyla tüketimi harâm olan veya necis kabul edilen az miktardaki bir madde, miktarca çok olan helâl ve temiz bir maddeye karıştığında tat, renk ve koku özelliklerini yitirirse ilgili karışımın harâm ile necis olma vasıfları ortadan

⁹²⁰ Dubyân, *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre*, 13/599.

⁹²¹ Himyerî, *Şemsu'l-'ulûm*, 10/6971; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, 4/139; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-munîr fi ğârîbi'ş-şerhi'l-Kebîr*, 2/639; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10-503-505; Ömer, *Mu'cemu'l-lüġati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsira*, 3/2358.

⁹²² Saffet Köse - Murat Şimşek, “İstihlâk”, *1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, ed. Fatih Gültekin (Ankara: Helal ve Sağlıklı Gıda Platformu, 2011), 122.

kalkmaktadır.⁹²³ İlgili tanıma göre necis kabul edilen bir maddenin, -özü kalsa bile- renk, koku ve tat şeklindeki nitelikleri kaybolursa istihlâke uğradığı söylenebilir. Günümüz İslâm hukukçularından Alî Muhyiddîn Karadâğî istihlâkı, “bir necâsetin su veya herhangi bir sıvıya dahil edilmesiyle bütünüyle kaybolması; renk, tat ve koku niteliklerinin yok olması”⁹²⁴ şeklinde tarif etmektedir. Bu tarife göre necâsetin nitelikleriyle birlikte özünün kaybolması gerekmektedir. Farklı şekillerde tanımlamaların yapılmasının odak noktasındaki tartışma şudur: Miktarca çok olan helâl ve temiz bir maddeye karışan az miktardaki necâset, başka bir maddeye dönüşerek tamamıyla kaybolduğunda mı istihlâk gerçekleşir; yoksa necis madde, varlığını/özünü sürdürmekle beraber renk, koku ve tat nitelikleri açısından etkisini yitirdiğinde mi yok hükmünde sayılır?⁹²⁵ Her iki şekilde de temiz, helâl ve baskın olan madde, necis olan ürünü kendi içerisinde eritmektedir (*istihlâk*). İstihlâk sonucunda artık ilgili necis ürünün adından bile bahsedilmez. Örneğin miktarca fazla olan suyun içerisine dökülen bir damla alkol, suyun içerisinde kaybolmaktadır. İstihlâkin, hüküm vermede etkili unsurlardan olduğu görüşündeki fakîhler, hem isim hem de nitelik açısından kaybolan maddenin uhdesinde barındırdığı hükmün de değişeceğini belirtmektedir.⁹²⁶ Buna bağlı olarak necis olan hamr, suyun içerisinde kaybolduğundan ötürü artık onun necâset hükmünden söz edilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Şâfiî mezhebinin hukukçularından Begavî (ö. 516/1122), konuyu şöyle ifade etmektedir: Bir necâset, çok miktardaki suya düştüğünde ve suda herhangi bir değişiklik meydana getirmediğinde istihlâke uğramaktadır.⁹²⁷

Bir tür fiziksel karışım ve erime olan istihlâk, bir sıvının içinde karışan ya da kaybolan maddeler için kullanılmaktadır.⁹²⁸ Tespit edebildiğimiz kadarıyla istihlâk, klasik fıkıh eserlerinde kavram olarak geçmemektedir. Daha ziyâde konu, necis addedilen bir maddenin temiz kabul edilen miktarca çok sıvıya düşmesi hâlinde sıvının hükmünün ne olacağı çerçevesinde işlenmektedir. Bu kapsamda klasik dönem İslâm hukuk kitaplarında istihlâk;

⁹²³ Hammâd, *el-Mevâddü'l-muharreme ve'n-necise*, 26.

⁹²⁴ Ali Muhyiddîn Karadâğî - Ali Yûsuf Muhammedî, *Fıkhü'l-kadâyâ et-tubbiyye el-mu'âsıra: Dirâse fıkhiyye tubbiyye mukârane* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2006), 218.

⁹²⁵ Şimşek, “Helal Gıda Araştırmalarında Günümüz Fıkıh Problemi Olarak İstihâl ve İstihlâk”, 10.

⁹²⁶ Aslan, “İslam Hukukuna Göre İstihâl ve İstihlâkin Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi”, 2339.

⁹²⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 2/83.

⁹²⁸ Rıfat Oral, “İstihlâk”, *1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, ed. Fatih Gültekin (Ankara: Helal ve Sağlıklı Gıda Platformu, 2011), 126.

neçâset bölümlerinde, havuzlar ile ilgili hükümlerde, artıklar meselesinde, kuyular bahsinde, süt emzirme konusunda ve yemin mevzularında işlenmektedir.⁹²⁹

İslâm hukukçuları, sıvılara dâhil olması muhtemel hâricî maddelerin hüküm açısından gerçekleştirebileceği değişiklikleri, genel itibariyle “tahâret” bahsi altında meseleci metotla incelemektedirler. İlgili bahislerde istihlâkı, istihâlenin bir çeşidi olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.⁹³⁰ Alî Muhyiddîn Karadâğî de istihlâkın, istihâlenin bir parçası olduğu görüşündedir.⁹³¹ İstihlâk ister müstakil bir kavram olsun ister istihâlenin bir çeşidi olsun her iki şekilde de tüketimi harâm olan veya maddî necâsetlerden kabul edilen az miktardaki madde, miktarca çok olan helâl ve temiz bir maddeye karışıp renk, tat ve koku özelliklerini ilgili madde içinde yitirirse söz konusu karışımın harâm veya necis olma niteliklerini ortadan kaldıracığı belirtilebilir.

Fıkıh kitaplarında, istihlâk kavramıyla ilgili birtakım kâideler yer almaktadır. Bu fikhî kâidelerden bazıları şöyledir:

- Bir maddenin içerisinde istihlâka uğrayan nesnenin varlığı yokluğu gibidir.⁹³² (المستهلك (في الشيء بصير وجوده كعدمه
- Mağlup (az durumda) olan istihlâke uğradığında yok hükmünde gibi değerlendirilir.⁹³³ (المغلوب المستهلك كالمعدوم)
- Hüküm, gâlibe (çok olan maddeye) göredir.⁹³⁴ (الحكم للغالب)
- Nâdir olan şey, çok olan maddeye tâbi olur.⁹³⁵ (النادر ملحق بالغالب)
- Çok olan, tam hükmündedir/genel hüküm, miktar olarak çok olana göre verilir.⁹³⁶ (إقامة الأكثر مقام الكل)

⁹²⁹ Abdurrahman Candan - Adem Kayadelen, “İstihale ve İstihlak İçin Sınıflandırma Önerisi”, *Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Aziz Hatrasına II. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Gelenek ve Bilgi Bütünlüğü Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Mehmet Bulut - Aydın Kudat (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019), 273-274.

⁹³⁰ Dübân, *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre*, 13/596.

⁹³¹ Karadâğî - Muhammedî, *Fıkhü'l-kadâyâ et-tıbbiyye el-mu'âsıra*, 218.

⁹³² Muhammed Sıdkî b. Ahmed Âl Burnû Ebü'l-Hâris Gazzî, *Mevsûatu'l-kavâidi'l-fikhiyye* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 10/596.

⁹³³ Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm el-Kazvîni Râfi'î, *el-'Azîz Şerhu'l-Vecîz el-Ma'rûfu bi's-Şerhi'l-Kebîr*, thk. Alî Muhammed Mu'avvid - Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 9/556.

⁹³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/19.

⁹³⁵ Gazzî, *Mevsûatu'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 4/306.

⁹³⁶ Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*, 3/52; Lâşîn, *Fethu'l-mün'im şerhu Sahîh-i Müslim*, 1/205.

- Az olan şey, yok hükmündedir.⁹³⁷ (النَّادِرُ كَالْمَعْدُومِ)

Yukarıdaki ilkelerden de anlaşılacağı üzere çok miktardaki suya necis bir şey düşerse ve kokusu, rengi, tadı bakımından onun izi görülmezse, su pak ve temiz kabul edilir, içine düşen necâset ise dikkate alınmaz. Çünkü istihlâke uğramıştır.⁹³⁸ Burada önemli olan hususlardan biri, içine necâsetin düştüğü suyun çokluğunu belirlemektir. Konuyla ilgili klasik fukahânın görüşlerine bakıldığında hemfikir olmadıkları görülmektedir. Bu bağlamda hangi suyun çok sayılıp necis maddeyi istihlâke uğratacağını tespit etmek, önem arz etmektedir. Çok suyun somut ölçüsüyle ilgili İslâm hukukçularının görüşleri şöyledir:

Hanefîler, necis maddeyi istihlâke uğratacak suyun miktarını tespit etme konusunda suyun alanını esas almaktadır. Buna bağlı olarak yüzeyi geniş olan suyun hükmü, akmakta olan su gibi değerlendirilmektedir. Yüzeyin genişliği konusundaki ölçü ise bir kenarın hareketlendirilmesiyle diğer kenarın hareketlenmemesidir. Bu kapsamda Şeyhayn'a göre suyun bir kenarı, şiddetli olmaksızın bir taraftan çırpıldığında suyun hareketi öbür tarafa ulaşmıyorsa bu su miktarca çok sayılır. İşte böyle bir suyun bir kenarına necâset düşecek olursa, diğer taraftan abdest alınabilir. Şeybânî'den aktarılan bir görüşe göre suyun bir kenarından abdest alındığında diğer taraf hareketlenmiyorsa bu su miktarca çok su kabul edilir. Ondan aktarılan diğer bir görüşe göre suyun içine, abdest almaksızın ve yıkama olmaksızın bir el dâhil edildiğinde, suyun diğer tarafında hareketlenme yoksa bu su çok hükmündedir. Mezhep içerisinde bir kenarın hareketlendirilmesiyle diğer kenarın hareketlenmeyeceği suyun ölçüsüne dair muhtelif görüşler bulunmaktadır. Bazıları her bir kenarının en az on beş zirâ', bazıları on zirâ', bazıısı ise sekiz zirâ' olması gerektiği görüşündedir.⁹³⁹ Mezhep içerisinde müftâ-bih olan görüş, her bir kenarının on zirâ' olması gerektiğidir.⁹⁴⁰ Şayet alan üçgen şeklinde ise farklı görüşler olmakla birlikte tercih edilen görüş, her bir kenarının en az 15.25 zirâ'; daire şeklinde ise alanının 36 zirâ' olması gerektiği yönündedir.⁹⁴¹ Derinliği konusunda farklı görüşler olmakla birlikte mezhep içerisinde sahih olan kabul edilen görüş, havuzdan su avuçlandığı zaman havuzun dibinin açılmayacağı kadar

⁹³⁷ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/12; Köse - Şimşek, "İstihlâk", 122.

⁹³⁹ Ebû'l-Hasen Alî b. Hüseyin Suğdî, *en-Nutef fi'l-fetâvâ*, thk. Salâhuddîn en-Nâhî (Beirut: Dâru'l-Furkân, 1984), 1/6; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/57; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/72.

⁹⁴⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/22; Mevsilî, *el-Ihtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 1/14; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 1/80.

⁹⁴¹ 'Aynî, *el-Binâye*, 1/348; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 32; Tahtavî, *Haşiyetü't-Tahtavî alâ Merâkı'l-felâh şerhu Nûri'l-izâh*, 27.

derin olması şeklindedir.⁹⁴² Bir zirâ‘/arşın, 68 cm. olarak alındığında bu havuz, günümüz ölçülerine göre yaklaşık 47-48 m² olmaktadır.⁹⁴³ Bir arşını 46.2 cm. kabul edenlere göre ise söz konusu havuz, 21.34 m² olmalıdır.⁹⁴⁴ Daha az yüzeye sahip olan su birikintileri, küçük su kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak içerisine bir necâset düşerse renk, koku ve tat gibi niteliklerinden biri değişirse de o su necis addedilmektedir. Hanefî mezhebi, görüşlerini şu rivâyetle desteklemektedirler: “İbn Abbâs ile İbn Zübeyr (ö. 73/692), zemzem kuyusuna düşüp (ölen) ve suda kendisinden hiçbir iz kalmamış bir zenciden dolayı kuyu suyunun tamamını boşaltılmasını emretmiştir. Kuyudaki suyun miktarı da iki kulleteynden fazlaydı. Bu olay, sahâbenin huzurunda gerçekleşmiş ve aralarında itiraz eden de olmamıştır. Dolayısıyla onlar arasında fikir birliği olmuştur.”⁹⁴⁵ Fakat Hanefî mezhebinin ilgili görüşlerinde asıl belirleyici ilke, mezhebin önde gelen fakîhlerinin ictihâdı olmuştur.

İmâm Mâlik’ten gelen bir rivâyete göre ister az ister çok olsun içerisine bir necâset düştüğü zaman rengini, kokusunu ve tadını değiştirmedeği sürece su temiz kabul edilir. Diğer rivâyete göre ise su; az olduğu zaman, herhangi bir niteliği değişmezse bile içerisine düşüne necâset onu pis kılar.⁹⁴⁶ Mâlikî mezhebinin meşhur görüşüne göre ise miktarca az olan suya düşen necis bir madde, suda herhangi bir değişiklik meydana getirmese bu su temiz kabul edilir. Ancak necâset düşmemiş alternatif bir su olduğu takdirde, mezkûr suyu kullanmak mekrûhtur.⁹⁴⁷ Mâlikîlere göre suyun necis olmasının illeti, niteliklerinin değişmesidir; nitelikleri değişmediği sürece suyun aslı üzere kalması esastır.⁹⁴⁸ Bunun yanı sıra “Su temizdir; onu hiçbir şey necis yapmaz.”⁹⁴⁹ şeklindeki hadis, onların konuyla ilgili öne çıkan delillerinden biridir. Diğer taraftan Hasan el-Basrî ve İbrâhîm en-Nehaî’ye (ö. 96/714) göre de su, ister az ister çok olsun üç vasfından biri değişmediği sürece necis olmamaktadır.⁹⁵⁰ Zâhirîler de aynı görüştedir.⁹⁵¹

Şâfiîlere göre su, iki kulle (*kulleteyn*) olduğunda miktar olarak çok sayılmaktadır. Buna bağlı olarak renk, tat ve kokudan oluşan vasıflarından biri değişmediği sürece içine düşen necâsetin istihlâke uğradığı kabul edilir. Dolayısıyla söz konusu su temiz

⁹⁴² Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/22; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta‘lîl’l-Muhtâr*, 1/14; Bâbertî, *el-‘Înâye şerhu’l-Hidâye*, 1/82; Şeyhîzâde, *Mecma’u’l-enhur*, 1/29.

⁹⁴³ Çeker, *İlm-i Hâl’im*, 81.

⁹⁴⁴ Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 82.

⁹⁴⁵ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, 1/72.

⁹⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/30.

⁹⁴⁷ Hattâb, *Mevâhibü’l-celîl*, 1/70; Bağdâdî, *el-Maûne*, 176; Cündî, *et-Tavdîh fî şerhi Muhtasari İbn Hâcib*, 1/14-15.

⁹⁴⁸ Mâzerî, *Şerhu’-t-Telkîn*, 1/219-220.

⁹⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/102; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/359; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Tahâret, 33.

⁹⁵⁰ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 1/325.

⁹⁵¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr*, 1/141.

addedilmektedir.⁹⁵² Konuyla ilgili başlıca gerekçeleri, “Su, iki kulleye (*kulleteyn*) ulaşınca necis olmaz.” hadisidir.⁹⁵³ Bu, aynı zamanda sahâbeden İbn Ömer, İbn Abbâs ve Ebû Hureyre’nin görüşüdür.⁹⁵⁴ İki kulle, eski ölçüye göre 550 Bağdâd rıtlına tekabül etmektedir.⁹⁵⁵ Günümüz ölçülerine göre ise iki kulle, 18 lt’lik 12 tenekeye (bir petrol variline) tekabül etmektedir. Bu da 216 litreye denk gelmektedir.⁹⁵⁶ 206 litre ettiğini söyleyenler de bulunmaktadır.⁹⁵⁷ Konuyla ilgili ihtilâfin, bir kullenin kaç rıtl edeceğine dair fakîhler arasında görüş ayrılığı bulunmasından, aynı zamanda rıtlın bölgeden bölgeye farklılık arz etmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Miktarca çok olan suyun sınırıyla ilgili Ahmed b. Hanbel’den iki görüş aktarılmaktadır. Bunlardan birincisine göre -Şâfiîlerde olduğu gibi- su iki kulleye ulaştığında renk, koku ve tattan müteşekkil üç vasfından biri değişmediği sürece, söz konusu suya düşen necâset istihlâke uğramış kabul edilir. Buna bağlı olarak da necis sayılmaz. Hanbelî mezhebi içerisinde de tercih edilen görüş budur. İkinci görüş ise -Mâlikîlerde olduğu gibi- suyun çokluğunun bir kriter olmadığı, bu nedenle az veya çok fark etmeksizin suya düşen necâsetin onun üç vasfından birini değiştirmedeği sürece temiz kalacağıdır.⁹⁵⁸ Öbür taraftan Abdullâh b. Amr b. Âs (ö. 65/684-85) ve İbnü’l-Münkerîr’e (ö. 131/748) göre necâsetin istihlâke uğramasında suyun çokluğunun ölçüsü 40 kuledir.⁹⁵⁹

Su Dışındaki Sıvılarda Alkolün İstihlâki

Su dışındaki sıvılara, -hamr gibi- maddî necâset kategorisinde değerlendirilen bir necâset düştüğünde ise mezheplerin görüşleri özetle şöyledir:

- Haskefî (ö. 1088/1677) ve İbn Âbidîn’in aktardığı üzere Hanefî mezhebinden Şeyhayn’a göre miktarca çok olan diğer sıvılara düşen necâset, istihlâkın hükmü açısından suya düşen necâset gibidir. Dolayısıyla her bir kenarı on zirâ’ olan dikdörtgen şeklindeki meyve suyuna, söz gelimi bir damla bevl düştüğünde, bu bir

⁹⁵² Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 1/325-326; Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab fî dirâyeti’l-mezheb*, 1/254-258; Şirbînî, *Muğnil-muhtâc*, 1/123-124; Gamrâvî, *es-Sirâcü’l-vehhâc alâ metni’l-Minhâc*, 9.

⁹⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *el-Müsned* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1400), 165; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, tahâret, 33; İbn Mâce, *es-Sünen*, tahâret, 75.

⁹⁵⁴ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 1/325-326.

⁹⁵⁵ Ebü’l-Hasen Ahmed b. Muhammed el-Mehâmîlî ed-Dabbî İbnü’l-Mehâmîlî, *el-Lübâb*, thk. Abdulkerim el-Umrî (Medine: Dâru’l-Buhârî, 1996), 56-57; Şirâzî, *el-Muhezzeb*, 1/19; Ebû Bekr Fahu’l-İslâm Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn el-Fârikî Şâsî, *Hilyetu’l-’ulemâ fî ma’rifeti mezâhibi’l-fukahâ*, thk. Yâsin Ahmed İbrâhîm (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1980), 1/69.

⁹⁵⁶ Çeker, *İlm-i Hâl’im*, 81.

⁹⁵⁷ Koca, *İslam İbadet Esasları*, 82.

⁹⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/19; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/29-30; Ebû Muhammed Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Bahâüddîn el-Makdisî, *el-’Udde Şerhu’l-’Umde* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2003), 14-15; Zerkeşî, *Şerhu’z-Zerkeşî ‘alâ Muhtasari’l-Hirakî*, 1/123-129.

⁹⁵⁹ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 1/325-326.

damla bevl istihlâke uğradığından dolayı meyve suyunu necis kılmaz. Şeybânî'ye göre ise onu necis kılar. Şeyhayn'ın mezkûr görüşü, mezhep içerisinde tercihe şayan olan görüştür.⁹⁶⁰ *Ahkâmü'l-Kur'ân* isimli eserinde Cessâs ise -yağ ve süt gibi- su dışındaki sıvılara düşen eser miktardaki necâsetin çok miktar hükmünde olduğunu, dolayısıyla ilgili sıvıların miktarına bakılmaksızın tüketiminin câiz olmadığını belirtmektedir. İbn Nüceym (ö. 970/1563) de *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* adlı kitabında aynı ifadeleri nakletmektedir.⁹⁶¹

- Mâlikîlere göre şayet ilgili necâset, su dışındaki bir sıvıya düşerse, o sıvının tamamı necis olur ve bundan ötürü dökülür. Eğer necâset katı bir gıdaya düşerse, necâsetin düştüğü taraf atılır; diğer kısımlar temiz olduğu için tüketilebilir.⁹⁶² Bu görüş, aynı zamanda Şâfîiler tarafından da benimsenmektedir.⁹⁶³ Nitekim Şâfîiler, su dışındaki diğer sıvılara herhangi bir necâset düştüğünde, kulleteyn miktarında olup olmadığına bakılmaksızın sıvının necis kabul edileceği görüşündedir.⁹⁶⁴ Konuyla ilgili öne çıkan temellendirmelerden biri şöyledir: Suyun temizleyici özelliği olduğu için kendisine dâhil olan necâsetler onu değiştirmedikçe diğer bir ifadeyle ona galip gelmedikçe onu necâset hükmü açısından etkilemez. Su dışındaki sıvılara bir necâset girdiğinde ise bu sıvılar, temizleme özellikleri olmadığından dolayı -değişikliğe uğramasalar bile- necis olarak kalırlar.⁹⁶⁵
- Ahmed b. Hanbel'den konuyla ilgili üç görüş nakledilmektedir. Birinci görüş göre -sıvıların çokluğu veya azlığına bakılmaksızın- içerisine bir necâset düştüğünde sıvı necis kabul edilir. Mezhep içerisinde kabul edilen temel görüş budur. İkinci görüşe göre su dışındaki sıvı miktarda çoksa, içerisine düşen necâset nedeniyle pis kabul edilmez.⁹⁶⁶ Üçüncü görüşe göre ise eğer sirke gibi aslı su olan bir sıvıysa, bu sıvının hükmü suyun hükmü ile aynıdır. Dolayısıyla ilgili sıvı, miktarda çoksa necis

⁹⁶⁰ Haskefi, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 31; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 1/185.

⁹⁶¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/442; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 1/83.

⁹⁶² İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1/38; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/82; Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/240.

⁹⁶³ Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, 1/431; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed es-Süneykî Ensârî, *Fethü'l-vehhâb bi şerhi Menheci't-tüllâb* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1994), 1/26; Süleymân b. Muhammed b. Ömer el-Misrî Buceyrimî, *Haşiyetu'l-Buceyrimî 'alâ'l-Hatîb / Tuhfetu'l-habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 1/109.

⁹⁶⁴ İmrânî, *el-Beyân*, 1/42; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Lü'lü' el-Misrî İbnu'n-Nakîb, *'Umdetu's-sâlik ve 'uddetu'n-nâsik*, ed. Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Lü'lü' b. Abdillâh er-Rûmî el-Misrî İbrâhîm (Katar: Şuûnü'd-Dîniyye, 1982), 34; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 1/324; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî Şirbinî, *el-İknâ' fi halli elfâzi Ebî Şucâ'*, thk. Mektebu'l-buhûsi ve'd-dirâsât (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/32.

⁹⁶⁵ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/240.

⁹⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/426.

olmaz. Ancak eğer süt gibi aslı su olmayan bir sıvıysa, içerisine düşen necâset, mutlak anlamda ilgili sıvıyı pis kılar.⁹⁶⁷

- Zâhirîlere göre su, yağ, bal, gül suyu, süt ve et suyu gibi tüm sıvılar, aynı hükme tâbidir. Bu sıvıların içerisine bir necâset düştüğünde, üç vasfından birini değiştirmedeği sürece bunların kullanılması ve tüketilmesi câizdir. Bu durumda Zâhirîler, su ile su dışındaki sıvılar arasında herhangi bir ayırım yapmamaktadırlar.⁹⁶⁸

İstihâle ile İstihlâk Arasındaki Fark

İstihâle “kimyasal bir değişimi”, istihlâk ise “fiziksel bir değişimi” ifade eder. Buna bağlı olarak hamrın sirkeleşmesi örneğinde olduğu gibi istihâlede, bir bütün olarak değişim ve dönüşüm söz konusudur. İstihlâkta ise mutlak değişim ve dönüşüm gerçekleşmemektedir. İstihlâk sonucu yok olan nesne, niteliklerini kaybederken dâhil olduğu maddede istihâlede olduğu gibi bütünsel olarak bir başkalaşım yaşanmamaktadır. Nitekim miktarca çok olan suya düşen bir damla hamr, suyun içerisinde niteliklerini kaybederken suda herhangi bir dönüşüm vuku bulmamaktadır. Bunun yanı sıra istihlâktan bahsedebilmek için temiz ve helâl olan maddenin, kendisine ilave edilen maddeden oransal anlamda çok daha fazla olması gerekmektedir. İstihâlede ise böyle bir şart yoktur.⁹⁶⁹

İstihlâk Kapsamında Zikredilen Bazı Fıkhî Hükümler

- Suya süt ve gül suyu gibi bir sıvı katılır ve bu sıvılar suyun vasfını değiştirmezse, söz konusu suyla abdest alınır.⁹⁷⁰
- Hamr su gibi bir maddeyle karıştırılıp yok olduğunda ilgili karışımın içilmesinden dolayı kişiye had cezası tatbik edilmez.⁹⁷¹
- Bir kişinin yemeyeceğine veya içmeyeceğine dair yemin ettiği bir yemek/içecek, az miktarda olup başka bir gıdanın içerisinde istihlâke uğradıysa, bu kişinin ilgili gıdayı yemesi veya içmesiyle yemini bozulmuş olmaz. Örneğin bir kişi, yumurta yemeyeceğine dair yemin eder, daha sonra içerisinde yumurtanın istihlâke uğradığı bir tatlı yerse yeminini bozmuş sayılmaz. Aynı şekilde bir kişi, arpa yemeyeceğine dair

⁹⁶⁷ Zerkeşî, *Şerhu 'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari 'l-Hirakî*, 6/700.

⁹⁶⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 1/141.

⁹⁶⁹ Daha detaylı bilgi için bkz.Cıbiz, “İslam Hukukunda İstihlâk ve Hükümleri”, 226-231.

⁹⁷⁰ Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Muhammed Begavî, *et-Tehzîb*, thk. Alî Muhammed Mu'avid - Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/146.

⁹⁷¹ Râfi 'î, *Şerhu 'l-Kebîr*, 9/556; Şirbînî, *Muğnil-muhtâc*, 5/125.

yemin eder, daha sonra içerisinde biraz arpa bulunan ama istihlâke uğradığı için görünmeyen buğday yerse yemini bozulmaz.⁹⁷²

- Anne sütü; su, yağ, nebîz, ilaç ve hayvan sütü gibi sıvılarla karışıp istihlâke uğrarsa, süt hısımlığı gerçekleşmez.⁹⁷³
- Çok az bir ipek, miktarca çok olan helâl bir kumaşın içerisinde istihlâke uğrarsa, erkeğin bunu giymesi câiz hâle gelir.⁹⁷⁴
- Teyemmümün câiz olmadığı -az miktardaki- un ve kül gibi maddeler, miktarca çok olan toprakla karıştığında, söz konusu toprakla teyemmüm almak câiz olmaktadır.⁹⁷⁵

İlgili görüşlerden anlaşıldığı üzere bir suya necâset karışır ve suyun tadı, kokusu ve renginden birisi değişirse söz konusu su necis kabul edilir. Bu konuda görüş birliği bulunmaktadır. Şayet suyun bu üç vasfından biri değişmezse, Mâlikîlerin tercih edilen görüşüne, Ahmed b. Hanbel'den aktarılıp mezhepte müftâ-bih olmayan rivâyete ve Zâhirîlere göre hacmine veya ölçüsüne bakılmaksızın su temiz kabul edilir. Diğer mezheplere göre ise suyun miktarına bakılır. Eğer “çok su” kavramı altına giren bir miktardaysa bu su temiz; bu miktardan az olursa necis kabul edilir. Bu konudaki en müsamahakâr mezhebin Zâhirî mezhebi olduğu söylenebilir. Nitekim onlar, su ve su dışındaki sıvılar arasında herhangi bir ayırım yapmamaktadır. Onlara göre sıvıların tamamı aynı kabul edilir, buna bağlı olarak üç vasfından biri değişmediği sürece temiz sayılmaktadır. Etil alkolün katkı maddesi olarak eklendiği sıvıların necis olup olmayacağı konusunda gündeme gelen istihlâk ile ilgili olarak, günümüz koşullarında dört mezhebi de kapsayacak şekilde ihtiyatlı davranmanın en doğru tavır olacağı, ancak bunun gerçekleşmesinin zor veya mümkün olmadığı durumlarda Zâhirîlerin görüşüne göre hareket edilebileceği söylenebilir. Bu kapsamda üretilecek ürünlerde etil alkol dışında randıman alınacak tümüyle temiz ve helâl kabul edilen alternatif bir maddenin kullanma ihtimali söz konusu değilse Zâhirî mezhebinden yararlanılabilir.

3.1.2. Alkolün Sirkeleşmesi

Sirke, tarihî serüveni çok eskilere dayanan bir fermantasyon ürünü olup⁹⁷⁶ farklı şekerli meyve şıralarının önce alkol ve sonra asetik asit fermantasyonuna tutulması ile elde edilen bir maddedir. Daha yalın bir ifadeyle sirkede muhtelif meyve şıraları, önce alkole sonra

⁹⁷² Ebû'n-Necâ Şerafuddîn Mûsâ b. Ahmed Haccâvî, *el-İknâ'*, ed. Abdullatif Muhammed Mûsâ el-Makdisî es-Subkî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 4/352.

⁹⁷³ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-i-Muhtâr*, 3/119.

⁹⁷⁴ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 2/479.

⁹⁷⁵ Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 1/23; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 1/155.

⁹⁷⁶ Eren - Tenagüler, “Fermente Bitkisel Ürünler”, 255.

sirke asidine dönüştürülmüş olmaktadır. Sirke, ülkemizde çoğunlukla üzüm ile incir gibi şekerli meyvelerden üretilmektedir. Çoğunlukla yaz mevsiminde, salataların üzerine dökülerek özel bir lezzet vermek için kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra yazın çok tercih edilmesi, sirkeadaki asidin serinletici etkisi sebebiyledir. Aynı şekilde turşu, ketçap ve benzeri maddelerin hazırlanmasında, hatta ilaçların üretilmesinde kullanılmaktadır.⁹⁷⁷ Sirke denildiğinde her ne kadar alkollü bir sıvının sirke bakterileri tarafından asetik aside dönüştürüldüğü ürün anlaşılırsa da saf asetik asitten elde edilen sirke de fermantasyon söz konusu değildir.⁹⁷⁸

Alkollü içkilerden önce bal şarabı, sonra sırasıyla hurma şarabı, bira ve üzüm şarabı yapıldığı dikkate alındığında, bu ürünlerin sirkelerinin de ortalama aynı tarihsel sıraya göre tadılmış ve yapılmış olduğu düşünülmektedir. Başlangıçta alkollü içkilerin sirkeleşmesi arzu edilmeyen bir durumdu. Zira sirkeye dönüşmeleri, bunların bozulduğunu gösteriyordu. Alkolün sirkeleşmesini şarap üreticisi de istemiyordu. Ancak sonraki zaman dilimlerinde insanoğlunun, sirkeleşen şarap veya birayı kullanabilmeyi öğrendiği ve üretmeye başladığı anlaşılmaktadır. Yapılan arkeolojik çalışmalar Sümerlerin, Asurluların, Etilerin, İranlıların, eski Mısırlıların ve eski Yunanlıların sirke yaptıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim doğada sadece sirke rastlanan sirke solucanının, M.Ö. 3000 yıllarına ait eski bir Mısır küpündeki tortuda bulunması da bunu göstermektedir. Antik Mısır'ın son Helenistik kraliçesi Kleopatra'nın, incileri sirke içinde eritip misafirlerine sunduğu tarih kaynaklarında aktarılmaktadır.⁹⁷⁹

Şarap gibi alkollü bir içecek, üstü açık bir kaptaki, yarı dolu bırakıldığında rahatlıkla sirkeye dönüşebilir. Sirkeye dönüşen veya dönüştürülen alkol, İslâm hukuku kaynaklarında istihâle kapsamında yer verilen örneklerin başında gelmektedir. Özellikle Hz. Peygamber (a.s.) döneminde bu konu gündeme geldiğinden ötürü fukahâ, ilgili rivâyetleri detaylıca irdelenmiş; hangi koşullarda gerçekleşen istihâlenin temiz ve helâl olacağı ile hangi şartlarda gerçekleşen istihâlenin necis sayılacağına dair kapsamlı değerlendirmeler yapmışlardır. İslâm hukukçularının hadisleri değerlendirme metotlarının, konuyla ilgili görüşlerinin şekillenmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Söz gelimi rivâyetleri makâsıdî bakış açısıyla tahlil edenlerin konuyla ilgili fikhî yorumları, nas merkezli bakış açısıyla

⁹⁷⁷ Bulut, *Gıda Teknolojisi*, 283; Nurcan Değirmencioğlu vd., “Sirke”, *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*, ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 366-370.

⁹⁷⁸ Muzaffer Akbaş - Turgut Cabaroğlu, “Ülkemizde Üretilen Bazı Üzüm Sirkelerinin Bileşimleri ve Gıda Mevzuatına Uygunlukları Üzerine bir Araştırma”, *Gıda* 35/3 (01 Haziran 2010), 184.

⁹⁷⁹ Demirkol, “Fermantasyon Teknolojisi”, 206.

değerlendirenlere göre farklılık arz etmektedir. Bu kapsamda herhangi bir kasıt olmaksızın kendiliğinden sirkeye dönüşen hamrın helâl olduğuyla ilgili fakîhler arasında bir ihtilâf bulunmamaktadır. Ancak müdahale yoluyla sirkeleştirilen hamrın hükmüyle ilgili görüş ayrılığı bulunmaktadır. Fukahânın bir kısmı bunu helâl olarak değerlendirirken, bir kısmı mekrûh, diğer bir kısmı ise harâm olarak kabul etmektedir.⁹⁸⁰ İslâm hukukçularının konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

Hanefî mezhebine göre alkol, ister kendiliğinden sirkeye dönüşün ister ilave edilen bir maddeyle sirkeleşmesi sağlansın helâl olur. Bu bakımdan hem satımı hem de kullanımı câiz olur. Hanefî hukukçuları, “*Hurma ve üzüm meyvelerinden de hem sarhoşluk veren içki hem de güzel rızık ediniyorsunuz. Aklını kullanan bir topluluk için bunda da elbet işaret vardır.*”⁹⁸¹ âyetini konuya dair delil olarak sunmaktadırlar. Nitekim “*güzel rızık*” ifadesinden kastın sirke olduğunu ifade eden hukukçular bulunmaktadır. Şayet kasıt sirkeyse aykırı olacak özel bir delil olmadığı için her türlü sirkenin anlaşılması gerekmektedir. Hanefî mezhebine göre Hz. Peygamber’in (a.s.) “*Sirke ne güzel katıktır.*”⁹⁸² sözü, hamr ile başka bir içecekten elde edilmiş sirke arasında herhangi bir ayırım yapmamış ve bu, her türlü içecekten elde edilmiş sirkenin helâl olduğuna işaret etmektedir. Bunun dışında hamrın harâm kılınmasının illetinin “*içinde barındırdığı sarhoş edicilik vasfı olduğunu*” ileri sürenlere göre de sirkenin helâl olması gerekir. Zira sirkeye dönüştüğünde hamrın illeti/sarhoş edicilik ortadan kaybolmaktadır. Diğer taraftan “Ebû Talha, hamr yasağından sonra Hz. Peygamber’e (a.s.) gelerek ‘Yetimlere ait olan bir miktar hamrı, sirke yapayım mı?’ şeklinde sorunca Hz. Peygamber (a.s.), ‘Hayır!’ cevabını vermiştir.”⁹⁸³ şeklinde hamrdan sirke yapmanın câiz olmadığıyla ilgili hadisler bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre bunlar, sirkenin harâm olmasından ziyade ilk dönemlerde alkole olan eğilimi ve alışkanlığı kaldırma gayesi taşımaktadır.⁹⁸⁴ Sevrî, Evzâî ve Leys b. Sa’d’a göre de insan müdahalesiyle sirkeleştirilen alkolün tüketimi mubahtır.⁹⁸⁵

İmâm Mâlik’e göre alkol, herhangi bir müdahale olmaksızın sirkeleşirse helâldir.⁹⁸⁶ Ancak kendisine ilave edilen bir maddeyle sirkeleştirilmesiyle ilgili olarak İmâm Mâlik’ten iki görüş aktarılmaktadır. Bunlardan birincisine göre alkol, müdahaleyle sirkeleşirse harâm

⁹⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/28.

⁹⁸¹ Nahl, 16/67.

⁹⁸² Tirmizî, *Sünen*, ati’me, 35; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, ati’me, 39; İbn Mâce, *es-Sünen*, ati’me, 33.

⁹⁸³ Müslim, *Sahîh*, eşribe, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21/276.

⁹⁸⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/387-389.

⁹⁸⁵ Vellevî, *Zahîratü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, 40/108.

⁹⁸⁶ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/267; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/28.

olmaktadır.⁹⁸⁷ Meşhur görüşünün de bu olduğu ifade edilmektedir.⁹⁸⁸ İkinci görüşe göre ise hamr, müdahale sonucunda sirkeleşmeyle temiz olmaktadır. Buna bağlı olarak tüketimi de mubah olmaktadır.⁹⁸⁹ Buna mukabil Mâlikî fakîhlerden Abdülmelik (ö. 238/853) ve Sahnûn, bir madde katılarak sirkeleştirilen hamrın tüketiminin mekrûh olduğu görüşündedir.⁹⁹⁰ Diğer taraftan *el-İşrâf 'alâ nuketi mesâ'ili'l-hilâf* gibi bazı Mâlikî kaynaklarında alkolün sirkeleştirilmesinin mekrûh olduğu, bunu yapan kişilerin günahkâr olacağı, ancak yapıldıktan sonra temiz olması hasebiyle tüketilmesinin mubah olduğu aktarılmaktadır.⁹⁹¹

Şâfiî mezhebinin kaynaklarında hamr, muhterem ve gayr-ı muhterem olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Muhterem olan hamr, sirkeleştirilmek üzere edinilen üzüm suyudur. Gayr-ı muhterem olan hamr ise hamr elde etmek üzere edinilen üzüm suyudur. Mezhep âlimlerinden bazısı, gayr-ı muhterem olanı dökmek gerektiği ve bunun sirkeleşmesi için bekletilmesinin câiz olmadığı görüşündedir.⁹⁹² Mezhebin sahih kabul edilen görüşüne göre ise -türü ne olursa olsun- hamr, kendiliğinden sirkeleşirse helâl olur.⁹⁹³ Ancak içine atılan madde ne olursa olsun, bir müdahale yoluyla sirkeleşirse harâm olur. Örneğin sirkeleşmesinde etkisi doğrudan olmazsa bile içine su veya taş atılırsa o sirkenin tüketimi câiz olmaz.⁹⁹⁴ Şâfiî fakîhlerin konuyla ilgili öne çıkan bazı delilleri şöyledir: Yukarıda geçen Ebû Talha, hadisi delil alınarak şöyle denilmektedir:⁹⁹⁵ Şayet içine bir madde katarak hamrı sirkeleştirmek câiz olsaydı, Hz. Peygamber (a.s.) bundan alıkoymazdı; aksine sirkeleştirmeye teşvik ederdi. Nitekim o, ölü derisinin tabaklanarak kullanılmasını emretmiştir. Bunun yanı sıra o, bunun yetim malı olduğunu ve yetimlerin malının korunması gerektiğini bildiği hâlde dökülmesini emretti. Eğer sirkeleştirmek, temizliğine ve câizliğine sebep olsaydı, yetimin malının dökülmesini emretmezdi. Hz. Ömer'den aktarılan bir rivâyete göre o şöyle demektedir: “Allah, onun mahiyetini bozuncaya kadar (kendiliğinden sirkeye dönüşünceye kadar), hamrdan faydalanmayınız.” Hamrı sirkeleştirmiş olmaları ihtimalinden dolayı İbn Ömer'in de “Hamr satıcılarından sirke almayın.” dediği aktarılmaktadır.⁹⁹⁶ Nitekim alkol kendiliğinden

⁹⁸⁷ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 8/28-29.

⁹⁸⁸ İbn Abdülber, *el-Kâfî fî fikhi ehli'l-Medîne*, 1/443.

⁹⁸⁹ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 18/619-620; Karâfi, *ez-Zahîre*, 4/118; Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 2/359; Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 1/88.

⁹⁹⁰ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 2/359.

⁹⁹¹ el-Kâdî Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali Bağdâdî, *el-İşrâf 'alâ nuketi mesâ'ili'l-hilâf*, thk. el-Habîb b. Tâhir (b.y.: Dâru İbn Hazm, 1999), 2/579.

⁹⁹² Râfi'î, *Şerhu'l-Kebîr*, 4/482; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 4/73.

⁹⁹³ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 2/574; Ensârî, *Fethü'l-vehhâb bi şerhi Menheci't-tüllâb*, 1/24; Dimyâtî, *İ'ânetü't-tâlibîn*, 1/111.

⁹⁹⁴ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed es-Süneykî Ensârî, *el-Gureru'l-behiyye fî şerhi'l-Behcetü'l-verdiyye* (b.y.: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, ts), 1/48.

⁹⁹⁵ Müslim, *Sahîh*, eşribe, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21/276.

⁹⁹⁶ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 6/113.

sirkeleşmeden içerisine atılan maddeyle sirkeleştirilmesi için acele edilmiştir. Kim de bir şeyi vaktinden önce elde etmek için acele ederse, genellikle ondan mahrum bırakılmakla cezalandırılır.⁹⁹⁷ Alkol, sirkeleşmek üzere güneşe veya gölgeye bırakılır ve bunun sonucunda sirkeleşirse, Şâfiî mezhebinin sahih görüşüne göre bunun tüketimi câizdir.⁹⁹⁸ Hamrı üzümde elde edilen içki olarak değerlendiren bazı mezhep âlimlerine göre nebîzler sirkeleşirse helâl olmaz.⁹⁹⁹ Ancak mezhebin mutemet görüşüne göre hamr, sarhoş edici bütün içeceklerin adıdır ve bütün içecekler için aynı hüküm söz konusudur. Bundan dolayı nebîz, kendiliğinden sirkeleşirse helâl; bir müdahaleyle sirkeleşirse harâm olur.¹⁰⁰⁰

Şâfiî mezhebine benzer şekilde Hanbelî mezhebinin de fetvâya konu olan görüşüne göre alkol kendiliğinden sirkeye dönüştüğünde helâl hale gelir. Herhangi bir müdahaleyle sirkeleştirilmesi ise câiz değildi ve necis kabul edilmektedir. Kendiliğinden sirkeleşmesi amacıyla yer değişikliğinin de câizliğini etkileyebileceği söylenmektedir. Zira yer değişikliği bir nevi müdahale sayılmaktadır.¹⁰⁰¹ Hanbelî mezhebi içerisinde alkolün sirkeleştirilmesinin yoluyla temiz ve câiz olacağı¹⁰⁰² görüşü bulunduğu gibi mekrûh olduğu görüşü de mevcuttur. Ancak sahih kabul edilen görüş, bunun harâm ve necis olduğudur.¹⁰⁰³

Zâhirî mezhebinin önde gelen âlimlerinden İbn Hazm'a göre alkolden elde edilen sirke, -ister bilerek yapılmış olsun ister olmasın- câizdir. Ancak kişinin elindeki alkolü imha etmesi gerektiği için bunu yapmayan kişi günahkâr olur. Nitekim sirke, helâldir ve harâm olan hamrdan farklıdır. Ona göre hamra dönüşen meyve suyunun isminin, niteliğinin ve hükmünün değişmesi gibi, sirkeleşen hamrın da ismi, niteliği ve hükmü değişmektedir. Zira dünyadaki bütün varlıklar, isimler üzerine kuruludur ve isimler geçersiz olduğunda, ona bağlı olan hükümler de geçersiz olmaktadır. Bu nedenle yeni isimle birlikte hüküm de değişebilmektedir. İbn Hazm'a göre sirkeleştirilmesi konusunda kişinin bir müdahalesinin olması ile olmaması arasında bir fark bulunmamaktadır.¹⁰⁰⁴

⁹⁹⁷ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 1/248.

⁹⁹⁸ Şirbînî, *Muğnil-muhtâc*, 1/237.

⁹⁹⁹ Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Hüseynî el-Hısnî Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Gâyeti'l-ihlisâr*, thk. Alî Abdulhamîd Baltacî - Muhammed Vehbî Süleyman (Dımaşk: Dâru'l-Hayr, 1994), 1/74; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed es-Süneykî Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/18.

¹⁰⁰⁰ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 1/248; Şirbînî, *Muğnil-muhtâc*, 1/237.

¹⁰⁰¹ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/159; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/172-173.

¹⁰⁰² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/173.

¹⁰⁰³ Ebû'l-Hasen Ali b. Süleymân Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kâhire: Hejr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1995), 1/319.

¹⁰⁰⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/115-116.

Hız. Peygamber'e (a.s.) gelerek yetimlere ait bir miktar hamrını "Sirke yapayım mı?" şeklinde soran sahâbiye, Hız. Peygamber'in "Hayır." cevabını verdiğini aktaran rivâyetin konuya dair ihtilâfin mihenk taşını oluşturduğu söylenebilir. İlgili hadisin belli bir döneme veya maksada has olduğu görüşünde olan fakîhlere göre hamrdan elde edilen sirke mutlak olarak helâldir. Hadisin bir zaman yahut amaca özgü olmadığı görüşünde olan fakîhlere göre ise hadisteki yasak geneldir; binâenaleyh hamr bir müdahale ile sirkeye dönüştürülürse harâm olur. Hadisin, hamrın önüne set çekme (sedd-i zerî'a) amacına matuf olduğu görüşünde olanlara göre ise hamrın sirkeye dönüştürülmesi mekrûhtur.

Konuyla ilgili görüşlere ve delillere bakıldığında İslâm hukukuna göre sirke yapmak üzere alkol satın almanın câiz olmadığı; ancak kişinin sahip olduğu üzüm suları, fazla bekletilmekten mütevellit alkole dönüşürse yahut herhangi bir nedenle bir şahsın eline alkol geçerse bunu konunun uzmanı sayılabilecek kişilerin görüşleri doğrultusunda kendiliğinden sirkeleşmesi için bekletebileceği gibi katkı maddeleriyle de sirkeleştirebileceği söylenebilir.

3.1.3. Nebîzle Abdest Alma

İslâm hukukçuları arasında nebîzle abdest alınıp almama konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Konu daha ziyade teyemmüm başlığında "nebîzin bulunup normal suyun bulunmadığı" durumlarda abdestin nasıl alınacağı bahsi çerçevesinde işlenmektedir. İslâm hukuk mezheplerinin nebîzle abdest alınıp alınamayacağı ve hangi koşullarda alınacağına dair görüşleri şöyledir:

Nebîzu't-temrle abdest alınıp alınmayacağına dair Ebû Hanîfe'den üç görüş nakledilmektedir. Bunlardan birincisine göre abdest farzını yerine getirmek için nebîzle abdest alınabilir. Bununla birlikte teyemmüm almak da müstehaptır. İkinci görüşe göre kişinin hem nebîzle abdest hem de teyemmüm alması gerekmektedir. Şeybânî de bu görüştedir. Üçüncü görüşe göre ise nebîzle abdest alamaz; yalnızca teyemmüm alır. Nihâi olarak Ebû Hanîfe'nin bu görüşe rücu ettiği nakledilmektedir. Bu görüş, aynı zamanda Ebû Yûsuf'un da görüşüdür.¹⁰⁰⁵ Ebû Hanîfe'den böyle farklı görüşlerin aktarılmasının nedeni, kendisine sorulan soruların muhtelif olmasıdır. Nitekim nebîzu't-temrın yapısındaki tatlılığın suya galip olması halinde kendisiyle abdestin alınıp alınmayacağıyla ilgili soruya abdestin alınamayacağı, aksine bunun yerine teyemmüm alınacağı; su ve nebîzin tatlılığının eşit olması halinde ne yapılacağıyla ilgili soruya hem abdest hem de teyemmüm alınacağı; suyun

¹⁰⁰⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 1/144; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 1/227.

nebîzdeki tatlılığa galip/baskın olması hâlinde ne yapılacağıyla ilgili soruya ise yalnızca abdest alınacağı, teyemmüm alınmayacağı şeklinde yanıtlar verdiği aktarılmaktadır.¹⁰⁰⁶

Hanefî mezhebinde kendisiyle abdest almanın câiz kabul edildiği nebîz çeşidi, hurma nebîzi (*nebîzu't-temr*) olup diğer nebîz çeşitleriyle abdest almak câiz değildir. Onlara göre bu konuda sadece hurma nebîziyle ilgili hadis bulunmaktadır. Diğer nebîz çeşitleri ise buna kıyâs edilmez. Ancak kıyâs yoluyla tüm nebîz çeşitleriyle abdest alınabileceğini belirtenler de bulunmaktadır.¹⁰⁰⁷ Hanefî mezhebi içerisinde tercih edilen görüş, nebîzu't-temr dışındaki nebîz çeşitleriyle abdest alınamayacağıdır. Zira nebîzu't-temrle abdest almak kıyâsa aykırıdır. Kıyâs da ona dair naslar nedeniyle terk edilmektedir. Bu nedenle diğer nebîz çeşitleri, nebîzu't-temre kıyâs edilemez.¹⁰⁰⁸ Burada göz ardı edilmemesi gereken husus, suyun hiç veya yeteri kadar olmadığı yerlerde nebîzle abdestin câiz olduğudur. Nitekim Hanefî mezhebine ait kitaplarda nebîzu't-temr ile ancak şehir dışındaki yerlerde abdest alınabileceği, şehirlerde ise suyun bulunmaması halinde abdestin alınabileceği belirtilmek suretiyle bu hususa dikkat çekilmektedir.¹⁰⁰⁹

Ebû Hanîfe'ye göre kendisiyle abdest almanın câiz olduğu nebîzu't-temr, organların üzerinde akışkanlık gösteren türden olanıdır. Ona göre zeytinyağı kıvamında olduğu gibi nispeten daha katı olan nebîzle abdest almak câiz değildir. Ekşi veya tatlı olması arasında ise bir fark bulunmamaktadır. Hanefî mezhebi içerisinde amel edilen görüş ise tatlı olduğu sürece abdest alınabileceğidir. Kaynayıp sertleşip köpük atsa bile Ebû Hanîfe'ye göre nebîz ile abdest almak câizdir. Kudûrî (ö. 428/1037) ise sertleşip sarhoş edecek kıvama geldiğinde kendisiyle abdestin icmâ ile câiz olmayacağını aktarmaktadır.¹⁰¹⁰ Ebû Yûsuf'a göre nebîz dışında başka seçenek olmadığı durumlarda onunla abdest almak câiz değildir. Şeybânî'ye göre ise nebîzle abdest alınır, ardından da teyemmüm edilir. Ebû Hanîfe'ye göre de asıl/kıyâs itibarıyla nebîze su denilmediği için, tıpkı sirkeyle abdest alınamadığı gibi onunla da alınamaz. Ancak o bu görüşünü bir diğer ifadeyle kıyâsı ilgili nasların ibâresi nedeniyle terk etmektedir. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre kaynağı haber-i vâhîd bile olsa nas kıyâsa/akla öncelenir. Nitekim o, kabul şartlarına uygun olan âhâd habere kıyâs yoluyla itirâz etmemektedir.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁶ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 1/144.

¹⁰⁰⁷ Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhanî*, 1/132.

¹⁰⁰⁸ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 1/144.

¹⁰⁰⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/199.

¹⁰¹⁰ Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhanî*, 1/132.

¹⁰¹¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/199-200.

Ebû Hanîfe'ye göre nebîzu't-temrle abdest alıp ardından mest giyen kişi, abdesti bozulduğunda mest üzerinde mesh edemez. Dolayısıyla ilgili kişinin yeniden abdest alması gerekmektedir. Çünkü ona göre her ne kadar vârid olan naslar sebebiyle nebîzu't-temrle abdest almak câiz olsa dahi, bu yolla gerçekleşen tahâret özü itibarıyla eksik sayılmaktadır. Bundan ötürü özü itibarıyla eksik olan bir tahâret çeşidinden sonra giyilen mestin üzerine mesh de geçerli olmamaktadır. Nitekim nebîzu't-temrle abdest alan bir kişi, daha sonra su bulduğunda abdesti bozulmaktadır.¹⁰¹² Ayrıca ona göre normal suyla abdest alan kişinin niyet etmesi sünnet-i müekkeke iken nebîzle abdest alan kişinin niyet getirmesi şarttır. Niyetin mahalli kalp, vakti de yüzün yıkanması esnasındadır.¹⁰¹³

Hanefî mezhebi içerisinde nebîz ile gusül almanın câiz olup olmadığıyla ilgili ise görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Mezhebin bazı âlimleri, nebîz ile ilgili nassın abdeste dair olduğu, bu nedenle de abdest dışında başka bir şeye hamledilemeyeceği görüşündedir. Diğer bazı âlimler ise abdest ile guslün mana itibarıyla aynı olduğunu, dolayısıyla nebîz ile gusül alınabileceğini belirtmektedir.¹⁰¹⁴ Zeynüddîn İbn Nüceym, mezhebin tercihe şayan olan görüşünün, Ebû Yûsuf'un görüşü olduğunu, dolayısıyla nebîzle abdest alınamayacağı, suyun bulunmadığı durumlarda nebîz varsa da ancak teyemmüm alınabileceği görüşü olduğunu söylemektedir. Gerekçesi ise şöyledir: İbn Mes'ud'un aktardığı cin gecesinde Hz. Peygamber'in (a.s.) nebîzle abdest aldığına dair rivâyet zayıftır. Aynı zamanda teyemmüm âyetiyle neshe uğradığı ifade edilmektedir. Nitekim teyemmüm âyeti Medine, cin gecesinde vukû bulan hâdise ise Mekke dönemine aittir. İbn Nüceym, zikrettiği gerekçeye binâen nebîzle abdest câiz olmadığına göre guslün de câiz olmayacağını belirtmektedir.¹⁰¹⁵ İbn Âbidîn de (ö. 1307/1889) nebîzle abdest alınamayacağı şeklindeki görüşün mezhebin esas görüşü olduğunu söylemektedir.¹⁰¹⁶

“Su bulamayan kişinin hem nebîzle abdest hem de teyemmüm alması gerektiği” görüşünde olan Şeybânî'ye şöyle bir yorum getirilebilir: Hem nebîzle abdest hem de teyemmüm alınacağı görüşü esaslı değildir. Çünkü ya kişinin nebîzle abdest alması geçerlidir, teyemmümü gereksizdir; ya da teyemmüm alması geçerlidir, nebîzle abdest alması lüzumsuzdur. Ayrıca su olduğunda onunla abdest alınacağı kesin şekilde bilinmektedir. Su olmadığında ise teyemmüm edileceği bilgisi nettir. Su bulunmadığında, nebîzle abdest alınacağı bilgisi, nebîzin su sayılıp sayılmayacağı ve ilgili rivâyetin neshedilmiş olup

¹⁰¹² Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhanî*, 1/175-176.

¹⁰¹³ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 1/25.

¹⁰¹⁴ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 1/17.

¹⁰¹⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 1/144-145.

¹⁰¹⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 1/227.

olmadığı ihtilâfından dolayı kesin değildir. Şeybânî'nin tek başına nebîzle abdest alınmasının geçerli sayılıp sayılmayacağı ile ilgili görüşünü net şekilde belirtmeksizin ikisinin uygulanacağını söylemesi, ihtilâftan kaçmak için bir çözüm yolu olarak düşünülebilir. Nitekim şüphe duyulan konularda ihtilâflardan kaçmak için ihtiyatlı görüşün birçok fakih tarafından benimsendiği müsellemidir.

Tâbiîn âlimlerinden İkrime (ö. 105/723) de nebîzle abdest almanın geçerli olduğu, bu durumda teyemmüm alınmayacağı görüşündedir. Evzâiyye mezhebinin kurucu imâmı Evzâî (ö. 157/774), sarhoş etmeyen nebîzle abdest almanın câiz, sarhoş eden nebîzle ise câiz olmayacağını söylemektedir.¹⁰¹⁷ Ayrıca o, nebîzu't-temre kıyâsla pişmiş veya çiğ, tatlı yahut acı fark etmeksizin tüm nebîz çeşitleriyle abdestin alınabileceği görüşündedir.¹⁰¹⁸

Nebîzle abdest alınabileceği görüşünde olan fukahânın konuya dair delilleri şöyledir:

- “*Hasta iseniz, yolculukta iseniz veya biriniz heladan gelirse ya da kadınlara dokunmuşsanız ve su bulamazsanız temiz bir toprakla teyemmüm edip onunla yüzlerinizi ve kollarınızı mesh edin.*”¹⁰¹⁹ âyetinde su bulamazsanız ibâresinin zâhiri, bütün sularla ilgilidir. Nebîzde de kısmen su olduğu için o olduğunda da teyemmüm alınamaz.¹⁰²⁰

- İbn Mes‘ûd’un (ö. 32/652-53) aktardığına göre cin gecesinde Hz. Peygamber (a.s.), kendisine “Yanında su var mı?” diye sormuş. O da “Hayır.” yanıtını verince, bu sefer “Yanında nebîz var mı?” diye sormuş. “Evet” şeklinde yanıtlayınca, Hz. Peygamber (a.s), bu nebîzle abdest almıştır.¹⁰²¹ Benzer mahiyetteki diğer bir rivâyette Hz. Muhammed (a.s.), cin gecesinde yanında temiz/temizleyici (*tahûr*) bir şey olup olmadığını İbn Mes‘ûd’a sormuş; o da “Hayır, sadece biraz nebîz var.” şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s), (hurma nebîziyle ilgili) “(Hurma), güzel meyvedir, suyu da temizdir.” diyerek onunla abdest almıştır.¹⁰²²

- Nebîz kuşkusuz ki sudur, ancak ona bir şeyler katılmıştır. Durum böyle olunca onunla abdest alınabilir. Hz. Ali'nin (r.a) de konuyla ilgili olarak şunları söylediği

¹⁰¹⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 1/195.

¹⁰¹⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 1/17.

¹⁰¹⁹ Mâide, 5/6.

¹⁰²⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/209.

¹⁰²¹ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer Dârekutnî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1/130-131.

¹⁰²² İbn Mâce, *es-Sünen*, tahâret, 37; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, tahâret, 40; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/328.

nakledilmektedir: “Eğer normal su bulamazsan nebîzle abdest al.”; “Nebîzle abdest almada herhangi bir beis yoktur.”¹⁰²³

- Ebü'l-Âliye (ö. 90/709), İkrime (ö. 105/723) ve İbn Abbâs'tan (ö. 68/687-88), su olmadığına nebîzle abdest almanın câiz olduğuna dair rivâyetler nakledilmektedir. Nitekim Ebü'l-Âliye şöyle demektedir: “Hz. Peygamber'in (a.s.) ashâbıyla gemiye bindim. Suları bitti, bunun üzerine nebîzle abdest aldılar. Deniz suyuyla abdest almayı ise mekrûh gördüler. Cessâs, sahâbeden bunun hilâfına bir rivâyet bilmediklerini söylemektedir.”¹⁰²⁴

Aralarında üç mezhep imâmı dışında, Zâhirîler, Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Ebû Sevr (ö. 240/854) gibi âlimlerin olduğu cumhûra göre tahâret, mutlak suya has olduğundan ötürü nebîzle abdest almak câiz değildir. Nebîzin su olarak isimlendirilmesinin doğru olmaması ve abdestin de yalnızca suya münhasır olması, bu konudaki yaklaşımlarının temelini oluşturur.¹⁰²⁵ Nitekim “*su bulamadığınız takdirde temiz toprakla teyemmüm edin.*”¹⁰²⁶ âyeti de teyemmüm almayı suyun olmaması şartına bağlamaktadır. Şayet nebîzle abdest almak câiz olsaydı, teyemmüm almak suyun olmaması şartına bağlı olmazdı.¹⁰²⁷ İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) aktardığı kadarıyla Hasan el-Basrî'ye göre su bulamayan kişi, nebîzle abdest alır.¹⁰²⁸

Nebîzle abdest almanın câiz olmadığı görüşünde olan fakîhlerin konuya dair delilleri şöyledir:

- *Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edip onunla yüzlerinizi ve kollarınızı mesh edin.*”¹⁰²⁹ âyetinde, su bulunmadığında nebîzle abdest alınacağı belirtilmemektedir. Dolayısıyla su ile temiz toprak arasında nebîz, hadesten tahâret için bir seçenek değildir.¹⁰³⁰

- Hz. Peygamber, suyun bulunmaması durumunda hades/abdestsizlik hâlinin nasıl ortadan kaldırılacağıyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır. “Su olmadığına temiz toprakla hadesten tahâret alınır. Vele ki bu su bulamama hâli, yirmi yıl olsun. Su bulunduğu ise onunla artık abdest alınır.”¹⁰³¹ Bu hadis, su bulunmadığında temiz toprakla tahâretin alınacağını belirtmekte; nebîzle alınabileceği yönünde bir ifade taşımamaktadır.

¹⁰²³ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 1/197-198.

¹⁰²⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/200-201.

¹⁰²⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 1/195; Bağdâdî, *el-Maûne*, 178; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/47; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/23.

¹⁰²⁶ Nisâ, 4/43.

¹⁰²⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 24/473.

¹⁰²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/10.

¹⁰²⁹ Mâide, 5/6.

¹⁰³⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/39.

¹⁰³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/234; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, tahâret, 120; Tirmizî, *Sünen*, tahâret, 92.

- Nebîz, ne lugavî ne de şer'î manada su sayılmaktadır. Dolayısıyla nebîz, "*Su bulamazsanız temiz bir toprakla teyemmüm edin*" şeklindeki âyetin kapsamına dahil olmamaktadır.¹⁰³²

- Nebîzle abdest almanın câiz olduğuna işaret eden İbn Mes'ud'un rivâyeti, hadis bilginleri tarafından çeşitli şekillerde tenkit edilmektedir. Hadisin râvîlerinden Ebû Zeyd'in meçhul olması ve İbn Mes'ud'un "Cin gecesinde Hz. Peygamber'in (a.s) yanında mıydın?" sorusuna "Bizden hiç kimse yanında değildi." yanıtı, söz konusu tenkitlerden bazılarıdır. Bunun yanı sıra nebîzle abdest almanın hadarî iken yahut su varken câiz olmaması, onun et suyu ve sirke gibi abdest almanın câiz olmadığı sıvılardan olduğunu göstermektedir.¹⁰³³

Su bulamayan iki kişiden birisi, Ebû Hanîfe'nin görüşüne uyup nebîzle abdest alır, öbürü de cumhûrun mezhebine uyup teyemmüm alacak olursa, söz konusu iki kişi, namazı cemaatle kılama konusunda birbirine tâbi olamaz. Çünkü Ebû Hanîfe'nin görüşüne uyan kişiye göre nebîz varken teyemmüm alan kişinin abdesti bâtıldır. Cumhûra uyan kişiye göre de nebîzle abdest alınamaz; dolayısıyla da ilgili kişinin abdesti geçersizdir. Hal böyle olunca namazlarını bireysel olarak edâ ederler.¹⁰³⁴

Netice olarak nebîzle abdest alınabilir görüşünün tartışmalı olduğu görülmektedir. Âlimlerin çoğunluğu hiçbir şekilde onunla abdest alınamayacağı görüşündedir. Ebû Hanîfe'nin nebîzle abdest alınabileceği şeklindeki görüşünden döndüğü aktarılmaktadır. İlgili görüş, mezhebin fetvâ konusunda tercih ettiği görüş de değildir. Dolayısıyla su bulunamadığında, nebîz varsa bile teyemmüm yapılmasının daha isabetli olacağı anlaşılmaktadır.

3.1.4. Alkol İçirilmiş Hayvanların Etleri

Necâset tüketen hayvanların etlerinin tüketilip tüketilemeyeceği konusu, klasik fıkıh eserlerinde "الجمالة/حوم/necâset yiyen hayvanların etleri" başlığında incelenmektedir. Bu bağlamda tartışılan konulardan biri, alkol içmiş/içirilmiş hayvanın etlerinin yenilip yenilemeyeceği meselesidir. Söz konusu tartışma, alkolü necâset kapsamında değerlendiren fakîhler arasında cereyan etmektedir. Alkolü maddî necâset kapsamında değerlendirmeyen fakîhlere göre ise böyle bir problem ortaya çıkmamakta ve ilgili hayvanların etleri yenilebilmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre hamr içen/içirilen koyun, bunun hemen akabinde dahi kesilse ne eti ne de sütü necis olmaktadır. Ona göre bu, tıpkı necis su içen/içirilen hayvanların

¹⁰³² Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/48.

¹⁰³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/10.

¹⁰³⁴ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 1/282.

durumu gibidir. Böyle hayvanların etinin yenilmesinde/tüketilmesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.¹⁰³⁵ “Hz. Peygamber, necâsetle beslenen (cellâle) devenin etini ve sütünü yasakladı.” meâlindeki hadisten hareketle, tükettiği maddelerin çoğu necâsetlerden oluşan devenin eti ve sütü ise mezhep fakîhlerince mekruh sayılmıştır. Zira ilgili yasak, geçicidir ve belirli bir süreden sonra ortadan kalkmaktadır. Şeybânî'nin Ebû Hanîfe'ye atfettiği görüşe göre hayvan, söz konusu necâsetten bedensel olarak kendiliğinden arındığında bütünüyle helâl hale gelmektedir. Ebû Yûsuf'un Ebû Hanîfe'ye isnâd ettiği görüşe göre ise söz konusu hayvan, üç gün hapsedilip bekletildikten sonra temiz ve helâl olmaktadır. Şeybânî'ye göre hayvanın yediği hamr gibi necis bir madde olur ve buna bağlı olarak hayvandan kötü bir koku gelirse, -eti yenen hayvanın türü ne olursa olsun- ne sütü ne de eti tüketilebilir.¹⁰³⁶ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855), alkol gibi necis bir madde tüketen hayvanların etini mekrûh olarak değerlendirdiği aktarılmaktadır. Kendisinden yapılan bir rivâyete göre hayvanın tükettiği ürünlerin çoğu necis ise bu hayvanın eti ve sütü harâm olmaktadır. Buna mukabil İbn Kudâme (ö. 620/1223), Ahmed b. Hanbel'in “Tükettiği ürünlerin çoğu necis ise...” şeklindeki kaydı duymadığını ifade etmektedir.¹⁰³⁷ Şâfiîlerin tercih edilen görüşüne göre ve Mâlikîlere göre de böyle bir hayvanın etini yemek mekrûhtur.¹⁰³⁸ Harâm olarak değerlendirmeyenler alkol içen insanın bedeninin necis olmaması gibi aynı şekilde Müslüman olmadan önce domuz eti yiyen gayrimüslimin zâhiren necis kabul edilmemesi durumları gibi, necâset tüketen hayvanların da etlerinin necis olmayacağını belirtmektedirler. Bunun hükmünü harâm olarak gören fakîhler ise “Hz. Peygamber (a.s.), necâset yiyen hayvanların etlerini tüketmeyi harâm kıldı.”¹⁰³⁹ minvâlindeki rivâyetleri delil almaktadır.

Alkol içmiş/içirilmiş hayvanın etinin mubah olup olmadığı konusu, kanaatimizce sağlık açısından değerlendirilmelidir. Zira konuyla ilgili verilerin arka planında, sağlığın yattığı düşünülmektedir. Dolayısıyla sağlık açısından zararlı değilse, böyle hayvanların etinin yenilmesinde herhangi bir sakıncanın olmadığı söylenebilir.

¹⁰³⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari 't-Tahâvî*, 6/393.

¹⁰³⁶ Kâsânî, *Bedâ 'i 'u 's-sanâ 'i*, 5/39-40.

¹⁰³⁷ Vellevî, *Zahîratü 'l-ukbâ fî şerhi 'l-Müctebâ*, 34/66; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/413-414.

¹⁰³⁸ Nevevî, *Ravdatü 't-tâlibîn ve umdetü 'l-müttakîn*, 3/278; İbn Rüşd, *Bidâyetü 'l-müctehid*, 3/18.

¹⁰³⁹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, at'ime, 24; Tirmizî, *Sünen*, at'ime, 24; Beyhakî, *Ma 'rifetü 's-sünen ve 'l-âssâr*, 14/105.

3.1.5. Alkol Muhafazasında Kullanılan Kaplar

İslâm hukukçuları, Hz. Peygamber'den aktarılan “Allah elçisi dübbâ’, hantem, nakîr ve müzeffet kaplarını yasakladı.”¹⁰⁴⁰ rivâyeti nedeniyle bazı alkol kaplarının hükmü konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Söz konusu kapların mahiyeti şöyledir:

- Dübbâ (دُبَّاءُ), debbâh kelimesinin çoğulu olup kabaktan elde edilen bir içki kabıdır.¹⁰⁴¹
- Hantem/hantim (حَنْتَم), yeşil çömlekten yapılan bir içki kabıdır.¹⁰⁴²
- Nakîr (نَقِير), ağacın oyulmasıyla yapılan bir içki kabıdır.¹⁰⁴³ İlgili ağacın hurma ağacı olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır.¹⁰⁴⁴
- Müzeffet (مُزَفَّت) ve mukayyer (مُقَيَّر), ziftle sıvanmış içki kabıdır.¹⁰⁴⁵

Hanefî mezhebine göre Hz. Peygamber'in, ilgili yasaktan sonra söz konusu kapları tekrar serbest bıraktığıyla ilgili mütevâtir derecesine varan hadis nedeniyle bu kapların kullanılması mubahtır.¹⁰⁴⁶ Bahse konu olan hadis şöyledir: “Sizi alkol kaplarından menetmişim. Şüphesiz alkol kapları, bir şeyi ne helâl ne de harâm kılar.”¹⁰⁴⁷ Şâfiîler de bu hadisten yola çıkarak sarhoş etme vasfı olmadığı sürece tüm kaplarda nebîz yapılabileceği görüşündedir.¹⁰⁴⁸ Zâhirîler de yasak bildiren rivâyetin mensûh olması sebebiyle -altın, gümüş, Ehl-i kitâb kapları ve tabaklanmamış hayvan derisinden yapılan kaplar ile gasbedilmiş olanlar hariç- tüm kap çeşitlerinin kullanımının helâl olduğu düşüncesindedir.¹⁰⁴⁹

Sevrî, hadiste yasaklanan kaplarda nebîz yapılmasını mekrûh olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁵⁰ Mâlikîlere göre ise sadece dübbâ ve müzeffette nebîz yapmak mekrûhtur. Çünkü içeceğin iskâr vasfını kazanması, bu iki kapta daha kısa sürede

¹⁰⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/304; Müslim, *Sahîh*, eşribe, 39; İbn Mâce, *es-Sünen*, eşribe, 13.

¹⁰⁴¹ 'Aynî, *el-Binâye*, 12/389.

¹⁰⁴² Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/176.

¹⁰⁴³ Ebü'l-Hasen Sindî, *Fethu'l-vedûd fî şerhi Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Zekî el-Havlî (Mısır: Mektebetü Lîne, 2010), 3/687.

¹⁰⁴⁴ İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf 'alâ mezâhibi'l-'ulemâ*, 8/204; Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 5/495.

¹⁰⁴⁵ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 2/566.

¹⁰⁴⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/395; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 204; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/117; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/101.

¹⁰⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/146; Müslim, *Sahîh*, eşribe, 64; Tirmizî, *Sünen*, eşribe, 6.

¹⁰⁴⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/405; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 2/566; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 10/168.

¹⁰⁴⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/223.

¹⁰⁵⁰ Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Tahâvî, *Muhtasaru ihtilâfi'l-ulemâ*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417), 4/367.

gerçekleşmektedir.¹⁰⁵¹ Hadiste adı geçip yasaklanan bütün kap çeşitlerinin kullanımının mekrûh olduğunu ifade eden kaynaklar da bulunmaktadır.¹⁰⁵²

Ahmed b. Hanbel'den ise konuyla ilgili üç görüş aktarılmaktadır. Bunlardan birincisine göre hadiste yasaklanan kapların kullanımı harâm; ikincisine göre mekrûh; üçüncüsüne ve mezhepte sahih kabul edilen görüşe göre ise mubahtır.¹⁰⁵³

Günümüzde kullanılan içki kaplarının ve şişelerinin, temizlenme yöntemleriyle temizleneceği ve buna dair bir yasağın söz konusu olmadığı ifade edilebilir. Bu bağlamda Mustafa Oruç, günümüzde kullanılan rakı gibi alkollü içkilerin şişesinin temizlenebilir olup olmadığı şeklindeki bir soruya “İçki şişesi, üç defa yıkanıp her defasında damlası kesilinceye kadar beklemekle temiz olur.”¹⁰⁵⁴ şeklinde yanıt vermektedir. Esas itibarıyla bu mesele, konuya dair bir yasak olmadığı için gündemde olan ve hakkında muhtelif beyanatların yapıldığı bir bahis değildir. Hatta içerisine harâm bir madde koyulmuş bir kap ihtiyaç durumunda atılmaktansa, yıkanıp kullanılmasının daha iyi olduğu da söylenebilir.

Muteber hadis kaynaklarında geçen bazı özel kaplarda nebîz yapılmasına dair yasak bildiren hüküm nedeniyle fakîhlerin bir kısmı dübbâ, hantem, nakîr ve müzeffet şeklinde isimlendirilen kaplarda nebîz yapılmasını mekrûh ve harâm olarak değerlendirmektedir. Çoğunluk ise yasak olduğuna dair rivâyetin, ilk dönemlerde insanları alkollü içeceklerden caydırmak amacı taşıdığını, insanların alkolden uzaklaşmasıyla bu yasağın, bizzat Hz. Peygamber'in (a.s.) söylemiyle kaldırıldığı görüşündedir. Mezkûr kap çeşitlerinin, ilk dönemlerde sarhoş edici içecekleri hatırlatması nedeniyle yasaklanmış olması anlamlıdır. Daha sonraları ise insanların içkiden bütünüyle uzaklaştığı durumlarda söz konusu yasağın anlamı/illeti ortadan kalktığı için hükmün artık geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde ise alkollü içecek şişelerinin/kaplarının temizlenerek kullanımıyla ilgili olarak ise her ne kadar herhangi bir yasak bulunmasa bile ilgili kapların içkiyi anımsatması nedeniyle kullanılmaması ve bunun yerine sayıca artış gösteren alternatif kapların/şişelerin kullanılması isabetli olacaktır. Ancak kapları zâyi/isrâf etmemek adına geri dönüşüm tekniklerinden yararlanarak içkiyi hatırlatmayacak şekilde değerlendirilmesinin evlâ olacağı belirtilebilir.

¹⁰⁵¹ Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 3/31-32; Ulayş, *Minehu'l-Celil Şerhu Muhtasarı Halil*, 2/463.

¹⁰⁵² Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen el-Basrî İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 1/322-323.

¹⁰⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/172; Ebü İshâk İbrâhîm b. Muhammed er-Râmîni Burhânüddîn Dımaşkı, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 8/7/421-422; Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, 26/439-440.

¹⁰⁵⁴ Mustafa Oruç, *Fikhî Meseleler ve Fetvalar* (İstanbul: Demir Kitabevi, 1999), 123.

3.1.6. Zaruret Hâlinde Alkol İçilmesi

Kur'ân ve sünnette temel ilke, alkolün içilmesinin yasak olmasıdır. Bununla birlikte zorunluluk hâlinde bu yasağın kalkıp kalkmayacağı hususu, İslâm hukukçuları arasında tartışma konusudur. Hanefilere göre zorunluluk hâlinde hayatta kalabilecek miktarda hamrın içilmesinde herhangi dinî bir sakınca bulunmamaktadır.¹⁰⁵⁵ Onların konuya dair ana dayanakları şu âyettir: “*O, size sadece meyteyi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni harâm kılmıştır. Yine de kim zorda kalır da istemeyerek ve haddi aşmadan yerse günah işlemiş olmaz. Allah Gafûr'dur/çok bağışlayıcıdır, Rahîm'dir/çok merhametlidir.*”¹⁰⁵⁶ âyetidir. Hanefilere göre ilgili âyette her ne kadar alkol geçerse de zikri geçen diğer yasaklar gibi zorunluluk halinde hayatta kalacak kadar alkol tüketmenin mubah olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵⁷ Nitekim onların düşüncesine göre meyte pisliktir, hamr ise pislik değildir. Şu hâlde pislik olan bir şeyin zorunluluk halinde tüketilmesi câiz olduğuna göre pislik olmayan bir şeyin tüketilmesinin evleviyetle câiz olması gerekmektedir.¹⁰⁵⁸

İmâm Mâlik, “Açlık halinde ölü eti yemesi câiz olan bir kişinin, aynı şekilde susuzluk hâlinde hamr içmesi câiz olur mu?” şeklindeki soruya şu yanıtı vermiştir: “İçmesi câiz olmaz; hamr da ilgili kişinin ancak susuzluğunu artırır.”¹⁰⁵⁹ İbn Arafe (ö. 803/1401) başta olmak üzere Mâlikî mezhebinin âlimlerinin kâhir ekseriyeti, -imâmları Mâlik'e muvafık bir şekilde- zorunluluk halinde içki içilemeyeceği görüşünderken; mezhep âlimlerinden Haraşî (ö. 1101/1690) bunun içilebileceğini belirtmektedir.¹⁰⁶⁰ Ancak Mâlikî mezhebinin kaynaklarında, boğazda bir lokma düğümlendiğinde içilecek başka bir sıvı yoksa alkolün içilebileceği ve bunun için de had cezasının gerekli olmayacağı geçmektedir.¹⁰⁶¹ Konuyla ilgili olarak Hanbelîlerin de Mâlikîlerle aynı görüşte oldukları anlaşılmaktadır.¹⁰⁶²

Şâfiî mezhebinde zorunluluk halinde alkol tüketimi hakkında iki vecih/görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre içilmesi câiz değildir. Çünkü hamr, meyte/ölü

¹⁰⁵⁵ Şeybânî, *el-Asl*, 7/306; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/393-394; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 1/122; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 676.

¹⁰⁵⁶ Bakara, 2/173.

¹⁰⁵⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/393-394; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 1/122.

¹⁰⁵⁸ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 12/6118.

¹⁰⁵⁹ Abderî, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halil*, 4/353.

¹⁰⁶⁰ İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 14/299; Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 8/109; Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 4/353.

¹⁰⁶¹ İbn Abdülber, *el-Kâfi fi fikhi ehli'l-Medîne*, 1/440; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 6/318; Cündî, *et-Tavdîh fi şerhi Muhtasari İbn Hâcib*, 8/331.

¹⁰⁶² Ebû'l-Muzaffer Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed b. Hübeire eş-Şeybânî ed-Dûrî İbn Hübeire, *İhtilâfu'l-eimmeti'l-ulemâ*, thk. Seyyid Yusuf Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 2/296; Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Muharrer* (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1984), 2/162; Haccâvî, *el-İknâ'*, 4/266; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ' 'an Metni'l-İknâ'* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 6/117.

yemek gibi değildir. Nitekim hamr tüketen kişi için had cezası varken, meyte tüketen kişi için herhangi bir had cezası yoktur. Dolayısıyla zorunluluk halinde birbiriyle mukayese edilemez.¹⁰⁶³ İkincisine göre ise susuzluğu giderme amacıyla tüketilebilir. Çünkü zorunluluk halindeki kimse, mükreh gibidir. Nasıl ki ikrâh altındaki kişinin hamr içmesinde herhangi bir sakınca yoksa, zorunluluk halinde içen kişi için de herhangi bir beis yoktur.¹⁰⁶⁴ Meselâ Şâfiîlerden Cüveynî ve öğrencisi Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) göre susuzluğu giderme amacıyla hamr içilebilir.¹⁰⁶⁵ Remlî'ye (ö. 1004/1596) göre de bir kişi, susuzluktan ölecek olursa hamr içmesi câizdir.¹⁰⁶⁶ Mezhepte sahih kabul edilen görüşe göre ise susuzluğu giderme amacıyla hamrın tüketilmesi câiz değildir.¹⁰⁶⁷ Hatta bazı Şâfiî fakîhler, zorunluluk hâlinde yanında yalnızca hamr ile bevl bulunan kişinin, hamrı değil, aksine bevl içmesinin mubah olacağını ifade etmektedir.¹⁰⁶⁸ Şâfiî mezhebine göre boğazında lokma kalmasından ötürü boğulacak olan kişinin ise -başka bir şey bulamadığında- hamrı tüketebileceği belirtilmektedir. Bu yolla ölümden kurtulmak kesin olduğu için hamrı tüketmenin vâcib olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.¹⁰⁶⁹ Öbür taraftan şiddetli susuzluk halinde had cezasının uygulanmayacağı belirtilmektedir.¹⁰⁷⁰

Zâhirîlere göre zorunluluk durumunda, normal zamanlarda yasak olan -insan eti hariç domuz, yabani hayvan, leş, haşerât, hamr ve kan gibi- tüm yiyecek ve içecekler helâldir. Onlara göre kişi, bir Müslümanın veya gayrimüslimin yiyecek veya içecek malını bulamazsa, doyuncaya kadar harâm olan söz konusu yiyecek ve içecekleri tüketebilir. Aynı zamanda helâl gıda buluncaya kadar bunları kendisine azık olarak da saklayabilir. Helâl olan ürünleri bulduğunda ise zaruret durumu ortadan kalkacağı için sakladığı ilgili ürünler tekrar harâm hâle gelir. Onlara göre zorunluluğun sınırı ise bir gün ve bir gece aç kalıp helâl hiçbir yiyecek ve içecek bulamamaktır. Ayrıca kişinin, susuzluğa devam ettiği takdirde ölüme sebep olacak bir zayıflıktan korkarsa veya kendisini yolundan ve işinden alıkoyacaksa, bu durumda da yasak olan yiyecek ve içecekleri tüketmesi câizdir. Onlar, konuyla ilgili olarak “*Üzerine Allah'ın ismi anılanları neden yemeyesiniz? Oysa o size, mecbur kalmanızın dışında harâm*

¹⁰⁶³ İmrânî, *el-Beyân*, 4/519.

¹⁰⁶⁴ İmrânî, *el-Beyân*, 4/519.

¹⁰⁶⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 4/259; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 9/51.

¹⁰⁶⁶ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 8/14.

¹⁰⁶⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 4/259; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 9/51; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed el-Ensârî Şihâbüddîn er-Remlî, *Fethu'r-rahmân bi şerhi Zubedi İbn Raslân*, thk. Şeyh Seyyid Şeltût (Beirut: Dâru'l-Minhâc, 2009), 910.

¹⁰⁶⁸ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 9/50.

¹⁰⁶⁹ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 9/52; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 9/169; Hinn vd., *el-Fıkhü'l-menhecî alâ mezhebi'l-İmam Şâfiî*, 3/85.

¹⁰⁷⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, 13/408; Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, 4/159; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 8/14.

olan şeyleri genişçe açıklamıştır. Çokları arzularına uyarak bilgisizce insanları yoldan çıkarırlar. Ama senin Rabbin haddi aşanları iyi bilir.”¹⁰⁷¹ âyetindeki mecbur kalmanın dışında ibâresini delil göstermektedirler.¹⁰⁷²

Zorunluluk hâlinde hamr içilip içilmeyeceğine dair mezhep görüşlerinin temelinde, lafzî ihtilâfın yer aldığı söylenebilir. Nitekim boğazında lokma kalmasından ötürü boğulacak kişinin başka bir şey bulamadığında, alkollü içeceği ihtiyacı kadar tüketmesinin câiz olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Aynı zamanda had cezasının da uygulanmayacağı ifade edilmektedir. Şiddetli susuzluk hâlinde hamrın içilmeyeceği düşüncesinde olanların gerekçeleri onun susuzluğu ve harareti artırmasından ötürü fayda vermeyeceğine dair kanaatleridir. Buradan hareketle, başka bir alternatifi bulunmayan ve susuzluktan telef olacağı kesin olarak bilinen kişinin hayatını kurtaracak kadar hamr içmesinde herhangi bir sakınca görmemenin, daha tutarlı bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili bevl olduğunda onun tercih edileceğini belirten ulemânın ilgili söylemlerinin arka planında her ikisinin de necis olması, ancak hamrdan uzak durmakla ilgili katî nasların olması yatmaktadır. Konunun ictihâdî bir bahis olması sebebiyle başka helâl bir alternatifin olmadığı zorunluluk durumlarında, ölçülü olmak kaydıyla sağlığa daha az zararı dokunan maddenin seçilmesinin esas olacağı söylenebilir.

3.2. Borçlar Hukukuyla İlgili Meseleler

Sosyal yaşantıda kişi, bir hakkın veya hukukî ilişkinin kurulması, değiştirilmesi, nakledilmesi yahut sona erdirilmesi gibi borçlar hukukunu ilgilendiren birçok muamele ile karşı karşıya kalabilmektedir. İslâm borçlar hukukunda ilgili işlemlerin, belli hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Nitekim hukukî işleme konu olan iş, hizmet ve malın, dinen kendisinden yararlanılmasının mubah ve temiz olması, iktisadî değerinin bulunması gibi, İslâm hukukunca belirlenen nitelikleri taşıması gerekmektedir. Dolayısıyla İslâm borçlar hukukunda her eşya, akde mahal olmaya elverişli değildir. Mesela domuz, Müslümanlar arasında yapılan akitlere konu edilemez. Bu bölümde, alkollere dair borçlar hukukunu ilgilendiren başlıca meseleler incelenecektir. Klasik fıkıh eserlerinin kazuistik/meseleci yapısı nedeniyle bu meseleler, muhtelif başlıklar altında ele alınmaktadır.

¹⁰⁷¹ En‘am, 6/119.

¹⁰⁷² İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar*, 6/105.

3.2.1. Alkolün Mal Olup Olmaması

Çoğulu *emvâl* olan *mal* sözcüğü, Arapça'da "sahip olunan her türlü şey" anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla Türkçeye de geçmiştir. Sosyal hayatta yaygın şekilde kullanılan mal kelimesinin anlamı açık olduğundan klasik sözlük yazarları, belirli bir mal tanımına ihtiyaç olmadığı düşüncesindedir. Sözcüğün çeşitli vesilelerle kazandığı hususî manalar ise ilgili malların öneminden ve sahiplerinin önceliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin göçebe halklarda mal denildiğinde hayvanlar anlaşılırken; Câhiliye dönemi Araplarında deve veya altın ile gümüş anlaşılmaktadır. Fıkıhta ise mal, başta mülkiyet olmak üzere aynî hakların mahiyetini belirleyen temel bir ıstılâhtır. Bir şeyin mal olarak kabul edilmesi, onun aynî haklara konu olabileceği ve üzerinde her türlü hukukî işlemlerin yapılabileceğini ifade etmektedir.¹⁰⁷³

İslâm hukuk ekollerinin mal sözcüğüne yaklaşımlarının birbirinden farklı olması nedeniyle neyin mal sayılıp sayılmayacağı hususu tartışmalıdır. Bu kapsamda hamrın mal olarak kabul edilip edilmeyeceğiyle ilgili fakîhler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Buradaki temel sâik, onun iktisadî bir değer olarak kabul edilip edilmeyeceğine dairdir. Hamra iktisadî bir değer atfedildiğinde, haksız yere telef durumunda tazmin sorumluluğu doğurmaktadır. Konuyla ilgili yaklaşımlar özetle şöyledir:

Hanefî doktrininde bir şeyin mal olarak nitelendirilebilmesi için insanın ona meyledip onu biriktirmesinin mümkün olması gerekmektedir. Nitekim *Mecelle*'de mal tarifi şöyle yapılmaktadır: "Tab'-ı insanî mâil olup da vakt-i hâcet için iddihâr olunabilen şeydir ki menkûle ve gayr-ı menkûle şâmil olur."¹⁰⁷⁴ Bu tanımla insanın, fıtrata gereği var olmasını istediği ve ihtiyaç anında kullanabilmek amacıyla saklayıp muhafaza edebildiği taşınır-taşınmaz her şey, mal olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Hanefî mezhebinde tek bir buğday tanesi gibi tüketimi mubah olmasına rağmen insanın tabiatının meyletmediği ürünler mal olarak değerlendirilmez. Ancak tüketimi harâm da olsa hamr, mal olarak kabul edilmektedir. Çünkü insan tabiatı, ona meyletmekte ve onu elden çıkartma konusunda cimrilik etmektedir.¹⁰⁷⁵ Bununla birlikte şer'an yasaklandığı için Müslümanın ondan yararlanması câiz kabul edilmemektedir.

¹⁰⁷³ Hasan Hacak, "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/461-462.

¹⁰⁷⁴ *Mecelle*, Md. 126.

¹⁰⁷⁵ Merginânî, *el-Hidâye*, 4/394; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/45; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 4/501.

Mâlikîlere göre sadece mütemevvel vasfını hâiz (kullanılmaya ve faydalanılmaya elverişli) mallar, satıma konu olabilmektedir. Onlara göre hamr, Müslümanlar için bu kategoride değildir ve mal olarak kabul edilmemektedir. Nitekim alkollü içeceklerle ilgili yasağı ifade eden Mâide sûresinin 90. âyetinde “Ey iman edenler!...” şeklinde başlamaktadır. Dolayısıyla hitap, yalnızca Müslümanlara özgüdür ve bu nedenle alkollü içecekler, sadece Müslümanlar için mal olarak kabul edilmemektedir.¹⁰⁷⁶ Mâlikîlere göre hamr, zimmîler için mütemevvel vasıf kategorisindedir (kullanılmaya ve faydalanılmaya elverişlidir) ve onlar hakkında mal olarak kabul edilmektedir. Çünkü yapılan zimmet anlaşmasının gereği olarak nasıl Müslümanlar nezdinde fâsid olan dinî nikâhları kabul ediliyorsa aynı şekilde mal olarak gördükleri maddeler de kabul edilmektedir. Sonuç olarak Mâlikî mezhebine göre bir Müslümanın, hamrın da dâhil olduğu sarhoş edici ürünleri temellük etmesi helâl değildir ve kimin yanında bulunuyorsa bunları dökmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili deliller sahâbenin uygulaması ve Hz. Peygamber’in (a.s.) dökülmesini emrettiğine dair rivâyetlerdir.¹⁰⁷⁷

Şâfîî, Hanbelî ve Zâhirîlerin oluşturduğu cumhûra göre sarhoş edici içeceklerin hiçbiri, -meyte gibi- mal kategorisinde değildir.¹⁰⁷⁸ Konuyla ilgili olarak şu âyetleri gerekçe göstererek alkollü içeceklerin -tıpkı Müslümanlara yasaklanması gibi- gayrümüslimlere de yasaklandığını ve onların da ilâhî hitaba mazhar olduklarını; buna bağlı olarak da alkollü içeceklerin hiç kimse için mal olarak kabul edilmeyeceğini ifade etmektedirler:¹⁰⁷⁹ “Şüphesiz ki Allah katında din, İslâm’dır.”¹⁰⁸⁰, “De ki ey insanlar! Ben Allah’ın sizin hepinize gönderilmiş Peygamberiyim.”¹⁰⁸¹, “Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, bu ondan asla kabul edilmeyecek ve o âhirette kaybedenlerden olacaktır.”¹⁰⁸² Şâfîîler hamrı, muhterem/değerli ve gayr-ı muhterem/değersiz olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Onlara göre sirke yapmak üzere alınan veya ayrılan üzüm suyu, herhangi bir müdahale olmaksızın hamra dönüşecek olursa bu hamr muhterem sayılmaktadır. Çünkü sirke yapmak, icmâ ile câizdir. Onun dışındakiler gayr-ı muhterem kabul edilmektedir.¹⁰⁸³ Ancak her ikisine mâli bir değer atfedilmemektedir.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁷⁶ Karâfî, *ez-Zahîre*, 8/278.

¹⁰⁷⁷ Bağdâdî, *el-Maûne*, 712-713.

¹⁰⁷⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 18/254; Ebû Ya‘lâ Muhammed b. Hüseyin Ferrâ’, *el-Mesâ‘ilu’l-fikhiyye*, thk. Abdülkerîm b. Muhammed el-Lâhim (Riyad: Mektebetü’l-Ma‘ârif, 1985), 2/389; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr*, 12/322; Buhûtî, *Keşşâfu’l-Kınâ’ ‘an Metni’l-İknâ’*, 6/131.

¹⁰⁷⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr*, 12/322.

¹⁰⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/19.

¹⁰⁸¹ A‘raf, 7/158.

¹⁰⁸² Âl-i İmrân, 3/85.

¹⁰⁸³ Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn ve umdetü’l-müttakîn*, 4/72.

¹⁰⁸⁴ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab fi dirâyeti’l-mezheb*, 6/160.

3.2.2. Alkolün Mütekavvim Olup Olmaması Meselesi

“Doğrultmak, düzeltmek ve şekil değiştirmek” anlamlarına gelen tekavvime fiilinin ism-i fâili olan *mütekavvim*, terim olarak bir malın, -zorunluluk hâli olmaksızın- kendisinden şer’an yararlanılmasının mubah olmasını ifade etmektedir.¹⁰⁸⁵ Her mütekavvim, mal iken; her mal, mütekavvim niteliğinde değildir. Bu doğrultuda bir malın mütekavvim sayılabilmesi için insanın fitrî olarak kendisine meyledip onu biriktirme isteğinin olması, bunun yanı sıra dinî açıdan da kendisinden yararlanılabilmesinin mubah olması gerekmektedir.¹⁰⁸⁶ Mütekavvim mal üzerindeki hibe, âriyet, vasiyet, ortaklık ve benzeri günlük muâmeleler sahihtir. Gayr-ı mütekavvim mallar üzerinde yapılacak bu gibi akit ve muâmeleler ise geçersizdir.¹⁰⁸⁷

Tüketimi ve kendisinden yararlanılması harâm olması hasebiyle hamr, Müslüman için mütekavvim bir mal olarak kabul edilmemektedir. Buna bağlı olarak da -ileride değinileceği üzere- onu telef eden veya gasp eden kişi, tazminle yükümlü değildir. Konuyla ilgili mezhepler arasında görüş birliği bulunmaktadır.¹⁰⁸⁸ Ancak zimmîler için hamrın mal kabul edilip edilmeyeceği konusu tartışmalıdır.

Hanefî mezhebine göre hamr, gayrimüslim için mütekavvim mal kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak kişinin borç verdiği şahıs, Müslüman değilse ve hamr satarak geçimini sağlıyorsa ondan elde ettiği parayla borcunu ödeyebilir. Müslüman da hamr satarak elde edilen parayla borcunun ödenmesini kabul eder. Çünkü hamr, gayrimüslim için mütekavvim bir mal sayılmaktadır. Ancak borç verdiği kişi Müslümansa ve hamr satarak parasını ödeyecek olursa borçlu kişinin borcuna karşılık hamr parasını alması câiz değildir. Çünkü hamr Müslüman için mütekavvim bir mal değildir. Dolayısıyla gerçekleşen satım akdi de bâtıldır. Bâtil bir akitten kazanılan parayla kişinin borcunu tahsil etmesi câiz değildir. Aynı şekilde bir Müslüman ölür ve onun hamrdan elde ettiği parası miras olarak kalırsa, Şeybânî’ye göre vârislerinin bu parayı alması helâl değildir. Çünkü bu miras, mütekavvim olan bir malın geliri değildir. Bu durumda ilgili para, gasp edilmiş mal gibi sayılır. Şayet sahiplerine vermek mümkün değilse tasadduk edilir.¹⁰⁸⁹ Tüketimi harâm olan bâzik, munassaf gibi içecekler Ebû Hanîfe’ye göre mütekavvim mal kategorisindeyken İmâmeyn’e göre değildir.¹⁰⁹⁰ Tılâ’nın

¹⁰⁸⁵ Heyet, *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 13/168.

¹⁰⁸⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 4/501.

¹⁰⁸⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihalî* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 42.

¹⁰⁸⁸ Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/174; Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 2/435; Şirbinî, *Muğnil-muhtâc*, 3/351.

¹⁰⁸⁹ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/27.

¹⁰⁹⁰ Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*, 5/368.

hükmü konusunda ise ihtilâf bulunmaktadır ve bundan ötürü tılâ', Hanefilerce mal kategorisinde kabul edilmektedir.¹⁰⁹¹

Alkollü içecekleri mal kategorisinde değerlendirmeyen Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîler, bu konuda Müslüman ve zimmî arasında bir ayırım yapmamaktadırlar.¹⁰⁹² Dolayısıyla bunlara göre hamr, zimmîler için mütekavvim de değildir. Onların bu görüşünün gerekçelerinden birinin de, hamrın, Ehl-i kitabın dinlerine göre de harâm olduğu hususunun teşkil ettiği düşünülebilir. Mâlikîler ise hamrı, Hanefilerde olduğu gibi zimmîler için mütekavvim bir mal olarak kabul etmektedirler. Buna bağlı olarak zimmîlerin alkollü içeceklerinin güvence altında olduğunu söylemektedirler.¹⁰⁹³ Alkollü içecekleri zimmî için mütekavvim bir mal saymanın furû' fıkhında muhtelif yansımaları bulunmaktadır. Örneğin zimmî biri, gayrimüslim kölesiyle alkole karşılık mukâtebe akdi yaparsa, bu akit geçerli olmaktadır. Çünkü alkol, onlar için mütekavvim ve değerli bir mal kabul edilmektedir.¹⁰⁹⁴ Dolayısıyla bir bütün olarak gayr-ı mütekavvim bir mal olarak değerlendirmekten ziyâde konuyla ilgili Müslüman-gayrimüslim ayırımı göz önünde bulundurularak değer atfedilip edilmeyeceğini belirtmenin daha isabetli olacağı söylenebilir.

3.2.3. Satım Akdinde Alkol

"İçimi harâm olan şeyin satımı da harâmdır."¹⁰⁹⁵, "Hamra (aynına), içene, sunana, satana, alana, yapana, yapılmasını isteyene, taşıyana, taşıttırana ve kazancını yiyene Allah lanet etmiştir."¹⁰⁹⁶ hadislerinden yola çıkan fakîhlere göre hamr satmak câiz değildir.¹⁰⁹⁷ Konuyla ilgili İslâm hukukçuları arasında bir ihtilâf bulunmamaktadır. Nitekim İbn Hacer Askalânî, bu konuda âlimlerin icmâ ettiğini söylemektedir.¹⁰⁹⁸ Ancak hamr ile ilgili olarak Hanefî mezhebinde câiz olup diğer mezheplerde câiz görülmeyen¹⁰⁹⁹ şu iki konu bulunmaktadır:

Bunlardan birincisine göre hamr, altın ve gümüş gibi bir para karşılığında satılırsa ilgili akit bâtil olmaktadır. Dolayısıyla bu satım, hiçbir hukukî sonuç doğurmamaktadır.

¹⁰⁹¹ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 7/69.

¹⁰⁹² Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 18/254; Ferrâ', *el-Mesâ'ilu'l-fikhiyye*, 2/389; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 12/322; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ' an Metni'l-İknâ'*, 6/131.

¹⁰⁹³ Karâfî, *ez-Zahîre*, 8/277-279.

¹⁰⁹⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 6/287; Serahsî, *el-Mebsût*, 8/56; Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 4/137-138; Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 4/39.

¹⁰⁹⁵ Müslim, *Sahîh*, Müsâkât, 68; Şâfiî, *el-Müsned*, 283.

¹⁰⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/405 (4787); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Eşribe, 2; İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 6.

¹⁰⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/14-15; Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 5/144-145; 5/115; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/45; 'Aynî, *el-Binâye*, 12/368; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 7/490-491; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 17/184; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/169; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/146.

¹⁰⁹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 4/426.

¹⁰⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/169.

Ancak para dışında başka bir şeyle satılırsa (diğer bir ifadeyle bir ayn/eşya karşılığında takas (*trampa*) edilirse) bu akit fâsid olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak hamr mukâbilindeki mallara sahip olunmaktadır. Aralarındaki fark şöyle izah edilmektedir: Şayet hamr para karşılığında satın alınırsa, bu hamra değer vermek anlamına gelmektedir. Fakat hamrı verip kumaş alındığında bu, kumaşa değer atfetmek anlamına gelmektedir.¹¹⁰⁰ İlgili hükmün hukukî sonucu şöyledir: Hamr karşılığında alınan mal kabzedilir. Karşılığında da değeri meşru bir semen olarak ödenir.¹¹⁰¹ *Mecelle*'de bu durum, şöyle ifade edilmektedir: “Mütekavvim olmayan malı satmak bâtıldır.”¹¹⁰² “Mütekavvim olmayan mal ile bir mal satın almak fâsiddir.”¹¹⁰³ Hanefiler alışverişte semeni rükün olarak değil de akdin hükmü yahut gereği olarak değerlendirdiklerinden ötürü semene dair şartlar konusunda mebî' kadar hassasiyet göstermemekte, semene dair şartları akdin kuruluş şartları dışında incelemektelerdir.

İkincisi ise Ebû Hanîfe'ye göre bir Müslümanın, kendisine hamr/şarap alması ve satması için zimmîyi vekil tayin etmesi câizdir. Zira insan tabiatının meylettği bir içecek olması hasebiyle diğer içeceklerde olduğu gibi Müslümanın vekâlet yoluyla alıp satmasının mubah olması gerekir. İmâmeyn'e göre ise câiz değildir. Çünkü bir Müslümanın, bu alışverişi kendi başına yapması helâl değildir. Kendine helâl olmayan bir alışverişi, gayrimüslim biri yoluyla yapması da câiz olmamalıdır.¹¹⁰⁴

Ebû Hanîfe'ye göre hamr dışındaki harâm içeceklerin satımı câizdir. Çünkü ona göre hamr dışındaki içkilerin satılamayacağına dair açık bir delil yoktur. İmâmeyn'e göre ise câiz değildir. Çünkü imâmeyne göre içimi harâm olan bir şey mal olmaz ve satılamaz.¹¹⁰⁵ Örneğin nakî'u'l-'ineb harâm olduğu hâlde Ebû Hanîfe'ye göre satımı câizdir. Bu yönüyle telef edildiğinde tazmini söz konusu olmaktadır.¹¹⁰⁶ Bâzıkla ilgili olarak Ebû Hanîfe'den iki görüş aktarılmaktadır. Bunlardan birincisine göre bâzık, hamr hükmünde olduğu için satımı câiz değildir. Ancak mezhepte tercihe şayan olan ikinci görüşe göre ise hüküm itibarıyla munassaf gibi satım akdine konu olması mubahtır.¹¹⁰⁷ Kâsânî, nebîzu't-temr, en alt derecede pişirilmiş olan nak'î'u'z-zebîb ve münassafın satımının Şeyhayn'a göre câiz olduğunu aktarmaktadır.

¹¹⁰⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/43; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 1/200; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 6/77.

¹¹⁰¹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/305; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/54.

¹¹⁰² *Mecelle*, Md. 211.

¹¹⁰³ *Mecelle* Md. 212.

¹¹⁰⁴ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 6/3115-3116; İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf 'alâ mezâhibi'l-'ulemâ*, 8/297; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 7/492.

¹¹⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/14-15; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 5/144-145;5/115; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/395; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/45; 'Aynî, *el-Binâye*, 12/368.

¹¹⁰⁶ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/45.

¹¹⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/14.

Bu yönüyle söz konusu içecekleri haksız yere telef eden kişi, bunları tazmin etmekle yükümlüdür.¹¹⁰⁸ Mezhep içerisinde müftâ-bih olan görüşe göre hamr dışında sarhoş edici niteliği bulunan tüm içeceklerin satımı câizdir.¹¹⁰⁹

Harâm olan bâzîk ve musannef türü içeceklerin satım akdine konu olmasını câiz görmeyenlerin¹¹¹⁰ delilleri şunlardır:

- Satım akdinin konusu maldır. Bir şeyin mal olarak değerlendirilebilmesi için hem gerçekte hem şer'î açıdan kendisinden yararlanılmasının mubah olması gerekmektedir. Ne hakikatte ne de şer'î açıdan bu harâm içeceklerden yararlanmak mümkün ve câiz değildir; bundan ötürü de bunlar, mal kategorisine girmemektedir. Buna bağlı olarak da satımları câiz olmamaktadır.¹¹¹¹
- Hamrda olduğu gibi tüketilmesi harâm olan içeceklerin satılması da câiz değildir. Çünkü bir şeyin satıma konu olabilmesi için fikhî olarak kendisinden yararlanılabilmesinin mubah olması gerekmektedir. Bu ürünlerden de yalnızca tüketilerek yarar sağlanabilir. Tüketilmesi harâm olduğu için hamrda olduğu gibi satım akdine konusu olması da câiz değildir.¹¹¹²

Hamr dışındaki harâm içeceklerin satımını câiz gören Ebû Hanîfe'nin görüşünün delilleri şöyledir:

- Satım, rağbet edilen bir malın aynı şekilde rağbet edilen bir malla değiştirilmesidir. Nitekim âyette şöyle buyrulmaktadır: “*İşte hidâyete karşılık dalaleti satın alanlar bunlardır. Tabi, ticaretleri kar etmediği gibi hidâyeti de kaybetmişlerdir.*”¹¹¹³ Harâm olan bu içecekler de kendilerine rağbet edilen ürünlerdendir. Buna bağlı olarak da satımı câizdir. Aslında hamr da rağbet edilen bir maldır. Ancak nas tarafından doğrudan satımı yasaklanmıştır ve bundan ötürü satış akdine konu olmamaktadır.¹¹¹⁴
- Hamr dışındaki harâm olan içeceklerin hükmüyle ilgili ihtilâf bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlar, müselles gibi satım akdine konu olabilir. Ayrıca tüketimin harâm olması, satımının da harâm olmasını zorunlu kılmamaktadır. Nitekim necis olan yağın yenilmesi harâm iken satımı harâm değildir. Aynı şekilde gübrenin yenilmesi

¹¹⁰⁸ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 5/116.

¹¹⁰⁹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/454.

¹¹¹⁰ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 5/115; Serahsî, *el-Mebsût*, 24/14.

¹¹¹¹ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 5/115.

¹¹¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 24/14-15.

¹¹¹³ Bakara, 2/16.

¹¹¹⁴ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 5/115.

harâmdır, ancak satımı hukuken geçersiz değildir. Bunun yanı sıra hamrın satışının harâm olması ise nas ile belirlenmiştir. Bir fer'in, nas ile harâm kılınan bir asla dâhil olması için bütünüyle onun özelliklerini taşıması gerekmektedir. Burada ise öyle bir durum yoktur. Örneğin azı veya çoğu fark etmeksizin hamr, had cezasını gerektirirken; harâm olan musannef türü içecekler için aynı durum bütünüyle söz konusu değildir.¹¹¹⁵

Cumhûra göre istihâle yoluyla temiz olmaları mümkün olsa bile necisu'l-ayn/maddî necâset sayılan maddelerin satımı helâl değildir. Bu nedenle onlar, hamr dışındaki alkollü içeceklerin satımını ve selem akdine konu olmasını câiz görmemektedirler. Konuyla ilgili olarak Müslüman veya zimmî arasında da bir fark gözetmemektedirler.¹¹¹⁶ Çünkü onlara göre zimmet sözleşmesi, zimmîlerin açıktan alkol satmalarına izin vermemektedir.¹¹¹⁷ Bunun yanı sıra Şâfîilere, Hanbelîlere ve Zâhîrîlere göre diğer bir gerekçe İslâm dininin hükümlerinin onlara da hitap etmesidir.¹¹¹⁸ Hanefî mezhebine göre ise zimmîlerin kendi aralarında alkol alıp satmaları câizdir. Çünkü onlar için hamr değerli olan mallardandır. Onların ilgili alışverişleri Müslümanların meyve suyu alıp satması gibidir.¹¹¹⁹

Ebû Hanîfe ve Mâlikîlere göre, tek bir pazarlıkla helâl ile harâm ürünler birlikte (diğer bir ifadeyle mütekavvim ile gayr-ı mütekavvim mallar birbiriyle) satılsa, ilgili satış bütünüyle geçersiz (bâtıl) olur. Hanefîlerden İmâmeyn'e göre ise söz konusu satış, helâl olan malda geçerli; harâm olan malda ise fâsid olur. Örneğin bir ton buğday ile bir ton hamr yahut hamr ile sirke birlikte tek bir pazarlıkla satılsa, Ebû Hanîfe'ye ve Mâlikîlere göre satış bütünüyle bâtıldır. Çünkü hem sahih hem bâtil olan satış, tek bir pazarlıkta yapıldığında akitteki bozukluk akdin tamamını etkilemektedir. İmâmeyn'e göre ise buğday yahut sirke kısmını ilgilendiren satış geçerli, hamr kısmını ilgilendiren kısım ise fâsidtir. Çünkü onlara göre akitteki bozukluk, sadece fâsid olan kısım sınırlı kalmakta; fesâdın tesiri sahih olan kısma ise sirâyet etmemektedir.¹¹²⁰ Şâfîî mezhebinde konuyla ilgili iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine ve mezhepte sahih kabul edilen görüşe göre satış, helâl olan madde için geçerli, harâm olan için ise bâtıldır. İkinci ve zayıf kabul edilen görüşe göre her ikisi için de

¹¹¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/14-15.

¹¹¹⁶ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 9/227.

¹¹¹⁷ Karâfî, *ez-Zahîre*, 5/397.

¹¹¹⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 7/491-492; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 9/227; Buhâtî, *Keşşâfu'l-Kinâ' 'an Metni'l-İknâ'*, 3/154.

¹¹¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 2/10; Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 7/122.

¹¹²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/3; Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhanî*, 6/382; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 2/23; Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 3/225; Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 3/15; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 126.

geçersizdir.¹¹²¹ Şâfiîlerde olduğu gibi Ahmed b. Hanbel'den de konuyla ilgili aynı iki görüş aktarılmaktadır.¹¹²²

Netice olarak fakîhlerin, hamrın Müslüman için mütekavvim bir mal sayılmadığı; bu sebeple hamrın, alım-satım ve mülkiyet gibi hukukî işlemlere konu olmayacağı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Bu hususta cumhûrun, tüm içecekleri hamr gibi değerlendirdiği; Ebû Hanîfe'nin ise hamr ile diğer sarhoş edici içecekleri birbirinden farklı olarak mütalaa ettiği görülmektedir. *Mecelle*'de geçen "Def-i mefâsid, celb-i menâfiden evlâdır." "Zarar bi-kaderi'l-imbân defolunur." "İşlenmesi memnu' olan şeyin, istenmesi dahi memnu' olur." ilkeleri ile "harâma giden yolların kapatılması gerektiği" kâidesi göz önünde bulundurulduğunda, çoğu sarhoş eden bütün içeceklerin alım ve satımına konu olmasının câiz olmadığı söylenebilir.

3.2.4. Hamr Üreticisine Hammadde Satmak

Günümüzde özellikle tarımla uğraşan kimselerin, ürettikleri mahsulleri alkollü içecek üreten fabrikalara satmalarının İslâm hukukuna göre câiz olup olmadığını gündeme getirmektedir. Fakîhler arasında bu hususta ihtilâf olduğundan dolayı verilen cevaplar da değişkenlik göstermektedir. Bu minvâlde konuyla ilgili fakîhlerin görüşleri şöyledir:

Ebû Hanîfe'ye göre hamr üreticisine üzüm suyu satmakta herhangi dinî/hukukî bir sakınca bulunmamaktadır. Çünkü ona göre esasında üzüm suyuyla ilgili tasarrufta bulunmak câizdir. Harâm olan ise üzüm suyundan hamr elde edip içmektir. Bu durum, kişinin giyip giymeyeceğini bilmediği bir erkeğe ipek elbise satması gibidir -ki böyle bir satış mubahtır-. Hamra (aynına), içene, sunana, satana, alana, yapana, yapılmasını isteyene, taşıyana, taşıttırana ve kazancını yiyene Allah lanet etmiştir."¹¹²³ şeklindeki hadis, bunun harâm olduğuna dair delil olmaz. Çünkü burada satılan ürün, üzüm suyudur; hadiste yasaklanan husus ise hamrdır.¹¹²⁴ Mezhebin ana kaynakları, herhangi bir ayırım yapmaksızın hamr üreteceği bilinen bir kişiye üzüm suyu satmanın mubah olduğunu aktarmaktadır.¹¹²⁵ İbn Âbidîn ise İmâmeyn'e bunun göre câiz olmadığını ifade etmektedir.¹¹²⁶ Hanefî âlimlerden

¹¹²¹ Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 9/237; Ensârî, *Fethü'l-vehhâb bi şerhi Menheci't-tüllâb*, 1/197; Şirbînî, *Muğnil-muhtâc*, 2/397.

¹¹²² Kelvezânî, *el-Hidâye*, 232; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/20.

¹¹²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/405 (4787); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Eşribe, 2; İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 6.

¹¹²⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/391; Serahsî, *el-Mebsût*, 24/6.

¹¹²⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 241; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/378; Mevslî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/162; Neseî, *Kenzü'd-dekâik*, 612; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 214.

¹¹²⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/391.

Ebû Abdullah el-Basrî'nin (ö. 369/979) aktardığına göre hamr üreticisine üzüm suyu satmak, günah işlemeye destek olmak anlamına geldiği için câiz değildir.¹¹²⁷

İmâm Şâfiî'ye göre kişinin, hamr yapacağını bildiği şahsa üzüm suyu satması mekrûhtur ve ilgili alışveriş de geçersiz değildir. Çünkü bu şahsın, satın aldığı üzüm suyunu hamra dönüştürmeme ihtimali de bulunmaktadır.¹¹²⁸ Ayrıca Allah'ın ona tövbe nasip etmesi de ihtimal dahilindedir.¹¹²⁹ Irak Şâfiî fakihlerin önde gelen âlimlerinden ve ashâbü'l-vücûh müctehidlerden kabul edilen Ebû Hâmid el-İsferâyînî'ye (ö. 406/1016) göre hamr yapılması için üzüm satmak harâmdır. Böyle bir alışveriş de hukuken geçersizdir. Çünkü bu durum, masiyete yardım etmek anlamına gelmektedir.¹¹³⁰ Nevevî, en sahih kabul edilen görüşe göre hamr veya nebîz yapacağı yüzde yüz bilinen şahsa üzüm veya hurma satmanın harâm olduğunu söylemektedir.¹¹³¹

Mâlikî mezhebinin meşhur görüşüne göre alkollü içecek üreticisine üzüm suyu satmak câiz değildir. Dolayısıyla satıldığında şayet mamûl mevcutsa ilgili alışveriş feshedilir.¹¹³² Hanbelîlere göre de kötülüğe vesile olmak anlamına geleceği için hamr elde edecek kişiye üzüm veya meyve suyu satmak harâmdır.¹¹³³ Evzâî'nin bunu, "Müslümanları öldüreceği bilinen birine silah satmak" gibi gördüğü aktarılmaktadır.¹¹³⁴ Konuyla ilgili Evzâî'nin temel gerekçesi ise şu âyettir: "İyilikte ve takvada yardımlaşın, günahta ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."¹¹³⁵ Zâhirîlere göre hamra dönüştürüp dönüştürmeyeceği kesin olarak bilinmeyen bir şahsa meyve suyunu satmak câizdir. Ancak onu hamra dönüştüreceğini kesin olarak biliyorsa böyle bir satış helâl değildir. Buna bağlı olarak ilgili alışveriş de feshedilir.¹¹³⁶ İbnü'l-Münzir (ö. 318/930 [?]); Sevrî (ö. 161/778), Hasan el-Basrî ve Atâ b. Ebî Rebâh'ın "Allah alışverişi helâl kıldı..."¹¹³⁷ âyetinden yola çıkarak sarhoş edici içecek üretmesi için bir kişiye hurma satmayı mubah olarak değerlendirdiklerini aktarmaktadır.¹¹³⁸

¹¹²⁷ Suğdî, *en-Nutef fi'l-fetâvâ*, 490.

¹¹²⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 3/75.

¹¹²⁹ İbnü'l-Mehâmîlî, *el-Lubâb*, 244.

¹¹³⁰ İmrânî, *el-Beyân*, 5/121-122.

¹¹³¹ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 3/418.

¹¹³² İbn Abdülber, *el-Kâfi fi fikhi ehli'l-Medîne*, 2/677; İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 18-613-614; Şihâbuddîn Ahmed b. Ganîm b. Sâlim el-Ezherî Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devvânî 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1995), 2/288.

¹¹³³ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/12-13; Abdulkâdir b. 'Umer b. Abdulkâdir İbn Ebî Tağlib, *Neylü'l-me'ârib bi-şerhi Delîli't-tâlib*, ed. Muhammed Süleymân Abdullah el-Eşkar (Kuveyt: Mektebetü'l-Fellâh, 1983), 1/335.

¹¹³⁴ İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 14/295.

¹¹³⁵ Mâide, 5/2.

¹¹³⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 12/377.

¹¹³⁷ Bakara, 2/275.

¹¹³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/167.

Günümüz İslâm hukukçularından Halit Çalış, konuyu şu şekilde değerlendirmektedir: “İslâm hukukunda bireylerin, her türlü yararlanma ve tasarruf yetkisine sahip buldukları meşru/helâl mülklerindeki tasarrufları, herhangi bir şekilde hukuk dışı bir sonuç doğurmama/harâma yol açmama şartına bağlı olarak hukuken sınırlandırılmıştır. Özel mülkiyete getirilen bu tür kanunî sınırlamalarla, fertlerin ve özellikle de toplumun maslahatı düşünülmüş ve toplumdan zararı giderme hedeflenmiştir. Birey, mülkiyete dayalı yetkilerini ancak bu çerçevede kullanabilir.”¹¹³⁹ Yavuz Köktaş, ilkesel olarak mekrûh olması gerektiğini, ancak yerine göre harâm da mubah da olabileceğini ifade etmektedir. Ona göre eğer içki üretimi yapan yer gelirini Müslümanların aleyhine kullanacak şekilde hareket ediyorsa harâm olur. Diğer taraftan böyle bir durum olmayıp şayet üzüm, üreticinin elinde kalıp ziyan olacaksa bu durumda mubah olabilir. Normal durumlarda ise mekrûhtur.¹¹⁴⁰

Yukarıdaki yaklaşımlardan hareketle şunları söylemek mümkündür: Alkollü içecek ürettikleri bilinen kimselere hammadde sağlamak/satmak, onlara helâl olmayan bir konuda yardım etmek anlamına gelmektedir. Bu da harâma giden yolların kapatılacağı anlamına gelen sedd-i zerâi' ilkesine göre câiz değildir. Burada konuyla ilgili temel ölçü, zann-ı gâliptir. Dolayısıyla kişinin baskın gelen kanaatine göre alveriş yaptığı kimse, alkollü içecek üretmeyecekse ona hammadde sağlaması helâldir. Ancak ihtiyata uygun olan alkollü içecek üretmeyeceğini bildiği veya düşündüğü kimseye satmaktır. Burada göz ardı edilmemesi gereken husus, etil alkol üreticisi değil alkollü içecekler üreticisine satmanın mubah olmadığıdır. Nitekim saf etil alkol, farklı birçok alanda kullanılmakta olup keyif verici içecekler kapsamında değildir.

3.2.5. İcâre Akdinde Alkol

İcâre akdinde kiralanın eşyadan yararlanmanın hukukî/dinî yönden de mubah olması esastır. Buna bağlı olarak gerek hukuk gerekse din tarafından yasak şeklinde değerlendirilen bir eylemin gerçekleştirilmesi üzerine yapılan akit câiz değildir. Ancak zimmî kategorisindeki kişinin, bir gayrimenkulü alkollü içecek satmak üzere Müslümandan kiralaması, tartışma konusu olmuştur. Harâma kapı aralayan işlemlerle ilgili -ister doğrudan isterse dolaylı olarak- sebep-sonuç ilişkisi bulunuyorsa, cumhûra göre ilgili akit câiz değildir. Fakat Ebû Hanîfe, böyle bir harâmlığın olabilmesi için daha sıkı bir sebep-sonuç bağı aramaktadır.¹¹⁴¹ Bu minvâlde zimmî bir kişi, hamr satmak üzere bir Müslümanın evini kiralasa, ilgili akit Ebû

¹¹³⁹ Halit Çalış, *İslam Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları* (Konya: Yediveren Kitap, 2004), 423.

¹¹⁴⁰ Yavuz Köktaş, *Fıkıh ve Hadis ya da Doktor ve Eczacı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 113-114.

¹¹⁴¹ Ali Bardakoğlu, “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/385.

Hanîfe'ye göre geçerlidir.¹¹⁴² İmâmeyn'in de aralarında olduğu cumhûra göre ise geçersizdir.¹¹⁴³ Ebû Hanîfe'nin delilleri şöyledir: (i) Kira akdi, ilgili yerden yararlanmak üzere yapılmaktadır. Bu nedenle kira ücreti de kiracıya verildikten sonra gerekli olmaktadır. Bir yeri kullanmak/yararlanmak üzere kiraya vermekte de bir günah yoktur. Günah kiracının eylemi nedeniyle olmaktadır ki o bu konuda irade/seçenek sahibidir. Kira akdinde iki taraf da kiralamayı uygun bir şekilde yaptıktan sonra kiralayan kişinin bunu farklı amaçlarla kullanması ise akdin dışında bir durumdur¹¹⁴⁴ (ii) Hamr, zimmîlerin yanında -Müslümanların nezdindeki sirke gibi- helâldir; bu bakımdan onların böyle bir kiralama işleminde bulunmaları sahihtir.¹¹⁴⁵ İmâmeyn'in de aralarında bulunduğu cumhûrun delilleri ise şu şekildedir: (i) Hamr satmak dinen yasaktır. Yasak olan bir eylem için bir yeri kiraya vermek de harâm'dır.¹¹⁴⁶ (ii) İslâm'da harâm kılınmış bir iş için evi kiraya vermek günaha yardım etmektir. Günaha yardım etmek de câiz değildir.¹¹⁴⁷

Ancak Ebû Hanîfe'ye göre zimmîlerin içerisinde alkol satmak üzere Müslümandan bir ev kiralayabilmeleri, şehrin civarlarındaki kenar mahalleleri için söz konusu olmaktadır. Zira zimmîlerin şehir merkezlerinde alkol satışı yapmaları yasaktır.¹¹⁴⁸ Kenar mahallelerde buna izin verilmesinin nedeni, 'Aynî'ye göre toplu ibâdetler, bayramlar, had cezalarının tatbiki gibi İslâmî şîârların kâhir ekseriyetinin merkezî yerlere özgü olmasındandır.¹¹⁴⁹ Mezhebin bazı âlimleri, Ebû Hanîfe'nin ilgili görüşünün Kûfe'nin kenar mahallelerine ilişkin olduğu düşüncesindedir. Çünkü onun yaşadığı dönemde, kenar mahallelerde ağırlıklı olarak zimmîler yaşamaktaydı. Buradan hareketle Müslümanların çoğunluklu olduğu yerlerde, ilgili görüşün geçerli olmayacağı belirtilmektedir.¹¹⁵⁰

Müslüman birinin, zimmînin hamrını taşıma işinde çalışıp çalışamayacağı da icâre konusu bağlamında İslâm hukukçuları arasında ihtilâflı konulardan biridir. Ebû Hanîfe'ye göre zimmînin taşıdığı hamrı döktürme ihtimali de bulunduğu için böyle bir iş/işlem câizdir. O, bunu ölü veya dışkı taşıma işlemine benzetmektedir. Nitekim ona göre bunları taşımak için çalışmak câizdir Dolayısıyla böyle bir taşımayı, mâsiyete konu olan veya doğrudan günaha

¹¹⁴² Şeybânî, *el-Asl*, 4/17-18; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/38.

¹¹⁴³ Şeybânî, *el-Asl*, 4/17-18; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/38; Ulayş, *Minehu'l-Celil Şerhu Muhtasarı Halil*, 7/489; Bağdâdî, *el-Maûne*, 714; İmrânî, *el-Beyân*, 7/290; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 7/182; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/408.

¹¹⁴⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühu*, 4/2688.

¹¹⁴⁵ Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhanî*, 7/483.

¹¹⁴⁶ İmrânî, *el-Beyân*, 7/290.

¹¹⁴⁷ 'Aynî, *el-Binâye*, 12/221.

¹¹⁴⁸ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/378; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/29.

¹¹⁴⁹ 'Aynî, *el-Binâye*, 12/220-221.

¹¹⁵⁰ Şeyhizâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 2/529; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, 1/320; Haskefî, *ed-Dürü'l-muhtâr*, 661.

yol açabilen bir iş olarak değerlendirmemektedir.¹¹⁵¹ İmâmeyn'e göre ise hamrı taşımak onu içmek gibi harâmdır. Bunların konuyla ilgili delilleri şu hadistir: “Allah, hamra on yönden lanet etmiştir. Hamra (aynına), içene, sunana, satana, alana, yapana, yapılmasını isteyene, taşıyana, taşıttırana ve kazancını yiyene.”¹¹⁵² Hanefî mezhebinin fakîhlerinden Aynî, böyle bir taşıma işlemini mekrûh olarak değerlendirmektedir.¹¹⁵³ Mâlikîler, “*İyilikte ve takvada yardımlaşın, günahta ve düşmanlıkta yardımlaşmayın.*”¹¹⁵⁴ âyetini delil göstererek hamr taşımanın câiz olmadığını belirtmektedirler.¹¹⁵⁵ Nitekim Mâlikî fakîhi Kâdî Abdülvehhâb el-Bağdâdî (ö. 422/1031) benzer gerekçelerden yola çıkarak bir kimsenin kendisini, evini, hizmetçisini veya hayvanını hamr işlerinde kullanarak ücretlendirmesinin câiz olmadığını ifade etmektedir.¹¹⁵⁶ Bunlara mukâbil Şâfiî ve Hanbelîler, meseleye gaye merkezli yaklaşarak söz konusu taşıma işlemi dökmek için ise ilgili icâre akdinin sahih; başka işlemlerde kullanmak için ise bâtil olduğunu söylemektedirler.¹¹⁵⁷

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili görüşü şöyledir: “Dinimizde yasak olan şeyleri yapmak günah/harâm olduğu gibi, böyle şeylerin yapılmasına rıza göstermek ve yardımcı olmak da günah/harâmdır. Hz. Peygamber, harâm bir maddeyi kullanan ile birlikte onu imal eden, taşıyan, aracılığını ve sunumunu yapan kişilerin de aynı günaha girdiğini bildirmiştir. Bu itibarla, bir kimsenin helâlinden kazanma konusunda alternatif imkânları bulunduğu sürece dinen yasaklanan şeylerin yapıldığı iş yerlerinde çalışması câiz olmaz. Ancak bütün çabalarına rağmen geçimini sağlayacak başka iş bulamadığı durumlarda zaruret sebebiyle bu tür iş yerlerinde çalışabilir. Zaruret durumu ortadan kalkması, yani yapılması helâl olan uygun bir iş veya iş yeri bulması hâlinde ise bu eski iş yerini terk etmesi gerekir.”¹¹⁵⁸ Günümüz İslâm hukukçularından Orhan Çeker ise kendisine içki firmasının nakliyesinde şoförlük yapmanın hükmünü soran kişiye şöyle yanıt vermektedir: “Peygamberimiz (a.s.), içkinin on yönden lanetlendiğini buyurmuştur. Dolayısıyla bu işle

¹¹⁵¹ Şeybânî, *el-Asl*, 4/17; Kudûrî, *et-Tecrid*, 7/3686-3687; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/38; Bardakoğlu, “İcâre”, 21/385.

¹¹⁵² Şeybânî, *el-Asl*, 4/17; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/38; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 4/190. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/405 (4787); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, eşribe, 2; İbn Mâce, *es-Sünen*, eşribe, 6.

¹¹⁵³ Aynî, *el-Binâye*, 12/224.

¹¹⁵⁴ Mâide, 5/2.

¹¹⁵⁵ Kayrevânî, *et-Tehzîb fî ihtisârî'l-Müdevvene*, 3/362; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 5/409; Bağdâdî, *el-İşrâf*, 2/662.

¹¹⁵⁶ Bağdâdî, *el-Maûne*, 714.

¹¹⁵⁷ İmrânî, *el-Beyân*, 7/288-289; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 7/181; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 5/194; Şirbînî, *Muğnil-muhtâc*, 3/449; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/407; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhâlîm Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *İktizâu's-sırâtü'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cehîm*, thk. Nâsır Abdulkerîm el-Akl (Beirut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1999), 2/44-45; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ' 'an Metni'l-İknâ'*, 3/559.

¹¹⁵⁸ *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 541.

uğraşmak, lanetli işlerden olmaktadır. Rasûlullah (a.s.), içki içenden tutun da sakilik yapan, ticaretini yapan, nakleden, üzümünü ve bağınyı yetiştiren, o üzümü sıkarak ve içkiyi yapan, yani üretiminden içki içinceye kadar arada ne kadar vasıta varsa, bunların hepsinin lanetlendiğini beyan buyuruyor. Müslümanın bu lanetli işle uğraşması câiz değildir. Helâlden başka bir iş bulunmalı ve o helâl işte çalışılmalıdır.”¹¹⁵⁹

Konuyla ilgili görüşlere bakıldığında, Ebû Hanîfe'nin görüşlerinin diğer İslâm hukukçularının görüşlerine göre nispeten daha esnek olduğu görülmektedir. Nitekim o, alkollü içecek satmak üzere zimmîye mekân kiralanmasına ve onların sarhoş edici içeceklerini taşımaya cevâz vermektedir. Yaşadığı dönemdeki toplumun kozmopolit yapısı göz önünde bulundurulduğunda, onun bu görüşlerinin zimmîlerle ortak payda altında yaşama kültürü açısından önemli olduğu söylenebilir. Zira zimmet sözleşmesinin bir gereği olarak onlara, Müslümanların toplumsal yapısını bozmayacak şekilde yaşama hakkı verildiği gibi dinlerini ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarını görebilmelerine de fırsat verilmektedir. Ancak Müslümanların daha ziyâde homojen olarak hayatlarını sürdürdüğü günümüz toplumlarının kodları açısından duruma bakıldığında, Müslümanların çoğunlukta yaşadığı yerlerde fesada yol açmamak üzere alkollü içecek satılmak üzere Müslümanın mülkünü zimmîlere kiraya vermemesi ve onların işlerinde çalışmamasının, İslâm hukukunun genel ilkelerine uygun olacağı belirtilebilir. Bununla birlikte ihtiyaç söz konusu olduğunda ve de başka alternatif olmadığında Ebû Hanîfe'nin söz konusu görüşlerinden yararlanılabilir.

3.2.6. Rehin Akdinde Alkol

Kelime anlamı itibarıyla “bir şeyi hapsedme ve alıkoyma” anlamına gelen rehin, terim olarak çeşitli şekillerde tarif edilmektedir. Bu tanımlardan bazıları şöyledir: “Borç gibi geri alınabilecek bir şeyi haklı olarak alıkoymaktır.”¹¹⁶⁰, “Belirli bir malı, belirli bir vasıfla alıkoymaktır.”¹¹⁶¹, “Mal ile güvence verilen bir akittir.”¹¹⁶² *Mecelle*'de ise rehin şu şekilde açıklanmaktadır: “Rehn: Bir malı, andan istîfâsı mümkün olan bir hak mukabilinde mahbûs ve mevkûf kılmaktır. Ve ol mala, merhûn denildiği gibi, rehin dahi denilir.”¹¹⁶³ Söz konusu tanımlardan da anlaşıldığı üzere rehin, alacağı (kamu otoritesi vasıtasıyla) güvence altına alma ve borcun ödenmemesi halinde alacaklıya, alacağını rehin konusu olan maddeden elde

¹¹⁵⁹ Orhan Çeker, *Fetvalarım I* (Konya: y.y., 2013), 309.

¹¹⁶⁰ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/62.

¹¹⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 2/62.

¹¹⁶² Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 1/225.

¹¹⁶³ *Mecelle*, Md. 701.

etme imkânı vermektedir.¹¹⁶⁴ Bir malın rehin akdine konu olabilmesi için onun satım akdine uygun olması gerekmektedir. Buna bağlı olarak rehine konu olan malın akit esnasında mevcut, mütekavvim, malum ve teslim elverişli olması gerekmektedir. Binâenaleyh taraflardan birinin Müslüman olduğu bir akitte mütekavvim olmaması sebebiyle hamr, rehin konusu edilememektedir.¹¹⁶⁵ Meyve suyu ise fakihlerin görüş birliğiyle rehin konusu edilebilir. Ancak meyve suyunun rehin alınıp daha sonra hamra dönüşmesinin hükmü hakkında İslâm hukukçuları arasında ihtilâf bulunmaktadır.

Hanefî mezhebine göre rehin akdinin tarafları olan “rehin veren” (*râhin*) ile “rehin alan” (*mürtehin*) gayrimüslimse, bu durumda meyve suyu hamra dönüşse bile rehin akdi devam etmektedir. Ancak iki taraf Müslümansa, hamra dönüşen meyve suyu rehin akdini ifsâd etmektedir. Bu durumda râhin, söz konusu hamrı satmak üzere geri alamazken; mürtehin onu sirkeye dönüştürme hakkına sahip olmaktadır. Sirkeye dönüştükten sonra rehin akdinin hükümleri devam etmektedir. Râhin gayrimüslim, mürtehin Müslümansa, borcu sâbit kalmak üzere râhin hamrı geri alabilir. Bu nedenle Müslümanın hamrı sirkeleştirmesi câiz olmaz. Çünkü bu hamr, gayrimüslim için mal olarak kalmaya devam etmektedir. Râhin Müslüman, mürtehin gayrimüslimse, rehin akdi fâsid olmaktadır. Bu durumda mürtehinin onu sirkeleştirmesi câizdir. Ancak taraflar ister Müslüman ister gayrimüslim olsun hamrın kendiliğinden sirkeleşmesi durumunda rehin akdi geçerliliğini sürdürür.¹¹⁶⁶

Mâlikî mezhebine göre bir Müslüman, Müslüman veya gayrimüslim birinin meyve suyunu ipotek ettirirse ve bu meyve suyu da hamra dönüşürse, hâkimin emriyle söz konusu hamr dökülür veya sirkeleşmesi için bekletilir. Tarafların yaşadığı yerde hâkim yoksa mürtehin kendi başına dökülebilir. Eğer bir zimmî, bir Müslümansa meyve suyunu rehin olarak verirse ve meyve suyu da hamra dönüşürse, bu hamr dökülmez; zimmîye geri verilir ve borç da olduğu gibi kalır. Şayet hamr dökülmeden veya zimmîye verilmeden kendi başına sirkeleşirse, o durumda rehin akdi devam eder.¹¹⁶⁷ Şahıslar arasında münakaşaya yol açabilecek bir durum olması hasebiyle Mâlikîlerin konuyu kamu otoritesinin iradesiyle çözüme kavuşturmayı amaçladıkları anlaşılmaktadır. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise -rehin alınan hayvanın ölmesi gibi- meyve suyu da hamra dönüşünce akit geçersiz olmaktadır. Mürtehinin elinde gerçekleşmesi sebebiyle muhayyerlik hakkı da olmaz. Meyve

¹¹⁶⁴ Çalış, *İslam Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*, 219.

¹¹⁶⁵ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 6/135.

¹¹⁶⁶ Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 196-197; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, 2/260; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/520.

¹¹⁶⁷ Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 5/239; Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 3/234-235; Ulayş, *Minehu'l-Celil Şerhu Muhtasarı Halil*, 5/424; Şinkîtî, *Levâmiu'd-dürer fi hetki estâri'l-Muhtasar*, 9/215-216.

suyunu rehin alan zimmî de olsa sonuç değişmez. Çünkü Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre onlar için mal kabul edilmez. Ancak hamr, kendiliğinden sirkeleşirse rehin akdi mutlak olarak devam eder.¹¹⁶⁸

Kanaatimizce bir Müslümanın bir Müslümandan veya zimmîden rehin aldığı meyve suyu hamra dönüşünce, rehin verenin de rızasının alınarak hamrın sirkeleştirilmesi daha isabetlidir. Böylece bir maddenin israf edilmeden helâl şekilde kullanımı mümkün olacak ve ziyan/israfın önüne geçilecektir. Öte yandan kaynakları mümkün merteye yararlı kullanıp israf etmemek gerektiğiyle ilgili birçok nas bulunmaktadır. Bilhassa günümüzde tüketimin artması, kaynakların ise sınırlı olması hasebiyle kanalizasyon sularının bile geri dönüştürülmesi konuşulurken maslahata daha yakın olanın, hamra dönüşen ipotek altındaki meyve suyunun imhâ edilmeden sirkeleştirilmesi olduğu ifade edilebilir.

3.2.7. Alkolün Tazmini

Müslümanlar için hamr, kıymetli bir mal kategorisinde değildir ve telef veya gasp edilmesi halinde tazmini söz konusu değildir. Nitekim bir şeyin tazmin edilmesi, onun değerli olduğuna işaret etmekte; harâm kılınması ise değersiz olduğunu göstermektedir.¹¹⁶⁹

Hanefî mezhebine göre Müslüman bir kişi, gayrimüslim birinin hamrını/şarabını telef ederse, hamrın kıymetini tazmin etmekle yükümlüdür. Ancak Müslüman birinin hamrını telef ederse, bu durumda tazmin sorumluluğu yoktur. Zimmî biri, başka bir zimmînin hamrını telef etmesi durumunda ise onu tazminle sorumludur. Zira Müslümanlar için sirke ne ise gayrimüslimler için de hamr aynıdır. Dolayısıyla hamr, gayrimüslimler için mütekavvim bir maldır. Nitekim zimmet antlaşmasının bir gereği olarak onlara din ve vicdan hürriyeti verilmektedir. Bu nedenle onlara konuyla ilgili bir dayatma yapılamaz.

Müslüman bir kişi, telef ettiği zimmî hamrının kıymetini ödemek suretiyle tazmin eder. Hamr, her ne kadar misli bir mal olsa da Müslümanın onu satın alması yasak olduğundan onun değerini ödemesi îcab eder. Ancak iki zimmî arasındaki hamr tazmininde durum böyle değildir. Zira hamrın mülk edinilmesi zimmîlere yasak değildir. Dolayısıyla onlar hem misliyle hem de değeriyle hamrı tazmin edebilirler.¹¹⁷⁰

¹¹⁶⁸ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ Müzenî, *el-Muhtaşar* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 8/194; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 6/110; Begavî, *et-Tezhîb*, 4/44; Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, 2/157; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/256; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ'*, 3/334.

¹¹⁶⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 4/99.

¹¹⁷⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/304-307.

Bir Müslümana ait hamr gasp edilir ve daha sonra sirkeye dönüşürse, söz konusu kişi herhangi bir şey ödemeksizin sirkeyi geri alma hakkına sahiptir. Zira yapılan işlem, hamrı gölgelik bir yerden güneşlik bir yere veya güneşlik bir yerden gölgelik bir yere nakletmek gibidir. Aynı zamanda hamrı sirkeye dönüştürmek, kirli bir elbiseyi yıkamak gibi bir tür temizliktir. Dolayısıyla hamrdan dönüşen sirke, gaspa uğrayan kişinin mülkünde kalmaya devam eder. Buna bağlı olarak da gaspa uğrayan mülk sahibi kişi, hamrdan dönüşen sirke sirkeleştirilen hamrını herhangi bir bedel olmaksızın alma hakkına sahiptir. Ancak gasp eden kişi, söz konusu sirkeyi telef edecek olursa, bunu tazmin etmekle yükümlüdür. Zira sirke, kıymeti olan bir mal olarak sahibinin mülkiyetinde kalmaya devam etmektedir ve telef edilmesi halinde gasp eden kişiye tazmin sorumluluğu doğar. Sirke, misli mallardan olduğu için de misli olarak tazmin edilir. Şayet kişi, gasp ettiği Müslümana ait hamrın içine tuz atmak suretiyle bunu sirke yaparsa, Ebû Hanîfe'ye göre bu sirke artık gasp eden kişinin mülküne girer ve onu tazmin etme sorumluluğu da doğmaz. İmâmeyn'e göre ise bu durumda malı gasp edilen kişi sirkeyi alır ve tuzun bedelini de gasp edene öder. Eğer gasp eden kişi, içine sirke katmak suretiyle hamrı sirkeleştirirse Şeybânî'ye göre hamr, o anda sirkeye dönüşürse gasp eden kişinin mülkiyetine geçer ve herhangi bir tazmin sorumluluğu de söz konusu olmaz. Nitekim o saat içerisinde dönüşmesi, gâsıbın döktüğü sirkenin etkisiyle olduğunu gösterir. Bu da hamrı telef etmektir. Müslümanın hamrı ise tazmini gereken kıymetli mallardan değildir. Hamra az miktarda sirke katılır, belli bir zaman sonra da sirkeye dönüşürse, bu durumda Şeybânî'ye göre ilgili sirke, mal sahibi ile gâsıbın ortak malı olur. Çünkü ona göre bu, sirkeye sirke katmak gibidir. Dolayısıyla hamrı telef etmek sayılmaz. Ebû Hanîfe'ye göre her iki durumda mal, gasp eden kişinin olur ve onun tazmin sorumluluğu olmaz. Zira ona göre bir madde katmak suretiyle hamrı dönüştürmek, onu telef etmektir. Müslümana ait hamrın telef edilmesinde de tazmin sorumluluğu ortaya çıkmaz. Bununla birlikte mezhep fakihlerinin bir kısmı, hamrın sahibinin, kendisinden gasp edilip sirkeye dönüştürülen malını, hiçbir şey ödemeksizin her durumda alabileceği görüşündedir.¹¹⁷¹

Ebû Hanîfe'ye göre bâzik, seker ve münassaf gibi içecekler, satım akdine konu olabilmektedir. Dolayısıyla bu içecekler, haksız yere telef edildiğinde tazmini gerektirmektedir. Nitekim hamr dışında fıkıh eserlerinde zikredilen sarhoş edici içeceklerin satışı câizdir. Buna bağlı olarak da telef edildiğinde tazmin edilmesi gerekli olmaktadır. İmâmeyn'e göre ise bu içecekler satıma konu olmaz. Telef edildiğinde de tazmin sorumluluğu

¹¹⁷¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/304-307.

doğmaz. Hanefî mezhebinde İmâmeyn'in görüşü fetvâ konusunda tercih edilmektedir.¹¹⁷² İmâmeyn'e göre -tıpkı hamrda olduğu gibi- masiyet amacıyla üretildiklerinden ötürü tüketimi harâm olan bu içeceklerin mâlî bir değeri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunları telef etmek, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak (*emr bi'l-ma'rûf nehy ani'l-münker*) kapsamına girmektedir. Nitekim iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ise İslâm'ın bir gereğidir. Bu cihetten harâm olan içecekleri telef eden kişi, bir nevi devlet başkanının emriyle yapmış gibidir. Dolayısıyla bunun tazmin sorumluluğu yoktur. Ebû Hanîfe'ye göre ise bu içecekler, mal kategorisindedir. Zira ona göre bunlar, her ne kadar harâm yollarla kullanılıyor olsalar da helâl yollarla kullanılabilme de elverişlidirler. Ebû Hanîfe'ye göre seker, münassaf gibi tüketimi harâm olan içeceklerin telef edilmesi hâlinde bunların kıymetinin tazmin edilmesi gerekmektedir. Misliyle ödemek vâcib değildir. Çünkü Müslümanlar, bu içecekleri mülk edinmekten menedilmişlerdir. Ancak buna rağmen söz konusu içecekleri misliyle tazmin ederlerse câiz olur.¹¹⁷³ Diğer taraftan kişi, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma amacı taşımaksızın tüketimi harâm olan -hamr dışındaki- malları keyfi olarak telef ederse, mezhepte fetvâya esas görüş olarak Ebû Hanîfe'nin görüşü alınır. Dolayısıyla bu içecekleri söz konusu amaç dışında telef eden kişi, tazminle yükümlü olmaktadır.¹¹⁷⁴

Mâlikîlere göre Müslüman bir kimsenin alkollü içeceği mülk edinmesi câiz olmadığı için tespit edildiğinde döktürülür.¹¹⁷⁵ Ancak zimmî birinin hamrı telef edildiğinde, söz konusu hamr bedeli ödetilmek suretiyle tazmin edilir.¹¹⁷⁶ Çünkü zimmîlik sözleşmesi, tıpkı canların korunmasını gerektirdiği gibi malların korunmasını da gerektirir.¹¹⁷⁷ Nitekim hamr, zimmîler için maldır. Mâlikîlere göre şayet zimmîler, bevli mal olarak kabul ederlerse, zimmîlik sözleşmesinin gereği olarak haksız yere telef edildiğinde bevli de tazmin yükümlülüğü olur.¹¹⁷⁸ Zimmînin gasp edilen hamrı sirkeye dönüştüğünde, Mâlikî mezhebindeki meşhur görüşe göre mağdur olan zimmî, hamrın gasp edildiği günkü değerini veya sirkeyi almakta muhayerdir.¹¹⁷⁹ Mâlikî mezhebine göre Müslümanın gasp edilen hamrı sirkeye dönüştüğü zaman, gasp eden kişinin söz konusu sirke üzerinde bir hakkı yoktur. Dolayısıyla onu iade

¹¹⁷² Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/306-307; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 8/247; 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 21/181.

¹¹⁷³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/307.

¹¹⁷⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/454.

¹¹⁷⁵ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 3/235; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/322.

¹¹⁷⁶ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 4/536; Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî Abdülvehhâb, *'Uyûnu'l-mesâ'il*, thk. Ali Muhammed İbrâhim (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009), 579.

¹¹⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/222.

¹¹⁷⁸ Karâfî, *ez-Zahîre*, 8/278-279.

¹¹⁷⁹ Cündî, *et-Tavdîh fî şerhi Muhtasari İbn Hâcib*, 6/528; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Vergammî et-Tûnisî İbn 'Arafe, *el-Muhtasaru'l-fikhî*, thk. Abdurrahman b. Muhammed Hayr Hafız (b.y.: Müessesetü Halef Ahmed el-Habtûr li'l-A'mâlî'l-Hayriyye, 2014), 7/285.

etmesi gerekmektedir. Mezhebin müteahhîrîn döneminin bazı âlimleri ise hamrın Müslüman için mülk olmaması hasebiyle gasp edip sirkeleşinceye kadar bekleten kişinin, onun üzerinde mülkiyet hakkının olacağı görüşündedir. Onlara göre bu durum havada uçan kuşu yakalamak gibidir. Dolayısıyla elinde olan kişinin mülkiyet hakkı olmaktadır.¹¹⁸⁰

Şâfiîlere göre -nebîz veya hamr fark etmeksizin- alkollü içecekler telef edildiklerinde herhangi bir tazmin söz konusu olmamaktadır. Onlara göre bu içeceklerin muhterem (şer'î açıdan değerli) veya gayr-ı muhterem (şer'î açıdan değersiz) olması arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Çünkü onlara göre gayr-ı muhterem kabul edilen mal üzerinde aynî hak kurulamamaktadır. Bununla birlikte hakkında ihtilâf olmasından dolayı nebîzin dökülmesini müctehid hâkimin iznine bağlamaktadırlar.¹¹⁸¹ Her ne kadar gasp durumunda "muhterem" hamrı tazmin etmek gerekmez bile bu tür hamrın iadesinin gerektiği belirtilmektedir.¹¹⁸² Şâfiî mezhebine göre mal olarak kabul edilmediği için zimmînin de olsa telef olduğunda hamrın tazmin edilmesi gerekmez.¹¹⁸³ Ancak açıktan tüketilmeme şartıyla zimmînin gasp edilen hamrı geri verilir.¹¹⁸⁴ Bu mezhepte, gasp edilip sirkeye dönüşen Müslüman hamrı ilgili olarak ise iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre sirke, hamrı gasp edilen söz konusu Müslüman kişinin olur. Şâfiî mezhebinde sahih kabul edilen görüş budur. İkincisine göre hamrdan dönüşen bu sirke, gasp eden kişinin malı olur. Çünkü mülk edinme vasfı, gasp eden kişinin elinde gerçekleşmiştir.¹¹⁸⁵ Hanbelîler ise -ister zimmîye ister Müslüman bir kişiye ait olsun- sarhoş edici içeceğin telef olması durumunda tazmin edilmeyeceği konusunda Şâfiîler ile aynı fikirdedirler. Hanbelîlere göre Müslüman için garanti edilmeyen bir mal, Müslüman olmayana karşı da garanti edilmez.¹¹⁸⁶ Bununla birlikte Müslümanın yahut zimmînin gasp edilen hamrı sirkeye dönüşürse, gasp eden kişinin bunu söz konusu kişilere iade etmesi gerekmektedir.¹¹⁸⁷

Tazmin konusunda Hanefî ve Mâlikî mezheplerinin, genellikle mağdur olan kişiyi merkeze alarak hüküm ortaya koydukları görülmektedir. Dolayısıyla mağdur olan kişi için alkollü içecekler mal olarak kabul ediliyorsa, haksız fiil durumunda failin tazmin sorumluluğu söz konusu olmaktadır. Bu konuda zimmî ile Müslümanı aynı kategoride görmemek, daha isabetli görünmektedir. Zira zimmîlik sözleşmesi yapılırken zimmîlere belli konularda

¹¹⁸⁰ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 3/147; Abderî, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halîl*, 7/318.

¹¹⁸¹ Şîrbînî, *Muğnil-muhtâc*, 3/351; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 5/167.

¹¹⁸² Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, 2/344.

¹¹⁸³ Begavî, *et-Tezhîb*, 7/529.

¹¹⁸⁴ Ensârî, *el-Gureru'l-behiyye*, 3/253.

¹¹⁸⁵ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 7/248; Râfî'î, *Şerhu'l-Kebîr*, 5/453.

¹¹⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/222-223.

¹¹⁸⁷ Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ'an Metni'l-İknâ'*, 4/77; Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, 15/120.

güvence verilmektedir. Buna bağlı olarak onların mal kategorisinde değerlendirdiği maddelerin telef edilmesi halinde, Müslümanlar gibi belirli bir güvence altında olmaları esastır.

3.3. Ceza ve Yargılama Hukuku Açısından Alkoller

İnsanı diğer yaratılmışlardan ayırt eden en önemli vasıf akıldır. Gerek dünya gerekse âhîret mutluluğu da akılla elde edilmektedir. Bu sebeple akılı korumak üzere İslâm'da birtakım tedbirler bulunmaktadır. Akılı devre dışı bırakan maddelerin yeme-içme, çekme vb. yollarla vücuda alınmasının harâm kılınması da bu kapsamdadır. Hamrın harâmlığı doğrudan Kur`ân nassıyla sâbittir. Ayrıca Hz. Peygamber de (a.s.) hadislerinde harâm olduğunu belirtmektedir. Âlimlerin kâhîr ekseriyetine göre alkolün yasaklanmasındaki illet, fiilen sarhoşluk değil, onda sarhoş edicilik vasfının bulunmasıdır. Nitekim sarhoşluk, şahıstan şahsa değişebilen subjektif bir kriter iken, sarhoş edicilik vasfı objektif ve açık bir ölçüttür. Kişinin bedenine, onuruna, itibarına, aile hayatına ve içinde bulunduğu topluma birçok yönden zararının olması da alkolün harâm olarak kılınmasındaki hikmetlerden/maslahatlardan kabul edilmektedir. Zira alkol tüketimi; trafik kazaları, intiharlar, sağlık, ekonomik ve meslek kayıpları gibi sosyo-ekonomik birçok probleme yol açabilmektedir.

Zararlarının günümüzdeki şekilleriyle bilinmemesinden önce alkollü içeceklerin İslâm hukuku tarafından yasaklanması ve içenlere belirli bir cezanın tayin edilmesi dikkate değerdir. Zira alkolün insan sağlığına olan zararlarının büyük oranda tespit edildiği günümüzde, belirli ölçüler doğrultusunda caydırmanın gerçekleştirilmeye çalışıldığı, ancak bütünüyle başarılı olunamadığı görülmektedir. Nitekim Nasi Aslan ve Fatıma Ünsal, "İslâm ve Batı Dünyasında Kamu Yararı Bağlamında İçkinin Yasaklanması: Mukayeseli Bir Araştırma" isimli çalışmalarında konuyla ilgili şu bilgileri aktarmaktadırlar: "ABD'de 1850'lerde bazı eyaletlerde içki yasaklarının uygulandığı bilinmektedir. ABD'de ülke çapındaki yasaklama, 'içki kullanmama hareketi' (temperance movement) öncülüğünde gelişmiştir. 18 Aralık 1917'de ABD Senatosu alkollü içeceklerin yasaklanmasına dair on sekizinci Anayasa değişikliğini teklif etmiştir. Toplam 48 eyaletten 36 eyaletin onaylamasının ardından 16 Ocak 1919'da bu teklif onaylanmış ve bir sene sonra da yürürlüğe girmiştir. (Süreç içinde 48 eyaletten 46'sı bu anayasa değişikliğini onaylamıştır.) İlgili Anayasa değişikliğine dayalı olarak 16 Ocak 1920'de yürürlüğe giren Volstead Yasası ile bira, şarap ve diğer tüm sarhoş eden malt ve şarap kökenli, yani % 0.5'ten fazla alkol taşıyan her içki bu yasak kapsamına alınmıştır. Söz konusu düzenleme ile ülke çapında alkolün satılması, üretilmesi, ithal edilmesi ve taşınması yasaklanmıştır. Yasağa aykırı davrananlara hapis yasağı dahil çeşitli cezalar

öngörülmüştür. Alkol kaynaklı toplumsal sorunları ortadan kaldırması ümit edildiği için söz konusu içki yasağı, “The boble experiment” (asil deneme) olarak da isimlendirilmiştir. Zamanla mafyaların alkol kaçakçılığından ciddi gelir elde etmesine yol açması, rüşvet vb. problemler sebebiyle yeterince uygulanamaz hale gelmesi ve devletin vergi kaybı gibi çok çeşitli sebeplerle kamuoyu desteği azalmış ve on üç yıl sonra 5 Aralık 1933 tarihinde yirmi birinci Anayasa değişikliği ile alkollü içki yasağı ABD’de kaldırılmıştır. Günümüzde ABD’de açık alanlarda ve parklarda, kısacası halka açık yerlerde içki yasağı uygulanmaktadır. Ayrıca alkol satışı ve tüketimi konularında -eyaletten eyalete değişmekle birlikte- çeşitli sınırlamalar söz konusudur. Birçok eyalette içki satın alma ve tüketme yaşı 21 olarak belirlenmiştir. Ayrıca satış saatlerine ve satıldığı mekanlara dair kısıtlamalar da söz konusudur. Yine belli eyaletlerde içki üretim ve dağıtımını devlet tekelinde tutulmuştur.”¹¹⁸⁸ İlgili ifadelerden de anlaşıldığı üzere belirli bir dönem alkolün alımı, satımı ve tüketimi yasaklanmış; ancak daha sonraları bu yasak ortadan kaldırılmıştır. Bununla birlikte birçok ülkede alkollü araç kullanma yasağı başta olmak üzere alkollere dair çeşitli kısıtlamalar ve cezalar bulunmaktadır. Bu sayede zararı konusunda şüphe bulunmayan alkollü içeceklerin yol açtığı yahut sebep olduğu muhtemel olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Mükellef olan Müslüman bir şahsın, sarhoş edicilik niteliği olan bir ürünü bilerek ve isteyerek tüketip sarhoş olduğunda, cezaî müeyyideye tâbi olacağı konusunda İslâm hukukçuları görüş birliği içerisinde. Alkollü içeceklerin İslâm hukukunda yasaklanması, insanları hem kendilerine hem de topluma gelebilecek muhtemel zararlardan alıkoyma amacına yöneliktir. Sarhoşluğun gerek kişiye gerekse topluma dair yol açtığı felaketlere günümüzde de şahit olunmaktadır.¹¹⁸⁹ Nitekim her yıl yayımlanmakta olan suç istatistikleri, azımsanamayacak oranda birçok suçun alkol tüketiminden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Öldürme, yaralama ve trafik kazaları gibi muhtelif olumsuzluklara alkol ciddi anlamda sebebiyet verebilmektedir. İnsanları fiziksel ve ruhsal açıdan huzurlu bir ortam içerisinde yaşatmayı amaç edinen İslâm, akli devre dışı bırakan ve insanın adeta dengesini yerle bir eden alkollü maddelere karşı toleranslı değildir.¹¹⁹⁰ İslâm ceza hukuku açısından alkolün gerek âyetler gerekse hadislerde açıkça yasaklanması ilgili suçun kanunî; alkolün tüketilmesi suçun maddî; suçun işlenmesi esnasında kasıt unsurunun olup olmaması hususu ise suçun manevî unsurunu oluşturmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de alkol içme cezasıyla ilgili

¹¹⁸⁸ Aslan - Ünsal, “İslâm ve Batı Dünyasında Kamu Yararı Bağlamında İçkinin Yasaklanması: Mukayeseli Bir Araştırma”, 31-32.

¹¹⁸⁹ Abdullah Çolak, *İslâm Ceza Hukuku* (Çorum: Kitap Dünyası Yayınları, 2018), 118.

¹¹⁹⁰ Osman Şekerci, *İslâm Ceza Hukukunda Ta’zîr Suçları ve Cezaları* (İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1996), 73-74.

doğrudan bir âyet bulunmamaktadır. Bu konudaki ana referanslar, aşağıda da değinileceği üzere hadislerde yer almaktadır.

3.3.1. Alkol İçme Cezasının İslâm Ceza Hukuku Sistematiğindeki Yeri

Alkol tüketmek, dinî bir ilkenin ihlali ve aynı zamanda toplum ve hukuk düzeninin göz ardı edilmesi olarak addedildiğinden dolayı belirli bir cezaî müeyyideye tâbi tutulmuştur. Ancak içki içme cezası olarak Kur'ân'da özel bir nassın bulunmaması, keza Hz. Peygamber (a.s.), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde alkol cezasıyla ilgili farklı uygulamaların olması nedeniyle alkol tüketmenin had cezası sayılıp sayılmadığı tartışma konusu edilmiştir. İlk dönemlerden itibaren İslâm hukukçularının kâhir ekseriyeti, içki içme cezasının had cezası kapsamında olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bununla birlikte içki içmenin had cezası kapsamında olmadığı, aksine devlet başkanının yetkisinde olan ta'zîr türü bir ceza olduğunu ifade edenler de olmuştur. Örneğin Münzirîye mezhebi kurucusu İbnü'l-Münzir ve Cerîriyye (Taberiyye) mezhebinin müessisi Taberî'nin, içki içme suçunun cezasının ta'zîr olduğu düşüncesinde oldukları aktarılmaktadır. Onlara göre şayet bu ceza tazîr olmasaydı, Allah elçisi konuyu açık şekilde beyân ederdi.¹¹⁹¹ Konuyla ilgili olarak İbn Abbâs'tan aktarılan "Hz. Peygamber (a.s.), içki içme suçuna dair bir had cezası tayin etmedi."¹¹⁹² sözü de ilgili cezanın had değil, ta'zîr türünden bir ceza olduğuna dair delil olarak görülmüştür.¹¹⁹³ İbn Hazm da isim vermeden bazı gruplara göre Hz. Peygamber'in net bir ceza belirlememesi nedeniyle içki içmeyle ilgili had cezası olmadığını söylemektedir.¹¹⁹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, had cezasının miktarıyla ilgili olarak herhangi bir rivâyete yer vermemesi sebebiyle Buhârî'nin, içki içme cezasını had değil de ta'zîr kapsamında değerlendirmiş olabileceğini ifade etmektedir.¹¹⁹⁵

Selefî âlim Tuveycirî'ye (ö. 1992) göre alkol almanın cezası, had suçları kapsamında değildir. Çünkü cezası ne Kur'ân'da ne de sünnette tayin edilmiştir. Nitekim sahâbîlere içki içen biri getirildiğinde hurma dalı, sandalet ve benzeri şeylerle onu döverlerdi. Şayet had kapsamında olsaydı, diğer cezalar gibi net bir mahiyeti olurdu. Halbuki Hz. Peygamber (a.s.) ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde yaklaşık kırk değneğin vurulduğu, insanlar arasında içki tüketiminin artması üzerine Hz. Ömer'in sahâbîlerle istişâre ederek kazf cezası kapsamına

¹¹⁹¹ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 20/119; Lâşîn, *Fethu'l-mün'im şerhu Sahîh-i Müslim*, 6/614.

¹¹⁹² Nesâî, *Kitâbü's-Süneni'l-kübrâ*, el-haddu fi'l-hamr, 3; Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 4/415; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/546.

¹¹⁹³ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 20/119; Lâşîn, *Fethu'l-mün'im şerhu Sahîh-i Müslim*, 6/614.

¹¹⁹⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 12/365.

¹¹⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 12/75.

dahil edilerek cezasının seksen değneğe çıkarıldığı görülmektedir. Eğer içki içmenin net bir sınırı olsaydı, ne Hz. Ömer ne de başkası bu sınırı aşardı. Çünkü had cezalarında değişim olmaz.¹¹⁹⁶ Öyleyse Tuveycirî'ye göre içki içmenin cezası, had cezası değil, bilakis ta'zîr cezasıdır. Ali Bardakoğlu, Hanefî mezhebinin hukukçularından Serahsî'nin, *Mebûsût* isimli kitabında içki içme cezasını hadler başlığı altında değil de içecekler bölümünde zikretmesinin, bu cezayı ta'zîr kapsamında değerlendirdiğinin bir işareti olabileceği görüşündedir.¹¹⁹⁷ Ancak müellifin, *Mebûsût*'taki konuyla ilgili ifadelerine bakıldığında içki içme haddinin cezasının seksen değnek olduğunu doğrudan ifade ettiği müşahede edilmektedir.¹¹⁹⁸

Mûsâ Cârullah Bigiyev'e göre sarhoşluk diye bir had cezası, İslâm ceza hukukunda yoktur. O, "İslâm hukuku neden böyle bir suç için net bir ceza belirlememiştir" sorusuna ise şöyle yanıt vermektedir: "Çünkü, sarhoşluğun ilk zararları kişiseldir, ferdidir, başkalarına geçmez. Belki içkicilerin yalnız kendilerine ait olur. Ancak, asıl sebepleri içtimaidir. Mesuliyetin onda dokuzu hariçtedir ya hükümettedir yahut millettedir."¹¹⁹⁹

Mehmet Erdoğan, içki içme cezasını ta'zîr cezaları kapsamında değerlendirdiğini şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır: "Öyle anlaşılıyor ki içki cezası, 'had' türünden değildir. Bir cezanın yeterli ve yerinde olacağını zaman belirlemektedir. Hz. Peygamber (a.s.) ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde yeterli olan ceza, Hz. Ömer zamanında yeterli olmamış ve seksen sopaya çıkarılmıştır. Muhtemelen bu da yeterli olmamış ki yine aynı Ömer, içki cezasına sürgün ve başı tıraş etme cezalarını da eklemiştir."¹²⁰⁰ Mustafa Yıldırım da içki içme cezasıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den aktarılan rivâyetlerin, ilgili cezanın had kapsamında değerlendirilemeyeceğini gösterdiğini ve sahâbe uygulamasının da bunu teyit ettiğini; özellikle de Hz. Ali'nin konuyla ilgili sünnetten bağlayıcı bir delil olmadığına, aksine cezanın kendi ictihâdlarıyla¹²⁰¹ belirlendiğine dair sözünün, içki içme cezasının ta'zîr türünden bir ceza olduğuna delil teşkil ettiğini belirtmektedir.¹²⁰² Sahip Beroje'ye göre de ne Hz. Peygamber'in (a.s.) ne de dört halifenin uygulama metodundan içki içme suçu için bir had cezası çıkarmak mümkün görünmektedir. Zira ona göre had cezasının en bariz özelliği, miktar

¹¹⁹⁶ Muhammed b. İbrâhîm Tuveycirî, *Muhtasarü'l-fikhi'l-islâmî fi devî'l-Kur'âni ve's-Sünne* (Suudi Arabistan: Dâru Esdâi'l-Muctemi', 2010), 983.

¹¹⁹⁷ Ali Bardakoğlu, "Had", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/548.

¹¹⁹⁸ Serahsî, *el-Mebûsût*, 24/30.

¹¹⁹⁹ Bigiyef, *İslam Nazarında Müskirat ve Meyyit Yakmak Meseleleri*, 52.

¹²⁰⁰ Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1990), 192.

¹²⁰¹ "İçki içme cezası dışındaki hadlerin uygulamasında, kişi ölürse kendimde hiçbir sorumluluk görmüyorum. Ancak içki içme cezasını, Hz. Peygamber'den (a.s.) sonra biz getirdiğimiz için bir kişi bundan dolayı ölecek olursa diyeti beytülmalden veya devlet başkanının âkilesinden ödenir." İmrânî, *el-Beyân*, 12/536.

¹²⁰² Mustafa Yıldırım, "İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-14 (2001), 50.

ve mahiyetinin hiçbir ihtimale mahal bırakılmaksızın nasta kesin bir şekilde belirlenmiş olmasıdır. Halbuki rivâyetlerde açık bir şekilde görüldüğü üzere Allah elçisinin (a.s.) uygulamasında kesin olan husus, içki içene el, ayakkabı veya hurma dalı gibi şeylerle bir miktar vurulduğudur. Buna bağlı olarak Beroje'ye göre söz konusu uygulama, had cezasından ziyâde hâkimin takdir yetkisinde olan cezalara benzemektedir.¹²⁰³

Günümüz selefliğinde de önemli bir yere sahip olan Useymîn de içki içme cezasının, öldürülmeye varıncaya kadar kademeli müeyyidelerinin bulunduğunu, had cezaları kapsamında olsaydı cezanın hiçbir şekilde değişmeyeceğini, dolayısıyla kamu otoritesinin takdir yetkisinde olan cezalar kapsamında olduğunu ifade etmektedir.¹²⁰⁴ Davut Eşit ise miktarında ihtilâf olsa bile içki içme suçunun cezasının, had kapsamında değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir.¹²⁰⁵

Bunlara mukâbil Osmanlı uygulamalarına bakıldığında, söz konusu cezanın had cezası şeklinde değerlendirilip hükümlerin ona göre verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim konuyla ilgili fetvâ mecmualarında/derlemelerinde, “Zeyd-i müslim menziline hamr ittihaz edip şürb-i hamr eder olsa Zeyd'e ne lazım olur?” şeklinde sorulan soruya şöyle yanıt verilmektedir: “Hadd-i şürb ve ta'zîr-i şedid ile zecr u men' olunur.”¹²⁰⁶

İçki içme cezasının had mi yoksa hâkimin takdir yetkisine bırakılmış bir ceza mı olduğunun net şekilde ortaya konulması mühimdir. Çünkü had cezası kapsamına alındığında, cezanın hem şekli hem de infazı konusunda yorumda bulunma imkânı sınırlandırılmış olmaktadır. Ancak ta'zîr çerçevesinde değerlendirildiğinde hâkimin takdir ve yorumlama hakkı bulunmaktadır. Böylelikle cezaya konu olan fiilin suç olarak telakki edilip edilmeyeceği ve suçun kamu hakkına ne şekilde etki ettiği ile ilgili olarak değerlendirme yapma imkânına sahip olunabilmektedir. Günümüzde bazı İslâm ülkelerinin, içki içme suçunun cezasını şekil ve uygulama açısından birbirinden farklı şekillerde kanunlaştırmaları, söz konusu cezanın yorum ve içtihadı elverişli olma, bir diğer ifadeyle ta'zîr türünde kabul edilebilir olma niteliğinden kaynaklanmaktadır.¹²⁰⁷

İlkesel olarak had cezalarının miktar ve keyfiyetinin kaynağı naslardır ve bunlar, Allah hakkı olarak yerine getirilmesi vâcib olan cezalar olarak görülmektedir. Bu açıdan

¹²⁰³ Sahip Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af* (Ankara: Fcr Yayınları, 2013), 146-147.

¹²⁰⁴ Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*, 14/295.

¹²⁰⁵ Davut Eşit, “Had ve Ta'zîr Tartışmaları Bağlamında İslâm Ceza Hukukunda İçki İçme Cezası”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2019), 207.

¹²⁰⁶ Mustafa Demiray (ed.), *Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 2 Fetâvâ-yı Feyziye Şeyhülislam Feyzullah Efendi* (İskenderiyye: Klasik Yayınları, 2009), 114.

¹²⁰⁷ Yıldırım, “İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası”, 51.

bakıldığında, içki içme cezasının kaynağına dair ihtilâfların söz konusu olduğu göze çarpmaktadır. Had cezalarının İslâm'ın iki temel kaynağınca belirlenmiş olması gerektiği halde, bu cezalarla ilgili olarak nistan temellendirmeler bulunsa da çoğunlukla sahâbe görüşlerinin esas alındığı, bunların da değişkenlik arz ettiği görülmektedir. Bu noktada dört mezhebin tamamının hamr içme cezasını had olarak değerlendirmesi ve konuyla ilgili sahâbenin görüşlerini delil olarak sunmaları, onların sahâbeyi teşrîf noktasında yeri yadsınamaz bir konumda gördüklerine delil teşkil etmektedir. Yanı sıra Hz. Peygamber'in (a.s.) terbiyesinde yetişmiş ashâbın görüşlerinin kaynağında, bizzat Allah elçisinin olabileceğine dair kanaatlerinin etkili olmuş olma ihtimali bulunmaktadır. Konuyla ilgili verilere bakıldığında içki içme suçunun daha ziyâde kamu otoritesinin takdir yetkisindeki suçlardan olduğu iddia edilebilir. Bununla birlikte miktarı rivâyetlerde değişkenlik gösterse bile belirli bir cezasının olduğu kesindir. Söz konusu ceza ile ilgili olarak sahâbe uygulamasının ve onun bir yansıması olan İslâm hukuk ekollerinin görüşlerinin esas alınması ihtiyata daha uygundur. Zira birbirinden muhtelif olmaları hasebiyle tartışmaya açık olsa bile had vurgusunun özellikle yapıldığı birçok rivâyet ve sahâbe uygulaması bulunmaktadır.

3.3.2. Alkol İçmenin Cezası

İslâm hukukunda içki içme cezasının ne olduğuna dair toplamda altı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre içki içme cezasıyla ilgili olarak net bir müeyyide tayin edilmemiştir ve bu bakımdan söz konusu ceza, takdir yetkisindedir. İkinci görüşe göre ceza kırk celde olup bundan daha fazlası uygulanamaz. Üçüncü görüşe göre had cezası olarak kırk celde tatbik edilir. Ancak kamu otoritesinin bunu artırma hakkı bulunmaktadır. Dördüncüsüne göre had cezası olarak seksen değnek vurulur. Bundan fazlası uygulanamaz. Beşincisine göre de bu ceza seksen celdedir, fakat yetkili organlar gerekli gördüğünde söz konusu ceza, ta'zîr cihetinden arttırabilir. Altıncı görüşe göre üç kere celde cezası tatbik edildikten sonra dördüncü defa içki tüketen kişiye ölüm cezası verilir. Dört defa ölüm dışında ceza aldıktan sonra beşinci defa tekrarlayan kişinin hayatının sonlandırılacağını söyleyenler de bulunmaktadır. Yer verdiği bu görüşlerle ilgili olarak İbn Hacer el-Askalânî, altıncısının birinciye en uzak görüş olduğunu ve her ikisinin de şaz görüşler olduğunu belirtmektedir.¹²⁰⁸ Geriye her ne kadar dört görüş kalsa da esas itibariyle kırk ve seksen celde olmak üzere iki görüş kalmaktadır. Zira diğer iki görüş kırk ve seksen dışında ekstra ta'zîr türünden ceza verilip verilemeyeceğine dair "had cezalarına ilave olarak ta'zîr türünden cezanın verilmesinin câiz olup olmayacağı" yönündeki tartışmadan kaynaklanmaktadır.

¹²⁰⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 12/74-75.

İçki içme cezasının uygulanabilmesi için bu suçu işleyen kişinin âkıl, bâliğ ve Müslüman olması gerekmektedir. Dolayısıyla akıl sağlığı yerinde olmayan kişiye, ergenlik çağına ulaşmamış çocuğa ve zimmî, harbî, müste'men gibi gayrimüslimlere bu ceza tatbik edilmez.¹²⁰⁹ Ebû Hanîfe'nin önde gelen öğrencilerinden olan Hasan b. Ziyâd, zimmîler içki içip sarhoş olurlarsa, onun ifadesiyle içki içtikleri için değil, sarhoş oldukları için had cezasının uygulanacağını söylemektedir. Çünkü sarhoşluk bütün dinlerde harâm'dır. Kasânî, bu görüşle ilgili şu yorumu yapmaktadır: "Hasan'ın söyledikleri hasendir/güzeldir." İçki içme cezasının uygulanabilmesi için içkinin/hamrın adının kalması da şart koşulmaktadır. Zira cezanın tatbik edilebilmesi buna bağlıdır; binâenaleyh şarap suya karıştırılıp içilse ve bu karışımda su galipse/baskınsa, galip olan su dikkate alınarak herhangi bir cezaî müeyyide uygulanmaz. Çünkü bu karışımla "hamr" adı ortadan kalkmış olmaktadır. Ancak ilgili karışımda şarap galip gelir veya her ikisi de eşit olursa, bu durumda hamr adı kaldığı için ceza tatbik edilir.¹²¹⁰

İçki içme cezasının uygulanabilmesinin bir şartı da kişinin, onu kendi hür iradesiyle içmesidir. Şayet kişi, kendi iradesi dışındaki -ikrâh gibi- bir nedenle içerse, söz konusu ceza tatbik edilmez.¹²¹¹ Nitekim "O, size sadece meyteyi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni harâm kılmıştır. Yine de kim zorda kalır da istemeyerek ve haddi aşmadan bunları yerse günah işlemiş olmaz. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."¹²¹² âyeti ve "Allah; hata, unutmama ve zorlama/ikrâh karşısında yaptıklarınızda sizi bağışlamıştır."¹²¹³ hadisi de buna işaret etmektedir. Aynı şekilde kişi, hamr olduğunu bilmeden veya mubah olan farklı bir şey zannederek içerse, kendisine had cezası tatbik edilmez.¹²¹⁴ Çünkü bunu hür iradesiyle içmiş olmamaktadır.

Uygulanacak celde cezası konusunda kadın ile erkek eşit kabul edilmektedir.¹²¹⁵ Ebû Hanîfe, Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlere göre avret yerinin açığa çıkmaması için kadına içki

¹²⁰⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 7/39-40; Şihâbüddîn er-Remlî, *Fethu'r-rahmân*, 910; Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed Sâvî, *Bulgatu's-sâlik li akrabi'l-mesâlik el-ma'rûf bi Hâşiyeti's-Sâvî 'ale's-Şerhi'l-kebîr* (b.y.: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1952), 2/438; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-İknâ'*, 6/117.

¹²¹⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 7/39-40; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 17/330.

¹²¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/161; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/602; Muhammed İsa Zekî İsa Şakra, *el-İkrâh ve eserühu fi't-tasarrufât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 190.

¹²¹² Bakara, 2/173.

¹²¹³ İbn Mâce, *es-Sünen*, talâk, 16; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/82.

¹²¹⁴ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 9/168-169.

¹²¹⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/384; Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, 4/160; Dimyâtî, *I'ânâtü't-tâlibîn*, 4/177; İbn Abdülber, *el-Kâfi fi fihhi ehli'l-Medine*, 2/1078-1079; Ebû'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin Hirakî, *el-Muhtasar* (b.y.: Darü's-Sahâbe li't-Türâs, 1993), 136.

içme cezası oturur vaziyette; Ebû Yûsuf ve İbn Ebî Leylâ'ya göre ise ayakta uygulanır.¹²¹⁶ Şunu vurgulamak gerekir ki kişi, alkol içme cezasına çarptırılmadan önce defalarca içmiş olsa dahi kendisine tek bir kere ceza uygulanır. Ancak içki içme cezası uygulandıktan sonra tekrar içecek olursa, kendisine yeniden bu ceza uygulanır.¹²¹⁷

Yukarıda geçtiği üzere alkol içme suçuna uygulanacak müeyyidenin mahiyetiyle ilgili mezhepler arasında iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre içen kişiye seksen değnek vurulur. Hanefiler, Mâlikîler ve Süfyân es-Sevrî bu görüştedir. Ahmed b. Hanbel'den aktarılan iki görüşten biri de aynı doğrultudadır.¹²¹⁸ Bunların konuya dair ileri sürdükleri başlıca delilleri şunlardır:

- Hz. Ömer, içki içme cezasına dair sahâbîlerle iştîşâre yaptı. Abdurahman b. Avf (ö. 32/652), en hafif had cezası olan seksen değneğin vurulmasını önerdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, bu görüşü tatbik edip Hâlid b. Velîd (ö. 21/642) ve Ebû Ubeyde'ye (ö. 18/639) bu cezanın tatbik edilmesine dair bir yazı yolladı.¹²¹⁹
- Hz. Ömer, hamr için tatbik edilmesi gereken cezanın miktarı konusunda sahâbe ile görüş alışverişinde bulundu. Hz. Ali şöyle dedi: [İftiranın cezası olan] seksen sopa vurulmasını uygun buluyorum. Çünkü kişi, hamr içince sarhoş olur; sarhoş olunca hezeyanda bulunur (saçmalar); hezeyanda bulununca da iftira atar. İftiranın cezası ise seksen değnektir."¹²²⁰
- Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94); Hz. Peygamber'in (a.s.), içki içen kişiye sandaletin her bir tekiyle kırkar defa vurduğunu; (toplamda seksen olduğunu) Hz. Ömer'in de her bir vuruşu bir kırbaç olarak aldığını söylemektedir.¹²²¹ Bu da sayının farklı olmadığını, aksine yalnızca niteliğinin değiştirildiğini göstermektedir.¹²²²
- Hz. Ali'ye Ramazan ayında içki içen Kays b. Amr en-Necâşî getirildi. Hz. Ali, Kays'a önce seksen değnek vurdurdu ve hapse attırdı; ertesi gün de yirmi değnek daha vurdurup şöyle dedi: Bu yirmi değnek, Ramazan ayında orucunu bozup Allah'a karşı

¹²¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/168.

¹²¹⁷ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 3/256.

¹²¹⁸ Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i*, 5/113; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/310; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/194; İbn Abdülber, *el-Kâfi fî fikhi ehli'l-Medîne*, 2/1079; Bağdâdî, *el-İşrâf*, 2927; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/161; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hirakî*, 6/372; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-İknâ'*, 6/117.

¹²¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/161.

¹²²⁰ Mâlik, *Muvattâ*, Eşribe, 2; Şâfiî, *el-Müsned*, 286; Abdurrezâk, *el-Musannef*, 7/377; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/377-378. Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, 4/160; Dimiyâtî, *I'ânetü't-tâlibîn*, 4/177; İbn Abdülber, *el-Kâfi fî fikhi ehli'l-Medîne*, 2/1078-1079; Hirakî, *el-Muhtasar*, 136.

¹²²¹ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 3/157.

¹²²² Kudûrî, *et-Tecrîd*, 6114.

gelmen karşılığındadır. ¹²²³ Cessâs konuyla ilgili icmân gerçekleştiğini söylemektedir. ¹²²⁴

- Hz. Ali; Hz. Peygamber'in (a.s.), hamr içen kişiye seksen değnek vurma cezasını ön gördüğünü aktarmaktadır. ¹²²⁵

Cessâs'a göre Hz. Ali'nin "Allah elçisi (a.s.), içki cezası hususunda hiçbir şey açıklamadı." ile "Bu, bizim uyguladığımız bir şeydir." şeklindeki ifadeleri, Hz. Peygamber'in cezanın miktarını açıklamadığı ve uygulanan seksen değneğin söz veya emirle bildirilen bir bildirim olmadığı anlamındadır. Cessâs'a göre içki içme suçuna öngörülen seksen değnek cezası, Hz. Peygamber'in (a.s) fiillerinden anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s), "İçki içene seksen değnek vurun." demediği hâlde seksen değnek vurdurduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Aynı zamanda Cessâs, ashâb tarafından uygulanan cezanın ta'zîr değil, had kapsamında olduğu sonucunun çıktığını, Hz. Peygamber'in (a.s.) miktar belirtmeksizin söylediği "içki içene celde vurun" sözünden uygulaması esas alınarak içki içen kişiye seksen değnek vurulacağı sonucunun çıkarıldığını, Hz. Ali'nin "bu bizim yaptığımız bir şeydir" sözünün de uygulamadan hüküm çıkartma konusunda olduğunu belirtmektedir. ¹²²⁶

İkinci görüşe göre alkol içme suçuna uygulanacak had cezasının miktarı, kırk celdedir. Bu, Hz. Ebû Bekir'in tercih edip uyguladığı Şâfiîlerin de benimsediği görüştür. ¹²²⁷ Aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'den aktarılan iki görüşten biridir. ¹²²⁸ Bazı Şâfiî hukukçular ise cezanın, ta'zîr cihetinden seksen değneğe kadar yükseltilebileceği görüşündedir. ¹²²⁹ Ancak Şâfiî mezhebinde evlâ görüşün, kırk sayısı sınırlı kalmak olduğu da belirtilmektedir. ¹²³⁰ Bunların konuya dair öne çıkan delilleri şöyledir:

- Hz. Osman'ın huzuruna Velîd b. Ukbe (ö. 61/680-81) getirildi. Velîd b. Ukbe, sabah namazını iki rekât kıldıktan sonra, "Size daha fazlasını da kıldırayım mı?" demişti. Onun aleyhinde iki kişi şahitlik etti. Bunlardan Hz. Osman'ın azatlı kölesi Humrân,

¹²²³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/557.

¹²²⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/378.

¹²²⁵ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 3/155.

¹²²⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/382.

¹²²⁷ İmrânî, *el-Beyân*, 12/522; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*, 20/112; Buceyrimî, *Tuhfetu'l-habîb*, 4/187-188; Dimyâtî, *İ'ânetü't-tâlibîn*, 4/174, 177.

¹²²⁸ Dimaşkî, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, 8/7/419; Bahâüddîn el-Makdisî, *el-'Udde Şerhu'l-'Umde*, 602; İbrâhîm b. Muhammed b. Sâlim İbn Duveyyân, *Menâru's-sebîl fi şerhi'd-Delîl*, thk. Zuheyr eş-Şâviş (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1989), 2/379.

¹²²⁹ Hısnî, *Kifâyetu'l-ahyâr*, 481; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 9/172; Hınn vd., *el-Fıkhu'l-menhecî alâ mezhebi'l-İmam Şâfiî*, 8/71.

¹²³⁰ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 8/15.

onun içtiğine; diğeri ise kustuğuna tanıklık etti. Bunun üzerine Hz. Osman “Eğer içki içmemiş olsaydı kusmazdı.” dedi. Sonra Hz. Ali’ye şöyle dedi: “Ey Ali! Kalk ona celde vur.” Bunun üzerine Hz. Ali de şöyle dedi: “Kalk ey Hasan! Ona celde vur.” Hz. Hasan: “Sen bunun cefasını, sefasını sürene yükle,” dedi. -Ona kızgın gibi idi.- Bu sefer Hz. Ali şöyle dedi: “Ey Abdullah b. Cafer, kalk da ona celde vur.” Bunun üzerine Abdullah, ona celde vurmaya başladı. Ali de sayıyordu. Nihâyet kırka varınca Hz. Ali onu durdurup şöyle dedi: “Hz. Peygamber (a.s.), kırk celde vurdu. Hz. Ebû Bekir de kırk celde vurdu. Hz. Ömer ise seksen celde vurdu. Bütün bu uygulamalar sünnettir; ben de bunu daha çok severim.”¹²³¹

- Enes b. Mâlik’in (ö. 93/711-12) aktardığına göre Hz. Peygamber’e (a.s.) hamr içmiş bir adam getirildi. Bunun üzerine bu adama ayakkabıyla yaklaşık kırk defa vuruldu.¹²³² Tam olarak kırk celde vurulduğu da aktarılmaktadır.¹²³³
- Hz. Peygamber’in (a.s.) kırk celde uygulaması esastır. Bu uygulamayı bırakıp yerine başka bir uygulama tatbik etmek doğru değildir. İcmâ da onun uygulamasına aykırı şekilde gerçekleşmez. Hz. Ömer’in (r.a.) kırk değnekten fazla vurması ise ta’zîr türünden bir cezadır ve kamu otoritesi gördüğü lüzum üzerine bunu uygulama yetkisine sahiptir.¹²³⁴
- Hz. Ömer’in, içki içen kişiye bedensel açıdan kuvvetliyse seksen değnek, bedensel açıdan aciz ve zayıfsa kırk değnek vurduğu aktarılmaktadır.¹²³⁵
- Cezalar, suçların ağırlığına göre düzenlenmektedir. Mesela zina suçunun cezası, zina iftirasından daha büyüktür. Kamu hakkından ziyade kul hakkını ilgilendiren bir suç olmasından ötürü içki içmeye öngörülen cezanın da kazf/iftira haddinden daha hafif olması icap etmektedir. Çünkü iftira suçunda kamu hakkı baskındır. Bunun bir sonucu olarak içki içme suçunun cezasının, iftira suçunun cezası olan seksen değnekten daha az olması gerekmektedir.¹²³⁶

Şevkânî’ye göre had cezalarıyla ilgili belirli bir miktarın gerekli olduğunu, onun dışındaki bir miktarın câiz olmadığını gösteren hiçbir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla ona göre sahâbe uygulamasından ister seksen ister kırk alınsın meşru ceza gerçekleşmiş

¹²³¹ Müslim, *Sahîh*, Hudûd, 38; Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 13/413.

¹²³² Nesâî, *Kitâbü’s-Süneni’l-kübrâ*, el-had fi’l-hamr, 2; İmrânî, *el-Beyân*, 12/523.

¹²³³ Şihâbüddîn er-Remlî, *Fethu’r-rahmân*, 910.

¹²³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/161.

¹²³⁵ Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî’ nin Tekmileleri ile birlikte)*, 20/113.

¹²³⁶ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 13/413.

olmaktadır. Nitekim o, içki içme cezasını belli bir miktarla sınırlandırdığına dair Hz. Peygamber'den (a.s.) kesin bir bildirim söz konusu olmadığını; alkol tüketen kişiye bazen bir hurma dalıyla, bazen sandaletle, kimi zaman her ikisiyle, kimi zaman hurma dalı, sandalet ve elbiseleriyle, bazen de elleri ve sandaletleriyle vurulduğunu; konuyla ilgili aktarılan miktarların tahminden ibaret olduğunu ve bunlardan ötürü Hz. Enes'in "tam kırk değnek" değil de "yaklaşık kırk değnek" dediğini ifade etmektedir.¹²³⁷ Ali Kumaş ile Ali Haydar Bölükbaş ise konuyla ilgili hazırladıkları ortak çalışmada şunu ifade etmektedirler: "Bu makale neticesinde şarap içme cezasının, cezanın tatbik şekli (celde) naslarla, miktarı yönüyle de hadlerin en alt sınırından hareketle 80 celde olarak sahâbe icmâi neticesinde belirlenmiş bir had cezası olduğu kanaati hâsıl olmuştur."¹²³⁸

İslâm hukukunda alkol içen kişiye, had cezasına ilaveten ta'zîr türünden de bir ceza verilebilir. Anlaşıldığı kadarıyla verilecek tazir cezasının enine boyuna düşünülmesi ve fayda vereceğine dair zann-ı gâlip oluşturması gerekmektedir. Nitekim Hz. Ömer'in, Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olan Rebîa b. Ümeyye'yi alkol içtiği için Hayber'e sürgün ettiği, ancak Rebîa'nın orada Hristiyanlık dinine girmesi nedeniyle Hz. Ömer'in "Bir daha kimseyi sürgün etmeyeceğim." dediği aktarılmaktadır.¹²³⁹ Dolayısıyla bu hususta verilecek cezanın, ilgili kişinin ıslahına katkı sağlayacağına dair baskın bir kanaat meydana getirmesi gerekmektedir.

Konuyla ilgili delillere bakıldığında, birini diğerine tercih etmenin son derece zor olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim her iki ceza miktarın da belirli dönemlerde uygulandığı müşahade edilmektedir. Kamu otoritesi, içki içen kişinin kırk değnekle ıslah olmayacağını düşünürse, bu cezayı seksen değneğe çıkartabilir. Zira cezalarda ana maksat, fâilleri suç teşkil edecek fiillerden caydırmaaktır.

3.3.3. Alkol Cezasının Tespiti

Hanefî mezhebinden Şeyhain'a göre içki içme cezasının uygulanabilmesi için kişinin sarhoş olması veya kendisinden alkol kokusunun gelmesi gerekmektedir. İkrâr veya şahitlerin beyanı da bu cezayı gerekli kılmaktadır. Koku ya da sarhoşluk hâli geçtikten sonra ikrâr ve şahitlerin beyanına bakılmaksızın artık içki davasına bakılmaz. Ebû Hanîfe'nin ve Ebû Yûsuf'un, kokunun ve sarhoşluk durumunun yok olmasını zaman aşımı çerçevesinde

¹²³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî Şevkânî, *Neylu'l-evtâr*, thk. Isâmuddîn es-Sabâbitî (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993), 7/170.

¹²³⁸ Ali Kumaş - Ali Haydar Bölükbaş, "İslâm Ceza Hukukunda Sarhoşluk Veren İçeceklerin İçilmesi: Cezanın Kapsamı Bağlamında Bir Tahlil", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/1 (2016), 75.

¹²³⁹ Vellevî, *Zahîratü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, 40/297-298.

değerlendirerek cezanın uygulanmayacağı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Şeybânî'ye göre ise koku ve sarhoşluk geçse dahi ikrâr gerçekleştiğinde veya şahitler tanıklık ettiğinde had cezası infaz edilir. Ona göre de zaman aşımı vardır, ancak bunun gerçekleştiğini söyleyebilmek için belirli bir sürenin geçmesi gerekmektedir.¹²⁴⁰ Hanefî mezhebi içerisinde bu sürenin miktarıyla ilgili üç görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre bu süre altı aydır. İkincisine göre süre yoktur ve bu, hâkimin takdir yetkisindedir. Üçüncü ve mezhepte daha kuvvetli kabul edilen görüşe göre söz konusu süre bir aydır.¹²⁴¹ Mezhepte ilgili ihtilâfla ilgili sahih kabul edilen görüşün Şeyhayn'ın görüşü olduğu belirtilmektedir.¹²⁴² Dolayısıyla buna göre koku ya da sarhoşluk hâli geçtikten sonra hiçbir şekilde had cezası tatbik edilmez. Mezhep âlimleri, içki kokusu geldiğinde ya da sarhoş vaziyette iken şahitlik edilir ve bunun için davaya bakması amacıyla şehir merkezindeki kadıya gidilirse, bu esnada da koku ve sarhoşluk hâli ortadan kalkarsa, had cezasının tatbik edileceği konusunda görüş birliği içerisindeyler.¹²⁴³ Nitekim Velîd b. Ukbe'nin içki içtiğine dair şahitler, Hz. Osman'ın huzurunda tanıklık etti. Hz. Osman da onu Medine'ye getirterek kendisine içki içme cezasını tatbik etti.¹²⁴⁴

Alkolün kokusu duyulan veya içki nedeniyle kusan kimseye doğrudan had cezası uygulanmaz. Çünkü kokunun farklı bir nedenden gelmesi mümkündür ve içme, zorlama veya zorunluluk nedeniyle de meydana gelmiş olabilir. Dolayısıyla bilerek ve isteyerek içtiği ortaya çıkmadıkça her iki durumda da had cezası uygulanmaz. Zira gerçekte şahsın alkol içmemiş olması yahut ikrâh gibi farklı bir durumdan ötürü içmiş olması muhtemeldir. İslâm ceza hukukunda şüphe olduğunda hadler tatbik edilmez.¹²⁴⁵

İçki içme suçunun ispatı için iki erkek şahit veya ikrâr gerekmektedir. Ebû Hanîfe ve Şeybânî'ye göre suçun sâbit olması için içki içen kişinin iki defa ikrâr etmesi gerekirken Ebû Yûsuf ve Züfer'e göre bir ikrâr yeterlidir.¹²⁴⁶

Mâlikîlere göre içki içme cezasının uygulanabilmesi için kişinin ikrârı yahut âdil iki erkek şahidin, zanlının içki içtiğine veya ondan alkol kokusu geldiğine ya da içki nedeniyle kustuğuna dair tanıklık etmesi gerekmektedir.¹²⁴⁷ Şâfiî mezhebine göre içki içen kişi, alkol

¹²⁴⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/354; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 4/97-98.

¹²⁴¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/303.

¹²⁴² Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/193.

¹²⁴³ Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/157.

¹²⁴⁴ 'Aynî, *el-Binâye*, 6/353.

¹²⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/31; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/354; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 3/197.

¹²⁴⁶ Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 5/312; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/602.

¹²⁴⁷ Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devvânî*, 2/212; Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 8/109; Adevî, *Hâşiyetu'l-'Adevî*, 2/330; Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 4/353.

içtiğini itirâf/ikrâr edene veya bilerek ve kasten içtiğine dair en az iki tanık onun hakkında ifade verene kadar cezalandırılmaz. Bu mezhebe göre kişi, sarhoş vaziyette görülür veya kendisinden alkol kokusu gelirse cezalandırılmaz. Zira bu kişinin içki içmeye zorlanmış olma ihtimali de bulunmaktadır.¹²⁴⁸ Aynı şekilde kişinin yanlışlıkla veya zorla içmiş olması da muhtemeldir. Nitekim genel bir kural olarak şüphelerin had cezalarını düşürdüğü kabul edilmektedir.¹²⁴⁹ Hanbelîler de Şâfiîlerle aynı görüşü paylaşmaktadır.¹²⁵⁰ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin yaklaşımlarından anlaşıldığı kadarıyla -Hanefî mezhebinden Şeyhayn'ın görüşünün aksine- kişiden içki kokusunun gelmesi ya da kişinin sarhoş vaziyetine vakıf olunması, suçun ispatında olmazsa olmaz bir yol/yöntem değildir.

3.3.4. Haddü's-Şüreb ve Haddü's-Sükr Konusunda Bir Kriter Olarak Sarhoşluk

Sarhoş edici ürünlerden birinin alınmasıyla idrak ve muhakemede meydana gelen geçici değişikliğe en genel ifadeyle *sarhoşluk* denilmektedir.¹²⁵¹ Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde sarhoşluğun Türkçe karşılığı “esriklik”, “mestlik”, “sermestlik” ve “sermesti” olarak verilmektedir.¹²⁵² Arapçada sarhoşluğa sükr/ سُكْر, sarhoş olan kişiye sekrân/ سَكْرَان denilmektedir. Çoğulu ise sekârâ/ سَكْرَاءُ veya sukârâ/ سَكْرَاءُ şeklinde gelmekte olup Kur'an-ı Kerim'de de sukârâ geçmektedir.¹²⁵³ Yedi kıraat imamından olan Hamza b. Habîb (ö. 156/773) ile Abdillâh el-Kisâî (ö. 189/805) sükârâ kelimesini sekârâ şeklinde okudukları aktarılmaktadır.¹²⁵⁴ Yenilmesi yahut içilmesi veya vücuda herhangi bir yoldan verilmesiyle kişiye sarhoşluk veren, aklın faaliyetlerini durduran sıvı ya da katı her şeye “müskir” denilmektedir. İlgili ürünün tüketilmesi sonucu akıllı bir kişinin yapmayacağı şekilde konuşmaya ise “hezeyân” denilmektedir.¹²⁵⁵

Yukarıda geçtiği üzere miktar fark etmeksizin hamr/şarap içen veya hamr dışındaki alkollü bir içecek tüketip sarhoş olan kişiye had cezasının uygulanacağı konusunda mezhepler arasında ittifâk bulunmaktadır. Ancak hamr dışındaki alkollü içecekleri sarhoş olmayacak

¹²⁴⁸ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 17/330; Begavî, *et-Tezhib*, 7/411; İmrânî, *el-Beyân*, 12/528; Hisnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, 482.

¹²⁴⁹ Şirbîni, *Muğnil-muhtâc*, 5/520; Buceyrimî, *Tuhfetu'l-habîb*, 4/192.

¹²⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/162; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbi' şerhu Zâdi'l-mustekni'*, ed. Abdulkuddûs Muhammed Nezîr (b.y.: Dâru'l-Müeyyed -Müessesetü'r-Risâle, ts.), 671; Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, 26/432-434.

¹²⁵¹ Abdurrahman Kavun, *Sarhoşluk* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 6.

¹²⁵² “<https://sozluk.gov.tr/>” (Erişim 22 Şubat 2023).

¹²⁵³ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vili âyi'l-Kurân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 8/375; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 150; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 12/56.

¹²⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 14/312; Nâsiruddîn Ebu Sa'îd Abdullah b. Ömer Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mara'shî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418), 2/438.

¹²⁵⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 191, 428.

kadar az miktarda içmenin, had cezasını gerektirip gerektirmeyeceği hususuyla ilgili görüş ayrılığı bulunmaktadır. İslâm hukukçularının çoğunluğu, had cezasını gerektirme konusunda şarap ile diğer alkollü içecekler arasında bir fark gözetmeksizin sarhoş edici (*iskâr*) vasfı bulunan içecekleri tüketen kişiye had cezasının uygulanacağı görüşündedir. Hamr dışındaki içeceklerin “sarhoşluk edici olma özelliğiyle” hamr kapsamına dâhil olduğu görüşünde olan Hanefilere göre ise salt bu içeceklerin içilmesi, had cezasının uygulanabilmesi için yeterli değildir. Bunun yanı sıra hamr/şarap dışındaki bu içeceklerin kişiyi sarhoş etmesi de gerekmektedir. Dolayısıyla hamr/şarap dışındaki içkilerde yalnızca sarhoş olduğunda had cezası uygulanır. Hanefilere göre bu ceza, sarhoşluktan ötürü olduğu *haddü's-sükr* şeklinde adlandırılmaktadır. Hamr içeceğiyle ilgili olarak ise Hanefiler, -az veya çok miktarda tüketilmesi arasında bir ayırım yapmaksızın- mutlak olarak içenlere had cezasının uygulanacağını belirtmektedirler. Onlara göre bu ceza da -sarhoş olma şartı aranmaksızın- sırf içmekle hak edildiği için “içki içme suçu” anlamına gelen *haddü's-şürb* şeklinde adlandırılmaktadır. Haddü's-sükrün sınırını belirleyebilmek için sarhoşluğun mahiyetinin bir bütün olarak ortaya konulması önem arz etmektedir.

Klasik İslâm hukuku eserlerinde sarhoşluk ile ilgili muhtelif tanımlamaların öne sürüldüğü görülmektedir. Örneğin Ebû Hanîfe'ye göre sarhoşluk, erkeği kadından, göğü yerden ve hanımı anneden ayırt edememe gibi ölçütlerle tespit edilirken; İmâmeyn'e göre bunun ölçütü, tüketilen ürünün akla galip gelmesi nedeniyle sözün birbirine katma, namazın tamamlanamaması ve kişinin sarhoş şeklinde nitelendirilmeyi hak etmesidir.¹²⁵⁶ Ebû Hanîfe, sarhoş olan kişiye, İslâm ceza hukuku açısından müeyyide uygulanacağını dikkate alarak sarhoş olduğunun yakîn suretle bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Zira sarhoşluk konusundaki şüphe, İslâm ceza hukukunda ilgili müeyyidenin uygulanmasına mani teşkil etmektedir.¹²⁵⁷

Son dönem İslâm hukukçularından Abdülkerîm Zeydân (ö. 2014), sarhoşluğu “Kişi ayıldıktan sonra sarhoş vaziyetteyken neler yaptığını bilmeyecek derecede, hamr veya hamr hükmünde olan içeceğin alınmasıyla aklın devre dışı kalmasıdır.”¹²⁵⁸ şeklinde tarif etmektedir. Tıbbî manada sarhoşluk, alkol veya alkollü ürünlerin vücuda alınmasıyla sinir sisteminde depresyon veya kısmî anlamda felçlerin gerçekleşmesini ifade etmektedir.¹²⁵⁹

¹²⁵⁶ Suğdî, *en-Nutef fi'l-fetâvâ*, 2/645.

¹²⁵⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 6/376-377.

¹²⁵⁸ Abdülkerîm Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh* (Bağdat: Müessesetu Kurtuba, 1976), 128.

¹²⁵⁹ İbrahim Kâfi Dönmez, “Sarhoşluk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/141; Uğur Alacakaptan, *Sarhoşluk Halinde İşlenen Suçlarda Cezai Mesuliyet* (Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1961), 7.

Sarhoş edici maddenin insan vücudunda birtakım değişiklikler meydana getirdiği, ilgili maddenin vücuttan atılmasından sonra ise kişinin normale döndüğü göz önünde bulundurulduğunda, sarhoş edici maddenin insan zihninde bir tür zehirlenmeye yol açtığı söylenebilir.

Alkol nedeniyle sarhoşluk şu şekilde oluşmaktadır: Alınan alkol hemen vücut içerisinde yayılmaya başlar ve belirli bir süreden sonra iç organlara nüfuz eder. Oradan da böbrekler, karaciğer, kalp ve kana eşit miktarlarda nüfuz eder. Beyindeki alkol miktarı, vücudun diğer organlarına göre daha yüksektir. Alkollü maddelerin alınmasına uzun müddet devam edilmediği takdirde alkol, ya vücut tarafından yakılmak ya da böbrekler yoluyla organizma dışına verilmek suretiyle kaybolur.¹²⁶⁰

Alkol tüketiminin bünyede yarattığı etki, kişiden kişiye değişiklik arz etmektedir. Nitekim kişinin yaşı, kilosu, cinsiyeti, beden sağlığı ve kullandığı ilaçlar gibi birçok faktör bunda etkili olmaktadır. Kişide alkolün etkisiyle bulguların ortaya çıkma eşiği de, tespit edilen alkol seviyesine göre ve yaş, kilo, cinsiyet, bedensel sağlık gibi faktörlere bağlı olarak muhtelif derecelerde bireysel farklılıklar göstermektedir.¹²⁶¹ Bünye ve mizaç farklılığı gibi bireysel etmenlerin etkisiyle bazı kişiler, az bir miktar alkolle dahi anormal veya patolojik alkol sarhoşluğu gösterirler. Bu, kişilerin bünyelerinde gizli olarak var olan ve alkolle ortaya çıkan marazî bir hâldir.¹²⁶² Hârici faktörler de sarhoşlukta ve sarhoşluğun meydana getirdiği etkiler üzerinde belirleyici olmaktadır. Nitekim hava durumundaki ani değişiklikler, sarhoşluğun seyrini değiştirebilmektedir. Örneğin havanın sıcak olduğu bir bölgede sarhoş edici maddeyi alan bir kişi, aniden soğuk havaya maruz kalırsa, sıcak havada normal görüldüğü halde birdenbire düşüp hayaller görebilir, sesler işitmeye başlayabilir veya kendisinde şiddetli psikonevroz tepkiler¹²⁶³ görülebilir. Keza kişinin yorgun bir vaziyette olması da onu alkole karşı hassas kılmaktadır. Bu nedenle yorgunluklarını unutmak amacıyla yorgun olan işçilerin içtikleri alkol, kendilerinde şiddetli reaksiyonlar gösterebilmektedir.

¹²⁶⁰ Alacakaptan, *Sarhoşluk Halinde İşlenen Suçlarda Cezai Mesuliyet*, 8.

¹²⁶¹ Mahmut Aşıröz - Uğur Demir, "Alkol Raporları", *Adli Raporlar*, ed. Mehmet Sunay Yavuz (Ankara: Türkiye Klinikleri, 2022), 41.

¹²⁶² Kavun, *Sarhoşluk*, 4.

¹²⁶³ Bireylerde muhtelif psikolojik rahatsızlıkların tanımlanmasında kullanılan bir terimdir. "Kişinin, yer aldığı sosyal çevreye yeterli denilebilecek kadar uyum sağlayamaması ve hayat tarzında buna dair gerekli değişiklikleri uygulayamaması, daha zengin, karmaşık ve tatmin edici bir şahsiyet niteliğini kazanamaması" halidir. Mahiyet itibarıyla, "kişide içsel çatışmaya sebebiyet veren ruhsal hastalıkları" kapsamaktadır. "<https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12638/psikonevroz>" (Erişim 31 Mayıs 2023).

Aynı şekilde, işleri gereği zehirli maddelerle etkileşimde bulunmak durumunda kalanlar da alkole karşı hassaslaşmaktadır.¹²⁶⁴

Sarhoşluğun, “alkolden ve uyuşturucu maddeden oluşan sarhoşluk”, “ihtiyarî ve gayr-ı ihtiyarî/ârizî sarhoşluk”, “tasarlanmış sarhoşluk ve itiyadî sarhoşluk”¹²⁶⁵, “tam ve tam olmayan sarhoşluk”¹²⁶⁶, “mubah yollarla gerçekleşen”¹²⁶⁷ ve mubah olmayan/harâm yollarla gerçekleşen sarhoşluk”, “geçici ve kronik sarhoşluk” gibi çeşitli kısımlara ayrılarak incelendiği müşahede edilmektedir.¹²⁶⁸

Sarhoş olan kişiyi sarhoş olmayan kişiden ayırt edebilmek için bazı kriterler geliştirilmiştir. Bu kriterlerin önemli olanları şunlardır:

- Kadın ile erkeği birbirinden ayırt edememe.¹²⁶⁹
- Sarhoşluğun etkisiyle saçmalayıp sözü birbirine katma.¹²⁷⁰ Bu, cumhûrun sarhoşluk konusundaki kriteridir.¹²⁷¹
- Yeryüzü ile gökyüzünü birbirinden ayırt edememe.¹²⁷²
- Kendi elbisesini başkasının elbisesinden ayırt edememe.¹²⁷³
- Ayakkabısını başkasının ayakkabısından ayırt edememe.¹²⁷⁴
- Kâfirûn Sûresi okutulur. Karıştıracak olursa sarhoş olduğuna hükmedilir.¹²⁷⁵
- Talmud’a göre sarhoş olmanın kriteri, bireyin kendisini bir krala münasip olacak şekilde takdim edecek derecede kendinde olmamasıdır.¹²⁷⁶
- Günümüzde ise alkollü içeceklerle ilgili olarak trafikte yasal sınır, bir litre kanda yarım gram alkole eşit olan 0.50 promildir. Bu promil sınırları üzerinde alkollü olduğu

¹²⁶⁴ Alacakaptan, *Sarhoşluk Halinde İşlenen Suçlarda Cezai Mesuliyet*, 10.

¹²⁶⁵ İtiyadî sarhoşluk, sıklıkla sarhoş olmayı arzu etme ve bunu sürekli tekrar ederek bir nevi alışkanlık haline getirme, başka bir deyişle alkollü içkilere bağlı olmayı ifade etmektedir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 275; Dönmez, “Sarhoşluk”, 36/142.

¹²⁶⁶ Sarhoş olan kişinin anlama ve irade etme becerisini tam anlamıyla ortadan kaldıracak seviyede ileri derecedeki sarhoşluk haline tam; bu meziyetini bütünüyle ortadan kaldırmayıp kayda değer ölçüde azaltan sarhoşluğa ise kısmî/tam olmayan/yarım sarhoşluk denilmektedir. Dönmez, “Sarhoşluk”, 36/142.

¹²⁶⁷ Alınan ilacın etkisiyle meydana gelen sarhoşluk, buna örnek olarak verilebilir.

¹²⁶⁸ Dönmez, “Sarhoşluk”, 36/142.

¹²⁶⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/355; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i’l-Muhtâr*, 4/98; Haddâd, *el-Cevheretü’n-neyyire*, 2/157.

¹²⁷⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/355; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i’l-Muhtâr*, 4/98.

¹²⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/165.

¹²⁷² Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i’l-Muhtâr*, 4/98; Haddâd, *el-Cevheretü’n-neyyire*, 2/157.

¹²⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/166.

¹²⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/166.

¹²⁷⁵ Suğdî, *en-Nuteffi’l-fetâvâ*, 2/645.

¹²⁷⁶ Kürşat Demirci, “İçki (İslâm Öncesi Dinlerde)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/457.

tespit edilen araba sürücülerine cezaî işlem uygulanmaktadır. Bir promilde ise sarhoşluk belirtileri, muhtemel mahcup edici davranışlar, bir an neşeli bir an üzgün olmak gibi ruh halinde gidip gelmeler meydana gelmektedir.¹²⁷⁷

Sarhoşun dinî yükümlülüğünün söz konusu olup olmadığı konusu, İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Bâkılânî (ö. 403/1013), Cüveynî ve Gazzâlî gibi âlimler, ilâhî hitabı anlamayı imkânsızlaştırması nedeniyle sarhoşluğun, kişiyi dinî yükümlülüklerden alıkoyduğu¹²⁷⁸ görüşündedirler. Bununla birlikte Mâverdî, Zerkeşî (ö. 794/1392) ve İbn Nüceym gibi âlimler, sarhoşun dinî açıdan mükellef olduğu kanaatinde dirler.¹²⁷⁹ Sarhoşun nikâhı, boşaması, irtidâdı vb. hukukî muamelelerinin geçerli olup olmaması yükümlü kabul edip etmemeye yahut hangi şartlarda yükümlü kabul edilip edilmeyeceğine bağlı olarak değişebilmektedir. Muhammed Ebû Zehre'nin (ö. 1974) verdiği şu bilgiler, konunun özünü özetlemektedir: "Sarhoş olan kişi, dinî açıdan mükellef sayılmaktadır. Dolayısıyla genel itibarıyla hukukî işlemlerinden sorumludur. Şayet harâm kabul edilen maddeyi kendi iradesiyle alarak sarhoş olmuşsa, ayıldığında gerçekleştirmiş olduğu işlemlerden hukukî açıdan sorumlu kabul edilir. Zira asıl olarak akledebilme kabiliyetine sahiptir; ne var ki harâm kılınmış olan maddeyi rızasıyla alarak aklını devre dışı bırakmıştır. Hal böyle olunca aklı pasif haldeyken gerçekleştirdiği iş ve işlemlerde, sorumluluğunu ihmal ettiği ve başkasının hakkına girdiği için mesuldür. Ayrıca dinî açıdan sorumlu kabul edilmesi, caydırıcılık açısından da önem arz etmektedir. Nitekim harâm bir maddeyi alarak sarhoş olan kimsenin sorumlu olmadığı söylenecek olursa bu, insanları sarhoş olmaya daha fazla sevk eder. Buna mukâbil İslâm hukukçuları, kişinin uyuşturucu maddeyi amelîyat için kullanması veya harâm kılınmış maddeyi zorlama (*ikrâh*) yoluyla alması sonucunda gerçekleşen sarhoşluğun sorumlu olmayı gerektirmediği konusunda müttefiktirler. Bu şekilde sarhoş olan kişi, uyuyan veya bayılmış kimseye benzer; sözlerinin bir hükmü olmadığı için de akitleri geçerli olmaz. Buna bağlı olarak işlenen fiiller için de herhangi bir sorumluluk söz konusu olmaz."¹²⁸⁰

¹²⁷⁷ "https://www.egm.gov.tr/alkollu-arac-kullanimi" (Erişim 30 Mayıs 2023).

¹²⁷⁸ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh et-Tâî en-Nisâbü'rî Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Salâh b. Muhammed Uveyda (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/16; Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Basrî Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd es-sağîr*, thk. Abdülhamid b. Ali Ebû Zenid (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 1/243; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdusselam Abduşşâfî (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 68.

¹²⁷⁹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdir el-Mısırî el-Minhâcî Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhît* (Dâru'l-Kütübi, 1994), 2/68; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/175-176; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, thk. Zekerıyyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 267.

¹²⁸⁰ Muhammed b. Ahmed Ebû Zehre, *Usûlü'l-fikh* (Beyrut: Dâru Fikri'l-Arabî, 1958), 344-345.

3.3.5. Nebîz-Hamr Ayrımının Ceza Hukukuna Yansıması

Yukarıda geçtiği üzere İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre -ister sarhoşluk meydana gelsin ister gelmesin- sarhoş edicilik (*iskâr*) vasfı bulunan içecekleri tüketen kişiye içki içme cezası tatbik edilir. Bununla birlikte hukukçuların bir kısmına göre cezaî müeyyidenin uygulanabilmesi, tüketilen içeceğe bağlı olarak değişebilmektedir. Bu minvâlde hamr/şarap ile diğer içecekler arasında bir ayırım yapılmaktadır. Hamra dair bir ihtilâf bulunmamaktadır; zira bu kelime hem Kur'ân'da hem de hadislerde doğrudan geçmektedir. Ancak hamr dışındaki içeceklerin tüketilmesiyle ilgili görüş ayrılıklarının olduğu müşahede edilmektedir. Sarhoşluk niteliği bulunan bu tür içeceklerin hamra dair nasların kapsamına girip girmediği hususu, söz konusu ihtilâfin mihenk taşıını oluşturmaktadır. Konuyla ilgili fakihlerin başlıca görüşleri şöyledir:

Hanefî mezhebinde göre “Kişi sarhoş olursa kamçılaysın, tekrar sarhoş olursa kamçılaysın, daha sonra yine sarhoş olursa kamçılaysın, dördüncü kez tekrarlarsa boynunu vurun.”¹²⁸¹ minvâlindeki rivâyetlerden nebîz tüketen, ancak sarhoş olmayan kişinin celde cezasına çarptırılmayacağı anlaşılmaktadır.¹²⁸² Hanefî mezhebinde seker, nakî‘u’z-zebîb ve nakî‘u’t-temr gibi içecekler, -az veya çok fark etmeksizin- harâm kabul edilmektedir. Bununla birlikte câiz görülmeyen içeceğin azını içen kişiye had cezasının uygulanmayacağı; aksine bunlarla sarhoş olduğu takdirde ancak söz konusu cezanın uygulanabileceği belirtilmektedir.¹²⁸³ Örneğin bâzik içeceğinin de harâm olduğu belirtildiği halde, sarhoş olunmadığı sürece onu içen kişiye had cezasının uygulanmayacağı söylenmektedir.¹²⁸⁴

Ebû Hanîfe’ye göre kişi; mizr, cia‘, bit‘, kırmızı gibi içeceklerden ve incir, bal gibi ürünlerden elde edilen içkilerden sarhoş olsa dahi kendisine had cezası tatbik edilmez. Çünkü ona göre bu ürünlerin tüketimi, tıpkı ekmek gibi mubahtır. Tüketimi mubah olan maddelerden meydana gelen sarhoşluğa ise had cezası verilmez.¹²⁸⁵ Mezhep içerisinde fetvâya konu olan görüş, Şeybânî’nin söz konusu içecekleri içmenin harâm olduğuna dair görüşüdür. Dolayısıyla bunları içen kişiler, sarhoş olurlarsa kendilerine had cezası uygulanır.¹²⁸⁶ Menbecî (ö. 686/1287) *el-Lübâb fi’l-cem’i beyne’s-sünne ve’l-Kitâb* isimli eserinde, sarhoş edici

¹²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/322; İbn Mâce, *es-Sünen*, hudûd, 17; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, hudûd, 37.

¹²⁸² Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, 6/375-376.

¹²⁸³ Semerkandî, *Tuhfetü’l-fukahâ*, 3/327.

¹²⁸⁴ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, 5/115.

¹²⁸⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, 6/373; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, 5/117; Mevslî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-l-Muhtâr*, 4/98.

¹²⁸⁶ Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, 6/47; Mevslî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-l-Muhtâr*, 4/101.

niteliği olan bir içecekten sarhoş olduğunda içki içme cezasının uygulanacağı konusunda âlimler arasında herhangi bir ihtilâfın bulunmadığını belirtmektedir.¹²⁸⁷

Ebû Vâil (ö. 82/701), Nehâî (ö. 96/714) ve Kûfeli âlimlerin çoğunluğu, ancak sarhoş olduğu takdirde nebîz tüketen kişiye had cezasının verileceği görüşündedir. Buna mukabil Ömer b. Abdulazîz (ö. 101/720), Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Katâde (ö. 117/735), Evzâî (ö. 157/774), İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel, ister az olsun ister çok, ister sarhoş etsin ister etmesin, nebîz ve hamrı, tüketen kişiye içki içme cezasının verileceği görüşündedir. Ebû Sevr, harâm olduğuna inanarak nebîz içen kişiye had cezasının uygulanacağı, ancak ihtilâflı olması hasebiyle tevil yapıp helâl sanarak içen kişiye uygulanmayacağı düşüncesindedir.¹²⁸⁸ Şâfiîlerden Müzenî (ö. 264/878), az bir miktar nebîz içen kişiye had cezasının uygulanmayacağını belirtmektedir.¹²⁸⁹ Mâlikî fakihlerden Bâcî'ye (ö. 474/1081) göre ise sarhoş olmadıkları sürece, -hamr dışındaki- sarhoş edici içeceklerin helâl olduğu yönünde tevil yapan icthâd ehli kişilere had cezası uygulanmaz. Taklîd ehli kişiler ise tevil etseler dahi bu, geçerli bir mazeret olarak kabul edilmez. Dolayısıyla kendilerine had cezası uygulanır.¹²⁹⁰

Hamr dışındaki alkollü içecek içenlere had cezasının uygulanabilmesi için "sarhoşluk" şartı esas alındığında, bu sefer sarhoşluğun kriteri mevzu bahis olmaktadır. Bunun kişiden kişiye değişen sübjektif bir kriter olduğu görülmektedir. Nitekim İbn Hazm'ın bu sözü, söz konusu öznel duruma dikkat çekmektedir: "Üç ya da dört rıtlan¹²⁹¹ sarhoş olan kişiler olduğu gibi yirmi rıtlan fazlasında bile sarhoş olmayan ve durumunda hiçbir şekilde değişim olmayan kimseler bulunabilmektedir."¹²⁹² Günümüzdeki bilimsel veriler de boy, kilo, cinsiyet ve sağlık durumu gibi özelliklerin, kişilerin sarhoş olup olmamasında etkin rol oynadığını göstermektedir. Dolayısıyla bir kişi ne kadar içerse sarhoş olmayacağını ve buna bağlı olarak ceza almayacağını net şekilde kestiremez.

Konuyla ilgili verilere bakıldığında hamr içen kişiye had cezasının uygulanması gerektiği, ancak harâmlığı konusunda tartışma bulunan sarhoş edici özelliğe sahip nebîz türü içecekleri tüketen kişiye, sarhoş olmadığı sürece doğrudan had cezasının tatbik edilmemesi gerektiği ifade edilebilir. Zira alkol içme cezasının had olup olmadığı öncelikle tartışma

¹²⁸⁷ Menbecî, *el-Lübâb*, 2/760.

¹²⁸⁸ Kayrevânî, *et-Tehzîb fî ihtisâri'l-Müdevvene*, 4/523; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/160; Hınn vd., *el-Fıkhu'l-menhecî alâ mezhebi'l İmam Şâfiî*, 8/71.

¹²⁸⁹ Müzenî, *el-Muhtasar*, 8/419; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, 19/22.

¹²⁹⁰ Bâcî, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ'*, 3/146.

¹²⁹¹ Rıtl, sıvı maddelerde kullanılan yüz otuz dirhemlik bir ölçektir. Bir sâ'ın sekizde birine tekabül etmektedir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 480.

¹²⁹² İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 12/380.

konusu edilmektedir. Had cezası olarak kabul edilse bile Hz. Peygamber'den (a.s.) aktarılan hadislerle birlikte birtakım sahâbe, tâbiîn ve Ebû Hanîfe gibi âlimlerin yukarıda değinilen yaklaşımları, konuya dair bazı şüphelerin varlığına işaret etmektedir. Hadlerin şüphe ile düşürüleceği konusu da İslâm ceza hukukunun köklü prensiplerinden biridir. Bununla birlikte konuyla ilgili kısmen muhâlif bir tutum takınan Hanefilerin de fetvâya konu olan esas görüşünün, sarhoş edici içeceklerin tümünün harâm kabul edilip içene -az içse bile- had cezasının gerektiği yönünde olması ve tarihî süreçte uygulamanın da genel itibarıyla aynı perspektifte vuku bulmuş olması, hamr ile hamr dışındaki alkollü içeceklerle ilgili bir ayırım yapılmaksızın bütün alkol çeşitlerine had cezasının uygulanmasının daha isabetli olacağını göstermektedir. Nitekim fetvâ konusunda tercih edilen görüş dikkate alındığında sarhoşluk veren maddeyi tüketen kişinin hangisini içtiği (hamr mı değil mi) yönünde bir araştırmaya ve kargaşaya da mahal verilmemiş olunur.

3.3.6. Alkol İçme Cezasının İnfazı Esnasında Kişinin Ölmesi

İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre kişi ister had cezası ister hâkimin takdir yetkisini kullanarak uyguladığı ta'zîr cezası sonucu ölsün heder olmuş sayılır. Şu halde ne tazminat ne de diyet söz konusu olur.¹²⁹³ Bunların konuyla ilgili temel gerekçeleri ise cezanın, suçtan caydırmak amacıyla uygulanan meşrû' bir ceza olduğu; böyle bir uygulamanın da hukuka uygun olduğu ve herhangi bir tazminatı gerektirmediği şeklindeki düşüncedir.¹²⁹⁴ Nitekim rivâyete göre Hz. Ömer (r.a.), oğlu Ubeydullâh'a içki içme cezası uygulamıştır. Bunun üzerine oğlu kendisine "Öldürdün beni." demiştir. Hz. Ömer (r.a.) ise bunun üzerine "Hakkın ölümdür." diye yanıt vermiştir.¹²⁹⁵

Şâfiî mezhebine göre hüre kırk, köleye yirmi celde vurulduktan sonra ölürlerse, bunların kanı heder olmuş sayılmaktadır. Dolayısıyla kısâs veya diyet talebinde bulunulamamaktadır. Ancak söz konusu kişiler, seksen değnek sonucu ölürlerse kanları heder olmuş sayılmamaktadır. Zira Hz. Ali'nin (r.a.) konuya dair şöyle dediği aktarılmaktadır: "İçki içme cezası dışındaki hadlerin uygulamasında kişi ölürse, kendimde hiçbir sorumluluk görmüyorum. Ancak kişi, içki içme cezasından dolayı ölecek olursa bu cezayı Hz. Peygamber'den (a.s.) sonra biz ihdâs ettiğimiz için diyeti beytûlmalden veya devlet başkanının âkilesinden ödemek gerekir." Hz. Ali'nin bu sözünden yola çıkılarak bir kişi, seksen değnek sonucu ölürse, normal diyet miktarı olan kırk celdeyi geçtiğinden ötürü hem

¹²⁹³ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, 2/77; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/612; Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 4/355; Bağdâdî, *el-İşrâf*, 2/929; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/179.

¹²⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/179.

¹²⁹⁵ İmrânî, *el-Beyân*, 12/525.

had cezasından hem de had dışında olan bir cezadan ölmüş sayılmaktadır.¹²⁹⁶ Bu nedenden dolayı normal diyet miktarının yarısını alır. Şayet ilgili kişiye kırk celdeden fazla uygulanırsa ve bunun sonucunda ölürse mezhep içerisinde üç görüş bulunmaktadır. Birincisine göre normal diyetinin yarısını alır. İkinci yaklaşıma göre diyet parası, kırbaç sayısına bölünür, Buna göre diyet, kırka bölünür, kaç tane fazla vurulduysa o oranda diyet alır.¹²⁹⁷ Üçüncü görüşe göre diyetin tamamı ödenir. Fakat diyet beytûlmalden değil devlet başkanının âkilesinden karşılanır. Mezhep fakîhlerinden Müzenî, bu (üçüncü) görüşü hatalı bulmaktadır.¹²⁹⁸ Şâfiî mezhebinin âlimlerinin bir kısmına göre ise kendisine kırbaçla vurulan kişinin ölmesi, tazmin sorumluluğu gerektirmektedir. Zira rivâyetlerde içki içen kişiye kumaşın etrafı, ayakkabılar ve el ile vurma gibi cezalar yer almaktadır. Kırbaç ise içtihada dayanmakta olup ancak sonucun güvenli olması şartına bağlı olarak tercih edilebilmektedir. Ancak mezhepte sahih kabul edilen görüşe göre kendisine kırbaçla vurulan kişinin ölmesi, tazmin sorumluluğu gerektirmemektedir. Zira onlara göre bu, sahâbîlerin de tercih ettiği bir metottur.¹²⁹⁹

İlgili verilerden de anlaşıldığı üzere Şâfiîler, konuyu diğer mezheplere nazaran daha ayrıntılı bir şekilde ele almaktadırlar. Özellikle Hz. Ali'nin “Celde cezasını biz ihdâs ettik.” şeklindeki sözü, farklı yaklaşımların benimsenmesinde belirleyici olmuştur. Diğer mezhepler ise işlenen suçun cezası konusunda tatbik edilen hukukî müeyyideleri sorumluluk/tazminat çerçevesinde değerlendirmemektedir. Kanaatimizce celde cezasının kişinin ölümüne neden olmayacak şekilde uygulanması ve bu konuda son derece titiz davranılması îcab etmektedir. Buna rağmen kişinin ölümüne yol açacaksa, en azından diyetinin beytûlmalden karşılanması isabetli olacaktır. Zira ilgili cezadan maksat, kişinin hayatına zevâl gelmeyecek şekilde caydırıcılık sağlamaktır. Nitekim erken dönemlerden itibaren içki içme suçunun olması gerektiği düşünülürken niteliği tartışılmaktadır. Bu noktada kişinin kanının heder sayılmaması, daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

3.3.7. Alkolü Dört Defa İçme Cezası

İslâm hukuk doktrininde dört defa hamr içen kişinin öldürülüp öldürülmeyeceği hususunda ihtilâf bulunmaktadır. Dört defa hamr içenin öldürüleceğini savunanların konuya

¹²⁹⁶ Şâfiîlere ta'zîr cezasının uygulanması nedeniyle bir kişi ölürse tazmin sorumluluğu doğmaktadır. İmrânî, *el-Beyân*, 12/536; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmileleri ile birlikte)*, 20/122; Tuncay Başoğlu, “Ta'zîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/202.

¹²⁹⁷ İmrânî, *el-Beyân*, 12/525-526; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, 9/263; İbn Kâdî Şühbe, *Bidâyetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*, 4/254.

¹²⁹⁸ Müzenî, *el-Muhtasar*, 8/373.

¹²⁹⁹ Begavî, *et-Tezhîb*, 7/423; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 8/32.

dair dayanakları, Hz. Peygamber'in (a.s) şu hadisidir: “Kim alkol/hamr içerse, onu celde cezasına çarptırın. Sonra yine içerse tekrar celde cezası verin. Sonra yine içerse tekrar celde cezası verin. Sonra yine içerse onu öldürün.”¹³⁰⁰, Konuyla ilgili görüşleri ve delilleri detaylıca inceleyen İbn Hazm, hamrı dört defa içen kişinin öldürüleceğine dair hükmün geçerliliğini sürdürdüğü; buna bağlı olarak da söz konusu cezanın uygulanması gerektiği görüşündedir.¹³⁰¹ İslâm hukukçularının çoğunluğu ise dört defa hamr içen kimsenin öldürüleceğini ifade eden hadisin mensûh; diğer bir ifadeyle hükmünün ilgâ edildiği düşüncesindedir. Bunlara göre içme sayısı kaç kez olursa olsun hamr içen kişinin öldürülmemesi esastır.¹³⁰² İbn Münzir'in konuyla ilgili olarak şöyle dediği aktarılmaktadır: Hamr içen bir kişi için prosedür, önceden sürgün cezasıydı. Ardından ilgili hüküm, nesh edilerek ceza kırbaçlanmaya dönüştü. Bu suç dört kez tekrarlayan kişinin ise öldürüleceği belirtildi. Ardından öldürme cezası kaldırıldı. Muhalefetleri dikkate alınmayacak derecede azınlık olanlar haricinde bu konuda görüş birliği bulunmaktadır.¹³⁰³ Hanbelî hukukçu İbn Teymiyye'ye göre ölüm cezası verilmeden Müslümanlar içkiyi bir bütün olarak terk etmiyorlarsa, dördüncü kez tüketen kişinin öldürülmesi “...sonra yine içerlerse öldürünüz.”¹³⁰⁴ rivâyetine istinâden câiz olur. Konuya dair müracaat yetkisi kamu otoritesine aittir. Öldürülmesinin vâcib olmasının nesh edilmiş olması da ona göre maslahat gereği uygulanmasına mâni teşkil etmemektedir.¹³⁰⁵

Hamrı dört defa içenlerin öldürülmesi gerektiği şeklindeki cezanın nesh edildiğine dair delillerden bazıları şöyledir: (i) “Hz. Peygamber (a.s.), hamrı dört defa içtikten sonra gelen kişiyi öldürmedi. Aksine yalnızca celdeledi.”¹³⁰⁶ (ii) Hadiste geçen “zina eden muhsân, kısâs ve dinini terk edip İslâm'dan ayrılan kişiler haricinde bir Müslümanın kanını dökmek helâl olmaz.”¹³⁰⁷ Hanefî fakîhlerden İbn Hümâm, birinci delille nesh olduğunu söylemenin daha güzel olduğunu ifade etmektedir.¹³⁰⁸

Suç ve cezanın orantılı olması, İslâm ceza hukukunun başlıca ilkelerinden birisini teşkil etmektedir. Bu ilke, esasında Allah'ın adaletle muamele edilmesi gerektiği şeklindeki

¹³⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/392 (6791); İbn Mâce, *es-Sünen*, Hudûd, 17; Tirmizî, *Sünen*, Hudûd, 15.

¹³⁰¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 12/367-374.

¹³⁰² Menbecî, *el-Lübâb*, 2/744; 'Aynî, *el-Binâye*, 12/358; Şâfiî, *el-Üm*, 6/155-156; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 13/386-387; Ahmed b. Muhammed İbnü'r Rif'a, *Kifâyetu'n-nebih fi şerhi't-tenbih*, ed. Mecdî Muhammed Surûr (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 21/17/404.

¹³⁰³ Buceyrimî, *Tuhfetu'l-habib*, 4/188.

¹³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/392 (6791); İbn Mâce, *es-Sünen*, Hudûd, 17; Tirmizî, *Sünen*, Hudûd, 15.

¹³⁰⁵ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/483; Abdulaziz b. Adnan 'İdân - Enes b. Âdil Yetâmî, *ed-Delâil ve'l-işârât alâ Ahsari'l-Muhtasarât li Muhammed b. Bedreddin el-Balbânî* (Kuveyt: Dâru'r-Rekâiz, 2018), 3/400.

¹³⁰⁶ Menbecî, *el-Lübâb*, 2/744; Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik*, 3/196.

¹³⁰⁷ Buhârî, *Sahîh*, diyât, 6; Müslim, *Sahîh*, kasâme, 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/350.

¹³⁰⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 5/302.

emrinin de bir gereğidir. “Bir kötülüğün cezası, misli bir kötülüktür; ama kim affeder ve sulh yaparsa onun da ücreti Allah'adır. O zalimleri sevmez.”¹³⁰⁹ âyeti de bunu ifade etmektedir. Nitekim hastalara verilen ilaç nasıl belirli bir ölçüye göre veriliyorsa cezalar da ilkesel olarak başvuru önlem ve ulaşılmak istenen hedef arasında olması gereken ölçüde olmalıdır. Bu çerçevede içki içen kişinin öldürülmesi şeklindeki cezanın, söz konusu suçla orantılı olmadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla ilgili hükmün, ilk dönemlerde adeta içkiyle yatıp kalkan toplumu alıkoymak/korkutmak amacına matuf olduğu belirtilebilir.

3.3.8. Alkol Cezasında Tövbenin Rolü

İçki içmek, hırsızlık ve zinâ gibi Allah/kamu hakkını ilgilendiren suçların cezalarının tövbeyle düşüp düşmeyeceği hususunda, İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefî, Mâlikî ve Zâhirîlere göre yakalanmadan önce yol kesici tövbe ederse, kendisine had cezası tatbik edilmez. Onun dışındaki had cezaları ise tövbe ile düşmez.¹³¹⁰ İmâm Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'den konuyla ilgili olarak iki görüş aktarılmaktadır. Bunlardan birincisine göre Hanefî ve Mâlikîlerde olduğu gibi tövbe, had cezasını düşürmez. İkincisine göre ise eşkıyalık suçunda olduğu gibi diğer had suçlarında da tövbe, ilgili cezayı düşürmektedir.¹³¹¹ Bu Şîrâzî, Mâverdî, İmrânî ve Kaffâl eş-Şâfiî (ö. 507/1114) gibi Şâfiî fakîhlerin bir kısmının sahih kabul ettiği görüştür.¹³¹² Buna mukabil Cüveynî, Nevevî, Demîrî Heytemî (ö. 974/1567) ve Remlî gibi mezhep fakîhleri ise birinci görüşü sahih kabul etmektedirler.¹³¹³ Cüveynî'ye göre eğer tövbenin hadleri düşürdüğü kabul edilirse bu, had hükümlerinin hiç uygulanmamasına vesile olur. Nitekim ona göre suç işledikten sonra kişinin tövbesini izhâr etmesi zor değildir. Halbuki cezalardan amaç, suçlardan caydırmaaktır.¹³¹⁴ İbn Âbidîn, hâkimin yanında suç tespit edildikten sonra tövbeyle haddin düşmeyeceğini, ancak olay mahkemeye intikâl etmeden önce kişinin tövbe etmesinin cezayı düşürebileceğini belirtmektedir.¹³¹⁵

¹³⁰⁹ Şu'ra, 42/40.

¹³¹⁰ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 11/5949; Kâsânî, *Bed'î'u's-sanâ'i*, 7/96; Karâfî, *ez-Zahîre*, 12/135; Cündî, *et-Tavdîh fi şerhi Muhtasari İbn Hâcib*, 8/316; Bâcî, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ'*, 3/146; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 12/22.

¹³¹¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/370; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 17/187; İmrânî, *el-Beyân*, 12/511; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/152; Dimaşkî, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, 8/7/463; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletühu*, 7/5523-5524.

¹³¹² Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 3/368; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/370; İmrânî, *el-Beyân*, 12/511; Şâfiî, *Hilyetu'l-ulema*, 8/89.

¹³¹³ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 17/187; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-muftîn fi'l-fikh*, 302; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 9/164; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, 9/213; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 8/8.

¹³¹⁴ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 17/187.

¹³¹⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 4/4.

Tövbenin içki içme cezasını düşürmeyeceği görüşünde olanların delilleri şunlardır:

- Had cezalarından bahseden: *“Zina eden kadının ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygularken onlara karşı sizi acıma hissi tutmasın. Cezalarına da bir grup mümin şahitlik etsin.”*¹³¹⁶ ve *“Hırsızlık eden kadının ve hırsızlık eden erkeğin, yaptıklarına Allah'ta ibretlik bir ceza olarak ellerini kesin. Allah Aziz'dir/Mutlak gâliptir, Hakim'dir/işinde hikmetler vardır.”*¹³¹⁷ âyetleri, tövbe edenler ile tövbe etmeyenler arasında bir ayırım yapmamaktadır. Bu, tövbenin had cezalarının tatbik edilmemesinde bir tesiri olmadığını gösterir.¹³¹⁸
- Had cezaları bir çeşit kefârettir. Kefâretler de tövbe ile düşmemektedir.¹³¹⁹
- Hz. Peygamber (a.s.), tövbe ettiğini bildiği halde Mâiz'e had cezasını uygulamıştır. Bu da had cezalarının tövbeyle düşmeyeceğini göstermektedir.¹³²⁰
- Amr b. Semüra, Allah'ın elçisine (a.s.) gelerek bir deve çaldığını ve işlediği suçtan ötürü pişmanlık duyduğunu ve arınmak istediğini dile getirmiştir. Buna karşılık Hz. Peygamber (a.s.), ona had cezasını tatbik etmiştir.¹³²¹

Tövbenin içki içme cezasını düşüreceği görüşünde olanların delilleri ise şunlardır:

- *“Sizden olup o fuhşu işleyenlerin her ikisine de ceza verin. Eğer tövbe eder ve ıslah olurlarsa, onları bırakın. Çünkü Allah, Tevvab'dır/tövbeleri çok kabul eder, Rahîm'dir/çok merhametlidir.”*¹³²² ve *“Yine de yaptığı zulümden sonra tövbe edip durumunu düzeltenin tövbesini Allah kabul eder. Allah, Gafur'dur/günahları çok bağışlar, Rahim'dir/çok merhametlidir”*¹³²³ âyetleri ile Hz. Peygamber'den (a.s.) aktarılan *“Tövbe, geçmişte olan günahları siler.”*¹³²⁴ ve *“Günahtan tövbe edenler, hiç*

¹³¹⁶ Nur, 24/3.

¹³¹⁷ Mâide, 5/38.

¹³¹⁸ Zeynüddîn el-Müneccî b. Osmân Tenûhî, *el-Mumti' fi şerhi'l-Mukni'*, thk. Abdülmelik b. Abdullah Düheys (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2003), 4/322.

¹³¹⁹ Tenûhî, *el-Mumti' fi şerhi'l-Mukni'*, 4/322.

¹³²⁰ Kudûrî, *et-Tecrid*, 11/5949; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 9/164.

¹³²¹ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 10/315.

¹³²² Nisâ, 4/16.

¹³²³ Mâide, 5/39.

¹³²⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/370.

günah işlememiştir.”¹³²⁵ mahiyetindeki hadisler, tövbenin cezalarda etkili olduğunu göstermektedir.¹³²⁶

- Mâiz, zinâ cezasının tatbik edilmesi sırasında kaçmıştır. Hz. Peygamber’in (a.s) Mâiz’i takip edenlere şöyle dediği nakledilmektedir: “Keşke bıraksaydınız da tövbe etseydi; Allah da tövbesini kabul etseydi.” Bu, tövbenin had cezalarını düşüreceğini göstermektedir.¹³²⁷
- Hirâbe/eşkıyalık suçu, diğer suçlara oranla daha katıdır. Bu suç, tövbe ile düştüğüne göre ondan daha hafif olan diğer suçların evleviyetle düşmesi gerekmektedir. Ayrıca cezalar, caydırıcılık maksadıyla verilmektedir. Tövbe edenlerin ise bu amaca ihtiyacı yoktur. Bu nedenle onların ceza almamaları îcab etmektedir.¹³²⁸
- Genel bir kural olarak Allah hakkına taalluk eden suçlar, -eşkıyalık suçunda olduğu gibi- tövbeyle düşer.¹³²⁹
- Fakîhler; tövbenin, en büyük azap olan âhiret azabını dahi defettiği konusunda ittifâk etmişlerdir. Eğer tövbe, böyle büyük bir azabı defediyorsa dünyada uygulanan küçük azabı da defetmelidir.¹³³⁰

Nihat Dalgın, *İslâm’da Tevbe ve Cezalara Etkisi* isimli çalışmasında konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:¹³³¹

1) Birey, ilk defa içki içmiş ve durum mahkemeye intikal edilmeden evvel veya sonrasında tövbe etmişse, pişmanlığının kendisine yarar sağlayabilmesi ve tövbesinde içten olup olmadığının ortaya çıkması için had cezası tatbik edilmemelidir.

2) İkinci defa içki içerek aynı suçu tekrar işleyen kimseye, tövbesinde samimi olmayarak içki suçunu alışkanlık haline getirdiğinden dolayı içki içme haddi uygulanmalıdır.

3) İlk defa içki içmiş kişi, tövbe etmiş olmakla birlikte âhirette bir karşılığını görmemek ve de nefis terbiyesi amacıyla, içki içme haddinin kendisine uygulanmasını gerekli görüyor ve bu sebeple de haddi arzu ediyorsa, kendisine had cezası tatbik edilebilir.

¹³²⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, zühd, 30.

¹³²⁶ İbn Kudâme, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 10/314; Dimaşkî, *el-Mübdî’ fi şerhi’l-Mukni’*, 8/7/463; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn Buhûtî, *el-Minahü’s-şâfiyât bi-şerhi Müfredâti’l-Îmâm Ahmed*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Mutallik (Suudi Arabistan: Dâru Kunûzi İşbilyâ, 2006), 2/725.

¹³²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/152.

¹³²⁸ Mâverdi, *el-Hâvi’l-kebîr*, 13/370.

¹³²⁹ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 9/152.

¹³³⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr*, 12/21.

¹³³¹ Nihat Dalgın, *İslâm’da Tevbe ve Cezalara Etkisi* (Samsun: Etüt Yayınları, 1999), 128.

Esas itibariyle Dalgın'ın görüşlerine katılmaktayız. Ancak burada tekrar vurgulamak gerekir ki içki içme suçu şayet had cezası olarak değerlendirilmezse konuya dair yaklaşımlar farklılık arz edebilir. Zira klasik İslâm hukukçuları içki içme suçunu had kapsamında değerlendirip hadlerin tövbeyle düşürülemeyeceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda içki içme suçu şayet suç had cezası çerçevesinde kabul edilmezse hâkimin suçlunun ve de toplumun duyarlılığını esas alarak söz hakkı olabilmektedir. Bunun yanı sıra hem Kur'ân'da hem de rivâyetlerde tövbenin göz ardı edilemez bir niteliği olduğu, tövbe edildiği takdirde Allah'ın bağışlamayacağı hiçbir günahın söz konusu olmadığı düşünülürken, -suç tespit edilmeden önce ve kamuya veya bir şahsa da zarar vermeksizin- içki içmenin akabinde pişmanlık duyup halisane tövbe eden kişiye had cezasının tatbik edilmemesinin daha isabetli olacağı söylenebilir.

3.3.9. Alkol Tüketenlerin Şâhitliği

Şâhitlik, sözlükte “hazır olma, haber verme, bilme” gibi anlamlara gelen *ş-h-d* kökünden gelmiştir. Terim olarak muhtelif şekillerde tarif edilmektedir. “Hakkı kanıtlamak için doğru haberi verme”, “Şâhitlik lafzıyla hâkim huzurunda verilen doğru haber” ve “Kişinin gördüğünü ve bildiğini özel bir lafızla haber vermesi.”, bu tariflerden birkaçıdır.¹³³² Fakîhler, şâhidin adâlet sıfatına sahip olması gerektiğine dâir görüş birliği içerisindedir. Buna bağlı olarak ittifâkla adâlet vasfını hâiz olmayanların şâhitliği, hukuken geçerli kabul edilmemektedir.¹³³³ Konuyla ilgili öne sürülen deliller şöyledir: “*Ve onlar, bekleme sürelerini doldurunca, onları ya güzellikle tutun ya da güzellikle onlardan ayrılın. Sizden olan iki de adil şâhit tutun ve şâhitliği Allah için yerine getirin. Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş olanlara verilecek öğüt budur. Kim Allah'a karşı takvalı olursa Allah ona bir çıkış yolu yaratur.*”¹³³⁴ Kendi erkeklerinizden iki kişiyi de şâhit tutun. İki erkek bulunmazsa, o zaman da razı olduğunuz şâhitlerden bir erkek ile iki kadın tutun ki kadınlardan biri unutursa diğeri ona hatırlatır.”¹³³⁵ Âyette geçen “...razı olduğunuz...” ifadesinin, şâhitlerin adâlet vasfına sahip olmasına işaret ettiği fakîhlerce belirtilmektedir.¹³³⁶ “*Ey iman edenler, eğer size bir fâsık bir haber getirirse, bilmeden bir topluluğun hakkına girmiş ve yaptığınıza pişman olmuş olmamanız için onu iyice tahkik edin.*”¹³³⁷ Verdiği haber doğrudan kabul edilmeyen fâsık

¹³³² Karâfî, *ez-Zahîre*, 10/151; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 4/54; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, 10/283; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/207.

¹³³³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/117; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 2/141; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/245.

¹³³⁴ Talâk, 65/2.

¹³³⁵ Bakara, 2/282.

¹³³⁶ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 17/148.

¹³³⁷ Hucurât, 49/6.

kişinin şâhitliği de direkt kabul edilmez. Zira aslında her şâhitlik, bir haber verme eylemidir. Adâlet vasfına sahip olmak için gerekli koşulların mahiyetine dair fukahâ arasında ihtilâflar bulunmaktadır. Örneğin Ebû Hanîfe'ye göre dış görünüş itibarıyla Müslüman olmak, şâhitlikte adâlet niteliğini tespit etmenin ölçütüdür. Ona göre buna ek olarak başka bir özelliğe bakılmaz. Fakat davada taraf olan kişi, şâhidin adâletini zedeleyecek bir suçlamada bulunursa hâkim, bu durumda şâhit hakkında araştırma yaptırır. Şâhide yönelik bir suçlama olmadığında ise kadı, şâhidin adâlet sahibi olup olmadığını araştırmaz.¹³³⁸ Had ve kısâs cezalarındaki davalarda ise -ister şâhide yönelik bir suçlama olsun ister olmasın- şâhidin adaleti Ebû Hanîfe'ye göre araştırılır. Diğer bir ifadeyle bu tür davalarda, adâlet vasfına sahip olması konusunda şâhidin Müslüman olması ile iktifâ edilmez.¹³³⁹ İmâmeyn'e göre ise adâlet vasfı, hâkim tarafından yapılan araştırma sonucu ortaya çıkarılmaktadır. Dolayısıyla dava konusu ne olursa olsun şâhitlerle ilgili olarak açık ve gizli soruşturma yapılır.¹³⁴⁰ Ebû Hanîfe'nin konuya dair delilleri şöyledir: *"İşte biz, sizi böyle vasat bir ümmet yaptık ki insanlara şâhitler olasınız, Peygamber de sizin şâhidiniz olsun."*¹³⁴¹ Hz. Peygamber (a.s.), şöyle buyurmaktadır: *"Kazf sebebiyle kendisine had cezası uygulanmış kimseler hâricinde, Müslümanlar birbirlerine karşı âdildirler."*¹³⁴² Hz. Ömer'e de aynı söz isnâd edilmektedir.¹³⁴³ İmâmeyn'in delili ise şöyledir: *"Herhangi bir araştırma yapmaksızın kişinin, zâhire göre adâlet sahibi olduğunun söylenmesi, bir iddiayı reddetmek için delil olabilir; ancak bu, ispât konusunda geçerli bir delil olamaz. Çünkü kendisi, herhangi bir delile dayalı olarak değil, istishâb ile sâbit olmaktadır, şâhitlik konusunda ise delile ihtiyaç vardır. Bunun için kişinin sadece dış görünüşü, delil kabul edilemez. Delile dayalı olarak adâlet özelliğine sahip olduğunun kanıtlanması gerekir. Mezhep içerisinde Ebû Hanîfe ile İmâmeyn arasındaki görüş ayrılığıyla ilgili şöyle yorum yapılmaktadır: İlgili ihtilâf, zaman farklılığından kaynaklanmaktadır. Çünkü Ebû Hanîfe'nin yaşadığı dönem, insanların hayır ve huzur içinde yaşadığı tâbiîn zamanıydı. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.), konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "En hayırlınız, benim zamanımda yaşamış olan nesildir. Daha sonra onları takip eden nesildir. Daha sonra da onları takip eden diğer nesildir."*¹³⁴⁴ Ebû Hanîfe'nin yaşadığı dönemin halkı, genel itibarıyla yaşantısı düzgün ve iyi insanlardan oluşmaktaydı. Bu nedenle o dönemde, şâhit hakkında araştırma yapmaya gerek yoktu. Sonraki dönemlerde ise zaman değişti;

¹³³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/153; Cessâs, *Şerhu Muhtasari 't-Tahâvî*, 8/30.

¹³³⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta 'lîlî 'l-Muhtâr*, 2/142; Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/118.

¹³⁴⁰ Zeylâî, *Tebyînü 'l-hakâik*, 4/210; Bâbertî, *el- 'Inâye şerhu 'l-Hidâye*, 7/378.

¹³⁴¹ Bakara, 2/143.

¹³⁴² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/325.

¹³⁴³ Kâsânî, *Bedâ 'i 'u 's-sanâ 'i*, 6/270.

¹³⁴⁴ Buhârî, *Sahîh*, şehâdât, 9; Müslim, *Sahîh*, Fezâilu's-sahâbe, 212.

insanlar arasında fesat meydana geldi. Bu yüzden kişinin adâlet sahibi olduğu hususunda araştırma yapma gerekliliği doğdu.¹³⁴⁵

Adâlet niteliğini hâiz olmak için mezheplerin tamamının ittifâk ettiği ölçüt, kişinin Allah'ın emrine uyup yasaklarından kendisini alıkoymasıdır. Bunun yansıması olarak büyük günahlardan sakınıp küçük günahlarında ısrar etmemesidir.¹³⁴⁶ Büyük günahların (*kebâir*) tarifi ve ayırt edici özellikleriyle ilgili ulemâ arasında ihtilâf bulunmaktadır. Yapılan tariflerden ve dikkate alınan ölçütlerden bazıları şöyledir:

- Had cezalarını gerektiren ve hakkında azap vadedilen davranışlardır.¹³⁴⁷
- Harâm olduğu hususunda kat'î delil bulunan günahlardır.¹³⁴⁸
- Dünyada yahut âhirette net cezası bulunan, -işleyene cezâ, gazap, lanet, cehennem, cennete girememe gibi müeyyidelerin bildirildiği- her günah kebâirdir."¹³⁴⁹
- Hz. Peygamber'in (a.s) hadislerinde bildirdiği ve yapıldığında âhirette azap vaad edilen günahlardır.¹³⁵⁰

Yapılan tariflere bakıldığında hamr içmenin, bütün bu özellikleri taşıdığı görülmektedir. Nitekim aşağıda değinileceği üzere hamrın kebâirden olduğu ve ilkesel anlamda şâhitliğin kabulüne mâni teşkil ettiğiyle ilgili olarak mezhepler arasında görüş birliği bulunmaktadır.

Hanefî mezhebine göre hamr bağımlısı olan veya devamlı sarhoş olan kişilerin şâhitlikleri geçersizdir.¹³⁵¹ Onların ibarelerinde "bağımlı ve devamlı" kayıtlarının konulmasının nedeni, içki içmenin kişide zâhir/belirgin olmasının şart koşulduğunu vurgulamak içindir. Nitekim içki içmeyi gösteren bu özellikler kişide belirgin değilse, ancak içki içmeyle ithâm edilmekteyse söz konusu kişinin adâlet vasfı ortadan kalkmamaktadır. Buna bağlı olarak da şâhitliği geçersiz hale gelmemektedir.¹³⁵² Hamrda bağımlılığın aranmayacağı, kebâir türü günahlardan olması sebebiyle bir damlasının bile adâlet vasfını ortadan kaldıracığı yönünde mezheb içerisinde bir görüş de bulunmaktadır.¹³⁵³ Aynı şekilde

¹³⁴⁵ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 6/270; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 8/30; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 2/141-142; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/210.

¹³⁴⁶ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 17/149; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 10/213; Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 7/177.

¹³⁴⁷ Bahâüddîn el-Makdisî, *el-'Udde Şerhu'l-'Umde*, 688.

¹³⁴⁸ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/222.

¹³⁴⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 11/658.

¹³⁵⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 8/472.

¹³⁵¹ Şeybânî, *el-Asl*, 11/511; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/131; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/221.

¹³⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 16/131; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, 2/380.

¹³⁵³ Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/198.

Hanefî mezhebinde kişi, gizli olarak hamr içiyor veya gizli olarak sarhoş oluyorsa, bu durumda da onun şahitliği reddedilmez.¹³⁵⁴ Burada hamr ve sarhoşluk ayrımının yapılmasının sebebi, hamrın bizzat kendisinin yasaklanması, diğer iskâr vasfı bulunan içeceklerde ise sarhoş olmanın yasaklanmasıdır.

Alkol meclislerinde oturmak da Hanefî mezhebinde şahitliği geçersiz kılmaktadır. Söz konusu meclislerde kişinin alkol içip içmemesinin bir önemi yoktur. Zira kişi, oraya oturmak suretiyle onları bir nevi onaylamakta ve bu açıdan onlara benzemektedir.¹³⁵⁵ Nitekim fâsıkların meclislerinde oturmak da fîsk olarak kabul edilmektedir.¹³⁵⁶ Eğlence ve zevk amacı olmaksızın, örneğin tedavi amacıyla alkol almak, kişinin şahitliğini geçersiz kılmamaktadır. Çünkü tedavi amacıyla alkol tüketilmesinin câiz olup olmadığına dair ihtilâf bulunmaktadır.¹³⁵⁷ Sarhoş edici özelliği bulunan nebîz tüketmeyi harâm olarak değerlendiren Şeybânî, sarhoş olunmadığı sürece nebîz tüketmenin şahitliği geçersiz kılmayacağı görüşündedir.¹³⁵⁸

Bazı Hanefî fakîhlere göre kişi sâlihse, sevâbları günahlarından fazlaysa, yalan söylemekle ve büyük günah (*kebâir*) işlemekle bilinmiyorsa, bu durumda eğlence amacı olmaksızın beden sağlığı amacıyla arada sırada içtiği hamr, onun şahitliğini menfi açıdan engellemez.¹³⁵⁹ Mezhep âlimlerinden İbn Kemâl (ö. 940/1534), hamrın bizzat büyük günahlardan olmadığını; dolayısıyla da devamlı olmamak kaydıyla hamr içmenin şahitliğe engel teşkil etmediğini söylemektedir. Ancak onun bu görüşü, mezhep içerisinde kabul edilmemektedir.¹³⁶⁰ Mezhep âlimlerinin tercih edilen görüşüne göre hamr içmek kebâirdendir ve şahitliği olumsuz anlamda etkilemektedir. Yine mezhep içerisinde kabul edilen görüşe göre kişi, iskâr vasfı bulunan hamr dışındaki içeceklerle mu'tâd olarak sarhoş olursa, şahitliği geçersiz hale gelir. Ancak kişi, sehven sarhoş olursa adâlet vasfı zedelenmez; buna bağlı olarak şahitliği de reddedilmez.¹³⁶¹

İmâm Mâlik'e göre -ister sarhoş olsun ister olmasın-, hamr veya nebîz içen kişinin şahitliği reddedilir; çünkü bu kişi, nas ve kıyâsa muhâlefet etmiştir.¹³⁶² O, nebîz içmenin câiz olduğunu düşünen ve buna bağlı olarak içen Hanefî birinin de şahitliğini kabul etmeyeceğini,

¹³⁵⁴ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/221.

¹³⁵⁵ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/221; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/230.

¹³⁵⁶ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 6/268-269.

¹³⁵⁷ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 7/87; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 2/198.

¹³⁵⁸ Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 2/147.

¹³⁵⁹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 6/268.

¹³⁶⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 5/482.

¹³⁶¹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 6/268; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 7/87; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 4/61.

¹³⁶² Karâfî, *ez-Zahîre*, 8/271; İbn Abdülber, *el-Kâfi fî fîkhi ehli'l-Medîne*, 2/896.

hatta kendisine had cezasını vereceğini söylemektedir.¹³⁶³ Mezhep fakihlerinden Sahnûn'a (ö. 240/854) göre kişi, alkol içtiği için had cezası aldıysa, tövbe etse dahi içki içme konusunda şahitliği artık geçerli sayılmaz.¹³⁶⁴ İbnü'l-Kâsım (ö. 191/806), İbn Vehb (ö. 197/813) ve Eşheb'e (ö. 204/820) ve göre ise -hangi had cezasını almış olursa olsun- tövbe ettikten sonra kişinin şahitliği kabul edilir.¹³⁶⁵

İmâm Şâfiî'ye göre -sarhoş olsun ya da olmasın- içtiği alkolün hamr olduğunu bilen kişinin şahitliği geçersizdir. Çünkü hamrın harâm olduğu hususu, Kur'ân-ı Kerim'de geçmektedir. Ancak ona göre kişi, münassaf ve halâtân gibi çoğu sarhoş edici içecekleri içerse, günah işlemiş olur; şahitliği ise reddedilmez.¹³⁶⁶ Şâfiî mezhebinden Mâverdî ise sarhoş edici niteliği bulunan bütün nebîzlerin harâm olduğunu, sarhoş olmasa bile bunları devamlı içenlerin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini belirtmektedir. Ona göre sarhoş edici özeliği olmayan nebîzlerin tüketilmesi ise şahitliği olumsuz etkilememektedir.¹³⁶⁷ Mezhep fakihlerinden Buceyrimî (ö. 1221/1806), şöyle bir kural aktarmaktadır: Bize göre Hanefiler dışında nebîz içen fâsık kimsenin şahitliği kabul edilmez.¹³⁶⁸

Ahmed b. Hanbel'e göre helâl olduğuna inanarak sarhoş edici vasfa sahip nebîz içen kişiye had cezası tatbik edilir; ancak bu kişinin şahitliği geçersiz olmaz. Nitekim sahâbe, furû' fıkıh konularında ihtilâfa düşmüşler, fakat birbirlerini ayıplayarak fisk ile ithâm etmemişlerdir. Nebîz konusu da ihtilâflı konulardan biridir. Ancak ona göre kişi, harâm olduğuna inanarak içerse, şahitliği kabul edilmez.¹³⁶⁹ Ahmed b. Hanbel'e göre hamr içen kişinin şahitliği ise mutlak anlamda geçersiz olmaktadır.¹³⁷⁰

Alkol/hamr tüketen kişinin tövbe etmesi durumunda, şahitliğinin mutlak anlamda red edilmeyeceği üzerinde ittifâk bulunmaktadır.¹³⁷¹ Hz. Ömer'in (r.a.) Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye (ö. 42/662-63) yazdığı mektupta, konuyla ilgili olarak şunlar söylenmektedir: "Alkol içen kişi şayet tövbe ederse, şahitliği kabul edilir."¹³⁷² Ancak bir kişi harâm olduğunu bilerek alkol/hamr içiyor ve tövbe etmiyorsa şahitliğinin dört mezhebe göre de zedeleneceği söylenebilir.

¹³⁶³ Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 8/108.

¹³⁶⁴ İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât*, 8/338.

¹³⁶⁵ İbn Abdülber, *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*, 2/897.

¹³⁶⁶ Şâfiî, *el-Ûm*, 6/223.

¹³⁶⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 17/184-185.

¹³⁶⁸ Buceyrimî, *Tuhfetu'l-habîb*, 4/433.

¹³⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/164; Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, 12/49.

¹³⁷⁰ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 600.

¹³⁷¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 8/529; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/245.

¹³⁷² İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf 'alâ mezâhibi'l-'ulemâ*, 4/284-285.

3.4. Değerlendirme

Klasik fıkıh eserlerinde hamra/alkole dair konular genel itibariyle eşribe ve hadler başlığında incelenmektedir. Ancak bununla birlikte tahâret başlığında alkolün dinî açıdan necis bir madde olup olmadığı, nebîzle abdest alınıp alınmayacağı; bey‘/alışveriş babında satım akdine konu olup olmayacağı; rehin başlığında rehin olup olmayacağı; şahitlik kısmında alkol tüketen kişinin şahitliğinin geçerli olup olmayacağı; adaklar başlığında alkol içmeyi adayan kişinin yapması gerekenlerin ne olduğu; nikâh babında mehrin alkol olup olmayacağı; ikrâh babında alkol tüketmeye zorlanan kişinin durumu; zaruretlar başlığında su bulamayan ve buna bağlı olarak ölme tehlikesi yaşayan kişinin alkol içip içemeyeceği gibi muhtelif bablarda muhtelif başlıklarla alkole dair meselelerin konu edinildiği görülmektedir. Dolayısıyla İslâm hukukunun furû‘ fıkıh sistematigi ibâdât, muamelât, münâkehât, ukûbât ve ferâiz şeklinde beşli tasnife tâbii tutulduğu düşünülüğünde alkolün çeşitli başlıklar altında beş kısma da konu edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca hamr ve nebîze dair tartışmaların ve hükümlerinin furû‘ fıkıh dışında özellikle ahkâmu’l-Kur’ân, ahkâmu’l-hadîs türü tefsîr ve hadis kaynaklarında da ilgili âyet ve hadislerin bağlamında detaylıca işlendiği müşahede edilmektedir. Bunun yanı sıra fıkıh usûlü eserlerinde bilhassa kıyâs bahsi kapsamında ele alınmaktadır.

Alkolle ilgili meselelerde Hanefî mezhebinden Şeyhain’in tüm sarhoş edici niteliği olan içecekleri aynı kapsam altında ele almaması hasebiyle özellikle Türkçede hamr ile ilgili konularda şarap kavramı kullanılabilmektedir. Bu ifade Hanefî perspektifinden doğru olarak kabul edilebilir. Ancak diğer mezheplerin tüm sarhoş edici niteliği olan içecekleri genel itibariyle aynı minvâlde değerlendirmeleri hasebiyle şarap sözcüğünün onların yaklaşımlarını bütünüyle karşılamadığı söylenebilir. Söz gelimi şarap içme cezası denildiğinde diğer içeceklerin aynı kapsamda olmadığı Hanefî mezhebi bağlamında isabetliyen cumhûrdan bahsederken şarap sözcüğü yerine içki veya alkol kelimelerinin kullanılmasının hataya sevk etmemek açısından daha isabetli olacağı belirtilebilir.

Klasik fıkıh eserlerinde alkole dâir meselelere bakıldığında, hem mezhep içinde hem de mezhepler arasında ciddi ihtilâfların olduğu göze çarpmaktadır. Kaynaklardan hüküm istinbât etme konusunda İslâm hukukçularının yaklaşımlarının birbirinden farklı olması, söz konusu ihtilâfların meydana gelmesinde etkili olmuştur. Ayrıca fıkıhın sâbitelerinin/değişmezlerinin nispeten daha az olması, buna mukabil esnek ve değişime açık yönlerinin daha fazla olması da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim sahâbe döneminden itibaren fethedilen coğrafyalarla birlikte fikhî problemlerde artış

meydana geldiği ve bu problemlerin farklı bakış açılarıyla muhtelif şekillerde çözümlendiği bilinmektedir. Bu noktada alkollerle ilgili meselelere ana kaynaklar ışığında, ancak değişen zamanla birlikte İslâm hukukunun amaç, ihtiyaç, zaruret, maslahat ve sosyal realiteleri göz önünde bulundurularak çözüm üretilmesinin bir gereklilik olduğu görülmektedir. Nitekim içtihat ehliyetini hâiz mezhep âlimlerinin de genel itibarıyla kurucu imamlarını körü körüne taklit etmedikleri, bunun yerine zamanı ve toplumsal ihtiyaçları da dikkate alarak icthâd usulü çerçevesinde yer yer yeni hükümler ürettikleri, yer yer de mezhep içerisindeki hükümler arasında bir tercihte bulunma yoluna gittikleri görülmektedir. Esas itibarıyla İslâm hukukunun sahip olduğu esneklik ve meselelere sadra şifa olacak şekilde çözüm ortaya koyabilecek kapasitesi de bunu gerektirmektedir. Bundan dolayı alkollere ilişkin ihtilâflı konularda bir İslâm hukuk âliminin mensup olduğu mezhep imâmının görüşünü doğrudan takdim etmesi isabetli değildir. Zira ihtilâflı meselelerin nas, illet, örf, zaman, mekan, maslahat ve sosyal şartlar gibi etkenler etrafında ayrıntılı şekilde değerlendirilmeksizin salt kaynaklardan bilgilerin aktarılması insanlara dünyevî ve uhrevî açıdan sıkıntı verebilir. Bu bağlamda dinî hükümlerden sapmamak ve saptırmamak için meselelerin tüm yönleriyle analiz edilerek açığa kavuşturulması önem arz etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (a.s.), sahâbenin, tâbiîn âlimlerinin ve mezhep kurucularının da hukuk alanındaki görüşlerine bakıldığında hem fert hem de toplumun yararının gözetilerek, maslahat, örf, zaruret ve sosyal gerçeklik gibi genel ilkeler çerçevesinde sorunları kendi dönemlerinde sadra şifa olacak şekilde çözüme kavuşturmaya çalıştıkları görülmektedir.

Alkollere dair klasik fıkıh eserlerinde geçen başlıca meseleleri ortaya koyduğumuz bu bölümde, İslâm hukukçularının görüş ve delillerine yer vererek değerlendirmelerde bulunduk. İslâm hukukçularının konuya dair değerlendirmeleri, yönlendirmeleri ve görüşleri gerçek anlamda tatbik edildiğinde, alkolizm adında bir problemin ve hastalığın kalmayacağını ifade edebiliriz. Nitekim her sene yayımlanan istatistiksel verilere bakıldığında öldürme, yaralama ve trafik kazaları gibi ciddi suçların, alkollü içeceklerden kaynaklandığı müşahede edilmektedir. Ayrıca alkollü içeceklerin sağlık cihetinden muhtelif hastalıklara yol açtığı da konunun uzmanları tarafından belirtilmektedir. Siroz, alkole bağlı sarılık, kalp rahatsızlıkları, hipertansiyon, kansızlık, hayal görmeler, felç, ani ölümler, çeşitli cilt ve sinir hastalıkları, alkol paranoyası/şüphecilik ve çift görme, söz konusu hastalıklardan bazısını teşkil etmektedir. Dolayısıyla alkollü içecekler, vücut mekanizmasının tamamını etkilemektedir. İslâm hukuku âlimleri, günümüzdeki söz konusu olumsuz etkiler bilinmeden önce de alkollü içeceklere dair meselelerde hassas bir tutum sergilemişlerdir. İslam'da alkol içmenin harâm

olması, alkolün çoğunluk tarafından maddî necâset kategorisinde değerlendirilmesi, Müslümanlar için mütekavvim bir mal kabul edilmemesi, buna bağlı olarak da alım-satıma konu edilmemesi, telef edildiğinde tazmin yükümlülüğünün olmaması ve içen kişinin şahitliğinin zedeleneceğinin belirtilmesi, fakihlerin hassasiyetine örnek teşkil edecek yönlendirmelerden ve değerlendirmelerden bazılarıdır.

İslâm hukuk bilginlerinin çoğunluğuna göre sarhoşluk niteliği taşıyan içeceklerin içilmesi, naslardan ötürü dinî cihetten harâm, dünyevî yönden de cezaî müeyyideyi gerektiren bir suç teşkil etmektedir. Bu noktada fakihlerin kâhir ekseriyeti, sarhoşluk veren ürünlerin azı ile çoğu arasında bir ayırım gözetmeksizin bir yudum dahi içilse, buna içki içme cezasının tatbik edileceği görüşündedir. Harâm olduğu hususunda naslar net olmasına rağmen Kur'ân'da söz konusu suça dair bir ceza geçmemektedir. Ancak Hz. Peygamber'in (a.s.) içki içen kimselere birtakım cezalar uyguladığı rivâyetlerde nakledilmektedir. Bununla birlikte gerek Hz. Peygamber'in (a.s.) gerekse de ilk dört halifenin, miktar ve mahiyet açısından ilgili cezayı nasıl tatbik ettikleriyle ilgili olarak farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bu nedenle İslâm hukukçuları arasında içki içme cezasının miktarı ve mahiyeti konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Diğer had cezalarının aksine içki içme cezası hakkında böyle bir ihtilâfın varlığı, ilk dönemlerden itibaren bazı fakihleri içki cezasının had cezası kapsamında olmadığı, aksine hâkimin takdir yetkisine bırakılan bir ceza olduğu düşüncesine sevk etmiştir. Son dönem araştırmacılarının büyük bir bölümü de içki içme cezasının ta'zîr türü bir müeyyide olduğu kanaatinde. Dolayısıyla söz konusu cezanın türü ve miktarıyla ilgili bir görüş birliğinin olmadığı görülmektedir.

İslâm hukuku, uhdesinde değişen ve değişmeyen hükümleri barındırmaktadır. Hükümlerden hangilerinin dönemin, coğrafyanın, sosyal ortamın ve maslahatın değişmesiyle değişen kategorisinde olduğu, hangisinin de sâbite çerçevesinde olduğunun tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu noktada alkollere dair meselelerin hangi yönde olduğuyla ilgili olarak kısaca şunu diyebiliriz: Sarhoşluk yasaklanmıştır, buna bağlı olarak alım satım gibi ona doğrudan katkı sağlayan ne varsa fihhın değişmeyen cihetinde yasaktır. Nitekim alkollere dair meselelerde değişen zaman ve mekânla birlikte her ne kadar alım-satım, üretim- tüketim teknikleri ve bunların arka planı değişse bile dönem, zaman ve mekan fark etmeksizin sarhoşluğa yakınlaştıran husus ne olursa olsun İslâm hukukunun değişmeyen kategorisi çerçevesindeki yasaklardan olduğu söylenebilir. Zira İslâm hukukunun temel amaçlarından bir tanesi aklın korunmasıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALKOLLERLE İLGİLİ GÜNCEL FIKHÎ MESELELER

Alkol karbon, hidrojen ve oksijenden oluşan kimyasal bir bileşiktir. Bu üç maddenin değişik şekillerde birleşmesiyle farklı yapı ve nitelikte alkoller elde edilmektedir. Alkoller arasında en çok bilineni etanol, diğer ismiyle etil alkoldür. Bu nedenle isim belirtilmeksizin alkol denildiğinde “etil alkol” anlaşılmaktadır.¹³⁷³ Alkoller arasında yalnızca etil alkolde iskâr vasfı bulunmakta; bundan ötürü fikhî tartışmalar onun çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda günümüzde birçok sahada geri kalan ve buna bağlı olarak gayrimüslim çevreye müracaat etme durumunda kalan İslâm toplumları gıda, ilaç, temizlik ve kozmetik gibi önem arz eden bazı konularda gayrimüslim toplumların güdümünde yol almaya muhtaç halde bulunmaktadırlar. Bu hususta Müslümanların tüketmek durumunda kaldıkları ürünlerin imalatında alkollü içecekler gibi İslâm hukukunca yasaklanan maddeler kullanılabilir. Bunların kullanılması konusu ise güncel İslâm hukukunun problemlerinden biri sayılmaktadır. Duyarlı her bir Müslüman, içinde yaşamak durumunda kaldığı toplumun kendisine sunduğu ürün ve olanakların yerini bilme ve buna göre sosyal hayatına yön verme mesuliyeti içerisinde olmak zorundadır. Dolayısıyla etil alkol gibi İslâmî hassasiyetin olduğu bir konuyla ilgili güncel meselelerin helâl-harâm düzlemindeki yerinin tespit edilerek hükmünün ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu bölümde alkollere dair öne çıkan güncel fikhî meseleler mütalaa edilecektir.

4.1. Alkole Pişirilmiş Yemekler

Geçmişten günümüze kadar yemeklere tat vermek amacıyla alkol kullanılmaktadır. Klasik fıkıh eserlerine bakıldığında yüzeysel olarak olsa bile buna değinilmediği müşahede edilmektedir. Yemek pişirme konusunda en çok kullanılan alkol şaraptır. Et yemekleri için kırmızı şarap kullanılırken; balık, tavuk için genel olarak beyaz şarap tercih edilmektedir. Günümüzde yaygın olarak tüketilen hamburger, köfte, tavuk ve balık gibi yiyeceklere farklı bir lezzet vermek için pişirilme esnasında yarım fincan kırmızı şarap ilave edilmektedir.¹³⁷⁴ Söz konusu gıdaların İslâm hukuku açısından tüketilmesinin câiz olup olmadığı hususuna değinmek önem arz etmektedir.

Hanefî mezhebinden Şeybânî'ye göre şarapla pişirilen etin temizlenmesi mümkün değildir. Ebû Yûsuf'a göre ise üç defa temiz su ile kaynatılırsa, her seferinde de soğutularak

¹³⁷³ Nihat Dalgın, *Tartışmalı Dinî Konular 2* (Samsun: Etüt Yayınları, 2010), 32.

¹³⁷⁴ “<https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/sarapla-gelen-lezzet-34110168>” (Erişim 31 Aralık 2023).

bekletilirse temizlenmiş olur.¹³⁷⁵ Mezhep kaynakları genel itibariyle et suyuna şarap katılıp pişirilirse, onu yemenin câiz olmadığını, ancak ilgili karışımda baskın olan şarap olmadığı için tüketen kişiye had cezasının uygulanmayacağını belirtmektedir.¹³⁷⁶ Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre şarabın kendisi ette kaldığı için şarap ile kaynatılan etin suyunu tüketen kişiye had cezası tatbik edilir.¹³⁷⁷

Hamuruna alkol/hamr ilave edilmiş ekmeğin tüketilmesi ise Hanefî mezhebine göre mekrûhtur.¹³⁷⁸ Maya bulunmadığı için sarhoş edici içeceklerle hamur yoğurulduğunda hükümü ne olur diye İmâm Mâlik'e sorulduğunda onun söz konusu hamurun atılacağı ve tüketilmeyeceği şeklinde yanıt verdiği nakledilmektedir.¹³⁷⁹ Şâfiî ve Hanbelîler ise hamuru içkiyle yoğrulan ekmeğin necis olacağını, ancak alkolün istihlâka uğraması nedeniyle bunu yiyen kişiye had cezasının tatbik edilemeyeceği görüşündedirler.¹³⁸⁰ Zâhirîlere göre şarap veya tüketimi harâm olan başka bir maddeyle yoğurulmuş bir ürünün yenilip içilmesi câiz değildir. Ancak onlara göre pişirildikten sonra şarabın veya necis olan maddenin kokusu, tadı ve rengi kalmadıysa tüketimi helâl hale gelmektedir. Çünkü onu harâm yapan nitelikler ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte kişi şarap yahut yasaklanan maddeyi kullandığı için günah işlemiş olur.¹³⁸¹

Din İşleri Yüksek Kurulu, konuyla ilgili bir soruya şu şekilde yanıt vermektedir: “İslâm’da alkollü içkilerin tüketilmesi harâm kılınmış (Mâide, 3/90), sarhoşluk veren her şeyin de harâm olduğu ifade edilmiştir (Müslim, Eşribe, 74; Ebu Davud, Eşribe, 5). Diğer taraftan gıdanın pişirilmesiyle alkolün bir kısmı buharlaşsa bile tamamen yok olmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla imalat veya pişirme aşamasında ya da sonrasında gıdalara alkol türevlerinin ilave edilmesi ve bunların tüketilmesi câiz değildir.”¹³⁸² Saffet Köse de alkolün gıdalara katılmasının câiz olmadığını ifade etmektedir. Onun konuya dair ifadeleri şöyledir: “Gıdalarda kendiliğinden oluşan alkol sarhoş edici dereceye ulaşmadığı sürece o gıdayı harâm hale getirmez. Alkolün yiyecek ve içecek maddelerine yeme-içme ve tadını alma maksadıyla

¹³⁷⁵ Aynî, *el-Binâye*, 12/399.

¹³⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/25; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/399; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/49.

¹³⁷⁷ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 10/169; Dimyâtî, *Î'ânetü't-tâlibîn*, 4/175; Buceyrimî, *Tuhfetu'l-habîb*, 4/190; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 10/333; Haccâvî, *el-İknâ'*, 4/267; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ' 'an Metni'l-İknâ'*, 6/118.

¹³⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/25; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/399; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 8/247.

¹³⁷⁹ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 16/357.

¹³⁸⁰ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 10/169; Dimyâtî, *Î'ânetü't-tâlibîn*, 4/175; Buceyrimî, *Tuhfetu'l-habîb*, 4/190; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/161; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hirakî*, 6/384.

¹³⁸¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/100.

¹³⁸² “<https://kurul.diyenet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38649/yiyecekler-pisirilirken-sarap-gibi-alkollu-iceceklerin-katilmasi-caiz-midir>” (Erişim 25 Eylül 2023).

konulması onu harâma dönüştürür. Bu bağlamda alkol katılmış çikolatanın ve alkolle terbiye edilmiş etin yenilmesi câiz değildir.”¹³⁸³ Rıfat Oral ise bu konuda şunu söylemektedir: “Alkollü içeceklerle yıkanmış etler pişirilme yoluyla temizlenememektedir. Çünkü ete sirayet eden alkolün yok olmadığı bilimsel tekniklerle tespit edilebilmektedir. Nitekim pişirildiğinde etin dışında var olan alkol uçmaktadır. Ancak etin derinliklerine inen alkol kalmaktadır.”¹³⁸⁴

Fakîhlerin kâhir ekseriyeti, hamrı necis olarak addettiklerinden ötürü ondan normal durumlarda hiçbir şekilde yararlanılmaması gerektiği düşüncesindedirler. Buna bağlı olarak bir gıdanın üzerine bir damla dahi şarap eklenirse, ilgili gıdanın harâm ve necis olacağı görüşündedirler. Gıdanın pişirilmesinde sarhoş etme vasfı bulunan hamr dışındaki içeceklerin kullanılmasıyla ilgili olarak ise Hanefî mezhebinden şeyhayne göre cevâz çıkarılabilir. Ancak mezhepte fetvâya konu olan görüş -cumhûr da olduğu- tüm sarhoş edici içeceklerin mutlak anlamda harâm olması yönündedir. Dolayısıyla bir bütün olarak “alkol ihtiva eden içeceklerle gıdaların pişirilmesi câiz değildir” denilebilir. Burada kritik olan nokta Din İşleri Yüksek Kurulu’nun da belirttiği üzere “gıdanın pişirilmesiyle alkolün bir kısmı buharlaşsa bile tamamen yok olmadığı” hususudur. Dolayısıyla bütünüyle yok olmayan alkolle et, balık vb. ürünleri pişirip tüketmenin câiz olmadığı anlaşılmaktadır.

4.2. Alkol Meclislerinde Oturma

Hanefî mezhebinin fakîhlerinden Serahsî, Hz. Peygamber’den nakledilen “*Kim Allah’a ve âhiret gününe iman ediyorsa hamr/alkol içmesin. Kim Allah’a ve âhiret gününe iman ediyorsa hamr tüketilen sofraya da oturmasın.*”¹³⁸⁵ rivâyetine binâen alkol meclislerinde oturmanın mekrûh olduğunu belirtmektedir. Onun diğer bir gerekçesi ise alkol meclislerinde çok sayıda fâsık insanın bir araya toplanması ve o mecliste oturmanın, işlenen günahlardan memnuniyet duymak anlamına gelmesidir.¹³⁸⁶ Hanefî hukukçularından Ebu’l-Leys’e göre kişi bir ziyafete davet edilirse, davet eden kişinin malı harâm değilse ve ortada bir günah da yoksa davete icâbet etmesinde bir sakınca yoktur. Ancak davet eden kişinin malı harâm ise, davete katılmamak gerekmektedir. Aynı şekilde eğer ilgili ortamda günahlar işleniyorsa, davet eden kişinin davranışından memnun olunmadığının bilinmesi amacıyla iştirâk edilmemelidir. Şayet kişi, dinî yönden sakıncalı davranışların olduğu bir ziyafete gider ve oradakilerin İslâm

¹³⁸³ Köse, “Fıkhi Açıdan Helal Gıdanın Temel İlkeleri”, 7.

¹³⁸⁴ Oral, “İstihlâk (Helal Gıda Açısından Fiziksel Değişimin Teorik Sonuçları)”, 499.

¹³⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/277; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân Dârimî, *Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru’l-Muğni, 2000), eşribe, 4; Süleymân b. Ahmed Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat*, thk. Târik b. ’Ivedillah - Abdulmuhsin b. İbrâhim (Kahire: Dâru’l-Harameyn, 1995), 1/186.

¹³⁸⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/34.

hukukunca yasak görülen davranışlarından kaçınmadıklarını görürse, o kişinin geri dönmesi gerekmektedir. Zira orada oturmak, onların amellerinden memnun olduğu anlamına gelir ki bu konuda Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: ¹³⁸⁷ “Kim bir kavme benzerse o da onlardandır.” ¹³⁸⁸ Dolayısıyla orada kalınarak oradakilerle aynı kategoriye girmek söz konusu olmaktadır.

Şâfiî fakîhlerden İmrânî'ye (ö. 558/1163) göre içinde hamr gibi dinî açıdan sakıncalı bir maddenin bulunduğu bir ziyafete davet edilen kişi, bunu katılmadan önce biliyorsa ve oradaki kötülüğü kaldırmaya gücü yetiyorsa, bu ziyafete katılmakla yükümlüdür. Çünkü bu durumda onun, söz konusu kötülüğü ortadan kaldırması farzdır. Şayet bu kişinin o kötülüğü kaldırmaya gücü yetmiyorsa, katılmakla yükümlü değildir. Buna bağlı olarak davete katılması da tavsiye edilmemektedir. Zira bu tür ortamlardan uzak durması, kendisi için daha hayırlıdır. Bununla birlikte ilgili ziyafete katılır; ancak kötülüğe ortak olmazsa günah işlemiş olmaz. Kişi ziyafette günah işleneceğini bilmeden ziyafete gittiyse, öğrendiğinde bu günahı/kötülüğü izâle etmesi gerekmektedir. Fakat buna gücünün yetmediği durumlarda -Hz. Peygamber'in, alkolün kol gezdiği meclislerde oturmayı yasakladığı hadislere istinâden- oradan ayrılması evlâdır. ¹³⁸⁹ Hanbelî hukukçulardan İbn Kudâme'nin de benzer görüşte olduğu, şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: “Bir kişi, içki ve çalgı gibi münkerlerin bulunduğu bir ziyafete davet edilir ve bu münkeri kaldırma gücü varsa, ziyafete katılıp bu münkeri ortadan kaldırmalıdır. Böylece davete icâbet etme ve münkeri nehyetme şeklinde iki sorumluluğu da yerine getirmiş olur. Ancak eğer münkeri kaldırmaya gücü yetmezse ziyafete katılmaz. Zira ziyafete katıldığı takdirde, münkeri kendi isteğiyle görmüş ve orada durmuş olmaktadır. Şayet ziyafete katıldıktan sonra ilgili münkerleri görür veya duyarsa, onu ortadan kaldırmaya çalışır. Kaldıramıyorsa da o ortamdan ayrılır.” ¹³⁹⁰ İbn Teymiyye, konuyla ilgili görüşünü nispeten daha katı bir ifadeyle aktarmaktadır: “Âlimlere göre içinde içki gibi kötülüklerin bulunduğu ziyafete bir kişi davet edilirse, bu kişinin ona katılması câiz değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak, -kim olursa olsun- mümkün olduğu kadar kötülüğü kınamamızı ve ondan sakındırmamızı emretmektedir. Kendi tercihiyle dinî yasakların olduğu ortamda yer alan kişi, Allah'ın i yasaklarını işleyenlere buğz etmeyerek Allah'a ve Resûlüne isyan etmiş olur. Gönüllü olarak içkili toplantılarına katılan ve Allah'ın kendisine emrettiği gibi kötülüğü

¹³⁸⁷ Ebû 'Urve el-Basrî Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî (Beyrut: Tevzi'u'l-Mektebi'l-İslâmî, 1982), 11/453; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, libâs, 5.

¹³⁸⁸ 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 8/10.

¹³⁸⁹ İmrânî, *el-Beyân*, 9/487.

¹³⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/79.

kınamayan kimse, kötülerin/fâsıkların kötülüğüne/fiskına ortaklık ederek onların zümresine katılmış olmaktadır.”¹³⁹¹

Görüldüğü gibi İslâm hukukçuları, içki içilen ortamda bulunmanın mekrûh ya da harâm olduğu görüşündedirler. Onların bu konuda yaptığı ihtilâf sathî olup harâm ve mekrûh kavramlarına yükledikleri anlamın farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Esasen ilgili ortamlarda bulunmanın câiz olmaması, -mezkur rivâyetler dışında- “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.*”¹³⁹² âyetindeki “uzak durun” ifadesinden de anlaşılmaktadır. Zira ilgili âyette içkinin yalnızca içilmesi değil; bir bütün olarak kendisinden uzak durulması gerektiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla rızası olmadığı hâlde işi veya başka bir zorunluluk icâbı orada bulunması gereken kişinin, ilgili münkere kalbiyle buğz etmesi gerekmektedir. Burada sadece zaruretın herkesçe kabul edilen objektif kriterlerinin olmaması nedeniyle kişiye ve duruma göre değişebilir olduğu hususu gündeme gelmektedir. Onunla ilgili de diyebiliriz ki kişinin vicdanı ölçü olur. Dolayısıyla kişi münkeri ortadan kaldıracak güce ve imkana sahip değilse, aynı zamanda orada bulunmazsa dünyevî ve uhrevî anlamda gerçekleştireceği bazı maslahatların zedeleneceğinden eminse buna bağlı olarak zaruretın olduğu kanaati onda hasıl olmuşsa kalbiyle rahatsız olması kaydıyla bulunabilir.

4.3. Alkollü Maddeyle Tedavi

Alkole veya alkollü bir maddeyle tedavi olmanın hükmünün ne olduğunun ortaya konulabilmesi için öncelikle tedavi olmanın hükmünün bilinmesi gerekmektedir. Nitekim “Alkol tüketmek harâmdır. Harâm olan bir şeyle de şifa aramak veya bulmak câiz değildir” diyenlerin tedavi amacıyla zaruret durumunda bile tüketimini dinî açıdan yasak görmelerinin arka planında, tedavi olmanın hükmünün de etkili olduğu söylenebilir. Bu noktada âlimlerin çoğuna göre helâl bir maddeyle dahi olsa tedavi olmak vâcib değildir. Faziletli olan tedavi olmak mı yoksa Allah’a tevekkül edip tedaviden geri durmak mı olduğu hususunda aralarında ihtilâf bulunmaktadır.¹³⁹³ Konuyla ilgili başlıca yaklaşımlar şöyledir:

- Tedavi olmak mubahtır. Mergînânî, konuyla ilgili icmâ olduğunu belirtmektedir.¹³⁹⁴ Mevsilî bu hususta şöyle demektedir: Ölene kadar tedaviden kaçınan kişi günah işlemiş sayılmaz. Çünkü ilgili ilacın kendisini iyileştirmesi kesin değildir. Ayrıca

¹³⁹¹ İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ 'l-kübrâ*, 4/477.

¹³⁹² Mâide, 5/90.

¹³⁹³ İbn Teymiyye, *Mecmûu 'l-Fetâvâ*, 24/275.

¹³⁹⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/381.

tedavi görmeden iyileşme ihtimali de bulunmaktadır.¹³⁹⁵ Bu yaklaşım aynı zamanda Mâlikî ve Hanbelîlerin kâhir ekseriyetinin kanaatidir.¹³⁹⁶ Ebû İshâk ed-Dımaşkî (ö. 884/1479), İbnu'n-Neccâr (ö. 972/1564) ve Buhûtî (ö. 1051/1641) gibi bazı Hanbelî hukukçular her ne kadar tedavi olmak mubah olsa bile olmamanın daha faziletli olduğunu ifade etmektedirler.¹³⁹⁷ Bu âlimlerin konuyla ilgili gerekçeleri şöyledir: (i) Hz. Peygamber (a.s.) vefat etmeden önce bir çeşit şurup olduğu anlaşılan ledûd ile tedavi olmayı reddetmiş ve şöyle demiştir: “Sizi bana ledûd ¹³⁹⁸ tedavisini uygulamaktan menetmedim mi? Aranızda bulunmadığından dolayı amcam Abbâs hariç hepiniz (bu) ilaçtan içeceksiniz.”¹³⁹⁹ (ii) Hz. Ebû Bekir hastalanınca kendisine şöyle denildi: “Sana doktor çağırılmayalım mı?” Dedi ki: “Doktor (yani Allah) beni gördü ve şöyle dedi: Ben istediğimi yaparım.”¹⁴⁰⁰ Hz. Ebû Bekir, Peygamberden sonra ümmetin en hayırlısıdır, insanlar için örnek ve imamdır. Dolayısıyla tedavi olmak faziletli olsaydı o tedavi olurdu.¹⁴⁰¹ Bu görüşün serdedildiği dönemde tedavinin fayda verip vermeyeceği kesin değildi. Oysa günümüzde bazı hastalıkların tedavisi yüzde yüz şifaya vesile olmaktadır. Hal böyle iken hastalığa yakalanmış bir kimse için mutlak olarak “tedavi mubahtır” hükmünün verilmesi isâbetli değildir. İlgili görüşteki fakîhler de şayet -günümüzde olduğu gibi- bazı hastalıkların tedaviyle bütünüyle geçtiğine şahit olsalardı kanaatimizce mubah hükmünü vermezlerdi.

- Tedavi olmak müstehaptır. Şâfiî mezhebi hukukçuları bu görüştedir.¹⁴⁰² Konuyla ilgili temel delilleri şöyledir: (i) “Tedavi olunuz; zira Allah ihtiyarlık hariç tüm hastalıklar için bir de deva yaratmıştır.”¹⁴⁰³ (ii) “Allah şifasını yaratmadığı hiçbir hastalığı

¹³⁹⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-l-Muhtâr*, 4/174.

¹³⁹⁶ Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devvânî*, 2/339; Adevî, *Hâşiyetu'l-'Adevî*, 2/489-490; Bağdâdî, *el-Maûne*, 1731; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Mûsâ eş-Şerîf el-Hâşimî Bağdâdî, *el-İrşâd ilâ sebîli'r-reşâd*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 546; Dımaşkî, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*, 8/2/217; Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbi' şerhu Zâdi'l-mustekni'*, 172.

¹³⁹⁷ Dımaşkî, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*, 8/2/217; Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbi' şerhu Zâdi'l-mustekni'*, 51; Takiyyuddîn Muhammed İbnu'n-Neccâr, *Muntehâ'l-irâdât*, thk. 'Abdullah b. 'Abdülmuhsîn et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 1/385; Abdurrahmân b. Abdullah b. Ahmed Ba'lı el-Halvetî, *Bidâyetü'l-'âbid ve kifâyetü'z-zâhid*, thk. Muhammed b Nâsîr el-'Acemî (Kuveyt: Darû'r-Rekâiz, 2017), 51.

¹³⁹⁸ Ledûd şuruba benzer bir ilacın hastanın ağzının bir tarafına konulması veya dökülmesi anlamına gelmektedir. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/183.

¹³⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, megazî, 83; Müslim, *Sahîh*, selâm, 85.

¹⁴⁰⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-esfiyâ*, 1/34.

¹⁴⁰¹ Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*, 5/232-233.

¹⁴⁰² Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 2/96; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-muftîn fi'l-fikh*, 61; Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, 1/295; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 3/182-183.

¹⁴⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/395; Tirmizî, *Sünen*, tıb, 2.

indirmemiştir/vermemiştir.”¹⁴⁰⁴ (iii) Allah’ın insana yüklediği sorumluklardan biri de iyileşme niyetiyle tedavi olmaktır. Bu da açlığı yemekle; susuzluğu ise su içmekle gidermek gibidir. Ancak sonuç her zaman olumlu olmayabilir. Çünkü hastalık, Allah’ın takdiriyle insana ilişir. Dolayısıyla tedavi olmak suretiyle ona şifa verilebileceği gibi, hastalığa karşı sabredip azmetmesi suretiyle mükâfatlandırabilir de.¹⁴⁰⁵ Bununla birlikte Şâfîiler bir kişiyi tedavi olmak için zorlamanın mekrûh olduğu görüşündedirler.¹⁴⁰⁶

- *Kîle* diye tazyif sıygasıyla kaynaklarda kendilerine yer verilen İslâm hukukçularının bir kısmı fayda vereceği düşünülüyorsa tedavi olmanın vâcib olacağı düşüncesindedir.¹⁴⁰⁷ Useymîn ise tedavinin terk edilmesi durumunda kişinin ölmesi söz konusu ise tedavi olmanın vâcib olacağını söylemektedir. Ona göre lokal kanser gibi, terkedilmesi durumunda ölümle sonuçlanacak hastalığı tedavi etmek farzdır. Zira lokal kanserde, Allah’ın izniyle, ilgili yer kesildiğinde şahıs kurtulmaktadır. Tedavi terk edildiğinde ise kanser bütün vücuda yayılarak ölüme yol açmaktadır. Useymîn, ilgili durumu Hızır’ın yolcuların hepsini kurtarmak için gemiyi delerek harap etmesine benzeterek, bedenin geri kalanını kurtarmak için bir kısmının tedavi amacıyla kesilmesi gerekiyorsa bunun farz olacağını belirtmektedir.¹⁴⁰⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu da konuyla ilgili benzer bir perspektif çizip şunları söylemektedir: “Terk edilmesi halinde can ya da organ kaybına yol açacak tedavilerin yaptırılmaması veya bu mahiyetteki bir tedavinin sonlandırılması câiz değildir. Aynı şekilde tedavinin yapılmaması halinde salgın hastalıkların yayılmasıyla kitlesel bir tehdidin oluşacağı durumlarda da tedavinin yaptırılmaması veya sonlandırılması kişilerin dinen sorumlu olmalarına neden olacaktır. Ancak alanının uzmanı (hâzık) hekimlerin kanaati doğrultusunda tedavinin işe yaramayacağı (futility) durumlarda, hastanın ya da yakınlarının talebiyle tedavinin sonlandırılması veya hiç başlatılmaması câiz görülebilir.”¹⁴⁰⁹

¹⁴⁰⁴ Buhârî, *Sahîh*, tıb, 1; İbn Mâce, *es-Sünen*, tıb, 2.

¹⁴⁰⁵ İbnü’l-Mülakkın, *‘Ucâletü’l-muhtâc ilâ tevcîhi’l-Minhâc*, 1/447.

¹⁴⁰⁶ Ensârî, *Fethü’l-vehhâb bi şerhi Menheci’t-tüllâb*, 1/104; İbn Kâdi Şühbe, *Bidâyetü’l-muhtâc fi şerhi’l-Minhâc*, 1/465; Şirbînî, *Muğnil-muhtâc*, 2/45; Saïd b. Muhammed Bâ-Alî ed-Dev’anî el-Hadramî Ba’işen, *Şerhu’l-Mukaddîmeti’l-Hadramiyye el-musemmâ Buşra’l-Kerîm bi şerhi Mesâilu’t-t’alîm* (Cidde: Dâru’l-Minhâc li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2004), 446.

¹⁴⁰⁷ Dimaşkî, *el-Mübdî’ fi şerhi’l-Mukni’*, 8/2/217; Merdâvî, *el-İnsâf fi ma’rifeti’r-râcih mine’l-hilâf*, 2/463.

¹⁴⁰⁸ Useymîn, *eş-Şerhu’l-mümti’ ‘alâ Zâdi’l-müstakni’*, 5/234.

¹⁴⁰⁹ “<https://kurul.diyenet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38665/tedavi-olmanin-dini-hukmu-nedir-tedaviye-hic-baslamamak-veya-baslanmis-bir-tedaviyi-sonlandirmak-caiz-midir>” (Erişim 25 Eylül 2023).

Konunun mihenk taşlarından bir diğeri de harâm olan bir maddeyle tedavi olmanın câiz olup olmadığı meselesidir. Daha önce değinildiği üzere İslâm hukuk mezheplerinin tamamına göre hamr, tüketimi harâm olan maddelerdendir. Bu noktada vurgulamak gerekir ki harâm veya necis olarak kabul edilen maddelerin tümünü aynı görerek mezheplerin alkolle tedavi konusundaki görüşlerinin de paralel olacağı düşüncesi yanlıya sevk edebilir. Örneğin Şâfiî mezhebi âlimlerinin bir kısmı muhtelif gerekçelerle necis olan bazı maddelerle tedavi olmaya izin vermektedir. Ancak hamr konusuna aynı şekilde yaklaşmamaktadırlar. Nitekim nas nedeniyle yalnızca deve idrarıyla tedavi olmanın câiz olduğu, diğer necâsetlerle tedavi olmanın câiz olmadığı görüşünde olan fakîhler bulunmaktadır.¹⁴¹⁰ Bunun yanı sıra necis ve harâm kabul edilen maddelerle ilgili de mezhepler arasında ihtilâf bulunduğundan dolayı toptancı bir yaklaşım doğru sonuca götürmez. Örneğin Şeybânî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde eti yenen hayvanların idrarıyla tedavi olunabileceği hususunda görüş birliği bulunmaktadır.¹⁴¹¹ Çünkü onlara göre bu hayvanların idrarları tâhir olarak kabul edilmektedir.¹⁴¹² Ebû Hanîfe'ye göre ise eti yenen hayvanların bevlinin tedavi dahil olmak üzere hiçbir şekilde tüketimi câiz değildir.¹⁴¹³ Dolayısıyla her bir maddeyi müstakil olarak ele alıp değerlendirmek önem arz etmektedir. Zira necis ve harâm olarak kabul edilen maddeler değiştiği gibi bazen de bir maddeyle ilgili özel bir gerekçe/nas sebebiyle farklı hüküm verilebilmektedir. Bu noktada tedavi amacıyla hamrın tüketilip tüketilmeyeceği hususunda mezhepler arasında ve mezhep içinde görüş ayrılığı bulunmaktadır.

Hanefî mezhebinin zâhir görüşüne göre hamr gibi harâm olan bir maddeyle tedavi olmak câiz değildir.¹⁴¹⁴ Mezhebin zâhir görüşünü aktaran Haddâd (ö. 800/1398) gibi müellifler de tüketilmesi câiz olmayan içeceklerin tedavi amacıyla içilmesinin harâm olduğunu belirtmektedir.¹⁴¹⁵ Konuyla argümanlardan biri şöyledir: “Seker içeceğiyle tedavi olmak câiz mi?” şeklindeki soruya İbn Mes'ûd şöyle yanıt vermektedir: “Allah, şifanızı size harâm kılınan şeylerde yaratmamıştır.”¹⁴¹⁶ Ancak Belh ulemasından bir grup fakîh, “Doktor bir kişiye tedavi amacıyla hamr içmesini önerirse ve bunun şifa olacağı yakîn olarak bilinirse,

¹⁴¹⁰ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübki ve Mutî'nin Tekmileleri ile birlikte)*, 9/50; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 3/285.

¹⁴¹¹ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/28; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 1/119-120; Şinkîti, *Levâmiu'd-dürer fi hetki estâri'l-Muhtasar*, 1/286; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel Rivâyetü İbn Ebî'l-Fadl Sâlih* (Hindistan: Dârü'l-İlmiyye, ts.), 181; Bahâüddîn el-Makdisî, *el-'Udde Şerhu'l-'Umde*, 18-19.

¹⁴¹² İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 1/86; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/65.

¹⁴¹³ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/62; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/28.

¹⁴¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/9; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/33; Aynî, *el-Binâye*, 12/398; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 1/210.

¹⁴¹⁵ Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/174.

¹⁴¹⁶ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 5/114.

bu durumda hamr içilmesi câiz olur.” görüşündedir.¹⁴¹⁷ Mezhebin fetvâya konu olan görüşü de kişinin zann-ı gâlib ile hamr ile şifa bulacağı düşünülürse ve helâl bir alternatif de yoksa, onunla tedavi olmanın câiz olduğu yönündedir.¹⁴¹⁸ Burada dikkatten kaçmaması gereken hususlardan biri, daha önce de değinildiği üzere Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf’a göre hamr dışındaki nebîzu’t-temr, halîtân ve müselles gibi sarhoş edici niteliği bulunan ürünlerin eğlence amacı olmaksızın tüketiminin câiz olduğudur. Dolayısıyla bu ikisine (*Şeyhayn*) göre söz konusu içeceklerin ve onların dâhil oldukları maddelerin, tedavi amacıyla tüketilmesinde bir sakıncanın olmadığı anlaşılmaktadır.

Mâlikîlerin meşhur görüşüne göre tedavi olmak amacıyla alkol içilmesi câiz değildir.¹⁴¹⁹ İçilmeksizin tedavi amacıyla kullanımı da mekrûh görülmektedir.¹⁴²⁰ Onlara göre kişi, tedavi amaçlı içse bile kendisine had cezasının verileceği ifade edilmektedir.¹⁴²¹ İmam Şâfiî’nin bir görüşüne göre tedavi için alkolün içilmesinin câiz olmadığı aktarılmaktadır. Diğer görüşüne göre ise onun, tedavi amacıyla çok az bir şeyin içilebileceği görüşünde olduğu belirtilmektedir.¹⁴²² Kendisinden aktarılan bir diğer görüşe göre ise tedavi amacıyla tüketilmesinde bir beis bulunmamaktadır.¹⁴²³ Ancak mezhepte sahih kabul edilen görüşe göre alkolün tedavi amacıyla tüketilmesi câiz değildir.¹⁴²⁴ Ashâbü’l-vücûh içerisinde sayılan Şâfiî fakîhlerden İbnü’l-Mehâmîlî (ö. 415/1024), bunun câiz olmayacağıyla ilgili ilginç şöyle bir benzetmede bulunmaktadır: “Nasıl ki tedavi amaçlı olarak zinâ yapmak harâmsa, aynı şekilde hamr da tüketmek câiz değildir.”¹⁴²⁵ Buna mukabil Şâfiî fakîhi Cüveynî, zaruret ve ihtiyaç halinde meyte yemenin câiz olması gibi, iyileşeceği bildiği takdirde kişinin hamr tüketmesinin de câiz olacağını belirtmektedir. Cüveynî, Hz. Peygamber’in hadislerdeki ilgili yasağının ise insanların bilip bilmeden rastgele ona müracaat etmemesi amacıyla olduğunu ifade etmektedir.¹⁴²⁶ Gazzâlî’nin (ö. 505/1111), tedavi amaçlı içen kişiye had cezasının uygulanmayacağı görüşünde olduğu aktarılmaktadır.¹⁴²⁷ Gazzâlî gibi Şâfiî mezhebine mensup birçok âlim,

¹⁴¹⁷ Buhârî, *el-Muhitü’l-Burhanî*, 5/374.

¹⁴¹⁸ Haskefi, *ed-Dürrü’l-muhtâr*, 34; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr*, 1/210.

¹⁴¹⁹ İbn Hübeyre, *İhtilâfu’l-eimmeti’l-ulemâ*, 2/296; İbn Rüşd, *el-Beyan ve’t-tahsil*, 18/429; Cündî, *et-Tavdih fi şerhi Muhtasari İbn Hâcib*, 8/331; Abderî, *et-Tâc ve’l-İklil li Muhtasari Halil*, 4/353.

¹⁴²⁰ Hattâb, *Mevâhibü’l-celîl*, 1/119.

¹⁴²¹ Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 8/109; Muhammed el-Mâlikî Emîr, *Dav’u’ş-şumû’ şerhu’l-Mecmû’*, thk. Muhammed Mahmud el-Emîn el-Mesûmî (Moritanya: Mektebetü’l-İmâm Mâlik, 2005), 4/288.

¹⁴²² İbn Hübeyre, *İhtilâfu’l-eimmeti’l-ulemâ*, 2/296; İmrânî, *el-Beyân*, 4/519.

¹⁴²³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/162; Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 10/422-423.

¹⁴²⁴ Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb (Sübki ve Mutî’nin Tekmilisi ile birlikte)*, 9/51; Rûyânî, *Bahrü’l-mezheb*, 4/259; Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn ve umdetü’l-müttakîn*, 3/285; Şirbinî, *Muğnil-muhtâc*, 5/518.

¹⁴²⁵ İbnü’l-Mehâmîlî, *el-Lubâb*, 390.

¹⁴²⁶ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab fi dirâyeti’l-mezheb*, 17/326-329.

¹⁴²⁷ Ensârî, *Esne’l-metâlib şerhu Ravzi’t-tâlib*, 4/159; Ensârî, *el-Gureru’l-behiyye*, 5/105.

tedavi amaçlı için kişiye had cezasının uygulanmayacağı görüşündedir.¹⁴²⁸ Ancak mezhep içerisinde had cezasının uygulanacağını belirtenler de bulunmaktadır.¹⁴²⁹ Gazzâlî'ye göre şayet hamr, başka bir maddeyle karışım halinde istihlâka uğradıysa ve bunun fayda sağlayacağı bir hekim tarafından söylendiyse, diğer necis maddeler gibi onun da tüketimi câiz olur.¹⁴³⁰

Hanbelî mezhebine göre harâm bir maddeyle tedavi olmak câiz değildir. Buna bağlı olarak şifa bulmak amacıyla alkol tüketmek harâmıdır. Nitekim Hz. Peygamber, tedavi için pişirilen nebîze “Bu tedavi değil, bilakis hastalıktır.” demiştir.¹⁴³¹ Onlara göre tedavi kastıyla için kişiye de had cezası uygulanır.¹⁴³² Hanbelî fakîhi İbn Teymiyye, hasta kişinin yalnızca alkolle tedavi olacağını söyleyen doktorun cahil olduğunu ve Allah ile Peygamberi tanıyıp tıp ilmi konusunda bilgisi olan bir kişinin bunu söyleyemeyeceğini ifade etmektedir. İbn Teymiyye, devamında şöyle demektedir: Hastalık, açlık gibi belirli bir sebebi olan bir durum değildir. Zira Allah, bazı hastalıkları hiçbir ilaç olmadan da iyileştirebilmektedir. Dolayısıyla hasta olan kişinin, açlıktan ölmek üzere olup harâm bir şeyi yemek zorunda kalan kimseye kıyas edilmemesi gerekir. Zira bu iki durum birbirinden farklıdır. Hastalığın aksine açlığın tek bir sebebi vardır ve yemek olmaksızın bunun giderilmesi mümkün değildir.¹⁴³³ Ebû Bekir er-Râzî (ö. 313/925) ve İbn Sînâ (ö.428/1037) gibi kendi dönemlerinin önde gelen Müslüman doktor ve filozofları, aşırıya kaçılmadığı sürece alkollü içeceklerin tıbbî amaçlarla kullanılmasını önerdikleri ifade edilmektedir. Bununla birlikte onlar, alkolün çok miktarda kullanımına ise karşı çıkmaktadırlar.¹⁴³⁴

Osmanlı uygulamasına dair bazı fetvâlara bakıldığında, sarhoşluk vasfı bulunan ürünlerin tedavi amacıyla tüketilmesinin net bir biçimde reddedildiği görülmektedir. Bu maddelerin devâ olamayacağı da özellikle vurgulanmaktadır.¹⁴³⁵ Örneğin hastalanmış kişiye tüm tedaviler uygulandığı halde netice alınamaması üzerine hekimler, son çare olarak içki ile karışık bir ilaç yapılmasını önermişlerdir. Ebüssuûd Efendi, bu şekilde bir tedavi yönteminin dinî açıdan hükmüne şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Aslâ câiz olurlardan değildir ve ittifâken

¹⁴²⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/408; Gazzâlî, *el-Vasît*, 6/507; Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, 4/159; Ensârî, *el-Gureru'l-behiyye*, 5/105; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 8/14; Buceyrimî, *Tuhfetu'l-habîb*, 4/190.

¹⁴²⁹ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, 10/170.

¹⁴³⁰ Gazzâlî, *el-Vasît*, 6/506; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 9/170; Şirbînî, *Muğnil-muhtâc*, 5/518.

¹⁴³¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/423-424; Bahâüddîn el-Makdisî, *el-'Udde Şerhu'l-'Umde*, 501; Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, 10/229.

¹⁴³² Kelvezânî, *el-Hidâye*, 542.

¹⁴³³ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 24/274.

¹⁴³⁴ Nurdeen Deuraseh, “İslâm Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş midir?”, çev. Abdullah Çolak, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/4 (2008), 206.

¹⁴³⁵ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar* (İstanbul: Bilimevi Yayınları, 2004), 272.

ettikleri dahi bâtıldır. Hâşâ ki hamrdan devâ ola.” Kendisi, şu ilaç tavsiyesinde bulunmuştur: “Anın yerine gayet sıhhat üzerine pişirilmiş müselles halt (karıştırmak) etmek lâzımdır.” Yaptığı bu teklifle Ebüssuûd, hamrın yerine helâl başka bir çarenin olduğunu göstermiş olmaktadır.¹⁴³⁶ Onun konuyla ilgili bir başka fetvâsı da şöyledir: “Zeyd-i marîz deva olmak üzere bir miktar arak istimal eylemek şer‘an câiz olur mu? El-cevap: Olmaz, -neûzu billah-deva olmak ihtimali mi vardır? Devalığı muhakkak ise dahi asla mümkün değildir.”¹⁴³⁷ Bu fetvâda da öncekinde olduğu üzere başka helâl kabul edilen bir alternatifle tedavi mümkün olduğu için câiz olarak fetvâ verilmemiş olma ihtimali de bulunmaktadır. Öte yandan başka bir gerekçe de söz konusu olabilir. Zira fetvâ siyasetinde birçok farklı argüman etkili olabilmektedir.

Son Dönem Fakîhlerinin Konuya Dair Görüşleri

Mûsâ Cârullah Bigiyev’e göre zehirli tarafı bulunan alkol, bedenin bütün asli unsurlarını harap eder. Hastalıkların hiçbirine şifa olmaz. Dolayısıyla zaruret hükümleri de cereyan etmez. Ona göre tüm hastalıklar için alkole ihtiyaç olmayacak şifa yöntemleri bulunmaktadır. Dolayısıyla sağlığı koruma yahut zararı defetme konularında, sarhoş edicilerin hiçbir tıbbî yararı yoktur.¹⁴³⁸

Vehbe ez-Zuhayli, alkolle tedavi olmanın harâm olduğu görüşünü şu şekilde ifade etmektedir: “Hamrın tedavi veya başka bir amaç için kullanılması câiz değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bize harâm olan bir maddeyi şifamız kılmamıştır. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “Allah, size harâm kıldığı şeylerde şifanızı yaratmadı.”¹⁴³⁹ Bu hadis harâm kılınan ürünlerle tedavi olmanın da harâm olduğuna ve onunla şifanın gerçekleşmeyeceğine işaret etmektedir. Ayrıca hamr harâm olduğuna göre, onunla tedavi olmak da harâmdır.”¹⁴⁴⁰ Zuhayli’nin bu görüşünün yalnızca hamr ile sınırlı olmadığı, aksine sarhoşluk vasfı olan tüm ürünler için geçerli olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁴¹

Muhammed Mahmûd el-Hicâzî, alkolle tedavi olma düşüncesinin Müslümanca olmadığı ve bunun bir kandırmaca olduğu görüşündedir. Onun bu konuyla ilgili temellendirmesi şöyledir: “Allah, size harâm kıldığı şeylerde şifanızı yaratmadı.’ minvâlindeki hadisler nedeniyle hamrın tedaviye etkisi alanında söz sahibi olan uzman bir

¹⁴³⁶ Pehlul Düzenli, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ve Fetvâları* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 217-218.

¹⁴³⁷ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 278.

¹⁴³⁸ Bigiyef, *İslam Nazarında Müskirat ve Meyyit Yakmak Meseleleri*, 47-48.

¹⁴³⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/38; Buhârî, *Sahih*, Eşribe, 15.

¹⁴⁴⁰ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühu*, 7/5494.

¹⁴⁴¹ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühu*, 7/5501.

doktora danıştım. Doktor şöyle dedi: ‘Tek başına hamr ile tedavi edilebilecek bir hastalık yoktur.’ Hz. Peygamber’in (a.s.) ‘hamrı, tedavi amacıyla kullanılсын diye yapıyorum’ diyen sahâbeye ‘hamr devâ değil, bilakis derttir/hastalık vericidir.’ şeklinde yanıt verdiği nakledilmektedir.¹⁴⁴² Bu hadisi tıp da teyit etmektedir. Nitekim alkol, her yıl sayısız insanın ölmesine sebep olmaktadır.”¹⁴⁴³

Yûsuf el-Karadâvî (ö. 2022), insan hayatını tehlikeye sokacak bir hastalık olduğunda; Müslüman, mesleğinde yetkin ve dinine bağlı bir doktor tarafından da ilgili hastalık için içki veya içki karışımı bir ilâç tavsiye edilse; onun alternatifi olacak başka bir ilâç da bulunmasa; bu durumda “kolaylığı temin etme ve zorluğu def etme” kaidelerine dayanan İslâm hukukunun onu kullanmayı menetmeyeceğini ifade etmektedir.¹⁴⁴⁴ Muhammed Abduh (ö. 1905), içkiyle tedavinin mümkün olabilmesi için tedavi olan kişinin amacının içkiden lezzet almak ve neşelenmek olmaması gerektiği görüşündedir. Ona göre diğer bir şart ise doktorun izin verdiği dozdan fazlasını tüketmemektir.¹⁴⁴⁵ Konuya ortalama iki sayfa ayıran Reşîd Rıza ise alkolle tedaviyi belli şartlar altında câiz görmüştür. Onun söz konusu cevâzı, “Harâm lizâtihi olan bir nesne, zaruret karşısında mubahtır.” ve “Zaruretler, kendi miktarlarınca takdir olunur.” gibi fikhî ilkelerle ortaya koymaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ona göre alkolle tedavi olmanın şartları şunlardır:

- Alkolle tedavi, güvenilir doktorların ifadeleriyle zorunlu hale gelmelidir.
- Doktor, ilaca kaç damla alkol katılacağını belirlemişse, bundan bir damla dahi fazla katılmamalıdır.
- Yerine alternatif helâl ilâç bulunmamalıdır.

Din İşleri Yüksek Kurulu’nun konuyla ilgili görüşü şöyledir: “Bir hastalığın tedavisi için helâl maddelerden elde edilmiş bir ilâç henüz üretilmemiş ya da üretilen bu ilaca ulaşma imkânı yok ise harâm olan bir maddenin veya bundan üretilen bir ilacın, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen uzman bir doktor tarafından tavsiye edilmesi hâlinde, kullanılmasında dinen bir sakınca yoktur. Çünkü “Zaruretler yasakları mubah kılar.”¹⁴⁴⁶ Zaruret ortadan kalkar ve helâl maddelerden yapılan başka ilâçlar bulunursa, o zaman helâl olanları kullanmak

¹⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/154; Müslim, *Sahih*, Eşribe, 12.

¹⁴⁴³ Hicâzî, *et-Tefsîru 'l-vâdih*, 1/561.

¹⁴⁴⁴ Yûsuf Karadâvî, *İslâm'da Helâl ve Harâm*, çev. Mustafa Varlı (İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1990), 126.

¹⁴⁴⁵ Reşîd Rıza, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Hakîm (Tefsîru 'l-menâr)*, 7/75.

¹⁴⁴⁶ Mecelle, Md. 21

gerekir. Çünkü ‘Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur.’”¹⁴⁴⁷ Günümüz hukukçularından Hayrettin Karaman zaruret ahkâmının devreye girerek câiz olacağını şu sözleriyle ifade etmektedir: “Birisî Rasûl-i Ekrem'e (a.s.) şarabı sordu. O da onu menetti. Soran adam: “Ben onu yalnızca ilaç ve tedavi için yapıyorum” deyince de: “O ilaç değil, derttir” buyurdu. Bu mealde olan hadislerle dayanan bilginler sarhoşluk veren içkilerin tedavide kullanılmasını câiz görmemişlerdir. Ancak bu hüküm normal durumlara aittir. Eğer başka bir ilaç bulunmadığı için içki veya alkollü ilâcî, mütehasıs ve Müslüman bir doktor bir hastaya yazarsa burada zarûret prensibi işler ve tedavî câiz olur.”¹⁴⁴⁸ Nihat Dalgın, tıbbî imkanlar doğrultusunda tedavi yöntemlerine başvurulduktan sonra uzman ve dinî duyarlılığı bulunan doktorların hastalığın tedavisinde bir içki türünün yararlı olabileceğini tavsiye etmeleri hâlinde, tedavi maksadıyla söz konusu içkinin zaruret oranında kullanılmasında fikhî açıdan bir sakınca olmadığı görüşündedir. Hem hekim hem de hasta cihetinden konunun istismar edilmesi nedeniyle Dalgın, diğer meşru tedavi yöntemleri tüketilmeden birtakım hastalıklarda içki çeşitlerinin doğrudan tercih edilmesinin Müslümanca bir tutum olmayacağını da altını çizmektedir.¹⁴⁴⁹

Orhan Çeker, kendisine konuya dair sorulan soruya harâm olan bir şeyle tedavi olmak ancak bu hastalığın alternatif helâl bir tedavi yöntemi bulunmuyorsa câiz olacağını; harâm maddenin helâlden muadili varsa harâm olan ürünle tedavi olmanın câiz olmadığı şeklinde cevap vermektedir. Konuya dair şu örneği vermektedir: “Böbrek taşının bira tarafından düşürüldüğü söyleniyor ama böbrek taşı başka şekillerde de düşürülebilir. Başka türlü çaresi olduğu için bira içerek böbrek taşını düşürmek câiz değildir. Çünkü böbrek taşını başka türlü temizleme imkânı bulunmaktadır. Başka türlü imkân varken harâm bir şeyi kullanmak kesinlikle câiz değildir.”¹⁴⁵⁰ Faruk Beşer de benzer bir örneği şu şekilde aktarmaktadır: “Ne derece doğru ve tıbbi uygun olduğunu bilmiyorum ama Konyalı bir hocamız şöyle bir olay nakletmişti: Arkadaşımın annesine bir doktor, müptela olduğu bir göğüs hastalığı sebebiyle ısıtıcı olarak bira içmesini, bunun yerini alacak başka bir şeyin olmadığını söylemiş, mesele bir Müslüman doktora (Dr. Ali Kemal Belviranlı) aktarılınca o, sulandırılmış pekmezin bu sonucu çok daha etkili olarak vereceğini anlatmıştı. Sonuç da çok iyi oldu.”¹⁴⁵¹ Hem Çeker’in hem de Beşer’in verdiği örnekler göstermektedir ki bu konuda ezberci ve toptancı yaklaşımlar

¹⁴⁴⁷ *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 525.

¹⁴⁴⁸ Hayrettin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 43.

¹⁴⁴⁹ Dalgın, *Tartışmalı Dinî Konular 2*, 51.

¹⁴⁵⁰ Çeker, *Fetvalarım I*, 275.

¹⁴⁵¹ Faruk Beşer, *Fetvalarla Çağdaş Hayat* (İstanbul: Nun Yayıncılık, 2016), 168.

olabilmektedir. Dolayısıyla helâl alternatifin olmadığını söyleyenlere karşı ihtiyatlı olup derin bir araştırma yapmak suretiyle kanaat sahibi olmak gerektiği söylenebilir.

Konuyla İlgili Yaklaşımların Delilleri

İslâm hukukunda hastalığın alkolle veya içerisinde alkol bulunan maddeyle tedavi edilmesiyle ilgili olarak iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşıma göre alkolün hastalığın tedavisinde kullanılması mutlak olarak câiz değildir. İkinci yaklaşıma göre ise belirli şartlar etrafında alkolün kullanılması mubahtır.

Alkolün tedavide kullanılmasını câiz görmeyenlerin başlıca delilleri şunlardır:

- *“Târik b. Süveyd el-Cu’fi, Hz. Peygamber’e (a.s.) hamrın hükmünü sormuş; o da kendisini menetmiş veya onu yapmasını kerih görmüştür. Târik: ‘Ey Allah’ın elçisi! Ben onu sadece ilaç için hazırlıyorum,’ deyince Hz. Peygamber (a.s.) şöyle demiştir: ‘O ilaç değil, derttir.’”¹⁴⁵²*
- Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Allah hastalığı da tedaviyi de indirmiştir. Her hastalık için bir tedavi yaratmıştır. Harâmla tedavi olmayın.”¹⁴⁵³*
- Hz. Peygamber’in (a.s) tedaviyi hamrda arayanlarla ilgili şöyle dediği nakledilmektedir: *“Kim tedaviyi hamrda ararsa, Allah ona şifa vermesin.”¹⁴⁵⁴*
- İbn Mes’ûd (r.a) şöyle demiştir: *“Allah size harâm kıldığı şeyde şifanızı yaratmamıştır.”¹⁴⁵⁵*
- Alkol gibi yasak ürünlerle tedavi olmak, aklen de kötüdür. Zira Allah, alkol gibi maddeleri, kötülüğünden dolayı ümmete harâm kıldı. Bundan amaç, ümmeti ona karşı korumak ve onu tüketmekten sakındırmaktır. Dolayısıyla onda şifa aramak doğru değildir. Nitekim bedenî bir hastalığa her ne kadar iyi gelse bile, içinde barındırdığı kötülüğün kuvvetinden dolayı kalpte daha büyük bir hastalığa sebep olur. Buna bağlı olarak kişi, bedensel bir rahatsızlık için alkolle tedavi olmak isterse, esasında kalbi hasta etmek suretiyle beden rahatsızlığını gidermeye çalışmış olur. Bir diğer ifadeyle,

¹⁴⁵² Abdurrezâk, *el-Musannef*, 9/250; Müslim, *Sahih*, "Kitabu'l-eşribe", 12; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Kitabu't-tıb", 11.

¹⁴⁵³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Kitabu't-tıb", 11.

¹⁴⁵⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/38.

¹⁴⁵⁵ Buhârî, *Sahih*, Kitabu'l-eşribe, 15.

küçük bir hastalığın tedavisi için daha büyük bir hastalığı tercih etmiş olmaktadır. Bu, aklen isabetli bir yaklaşım değildir.¹⁴⁵⁶

- Bir şeyi yasaklamak, her bakımdan ondan kaçınmayı ve uzak durmayı gerektirmektedir. Bir şeyi ilaç olarak kullanmak ise insanların onunla meşgul olmasına ve onu arzulamasına teşvik etmektedir. Bu durum, kanun koyucunun ondan uzaklaşmaya dair maksadına aykırıdır.¹⁴⁵⁷
- İnsan, alkolün kendisine fayda sağladığını ve kendisinden zararı giderdiğini bildiğinde nefis, şehvet ve zevk için onu tüketmek için bahaneler/vesileler arar. Bu ise kötülüğe yol açma (*fethu'z-zerîa*) manasına gelir. Halbuki kanun koyucu, onu tüketmeye bahane/vesile olabilecek tüm yolları mutlak olarak kapatmaktadır. Onun tedavi amacıyla kullanılmasına câiz diyerek tüketimine yol açmakla Şârî'in tüketimini engellemek amacıyla komple yasaklaması arasında çelişki bulunmaktadır. İlgili çelişkinin ortadan kaldırılması, diğer bir ifadeyle alkole kapı aralamaya dair vesilelerin ortadan kaldırılması da tedavi amacıyla bile olsa alkol kullanılmasının câiz olmamasını gerektirmektedir.¹⁴⁵⁸

Alkolün tedavide kullanılmasını câiz gören fakîhlerin ise başlıca delilleri şunlardır:

- Temiz bir madde bulunmadığı takdirde, necâsetlerle tedavi olmak câizdir. Çünkü sağlık ve afiyette olma maslahatı/yararı, necâsetten sakınma maslahatından daha kapsamlıdır. Onunla şifaya ulaşılacağı kesin şekilde bilindiğinde ve başka bir ilaç da bulunmadığında alkolle tedavi olmak, sağlık ve afiyette olma maslahatı açısından câiz olmaktadır.¹⁴⁵⁹
- Alkol dışında başka bir tedavi metodu bulunmadığında, tavsiye edilen miktarda alkol kullanmak, "*Zaruretler, harâmları mubah kılar.*" prensibine göre câiz olmaktadır.¹⁴⁶⁰
- Abdurrahman b. Avf (r.a.) uyuz hastalığına yakalandığında Hz. Peygamber'in (a.s.), ona ipekli elbise giymesine müsaade etmesinde olduğu gibi, başka bir çare bulunamadığında (zorunlu hallerde) alkollü içeceklerle tedavi olunabilir.¹⁴⁶¹

¹⁴⁵⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 4/143.

¹⁴⁵⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tıbbü'n-nebevî* (Beyrut: Dâru'l-Hilâl, ts.), 116.

¹⁴⁵⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd*, 4/144.

¹⁴⁵⁹ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım ed-Dımaşkî Sülemî, *Kavâ'idü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1991), 1/95.

¹⁴⁶⁰ Sâbık, *Fıkhü's-sünne*, 2/400.

- Tedavi amaçlı kullanılan alkollü içecekler, zorunluluk halinde kullanılan diğer harâm maddeler gibidir. Zira ilaca olan ihtiyaç, gıdaya olan ihtiyaçla eş değerdir. Nitekim hayatı korumak, her iki durumda da zorunludur. Örneğin bir insanın hayatı tehlikedeysen ve tedavisi için alkol içerikli bir ilaç dışında başka bir çare yoksa, bu durumda alanında ihtisas sahibi ve aynı zamanda dinin emirleri konusunda hassas Müslüman bir doktor, farklı bir alternatif bulunmadığı için alkol içerikli bir ilacı hastasına yazabilir. “*Zarar izale olunur.*” hukukî kaidesi, tedavi amaçlı harâm maddelerin kullanımı için muteber bir delildir. Çünkü insanın hayatını ve sağlığını, toplumda yayılma ihtimali bulunan hastalıkların tamamına karşı muhafaza etmek bir zarurettir. İslâm, tüketilmesi harâm olan maddelerin, -yanlışlıkla veya tedavi amacıyla ya da ikrah altında olma gibi- istisnâî durumlarda kullanılmasına cevaz vermiştir. İhtiyaç esnasında açlığı gidermek için ölmüş olan hayvan etini yeme, susuzluğu giderme veya bazı hukukçulara göre hastalığın tedavisi için alkollü meşrubatın tüketilmesi ruhsat örneklerindedir. *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*’deki şu hadis de zorunlu durumlarda helâl olmayan yiyecek ve içeceklerin tüketimine izin verilebileceğine işaret etmektedir: Ureyneli bazı kişiler Medine’ye geldiler. Fakat Medine’nin havası onlara iyi gelmedi. Onların yüzleri ve derileri sarardı, mideleri şişkinlikten rahatsızlandı. Bunun üzerine Peygamber (a.s.), zekât develerinin otladığı bölgeye gitmelerini ve onların süt ve idrarından içmelerini onlara tavsiye etti.¹⁴⁶²

Konuyla ilgili görüşlere ve delillere bakıldığında tedavi olmamanın daha faziletli olduğu düşüncesinde olan fakîhlere göre alkolle veya alkol ihtiva eden maddelerle tedavi olmanın câiz olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Bu noktada öncelikle şunu belirtmek gerekir ki insanın bedenine zarar vermesi yasaktır. Tedavisi olduğu bilinen bir hastalıkta da tedavi olmamayı tercih etmek insanın vücuduna verdiği bir zarardır. Bunun yanı sıra tedavi, Allah’ın yarattığı faydalı sebeplere sarılmaktır. Dolayısıyla herhangi bir hastalık durumunda tedavi olmak veya bu çaba içerisinde olmak bir nevi gerekliliktir. Buna bağlı olarak helâllığı konusunda şüphe olmayan maddelerle tedavi olmak önceliklidir. Şayet şifanın alkol gibi tüketimi harâm bir maddeyle gerçekleşmesi söz konusu ise bu durumda nasıl hareket edileceği ile ilgili klasik İslâm hukukçularının görüşlerine bakıldığında kâhîr ekseriyetinin “Allah, size harâm kıldığı şeylerde şifanızı yaratmadı.”, “Hamr devâ değil, bilakis derttir/hastalık vericidir.” mahiyetindeki hadislerden yola çıkarak buna cevâz vermedikleri

¹⁴⁶¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/29.

¹⁴⁶² Deuraseh, “İslâm Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmemiş midir?”, 203-205; Acar, *Helâller ve Haramlar*, 199.

görülmektedir. Ancak azınlık olarak nitelendirilebilecek bir grup ise maslahat eksenli olarak bunu câiz kategorisinde değerlendirmektedir. Modern dönem İslâm hukukçuları ise klasik dönemin aksine çoğunlukla helâl bir alternatif yoksa aynı zamanda güvenilir ve sağlam bir doktor tarafından şifa bulacağı söyleniyorsa alkolün tedavide kullanılabileceği görüşündedirler. Bu noktada akla şöyle bir soru gelmektedir. Neden klasik dönem ile çağdaş dönem hukukçuları arasında bu denli bir fark bulunmaktadır? Bu konuda öznel bir düşünce olarak belirtebiliriz ki bunda tıbbî imkânların ve gelişmelerin etkin bir rolü vardır. Bunun yanı sıra bilhassa günümüzde hastalıklar için üretilen ilaçların da çoğunlukla gayrimüslim menşeli olması, onların da bu konuda hassas olmamaları etkilidir. Bu nedenle Müslüman bilim insanlarının temiz ve helâllığı konusunda şüphe bulunmayan tedavi yöntemlerini geliştirmeleri önem arz etmektedir. Ancak helâl bir iyileştirme alternatifi söz konusu olmadığında İslâm hukukunun hayata ve sağlığa verdiği değer göz önünde bulundurulur ki İslâm'ın gözettiği temel beş ilkeden bir tanesi hayatı korumaktır. Hz. Peygamber'in de bu ilke doğrultusunda, dönemin şartlarında "deve sidiği" gibi bazı necis maddelerle tedavi olmaya ruhsat verdiği hadis kaynaklarından anlaşılmaktadır. Sağlıklı ve kuvvetli müminin daha hayırlı olacağı ile ilgili de birçok nas bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İslâm'ın Müslümana yüklediği misyonu yerine getirebilmek amacıyla sıhhatli olmanın ehemmiyetli olduğu da izahtan varestedir. Hz. Peygamber'in (a.s.) 'hamrı tedavi amacıyla kullanıyorum' diyen sahâbîye 'hamr devâ değil, bilakis derttir/hastalık vericidir.' şeklinde yanıt vermesinin arka planında insanların bilip bilmeden hamrı tedavi amacıyla kullanmasını engellemek olabilir. Ayrıca ilgili söz, *seddu'z-zerîa* kapsamında da olabilir. Zira içkinin yeni yasaklandığı o dönemlerde, şifa verip vermeyeceği net şekilde bilinmeyen bir üründen, senelerce bağımlısı olan insanları alıkoymak esastır. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulunca İslâmî hassasiyetleri olan doktorlar tarafından alkolle tedavi olmanın zorunlu olduğu, başka bir helâl alternatifinin olmadığı açık ve net şekilde söylendiğinde doktorların ifade ettiği ölçünün üzerine çıkılmaması kaydıyla tedavi olmanın câiz olduğu söylenebilir. Hatta harâm olan alkol veya alkollü maddenin dozu aşmamak kaydıyla sağlayacağı maslahata göre gerekli olacağı da ifade edilebilir. Ancak alkolün birçok zararı olduğu, İslâm hukuku açısından da harâm olduğu müsellemdir. Bu kapsamda hassasiyetlerinden ötürü onunla tedavi olmayan bir kişinin de kendini tehlikeye atarak harâm işlediğini söylemek isabetli değildir.

Tedavide alkollü ürün vücudun içine giriyorsa yukarıdaki tartışmalar geçerlidir. Şayet ağız ve burun gargaraları gibi alkol ihtiva eden madde, vücuda doğrudan girmiyorsa "hükmü ne olur?" konusu da alkollü maddeyle tedavi bağlamında gündeme gelmektedir: "Yeni bir

mesele olması cihetiyle doğrudan klasik kaynaklarda hükmüne buna yer verilmemektedir. Ancak klasik kaynaklardan yola çıkılarak vücudun iç ve dış tarafıyla ilgili şöyle bir genelleme yapılabilir. Hanefî ve Hanbelîler'e göre ağız ve burnun içi beden dışından sayılmaktadır. Zira gusülde ağza su almak (mazmaza) ve burna su çekmek (istinşak) farzdır. Mâlikî ve Şâfiîler ile Şâa'dan Ca'ferîler'e göre ise ağız ile burun içi beden dışından sayılmadığı için gusülde yıkanmaları farz değil, sünnettir.¹⁴⁶³ K Bu çerçevede alkol içeren gargarı alıp daha sonra yutmadan dışarı atmanın Hanefî ve Hanbelî doktrinine göre câiz olduğu sonucu çıkarılabilir. Mâlikî, Şâfiî ve Ca'ferîler'e göre ise harâm olduğu ifade edilebilir. Esas itibarıyla tedavi amacıyla bile olsa alkolsüz olan maddeleri tercih etmek gereklidir. Ancak randıman alınmadığında hastanın yutmamaya dikkat etmesi kaydıyla etil alkol ihtiva eden gargaraları kullanabileceği söylenebilir.

4.4. Alkolün Temizlik ve Dezenfektan Ürünlerinde Kullanımı

Birey ve toplum sağlığı açısından temizlik yadsınamaz bir öneme sahiptir. Temizlik ürünleri ve endüstrisi de bunu sağlamak üzere araç konumundadır. Bu kapsamda insan bedeninin temizliğiyle birlikte yıkama ve temizleme işlemlerinde kullanılması amaçlanan sabunları ve/veya diğer yüzey aktif maddeleri içeren sıvı, toz, pasta, bar, kalıp, kalıplanmış parça, şekil ve benzeri herhangi bir fiziksel formda olabilen; evlerde, kurumsal veya endüstriyel amaçlarla kullanılmak üzere piyasaya arz edilen herhangi bir madde ya da karışımın üretimi, temizlik ürünleri kapsamındadır. Deterjanların yanında yardımcı yıkama karışımları, çamaşır yumuşatıcıları, temizleme karışımları, diğer yıkama ve temizleme işlemleri için kullanılan ürünler ve endüstriyel ürünler de temizlik kategorisi içinde değerlendirilmektedir.¹⁴⁶⁴

Temizlik endüstrisindeki yeni teknolojiler ve gelişmelerle birlikte sabun, deterjan, çamaşır suyu, yağ sökücü, pas ve kireç sökücü, çamaşır sodası, tuz ruhu gibi temizlik ürünlerinin etkilerini artırabilmek amacıyla muhtelif katkı maddeleri kullanılmaktadır. Sektördeki aktif gelişmelerle birlikte geçmişte olmayan pek çok temizlik malzemesi de tüketicilerin kullanımına sunulmaktadır. Söz konusu temizlik ürünlerinin bir kısmında çözücü işlevi gören alkoller bulunabilmektedir. Şayet kullanılan alkol çeşidi etil alkol dışındaki bir kimyasal madde ise -daha önce de değinildiği üzere- İslâm hukuku açısından bunu

¹⁴⁶³ Mehmet Şener, "Gusül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/213.

¹⁴⁶⁴ Güven Sayılğan (ed.), *Esnaflar ve Sanatkarlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi Bakım, Temizlik ve Sağlık Sektörü* (Ankara: TC. Ticaret Bakanlığı Yayınları, 2018), 32.

kullanmanın bir sakınca yoktur. Ancak ilgili temizlik maddesi etil alkol ihtiva ediyorsa, bu ürünlerin hükmü tartışma konusu olmaktadır.

Şayet etil alkolün kullanımı necis olarak değerlendirilirse, bu tür alkol içeren temizlik ürünleri kullanıldıktan sonra, necâsetten tahâretin farz olduğu namaz gibi ibadetlerin sıhhati için ilgili yerlerin yıkanması gerekmektedir. Temizlik amacıyla yararlanılan alkol içerikli ürünlerden genel itibarıyla faydalandıktan sonra ilgili yerler su ile temizlenmektedir. Buna bağlı olarak fikhî açıdan bir sakınca kalmamaktadır. Ancak kullanılan yerler ve uzuvlar yıkanmadığında, bunu necis olarak addedenlere göre namaz câiz olmamaktadır. Konuyla ilgili Din İşleri Yüksek Kurulu, “Alkol içeren maddelerin temizlikte kullanılması câiz midir?” şeklindeki soruya şu şekilde yanıt vermektedir: “İspirto, kolonya vb. sıvılarla, temizlik amacıyla üretilen alkollü maddelerin içilmesi harâm olmakla birlikte (Buhârî, Edeb, 80 [6124]; Müslim, Eşribe, 73 [2003]), temizlikte kullanılmaları câizdir. Namaz kılmadan önce bu ürünlerin sürüldüğü yerlerin yıkanması da gerekmez.”¹⁴⁶⁵

Ferhat Koca, içerisinde etil alkol bulunan ürünlerle ilgili olarak şarap ve onun dışındaki müskirâtları/sarhoş edici maddeleri ayrı değerlendirerek şarap ve hurmadan üretilmeyen etanolün kullanımının helâl olacağı düşüncesindedir. Konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: “İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre, şarap necis olup namazın sıhhatine engeldir. Şarap dışında kalan ve içildiği zaman azı veya çoğu sarhoşluk veren maddelerin necis olduğuna dair herhangi bir delil yoktur. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre bunların sarhoşluk amacıyla içilmeleri harâmdır, fakat bunlar necis değildirler ve elbise veya namaz kılınan yere dökülmeleri halinde namazı bozmazlar. Kolonyayı necis olarak kabul eden Şâfîlilere göre ise, kolonyanın hem içilmesi hem de kullanılması harâmdır.”¹⁴⁶⁶ Hamdi Döndüren temizlik ürünlerinde şarap türü içki kullanıldığı takdirde, hem içilmesinin hem de temizlik, koku ve benzeri amaçlarla kullanılmasının câiz olmayacağını; şarap dışındaki hammaddelerden üretilenlerin ise sadece içilmelerinin harâm olacağını, fakat temizlik, koku vb. amaçlarla kullanılmalarının câiz olacağını ifade etmektedir.¹⁴⁶⁷ Halil İbrahim Acar da benzer şekilde şarap ve diğer alkollü içecekler ayrımını yaparak şarap dışındaki hammaddelerden üretilen ve temizlik için kullanılan ürünlerin kullanımının helâl, içilmesinin ise harâm olduğu, şaraptan yapılan ürünlerin ise hem içiminin hem kullanımının câiz olmadığı düşüncesindedir.¹⁴⁶⁸

¹⁴⁶⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar, 85.

¹⁴⁶⁶ Koca, *İslam İbadet Esasları*, 362.

¹⁴⁶⁷ Hamdi Döndüren, *Kur’ân ve Sünnete Göre Güncel Fikhî Meseleler 200 Soru- 200 Cevap* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 91.

¹⁴⁶⁸ Acar, *Helâller ve Haramlar*, 97-98.

Konuya “kozmetik ürünlerde alkol kullanımı” bahsinde de değinileceği ve ilgili yaklaşımların da aynı çerçevede olması hasebiyle tekrara düşmemek adına burada detaylara inilmemiştir. Nitekim elbiselerin temizlenmesi için kullanılan deterjan ve yumuşatıcıların parfüm içermesi, konunun aynı kapsamda olduğunu göstermektedir. Ancak ilgili bahisle ilgili şunları söyleyebiliriz. Alkoller bir bütün olarak necis değildir. Yalnızca etanol ile ilgili ihtilâf bulunmaktadır. İlk dönemlerden itibaren necis olduğunu söyleyenler olduğu gibi temiz olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Kanaatimizce olaya necâset yönüyle bakmak isabetli değildir. Nitekim necis olduğunu söyleyebilmek son derece güçtür. Bu nedenle olaya sağlık açısından bakıp değerlendirme yapmak daha doğru bir yaklaşım olur. Nitekim temizlik ve dezenfektan ürünlerinin bir kısmının insan sağlığına ve ekosistemlere olumsuz tesirleri olabilmektedir. Buna bağlı olarak uzun bir zaman ve sıklıkla ilgili ürünlere maruz kalmak; astım, akciğer ve solunum sistemi hastalıklarında artışa, göz ve deride tahrişe neden olabilmektedir. Dezenfekte edilmiş bir yerde de olan kimyasal kalıntılar; buharlaşıp solunum yoluyla alınabilmektedir. Dolayısıyla bu tip yerler alerjik ve astım gibi rahatsızlıkları olan şahıslar için risk teşkil etmektedir. Ayrıca ilgili kalıntılar, cilt ve göz tahrişlerine, sinir bozukluklarına, solunum ve üreme fonksiyonlarının zarar görmesine neden olabilmektedir.¹⁴⁶⁹ Böyle olunca sağlık açısından temizlik ve dezenfektanların değerlendirilip ona göre kullanılmasının kime göre ve hangi koşullar altında câiz olacağının üzerinde durulması gerekmektedir. Sağlık cihetinden bir sakınca yoksa temizlik ve dezenfektan ürünlerinde necis olarak değerlendirmedığımız için türü fark etmeksizin alkolün kullanımında bir sakınca olmadığı söylenebilir.

4.5. Alkolün Kozmetik Ürünlerinde Kullanılması

Çok eski dönemlerden beri insanların, göze daha hoş ve bakımlı görünme, güzel kokma, karşıdaki insanı etkileme, yaşlı görünmeme, sosyal hayatta beğenilme, saygı görme, güneşten ve rüzgârdan korunma gibi muhtelif amaçlar için farklı ürün ve uygulamalardan yardım alma ihtiyacı hissettikleri bilinmektedir. Bu noktada müracaat ettikleri alanlardan bir tanesi de kozmetik sahasıdır. Nitekim bazı araştırmacılar, kozmetik ürünlerinin kullanımının tarihî serüvenini M.Ö. 100.000 tarihine kadar götürmektedir.¹⁴⁷⁰ Sözcük yapısı itibarıyla eski

¹⁴⁶⁹ Mizgin Koyuncu, *Bazı Klordioksit Bazlı Dezenfektanların Farklı Formlarda Üretimi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 25.

¹⁴⁷⁰ Antik Mısır'ın, vücudun bazı bölgelerini belirgin şekilde ortaya çıkartmak amacıyla kozmetik ürünlerini kullanan ilk topluluk olduğu söylenmektedir. Dolayısıyla diğer medeniyetlerin aksine Antik Mısırlılar için kozmetik malzemelerini kullanmak ve boyanmak ayıplanma gerekçesi olarak kabul edilmemektedir. Bilhassa esans, koku, sabun, yağ ve göz boyaıları konusunda ileri teknikler kullandıkları belirtilmektedir. Böylece onlar, hem ciltlerini güzelleştirmiş hem de birçok hastalıktan da korunmuş olmaktadır.

Yunancadaki “kozmos” kelimesine dayanan kozmetik “çekidüzen vermek, güzelleştirmek ve düzenlemek” anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁷¹ Kelimenin Türkçe’ye ise, görünümü güzelleştirme amacı taşıyan güzellik malzemeleri anlamındaki Fransızca “Cosmetique” sözcüğünden geçtiği belirtilmektedir.¹⁴⁷² Amerikan Kozmetik Yasasında (The Federal Food, Drug and Cosmetic Act) kozmetik, “vücudun ya da vücudun herhangi bir bölümünün temizlenmesi, güzelleştirilmesi, cazip hale getirilip değişik bir görünüm kazanması için uygulanan maddeler; bunların elde edilmesinde kullanılan hammaddeler veya maddeler” olarak ifade edilmektedir.¹⁴⁷³ Türkiye’de kozmetiğin tanımı ve kapsamı, 5324 sayılı Kozmetik Kanunu içerisinde “...insan vücudunun epiderma, tırnaklar, kıllar, saçlar, dudaklar ve genital/üreme organlar gibi değişik dış kısımlarına, ağız ve dişlere veya mukozaya uygulanmak üzere hazırlanmış, amacı veya yan amacı bu kısımları temizlemek, koku vermek ve korumak suretiyle iyi bir durumda muhafaza etmek, görünümünü değiştirmek ve vücut kokularını düzeltmek olan, saç boya ve saç açıcıları da dahil” olan maddeler veya preparatlar (özel amaçla hazırlanmış kimyasal maddeler) şeklinde yapılmaktadır.¹⁴⁷⁴ Kozmetik çerçevesinde bilimsel çalışma yapan bilim dalına “kozmetoloji” denilmektedir.¹⁴⁷⁵

Kozmetik ürünleri kullanmanın temel maksadı; bedenin bir tarafını temizleme, güzelleştirme ve onu daha cazip hale getirmektir. Bu çerçevede yumuşatıcı kremler, yumuşatıcı losyonlar (kolaylıkla dağılan hafif bir yapıya sahip karışımlar), temizleyici kremler, temizleyici losyonlar, el kremi ve losyonları, temel kremler, günlük kremler, hormon

Hayatlarının son bulmasından sonra yaşamın sürdüğü düşüncesindeki Antik Mısır halkı, ölmüş olan kimselerin vücutlarına parfümler ile kokulu yağlar sürerek gömmekteydiler. Parfüm ve kokunun yanı sıra fizikî açıdan da güzel görünmeye, dolayısıyla makyaj yapmaya da önemiyet atfettikleri ve bu noktada ün kazandıkları ifade edilmektedir. Göz boya ve tırnak boya karışımlarında tercih ettikleri karbon ve galen karışımından elde edilen kozmetiğe “kohl” adı verilmekteydi. Ayrıca saç dökülmesi ile cilt büzüşmeleri konusunda kaygı yaşayan Antik Mısırlıların, saç ve cilt bakımına dair hususi tarifler hazırladıkları aktarılmaktadır. Asiye Özge Tuncer, *Küresel Kozmetik Endüstrisi: Dev Şirketler, Rekabet ve Küresel Pazarlama Stratejileri Üzerine Sosyo-Ekonomik Bir İnceleme* (Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 103.

¹⁴⁷¹ Tuncer, *Küresel Kozmetik Endüstrisi*, 101-102.

¹⁴⁷² Eonyak Kim, *Türkiye’deki Kozmetik Endüstrisi İle İlgili Sosyal Medyada Müşteri Sadakati Yaratan Faktörler: Youtube’u Tabanlı Bir Çalışma* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 4.

¹⁴⁷³ Tuncer, *Küresel Kozmetik Endüstrisi*, 101.

¹⁴⁷⁴ *Türkiye Kozmetik ve Temizlik Ürünleri Sanayi Sektör Raporu* (Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2012), 1.

¹⁴⁷⁵ Kozmetoloji’nin araştırma sahası şu şekilde tarif edilmektedir: “İnsan bedeninin epiderma (deriyi oluşturan üç tabakadan en dıştaki), tırnaklar, kıllar, saçlar, dudaklar ile dış genital (üreme) organlar gibi değişik dış kısımlarına, dişlere ve ağız mukozasına (ağız, akciğer, burun ya da mide gibi organların boşluklarını doldurmak için salgılanan nemli iç dokuya) uygulanmak üzere hazırlanmış, tek veyahut temel amacı bu kısımları temizlemek, koku vermek, görünümünü değiştirmek ve/veya vücut kokularını düzeltmek ve/veya korumak veya iyi bir durumda tutmak olan bütün preparatları yahut maddeleri inceleyen ve geliştiren bilim dalıdır.” Tansel Çomoğlu, “Kozmetikler”, *Marmara Pharmaceutical Journal* 16/1 (2014), 1.

kremleri, stearat kremleri, yüz maskeleri, cildin rengini açan ve ciltteki lekeleri gideren preparatlar, güneş ışınlarına karşı koruyucu ve bronzlaşmayı sağlayıcı preparatlar, terlemeye mâni olan (antiperspirant) preparatlar, ter kokularını önleyen (deodorant) preparatlar ve tıraş preparatları, deriye uygulanan kozmetiklerdendir. Yüz pudraları, allık (cildin daha pürüzsüz ve düzgün görünmesini sağlamak için kullanılan makyaj ürünleri), dudak boyaları, tırnak cilaları, göze uygulanan kozmetik preparatlar tozlar ve pigmentli (renklendirici) kozmetik ürünleridir. Saça şekil veren preparatlar, saç düzleştirici preparatlar, şampuanlar, saç boyaları, saç rengini açan preparatlar, saçlara parlaklık verici ve saç şeklini koruyucu preparatlar, saçları besleyici preparatlar ve saç lakları (saçın parlak ve çekici görünmesini, aynı zamanda dış etkenlere karşı korunmasını sağlayan ürünler), saça uygulanan kozmetiklerdir. Diş patları (koruyucu macun) ve diğer preparat şekilleri, takım dişlerin temizlenmesi için kullanılan preparatlar, ağız suları dişlere ve ağız boşluğuna uygulanan kozmetik preparatlardır. Bunların yanı sıra kozmetik ürünleri; ayağa uygulanan kozmetik preparatlar, bebek preparatları, banyo preparatları, vücut pudraları depilatuvarlardır (kılların vücuttan uzaklaştırılması, arındırılması için kullanılan toz veya kremdir).¹⁴⁷⁶

Çağdaş dönemde kozmetik maddelerin kişi başına karşılık gelen tüketim oranları, ülkelerin gelişmişlik derecelerinin belirlenmesi yönünden en önemli kriterlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kozmetik maddelerin pazarlanması, son dönemlerde prestijini yükselterek daha geniş bir bölgeye yayılmış ve büyük kitlelere hitap etmeye başlamıştır. Gelişimi devam eden sektörün eğiliminin, bitkisel kozmetiğe doğru kaydığı görülmektedir. Her ne kadar kozmetik malzemeler, cinsiyet merkezli bir alan olarak görülse bile bilhassa son dönemlerde erkeklerin de kozmetik ürünleri kullanma oranlarının arttığı görülmektedir. Günümüzde kullanımı her geçen gün artan sosyal medyayla birlikte dizi ve filimler gibi etkileyici unsurlar sayesinde kozmetik sektörünün gelişip yaygınlaştığı gözlemlenmektedir.¹⁴⁷⁷

Esas itibariyle her insan, tabiatı gereği hoş görünmek, güzel kokmak, beğenilmek ve sağlıklı olmak istemektedir. Bu çerçevede de yönelebileceği ve yardım alabileceği sektör kozmetik ürünlerdir. Her alanda olduğu gibi bu alanda da Müslümanların gözetmesi gereken en önemli ölçülerden biri, kozmetiğin helâl olmasıdır. Dolayısıyla onlar, İslâm hukuku açısından kullanımı câiz olan ürünlere yönelmek durumundadırlar. Bu noktada klasik İslâm hukuku kaynaklarına bakıldığında, kozmetik ile ilgili meselelerin müstakil başlıklar altında mütalaa edilmediği ve fıkıh sistematigindeki çeşitli başlıklar altında incelendiği müşahede

¹⁴⁷⁶ Çomoğlu, "Kozmetikler", 3.

¹⁴⁷⁷ Kim, *Türkiye'deki Kozmetik Endüstrisi İle İlgili Sosyal Medyada Müşteri Sadakati Yaratıcı Faktörler: Youtube' u Tabanlı Bir Çalışma*, 7.

edilmektedir. Örneğin tahâret başlığında necâsetten temizlik konusu işlenirken kozmetik ürünlerine değinilebilmekte, hac konusunda ihrâmlı olan kişinin kullanması yasak olan kozmetik maddelere yer verilebilmekte, muamelât konuları kapsamında bunların satımının hükmü ele alınabilmekte, nikâh konuları çerçevesinde kocası için süslenmek amacıyla kadının kozmetik ürünler kullanmasının mübahlığından yahut müstahaplığından bahsedilebilmekte, talâk bahsinde kocası vefat eden bayanın iddet müddetince süslenmesi ve koku sürmesinin yasak olduğuna değinilebilmektedir. Dolayısıyla fıkıh sistematığı; ibâdet, muamelât, münâkehât ve ukûbât şeklinde dörtlü tasnife tâbi tutulduğunda, kozmetik konusunun ilk üç kısımda çeşitli başlıklar altında doğrudan ve dolaylı olarak ele alındığı görülmektedir. Öte yandan kozmetik ürünlerin bir kısmı, yüzde yüz helâl maddelerden yapılmaktadır. Bunların helâl amaçlar doğrultusunda kullanılmasında fikhî açıdan bir sakınca yoktur. Ancak özellikle günümüzde kullanılan kozmetik ürünlerin bir kısmında -alkol, cenin, domuzdan elde edilen ürünler gibi- İslâm hukukunca harâm kabul edilen maddeler bulunmaktadır. Bunların kullanılmasının hükmü, tartışma konusu edinilmektedir. Konunun helâl ve sağlıklı kozmetik açısından birçok yönü bulunmaktadır. Bu nedenle bir kozmetik ürüne fikhî açıdan helâl/mubah diyebilmek için bunun içeriğinin etraflıca bilinmesinin yanı sıra, sağlık açısından da kullanımının yararlı olup olmadığına ortaya konulması önem arz etmektedir. Helâl kozmetiğin kapsamının müstakil çalışmalara konu edilecek kadar geniş olması hasebiyle kozmetik çeşitlerinin tamamına değinmek, araştırma konumuzun sınırlarını aşmaktadır. Dolayısıyla burada daha ziyâde alkol içerikli kozmetik ürünlerin kullanımı üzerinde durulması planlanmaktadır.

Gösterişten, aşırılıktan, şatafattan ve böbürlenmekten kaçınmak, İslâm'ın temel ilkelerindedir. Bununla birlikte süs ve güzellik maddelerini hayattan çıkarmak, Allah'ın nimet ve lütuflarından kaçınmak, Allah'ın kulları için meşrû' kıldıklarını kendine yasaklamak ve insan bedenine, haysiyetine ve şerefine uygun olmayacak şekilde muamelede bulunmak isâbetli değildir. Bu bağlamda harâma götürmemesi, mahremiyet sınırlarını aşmaması ve tesettür uygun olması gibi şartlara uyması şartıyla insanın şıklık veren maddî ve mânevî unsurlardan faydalanmak suretiyle kendini daha güzel ve hoş hale getirmeye çalışması mubahtır ve Arapça'da buna *tezeyyün* ve *tecemmül* denilmektedir.¹⁴⁷⁸ Hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem hadislerde hem de sahâbe uygulanmalarında belli sınırlar ve ilkeler doğrultusunda *tezeyyün* ve *tecemmülün*; diğer bir ifadeyle fiziksel/dış görüntüyü güzelleştirmenin dikkate akınan değerlerden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim “*Ey Ademoğulları! Her mescitte*

¹⁴⁷⁸ Faruk Beşer, “Süslenme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/178.

ziynetlerinizi takınun. Yiyin, için, israf etmeyin. Çünkü O müsripleri sevmez.”, ve “De ki Allah’ın kulları için yarattığı ziynetini ve tertemiz rızıkları kim harâm kılabilir? De ki bunlar dünya hayatında da müminler içindir. Kıyamet gününde ise sadece ve sadece onlar içindir. Bilen bir kavim için biz âyetlerimizi işte böyle etraflıca açıklıyoruz.”¹⁴⁷⁹ âyetleri ve “Hz. Peygamber (a.s.) ihrâma niyet edeceği vakit, bulabildiği en güzel kokuları kullanırdı. Öyle ki yağın parlaklığı, başında ve sakalında görülürdü.¹⁴⁸⁰ Keza “Cuma günü Müslümanın kokusu/parfümü varsa biraz koku sürünür.”¹⁴⁸¹ hadisleriyle birlikte İbn Ömer, Ebû Hüreyre, Ebû Katâde (ö. 54/674) ve Ebû Useyd es-Sâidi’nin (ö. 40/660-61 [?]) yoldan geçerken kendilerinden amber kokusunun geldiğinin aktarılması da bunu göstermektedir.¹⁴⁸²

Naslarda yer alan ifadelerden hareketle belli ilkeler ve sınırlar doğrultusunda kozmetik ürünlerinin kullanılmasının hem kadın hem de erkek için câiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilkeler özetle şöyledir: (i) “Kim bir topluluğa benzemeye çalışırsa o da onlardandır.”¹⁴⁸³ hadisindeki ikaz nedeniyle bir kimse, gayrimüslim bir topluluğun sembolü sayılabilecek maddelerle çekicilik ve şıklık kazanmaya çalışmamalı,¹⁴⁸⁴ dolayısıyla ilgili ürün Müslüman kimliğine uygun olmalıdır. (ii) Kullanılan ürünün/maddenin, fitrata/biyolojik özelliklere aykırı olmaması gerekmektedir. Buna bağlı olarak söz konusu ürün/madde, karşı cinse özgü olmamalıdır. (iii) Kullanılan ürün, insan sağlığı ve saygınlığı gibi dinin temel prensiplerine uygun olmalıdır. (iv) İlgili kozmetik maddesi, abdest ve guslün geçerliliğine engel teşkil etmemelidir. (v) Bireyin kendini daha üstün görmesine ve bu duyguyla başkalarını tahkir edecek davranışlarda bulunmasına aracılık sağlamamalıdır. (vi) İlgili kozmetik maddesinin, şahsın bedensel kimliğiyle/görüntüsüyle ilgili olarak muhatabı hatalı kanaate sevk etmemelidir. (vii) Kişi, kullanacağı ürünlerde israf şeklinde nitelendirilecek ihtiyaç fazlası harcamalara yönelmemelidir. (viii) Kullanılan ürün, *teberrüc* olarak ifade edilen bedensel teşhirciliğe zemin hazırlamamalı, dolayısıyla tesettüre uygun olmalıdır.¹⁴⁸⁵

Kozmetik bir maddenin kullanımının helâl sayılabilmesi için zikredilen ilke ve sınırlarla birlikte içeriğinin de bazı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: (i) Kozmetik ürününde sperm, plasenta (hamilelik sürecinde rahimde gelişen bir

¹⁴⁷⁹ A’raf, 7/31-32.

¹⁴⁸⁰ Müslim, *Sahih*, hac, 44; Şâfiî, *el-Müsned*, 120; İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, 3/205.

¹⁴⁸¹ Buhârî, *Sahih*, Cuma, 3; Abdurrezâk, *el-Musanef*, 3/200.

¹⁴⁸² Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Edeb*, thk. Muhammed Rızâ el-Kahvecî (Lübnan: Dâru’l-Beşâ’iri’l-İslâmiyye, 1999), 175.

¹⁴⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 9/123; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, libâs, 5.

¹⁴⁸⁴ Beşer, “Süslenme”, 38/179.

¹⁴⁸⁵ Her bir maddeyle ilgili ayrıntılar için bkz. Hüseyin Baysa, *Geçmişten Günümüze Fikhî Açıdan Beden Estetizasyonu* (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler Yayıncılık, 2020), 114-176.

doku) ve cenin gibi herhangi bir insan parçası bulunmamalıdır. (ii) Müslümanlar için harâm olan yahut İslâm hukukunun kesim şartlarına uygun olarak boğazlanmamış hayvandan elde edilen katkı maddesi içermemelidir. (iii) Hazırlık, işleme, üretim ve depolama süreçlerinde necâset bulaşmamış olmalıdır. (iv) Kozmetik maddelerden üretilen hammaddeler, hem biyolojik hem de kimyasal açıdan güvenilir olmalıdır.¹⁴⁸⁶ Bu noktada alkollü içeceklerin harâm kılınması; üretiminin, satımının ve herhangi bir şekilde kendisinden yararlanılmasının yasaklanması nedeniyle İslâm hukuku açısından alkol içerikli kozmetik ürünlerinin kullanımı tartışma konusu edilmektedir. Konunun mihenk taşı, harâm veya necis kabul edilen bir madde içerikli karışımların vücuda sürülerek kendilerinden yararlanılmasının fikhî açıdan câiz olup olmadığıdır. Kozmetik ürünlerin sayısının hayli fazla olması ve giderek çoğalması hasebiyle her birisini ayrı ayrı ele almak yerine bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim alkol ihtivâ eden kozmetik çeşidi ne olursa olsun hüküm değişmemektedir. Konuyla ilgili değerlendirmede bulunan birtakım İslâm hukukçularının da bazen alkol içerikli sadece bir çeşit kozmetik ürüne değindikleri görülmektedir. Oysaki söz konusu değerlendirmeler ve hükümler, tüm kozmetik ürün çeşitleri için geçerlidir. Örneğin etil alkol içerikli koku sürmeyle ilgili bir değerlendirme ve hüküm, etil alkol içerikli bir yüz kremi için de geçerlidir. Burada hangi çeşit olduğundan ziyâde, söz konusu ürünün/maddenin kozmetik amaçlı kullanılması önem arz etmektedir. Ayrıca her birisini müstakil ele almak hüküm olarak farklı olabileceği intibâı bırakabilir. Halbuki hüküm açısından tümü aynıdır. Bu bağlamda İslâm hukuku açısından içerisinde alkol bulunan kozmetik ürünleriyle ilgili başlıca yaklaşımlar şöyledir:

Şinkîfî'ye (ö. 1974) göre “*Ey İmam edenler! Hamr/ alkollü içkiler, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçınun ki kurtuluşa eresiniz.*”¹⁴⁸⁷ âyetindeki hamr/alkol, “pislik / رجس” olarak nitelendirilip kendisinden kaçınılması emredilmektedir. Ona göre kaçınmak mutlak anlamdadır ve nerede kullanılırsa kullanılsın alkollü ürünlerden/maddelerden kaçınmak gerekmektedir. Nitekim âlimlerin çoğunluğu hamrı, necis olarak kabul etmektedir. Ona göre necis olduğundan ötürü içerisinde alkol bulunan kozmetik ürünleri kullanarak namaz kılmak da câiz değildir.¹⁴⁸⁸

¹⁴⁸⁶ Ayşe Betül Şahin, *Kozmetik Ürünlerinin Fikhî Açısından Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 122.

¹⁴⁸⁷ Mâide, 5/90.

¹⁴⁸⁸ Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Cekenî Şinkîfî, *Edvâ'ü'l-beyân fi izâhi'l-Kur`ân bi'l-Kur`ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 1/427-428.

Zuhaylî alkol içeren kremlerin ve kokuların kullanılmasının câiz olduğunu, çünkü onun maddî necâsetler kapsamında olmadığını belirtmektedir.¹⁴⁸⁹ Nezihammâd da etil alkolün çeşitli gerekçelerden dolayı manevî necâsetlerden olduğu kanaatinde olduğu için içerisinde etanol bulunan kozmetik ürünlerinin kullanımının helâl olduğu görüşündedir.¹⁴⁹⁰ Afâne'ye göre bir miktar alkol içeren parfüm gibi kozmetik ürünlerinin kullanılmasında bir sakınca yoktur. Çünkü ilgili kozmetik ürünün kullanılması sarhoşluğa sevk etmemektedir. Ayrıca ona göre az bir şey alkol bulunan karışımda alkolden eser kalmadığında kullanımında bir problem de olmamaktadır. Çünkü ilgili karışımda iskâr vasfı olmaması hasebiyle etil alkolün hükmü de yoktur.¹⁴⁹¹

Kuveyt'te düzenlenen "el-Munazzametü'l-İslâmiyye li'l-Ulûmi't-Tıbbiyye" teşkilatının 21-25 Mayıs 1995 tarihli sekizinci kongresinde alınan tavsiye karara göre şarap ve diğer sarhoş edici maddelerin necâseti somut değil, soyuttur/manevîdir. Çünkü âyette bunlar *şeytan işi birer pislik* olarak nitelendirilmektedir. Buna bağlı olarak krem ve koku gibi kozmetik ürünlerinde alkolün kullanılmasında İslâm hukuku açısından bir sakınca yoktur.¹⁴⁹²

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre üzümde elde edilen sarhoş edici içecekler hariç etil alkol ve türevleri necâset kategorisinde olmadığı için kozmetik ürünlerinde kullanılmasında bir sakınca yoktur. Konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: "Üzerine şarap, şampanya, rakı ve kanyak dökülmüş olanlar, elbiselerini yıkamadıkça namaz kılamazlar. Ancak, üzüm şarabından yapılmamış ispiroto, bira ve sair alkollü maddeler içilemezse de elbise veya bedene sürülmeleri namaza mani olur diye de iddia edilemez."¹⁴⁹³ Ferhat Koca da benzer minvâlde şarap dışında kalan ve içildiği zaman çoğu sarhoşluk veren maddelerin necis olduğuna dair herhangi bir delil olmadığını, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre bunların sarhoşluk amacıyla içilmeleri harâm ancak necis olarak değerlendirilmediğini, dolayısıyla elbise veya namaz kılınan yere dökülmeleri halinde namazı bozmayacağını belirtmektedir.¹⁴⁹⁴

Hayrettin Karaman'ın konuyla ilgili görüşü şöyledir: "Fizikî veya kimyevî işlemler ile değişen nesnelere adları, mahiyetleri ve helâl harâm gibi hükümleri de değişir. Örneğin az suyun çok suya karışmasında karışma vardır. Şarabın tuz vb. şeylerle karıştırılarak sirke yapılmasında ise birleşme ve kimyevi değişme vardır. Az bir necis (pislik bulaşmış nesne, dine göre pis olan ve namaz kılan için vücuttan ve namaz kılınacak yerden temizlenmesi

¹⁴⁸⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühu*, 7/5264.

¹⁴⁹⁰ Hammâd, *el-Mevâddü'l-muharreme ve'n-necise*, 47-49.

¹⁴⁹¹ Hüsameddin b. Musa Afâne, *Yes'elüneke* (Filistin: Mektebetu Dendis, 1427), 2/428.

¹⁴⁹² Hammâd, *el-Mevâddü'l-muharreme ve'n-necise*, 49.

¹⁴⁹³ Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstihlaları Kamusu*, 2/204.

¹⁴⁹⁴ Koca, *İslam İbadet Esasları*, 361-362.

gereken şey) çok olan temiz nesne ile karışsa, mesela bir havuz dolusu suyun içine bir çocuk bevl etse, havuzun suyu bevl rengini yahut kokusunu veyahut da tadını verecek kadar değişmediği müddetçe su -ibadet temizliği bakımından- temiz sayılır. Bununla abdest, gusül alınır, tıbbî bir sakınca yoksa içilir... Aynı şekilde içince sarhoş edecek bir madde, içine başka maddeler katılarak kimyevî değişikliğe uğratılır ve sarhoş etme özelliğini kaybederse necis ve harâm olmaktan çıkar. Krem, parfüm, koruma maddeleri ve benzerlerinin içinde bulunan ve tek başlarına olduklarında necis ve harâm olan nesnelere, yukarıda açıklandığı şekilde fizikî veya kimyevî olarak karıştırdıkları ve değiştikleri için artık adları, tatları, etkileri ve hükümleri de değişir, helâl olurlar.”¹⁴⁹⁵

Faruk Beşer'e göre etil alkol içerikli deodorant ve parfüm gibi kozmetik ürünler, Hanefî mezhebinin bazı imamlarına göre pis olan alkol türünden olmadığından ötürü namaza mâni değildirler. Ancak diğer mezheplere göre pis sayıldıkları için bunların değdiği yerin de yıkanarak namaz kılınması, ihtiyatlı olan yaklaşımdır.¹⁴⁹⁶ Mehmet Selim Aslan'a göre kozmetik ürünlerin helâl olabilmesi için necâsetin (renk, tad ve kokudan) üç vasfından birinin bulunmaması gerekmektedir.¹⁴⁹⁷ Alparslan Alkış, kozmetik maddelerinin bazısında alkol olduğunu ancak genel itibarıyla temizlik amacıyla kullanılması hasebiyle içilmediği sürece harâm hükmünün verilemeyeceğini belirtmektedir.¹⁴⁹⁸

Helâl kozmetik sahasında yayımlanmış olan ilk standart Malezya standardıdır. JAKIM tarafından helâl sertifikası verilen ürünler, JAKIM standartlarına uymak zorundadır. Türkiye'de de helâl sertifikası veren birçok firma bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en çok bilinenler bir kamu kurumu olan Türk Standartları Enstitüsü'nün (TSE) bünyesinde yer alan TSE-Helâl ile özel bir kuruluş olan GİMDES'tir. Hem Malezya'da sertifika veren kuruluşlar hem de Türkiye'dekiler, bir standart olarak kozmetik ürünlerinin necis olarak kabul edilen maddeler içermemeleri gerektiğini belirtmektedir. Nitekim helâl sertifikalı kozmetik ürünlerinin gündeme gelmesinin nedenlerinden biri de söz konusu ürünlerin üretiminde necis maddelerinin kullanılmasıdır.¹⁴⁹⁹

Kozmetik sektörünün birbirinden muhtelif birçok ürünü içerisinde barındırması hasebiyle etil alkol necis bir madde olarak addedildiğinde üretiminde alkol kullanılan

¹⁴⁹⁵ “Alkollü nesnelere, peruk, aile içi ilişkiler <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0131.htm>”.

¹⁴⁹⁶ Faruk Beşer, *Hanımlara Özel Fetvalar 1* (İstanbul: Nun Yayıncılık, ts.), 22.

¹⁴⁹⁷ Aslan, “İslam Hukukuna Göre İstihâle ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi”, 2343.

¹⁴⁹⁸ Alparslan Alkış, “İslam Hukukunda İstihale ve İstihlak”, *Atlas International Referred Journal* 4/10 (2018), 773.

¹⁴⁹⁹ Şahin, *Kozmetik Ürünlerinin Fıkhi Açısından Tahlili*, 122-131.

kozmetik maddelerinin her bir sınıfının, hatta her bir ürününün istihâle ve istihlâk açısından değerlendirilmesi ve ona göre hüküm verilmesi gerekmektedir. Sektörün sürekli gelişip genişlemesi sebebiyle bu son derece meşakkatlidir. Bu noktada Murat Şimşek'in istihlâk ile ilgili yaptığı çalışmasında “alkolün kozmetik ve hijyen sektöründe kullanımına, alkolün temiz sayılmasına dayalı olarak cevâz verilmektedir”¹⁵⁰⁰ sözü önemlidir. İlgili ifadenin kozmetik ürünlerinde bir bütün olarak istihâle ve istihlâk yöntemlerinin uygulanmasının zor olduğuna da işaret ettiği söylenebilir. Nitekim esas itibariyle kozmetik ürünlerinin bir kısmında etil alkol oranı yüksek, bir kısmında da düşük olabilir. Eğer bu az miktarda ise alkolün istihlâk ve istihâleğe uğradığı ifade edilebilir.

Kozmetik ürünlerdeki maddelerin helâl olduğu görüşündeki fakihlerin öne sürdüğü deliller şöyledir:

- Alkolün necis olduğunu söyleyenlerin çoğu, esrarı temiz olarak görmektedir. Hâlbuki esrardaki alkol oranı, parfüm gibi kozmetik ürünlerdeki alkol oranından fazladır.¹⁵⁰¹
- Etil alkol dinî açıdan temiz olarak kabul edildiğinde, kozmetik ürünlerin üretilmesi esnasında etil alkolün kullanılmasında İslâm hukukuna göre bir sakınca kalmamaktadır. Zira kozmetikler, dünya hayatının güzel nimetlerindedir. Nitekim “*De ki Allah'ın kulları için yarattığı ziynetini ve tertemiz rızıkları kim harâm kılabilir? De ki bunlar, dünya hayatında da müminler içindir, kıyamet gününde ise sadece ve sadece onlar içindir. Bilen bir kavim için biz âyetlerimizi işte böyle etraflıca açıklıyoruz.*”¹⁵⁰² âyeti de bunu göstermektedir.¹⁵⁰³
- Alkol, birçok gıda ürününden meydana gelmektedir. Midemizde dahi alkol, bakteriler yoluyla oluşmaktadır. Bu da alkolün necis olmadığına, dolayısıyla kullanımının câiz olduğuna bir delildir. Ayrıca kozmetik ürünler, hamrdan/şaraptan yapılmamaktadır. Aksine kimyasal yollarla farklı maddelerden üretilmektedir. Onların kullanılmasında da bir sakınca bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra kozmetik ürünlerinde kullanılan alkol, sıvı halde olup buharlaşır. Her ne kadar aslı necis olsa da buhar, tâhir kabul edilir. Öyleyse alkol buharlaştığı için geri kalan ürün/madde, temiz olur. Bu, sirkeye dönüşen alkolün temiz kabul edilmesi gibidir.¹⁵⁰⁴

¹⁵⁰⁰ Murat Şimşek, “İstihlâk”, *Uluslararası 2. Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, ed. Fatih Gültekin (Konya: Aybil Yayınları, 2013), 414.

¹⁵⁰¹ Dübeyân, *Mevsu'atu Ahkâmi't-Tahâre*, 13/419.

¹⁵⁰² A'raf, 7/32.

¹⁵⁰³ Hammâd, *el-Mevâddü'l-muharreme ve'n-necise*, 49.

¹⁵⁰⁴ Dübeyân, *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre*, 13/419, 421.

- “Şeytan, hamr ve kumar ile aranıza sırf düşmanlık ve nefret sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyorsunuz değil mi?”¹⁵⁰⁵ âyetinde alkolün harâm kılınmasının illeti, Allah’ı anmaktan alıkoymak şeklinde zikredilmektedir. Kozmetik ürünlerde ise doğrudan böyle bir alıkoyma söz konusu değildir.¹⁵⁰⁶

Kozmetik ürünlerdeki maddelerin harâm olduğu görüşündeki fakîhlerin öne çıkardığı deliller ise şöyledir:

- Şarabın necisliğini ispat etmek için serdedilen her türlü delil, kozmetik ürünlerin de necis olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu tür ürünlerin bedende ve elbisede kullanılması, “O halde bundan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” ilâhi emrine aykırıdır.¹⁵⁰⁷
- Bir Müslümanın, Rabbinin *rics/pislik* olarak saydığı bir maddeyi güzel koku gibi amaçlarla kullanması câiz değildir: Üstelik Hz. Peygamber (a.s) de “Onu dökün.” şeklinde buyurarak alkolün pislik olduğunu beyân etmektedir. Şayet etil alkolden muhtelif şekillerde yararlanmak mubah olsaydı, Hz. Peygamber (a.s.), ölü derilerinden yararlanmanın câiz olduğunu açıkladığı gibi alkollü ürünlerden yararlanılmasının câiz olduğunu net şekilde belirtir ve de alkolü döktürmezdi.¹⁵⁰⁸
- Sahih hadislerde alkolün sirkeleştirilmesinin ve onunla tedavi olmanın yasaklandığı bildirilmektedir. Dolayısıyla amaç fark etmeksizin mutlak olarak kendisinden yararlanmak harâmdir.¹⁵⁰⁹

Kozmetik ve temizlik ürünlerindeki ilgili veriler incelendiğinde, içerisinde etil alkol bulunan kolonya ve dezenfektan ürünleri gibi maddelerin kullanımıyla ilgili üç temel yaklaşımın olduğu müşâhede edilmektedir. Bunlardan birincisine göre etil alkol, necis bir maddedir. Dolayısıyla kozmetik ve temizlik ürünlerinde kullanımı, hiçbir şekilde câiz değildir. İkinci yaklaşıma göre necis olan etil alkol çeşidi, şarap gibi üzümde elde edilen ürünlerdir. Dolayısıyla şarap gibi hammaddesi üzüm olan etil alkolden elde edilen kozmetik ve temizlik maddelerinden yararlanmak harâmdir. Elma, armut, limon, arpa vb. maddelerden elde edilen ürünlerden yapılan maddelerin söz konusu alanlarda kullanımı ise -içilmemesi

¹⁵⁰⁵ Mâide, 5/91.

¹⁵⁰⁶ Gaydâ Sâlih Tarîf, “Hukmu isti’ mâli’ l-udûri’ l-kuhûliyye fi’ l-fikhi’ l-İslâm”, *Mecelletu Kulliyetu Dirâsâti’ l-İslâmiyye ve’ l-Arabiyye li’ l-Benât bi-Demenhûr* 7/1 (2022), 616.

¹⁵⁰⁷ Dubyân, *Mevsu’atu ahkâmi’ t-tahâre*, 13/418.

¹⁵⁰⁸ Şinkîti, *Edvâ’ü’ l-beyân*, 1/428.

¹⁵⁰⁹ Dubyân, *Mevsu’atu ahkâmi’ t-tahâre*, 13/418.

kaydıyla- mubahtır. Üçüncüsüne göre ise etil alkol, necis bir madde değildir ve -içilmemesi kaydıyla- üzüm ve hurma dahil olmak üzere hammaddesi ne olursa olsun bu tür ürünlerden muhtelif şekillerde yararlanılması câizdir.

Alkol içerikli kozmetik ürünleriyle ilgili sağlıklı değerlendirme yapabilmek için hamrın maddî necâset olup olmadığının net şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Alkollü içecekleri maddî necâset çerçevesinde değerlendirmeyen fakîhlere göre kozmetik ürünlerinin kullanımı helâl, tüketimi/içilmesi ise harâmıdır. Kanaatimizce etil alkolün necis bir madde olmadığına dair deliller, göz ardı edilemeyecek derecede kuvvetlidir. Ancak etil alkolün, kozmetik ürünleri için olmazsa olmaz olmadığı, hatta etanol olmaksızın kolonyanın bile üretilebildiği düşünüldüğünde, etil alkol içermeyen kozmetik ürünlerinin yaygınlaştırılıp kullanılmasının ihtiyatlı bir yaklaşım ve uygun bir çözüm olacağı belirtilebilir. Burada dikkatten kaçmaması gereken hususlardan biri, kozmetik ürünlerinde yalnızca etil alkolün kullanılmadığı, bunun yerine benzil alkol gibi farklı alkol çeşitlerinin de kullanıldığıdır. Kanaatimizce sarhoşluk niteliği bulunmadığından ötürü etil alkol dışındaki maddelerin kozmetik ürünlerinde kullanılmasında İslâm hukuku açısından bir mahzur bulunmamaktadır.

Helâl bir zeminde helâl bileşenlerden oluşan ve de helâl olmayan maddelerle etkileşim olmaksızın, üretilen kozmetik ürünlerin helâl olduğu konusunda bir ihtilâf yoktur. Bunların kullanıldığı amaçlar ise başka bir konudur. Zira kullanım yerlerine ve şartlarına göre helâl maddelerin hükümleri farklılık arz edebilmektedir.

4.6. Alkol Satılan Mekânlarda Çalışma ve Alışveriş Yapma

Helâl dairede yaşamanın olmazsa olmaz gereklerinden biri helâl kazanmak ve kazandığını helâl yolda harcamaktır. Zira insan, hayatının önemli bir bölümünü çalışarak ve çalıştığı karşılığı olarak elde ettiği malı harcamakla geçirmektedir. Naslarda da helâlinden kazanıp helâlinden harcamanın gereği üzerinde durularak adeta bir kurtuluş reçetesi sunulmaktadır. Nitekim bir rivâyette Hz. Peygamber (a.s.) tüm insanların kıyamet gününde malını nereden kazanıp nerede harcadığından hesaba çekilmeden bulunduğu yerden kıpırdamayacağını bildirmektedir.¹⁵¹⁰ Dolayısıyla fikhî açıdan uygun olan yollardan kazanmak ve harcamak İslâm toplumunun bir nevi helâl yaşam formu hüviyetindedir. Bu minvâlde sarhoş edici içecekler gibi harâmların bir bütün olarak üretimi ve ticareti yasaklanmaktadır. Ancak günümüzde çalışılabilecek ve alışveriş yapılabilecek iş yerlerinin bir kısmında içkinin satılması ve bunun yaygınlık kazanması hasebiyle alkollü içeceklerin de

¹⁵¹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/125; Tirmizî, *Sünen*, Sıfatu'l-Kıyâme, 1.

satılıp servis edildiği yerde çalışmanın ve alışveriş yapmanın hükmünün ne olduğu hususu gündem konusu edilmektedir. İçkinin satıldığı yerde çalışmak veya oradan alışveriş yapmak İslâm hukuku açısından aynı bağlamda ve hükümde olduğu için aynı başlık altında ele almanın daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Konuyla ilgili klasik yaklaşımlara icâre bahsinde de değinildiği üzere kişinin salt içki taşıma işinde çalışması Ebû Hanîfe'ye göre câiz kategorisinde değerlendirilirken, cumhûra göre harâm kabul edilmektedir. İlgili bölümlerde delillere değinildiği için burada tekrara düşmemek adına yeniden temas edilmeyecektir. Ancak bu başlıkta söz konusu edilen konu helâl olan ürün ve hizmetlerle birlikte alkollü içecekler gibi harâm olan maddelerin de satımıdır. Dolayısıyla bu konu nispeten güncel bir meseledir. Zira İslâm toplumlarında helâllerle birlikte harâmların pazarlanıp ticaretinin yapılması yasaklandığı için söz konusu bile edilmemiştir. Kişinin alkol taşıma işinde çalışması mevzusu da zimmîlerle ilgili bahislerde ele alınmıştır. Dolayısıyla Müslüman olduğunu söyleyenler için alkollü içecek taşıma işinin yapılması fakîhlerin görüş birliğiyle câiz değildir. Bununla birlikte Ebû Hanîfe'nin zimmîlerin hamrını taşıma işinde çalışılmasına cevâz vermesinden yola çıkılarak zimmî bir kimse alkollü içeceklerle birlikte helâl ürünler de satıyorsa Müslümanın orada çalışması ve alışveriş yapması câizdir denilebilir. Bu çerçevede günümüzde otel gibi işletmelerde helâl ve harâm hizmetler birlikte verilmekte, aynı şekilde bazı marketlerde helâl ve harâm ürünler birlikte satılmaktadır. Söz konusu otellerde çalışmanın ve marketlerde alışveriş yapmanın İslâm hukukuna göre hükmüyle ilgili öne çıkan değerlendirmeler şöyledir:

Suûd menşeli Fetâva'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ komisyonu “...İyilikte ve takvada yardımlaşın, günahta ve düşmanlıkta yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.”¹⁵¹¹ âyetini ve “Allah Azze ve Celle, hamra on yönden lanet etmiştir. Hamra (aynına), içene, sunana, satana, alana, yapana, yapılmasını isteyeneye, taşıyana, taşıttırana ve kazancını yiyene.”¹⁵¹² hadisini delil alarak içkinin satıldığı mekanlarda çalışmanın câiz olmayacağını belirtmektedir.¹⁵¹³ Bu çerçevede ilgili naslarla birlikte “...Kim Allah'a karşı takvalı olursa Allah ona bir çıkış yolu yaratır”, “Ve ona hiç ummadığı yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse o ona yeter. Allah yapacağını yapar. O her şey için bir ölçü koymuştur.”¹⁵¹⁴ âyetlerini delil alarak uçakta çalışan ve gerektiğinde alkollü içecek de sunmakla yükümlü olan hostesin ilgili iş yerinde çalışmaması gerektiğini

¹⁵¹¹ Mâide, 5/2.

¹⁵¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/405 (4787); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, eşribe, 2; İbn Mâce, *es-Sünen*, eşribe, 6.

¹⁵¹³ Devîş, *Fetâva'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ*, 14-460-161.

¹⁵¹⁴ Talâk, 65/2-3.

ifade etmektedirler.¹⁵¹⁵ Afâne, aynı gerekçelerden yola çıkarak helâl çalışmanın birçok yolunun olduğunu, dolayısıyla hamr gibi yasaklanmış olan maddelerin tüketimine yol açacak her türlü işte çalışmanın ve katkı sağlamanın harâm olduğunu ifade etmektedir.¹⁵¹⁶

Din İşleri Yüksek Kurulu'na göre bir kişinin helâlinden kazanma imkanı olduğu sürece harâm ürünlerin satıldığı iş yerlerinde çalışması câiz değildir. Ancak geçimini sağlayacak başka iş bulamadığı takdirde zaruret nedeniyle bu tür iş yerlerinde geçici olarak çalışabilir. Helâl olan uygun bir iş veya iş yeri bulması durumunda ise eski iş yerini terk etmesi gerekmektedir.”¹⁵¹⁷

Hamdi Döndüren, harâm maddenin üretildiği veya ticaretinin yapıldığı yerde çalışmanın ilkesel olarak câiz olmadığı görüşündedir. Ancak yasak maddelerin helâl maksatlarla kullanılması söz konusu ise orada çalışmada bir sakıncanın olmadığı kanaatindedir. Onun konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: “İslâm'ın câiz görmediği bir üretim ve yatırım işinde, yönetici veya işçi olarak görev üstlenmenin yasak kapsamına girdiği konusunda şüphe yoktur. Ancak şunu da belirtelim ki necis şeyler dışında kimi yasaklanan maddelerin ilaç yapımı, cilâlama, boya sanayii ve benzeri yararlı amaçlarla üretilmesinde bir sakınca bulunmaz. Tentürdiyot, morfin, ispiro ve benzerlerinin üretimi buna örnek verilebilir.”¹⁵¹⁸

Halil Güneç, şarap fabrikasında çalışmanın harâm olması gibi, İslâm'ın yasakladığı tüm işlerde çalışıp yardımcı olmanın harâm olduğunu,¹⁵¹⁹ ancak içki satılıp servis edilen otel gibi yerlerde gayenin içki satmak olmadığı, aksine para mukabilinde turistleri ve misafirleri yerleştirip barındırmak olduğu için söz konusu yerde çalışmanın câiz olduğunu; çünkü otelde çalışmanın değil, içki içirmenin günah kapsamına girdiğini ifade etmektedir.¹⁵²⁰

Nihat Dalgın, Hz. Peygamber'in (a.s.) “İslâm'ın yasakladığı herhangi bir şeyle karşılaşan Müslüman, imkân bulursa eliyle, buna gücü yetmezse diliyle, buna da gücü yetmediğinde yasaklanan o şeye kalben buğz ederek tepkisini gösterebilir/değiştirsin.”¹⁵²¹ hadisinden yola çıkarak alkollü içecekler gibi harâm olan bir maddeyi satan kimseden, şeker, pirinç gibi helâl olan bir ürünü satın alan kişinin yaptığı alışverişin sahih olduğunu, bundan

¹⁵¹⁵ Devîş, *Fetâva'l-lecneti'd-dâime li'l- buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ*, 22/96.

¹⁵¹⁶ Afâne, *Yes'elûneke*, 10/373-376.

¹⁵¹⁷ *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 541.

¹⁵¹⁸ Hamdi Döndüren, *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi 100 Soru – 100 Cevap* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), 46.

¹⁵¹⁹ Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, 1/345.

¹⁵²⁰ Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, 66.

¹⁵²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/42; Müslim, *Sahih*, imân, 78; İbn Mâce, *es-Sünen*, fiten, 20.

dolayı içki satın almış gibi günaha girmiş olmayacağını; fakat ilgili kişi, konuyla ilgili geçerli bir mazereti yoksa harâm olan nesneyi satan bakkala karşı uyarıda bulunma, tavır koyma gibi tepki gösterip onunla ticari ilişkiyi kesme gibi yükümlülüklerini ihmal ettiği için sorumlu olacağını söylemektedir.¹⁵²² Mustafa Oruç ise alkollü içecekleri de satan -bakkal gibi- yerlerden alışveriş yapmamanın en isabetli hareket olacağını yakınlarda kazancına harâm karıştırmayan mekanlar varsa alışveriş için buraların tercih edilmesi gerektiğini; sarhoş edici içeceklerin tüketilmesine hizmet eden yerlerin boykot edilmesinin daha doğru karar olacağını; böylelikle alışveriş yapmayarak hem satıcının içki satışını terk etmesine yardımcı olunabileceğini hem de harâmı desteklemiş olmaktan kurtulabileceğini belirtmektedir.¹⁵²³

İlgili iş yerlerinde çalışmak veya alışveriş yapmak, bizatihi/doğrudan yasak değildir. Ancak konuyu yasaklara katkı sağlamak şeklinde değerlendirmek gerekmektedir. Konuyu İzzüddîn b. Abdisselâm'ın (ö. 660/1262) "Araçlar, hedeflerle aynı hükümlere sahiptir; bu yüzden en iyi hedeflere götüren araçlar en iyi araçlardır ve en kötü hedeflere götüren araçlar ise en kötü araçlardır."¹⁵²⁴ sözünü dikkate alarak değerlendirmek önem arz etmektedir. Çünkü içki satılan yerlerde çalışmak veya oralarda alışveriş yapmak, dolaylı olarak onlara katkı sağlamak anlamına gelmektedir. Şu halde harâma vesile olunmaması açısından, alternatifi olduğu sürece Müslümanın helâl olan ürün ve hizmetlerle birlikte alkollü içecek gibi harâm maddelerin ticaretinin yapıldığı yerlerde çalışması ve oradan alışveriş yapması İslâm hukuku açısından uygun değildir. Zira harâmlarla mücadele etmenin yollarından biri, harâma giden yolların kapatılmasıdır. Fakat hiçbir alternatif olmadığında veya alternatifler İslâm'ın ticaret ahlakını yansıtmadığında, farklı bir yer bulana dek ilgili yerlerde çalışma ve alışveriş yapmada bir sakınca olmadığı söylenebilir.

4.7. Alkol Tespit Yöntemlerinin İslâm Ceza Hukuku Açısından Kullanılması

Günümüzde bireyin alkol tüketip tüketmediğinin tespit edilmesinde birçok yöntem kullanılmaktadır. Ancak bu yöntemlerin tamamında tespit edilen alkol oranı, kişinin cinsiyeti, fiziksel yapısı, içim hızı, karaciğerde oluşturduğu etki gibi muhtelif sübjektif etkenlere göre farklılık göstermektedir. Zira aynı miktarda alkol alan kişilerde yapılan alkol testinde dahi alkol oranı birbirinden farklı çıkabilmektedir. Oranın birbirinden farklı olması, kişiler arasında vücut yağı ve su oranındaki farklılıklardan da kaynaklanabilmektedir. Bu bağlamda

¹⁵²² Dalgın, *Tartışmalı Dinî Konular 2*, 46-47.

¹⁵²³ Oruç, *Fıkhî Meseleler ve Fetvalar*, 194-195.

¹⁵²⁴ Sülemî, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, 1/53.

günümüzde alkol tespiti için kullanılan yöntemlere değinmede ve alkol cezası için bunların ölçü olup olmayacağını değerlendirilmesinde fayda mülâhaza edilmektedir.

4.7.1. Bilimsel Yöntemlerle Alkol Tespiti

Alkol tüketiminin, insanın görme duyusunu zayıflattığı ve denge bozukluğuna yol açtığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra alkolün, kişinin psikolojik halini etkilemesi ve cesaretinin artmasına bağlı olarak bireylerin risk alma eğiliminde artış olması, trafik emniyetini menfî açıdan etkileyen hususlardandır. Nitekim alkol tüketen sürücünün kaza yapma riski, tüketmeyene göre dört ile on kat arası artabilmektedir. Kandaki alkol konsantrasyonu fazlalaştıkça risk oranı artmaktadır. Bununla birlikte alkolün kişilerde yarattığı etkiler değişkenlik arz ettiğinden, hangi derecede olursa olsun risk teşkil ettiği göz ardı edilmemelidir.¹⁵²⁵ Hal böyle olunca bireyin alkol alıp almadığının önceden tespit edilebilmesi, özellikle birtakım olumsuzlukların önüne geçilebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bireyin alkol alıp almadığının tespit edilmesinde kullanılan birçok yöntem bulunmaktadır. Alveol, (nefeste) alkol seviyesinin tespit edilmesi en çok başvurulanan metottur. Kanda veya idrarda Cloned Enzyme Donor Immunoassay (CEDIA), Gaz Kromatografi¹⁵²⁶ Alev İyonlaşmalı Dedektörü (GC/FID), Head Space-Gaz Kromatografisi (HS/GC), Gaz Kromatografisi-Kütle Spektrometresi (GC/MS), Sıvı Kromatografisi-Kütle Spektrometresi/Kütle spektrometresi (LC/MS/MS) gibi metotlarla da alkol seviyesi öğrenilebilmektedir.¹⁵²⁷ “Kişinin alkollü araç kullanıp kullanmadığının ortaya çıkması”, “yasal sarhoşluk sınırı (alkol alımının yasal sınırı toplumdan topluma, ülkeden ülkeye, kurumdan kuruma değişiklik arz edebilmektedir.)”, “alkol kullanımını yasaklayan bir tedaviye veya programa tâbiyken alkol kullanmaya çalışma.”, “alkol zehirlenmesi belirtilerini gösterme”, “asayiş olaylarında şahsın alkollü olup olmadığının bilinmesi”, “ölüm sebebinin alkol olup olmadığı” gibi amaçlarla yaygın olarak alkol tespit yöntemlerinden faydalanılmaktadır.

Alkol tespit yöntemlerinin başlıcaları şunlardır:

¹⁵²⁵ Gökçe, *Yaralamalı Trafik Kazalarında Alkol ve Bazı Benzodiazepin Grubu İlaçların Aranması ve Yöntem Optimizasyonu*, 12, 17.

¹⁵²⁶ Yunancada renk anlamına gelen “chroma” ve yazı manasına gelen “graphein” kelimelerinden oluşan Kromatografi, kompleks karışımlarda bulunan bileşenleri ayırmak, teşhis ve tayin etmek için kullanılan yöntemleri kapsar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gökçe, *Yaralamalı Trafik Kazalarında Alkol ve Bazı Benzodiazepin Grubu İlaçların Aranması ve Yöntem Optimizasyonu*, 18-36.

¹⁵²⁷ Aşirdizer - Demir, “Alkol Raporları”, 41.

4.7.1.1. Kan Tahlihi

Etil alkolün vücut sıvılarına hızla dağılması, akciğer membranlarını/katmanlarını rahatlıkla geçmesi ve oksitlenmesinin kolay olması, kan yoluyla alkol miktarı ölçen testler için büyük kolaylık sağlamaktadır.¹⁵²⁸ Bununla birlikte kandaki alkol oranı, muhtelif subjektif etkenlere göre farklılık göstermektedir.¹⁵²⁹ Nitekim aynı miktarda alkol alan kişilerde, kan etanol konsantrasyonu birbirinden farklı olabilmekte bu, kişiler arasında vücut yağ ve su oranındaki farklılıklardan kaynaklanabilmektedir.¹⁵³⁰ Ortalama 1920'lere kadar kişinin alkol tüketip tüketmediğinin tespiti, genel olarak klinik belirtilere göre yapılmaktaydı. Bu belirtilerin, teşhis koyabilme açısından hatalara neden olabilmesi sebebiyle, daha net tespitlerin yapılma zarureti ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kanda alkol miktarının tayini, araştırmacılarca ilk defa 1918'de gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bu yöntem araştırmacılarca geliştirilerek günümüzdeki fonksiyona getirilmiştir.¹⁵³¹

4.7.1.2. Alkolmetre Ölçümü

Günümüzde alkolmetre olarak adlandırılan alkole karşı hassas sıvı kristaller bulunduran elektronik bir cihazla solunum yolundan etil alkol seviyesinin tespit edilmesi yaygın olarak yapılmaktadır. Nefes yoluyla etil alkol analizi noninvaziv (cilt içinden veya vücut içine aletler yerleştirme gerektirmeyen) olup erken sonuç verebilmektedir. Bu nedenle gerek trafikte gerekse farklı adli vakalarda bu yöntem sıklıkla tercih edilmektedir. Alkolmetre, sonucu "promil" türünden göstermektedir. Bundan dolayı doğru ve sağlıklı ölçüm sonuçları için alkolmetrenin periyodik olarak bakımlarının yapılması önemlidir. Ayrıca ölçüm sırasında her kişi için müstakil bir ağızlığın kullanılması gerekmektedir.¹⁵³² Yapılan bir araştırmada kişinin nefesindeki alkol konsantrasyonunun teknik cihazla ölçüm metotlarına riayet edilerek yapılmaması, ikinci ölçümün uygulanmaması, ölçüm yapılan cihazın kalibrasyonunun hatalı olması ve kullanılmakta olan aletin ileri teknoloji standartlarına uygun olmaması durumlarında hatalı sonuçların çıktığı, dolayısıyla şahsın alkol alıp almadığının bilinmesinde alınan kan numunesinin neticesinin analiz edilmesinin ve ceza davalarında bu sonucun dikkate alınmasının doğru olacağı, Yargıtay'ın da bu ilkeyi benimsediği belirtilmektedir. Yer yer iki ayrı alkolmetreyle gerçekleştirilen ölçümlerin birbirinden farklı olması, ülkede

¹⁵²⁸ Onat, *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş*, 55.

¹⁵²⁹ Erol Baduroğlu - Dilek Durak, "Alkol İle İlgili Adli Tıp Sorunları", *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 36/2 (2010), 66-67.

¹⁵³⁰ Yağmur Özhan vd., "Nefes Alkol Testinde Yalancı Pozitifliğe Sebep Olan İlaç, Gıda ve Alkolsüz İçecekler", *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi* 40/2 (2020), 104.

¹⁵³¹ Adnan Öztürel, "Adli Vakalarda Alkol Tayini", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 30/1 (1973), 493.

¹⁵³² Baduroğlu - Durak, "Alkol İle İlgili Adli Tıp Sorunları", 66-67.

kullanılan alkolmetre aletlerine bir standardizasyon getirilmesinin, cihaz kalibrasyonlarının bir tek merkezde sağlanması, itiraz edilmesi durumunda hemen kan örneği alınmasının, kısa zaman içerisinde kan numunesinin alınamayacağı zamanlarda ise ikinci defa alkolmetreyle ölçüm gerçekleştirilmesinin, bu ölçümün şahıs ağızını yıkadıktan ve en az iki dakika, en fazla da on beş dakika içerisinde yapılmasının ve kan numunelerinin yollanmasında Adli Tıp Kurumu'nun web sayfalarında da yer verilen "Adli Tıp Kurumu Alkol Birimi Kan Örneği" kabul şartlarına aykırı hareket etmemenin bu farklılıkları önleyebileceği söylenmektedir.¹⁵³³ Nefes alkol testinde yalancı pozitif neticeye sebep olan bazı özel durumların olduğu bilinmektedir. Nitekim bazı araştırmalar, birtakım alkolsüz içeceklerin, yiyeceklerin ve ilaçların tüketilmesinin, kısa süreli yalancı pozitif nefes alkol sonuçlarına sebebiyet verebileceğini göstermektedir.¹⁵³⁴

4.7.1.3. İdrar Tahli

Alkol alındıktan sonra, alınan dozun %2'si yedi saate kadar idrar yoluyla saptanabilmektedir. İdrar örneklerinde etanol tespiti EtG denilen testle yapılmaktadır. Bu test ile etanolün parçalanma ürünü olan EtG varlığı tespit edilebilmektedir. Nefes alkol testi ve kan alkol testlerine oranla idrar yoluyla etanol tayini daha az tercih edilmektedir. İdrar yoluyla alkol testi daha ziyâde sosyal hizmet kurumları, adâlet sistemi veya alkol rehabilitasyon programlarında tercih edilmektedir. EtG testi çok düşük oranlardaki alkolü bile tespit edebilen son derece hassas bir metottur. Bu testle bireyin son üç günde alkol alıp almadığına karar verilebilir. Çok düşük (100-500 ng/mL) ve düşük pozitif EtG testi (500-1000 ng/mL) son üç gün içinde yüksek doz (yoğun) alkol alımını veya son 36 saat içinde düşük doz (hafif) alkol alımını; "yüksek" pozitif EtG testi (>1000 ng/mL) aynı gün veya bir önceki gün ağır alkol alımı veya aynı gün hafif alkol alımını göstermektedir.¹⁵³⁵

4.7.2. Günümüz Alkol Tespit Yöntemleriyle Öngörülecek Ceza

Had konularıyla ilgili araştırmalarda ve değerlendirmelerde bulunan araştırmacılar arasında alkol tespit yöntemleriyle had cezasının verilip verilmeyeceğine dair iki görüşün ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisine göre alkollü içecekleri tüketmiş kişinin gerek sözlü gerekse fiilî tasarruflarında sarhoşluk hali görüldüğünde ve ilgili kişinin bunu ikrâh altında veya bilmeden içtiğine yönelik bir emare bulunmadığında, bu durum yer verdiğimiz alkol tespit yöntemleriyle kanıtlandığında kendisine içki içme cezasının tatbik

¹⁵³³ Aşirdizer - Demir, "Alkol Raporları", 41.

¹⁵³⁴ Özhan vd., "Nefes Alkol Testinde Yalancı Pozitifliğe Sebep Olan İlaç, Gıda ve Alkolsüz İçecekler", 104-105, 111.

¹⁵³⁵ Özhan vd., "Nefes Alkol Testinde Yalancı Pozitifliğe Sebep Olan İlaç, Gıda ve Alkolsüz İçecekler", 105.

edileceği belirtilmektedir. Çünkü kişi alkollü içecekleri tüketerek toplum içerisinde dinî yasaklara karşı duyarsızlık göstermiş olmaktadır. Sarhoş edici madde tüketme suçunu işleyene had cezası, sadece şahitlik veya ikrâr ile verilip, bunlar dışında başka bir araçla tespit edilen bu suça, ceza verilmezse İslâm hukukunun aklı koruma konusundaki ilke ve hedefleriyle tezatlık arz etmektedir.¹⁵³⁶ Zira alkol tespit araçlarıyla içki içme suçunun önüne geçmek mümkündür. Böylece alkol tespit yöntemleriyle verilecek ceza ile, trafik kazaları ve diğer suçların azalmasına katkıda bulunulabilir.

İkinci görüştekilere göre kan tahlili gibi tespit yöntemleri, cezanın uygulanabilmesi için yeterli değildir. Çünkü kan tahlili, her ne kadar alkol varlığının ispatı için güçlü bir gösterge olsa da bu tahlil, kişinin içki içme isteğinin boyutunu ve onu çevreleyen koşulları kanıtlayamaz. Örneğin “zorlamadan mı” veya “içki yasağını bilmemekten mi” yahut “son zamanlarda İslâm’a girmiş olmasından mı” ya da “İslâm topraklarından uzak olmasından dolayı mı içmiş” şeklinde sayılabilecek etkenleri tespit edemez. Ancak bu görüşte olanlara göre şahitlerin haklı olup olmadıklarını tespit etmek amacıyla alkol tespit yöntemlerinden faydalanmak mümkündür. Sözgelimi eğer olayın yakın zamanda vuku bulduğu ifade ediliyorsa, bilimsel yöntemlerden yararlanılarak alkol tespiti yapılabilir. Böylece şahitlerin doğru söyleyip söylemediğine dair kuşku ortadan kalkmış olur.¹⁵³⁷ Bu görüştekilere göre kişinin, alkol olduğunu bilmeden içmiş olması, keza içmeye zorlanmış veya zorunluluk durumunda kalmış olması muhtemeldir. Ayrıca kişi, belli bir oranda alkol içeren bir ilaç almış ve böylece vücudundaki alkol oranını arttırmış da olabilir. Bu gibi nedenlerden dolayı hakkında şüphe bulunur, şüpheler ise cezayı düşürür.

Birinci görüşte olanlara göre cezanın verilmesini gerektiren alkol tespit yöntemleri, kuvvetli delil sayılmaktadır. Örneğin “kan tahlili” delili, İslâm hukukçularının benimsediği ispat yöntemleriyle aynı güçte kabul edilmektedir. İkinci yaklaşıma göre ise kuşku taşıyan deliller olduğu için günümüz teknikleriyle içki içen kişiye had cezası verilmez; ancak kamu otoritesi, caydırıcılık için uygun gördüğü bir cezayı söz konusu kişiye öngörebilir.

¹⁵³⁶ Sabri Erturhan, *İslam Ceza Hukuku*, ed. Adem Çifci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020), 184; Ali b. Muhammed b. Ali Hicrî, “Cerîmetu te’âtî’l-müşkirât ve’l-muhadderât bi’l-karâini’t-tibbiyye”, (ts.), 7-8; “<https://erej.org/%d8%a7%d9%84%d9%81%d8%ad%d8%b5-%d8%a7%d9%84%d8%b7%d8%a8%d9%8a-%d9%84%d8%a5%d8%ab%d8%a8%d8%a7%d8%aa-%d8%a7%d8%b3%d8%aa%d8%ae%d8%af%d8%a7%d9%85-%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%aa%d9%87%d9%85-%d8%a7%d9%84%d9%85/>”, الموسوعة الميسرة (Erişim 06 Ekim 2023).

¹⁵³⁷ Abdullah Ali Sayfî - Ârif İzzeddîn Hasûne, “Tahlîlu’d-dem ve devruhu fî isbâti’n-nesebi ve cerâimi’l-hamri ve’s-serikati ve’l-katli fî’s-şeriâti’l-İslâmiyye”, *Umâdetu’l-Bahsi’l-İlmiyye el-Câmiatu’l-Ürdüniyye* 38/2 (2011), 641; Salih b. ’Abîd Harbî, “Karînetu tahlîli’l-mahberî ve eseruhâ fî isbâti ta’âtî’l-müesserât’il-akliyye” (el-Karâinu’l-fikhiyye el-mu’asıra ve âsâruhâ’l-fikhiyye, Riyad: Câmiatu İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 2014), 27-28.

Kanaatimizce eğer alkol içme cezası had cezası olarak kabul edilecekse, ispat tekniklerinin içki içen kişi hakkında şüphe uyandırmayacak şekilde net olması gerekmektedir. Kaldı ki alkol tespit yöntemlerinde hata oranının muhtemel olduğu zaten belirtilmektedir. Nitekim söz konusu hatalar, yalancı pozitif alkol sonuçları şeklinde ifade edilmektedir. Bu minvâlde kuşkudan dolayı ta'zîr cezasının verilebileceği, had cezasının ise verilemeyeceği belirtilebilir. Ancak gelişen teknolojiyle alkol tespit metotlarının şüpheye mahal vermeyecek şekilde net sonuç göstermesi durumunda, diğer taraftan kişinin, içkiyi bilerek ve isteyerek içtiğine dair verilerin/karînelerin de bulunması halinde, alkol içme haddinin öngörülebileceği; aksi durumda kamu otoritesinin öngöreceği cezâî müeyyidenin uygulanmaya devam edeceği söylenebilir.

4.8. Değerlendirme

Klasik dönemlere nazaran günümüzde, alkollerin çerçevesi ve kullanım alanları oldukça genişlemiştir. Nitekim alkollerin birçok türü olup her birinin özel nitelikleri ve tarifleri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak her bir alkol çeşidinin tabiatı icabı kullanım alanı, diğerinden farklılık arz edebilmektedir. Bu minvâlde hayatın bütününde helâl ve harâm sınırlarına riayet etmekle yükümlü olan Müslümanın, en temel ihtiyacından en lüks harcamasına kadar tüm iş ve işlemlerinde, İslâm hukukunun çizdiği çerçeveye uygun hareket etmesi gerektiğinden alkoller gibi geçmişte çerçevesi sınırlı olan günümüzde ise kayda değer şekilde artan bir maddenin fikhî açıdan hükmünün ne olduğunu bilmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Özellikle sarhoşluk verici olması hasebiyle içilmesi harâm olan etil alkolün ilâç, gıda, temizlik ve kozmetik ürünlerinde kullanılabilmesi, bu konuda daha hassas davranılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu bakımdan etil alkol çerçevesinde meselelerin helâl olup olmadığının ortaya konulması önem arz etmektedir. Burada belirtmek gerekir ki etanolün, sosyal hayatta kullanımına dair iki temel problem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, sarhoşluk verici olması hasebiyle -az veya çok fark etmeksizin- içilmesinin harâm olmasıdır. Bu yüzden içilmesine katkı sağlayacak her iş/işlem ve eylemden uzak durmak, İslâm hukukunca uyulması gereken temel ilkelerdendir. İkincisi ise etil alkolün, maddî/hissî necâsetlerden olup olmadığı meselesidir. Dört mezhebin tamamı, Kur'ân'da hamr şeklinde nitelendirilen içeceği necis olarak addettiklerinden ötürü kullanımına mesafeli yaklaşmaktadır. Ancak Hanefîler ile cumhûr arasında hamrın mahiyetiyle ilgili ihtilâf olması hasebiyle necis olan maddenin niteliğine dair de görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bu bağlamda alkollü içeceklerin necis sayılıp sayılmayacağına dair ilk dönemlerden itibaren bir ittifâkın sağlanmadığı görülmektedir. Şayet alkol necis olarak kabul edilirse, alkol ihtiva eden

ürünlerin istihâle ve istihlâka uğrayıp uğramadığının da tespit edilmesi, tüketimi konusunda sağlıklı bir fikir beyan edebilmek için gerekli olacaktır. Alkol necis bir madde olarak kabul edilmezse -ki kanaatimizce necis olmadığına dair deliller daha güçlüdür- bu durumda içilmemesi kaydıyla kullanılmasında fikhî bir sakınca yoktur. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki etil alkollü ürünlerin yerine alternatif olabilecek helal ürünlerin bulunması ve kullanılması, ihtiyat ilkesinin bir gereğidir.

Günümüzde güzel koku ve temizlik gibi amaçlarla kullanılan ürünlerin büyük bir bölümünde etil alkol yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Özellikle bu alanda sıklıkla kullanılan kolonya, parfüm, deodorant ve sprej gibi ürünlerde -derecesi birbirinden farklılık arz etse de- etanol kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak bu tip ürünlerin İslâm hukuku açısından hükmü, araştırmacılar arasında muhtelif bakış açılarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Konuyla ilgili yaklaşımlar incelendiğinde, içerisinde etil alkol bulunan ürünlerin kullanımına dair yaklaşımlarının iki soru ekseninde şekillendiği görülmektedir. (i) Etil alkol, yapı malzemesi ne olursa olsun âyette geçen hamr kapsamında mıdır? (ii) Etil alkol temiz midir yoksa necis midir? Etil alkol ihtiva eden ürünlerin kullanılmasının câiz olup olmadığı hususu, bu sorulara verilecek cevaplara göre şekillenmektedir.

Günümüzde Müslümanların ürettikleri ürünlerin gayrimüslimlerin üretip piyasaya sunduğu ürünlere oranla çok sınırlı olması, aynı zamanda gayrimüslimlerin, üretim esnasında Müslümanların ilke ve tutumlarını esas teşkil etmemeleri nedeniyle, her bir ürünün içeriğinin iyice analiz edilip İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira Müslümanların, inançlarına uygun olmayan ürünleri kullanması mübah değildir. Bundan ötürü Müslümanların, helâl ürünleri elde etme çalışmalarına daha fazla önem atfetmeleri bir gereksinimdir. Dolayısıyla kimyada Câbir b. Hayyân (ö. 200/815), tıpta da İbn Sînâ gibi öncülere her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü günümüz endüstriyel ürünlerinin birçoğu Müslüman kimliği olmayanların kontrolünde olduğundan neredeyse her ürünün helâlligi sorgulanmaktadır. Bu da başlıca bir problem teşkil etmektedir. Aynı şekilde Endüstriyel ürünlerin çoğunun Müslüman olmayanların kontrolünde olduğu günümüz konjonktüründe, gıdadan kozmetiğe bütün endüstriyel sektörlerdeki helâl ürünler için, dünyadaki bütün Müslümanların istifade edebileceği şekilde standartların geliştirilmesi ve buna dair bilgilendirmelerin yapılması önemli bir ihtiyaçtır.

SONUÇ

“İslâm Hukuku Açısından Alkoller” ismiyle hazırladığımız bu çalışmamızda, alkollere dair fikhî tartışmalar ve değerlendirmeler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yaptığımız tespitleri ve ulaştığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Alkollere harâm ya da helâl hükmünü verebilmek, onun sarhoş edici vasfa sahip olup olmamasına bağlı olarak değişmektedir. Sarhoş edicilik vasfı da sadece etil alkolde bulunmaktadır ve bundan ötürü etil alkolün içilmesi harâmdır. Metil, butil, mentol, izopropil, etilen glikol, propantriol, benzil ve şeker alkolleri başta olmak üzere diğer alkol çeşitlerinde sarhoş etme niteliği bulunmamaktadır. Etil alkol dışındaki mezkûr alkoller, insanın beden ve akıl sağlığına zarar veriyorsa, bunların tüketilmemesi esastır. Buna göre, -örneğin- zehirli bir sıvı olan metil ve izopropil alkolün tüketilmesinin harâm olduğu söylenebilir. Şu halde sarhoş edici vasfı bulunmayan ve beden-akıl sağlığına zarar vermeyen alkollerin yaşamın çeşitli yerlerinde kullanılmasında herhangi bir dinî sakınca yoktur.
2. Hamr olarak adlandırılan alkollü içeceğin harâm olduğu Kitap, sünnet ve icmâyla sâbittir. Ancak hamrın teknik tanımıyla ilgili olarak mezhepler arasında ihtilâfın bulunduğu ve içeceklerin hükmünün buna göre değişiklik arz ettiği görülmektedir.
3. Hanefî mezhebi ile cumhûr arasında hamrın kapsamıyla ilgili görüş ayrılığı bulunmaktadır. Buna bağlı olarak klasik kaynaklar arasında içeceklerle ilgili en fazla detay, Hanefî mezhebi kaynaklarında yer almaktadır. Zira bazı Hanefî âlimlere göre sarhoş edici olma özelliği, bir içeceğin mutlak anlamda harâm olmasında tek başına yeterli değildir. Diğer üç mezhep (*cumhur*) kaynaklarında ise içecekler ve yapım malzemelerine dair ayrıntılara, Hanefî eserlerinde olduğu kadar değinilmemiştir. Bu mezheplerde daha ziyâde “çoğu sarhoş eden içeceklerin azının da harâm olduğu” prensibi esas alınmış ve türü ne olursa olsun içecekler, ilgili prensip çerçevesinde değerlendirilmiştir.
4. Hanefî mezhebinden Şeybânî'nin de aralarında bulunduğu fakîhlerin kâhir ekseriyetine göre çoğu sarhoşluğa yol olan içeceklerin -az yahut çok; çiğ veya pişmiş, hurma, kuru üzüm, bal, arpa, buğday ve mısır gibi hammaddelerden yapılmış olsun ya da başka maddelerden elde edilmiş olsun- tüketilmesi, hamr kapsamında harâm kabul edilmektedir. Buna mukabil Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'un aralarında bulunduğu karşıt görüşteki İslâm hukukçuları, sarhoş edici vasfı olan hamr dışındaki içeceklerin nebîz

sayıldığı ve bunların hamr olarak değerlendirilemeyeceği; aksine bu içeceklerin, sahip oldukları özelliklere ve konuya dair delillere göre müstakil bir şekilde irdelenip buna göre hüküm verilmesi gerektiği görüşündedirler. Bu çerçevede fakihlerin çoğunluğuna göre sarhoş edici niteliği bulunan nebîz türü içecekler, mutlak anlamda harâm kategorisinde değerlendirilirken; Şeyhayn'a göre söz konusu içecekleri sarhoş olmayacak oranda içmek, belli şartlar altında mubah olarak kabul edilmektedir. Dikkate değer husus hem Ebû Hanîfe hem de Ebû Yûsuf gibi mubah olarak değerlendirenlerin bunu mutlak surette değil de belli şartlar etrafında ele aldıklarıdır. Nitekim dört mezhebin tamamına göre iskâr vasfı bulunan bir içeceğin az miktarı dahi sarhoş olmak amacıyla içildiğinde harâm olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde keyif alma gibi kişisel zevkler için alkolün tüketilmemesi gerektiği de vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Şeyhayn'ın içecekler ile ilgili değerlendirmelerinden yola çıkılarak hammaddesi ve türü ne olursa olsun sarhoş olmak amacıyla -miktarca az olsa bile- içki içmenin fikhî açıdan cevâzının mümkün olmadığı söylenebilir.

5. Klasik İslâm hukuku kitaplarında geçen bazı içeceklerle ilgili yapılan tarifler irdelendiğinde fakihlerin sarhoş edici vasfa sahip olduğunu söyledikleri ve buna göre hüküm verdikleri müşahede edilmektedir. Bununla birlikte günümüz gıda mühendisleri, bilimsel veriler ışığında ilgili tariflere bakarak söz konusu içeceğin veya içeceklerin "sarhoş edicilik" niteliğini kazanmayacağını belirtebilir. Zira günümüz bilimine göre ısıtılmasıyla fermantasyon mikroorganizmaları ölür, mayalanma gerçekleşmez ve alkol uçar. Halbuki "cumhûrî" gibi klasik içeceklerin bir kısmının tariflerinde, ilgili içeceğin pişirmesi/ısıtılması ile sarhoş edici kıvama gelmesinden bahsedilmektedir. Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Fıkıh eserlerinde geçen tarifler ayrıntılı değildir ve bu tariflerde, sarhoş edicilik niteliğini kazanması için içeceğin tüm bilgilerine detaylı bir şekilde değinilmemiştir. Nitekim fakihler, içeceğin sarhoş edici vasfı kazanmasından söz ederken, muhtemelen yaşadıkları dönemlerdeki teknik bilgilerle birlikte gündelik deneyimleri dikkate almışlardır. Bunun yanı sıra eserlerini kaleme aldıkları dönemdeki insanların ilgili içeceği bildikleri varsayıldığından yapılışına dair teknik bilgileri uzatmadıkları da söylenebilir. Ayrıca içeceklerin yapılışlarında bölgeden bölgeye ve toplumdan topluma kültürel farkların olduğu göz ardı edilemez. Tüm bunlarla birlikte ilgili içeceğin sarhoş etmeyeceği bilimsel veriler ışığında ortaya konulursa, -her ne kadar fıkıh kitaplarında harâm olduğu söylene de-cumhûra göre helâl olduğu söylenebilir. Çünkü onların temel sâik olarak sarhoşluk

vasfını dikkate aldıkları görülmektedir. Hanefî mezhebinden Şeyhayn'ın ise hamr dışındaki içeceklerde tek başına sarhoş edicilik niteliğini, hüküm vermede esas almadığı göz önünde bulundurulduğunda günümüz verileri, dikkate alınarak doğrudan hüküm verilemez. Zira onlar sarhoş edici vasfa sahip olsa bile belli şartlar dahilinde harâm olmayacağını naslar ve birtakım sahâbe uygulamaları etrafında ortaya koymaktadırlar. Dolayısıyla günümüzdeki bilimsel veriler ışığında Şeyhayn'ın harâm dediği bir içeceğin sarhoş edici vasfa sahip olmadığı ortaya konulsa bile onlara göre helâl olduğu kolaylıkla ifade edilemez. Çünkü onlar hüküm verirken sarhoş edicilik vasfını temel gerekçe/illet olarak değerlendirmemektedir. Bununla birlikte Hanefî mezhebinde de son dönemde fetvâya konu olan kanaatin Şeybânî'nin görüşü olduğu söylenmektedir. Bu durum dikkate alındığında onların konuyla ilgili cumhûrta aynı çizgide oldukları söylenebilir. Buna bağlı olarak bir içeceğin helâl ve harâmlığındaki temel illetinin sarhoş edici özelliğinin bulunup bulunmadığı olacaktır ki bu hususta konuyla ilgili güncel veriler esas teşkil eder. Ancak bilimsel değerlendirmelerin değişebilirliği düşünüldüğünde, fıkıh eserlerinde harâm olarak geçen içeceklerin ihtiyaten içilmemesinin daha uygun olacağı belirtilebilir.

6. Sarhoş edici niteliği bulunan etil alkol; beslenme, tıp, temizlik ve kozmetik gibi hayatın birçok alanında kullanılmaktadır. Bu çerçevede etil alkolün bu tür alanlarda kullanılmasının hükmü, onun maddi necaset kapsamında değerlendirilip değerlendirilmemesine bağlı olarak değişebilmektedir. Erken dönemlerden itibaren bu hususta görüş ayrılıklarının olduğu görülmektedir. İslâm hukukçularının bir kısmı, hamrın maddi açıdan temiz, harâm kılınan hususun ise tüketilmesi/içilmesi olduğu görüşündedirler. Buna mukabil dört mezhebin kurucu imamlarının da aralarında bulunduğu fakihlerin çoğunluğu ise hamrı maddî necâset kapsamında değerlendirmişlerdir. Hanefiler dışındaki üç mezhebin fetvâya konu olan görüşü, sarhoş edici içeceklerin tümünün necis olduğu yönündedir. Hanefî mezhebinde ise hamr ittifakla necis sayılırken; hamr dışındaki sarhoş edici içeceklerin hükmüyle ilgili mezhep içerisinde farklı görüşler bulunmaktadır. Kanaatimizce sarhoş edici içecekleri temiz kabul edenlerin delilleri, necis kabul edenlere göre daha kuvvetlidir. Bununla birlikte ihtiyatlı olan görüşün, etil alkolü necis bir madde olarak kabul edip mümkün merteye kendisinden uzak durmak, onun yerine hakkında tartışma bulunmayan maddeleri kullanmak olduğu belirtilebilir. Ancak muadilleri bulunmadığında veya kullanımı, maliyeti gibi etkiler göz önüne alındığında etil alkole denk değilse,

içilmemesi kaydıyla etil alkolün temiz bir madde olarak sosyal hayatta kullanılabileceği söylenebilir. İslâm hukukçularının kâhir ekseriyeti, sarhoş edici niteliği bulunan etil alkolü dinî açıdan necis olarak telakki ettiğinden ötürü istihâle ve istihlâk kavramları önem arz etmektedir. Zira etil alkolü necis olarak değerlendiren fakîhlerin, içerisinde alkol bulunan maddeleri istihâle/kimyasal dönüşüm ve istihlâk/fiziksel dönüşüm başlıkları altında inceledikleri müşahede edilmektedir.

7. İslâm hukukçularının tamamı hamrın, Müslümanlar için mütekavvim bir mal olmadığı görüşündedirler. Bu sebeple hamrın alım-satım ve mülkiyet gibi hukukî işlemlere konu olmayacağını belirtmişlerdir. Cumhûr, içilmesini harâm gördüğü bütün içecekleri hamr kapsamında değerlendirmiştir. Ebû Hanîfe ise hamr ile diğer sarhoş edici içecekleri birbirinden ayırmış ve hamr dışındaki sarhoş edici içeceklerin bir bütün olarak mütekavvim sayılmamasına karşı çıkmıştır. İslâm hukukunun genel ilkeleri dikkate alındığında, çoğu sarhoş eden bütün içeceklerin alım ve satıma konu olmasını câiz kabul etmemek, daha uygun bir yaklaşım olarak gözükmektedir.
8. Alkol içmek, dinî bir ilkenin ihlali, aynı zamanda toplum ve hukuk düzeninin göz ardı edilmesi olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak da cezâî bir müeyyidesi bulunmaktadır. Ancak içki içme cezasıyla ilgili Kur'ân'da özel bir nassın bulunmaması, keza Hz. Peygamber (a.s.), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde alkol cezasıyla ilgili farklı tatbikatların söz konusu olması sebebiyle alkol cezasının had cezası olup olmadığı meselesi etrafında birtakım tartışmalar cereyan etmiştir. İlk dönemlerden itibaren İslâm hukukçularının kâhir ekseriyetinin, içki içme cezasını had cezası kapsamında değerlendirdikleri görülmektedir. Buna mukabil alkol cezasının had cezası kapsamında olmadığı, aksine devlet başkanının yetkisinde olan bir ceza (ta'zîr) olduğunu ifade edenler fakîhler de bulunmaktadır. Konuyla ilgili verilere bakıldığında içki içme suçunun daha ziyâde kamu otoritesinin takdir yetkisindeki suçlardan olduğu iddia edilebilir. Bununla birlikte miktarı rivâyetlerde değişkenlik gösterse bile bir cezasının olduğu kesindir. Söz konusu cezayla ilgili olarak sahâbe uygulamasının ve onun bir yansıması olan İslâm hukuk ekollerinin görüşlerinin esas alınması ihtiyata daha uygundur. Zira birbirinden muhtelif olmaları hasebiyle tartışmaya açık olsa bile had vurgusunun özellikle yapıldığı birçok rivâyet ve sahâbe uygulaması bulunmaktadır.
9. İslâm hukuk geleneğinde içki içme haddiyle/cezasıyla ilgili olarak biri kırk celde, diğeri seksen celde olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Konuyla ilgili

temellendirmelere bakıldığında, delil değeri açısından birini diğerine tercih etmek son derece zordur. Nitekim her ikisinin de belirli dönemlerde uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda maslahat ilkesinin gereği olarak içki içen kişiye bazen seksen, duruma göre de kırk celde uygulanabilir. İkisinden birini takdir yetkisinin kamu otoritesinde olduğu belirtilebilir. İçki içen kişinin kırk celdeyle zecr edilmeyeceği kanaati olduğunda kendisine seksen celde uygulanabilir. Zira cezaların ana maksadı, suçun caydırıcılığını sağlamaktır.

10. Klasik İslâm hukukçularının kâhir ekseriyeti, rivâyetlerden yola çıkarak alkolle veya alkollü bir maddeyle tedavi olmanın câiz olmadığı düşüncesindedir. Buna mukabil küçük bir grup ise konuya maslahat eksenli yaklaşp bunu câiz kategorisinde değerlendirmiştir. Klasik dönemin aksine modern dönem İslâm hukukçuları ise helâl bir alternatifin olmaması, aynı zamanda güvenilir ve bilgili bir doktor tarafından kişinin şifa bulacağına söylenmesi durumunda alkolün tedavide kullanılabileceği görüşündedir. Kanaatimizce bütünüyle helâl olan bir iyileştirme yöntemi bulunmadığında, İslâm hukukunun hayata ve sağlığa verdiği değer göz önünde bulundurulur. Bu çerçevede İslâmî hassasiyeti olan doktorlar tarafından alkolle tedavi olmanın zorunlu olduğu ve alternatif helâl bir tedavinin bulunmadığı net şekilde söylendiğinde, doktorların belirlediği ölçünün üzerine çıkılmaması kaydıyla alkolle tedavi olmanın câiz olduğu ifade edilebilir. Hatta elde edilecek maslahata göre harâm olan alkol veya alkollü maddeyle tedavinin müstehap olduğu da ifade edilebilir. Diğer taraftan alkolün birçok zararının bulunduğu, İslâm hukuku açısından da harâm olduğu müsellemidir. Buna bağlı olarak dinî hassasiyetlerinden ötürü alkolle tedavi olmayı reddeden kişinin kendini tehlikeye atarak harâm işlediğini iddia etmek, isabetli bir yaklaşım değildir. Şunu da ifade etmek gerekir ki doğrudan sarhoşluk niteliği bulunan içki ile içerisinde alkol bulunan, ancak çoğu sarhoş etmeyen maddeleri aynı değerlendirmemek gerekmektedir. Zira etil alkol necis olarak kabul edilmediğinde içerisinde eser miktarda etil alkol bulunan ürünün kullanımı çoğu sarhoş etmediğinden ötürü câiz olarak kabul edilebilir. Yapımı esnasında etil alkol kullanılan, ancak daha sonra istihâle veya istihlâk neticesinde kaybolan alkolün bulunduğu ilaçların kullanımında da fikhî bir sakınca olmadığı söylenebilir.

11. Temizlik ürünlerinin bir kısmında çözücü olarak alkoller bulunabilmektedir. Şayet kullanılan alkol çeşidi etil alkol dışındaki kimyasal bir madde ise, İslâm hukuku açısından bu temizlik ürününü kullanmanın bir sakıncası yoktur. Ancak ilgili temizlik

ürünü etil alkol ihtiva ediyorsa, bunun hükmü tartışma konusu edilmektedir. Kanaatimizce konuya sağlık açısından bakıp buna göre değerlendirme yapmak daha isabetli bir tutum olur. Nitekim temizlik ve dezenfektan ürünlerinin bir kısmının, insan sağlığına ve ekosisteme olumsuz tesirleri olabilmektedir. Hal böyle olunca temizlik ürünleri ve dezenfektanların sağlık açısından değerlendirilip hangi koşullar altında câiz olacağına üzerinde durulması gerekmektedir. Sağlık cihetinden bir sakınca yoksa, -necis olarak değerlendirmedığımız için- içerdiği alkolün türü fark etmeksizin temizlik ve dezenfektan ürünlerinin kullanımında fikhî bir sakınca olmadığı söylenebilir.

12. Harâm maddelerle etkileşim olmaksızın iyi ve doğru koşullarda üretilip kullanılan kozmetik maddelerinin mubah olduğu konusunda bir görüş ayrılığı yoktur. Alkol içerikli kozmetik ürünleriyle ilgili ise sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek, hamrın maddî necâset kapsamında olup olmadığının tespitiyle doğrudan ilintilidir. Bu bağlamda alkollü içecekleri maddî necâset kapsamında değerlendirmeyen fakîhlere göre kozmetik ürünlerinin kullanımı helâl, içilmek suretiyle tüketimi ise harâmdır. Maddî necâset kapsamında değerlendirenlere göre ise istihâle ve istihlâk hükümleri devreye girmektedir. Kanaatimizce etil alkolün necis bir madde olmadığına dair deliller, göz ardı edilemeyecek derecede kuvvetlidir. Ancak etil alkolün kozmetik ürünler için zorunlu olmadığı, etanol olmaksızın kolonyanın dahi üretilebildiği düşünüldüğünde, etil alkol içermeyen kozmetik ürünlerinin yaygınlaştırılıp kullanılmasının ihtiyatlı bir tutum olacağı ifade edilebilir. Burada üzerinde durulması gereken hususlardan biri, kozmetik ürünlerde yalnızca etil alkolün kullanılmadığı; bunun yerine benzil alkol gibi farklı alkol çeşitlerinin de kullanıldığıdır. Etil alkol dışındaki alkollerin sarhoşluk niteliği bulunmamakta; dolayısıyla da bunların kozmetik ürünlerinde kullanılmasında İslâm hukukunca bir mahzur bulunmamaktadır.
13. Günümüzde alkollü içeceklerin de satılıp servis edildiği yerde çalışmanın ve alışveriş yapmanın hükmü gündeme getirilmektedir. Bu çerçevede ilgili iş yerlerinde çalışmak veya alışveriş yapmak doğrudan yasak değildir. Ancak içki satılan yerlerde çalışmak veya alışveriş yapmak, dolaylı olarak harâma fayda/katkı sağlamak anlamına gelmektedir. Şu hâlde Müslüman birinin alternatifi olduğu sürece, helâl olan ürün ve hizmetlerle birlikte alkollü içecek gibi harâm maddelerin de ticaretinin yapıldığı yerlerde çalışması ve oradan alışveriş yapması, İslâm hukuku açısından uygun değildir. Zira harâmlarla mücadele etmenin yollarından biri, harâma giden vesilelerin

kapatılmaya çalışılmasıdır. Ancak alternatif bulunmadığında veya alternatifler İslâm'ın ticaret ahlakına sahip olmadığında, farklı bir yer buluncaya dek ilgili yerlerde çalışma ve alışveriş yapmada bir sakınca olmadığı ifade edilebilir.

14. Had konularıyla ilgili araştırmalarda ve değerlendirmelerde bulunan araştırmacılar arasında alkol tespit yöntemleriyle had cezasının verilir verilmeyeceğine dair iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre alkollü içecekleri tüketmiş kişinin gerek sözlü gerekse fiili tasarruflarında sarhoşluk hali görüldüğünde ve ilgili kişinin bunu ikrâh altında veya bilmeden içtiğine yönelik net bir gösterge yoksa, ayrıca bu durum alkol tespit yöntemleriyle ortaya konulmuşsa kendisine içki içme cezasının tatbik edileceği belirtilmektedir. İkinci görüştekilere göre ise kan tahlili gibi alkol tespit yöntemleri cezanın tatbik edilebilmesi için yeterli değildir. Çünkü kan tahlili, her ne kadar alkol varlığının ispat edilebilmesi için güçlü bir gösterge olsa da kişinin içki içme isteğinin boyutunu ve onu çevreleyen koşulları kanıtlamaz. Kanaatimizce eğer alkol içme cezası had cezası olarak kabul edilecekse, bu cezaların olmazsa olmazları olan ispat yöntemlerinin içen kişi hakkında şüphe uyandırmayacak şekilde net olması gerekmektedir. Ancak alkol tespit yöntemlerine baktığımızda zaten hata oranının olabileceği peşinen söylenmektedir. Bu minvâlde kuşkudan dolayı ta'zîr cezasının verilebileceği ancak had cezasının verilemeyeceği belirtilebilir. Ancak gelişen teknolojiyle alkol tespit metotlarının şüpheye edilmeyecek şekilde net sonuç göstermesi durumunda, aynı zamanda ilgili kişinin sarhoş edici meşrubatı bilerek ve isteyerek içtiğine dair verilerin/karînelerin de mevcut olması halinde alkol içme haddinin uygulanabileceği, aksi durumda kamu otoritesinin ön göreceği cezâî müeyyidenin uygulanmaya devam edeceği söylenebilir.

15. İslâm hukuku, hem değişen hem de değişmeyen hükümleri uhdesinde barındırmaktadır. Alkolün harâm olması ve sarhoşluğa vesile olan -alım-satım gibi- bütün yolların yasak oluşu, İslam hukukunun değişmeyen hükümlerinden sayılmaktadır. Zaman ve mekan değişse dahi söz konusu hüküm değişmemektedir. Bu çerçevede alım-satım formları ve üretim teknikleri farklılaşsa da sarhoşluk ve sarhoşluğa götüren bütün yollar, İslam hukuku açısından yasak olup değişmeyen hüküm kategorisine girmektedir.

Diğer taraftan doğrudan araştırmamızın kapsamına girmeyen; makale, kitap yahut tez düzeyinde çalışılmasının alana katkı sağlayacağını düşündüğümüz bazı konular bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı, aşağıda tavsiye niteliğinde sıralanacaktır:

- Eşribe literatürü ve ilgili eserlerin yazılma amaçları, birbirinden ayrılan özellikleri müstakil çalışma konusu edilebilir. Eşribe literatürünün oluşma nedeni, aralarındaki farklar ve literatürün tarihi seyri ortaya konulmasının önemli bir boşluğu dolduracağı söylenebilir.
- Hanefî mezhebinde “eşribe” konusunda kullanılan rivâyetlerin delil değeri, mezhebin usûlü açısından araştırılarak ortaya konulabilir. -Yukarıda ifade edildiği üzere- Hanefî mezhebi, “eşribe” konusunu diğer mezheplere göre daha ayrıntılı şekilde ele almaktadır. Bu çerçevede mezhep kaynaklarında yer alan rivâyetlerin, mezhebin usûl sistematiğine ne derece uygun olduğunun ve usûlî ihtilâfların fikhî ihtilâfları ne derecede etkilediğinin araştırılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.
- Oryantalistlerin alkol yasağı konusundaki iddiaları ve bunlara verilen cevaplar, özel bir çalışmaya konu edinilebilir. Oryantalistlerin tümü, alkol yasağı konusunda aynı düşüncede değildir. Bu yüzden oryantalistlerin düşüncelerinin tespit edilerek değerlendirilmesi, alana katkı sağlayacaktır.
- Helâl ve harâmların, hem istihâle ve istihlâk hem de sürekli değişen gıdaların içeriğinin analizi açısından kimya ilmiyle yakın ilişkisi vardır. Bu bağlamda İslâm hukuku ile kimya ilişkisinin mâhiyetinin araştırılması önemlidir. Böylece bunun, fıkıh ilmi ile fen bilimleri arasındaki ilişkinin ortaya konulacağı interdisipliner çalışmaların artmasına zemin hazırlayacağı söylenebilir. Nitekim fıkıh ilmi ile fen bilimleri arasında göz ardı edilemez bir ilişkinin olduğu ve fen bilimlerinin verilerinin fıkıh ilmi açısından son derece önemli olduğu belirtilebilir. Bu noktada yapılacak çalışmalar, alana zenginlik katacaktır.
- Helâl sertifikası veren kuruluşların standartlarının mukayesesi ve bunun ürünlere yansımaları konusu, müstakil bir çalışma olarak ele alınabilir. Helâl sertifikası veren kurum ve kuruluşlar sürekli artmaktadır. Bu noktada belirli ürünler seçilerek ülkemizde sertifika veren kurumların, çerçevesini çizdiği standartlarıyla ne derece uyumlu hareket ettikleri; standart farklılıklarının hangi ürünlere ne derecede yansıdığı ortaya konulabilir. İlgili çalışma, helâl sertifikalı ürünlerin geliştirilmesi açısından faydalı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Abderî, Muhammed b. Yusuf el-Mevvâk el-Gırnatî. *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halîl*. b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Abdulvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî. *'Uyûnu'l-mesâ'il*. thk. Ali Muhammed İbrâhim. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009.

Abdurrezâk, Ebû Bekir b. Hemmâm b. Nafi' el-Himyerî es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zami. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1403.

Acar, Halil İbrahim. *Helâller ve Haramlar*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2020.

Adevî, Ebû'l-Hasen 'Ali b. Ahmed. *Hâşiyetu'l-'Adevî 'alâ kifâyeti't-tâlibi'r-Rabbânî*. ed. Yûsuf Muhammed el-Bikâ'î. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1994.

Afâne, Hüsameddin b. Musa. *Yes'elûneke*. Filistin: Mektebetu Dendis, 1. Basım, 1427.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Eşribe*. thk. Subhî Sâmurâî. b.y.: Âlemu'l-Kutub, 2. Basım, 1985.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel Rivâyetü İbn Ebî'l-Fadl Sâlih*. Hindistan: Dârü'l-İlmiyye, ts.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Akar, Ahmet vd. *Organik Kimya*. ed. Yılmaz Yıldırım. Ankara: Bilim Yayınları, 2011.

Akbaş, Muzaffer - Cabaroğlu, Turgut. "Ülkemizde Üretilen Bazı Üzüm Sirkelerinin Bileşimleri ve Gıda Mevzuatına Uygunlukları Üzerine bir Araştırma". *Gıda* 35/3 (01 Haziran 2010), 183-188.

Akçakaya, Cemal Ahmet. *Bira Üretimindeki Ekserji Kayıplarının Analizi*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Akgül, Filiz Yıldız. "Kımız". *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*. ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Alacakaptan, Uğur. *Sarhoşluk Halinde İşlenen Suçlarda Cezai Mesuliyet*. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1961.

Ali, Cevad. *el-Mufasssal fi târihi'l-Arab kable'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-Saki, 4. Basım, 2001.

Alkış, Alparslan. “İslam Hukukunda İstihale ve İstihlak”. *Atlas International Referred Journal* 4/10 (2018), 764-774.

Altural, Behzat. *Organik Kimya*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2008.

Anlı, Rahmi Ertan. “Bira”. *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*. ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Anlı, Rahmi Ertan. “Şarap”. *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*. ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Artık, Nevzat. “Fermente Gıda Mevzuatı”. *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*. ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Asar, Hatice. *Heteroatom Sübstitüe Kinon ve Nitrodien Bileşiklerinin Sentezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Asıl, Aydın. “Etil Alkol İçeren Gıdaların Fikhî Açısından Değerlendirilmesi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (2023), 191-218.

Asirdizer, Mahmut vd. “Toksikolojik, Klinik ve Adli Tıp Yönleriyle Etilen Glikol Zehirlenmesi. [Ethylene Glycol Poisoning with Aspect of Toxicological, Clinical and Forensic Medical]”. *Türkiye Klinikleri- Adli Tıp Dergisi* 7 (01 Ocak 2010), 79-90.

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *et-Telhîs fi ma'rifeti esmâi'l-eşyâ*. Dimeşk: Dâru Tılâs, 2. Basım, 1996.

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Mu'cemü'l-furûki'l-lugaviyye*. thk. Beytullah Bayat. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1. Basım, 1412.

Aslan, Mehmet Selim. “İslam Hukukuna Göre İstihâle ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016), 2326-2345.

Aslan, Nasi - Ünsal, Fatıma. “İslâm ve Batı Dünyasında Kamu Yararı Bağlamında İçkinin Yasaklanması: Mukayeseli Bir Araştırma”. *Bilimname* 44 (2021), 7-48.

Aşçı, Gülnevil. *Sâkînâmelerde Şarap*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Aşırdizer, Mahmut - Demir, Uğur. “Alkol Raporları”. *Adli Raporlar*. ed. Mehmet Sunay Yavuz. 38-45. Ankara: Türkiye Klinikleri, 1. Basım, 2022.

Ateş, Ali Osman. *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

Ateş, Süleyman. *Kur’ân Ansiklopedisi*. İstanbul: Kubav, 2003.

Atik, Sefa. *Sünniliğin İzinde Caferî Fıkah Usûlünde Akıl*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2017.

Atlay, Pınar vd. “Bira Atıkları ve Değerlendirme Yöntemleri”. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi* 26/7 (2020), 1257-1266.

Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. İstanbul: Bilimevi Yayınları, 2004.

Aydın, Ahmet. “Antifriz İçen Bir Hastada Etilen Glikole Bağlı Gelişen Akut Böbrek Yetmezliği: Olgu Sunumu.” *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1109-1115. <https://doi.org/10.30569/adiyamansaglik.461162>

Aydın, Ayten Koç. “Osmanlıda Simyadan Kimyaya Geçiş Süreci”. *Dört Öge* 9 (2016), 105-114.

Aydın, Mehmet. *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Damla Ofset, 4. Basım, 2008.

Aydın, Mehmet. “Hıristiyanlık (Mezhepler ve Tarikatlar)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/353-358. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

’Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa. *el-Binâye şerhu’l-Hidâye*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.

’Aynî, Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn. *’Umdetu’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî. *el-’Înâye şerhu’l-Hidâye*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.

Bâcî, Ebü’l-Velîd Süleyman b. Halef. *el-Muntekâ şerhu’l-Muvattâ’*. 7 Cilt. Kahire: Matbaatu’s-Saâde, 1. Basım, 1332h.

Baduroğlu, Erol - Durak, Dilek. “Alkol İle İlgili Adli Tıp Sorunları”. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 36/2 (2010), 65-71.

Bağdâdî, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî et-Tağlibî. *el-Maûne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne*. thk. Humeş Abdülhak. Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.

Bağdâdî, el-Kâdî Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali. *el-İşrâf 'alâ nuketi mesâ'ili'l-hilâf*. thk. el-Habîb b. Tâhir. b.y.: Dâru İbn Hazm, 1999.

Bağdâdî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Mûsâ eş-Şerîf el-Hâşimî. *el-İrşâd ilâ sebîli'r-reşâd*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1998.

Bahâüddîn el-Makdisî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed. *el-'Udde Şerhu'l-'Umde*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2003.

Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Basrî. *et-Takrîb ve'l-irşâd es-sağîr*. thk. Abdülhamid b. Ali Ebû Zenid. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1998.

Baktır, Mustafa. "İçki". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 21/458-462. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/icki>

Ba'lı, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Feth. *el-Mutli' 'alâ ebvâbi'l-Mukni*. thk. Şuayb el-Arnâvût - Yâsîn Mahmûd el-Hatîb. b.y.: Mektebetü's-Sevâdî, 1. Basım, 2003.

Bardakoğlu, Ali. "Had". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/547-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Bardakoğlu, Ali. "İcâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/379-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Başoğlu, Tuncay. "Ta'zîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/198-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Baysa, Hüseyin. *Geçmişten Günümüze Fikhî Açından Beden Estetizasyonu*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler Yayıncılık, 1. Basım, 2020.

Ba'ışen, Saîd b. Muhammed Bâ-Alî ed-Dev'anî el-Hadramî. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Hadramiyye el-musemmâ Buşra'l-Kerîm bi şerhi Mesâilu't-t'alîm*. Cidde: Dâru'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2004.

Ba'lı el-Halvetî, Abdurrahmân b. Abdullah b. Ahmed. *Bidâyetu'l-'âbid ve kifâyetu'z-zâhid*. thk. Muhammed b Nâsır el-'Acemî. Kuveyt: Darû'r-Rekâiz, 2017.

Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Muhammed. *et-Tehzîb*. thk. Alî Muhammed Mu'avvid - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Muhammed. *Me'âlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân (Tefsîru'l-Beğavî)*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420.

Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Muhammed. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şuayb Arnavût - Muhammed Zuheyr eş-Şâviş. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1983.

Belhî, Nizameddin. *Fetavâ-yi Hindiyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1310h.

Beroje, Sahip. *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*. Ankara: Fcr Yayınları, 2013.

Beşer, Faruk. *Fetvalarla Çağdaş Hayat*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 8. Basım, 2016.

Beşer, Faruk. *Hanımlara Özel Fetvalar 1*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 6. Basım, ts.

Beşer, Faruk. "Süslenme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/178-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Beydâvî, Nâsiruddîn Ebu Sa'îd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mara'shî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âssâr*. Beyrut: Dâru Kuteybe, 1. Basım, 1991.

Bigiyef, Mûsâ Cârullah. *İslam Nazarında Müskirat ve Meyyit Yakmak Meseleleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2003.

Bilişli, Arslan. *Gıda Kimyası*. Çanakkale: Sidas Medya, 2019.

Bilişli, Arslan. *Özel Gıdalar*. Çanakkale: Sidas Medya, 3. Basım, 2018.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fikhîyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.

Boran, Mustafa. *Yiyecek ve İçeceklerimizde Helal Haram Ölçüleri: Hanefî Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri*. Çanakkale: Ravza Yayınları, 2019.

Bozkurt, Nebi. "İçki". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 21/456-458. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/icki>

Buceyrimî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer el-Mısırî. *Haşiyetu'l-Buceyrimî 'alâ'l-Hatîb / Tuhfetu'l-habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

Buhârî, Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Mergînânî. *el-Muhîtu'l Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 200M.S.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîh*. ed. Muhammed Züheyr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *el-Minahü's-şâfiyât bi-şerhi Müfredâti'l-İmâm Ahmed*. thk. Abdullah b. Muhammed el-Mutallik. Suudi Arabistan: Dâru Kunûzi İşbîliyâ, 2006.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *er-Ravdu'l-murbi' şerhu Zâdi'l-mustekni'*. ed. Abdulkuddûs Muhammed Nezîr. b.y.: Dâru'l-Müeyyed -Müessesetü'r-Risâle, ts.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfu'l-Kinâ' 'an Metni'l-İknâ'*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Şerhu Müntehe'l-irâdât (Dekâiku uli'n-nuhâ li şerhi'l-Müntehâ)*. b.y.: Âlemu'l-Kutub, 1. Basım, 1993.

Bulur, Ayşen. *Çukurova Bölgesinde Üretilen Boğma Rakıların Kimyasal Bileşimleri Üzerine Bir Araştırma*. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Bulut, Sıddıka. *Gıda Teknolojisi*. Ankara: Detay Yayıncılık, 6. Basım, 2010.

C. Atkins, Robert - A. Carey, Francis. *Organik Kimya*. ed. Gürol Okay - Yılmaz Yıldırım. çev. Atilla Öktemer vd. Ankara: Bilim Yayınevi, 1. Basım, 2009.

Cabaroğlu, Turgut - Koyuncu, Gülcan. "Fermente Gıdaların Aroma Bileşimi". *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*. ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Cabaroğlu, Turgut - Yılmaztekin, Murat. "Aroma Biyoteknolojisi". *Gıda Biyoteknolojisi*. ed. Necla Aran. İstanbul: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2010.

Canbaş, Ahmet. "Fermente Alkollü İçkiler". *Gıda Biyoteknolojisi*. ed. Necla Aran. İstanbul: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2010.

Candan, Abdurrahman. “Doğrulanabilirlik’ İlkesi Açısından Fıkıh Literatüründeki İstihâle Örnekleri ve Güncel Bazı Tespitler”. *Diyanet İlmi Dergi* 53/1 (2017), 103-130.

Candan, Abdurrahman - Kayadelen, Adem. “İstihale ve İstihlak İçin Sınıflandırma Önerisi”. *Prof. Dr. Fuat Sezgin’in Aziz Hatırasına II. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Gelenek ve Bilgi Bütünlüğü Sempozyumu Bildiri Kitabı*. ed. Mehmet Bulut - Aydın Kudat. 262-278. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019.

Cebeci, İsmail. *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*. ed. Mustafa Demiray. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2009.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. ed. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fusûl fi'l-usûl*. Vizâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 2. Basım, 1994.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2010.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad. *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sihâhi'l-Arabîyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr. Beyrut: Dârül-İlmi lil-Melâyîn, 4. Basım, 1987.

Cıbız, Yunus Naci. “İslam Hukukunda İstihlâk ve Hükümleri”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5/9 (30 Ekim 2015), 225-248.

Cündî, Ziyâüddîn Ebü'l-Mevedde Halîl b. İshâk b. Mûsâ. *et-Tavdîh fi şerhi Muhtasari İbn Hâcib*. thk. Ahmed b. Abdülkerim Necib. b.y.: Merkezü Necîbeviyye, 1. Basım, 2008.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâi en-Nisâbûrî. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdulazîm Mahmud ed-Dîb. b.y.: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 2007.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh et-Tâi en-Nisâbûrî. *el-Burhân fi usûli'l-fikh*. thk. Salâh b. Muhammed Uveyda. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh et-Tâi en-Nisâbûrî. *et-Telhîs fi usûli'l-fikh*. thk. Abdullah Cevlem Neybâlî - Ömeri Beşir Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, ts.

Çağlar, Ahmet. “Mentol Zehirlenmesi: Sıradışı Bir Olgunun Sunumu”. *Aksaray Üniversitesi Tıp Bilimleri Dergisi* 1/2 (2020), 7-9.

Çakır, Emine. *Gazlı İçeceklerde Alkol Tayini ve Konuya Dair Fıkhî Yaklaşımlar*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Çakır, Fatma. *Farklı Polietilentereftalat (Pet) Şişelerde Ambalajlanan Gazlı Kola İçeceğinin CO2 İçeriği ve Üzerinde Çeşitli Faktörlerin Etkisi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Çalış, Halit. *İslam Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*. Konya: Yediveren Kitap, 1. Basım, 2004.

Çavdarlı, Rıza. *Eski Türklerde Şarap ve Tarihi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1937.

Çeker, Huzeyfe. “Mütûn-i Erbaa’da İmam Muhammed’in Görüşlerine Atıflar (İbadetler Bölümü Örneği)”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 32 (2018), 287-313.

Çeker, Orhan. *Fetvalarım I*. Konya: y.y., 2013.

Çeker, Orhan. “Helal Gıda Anlayışımız”. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2021), 1-10.

Çeker, Orhan. *İlm-i Hâl'im*. Ankara: MGV Yayınları, 1. Basım, 2022.

Çeker, Orhan. “İstihale”. *1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*. ed. Fatih Gültekin. Ankara: Helal ve Sağlıklı Gıda Platformu, 2011.

Çıray, Zehra. *Piyasada Satılan Ticari Kefirlerin Mikrobiyal Kalitesinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Çolak, Abdullah. *İslâm Ceza Hukuku*. Çorum: Kitap Dünyası Yayınları, 2018.

Çomoğlu, Tansel. “Kozmetikler”. *Marmara Pharmaceutical Journal* 16/1 (2014), 1-8.

Dalgın, Nihat. *İslâm'da Tevbe ve Cezalara Etkisi*. Samsun: Etüt Yayınları, 3. Basım, 1999.

Dalgın, Nihat. *Tartışmalı Dinî Konular 2*. Samsun: Etüt Yayınları, 1. Basım, 2010.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2004.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân. *Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.

Davudoğlu, Ahmet. *Bulûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2. Basım, 2015.

Davudoğlu, Ahmet. *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez Yayınları, 2. Basım, 1977.

Değirmencioğlu, Nurcan vd. "Sirke". *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*. ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Demiray, Mustafa (ed.). *Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 2 Fetâvâ-yı Feyziye Şeyhülislam Feyzullah Efendi*. İskenderiyye: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2009.

Demirci, Kürşat. "İçki (İslâm Öncesi Dinlerde)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/456-458. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Demirci, Mehmet. *Gıda Kimyası*. İstanbul: Gıda Teknolojisi Derneği Yayınları, 5. Basım, 2010.

Demîrî, Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ el-Kâhirî eş-Şâfîî. *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 2004.

Demirkol, Omca. "Fermantasyon Teknolojisi". *Her Yönüyle Gıda*. ed. Figen Durlu Özkaya vd. İzmir: Sidas Medya, 2015.

Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ala'ş-Şerhi'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Deuraseh, Nurdeen. "İslâm Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş midir?" çev. Abdullah Çolak. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/4 (2008), 191-206.

Devîş, Ahmed b. Abdürrezzâk (ed.). *Fetâva'l-lecneti'd-dâime li'l- buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ*. Riyad: Risâletü'l-İdâratî'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, ts.

Dımaşkı, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed er-Râmînî Burhânüddîn. *el-Mübdi' fi şerhi'l-Mukni'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm el-Fârûkî. *Huccetullâhil-bâliğa*. thk. Seyyid Sabık. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1. Basım, 2005.

Dimyâtî, Ebû Bekr Osman b. Muhammed. *İ'ânetü't-tâlibîn 'alâ elfâzi Fethi'l-mübîn*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1997.

Doğanay, Ramazan. *Medine Hâricinden Gelenlerin Esbâb-ı Vürûd'a Etkileri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Döğen, Şaban. *İslam ve Kimya*. İstanbul: Gençlik Yayınları, 3. Basım, 1996.

Dölen, Emre. "Kimya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/26-30. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Döndüren, Hamdi. *Ahkamu'l-Kur'an Kur'an-ı Kerim ve Fıkhi Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1. Basım, 2020.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Döndüren, Hamdi. *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi 100 Soru – 100 Cevap*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.

Döndüren, Hamdi. *Kur'ân ve Sünnete Göre Güncel Fikhî Meseleler 200 Soru- 200 Cevap*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Sarhoşluk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/141-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Dubyân, Ebû Ömer Dubyân b. Muhammed. *Mevsu'atu ahkâmi't-tahâre*. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2. Basım, 2005.

Duman, Soner. *Şâfi'nin Kıyas Anlayışı*. Ankara: İSAM Yayınları, 2009.

Düzenli, Pehlul. *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as el- Ezdî es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût - Muhammed Kâmil Karabellî. Beyrut: Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye, 2009.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî. *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-esfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Ebû Ya'lâ, Muhammed b. el-Hüseyn el-Ferrâ'. *el-'Udde fî usûli'l-fikh*. thk. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî. Riyad: b.y., 2. Basım, 1990.

Ebû Yûsuf, Yakûb b. İbrâhîm el-Kûfî. *el-Âsâr*. thk. Ebû'l-Vefâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed. *Usûlü'l-fikh*. Beyrut: Dâru Fikri'l-Arabî, 1958.

Elgün, Adem. “Alkollü İçkiler ve Gıdalarda Alkol”. *1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*. ed. Fatih Gültekin. Ankara: Helal ve Sağlıklı Gıda Platformu, 2011.

Elgün, Adem. “Helal Hayat Kavramı İçinde Etil Alkolün Evrensel Yeri ve Önemi”. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle* 1/2 (31 Aralık 2019), 77-83.

Elgün, Adem. “Helallik Açısından Alkollü İçkiler, İçecekler ve Gıda Maddelerinde Alkol”. *Helal ve Etik Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2019), 18-29.

Elgün, Adem. “İslam Fıkına Göre Nebiz ve Nebize Benzeyen İçecekler ile Sıvı Gıda Maddelerine Bilimsel Yaklaşım”. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 5/1 (29 Haziran 2023), 1-13.

Emîr, Muhammed el-Mâlikî. *Dav'u's-şumû' şerhu'l-Mecmû'*. thk. Muhammed Mahmud el-Emîn el-Mesûmî. Moritanya: Mektebetü'l-İmâm Mâlik, 2005.

Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed es-Süneykî. *el-Gureru'l-behiyye fi şerhi'l-Behceti'l-verdiyye*. b.y.: el-Matbaatü'l-Meymenıyye, ts.

Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed es-Süneykî. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed es-Süneykî. *Fethü'l-vehhâb bi şerhi Menheci't-tullâb*. b.y.: Dâru'l-Fıkr, 1994.

Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed es-Süneykî. *Menhecu't-tullâb*. thk. Salâh b. Muhammed Uveyda. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Ensârî, Muhammed Ali. “Eşribe”. *el-Mevsuati'l-Fıkhıyye'l-Müeyyessere: el-Mülhakü'l-Usûlî*. C. 3. Kum: Mecmaü'l-Fikri'l-İslâmî, h 1429.

Erdal, Serkan vd. *Meşrutıyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de İçki ile Mücadele ve Hilâl-i Ahdar Cemiyeti*. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 1. Basım, 2019.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005.

Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1990.

Eren, Hüseyin - Tenagüler, Hasan. “Fermente Bitkisel Ürünler”. *Gıda Biyoteknolojisi*. ed. Necla Aran. İstanbul: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2010.

Erturhan, Sabri. *İslam Ceza Hukuku*. ed. Adem Çifci. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2020.

Eser, Esra Kılavuz. *17. Yüzyıl Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin (1631-1692) Fetâvâ'sı Işığında Fıkıh Düşüncesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Eşit, Davut. “Had ve Ta‘zîr Tartışmaları Bağlamında İslâm Ceza Hukukunda İçki İçme Cezası”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2019), 194-210.

Ferâhîdî, Ebû Abdîrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî. b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.

Ferrâ', Ebû Ya'lâ Muhammed b. Hüseyin. *el-Mesâ'ilu'l-fikhiyye*. thk. Abdulkerîm b. Muhammed el-Lâhim. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1985.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-munîr fi ğârîbi's-şerhi'l-Kebîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Mektebetu Tahkîki't-Türas fi Müessesetü'r-Risale, 8. Basım, 2005.

Gamrâvî, Muhammed ez-Zührî. *es-Sirâcü'l-vehhâc alâ metni'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî. *el-Mustasfâ*. thk. Muhammed Abdusselam Abdüşşâfî. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1993.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî. *el-Vasît fi'l-Mezheb*. thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm - Muhammed Muhammed Tamir. Kahire: Dâru's-Selâm, 1417.

Gazzî, Muhammed Sıdkî b. Ahmed Âl Burnû Ebü'l-Hâris. *Mevsûatu'l-kavâidi'l-fikhiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2003.

Gökçe, Nihan Doğusan. *Yaralamalı Trafik Kazalarında Alkol ve Bazı Benzodiazepin Grubu İlaçların Aranması ve Yöntem Optimizasyonu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2018.

Gözen, Orhan. *Türk Rakılarının Bazı Uçucu Bileşikleri Üzerine Bir Araştırma*. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Güç, Ahmet - Sert, Ekrem. “Budizm’de Dört Temel Gerçek, Sekiz Dilimli Yol ve Nirvana”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2020), 3-28. <https://doi.org/10.20486/imad.732201>

Güler, Zekeriya. “Müstefiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/135-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Gültekin, Fatih. *Kaşığında Ne Var? Beslenme ve Gıda Seçme Kılavuzu*. İstanbul: Server Yayınları, 1. Basım, 2021.

Gündüz, Şinasi vd. *Dinler Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Auzef, 2010.

Günenç, Halil. *Günümüz Meselelerine Fetvalar*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2005.

Güneş, Zeynep Saliha - Yetim, Hasan. “Helâl Gıda Üretimi ve Tüketimi”. *Journal of Halal Life Style* 2/2 (2020), 70-94.

Gürsoy, Deniz. *Çilingir Sofrasında Rakı*. İstanbul: Oğlak Yayınları, ts.

Güven, Hilal. *İlahi Dinlerde Günah*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Hacak, Hasan. “Mal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/461-465. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Haccâvî, Ebû'n-Necâ Şerafuddîn Mûsâ b. Ahmed. *el-İknâ'*. ed. Abdullatîf Muhammed Mûsâ el-Makdisî es-Subkî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Hacci, Abdurrahman Ali. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1. Basım, 1420.

Haddâd, Ebû Bekr b. Alî Radiyyüddîn. *el-Cevheretü'n-neyyire*. b.y.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1. Basım, 1322.

Hâkim en-Nisâbûrî, Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *Mülteka'l-ebhur*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.

Hammâd, Nezhîh. *el-Mevâddü'l-muharreme ve'n-necise fi 'l-gizâ' ve'd-devâ' beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk*. Dîmaşk: Dâru'l-Kalem, 2004.

Haraşî, Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu Muhtasarî Halîl*. Beyrut: Dâru Fikr li't-Tibâe, ts.

Harbî, Salih b. 'Abîd. "Karînetu tahlîli'l-mahberî ve eseruhâ fî isbâti ta'âtî'l-müesserât'il-akliyye". 1-32. Riyad: Câmîiatu İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 2014.

Hârizmî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kâtib. *Mefâtîhu'l-'ulûm*. thk. İbrâhîm Ebyârî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 2. Basım, ts.

Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî ed-Dîmaşkî. *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîrî'l-ebâr ve câmi'u'l-bihâr*. thk. Abdulmun'ım Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2002.

Hattâb, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed er-Ruaynî. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarî Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.

Hâzin, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-Tenzîl (Tefsîrû'l-Hâzin)*. thk. Muhammed Ali Şâhin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.

Hecer, Canan - Ulusoy, Beyza. *Gıda Analizleri*. Bursa: Dora, 1. Basım, 2015.

Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî. *Tehzîbu'l-lüğa*. thk. Muhammed İvaz. Beyrut: Dâru İhyai-Türasi'l-Arabî, 1. Basım, 2001.

Heyet. *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 1427.

Hinn, Mustafa vd. *el-Fikhu'l-menhecî alâ mezhebi'l İmam Şâfî*. Dîmaşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 1992.

Hırakî, Ebû'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin. *el-Muhtasar*. b.y.: Darü's-Sahâbe li't-Türâs, 1993.

Hısnî, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Hüseyinî el-Hısnî. *Kifâyetu'l-ahyâr fî halli Gâyeti'l-ihtisâr*. thk. Alî Abdulhamîd Baltacî - Muhammed Vehbî Süleyman. Dîmaşk: Dâru'l-Hayr, 1994.

Hicâzî, Muhammed Mahmûd. *et-Tefsîru'l-vâdih*. Beyrut: Dâru'l-Cîli'l-Cedîd, 10. Basım, 1413.

Hicrî, Ali b. Muhammed b. Ali. “Cerîmetu te’âtî’l-müskirât ve’l-muhadderât bi’l-karâini’t-tıbbiyye”, 1-16.

Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd el-Yemenî. *Şemsu’l-’ulûm ve devâu kelâmi’l-’Arab mine’l-kulûm*. thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî vd. Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Muasır, 1. Basım, 1999.

Hubullah, Haydar. *Fıkhu’l-et’ime ve’l-eşribe*. Beyrut: Dâru Revâfid, 1. Basım, 2020.

Humeydî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr Fütûh (Fettûh). *Tefsîru garîbi mâ fi’s-Sahîhayn*. çev. Muhammed Saîd Abdulazîz Zebîde. Kahire: Mektebetü’s-Sünne, 1. Basım, 1995.

İbn ’Arafe, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Vergammî et-Tûnisî. *el-Muhtasaru’l-fikhî*. thk. Abdurrahman b. Muhammed Hayr Hafız. b.y.: Müessesetu Halef Ahmed el-Habtûr li’l-A’mâli’l-Hayriyye, 1. Basım, 2014.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Edeb*. thk. Muhammed Rızâ el-Kahvecî. Lübnan: Dâru’l-Beşâ’iri’l-İslâmiyye, 1999.

İbn Ebî Tağlib, Abdulkâdir b. ‘Umer b. Abdulkâdir. *Neylü’l-me’ârib bi-şerhi Delîli’t-tâlib*. ed. Muhammed Süleymân Abdullah el-Eşkar. Kuveyt: Mektebetü’l-Fellâh, 1983.

İbn Hübeyre, Ebü’l-Muzaffer Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed b. Hübeyre eş-Şeybânî ed-Dûrî. *İhtilâfu’l-eimmeti’l-ulemâ*. thk. Seyyid Yusuf Ahmed. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 2002.

İbn Teymiyye, Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm Abdisselâm el-Harrânî. *el-Muharrer*. Riyad: Mektebetü’l-Ma’ârif, 2. Basım, 1984.

İbnü’l-Cellâb, Ebü’l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen el-Basrî. *et-Tefrî’*. thk. Seyyid Kesrevî Hasan. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007.

Irâkî, Ebü’l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin. *Tarhu’t-tesrîb fi şerhi’t-Takrîb*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.

Irâkî, Hâfız Abdurrahîm İbnu’l-Huseyin. *Fethu’l-muğîs bi şerhi Elfiyeti’l-hadîs*. thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebetu’s-Sünne, 1. Basım, 2003.

İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî. *el-Kâfi fi fikhî ehli’l-Medîne*. ed. Muhammed Ahyed el-Moritânî. Riyad: Mektebetü’r-Riyâd el-Hadîse, 2. Basım, 1980.

İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf en-Nemerî. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ - Muhammed Ali Mu'avvaz. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer. *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1992.

İbn Âbidînzâde, Alâüddîn Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî. *Kurretu uyûni'l ahyâr li-tekmileti Reddi'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru Fikr li't-Tibâe, ts.

İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ Alî el-Bağdâdî. *et-Tezkire*. thk. Nâsır b. Suûd Abdullah. Riyad: Dâru İşbîliyâ, 1. Basım, 2001.

İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik el-Kurtubî. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2. Basım, 2003.

İbn Duveyyân, İbrâhîm b. Muhammed b. Sâlim. *Menâru's-sebil fi şerhi'd-Delîl*. thk. Zuheyr eş-Şâviş. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 7. Basım, 1989.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Cemheretu'l-luğa*. thk. Remzi Münîr Ba'lebekkî. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Ebû Zeyd, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî. *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Müdevvene ve gayrihâ mine'l-ümmehât min mesâ'ili Mâlik ve ashâbih*. thk. Muhammed Abdülaziz ed-Debbâğ vd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1999.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mu'cmelu'l-lüga*. thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1986.

İbn Hacer el-Askalânî, Hâfız Ahmed b. Ali. *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*. thk. Rebî' b. Hâdî Umeyr. Medine: 'İmâdetu'l-Bahsil-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1984.

İbn Hacer el-Askalânî, Hâfız Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî. *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc (Şirvânî ve Abbâdî'nin haşiyeleriyle birlikte)*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1983.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 1. Basım, 1988.

İbn Kâdî Şühbe, Bedruddîn Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ebîbekîr el-Esedî eş-Şâfî. *Bidâyetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*. thk. Enver b. Ebîbekir Şeyheyî'd-Dâğîstân. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 2011.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Zâdu'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 27. Baskı., 1994.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *et-Tıbbü'n-nebevî*. Beyrut: Dâru'l-Hilâl, ts.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *İ'lamu'l-muvakki'in 'an Rabbi'l-'âlemîn*. thk. Muhammed Abdusselam İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed el-Makdisî. *eş-Şerhu'l-kebîr*. Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Kâfi*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Muğnî*. b.y.: Mektebetu'l-Kâhire, 1968.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *Cerâsîm*. thk. Muhammed Câsim el-Hamîdî. Dımaşk: Vizâretu's-Sikâfe, ts.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Dâru Risâleti'l-Alemiyye, 2009.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l- Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı., 1414.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*. Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. thk. Zekerıyyâ Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *el-Beyân ve't-tahsîl ve's-şerh ve't-tevcîh ve't-ta'lîl li'l-mesâilü'l-müstahrece*. thk. Muhammed Hâcci vd. Beyrut: Dâru'l- Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1988.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*. thk. Muhammed Haccî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *Mesâilü Ebi'l-Velîd İbn Rüşd*. thk. Muhammed Habîb et-Teckânî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2. Basım, 1993.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhassas*. thk. Halîl İbrâhim Ceffâl. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1. Basım, 1996.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm Abdisselâm el-Harrânî. *el-Fetâvâ'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1987.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm Abdisselâm el-Harrânî. *İktizâu's-sırâti'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cehîm*. thk. Nâsır Abdulkerîm el-Akl. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 7. Basım, 1999.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmûu'l-Fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed. Medine: Mecmau'l-Melik Fahd li-Tibâati'l-Mushafi's-Şerîf, 1995.

İbnu'l-Mullakkin, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî el-Ensârî el-Mısrî. *et-Tezkire*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

İbnu'n-Nakîb, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Lü'lü' el-Misrî. *'Umdetu's-sâlik ve 'uddetu'n-nâsik*. ed. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Lü'lü' b. Abdillâh er-Rûmî el-Mısırî İbrâhîm. Katar: Şuûnü'd-Dîniyye, 1. Basım, 1982.

İbnu'n-Neccâr, Takiyyuddîn Muhammed. *Muntehâ'l-irâdât*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsîn et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.

İbnu'r Rif'a, Aḥmed b. Muḥammed. *Kifâyetu'n-nebîh fî şerḥi't-tenbîh*. ed. Mecdî Muḥammed Surûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*. Amman: Dâru'l-Beyârik, 1. Basım, 1999.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Garîbü'l-hadîs*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1985.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1422.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.

İbnü'l-Kattâ', Ebü'l-Kâsım Alî b. Ca'fer Sıkıllî es-Sa'dî el-Ağlebî et-Temîmî. *Kitâbü'l-Ef'âl*. b.y.: Âlemü'l-Kutüb, 1. Basım, 1987.

İbnü'l-Mehâmilî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed el-Mehâmilî ed-Dabbî. *el-Lübâb*. thk. Abdulkerim el-Umrî. Medine: Dâru'l-Buhârî, 1996.

İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî el-Ensârî el-Mısırî. *'Ucâletü'l-muhtâc ilâ tevcîhi'l-Minhâc*. Ürdün: Dâru'l-Kitâb, 2001.

İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî. *el-İşrâf 'alâ mezâhibi'l-'ulemâ*. thk. Sağîr Ahmed el-Ensârî Ebû Hammâd. Resü'l-Hayme: Mektebetü Mekke es-Sikâfiyye, 1. Basım, 2004.

İbnü's-Sikkît, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkît. *Kitâbu'l-Elfâz*. thk. Fahreddin Kabâve. Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşirûn, 1. Basım, 1998.

İdân, Abdulaziz b. Adnan - Yetâmî, Enes b. Âdil. *ed-Delâil ve'l-işârât alâ Ahsari'l-Muhtasarât lî Muhammed b. Bedreddin el-Balbânî*. Kuveyt: Dâru'r-Rekâiz, 1. Basım, 2018.

İltaş, Davut. *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr el-Yemânî. *el-Beyân*. thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 2000.

İşgören, Ayşenur - Sungur, Sıdika. "Tatlandırıcılar". *Lectio Scientific* 3/1 (2019), 19-33.

J. Fessenden, Ralph vd. *Organik Kimya*. ed. Tahsin Uyar. çev. Hüseyin Anıl vd. Ankara: Güneş Kitapevi, 1. Basım, 2001.

Jamaludîn, M. A. vd. "Determination of Permissible Alcohol and Vinegar in Shariah and Scientific Perspectives". *International Food Research Journal* 23/6 (Aralık 2016), 2737-2743.

Kaçer, İlker. "Transdermal Metanol Zehirlenmesi". *Aksaray Üniversitesi Tıp Bilimleri Dergisi* 1/2 (20 Kasım 2020), 21-23.

Kanımdan, Ebru. *Maya Hücrelerinde 1-Butanol Üretimi İle İlgili Genlerin Anlatımının Araştırılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Karadağ, Bekir. *Bedruddîn Aynî'nin Fıkıhçılığı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Karadâğî, Ali Muhyiddîn - Muhammedî, Ali Yûsuf. *Fıkhu'l-kadâyâ et-tıbbiyye el-mu'âsıra: Dirâse fıkhiyye tıbbiyye mukârane*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2006.

Karadâvî, Yûsuf. *İslâm'da Helâl ve Harâm*. çev. Mustafa Varlı. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1990.

Karadâvî, Yusuf. *İslam'ın Işığında Çağdaş Meselelere Fetvalar*. çev. Veysel Bulut - Yusuf Şensoy. İstanbul: Tahir Yayıncılık, 1. Basım, 1994.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Mısırî. *ez-Zahîre*. thk. Saîd A'rab - Muhammed Haccî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1994.

Karaman, Hayrettin. "Alkollü nesnelere, peruk, aile içi ilişkiler <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0131.htm>". Erişim 17 Temmuz 2021. <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0131.htm>

Karaman, Hayrettin. *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 31. Basım, 2009.

Karaman, Hayrettin. “<https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/yine-gazli-icecekler-2214>”. Text. *Yeni Şafak*. Yeni Şafak. Yeni Şafak. Erişim 13 Ağustos 2023. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/yine-gazli-icecekler-2214>

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd. *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fî tertîbi’ş-şerâ’i’*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2. Basım, 1986.

Kavun, Abdurrahman. *Sarhoşluk*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Kaya, Mükerrerem - Kaban, Güzin. “Fermente Et Ürünleri”. *Gıda Biyoteknolojisi*. ed. Necla Aran. İstanbul: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2010.

Kaya, Osman. “Kur’an’ın Metinleşmesi Bağlamında Nesih Problemi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2014), 136-183.

Kaya, Zeliha. “Şarap Üretimi ve Kalite”. *Aydın Gastronomy* 1/2 (2017), 17-30.

Kayrevânî, Ebû Saîd Halef b. Ebi’l-Kâsım el-Ezdî el-Berâziî. *et-Tehzîb fî ihtisârî’l-Müdevvene*. Dubai: Dâru’l-Buhûs li’d-Dirâsâti’l-İslâmiyye ve İhyâi’t-Türâs, 1. Basım, 2002.

Kefevî, Ebü’l-Bekâ, Eyyûb b. Musa. *el-Külliyât*. thk. Adnan Derviş - Muhammed el-Mısırî. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, ts.

Kelvezânî, Ebü’l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed. *el-Hidâye*. thk. Abdullatîf Hemîm - Mâhir Yâsîn el-Fahl. Müessesetu Ğırâs, 1. Basım, 2004.

Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî. *Feyzu’l-bârî ‘alâ Sahîhi’l-Buhârî*. thk. Muhammed Bedr. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.

Kholodenko, Yu. V. vd. “Formation and Conversions of Titanium(III) Complexes in the Photocatalytic Production of Hydrogen from Alcohols”. *Theoretical and Experimental Chemistry* 23/3 (01 Mayıs 1987), 274-280.

Kılıç, Oğuz - Ekinci, Ali. “Yarı Fermente Kuru Üzüm Şırası Üretiminde Optimum Koşullar”. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 4 (1985), 133-140.

Kılıç, Ömer. *Tıp ve İslam Gözüyle Alkol*. İzmir: Ticaret Matbaacılık, 1965.

Kıyak, Abdulkadir - Güven, Hilal. “Hint Dinlerinde Günah Algısı”. *Erciyes Akademi Dergisi* 35 (2021), 597-611.

Kim, Eonyak. *Türkiye'deki Kozmetik Endüstrisi İle İlgili Sosyal Medyada Müşteri Sadakati Yaratan Faktörler: Youtube'u Tabanlı Bir Çalışma*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Kiyâ el-Herrâsî, Ebü'l-Hasen Şemsülislâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed et-Taberî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. ed. Mûsâ Muhammed Ali Abd Atiyye İzzet. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1405.

Koca, Ferhat. *İslam İbadet Esasları*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2013.

Koca, Ferhat. *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.

Konyevî, Muhammed. *Hanefî ve Şâfiî Mezheplerine Göre Asrımız Meselelerine Fetvâlar*. İstanbul: Reyhanî, 6. Basım, 2010.

Koyuncu, Mizgin. *Bazı Klordioksit Bazlı Dezenfektanların Farklı Formlarda Üretimi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Köktaş, Yavuz. *Fıkıh ve Hadis ya da Doktor ve Eczacı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2020.

Köktürk, Mine. *Zebra Balığı (Danio rerio) Gelişimi Üzerine N-butanol'un Teratojenik ve Nörotoksik Etkileri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.

Köse, Saffet. "Fıkhi Açıdan Helal Gıdanın Temel İlkeleri". *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2020), 1-18.

Köse, Saffet - Şimşek, Murat. "İstihlâk". *1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*. ed. Fatih Gültekin. Ankara: Helal ve Sağlıklı Gıda Platformu, 2011.

Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Muhtasar*. thk. Kâmil Muhammed Muhammed Üveyde. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr. *et-Tecrîd*. thk. Muhammed Sirâc - Ali Cum'a. Kahire: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 2006.

Kumaş, Ali - Bölükbaş, Ali Haydar. "İslâm Ceza Hukukunda Sarhoşluk Veren İçeceklerin İçilmesi: Cezanın Kapsamı Bağlamında Bir Tahlil". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/1 (2016), 47-77.

Kummî, Ebû Halef Sa'd b. Abdillâh - Nevbahtî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Mûsâ b. Muhammed el-Bağdâdî. *Kitâbu'l-makâlât ve'l-fırak /Fıraku's-Şîa*. çev. Hasan Onat vd. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2004.

Kurdal, Ekrem. "Kımız". *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 24/1 (1993), 223-225.

Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfeys. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Küçük, Abdurrahman. "İbadet (İslâm Öncesi Dinlerde İbadet)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/235-240. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Küçükkömürler, Saime. *Gıdaların Özelliği ve Yiyecek Hazırlama I*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 3. Basım, 2021.

Lahmî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed er-Rib'î. *et-Tabsıra*. thk. Ahmed Abdülkerim Necîb. Katar: Vizâretu'l-Evkâf, 1. Basım, 2011.

Lâşîn, Mûsâ Şahin. *Fethu'l-mün'im şerhu Sahîh-i Müslim*. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1. Basım, 2002.

Levent, Hacer - Cavuldak, Özge Algan. "Geleneksel Fermente Bir İçecek: Boza". *Akademik Gıda* 15/3 (22 Ekim 2017), 300-307.

Mâlik, Ebu Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik. *Muvattâ*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985.

Maraçten, Mohammed. "İslâm Öncesi Arabistan'da Şarap İçme Alışkanlığı ve Şarap Yasağı". çev. Hakan Temir. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 9 (2021), 161-182.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Tefsîru'l-Mâverdî, en-Nûket ve'l-uyûn*. thk. Seyyid Abdülmaksûd b. Abdirrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Alî Muhammed Mu'avvad - 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.

Mâzerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali. *Şerhu't-Telkîn*. thk. Muhammed el-Muhtâr Es-Selâmî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2008.

Mâzerî, Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî. *Îzâhu'l-mahsûl min Burhâni'l-usûl*. thk. Ammâr Talibî. y.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.

Ma'mer b. Râşid, Ebû 'Urve el-Basrî. *el-Câmi'*. thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî. Beyrut: Tevzî'u'l-Mektebi'l-İslâmî, 1982.

Menbecî, Ebu Muhammed Ali b. Zekeriyâ el-Ensârî. *el-Lübâb fi'l-cem'i beyne's-sünneti ve'l-kitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2. Basım, 1994.

Merdâvî, Ebü'l-Hasen Ali b. Süleymân. *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kâhire: Hecl li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1. Basım, 1995.

Mergînânî, Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî Ebü'l-Hasen Burhânüddîn. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. ed. Tılâl Yûsuf. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Meriç, Gürsoy. *Genel Kimya 4 Organik Kimya*. ed. Hüseyin Bağ - Giray Topal. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, ts.

Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. thk. Mahmûd Ebû Dakika. Kahire: Matbatü'l-Halebî, 1937.

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Ali. *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Mubârekfûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm. *Tuhfetu'l-ahvezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemu'l-vasît*. Dâru'd-Da'va, ts.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn. *et-Tevkîf alâ mühimmâti't-teâ'rîf*. Kâhire: Âlemu'l-Kütüb, 1990.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ. *el-Muhtaşar*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.

Najiha, A. Anis vd. "A preliminary Study on Halal Limits for Ethanol Content in Food Products". *Middle-East Journal of Scientific Research* 6 6/1 (2010), 45-50.

Najiha, Anis. "Determination of Halal Limits for Alcohol Content in Foods by simulated fermentation". *3 IMT-GT International Symposium On Halal Science And Management*. ed. Hashim Hashim vd. Malaysia: Halal Products Research Institute, Universiti Putra Malaysia (UPM) Putra Infoport, 2009. https://www.academia.edu/1367215/Determination_of_Halal_Limits_for_Alcohol_Content_in_Foods_by_simulated_fermentation

Nas, Taha. "Şafîî Mezhebinin İki Temel Kavramı: Vech ve Ashabü'l-Vücûh – Kullanım ve İşlev-". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2022), 69-88.

Necefî, Murtaza İrevanî. "İçkinin Tedricen Haram Kılındığı Teorsine Eleştiri". *Misbah* 14 (2018), 103-128.

Nefrâvî, Şihâbuddîn Ahmed b. Ganîm b. Sâlim el-Ezherî. *el-Fevâkihu'd-Devvânî 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1995.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *Kitâbü's-Süneni'l-kübrâ*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Nesefî, Ebû Hafs Necmeddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed. *Tilbetü't-talebe*. Bağdat: Matbaatü'l-Âmira, 1311h.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Kenzü'd-dekâik*. thk. Said Bektaş. b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2011.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*. thk. Yûsuf Bedîvî. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutî'nin Tekmilesi ile birlikte)*. Dâru'l-Fikr, ts.

Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahîh'i Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392h.

Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-muftîn fi'l-fikh*. thk. İvaz Kâsım Ahmed İvaz. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 2005.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*. ed. Zuheyr eş-Şâvîş. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1991.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref. *Tahrîru elfâzi't-Tenbîh*. thk. Abdulğani ed-Dakr. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1408h.

Nigar, Sevilay. *Gazlı İçeceklerde Karbondioksit Absorpsiyon Kapasitesinin Arttırılmasının İncelenmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Norris, James F. - Ashdown, Avery A. "The Reactivity of Atoms and Groups in Organic Compounds. I. the Relative Reactivities of the Hydroxyl-Hydrogen Atoms in Certain Alcohols". *Journal of the American Chemical Society* 47/3 (01 Mart 1925), 837-846. <https://doi.org/10.1021/ja01680a035>

Okay, Gürol - Yıldırım, Yılmaz. *Organik Kimya Problemleri ve Çözümleri*. Ankara: Bilim Yayınları, 3. Basım, 2008.

Okur, Kaşif Hamdi. *Güncel Konularla İlm-i Hal*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2018.

Okur, Kâşif Hamdi. "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler". *Usul İslam Araştırmaları* 11/11 (01 Haziran 2009), 7-40.

Okur, Kâşif Hamdi. "İstihâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/672-674. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Onat, Taner. *Sağlık Bilimleri İçin Biyokimyaya Giriş*. Ankara: Palme Yayıncılık, 2006.

Oral, Rıfat. "İstihlâk". *1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*. ed. Fatih Gültekin. Ankara: Helal ve Sağlıklı Gıda Platformu, 2011.

Oral, Rıfat. "İstihlâk (Helal Gıda Açısından Fiziksel Değişimin Teorik Sonuçları)". *Uluslararası 2. Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*. ed. Fatih Gültekin. Konya: Aybil Yayınları, 2013.

Oruç, Mustafa. *Fikhî Meseleler ve Fetvalar*. İstanbul: Demir Kitabevi, 1999.

Ömer, Ahmed Muhtâr. *Mu'cemu'l-lügati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsira*. b.y.: Alemu'l-Kütüb, 1. Basım, 2008.

Özcan, Fatma. *Gebelik Sırasında Uzun Dönem Etil Alkol, Metil Alkol ve Etilen Glikol'e Maruz Kalmanın Yeni Doğan Yavrular Üzerine Toksik Etkisinin İncelenmesi*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Özhan, Yağmur vd. "Nefes Alkol Testinde Yalancı Pozitifliğe Sebep Olan İlaç, Gıda ve Alkolsüz İçecekler". *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi* 40/2 (2020), 103-113.

Öztürel, Adnan. "Adli Vakalarda Alkol Tayini". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 30/1 (1973), 493-511.

Özyazıcı, Alparslan. *Alkollü İçkiler Sigara ve Madde Bağımlılığı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 9. Basım, 2012.

Pamir, M. Hilmi. *Fermantasyon Mikrobiyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1985.

Paupi, Norhidayah vd. "Ethanol Standard in Halal Dietary Product Among Southeast Asian Halal Governing Bodies". *Trends in Food Science & Technology* 86 (01 Nisan 2019), 375-380. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2019.02.042>

Râfî 'î, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvînî. *el-'Azîz Şerhu'l-Vecîz el-Ma'rûfu bi's-Şerhi'l-Kebîr*. thk. Alî Muhammed Mu'avvid - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb et-Tefsîrû'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420.

Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr. *Muhtârû's-sihâh*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 5. Basım, 1999.

Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.

Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*. el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1990.

Ribât, Hâlid - 'Îd, Seyyid İzzet. *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmâm Ahmed*. Feyyûm: Dâru'l-Felâh, 1. Basım, 2009.

Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Fahrülişlâm Abdülvâhid b. İsmâîl. *Bahrü'l-mezheb*. thk. Târik Fethî es-Seyyid. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2009.

Sâbık, Seyyid. *Fıkhu's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1977.

Sâbûnî, Muhammed Alî. *Safvetu't-tefâsîr*. Kahire: Dârus-Sâbûnî, 1. Basım, 1997.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvene*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Sarıca, Ercan. "Kefirin Üretimi, Özellikleri ve Alkol İçeriği". *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 4/2 (2022), 69-82.

Sâvî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed. *Bulgatu's-sâlik li akrabi'l-mesâlik el-ma'rûf bi Hâşiyeti's-Sâvî 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*. b.y.: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1952.

Sayfî, Abdullah Ali - Hasûne, Ârif İzzuddîn. “Tahlîlu'd-dem ve devruhu fî isbâti'n-nesebi ve cerâimi'l-hamri ve's-serikati ve'l-katli fî'ş-şeriâti'l-İslâmiyye”. *'Umâdetu'l-Bahsi'l-İlmiyye el-Câmiatu'l-Ürdünîyye* 38/2 (2011), 637-645.

Sayılğan, Güven (ed.). *Esnaf ve Sanatkârlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi Bakım, Temizlik ve Sağlık Sektörü*. Ankara: TC. Ticaret Bakanlığı Yayınları, 2018.

Schreck, A. vd. “Investigation of the Explosive Hazard of Mixtures Containing Hydrogen Peroxide and Different Alcohols”. *Journal of Hazardous Materials* 108/1-2 (30 Nisan 2004), 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.jhazmat.2004.01.003>

Semerkandî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *'Uyûnü'l-mesâil*. thk. Salâhuddîn en-Nâhî. Bağdat: Matbaatu Es'ad, 1384h.

Semerkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebû Bekr Alâüddîn. *Mizânü'l-usûl fî netâici'l-'ukûl*. thk. Muhammed Zekî Abdülber. Katar: Matâbi'u'd-Devha'l-Hadîsiyye, 1. Basım, 1984.

Semerkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebû Bekr Alâüddîn. *Tuhfetü'l-fukahâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2. Basım, 1994.

Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.

Seydim, Zeynep Banu Güzel - Taş, Tuğba Kök. “Kefir”. *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*. ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Sezgin, Aybuke Ceyhun. “Meyve ve Sebze İşletme Teknolojisi”. *Her Yönüyle Gıda*. ed. Figen Durlu Özkaya vd. İzmir: Sidas Medya, 2015.

Sıkıllî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yûnus et-Temîmî. *el-Câmi' li-mesâili'l-Müdevvene*. Mekke: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 2013.

Sınırtaş, Eda. *Benzil Alkolün Bazı Metal Oksit Katalizörler Varlığında Fotokatalik Seçimli Oksidasyonunun İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Sifil, Ebubekir. “<https://ebubekirsifil.com/gazete-yazilari/gazli-icecekler-kefir-ve-alkol-1/>”. *Ebubekir Sifil*. 04 Kasım 2006. Erişim 28 Temmuz 2021. <https://ebubekirsifil.com/gazete-yazilari/gazli-icecekler-kefir-ve-alkol-1/>

Sindî, Ebü'l-Hasen. *Fethu'l-vedûd fî şerhî Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Zekî el-Havlî. Mısır: Mektebetü Lîne, 2010.

Solomons, Graham - Fryhle, Craig. *Organik Kimya*. ed. Gürol Okay - Yılmaz Yıldırım. İstanbul: Litaratür Yayınları, 7. Basım, ts.

Suğdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Hüseyin. *en-Nutef fî'l-fetâvâ*. thk. Salâhuddîn en-Nâhî. Beyrut: Dâru'l-Furkân, 2. Basım, 1984.

Suyûtî, Ebü'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürri'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Suyûtî, Ebü'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 2 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, ts.

Sülemî, Behrâm b. Abdullah ed-Demîrî'. *eş-Şâmil fî fıkhi'l-İmâm Mâlik*. b.y.: Merkezi Nuceybiyye li'l-Mahtûtât ve Hidmetu't-Turâs, 2008.

Sülemî, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım ed-Dımaşkî. *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*. thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1991.

Sülker, Kemal. *Osmanlı'dan Günümüze İçki ve Toplum*. İstanbul: Süreç Yayınları, 1985.

Şafak, S. Bora. *Türk Bira Sektörü Analizi ve Türk Bira Firmalarının İhracat Olanakları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400.

Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.

Şahin, Ayşe Betül. *Kozmetik Ürünlerinin Fıkhi Açıdan Tahlîli*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Şahin, Songül Kılınç vd. “Geçmişten Günümüze Üzüm Suyunun Yerel Lezzetlere Dönüşümü: Gaziantep Örneği”. *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 5/31 (ts.), 4939-4951.

Şakra, Muhammed İsa Zekî İsa. *el-İkrâh ve eserûhu fi't-tasarrufât*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1987.

Şaşı, Ebû Bekr Fâhru'l-İslâm Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn el-Fârikî. *Hilyetu'l-ulemâ fi ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ*. thk. Yâsin Ahmed İbrâhîm. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâfî. *el-İ'tisâm*. thk. Selîm b. İd Hilâî. Suudî Arabistan: Dâru İbn Affân, 1. Basım, 1992.

Şekerci, Osman. *İslâm Ceza Hukukunda Ta'zir Suçları ve Cezaları*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1996.

Şener, Mehmet. “Gusül”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/213-214. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik 'alâ hadâ'iki'l-ezhâr*. b.y.: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, ts.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Neylu'l-evtâr*. thk. İsmuddîn es-Sabâbitî. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993.

Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2012.

Şeybânî, Ebû Amr İshâk b. Mirâr. *Kitâbü'l-Cîm*. thk. İbrâhîm Ebyârî. Kâhire: el-Heyetu'l-'Âmme li-Şuûni'l-Metâbi'i'l-Emirîyye, 1974.

Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed. *Mecma'ul-ehur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Şihâbüddîn er-Remlî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed el-Ensârî. *Fethu'r-rahmân bi şerhi Zubedi İbn Raslân*. thk. Şeyh Seyyid Şeltût. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2009.

Şimşek, Aykut. “Rakı ve Türk Rakı Sofrasındaki Yemek Kültürü”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 12 (25 Ocak 2021), 76-95. <https://doi.org/10.29157/etusbed.827807>

Şimşek, Harun. *Alkol İçeren Yiyecek ve İçecekler*. Almanya: Lemi Yayınları, 2012.

Şimşek, Murat. "Helal Belgelendirme ve SMIIC Standardı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 22 (2013), 19-44.

Şimşek, Murat. "Helal Gıda Araştırmalarında Günümüz Fıkıh Problemi Olarak İstihâle ve İstihlâk". *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2019), 1-17.

Şimşek, Murat. "İstihlâk". *Uluslararası 2. Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*. ed. Fatih Gültekin. Konya: Aybil Yayınları, 2013.

Şinkîti, Muhammed b. Muhammed Salim el-Meclisî. *Levâmiu'd-dürer fi hetki estâri'l-Muhtasar*. Moritanya: Dâru'r-Rıdvân, 1. Basım, 2015.

Şinkîti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Cekenî. *Edvâ'ü'l-beyân fi izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *el-Lüma' fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *el-Muhezzeb fi fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *Şerhu'l-Lüma'*. thk. Abdülmecîd Türkî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1988.

Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *el-İknâ' fi halli elfâzi Ebî Şucâ'*. thk. Mektebu'l-buhûsi ve'd-dirâsât. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Târik b. 'Ivedillah - Abdulmuhsin b. İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiü'l-beyân an te'vili âyi'l-Kurân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2000.

Tahâvî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu me'ânî'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Cadu'l-Hakk. b.y.: Alemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1994.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Muhtasaru ihtilâfi'l-ulemâ*. thk. Abdullah Nezâr Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1417.

Tahtavî, Ahmed b. Muhammed. *Haşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkı'l-felâh şerhu Nûri'l-izâh*. thk. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Tarîf, Gaydâ Sâlih. “Hukmu isti’mâli’l-udûri’l-kuhûliyye fi’l-fikhi’l-İslâm”. *Mecelletu Kulliyetu Dirâsâti’l-İslâmiyye ve’l-Arabiyye li’l-Benât bi-Demenhûr* 7/1 (2022), 585-629.

Taşkin, Ömer vd. “Metil Alkol Zehirlenmeleri”. *Anatolian Journal of Emergency Medicine* 5/1 (09 Mart 2022), 37-42. <https://doi.org/10.54996/anatolianjem.1080055>

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvud b el-Cârûd el-Fârisî. *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru’l-Hecr, 1999.

Tayyâr, Abdullah b. Muhammed vd. *el-Fıkhü’l-müyesser*. Riyad: Medârü’l-Vatan, 1. Basım, 2011.

Tayyâr, Abdullah b. Muhammed. *Vebelü’l-gamâme fî şerhi Umdeti’l-fıkhi li İbn Kudâme*. Riyad: Dâru’l-Vatan, 1. Basım, 1432.

Tehânevî, Muhammed A’lâ b. Alî el-Fârûkî. *Mevsûatü keşşâf ıstılâhâti’l-fünûn ve’l-ulûm*. çev. Corc Zeynatî - Abdullah Hâlidî. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1. Basım, 1996.

Tenûhî, Zeynüddîn el-Müneccî b. Osmân. *el-Mumti’ fî şerhi’l-Mukni’*. thk. Abdülmelik b. Abdullah Düheys. Mekke: Mektebetü’l-Esedî, 3. Basım, 2003.

Tezcan, Durmuş. “Ceza Hukuku Açısından Bağımlılık Yaratıcı Maddeler Alışkanlığı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 41/1 (1986), 293-305.

Tezel, Başar Uymaz - Şanlıbaba, Pınar. “Boza”. *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji, Teknoloji ve Sağlık*. ed. Rahmi Ertan Anlı - Pınar Şanlıbaba. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünen*. Beyrut: Şeriketü Mektebeti ve Matba’ati Mustafâ el-Bâbî, 1975.

Tomar, Oktay vd. “Kefir ve Sağlık Açısından Önemi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi* 17 (2017), 834-853.

Toprak, Sinem. *Geçmişten Günümüze Latin Amerika Toplumlarında Agavenin Etnobotanik ve Antropolojik Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Torun, Ferhan Balcı. *Farklı Enkapsülasyon Yöntemleri Kullanılarak Elde Edilen Aroma Kapsüllerinin Depolama Stabilitésinin ve Gıda Katkı Maddesi Olarak Kullanımının Araştırılması*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Tosun, Musa. “İçki”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 21/462-464. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/icki>

Tunaşar, Seyhun. *Ortaçağ İslam Dünyasında Şarap*. Ankara: Piramit, 2005.

Tuncer, Asiye Özge. *Küresel Kozmetik Endüstrisi: Dev Şirketler, Rekabet ve Küresel Pazarlama Stratejileri Üzerine Sosyo-Ekonomik Bir İnceleme*. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Tuveycirî, Muhammed b. İbrâhîm. *Mevsûatu'l-fıkhi'l-İslâmî*. b.y.: Beytu'l-Efkârî'd-Duveliyye, 1. Basım, 2009.

Tuveycirî, Muhammed b. İbrâhîm. *Muhtasaru'l-fıkhi'l-islâmî fî devî'l-Kur'âni ve's-Sünne*. Suudi Arabistan: Dâru Esdâi'l-Muctemi', 11. Basım, 2010.

Tüfekçi, Hilal. *Kur'an'a ve Fıkıh Geleneğine Göre Alkol ve Uyuşturucu Maddeler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Uğurlu, Mehmet. *Türkiye'de Şarap Sektörü, Firmaların Sürdürülebilir Rekabet Gücü, Pazarlama gücü, Pazarlama Stratejileri ve Tüketici Eğilimleri*. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Ulaş, Muhammed b. Muhammed. *Minehu'l-Celîl Şerhu Muhtasarı Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989.

Ulusoy, Beyza Hatice. *Kefir Kültürüyle Fermente Sucuk Üretimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2007.

Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*. b.y.: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1. Basım, 1428.

Uslu, Samet. *Buji Ateşlemeli Motorlarda Amil Alkol kullanımının Deneysel ve Yapay Sinir Ağlarıyla İncelenmesi*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.

Uyar, Tahsin (ed.). *Organik Kimya*. Ankara: Palme Yayıncılık, 9. Basım, 1998.

Üçüncü, Uğur. *Milli Mücadele Yıllarında Bir Yasak Denemesi: Men-i Müskirat (İçki Yasağı) Kanunu ve Toplumsal Hayata Yansımaları*. Konya: Çizgi Kitapevi, 1. Basım, 2012.

Ünal, Özkan vd. “Metil Alkol İntoksikasyonu: Olgu Sunumu”. *Van Tıp Dergisi* 6/4 (1999), 31-32.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Vanlıoğlu, Hüsameddin vd. *Helaller ve Haramlar*. İstanbul: Aktaş Yayıncılık, 2. Basım, 2018.

Vellevî, Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ el-İtyûbî. *Zahîratü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*. b.y.: Dâru Âl Brûm, 1. Basım, 2003.

Yalçın, Seda Karasu - Özbaş, Z. Yesim. "Gliserinin Biyokimyasal Yollarla Üretimi ve Şarap Fermentasyonlarındaki Önemi". *Gıda* 28/4 (01 Ağustos 2003).

Yalımel, Merve. "Kıımızın Türk Tarihi ve Kültüründeki Yeri". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2021), 1-12.

Yavuz, Yunus Vehbi. *Temizlik (Taharet, Abdest, Gusül, Teyemmüm)*. İstanbul: Zafer Matbaası, 1989.

Yaycı, Nesime - İnanıcı, Mehmet Akif. "Metil Alkol (Metanol) Zehirlenmesi". *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences* 2/3 (2005), 101-108.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkah İstılahları Kamusu*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1996.

Yeniçeri, Celal. "Münâbeze". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/563. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Yıldırım, Mustafa. "İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-14 (2001), 31-52.

Yıldız, Abdullah. *Alkol Bağımlılığının Tip D Kişilik ile İlişkisinin Değerlendirilmesi*. Gazi Üniversitesi, Uzmanlık Tezi, 2012.

Yıldız, Abdullah. "Dünyada ve Türkiye'de Adsız Alkolikler". *Bağımlılık dergisi* 22/2 (2021), 187-207.

Yücel, Fatma Nur vd. "Alkol Bağımlısı Bireylerde Benlik Saygısı, Algılanan Sosyal Destek ve Başetme Stratejileri: Adsız Alkolikler Örneği". *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi* 15 (2020), 50-64.

Yüksek, Ali. *İslam Hukukuna Göre Helal Gıda ve Gdo'lu Ürünler (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar)*. Samsun: Üniversite Yayınları, 1. Basım, 2023.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed. *Tâcu'l-'arûs mîn cevâhiri'l-kâmûs*. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.

Zemahşerî, Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer. *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs*. thk. Ali Muhammed el-Becâvi - Muhammed Ebû Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım, ts.

Zemahşerî, Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1407.

Zemahşerî, Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer. *Esâsu'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır el-Mısırî el-Minhâcî. *el-Bahru'l-muhît*. Dâru'l-Kütübî, 1. Basım, 1994.

Zerkeşî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdillâh el-Mısırî el-Hanbelî. *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hirakî*. b.y.: Dâru'l-'Ubeykân, 1993.

Zeydân, Abdülkerim. *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*. Bağdat: Müessesetu Kurtuba, 1976.

Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî el-Bârîî. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1. Basım, 1313.

Zuhaylî, Vehbe. *Ahkâmu'l-mevâddi'n-necise ve'l-muharrame fî'l-gizâ ve'd-devâ*. Dımaşk: Dâru'l-Mektebî, 1. Basım, 1997.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühu*. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 4. Basım, ts.

Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr fî'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1418.

Zuhaylî, Vehbe. *Günümüz Meselelerine Fetvalar*. çev. Urcan Ersan. İstanbul: Bilimevi Yayınları, 1. Basım, 2018.

Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2018.

“<https://binothaimen.net/content/7392>”. Erişim 15 Ağustos 2023.
<https://binothaimen.net/content/7392>

Elif Endüstriyel Kimyasalları. “<https://elifendustriyel.com.tr/alkoller/>”. Erişim 24 Temmuz 2021. <https://elifendustriyel.com.tr/alkoller/>

الموسوعة الميسرة. “<https://erej.org/%d8%a7%d9%84%d9%81%d8%ad%d8%b5-%d8%a7%d9%84%d8%b7%d8%a8%d9%8a-%d9%84%d8%a5%d8%ab%d8%a8%d8%a7%d8%aa->

%d8%a7%d8%b3%d8%aa%d8%ae%d8%af%d8%a7%d9%85-
%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%aa%d9%87%d9%85-%d8%a7%d9%84%d9%85/”. Erişim
06 Ekim 2023. <https://erej.org/%d8%a7%d9%84%d9%81%d8%ad%d8%b5-%d8%a7%d9%84%d8%b7%d8%a8%d9%8a-%d9%84%d8%a5%d8%ab%d8%a8%d8%a7%d8%aa-%d8%a7%d8%b3%d8%aa%d8%ae%d8%af%d8%a7%d9%85-%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%aa%d9%87%d9%85-%d8%a7%d9%84%d9%85/>

Fit People. “<https://fitpeople.com/tr/diyet-ve-beslenme/alkolle-yemek-pisirmenin-puf-noktalari/>”. 04 Haziran 2019. Erişim 02 Ocak 2024. <https://fitpeople.com/tr/diyet-ve-beslenme/alkolle-yemek-pisirmenin-puf-noktalari/>

“<https://gonullu.gimdes.org/sorularla-helal-gida/>”, ts. Erişim 09 Ağustos 2023

“<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/38208/uretim-asamalarinda-sentetik-alkol-kullaniminin-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>”. Erişim 21 Temmuz 2021. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/38208/uretim-asamalarinda-sentetik-alkol-kullaniminin-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>

“<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/4486/gazli-icecekler-ve-alkol>”. Erişim 23 Ağustos 2023. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/4486/gazli-icecekler-ve-alkol>

“<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38644/kimiz-icmenin-hukmu-nedir>”. Erişim 17 Ağustos 2023. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38644/kimiz-icmenin-hukmu-nedir>

“<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38649/yiyecekler-pisirilirken-sarap-gibi-alkollu-iceceklerin-katilmasi-caiz-midir>”. Erişim 25 Eylül 2023. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38649/yiyecekler-pisirilirken-sarap-gibi-alkollu-iceceklerin-katilmasi-caiz-midir>

“<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38651/alkolsuz-bira-icmek-caiz-midir>”. Erişim 13 Ağustos 2023. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38651/alkolsuz-bira-icmek-caiz-midir>

“<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38665/tedavi-olmanin-dini-hukmu-nedir-tedaviye-hic-baslamamak-veya-baslanmis-bir-tedaviyi-sonlandirmak-caiz-midir>”.

Erişim 25 Eylül 2023. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38665/tedavi-olmanin-dini-hukmu-nedir-tedaviye-hic-baslamamak-veya-baslanmis-bir-tedaviyi-sonlandirmak-caiz-midir>

“<http://sorular.gimdes.org/2812/helal-belgeli-kefir>”. Erişim 14 Ağustos 2023. <http://sorular.gimdes.org/2812/helal-belgeli-kefir>

“<https://sipstoria.com/tekila-nedir-nasil-uretilir/>”. 03 Ocak 2021. Erişim 31 Ekim 2023. <https://sipstoria.com/tekila-nedir-nasil-uretilir/>

“<https://sozluk.gov.tr/>”. Erişim 22 Şubat 2023. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=sarhoşluk>

“<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47815999>”, ts. Erişim 31 Temmuz 2023

“<https://www.egm.gov.tr/alkollu-arac-kullanimi>”. Erişim 30 Mayıs 2023. <https://www.egm.gov.tr/alkollu-arac-kullanimi>

“<https://www.fetva.net/yazili-fetvalar/kefir-icmek-caiz-midir.html>”. 05 Eylül 2012. Erişim 14 Ağustos 2023. <https://www.fetva.net/yazili-fetvalar/kefir-icmek-caiz-midir.html>

“<https://www.gimdes.org/belgelendirme/hgs-takip-prosedurleri>”. 10 Haziran 2011. Erişim 16 Ocak 2024. <https://www.gimdes.org/belgelendirme/hgs-takip-prosedurleri>

“<https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/sarapla-gelen-lezzet-34110168>”. Erişim 31 Aralık 2023. <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/sarapla-gelen-lezzet-34110168>

“<https://www.imalatansiklopedileri.com/makaleler/detaylar/benzil-alkol-nedirozelliklerinerelede-kullanilir.html>”. Erişim 13 Ekim 2023. <https://www.imalatansiklopedileri.com/makaleler/detaylar/benzil-alkol-nedirozelliklerinerelede-kullanilir.html>

“<https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12638/psikonevroz>”. Erişim 31 Mayıs 2023. <https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12638/psikonevroz>

“<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=19949&MevzuatTertip=5>”. Erişim 21 Ağustos 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=19949&MevzuatTertip=5>

“<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070615-5.htm>”. Erişim 21 Ağustos 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070615-5.htm>

“<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090204-12.htm>”. Erişim 11 Ağustos 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090204-12.htm>

“<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170126M1-6.htm>”. Erişim 23 Ağustos 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170126M1-6.htm>

“<https://www.yeniakit.com.tr/haber/sira-nedir-ve-nasil-yapilir-siranin-faydalari-nelerdir-1515015.html>”. Erişim 11 Ağustos 2023. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/sira-nedir-ve-nasil-yapilir-siranin-faydalari-nelerdir-1515015.html>

<https://www.yesilay.org.tr/>. “<https://www.yesilay.org.tr/tr/sikca-sorulan-sorular/alkol-bagimlilik/alkollu-icecekler-vucudu-isitir-mi>”, ts. Erişim 31 Temmuz 2023

“http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=4692&ctgr_id=59”. Erişim 17 Temmuz 2021. http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=4692&ctgr_id=59

“http://www.gidaraporu.com/cosmetic-aromalar_g.htm”. Erişim 23 Ağustos 2023. http://www.gidaraporu.com/cosmetic-aromalar_g.htm

Kimya Teknolojisi Alkoller ve Eterler. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2012.

TDV İslâm Ansiklopedisi. “Nebîz”. Erişim 22 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nebiz>

Quran.com. “Surah Al-Ma'idah - 90”. Erişim 14 Nisan 2023. <https://quran.com/al-maidah/90>

Türkiye Kozmetik ve Temizlik Ürünleri Sanayi Sektör Raporu. Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2012.